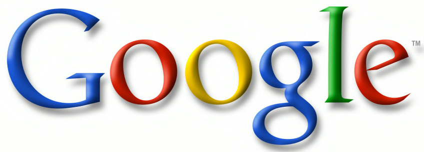

DĚJE
ČECH A MORAVY
za Ferdinanda III.
až do konce třicetileté války

(1637—1648).

Sepsal

Dr. ANT. REZEK,

ř. v. professor při c. k. české universitě.

V PRAZE.

Nakladatel I. L. KOBER knihkupectví.

1890.

Knihtiskárna I. L. Kobra v Praze.

Předmluva.

Jako „Dějiny Saského vpádu do Čech“ (vydané r. 1888), tak i přítomný spis jest zvláštním otiskem z Českomoravské kroniky; prosím tudíž odborné znalce českého dějezpytu, aby z tohoto stanoviska byl posuzován.

Netajil jsem si nikdy, že podnikám úkol snad příliš odvážný, chtěje jedním rázem hověti širším kruhům čtenářstva i všem požadavkům historické kritiky a vědeckosti; ale literární poměry naše přímo donutily mne k tomu, nemělo-li vzdělávání novějších dějin českých zůstávati i na dále přes příliš zanedbáno.

Rozumí se samo sebou, že první pokusy o systematické zpracování dějin českých nového věku nemohou prosty býti vad a nedostatků, zvláště když spisovatel, jiř pro podstatu Českomoravské kroniky, úmysly své prováděti smí jen v mezích úzce vytčených: avšak přes to přese všecko oddávám se naději, že nekonám práci marnou a bezcennou. Než o tom rozhodovati nepřísluší mně, nýbrž jiným.

„Děje Čech a Moravy za Ferdinanda III.“ vyjdou ve čtyřech sešitech po osmi arších; k poslednímu sešitu přidán bude rejstřík. **Druhý sešit vydá se ještě v tomto roce, třetí a čtvrtý do jara r. 1890.**

V Praze, 24. listopadu 1889.

A. R.

O mládí, vychování a povaze Ferdinanda III.

Ferdinand III. narodil se 13. července r. 1608 ve Štýrském Hradci; 7. prosince 1625 korunován byl za krále Uherského, 25. listopadu 1627 za krále Českého a 22. prosince 1636 zvolen za císaře Římského. Vychován byl od své matky Marie Anny (z rodu Bavorského) přísně katolicky. Pro soukromý život vštípeny mu zásady velmi mravné, takže dvůr jeho byl vzorem domácích cností a vřelého života rodinného.

Ferdinand III. byl tělesně velmi slabý a nedostatečný, nicméně musil mnoho učiti se, aby záhy nabyl potřebné k vládě samostatnosti. Giustiniani, Benátský vyslanec při dvoře Vídeňském, praví o něm, že mluvil a psal latinsky, vlašsky, španělsky, francouzsky a německy. Ze zpráv domácích dějepisců ze XVII. století víme pak, že mluvil také česky a se zvláštní zálibou při veřejných processích i službách božích hlasitě zpívával staročeskou píseň „Svatý Václave, vojvodo české země“. Jeho učitelem českého jazyka byl Rafael Mníšovský ze Sebuzína, od r. 1634 královský prokurátor v Čechách. V státní radě jevil tento panovník velikou samostatnost úsudků, znalost poměrů a rozhodnost. Sám také na počátku své vlády mnoho pracoval. Teprv v pozdějších letech, pro neustálou churavost, zůstá-

vala akta delší čas v kabinetní kanceláři nevyřízena. S nadšením velebí cizí vyslanci dobročinnost a přístupnost jeho. Denně téměř udílel všeobecná slyšení; každý bez rozdílu směl k němu přijíti a v záležitosti své o spravedlnost prositi. Císař těmito prosbami podrobně se zanášel a do nejmenších maličkostí staral se o jich nestranné vyřízení.

Nejdůležitější však vladařskou vlastností jeho byla spořivost. Byl v této věci pravou protivou svého otce. Již jako následník trůnu při každé příležitosti dával na jevo nespokojenost s tím, jak se se státními příjmy nakládalo. Vypravuje se o této stránce u současných spisovatelů zajímavá anekdota. Jedenkráte prý, když seděl mladý následník, velice zasmušilý a nemluvný v komnatě císařské, tázal se ho otec, Ferdinand II., proč jest tak zamyšlen? I odvětil on: „Přemýšlím o tom, bude-li mi jednou možno, abych zaplatil dluhy otce svého!“ — Hned pak po smrti Ferdinanda II. snížil stav dvorního úřednictva a služebnictva, obmezoval všemožně dary z milosti a dokonce zamezil systém nepoměrně velikých odměn a darů, jaký zavedl při dvoře jeho předchůdce. — Rozpočet na dvorské potřeby obnášel za Ferdinanda II. 700.000 zl. na výlohy řádné a 300.000 zl. na výlohy mimořádné, tedy dohromady jeden millíon. Za Ferdinanda III. zredukován výdaj pro dvůr na necelých 400.000 zl. a když pak vzrostla rodina dostoupil na necelý půl millionu.

Touhy po rozkošném životě, jak vyvinut byl v tehdejších dobách u všech téměř dvorů evropských, neznal. V mladších letech bavil se rád malířstvím nebo řezbářstvím, po celý život hudbou a honbou. Tato posledně jmenovaná choutka byla jedinou poněkud drahou zábavou dvora. — V posledních létech života, když bolestná choroba (rheumatické ochromení údů) velmi prudce jej

stíhala, býval netrpělivý, nevrlý a rád si pozastýskal.

Nadání vojenského neměl, ač v mládí s velikou zálibou vojenství se oddával a po samostatném velitelství toužil. Velké vítězství u Nördlingen (1634), které dobyto za vrchního velení jeho, zjednávalo mu sice po některý čas vážnosti a mínění, že jest výborným strategem, ale Ferdinand III. sám v této příčině méně se přeceňoval, nežli činilo jeho okolí. On věděl dobře, že za vítězství toto děkuje dobrým radám i osobní statečnosti podřízených sobě generálů, a dle tohoto přesvědčení se pro budoucnost řídil. Vojenské záležitosti ovšem nikdy se zřetele nespouštěl, ba ani nemohl, protože po celý skoro život nucen byl vésti válku, kterou po otci zdědil a dobojovati musil, ale přes to vlastní povahou byl mnohem mírumilovnější nežli otec jeho.

Ferdinand III. byl třikráte ženat. Ponejprve od r. 1631 s Marii Annou, dcerou Filipa III. krále Španělského, podruhé od r. 1648 s Marii Leopoldinou, dcerou arciknížete Leopolda Tyrolského, po třetí od r. 1651 s Marii Eleonorou, dcerou knížete Karla Mantuanského. Třetí manželka přežila chotě svého o 30 let (zemřela teprv 1686). — Z manželství těchto pošlo 11 dětí, z nichž pět otce přežilo. Z první manželky byli oba nástupcové trůnu: Ferdinand IV. a po předčasné smrti jeho r. 1653, Leopold I. Z druhého manželství byl syn Karel Josef, kterýž, maje věku 13 let, stal se biskupem Pasovským a velmistrem Německým. Dcera z prvního manželství Marie Anna provdána byla za krále Španělského Filipa IV., starší dcera z třetího manželství Eleonora Marie za krále Polského Michala Wisňoveckého a po něm za Karla Leopolda vévodu Lotrinského, mladší dcera Marie Anna za Jana Viléma Falc-Neuburského.

Rádcové koruny a přední úředníci v Čechách, na Moravě a ve Slezsku.

Mezi rádci Ferdinanda III. na prvním místě jmenovati sluší Maximiliána hraběte Trautmansdorfa, šlechtice Štýrského, původu protestantského. Muž tento, jakožto nejvyšší hofmistr a až do smrti (1650) předseda tajné rady, měl největší vliv na záležitosti státní. Náboženství katolickému byl — jak u konvertitů obyčejně — oddán s velkou rozhodností, ač neznamenati u něho onoho plamenného a bojovného zanícení, jako u Viléma Slavaty. Trautmansdorf byl však velmi pilný státník, širokého rozhledu a velké pracovitosti; přitom mnohem nezištnější než předchůdce jeho v témž úřadě kníže Hanuš z Eggenberka. Za dlouholeté služby panovníkovi a státu poskytované, domohl se slušného majetku (i také v Čechách), jehož potomci dosud užívají. Nástupcem jeho v předsednictví tajné rady byl Jan Weikhard hrabě z Auersperka, rovněž velmi chytrý a vzdělaný muž, ale daleko ne té podstaty mravní.

V tajné radě vedle toho zasedali: kancléř Vilém Slavata, Maximilián kníže z Ditrichšteina, Octavio Piccolomini, hrabě Maximilián z Valdšteina, Ferdinand hrabě Kurz, Jan Matiáš Prikelmayer, Jan Krištof hrabě z Puchheimu, hrabě Jan Hertvik Nostic a j. Největšího vlivu z nich požíval Vilém Slavata, nejen pro minulé zásluhy ale také pro osobní velmi přátelský poměr k Ferdinandovi III. Co se vlastních kancléřských prací jeho týkalo, býval vždy více a více zastupován hrabětem Nosticem a mladým (Jiřím Adamem) Martinicem. Také kardinál-arcibiskup Pražský hrabě Harrach byl členem tajné rady a přese všechny nesnáze, do nichž utkával se s panovníkem, muž velké váhy. Ale nebýval zhusta ve Vídni přítomen a proto také

v tajné radě zřídka kdy zasedal. Tajnými rady se sídlem v Praze byli Jaroslav Bořita hrabě z Martinic a polní maršálek Rudolf Colloredo. Martinic chválí se jako dobrý a zkušený úředník, o Colloredovi pak říkalo se, že císaři ani ve Vídni ani v Praze nic platen nebyl.

Vedle těchto mužů vynikající místo ve Vídni měl předseda dvorské vojenské rady Jindřich hrabě Šlik a k velikému důstojenství připravoval se v této době pozdější nástupce jeho v tomto úřadě Václav Eusebius kníže z Lobkovic, jediný syn bývalého nejvyššího kancléře Zdeňka Popela, známého odpůrce Rudolfova majestátu z r. 1609. Václav Euseb z Lobkovic, narozený r. 1609, rychle stoupal v hodnostech vojenských i dvorských, a dobyl si pak velikého jména jakožto první ministr nástupce Ferdinandova Leopolda I. Již za mladých let a v počátcích dráhy své byl velikou hádankou. Byltě mužem jemných způsobů, francouzského mravu a neobyčejné pracovitosti; přitom duchaplný, vtipný, ba bezohledně satirický; byl horlivým členem družin Marianských a po 30 let prefekt sodality Marianské v Čechách, a přitom ve stálých sporech s Jesuity a v dobrém přátelství s protivníky jich — kapucíny!

Za Ferdinanda II. mezi rádci koruny přední, ba snad nejvíce vynikající místo měl zpovědník císařův P. Lamormain, kněz řádu Jesuitského. Jesuité nabyli skrze něho velikého vlivu na záležitosti státní, a sice asi v tom způsobu, jako vidíme současně u Luteránů i reformovaných v říši Německé. Dvorní kazatel Dr. Hoë na dvoře Saském a Abraham Scultetus na dvoře Falckém v podobném byli poměru ke svým panovníkům jako P. Lamormain k Ferdinandovi II.

To změnilo se za Ferdinanda III. Jak svrchu praveno, byl i tento panovník vycho-

ván v zásadách co nejpřísněji katolických, od rodičů řádu Jesuitskému obzvláštně oddaných. On také docela a ve všem pokládal se za vychovance tohoto řádu a horlivě účastnil se všeho, co od Jesuitů bylo podnikáno. Docela ve smyslu jich učení, pěstoval se zálibou uctění P. Marie, byl členem četných družin Marianských, vyhlásil P. Marii za zvláštní patronku domu Rakouského, a pečoval o to, aby nauka Jesuitská o neposkvrněném početí P. Marie stala se věroučným článkem katolického náboženství. Když papežové Urban VIII. a Inocenc X. nevyhověli této žádosti, i také ode dvora Španělského podporované, zavedl Ferdinand III. slavnost neposkvrněného početí v celé říši své o vlastní ujmě. Sám předepsal příslušnou přísahu pro university Pražskou, Vídeňskou, Hradeckou a Trnavskou, kterouž skládati musil každý professor při nastoupení úřadu, nově nastupující rektor a děkani, ba i každý kandidát doktorské hodnosti, dříve než za doktora byl povýšen. Vždy pro první neděli po svátku početí P. Marie na všech universitách předepsány náboženské slavnosti, při nichž professoři a příslušníci university musili obnovovati přísahu, že tak dlouho budou věřiti a zastávati učení o neposkvrněném početí P. Marie, pokud by papežská stolice opak toho věřiti nenařídila.

Přes to přese všecko však Ferdinand III. v jistém, určitém smyslu přítelem Jesuitů nebyl. Nerozdával jim tak hojně podpor a darů jako otec jeho, ba některé příjmy jim i odňal, a zbavil je téměř všeho přímého vlivu na běhy politické. Zpovědníky jeho byli sice členové řádu tohoto jako dříve, a raděno se s nimi také ve všech věcech víry a náboženství se dotýkajících, ale v otázkách čistě politických a diplomatických dosavadní přímé účastenství a vliv jich docela odstraněn. Stálť Ferdinand III., tuším při té

straně mezi tehdejšími katolíky, kteráž ve přílišném rozmnožení bohatství a světské moci u Jesuitů, spatřovalo mravní úpadek řádu tohoto. Mínění tomuto hověl dokonce i sám generál řádu Jesuitského Vincenzo Caraffa!*)

Tento směr a obrat měl pro vývoj událostí v zemích našich následky mnohonásobné, jakož na příslušném místě šíreji bude doloženo.

Veliký vliv na záležitosti státní a na konečné úmysly svého panovníka měli za této doby již také vyslanci Rakouští u států cizích. Ferdinand III. měl stálé vyslance u všech téměř dvorů evropských, jakož rovněž ve Vídni veškeré vlády cizí plnomocnými vyslanci byly zastoupeny. Mezi těmito největšího osobního vlivu u Ferdinanda III. požívaly vyslanec či nuntius papežský d' Elzi a vyslanec Španělský markýz di Castel Rodrigo. Z vyslanectví rakouských v cizině, nejdůležitější bylo míti dobré zastoupení u republiky Benátské a zvláště v — Cařihradě. Zde několik vyslanců se vystřídalo, a nejlepší chvály zasloužili si český pán Heřman Černín z Chudenic a po něm Stýřan Šimon Reninger.

* * *

Veřejné záležitosti v jednotlivých zemích koruny České byly vedeny od těchto mužů.

V Čechách ve věcech náboženských přední místo měl kardinál-arcibiskup Pražský Arnošt hrabě Harrach, a ve věcech světských, po brzké smrti Adama z Valdšteina († 1638), nástupce jeho v úřadě nejvyššího purkrabství Jaroslav Bořita z Martinic, svrchu již mezi tajnými ra-

*) Zajímavě píše o těchto věcech mimo jiné M. Koch, Gesch. d. Deutschen Reiches unter der Regierung Ferdinand III. díl I. str. 3 a násl.

dami císařskými vzpomenutý. Na místo páně Bořitovo, v nejvyšší hofmistrství, uvázal se pan Fridrich z Talmberka, a v úřad tohoto opět, v nejvyšší komornictví, Jindřich Libšteinský z Kolovrat, bývalý nejvyšší sudí, v jehož funkcí dosazen Sezima hrabě z Vrtby. Ve všech ostatních úřadech zůstávali úředníci, kteří již za Ferdinanda II. je byli zastávali, toliko ještě purkrabství kraje Hradeckého nově obsazeno r. 1638 Janem Jindřichem Chanovským z Dlouhé vsi a téhož roku i podkomořství královny České Zdeňkem Lvem Libšteinským z Kolovrat. Hejtmani krajští pokud víme nově ustanoveni toliko ve kraji Hradeckém; v ostatních zůstalo při starém. Ovšem úřad tento již za Ferdinanda II., a ještě více nyní, ve všech krajích rychle přecházel z ruky do ruky; neboť za ustavičných trampot válečných a neřestí z toho vzniklých trudno bylo po krajích hejtmaniti.

Tyto změny v úřadech, vyšších a nižších, neodbyly se bez všelijakých těžkostí a jmenovitě intrik, ale na konec přece podařilo se všecka důležitější místa uchovati pro domácí šlechtu starousedlou (ač i ona rozdělena byla ve strany), naproti majitelům statků a panství nově do Čech přistěhovalým.

Tak zvané dědičné úřady (čestné) rovněž po převratu Bělohorském částečně přešly na katolické rodiny starousedlé, ale částečně zůstávaly dlouhý čas neobsazeny. Význam jich ovšem čím dále tím byl menší, až scvrknul se na pouhý titul. *)

Na Moravě až do konce r. 1636 nejvyšší moc duchovní a světská byla v rukou jednoho a téhož muže: Františka kardinála z Ditrich-

*) Palackého Přehled současný nejvyšších úředníků zemských; Památky VIII. 226, IX. 313, X. 121, XIII. 134. K tomu některé netištěné dosud dopisy Slavatovy z Hradeckého archivu.

šteina, biskupa Olomouckého a zemského hejtmana Moravského. Po smrti jeho obě moci odděleny. Biskupem Olomouckým stal se ještě téhož roku probošt tamější Jan Arnošt Plateis z Platenšteina (zvolen 12. listopadu 1636), kterýž však, dříve ještě než od papeže Urbana VIII. byl stvrzen, 1637, 21. srpna zemřel. Nyní stal se biskupem v Olomouci bratr císařův arcikníže Leopold Vilém (zvolen 16. listopadu 1638), kterýž, ač nikdy na kněžství vysvěcen nebyl, několik výnosných biskupství spravoval. Leopold Vilém nesídlil v Olomouci; záležitosti diecése a náboženské poměry její řídil administrátor od něho dosazený, Jan Kašpar Středele.

Zemské hejtmanství čili gubernátorství Moravy vedl některý čas po smrti kardinála z Ditrichšteina prozatímně Julius hrabě Salm; 20. července r. 1637 vyhlášen pak za zemského hejtmana Maximilián kníže z Ditrichšteina, kterýž však pro mnohá jiná zaměstknání v tajné radě císařské na Moravě mnoho nepobýval a také brzo hejtmanství složil. Nyní povolán byl k němu někdy v říjnu (neli dříve) 1637 Julius hrabě Salm. Ten spravoval pak markrabství až do r. 1640, s nějakou přestávkou v létě r. 1638, kdy připomíná se v červnu t. r. jakožto správce úřadu hejtmanského Jan hrabě z Rotalu. Hrabě Salm musil dopustiti se všelijakých velmi trestuhodných věcí v úřadě, protože byl z jara r. 1640 pro „zneužívání moci úřední, neposlušnost a odpor proti císařským nařízením, tropení roztržek a nepokoje, potlačování stavů a tribunálu“ z hejtmanství složen a jen z milosti a pro zásluhy předků nezavedeno proti němu trestní vyšetřování. Ještě téhož léta úřad zemského hejtmanství svěřen třem osobám, a sice nejvyššímu komorníkovi Krištofu Pavlovi z Lichtenšteina, nejvyššímu sudímu Janovi hraběti z Rotalu a podkomořímu Františkovi

de Magnis, teprv r. 1636 do stavu hraběcího povýšenému. Instrukce pro tyto hejtmany vydána 18. června 1640 a budeme míti příležitost místem svým blíže o ní promluviti. Ani toto opatření na dlouho se neosvědčilo. R. 1642. Kryštof Pavel hrabě z Lichtenšteina jmenován opět jediným hejtmanem zemským na Moravě a spravoval pak tento úřad po více let.*)

Ve Slezsku byly poměry velmi rozmanité. Vedle hlavního města Vratislavě, kteréž mělo zřízení své vlastní, dělila se tehdáž země na 14 knížetství, z nichž: Vratislavské, Hlohovské, Svídnické s Minsterberskem, Opolsko-Ratibořské a Zahaňské příslušela bezprostředně pod vladařskou moc Ferdinanda III. Ve knížetstvích ostatních vládli panovníci zemím těmto vlastní, ovšem pod lenní svrchovaností císaře, jakožto krále Českého. A sice v Těšínsku Alžběta Lukrecie, sestra posledního mužského potomka Piastovců Těšínských Fridricha Viléma, kteráž provdána byla za Gundakera z Lichtenšteina, ale vládla zemí svou docela sama, bez jakéhokoliv vlivu manželova. Ve knížetství Lehnicko-Břežsko-Olavském vládli dva bratři Jan Kristián a Jiří Rudolf. Starší z nich Jan Kristián zemřel koncem r. 1639 a mladší

*) Beckovského Poselkyně II. 3. str. 18; Pilarz & Morawetz, Moraviae Historia III. 201; Gebhardi Gesch. des Reiches Mähren 107 a násl.; Boček, Přehled knížat a markrabat i jiných důstojníků zemských v markrabství Moravském (bohužel pro novější dobu velmi neúplný); D'Elvertovy spisy: Beiträge zur Geschichte der Rebellion 440, 484, 888, Beiträge zur Gesch. der böhm. Länder insbesondere Mährens im XVII. Jahrh. III. str. 8, IV. str. 138; Notizenblatt Moravsko-slezské hospodářské společnosti 1863 str. 16, 1864 str. 40. a j. v. Že Salm ne hned na počátku r. 1640 z úřadu byl složen, soudím z deklaratorii k obnovenému zřízení vydaných 1. února 1640. Touto dobou, jak viděti ze článku Aa 12, byl zemský hejtman Moravský ještě ve velké milosti u císaře.

bratr jeho zůstával již pak jen dle jména knížetem; ve skutečnosti podělili se o dědictví tři synové Kristiánovi a sice tak, že vládl Jiří III. ve Břehu, Ludvík IV. v Lehnici a Kristián v Olavě. Knížetství Opavsko-Krňovské dostalo se v následcích převratu Bělohorského v držení Karla knížete z Lichtenšteina a nyní vládl v něm (od r. 1632) syn jeho Karel Eusebius. Ve vévodství Olešnickém panovali konečně potomci Jiřího Poděbradského z tak zvané mladší linie Minsterberské či Olešnické. Dělili se tehdáž o vládu dva bratři Jindřich Václav a Karel Fridrich. Starší z nich Jindřich Václav zemřel již v srpnu 1639 a mladší vládl pak sám až do své smrti 1647.

Ve knížetstvích těchto vládli panovníci právě jmenovaní prostředkem svých úředníků, ale ovšem musili nad sebou uznávati za vrchního pána císaře Ferdinanda III. a trpěti to, když vkládal se všelijak do jich záležitostí, měrou ovšem ne všady stejnou. Opavsko s Krňovskem a Těšínsko řídilo se ku příkladu ve všem a všudy dle rozkazů císařských; jinde bylo toho méně.

Nad knížetstvími bezprostředními a městem Vratislaví usazen byl od císaře nejvyšší hejtman, jehožto moc ovšem také všelijak zasahala do knížetství, dosud vlastní panovníky majících. Od roku 1635 nejvyšším hejtmanem Slezským byl kníže Jindřich Václav Olešnický a po jeho brzké smrti (1639) kníže Jindřich Rudolf Lehnický (až do r. 1653). Jednotlivá bezprostřední knížetství měla pak mimo to ještě své hejtmany, nejvyššímu hejtmanovi podřízené, z nichž pro naši dobu připomínají se jakožto zvláště mocní Fridrich z Oppersdorfu, hejtman v Opolsku a Ratibořsku, a hrabě ze Stahremberka, hejtman ve Svidnicku i Javorsku. Hejtmanem ve knížetství Vratislavském býval dříve vždy některý zámožný měšťan Vra-

tislavský, ale nyní to přestalo; ba Vratislavští měli co dělati, aby uhájili si starší některé výsady před hejtmany nad knížetstvím Vratislavským, kteříž u nich v městě sídlíce, hleděli také městskou správu podřizovati své právomoci.

Velikou, v jistém směru možno říci že nejvyšší moc měl předseda Slezské komory, toho času přehorlivý katolík, Karel Hannibal z Donína. Hrabství Kladské však pod právomoc jeho neslušelo, nýbrž při komoře české zřízen zvláštní rada, který měl na starosti jen komorní věci Kladské.

Tři z bezprostředních knížetství Ferdinand III. za vlády své postoupil do rukou cizích. Spojené vévodství Opolsko-Ratibořské dáno r. 1645 do zástavy Polsku a vládl v něm pak princ Polský Karel Ferdinand, současně také biskup ve Vratislavi. Vévodství Záhaňské koupil r. 1646 Václav Eusebius kníže z Lobkovic, jehož rod zde pak vládl až do konce XVIII. století, a knížetství Minsterberské r. 1654 dáno v léno Janovi Weikhardovi hraběti z Auersperka. Knížetství s domácími, původními dynastiemi zbylo pramálo, a noví páni musili rovně tak, jako již dříve kníže z Lichtenšteina v Opavsku i Krňovsku a Alžběta Lukrecie z Lichtenšteina v Těšínsku, hodně mnoho sleviti z práv svých ve prospěch vrchního lenního pána císaře Ferdinanda III.*)

Všeobecné poměry politické.

Ferdinand III. zdědil po otci velikou říši, ale ve stavu špatném. Dlouholetou válkou jednotlivé země byly vyhubeny, a nehospodářstvím finance státní ve stavu žalostném. Ve východní části

*) Grünhagen, Geschichte Schlesiens II, Biermann, Gesch. des Herzogthums Teschen, Biermann,

říše, to jest v Uhrách, stálou byla drobná pohraničná válka; peněz na opevňování pohraničných pevností povolovaných, užíváno zhusta na válku v Němcích, a proto také pomezní pevnosti velmi zašly a neposkytovaly více potřebné ochrany před vpády Tureckými. Turci vypozorovali tuto okolnost brzo, a rok co rok vpadali do Charvát i Uher a pošinovali hranici území svého vždy dále na sever a západ. — V Sedmihradsku po smrti Bethlena Gábora stal se knížetem Jiří Rákocy (1630), muž více ctižádostivý nežli schopný, ale přitom vždy odhodlaný spolčiti se s nepřátely císařovými a od východu pracovati na zničení říše Habsburské, mezi tím co Francouzové a Švédové od západu k témuž účelu podali si ruce.

A k tomu všemu, jakožto nejpernější kousek dědictví po otci, měl Ferdinand III. v Němcích a na Rýně nedobojovanou válku se Švédy a Francouzy, a v ní od Pražského míru mezi Německými knížaty několik sice spojenců, ale velmi drahých a ne vždy spolehlivých. V katolickém Polsku měl císař sympatie, avšak nic více; od Španělska byl sice hmotně podporován, než cesty obou říší zhusta se rozcházely, což vedlo často k nepříjemným roztržkám a k nepořádnému vypláceuí povolených podpor. Nejhorší byl poměr císařův k papeži Urbanovi VIII. Tento muž více byl knížetem italským než hlavou všeho křesťanstva. Politické okolnosti v Italii byly podle toho, že nebylo si přáti, aby tam rozšířila se příliš moc habsburské linie Španělské. A proto Urban VIII. v boji, v němž nejednou šlo o bytí či nebytí katolicismu, stál při straně Francouzsko-Švédské, proti císaři a Špa-

---

Geschichte des Herzogthums Troppau und Jägerndorf, D'Elvert, Beiträge zur Gesch. des böhm. Länder etc. IV, a pak zvláště výborné Grotefendovy Stammtafeln der schlesischen Fürsten s dodatky od Dra Wachtra.

nělům! — Naproti tomu Pražský mír nepřátele moci císařské utužil ve přesvědčení, že musí spojiti se těsněji a s nasazením všech sil podniknouti nový boj. Francouzové a Švédové v tomto smyslu sloučili své voje k válce, a také i jinými cestami přičiňovali se Habsburské císařství v Němcích učiniti nenáviděným.

Francouzové i Švédové bojovali proti císaři nejen mečem než i také pérem. Čím dnes pro vlády a politické strany jsou noviny, tím tehdáž byly brožurky, „létací listy", pamflety, satirické písně a podobné. Všeho toho po Němcích jen se rojilo a sice v největším díle ve smyslu protihabsburském. Již uzavření Pražského míru způsobilo velikou záplavu brožurkovou, v níž mír tento jakožto nespravedlivý a k záhubě „svobody německé" uzavřený se vyličoval. Podle všeho nejostřeji psal v tomto smyslu Justus Asterius v brožuře prý v Paříži r. 1636 vydané.*) Učení i neučení theologové protestantští dokazovali, že bez porušení svědomí německým knížatům k míru tomuto přistoupiti nelze. Hned pak také činnost politických spisovatelů ve službě Francouzů a Švédů stojících obrácena k jinému předmětu.

Zdaž pokusy, učiněné Ferdinandem II. a Albrechtem z Valdšteina, k povznešení vladařské moci v Němcích, nečelily přímo nebo nepřímo, proti panovnické vrchmoci četných knížat, hrabat a bezprostředních rytířů říši obývajících? A zdaž těmto všem, uvyklým již neobmezeně vládnouti, nehrozilo z těch snah nebezpečí? Zajisté, že ano. Silné císařství

---

*) Just. Asterius (patrně pseudonym): Deploratio pacis germanicae sive de pace Pragensi tam infauste quam injuste inita Pragae Bohemorum. Paris 1636. 115 stránek. — Já sám neměl jsem této brošurky v ruce, poněvadž v Praze exemplář se nenalezá.

bylo by prospělo Německu a učinilo konec nevázanosti několika tuctů drobných potentátů, kteří jen žili a tyli z rozervaných poměrů a z nedostatku jakékoliv silnější vlády ústřední. Ale to nemělo se státi. Spojeným Francouzům a Švédům se zrovna tyto rozrušené poměry v Německu výborně hodily, a proto namlouváno Němcům slovy, sliby, penězy i interessy protestantské víry, že tato nevázanost je vlastně svobodou a že této svobodě hrozí tak dlouho nebezpečí, pokud rod Habsburský nebude z Němec vytlačen. Jen tímto prostředkem lze prý zachrániti úpadek Německé říše. Protož prvním krokem „svobody milovných" knížat musí býti odstraniti rod císařský z Němec a pak dáti říši zvláštní novou ústavu, — ústavu spolkovou. Volba císařů pro příště pak má se upraviti tak. aby z jednoho a téhož rodu nikdy více než tři princové za sebou nesměli býti za císaře zvoleni. Zvolenému císaři k výživě měla býti poskytnuta některá částka říše anebo příjmy z ní, nejlépe tak asi příjmy nynějších dědičných zemí rodu Habsburského! — Ovšem ku provedení těchto záměrů bylo potřebí peněz a vojska, ale i o to nebylo nouze, neboť Francouzové i Švédové, jimž zachování „svobody" německé vřele prý na srdci leželo, chtěli milerádi poskytnouti všeho, čeho třeba bude, neboť oni prý také, jako knížata říšští, nemohou dříve žíti v pokoji, pokud moc císařského rodu nebude zničena.

Ten byl asi myšlenkový postup veliké řady spisů, brošur a pamfletů, které vyrojily se po Pražském míru a po uzavření pevného spolku proticísařského mezi Švédy a Francouzi. Veřejné mínění bylo spisy těmito zabavováno hojnou měrou a tleskalo jim pochvalu, zejména tam, kde císař pro rozdíl ve víře náviděn nebyl. Nejznamenitější spis v tomto duchu, který přijímaje za základ vypuzení rodu Habsbur-

ského, podával již také hotový návrh příští spolkové ústavy státu Německého, vypracován a vydán byl z nejbližšího okolí kancléře Oxenstierny, nepochybně od švédského dvorního dějepisce Bojislava Filipa Chemnitze. Spis tento po latinsku sepsaný a sice s titulem: „Rozprava o nynějším stavu říše naší římsko-německé",*) způsobil velice mocné pohnutí u všech dvorů. Nescházelo ovšem mužů rozumných, kteří dobře chápali, proč Francii a Švédsku na tom záleží, aby říše k pokoji a k silnější vládě ústřední nepřišla, a ti také mínili, že návrh Chemnitzův podobá se spíše radě katově než radě lékařově. Ale, jak obyčejně bývá, střízlivější soud nepronikl hned; většina bez dalšího pomýšlení jásala a pokládala spis z kruhův tak vážných vyšlý za předzvěsť nové doby v říši.

Dvůr císařský nevěděl si dobře rady. Ve Vídni sice výtisky knihy Chemnitzovy veřejně od kata spáleny, ale přímá zápověď proti rozšiřování nepřátelského spisu vydána nebyla. Pomáháno si tím, že pokoušeno se rovněž pomocí tisku veřejné mínění opraviti a poměry říše německé v jiném, rodu císařskému příznivém, světle vyličovati. Ale dvůr neměl přitom valného štěstí, ne tak z důvodů věcných, jichž zajisté pro rod Habsburský bylo dost a dobrých, ale pro menší dovednost svých spisovatelských služebníků.

K tomu všemu válečné přípravy Švédů i Francouzové byli vždy hrozivější a spolek jich vždy

*) Dissertatio de ratione status in imperio nostro Romano-Germanico. Jakožto spisovatel podepsán jest Hipolithus a Lapide; kterýžto pseudonym různě se vykládal, zejména i Oxenstierna pokládán za spisovatele, až nyní za pravdě nejbližší se má, že mysliti dlužno na Chemnitze. Vydání jsou dvě z r. 1640 a 1647. Viz Kocha I. 214, Sybelův Hist. Zeitschrift XXIX. (článek Webrův), Kronesův Handbuch der oest. Gesch. III. 523 a j.

užší. — Císař měl málo, aspoň trochu schopných generálů. V roku 1637 hlavně činností Jana de Werth na bojišti Francouzském válčeno ještě jakž takž s úspěchem, ale rok příští (1638) celý byl a na všech stranách nešťastný. Gallas, Götz a zvláště Savelli ukázali se býti generály velmi málo schopnými; Octavio Piccolomini byl o něco lepší, ale ne o tolik, aby dovedl napraviti všechny chyby ostatních. Mimo to nebylo peněz, neboť i podpory Španělské, jindy vždy hojné, v těchto dvou létech neobnášely ani 8 set tisíc zlatých.

Na štěstí ještě po celá tato dvě léta válčeno mimo hranice království Českého. A této doby klidu použijeme k nutnému výkladu o vnitřních poměrech a pozměnách v naší zemi, jak politických tak náboženských.

Ferdinand III. přijel do Čech. Proměny politické.

Za duši zemřelého císaře a krále Ferdinanda II. dvě odbývány slavnostní smuteční bohoslužby rázu úředního. První 2. března u sv. Tomáše na Malé straně, za přítomnosti všech místodržících královských, druhá po návratu kardinála-arcibiskupa z Vídně, teprv 8. dubna, v chrámě u sv. Víta na Hradčanech. — Mimo to ve všech katolíkům již navrácených farních kostelích Pražských vzpomínáno při mších a na modlitbách zemřelého panovníka, který katolické náboženství v Čechách již již k vyhynutí určené k novému přivedl lesku.

Ještě slavnosti tyto nebyly všude dokončeny, již přijel nový král 26. května 1637 do Prahy, maje v průvodu bratra svého arcikníže Leopolda Viléma. — Vypravovalo se tehdáž, že na nového panovníka uchystán byl trojí attentát. Ve Vídni, krátce před odjezdem do Čech, měl prý býti

otráven, a rovněž tak již na cestě ve Znojmě od životního kuchaře; na další cestě v zámku Žlebském najatý vrah s celou zbrojí prý dokonce v kamnech císařské ložnice se ukryl, ale za včas byl dopaden a potrestán. *) Nevíme, mnoho-li na těchto pověstech pravdy bylo; nejspíše zdá se, že vše to byly přeludy bujné fantasie, jimiž klamáno obecenstvo a ve strachu před cestou do Čech udržován snad také panovník.

Příčinu tak rychlého příjezdu králova sluší hledati hlavně v tom, že 30. května odbývána v Praze schůze vyslanců cizích států, v níž na různých základech, zejména také od papeže Urbana VIII. navrhovaných, měl se státi pokus o všeobecný mír. **) Ale bylo přirozeno, že pokus se nezdařil. Bylť bez toho jen za tím účelem nastrojen, aby více času ke zbrojení bylo získáno.

Nicméně pobyt králův ve hlavním městě, který trval přes pět neděl (do 2. července), nezůstával pro Čechy bez následků. Mělť Ferdinand III. srdce na pravém místě, a snažil se bídu, do níž království upadlo, všemi prostředky napraviti. Nebyl té příkrosti jako otec jeho, a chtěl tudy i v politických věcech poskytovati úlevy. Neboť přes to, že v Čechách od Pražského míru neválčeno, nepřestávalo v četných městech ubytování vojenské sužovati pořídlé obyvatelstvo. — V Broumově plukovník Lautersam 1636 ležel 19 neděl, a ač plat na pluk bral odjinud, vydíral ho ještě jednou na poddaných, jimž mimo to sebral několik tisíc kusů dobytka (koní a krav), mnoho obilí a pláten. Na Rakovnicku vydírali lid dva pluky ustavičně; v Pelhřimově útraty na vojsko po léta míru 1635—1638 obnášely 52.000 zlatých; v Kolíně hospodařil jeden pluk za druhým. Zprávy

*) Beckovského Poselkyně II. 3. str. 247.
**) Cf. Curieuser Geschichtskalender des Königreiches Böhmen 1600—1698 (v Lipsku 1698) str. 62.

plné největšího zoufalství přicházely k místodržícím z Českého Brodu, z Čáslavi, ze Dvora Králové, (kdež vojsko zvláštní ukrutnosti páchalo), z Hradce Králové, z Chrudimi, z Kutné Hory, z Litoměřic, z Písku, ze Slaného, Slavkova a četných jiných měst.*)

K tomu všemu pro stálý strach válečný r. 1637 selský lid málo kde pole vzdělal a osil, takže místy na 8 až 9 mil půda ležela ladem a nezorána. Kde co bylo zaseto, hynulo neobyčejným vedrem toho roku, takže již v létě cena potravin nesmírně vzrůstala a v listopadu nastal hlad, se všemi následky zlého tohoto hosta.**) Šimon Partlic a Jan Býlina, vydavatele kalendářů hospodářských s pranostykami, tenkráte docela dobře a pravidelně předpovídali, „že málo lépěji tento nastávající rok se ukáže.“

Císař Ferdinand III. snažil se odpomáhati dle možnosti, zejména co ubytování vojenského se dotýkalo. Důležitým v této příčině byl patent ze dne 9. prosince 1638, jimž veškeré povinnosti ubytovacích komisařů vzneseny na krajské hejtmany, čímž věčným sporům mezi úřady vojenskými a civilními učiněn konec, a krajští hejtmané mohli starati se o přípřeže, potravu a byty pro vojáky nestranněji, nežli činívali důstojníci.

Královská města tehdáž trpěla, ke všem ostatním strastem, také velice libovůlí císařských rychtářů, kteří za dob nemožného anebo nedostatečného dozoru úředníků vyšších, jali se v městech královských vystupovati s velkou

*) Sborník Historický I. 71; Č. Č. Musea 1888, 79; Mittheilungen des Vereines für Gesch. d. Deutschen in Böhmen III. 65; Bílkovy Dějiny konfiskací a monografie jednotlivých měst, v nichž hojně místních, často velmi charakteristických podrobností je uloženo.

**) Beckovský II. 3. 254, Bílek Konfiskace 1046 a jinde.

bezohledností. Města i měšťany pokládali za sobě poddané, libovolně zacházeli s veřejným majetkem, důchodů komorních pro sebe užívali a jiných všelijakých mrzkostí se dopouštěli. Ferdinand ještě za živobytí otce svého 30. prosince 1636 velmi rozhorleně psal o tom podkomořímu Přibíkovi Jeníškovi z Újezda, žádaje, aby při nastávající cestě, kterou konati bude k obnovení rad, přísně vyslýchal měšťany o neplechách císařských rychtářů, a podal pak zprávu, kteří rychtářové by měli býti sesazeni a kdo na jich místo nově ustanoven. Zároveň nařídil Ferdinand III. české komoře, aby společně s podkomořím vypracovala novou instrukci pro císařské rychtáře. Ku provedení těchto úmyslů bohužel pro nové nastalé bouře válečné nepřišlo, ale přece aspoň ten mělo následek, že císařští rychtáři přivedeni v bývalou větší odvislost od úřadu podkomořského.*)

Vedle toho počal starati se císař o náhradu za ubylé obyvatelstvo v zemi. On již velmi dobře chápal, kam příliš rychlé mizení pracovných sil a klesání populace musí nutně přivésti nejen království ale i říši, a pomýšlel o prostředcích k nápravě. Tato byla možna dvojím způsobem. Obyvatelstvo domácí prchalo do ciziny právě na počátku vlády Ferdinanda III. pro nátisky vojenské a pro — náboženství. V Litoměřicích ku příkladu r. 1638 klesl počet osedlých na 69 a veškerého obyvatelstva z bývalých 6—7 tisíc na 600. — Kdyby byl císař odstranil jenom jednu z obou příčin právě vzpomenutých, totiž náboženskou, není pochyby, že by ihned stěhování obyvatelstva ze země bylo přestalo. Ale to očekávati bylo marno. V této příčině Ferdinand III., jak blíže uvidíme, krá-

*) J. Čelakovský v Č. Č. M. 1876. 565.

čel úplně ve šlépějích otce svého a za nejsvětější povinnost pokládal, aby měl v říši své veskrze obyvatelstvo katolické.

Tudy náprava mohla se státi toliko jiným způsobem, to jest novým zalidňováním měst a vesnic. — V městech byli tomu až dosud na překážku císařští rychtáři, kteří neradi viděli, když se někdo zakoupiti, a nějaký grunt po odběhlém protestantovi nově vzdělávati chtěl. Rychtáři totiž začali zboží po uprchlých měšťanech pokládati za svůj majetek, kterýž chtěli si nezkrácený zachovati. Ferdinand III. tudy přísně nařídil, aby rychtáři neopovážili se jakýmkoliv způsobem těm překážeti, kdož by grunt některý v městě zakoupiti a vzdělávati chtěli, nýbrž naopak, aby je v tom úsilovně podporovali. Mnoho to platno nebylo. Nebo pro neustálou vřavu válečnou a vyplývající z toho neuspořádanost správy státní vždy více starých obyvatel ubylo než nových přibylo, a to po celý čas 30leté války. Ti pak, kdož přibyli a nově se usazovali, obyčejně za hrubě mnoho nestáli; bylať to na větším díle chátka z vojny zběhlá a tudíž nepracovitá.

Za svého pobytu v Čechách povýšil také Ferdinand III. Brod Německý za město královské (list ze dne 7. června 1637). Brodští vyprosili si nepochybně tuto milost, když císař na cestě do Prahy 22. května v jich městě celý den pobyl. Pak učinil Ferdinand III. listem ze dne 13. června t. r. první kroky k tomu, aby ulevilo se nějak bídě Písku, kteréž, byvší jednou městem královským, upadlo nyní v zástavu nejukrutnějšího sužovatele lidu českého don Martina de Hoëff-Huerty. Císař ještě za života tohoto zástavního pána byl odhodlán město ze zástavy vykoupiti; když pak po smrti Huertově (13. prosince 1637) na jevo přišly veliké zločiny jeho, prozrazené od kněze Leonharta

della Gratia, Písku velmi se ulevilo a r. 1641 město zase za královské prohlášeno.*)

Vesnický lid ovšem byl přidržován různými prostředky k tomu, aby neutíkal ze země. U lepších, svědomitějších pánů stačilo napomenutí a šetření sil ubohého lidu, u pánů zlých užívalo se prostředků násilných. A proti těmto nebylo ochrany. Páni směli se svými poddanými nakládati dle libosti. A když chování některého z nich, jako ku příkladu Jana Filipa Hussmanna, držitele Tachova, přesahovalo všecku míru lidskosti, a poddaní Tachovští r. 1638 šli se stížností k císaři, nebylo to nic platno, protože dědičný pán uměl vylíčiti věc tak, jako by stesky byly nespravedlivy a počínání poddaných trestuhodnou „rebelií". **) — Stalo se pak u pánů zvykem, jakýkoliv pokus poddaných o nabytí nebo stvrzení privilegií podezřívati tímto způsobem, a tak zakrýti vlastní příkré jednání. — Císař ovšem na statcích jemu příslušných snažil se vládnouti s největší mírností, a trestal ty, kdož z jeho hejtmanů a správců dle toho se nechovali.

Vedle těchto vážných prací a starostí, věnován také některý čas pobožnostem a zábavám. — Zejména zúčastnili se císař i bratr jeho Leopold Vilém slavného processí, uspořádaného v pondělí svatodušní (1. června) z kostela P. Marie Týnské k sv. Vítu, odtud k sv. Jiří, do kostela Všech Svatých a opět k sv. Vítu, kdež mše, kázání a prosby za déšť odbývány.

Na to pak 18. června Ferdinand i Leopold Vilém jeli na Lány, to jest do lesů Křivoklát-

---

*) Beckovský II. 3. 250; práce Matznerovy o Písku (Programm realky P. z r. 1879, Sborník Historický I. 160), Bílkovy Konfiskace, D'Elvertovy spisy: Rebellion str. 440, a Beiträge zur Gesch. der böhm. Länder IV. 139, 140.

*) T. Bílek v Mitth. des Vereines für Gesch. d. Deutschen in Böhmen XXIV. 180.

ských, na hony, kdež pobyli až do 27. téhož měsíce, honíce na zvěř vysokou i černou. Vesničané ke Křivoklátu příslušející a pak měšťané Rakovničtí musili přitom robotovati či honce dělati. Rakovničtí jednou přišli v 68 osobách se 20 koní, podruhé ve 120 osobách se 24 koní. Zvěře naloveno hojnost; jen jelenů napočteno 62 kusy.*)

Dne 2. července opustil pak císař i s družinou Prahu a přes Labský Brandýs odebral se do Vídně.

Potřeba sněmu císaři nejevila se za pobytu jeho v Čechách, protože roku 1637 byl již sněm odbýván, a sice krátce před smrtí Ferdinanda II. Sešel se 12. ledna a skončil 26. ledna. Svolán byl již od Ferdinanda III., ale ovšem na rozkaz otcův. Královskými komisaři při něm byli kancléř Adam Bořita z Martinic, Jindřich Wolf Berka z Dubé a Přibík Jeníšek z Újezda.

Povoleny na něm tyto berně: a) obecná berně z usedlostí na vydržování vojska Marradasova v Čechách a na všecky ostatní potřeby zemské, jako byly platy pro appelační soudce, místodržící a jich úředníky, zemské ranlékaře a p. Přebytek berně — bude-li jaký — měl zůstati králi; b) berně z obilí a z mas ku potřebám vojska, ale ne v té výši, kterou císař žádal, c) daň domovní na vydržování posádek v uherských pevnostech. K výplatě vojska tam ležícího určen od sněmu pan Vilém Albrecht Kolovrat Krakovský, hejtman Nového Města Pražského; d) daň z nápojů čili posudné (14 krejcarů z každého sudu) a to ovšem mimo stálé posudné zavedené r. 1547, kteréž nebylo daní od sněmu svolovanou, nýbrž stálým důchodem královské komory; a konečně

---

*) Beckovský II. 3. 247; k tomu zprávy Wintrovy v Č. Č. Musea 1888, 79.

e) daň z milosti k potřebám dvora a rodiny panovnické. Žádosti císařské, aby stavové svolili také nějakou částku k uhražení komorních dluhů, bylo odepřeno, jen sněm usnesl se o novém příročí. Mimo to povoleno na vlastní náklad postaviti do pole 1800 pěších a 200 jízdy, rovněž o něco méně, než císař si přál.

Nářky na nepořádky v placení starých berní a na zatajování pravého počtu usedlých na panstvích vedly k důležitému návrhu, aby provedeno bylo spočítání všech usedlých poddaných v každém kraji skrze krajské hejtmany. Na panstvích pak hejtmanů měli součet provésti vždy dva jiní úředníci zemští z vyšších stavů, k tomu zvolení. — Bohužel však, že záměr tento, ač ještě při prvním sněmě r. 1638 k němu se vráceno, zůstal pro nastalé brzo běhy válečné i také pro neochotu stavů, neproveden! Zejména stavové, ač velmi žehrali, že pro povolování berní následkem velkých převratů národo-hospodářských není pořádného měřítka, přece jakémukoliv sčítání a nebo „novým vynálezkům na dávání kontribucí“ co možna se vyhybali.*)

Srovnáme-li průběh tohoto sněmovního jednání s rokem 1617 nebo 1619, nutno doznati, že za docela jiných poměrů ujal se Ferdinand III. vlády v Čechách, než kdysi otec jeho. Tehdáž šlechta česká na největším díle v přílišném vědomí o moci své nechtěla ani v nej-

*) Dopisy Slavatovy v archivu musejním; Snešení sněmovní z r. 1637 (současný tisk Jana Byliny); Riegger, Materialien zur Geschichte u. Statistik von Böhmen X. 278; Tomek Sněmy české dle obnoveného zřízení str. 14, 18, 20, 21, 25, 66. — K tomu však nutno podotknouti, že do tištěných snešení sněmovních pojata jen nepatrná část toho, o čem a jak na sněmě se jednalo. K úplnému posouzení činnosti sněmovní bylo by třeba míti také původní protokolly, ale z těch k této době nic se nezachovalo. Viz Kalouskovo České státní právo str. 491 pozn. 76.

menším dopustiti nějakého sesílení moci panovnické a směřovala k šlechtické republice s voleným, bezvýznamným králem; nyní pravý opak toho všeho byl skutkem. Hrdá šlechta skončila na popravišti, nebo toulala se v cizině, a ti co v zemi zbývali, buď za veškeren majetek svůj zavázáni byli panovníkovi, anebo aspoň od něho při víře své uchováni před návalem protestantismu. Tudy poměr této šlechty k panovníkovi docela byl jiný; zakládalť se na citu vděčnosti, poslušnosti a také slabosti k povýšené moci panovnické, jak objevila se v obnoveném zřízení zemském.

Ne snad proto, že by toto zřízení bylo stavům odjímalo naprosto veškeru moc k samostatnému politickému vystoupení na sněmě, nýbrž proto, že zachování toho stavu věcí, jak byl v Čechách proveden, bylo pro veškeru šlechtu (ať starobylou, ať nově přistěhovalou) životní otázkou. A proto ona při vší zbědovanosti v zemi a při vší nechuti musila v povolování berní býti co možná mnoho ochotnou; neboť nějaké rozhodné vítězství nepřátel císařských a návrat starých řádů do Čech, byl by způsobil nejen úpadek císařské moci ale také úplnou ruinu nynějších stavů katolických. A proto v Čechách obětovnosti bylo dosti, ale ovšem zhusta z pohnutek silně hmotných.

Panských rodů starých udrželo se v Čechách celkem 27, pak něco rytířů a vladyk. Ostatek obyvatelstva stavovského skládal se z nových příchozích, plných zápalu pro neobmezenou moc státní správy a plných nenasytné žádosti po statcích a úřadech. Až na některé čestné výminky, právě tito příchozí byli na statcích nově nabytých velikými sužovateli obecného lidu a dotěžovalo tím jho, pod nímž sténal ubohý poddaný.

Velké sněmování l. 1638.

Pomoci povolené císaři na posledním sněmu lednovém r. 1637 byly záhy vyčerpány. Již v září téhož roku komora měla uvažovati o tom, jak by Čechy, mimo obyčejnou berni a obvyklé komorní platy, mohly býti přivedeny k tomu, aby ke zvláštním potřebám krále povolily 500.000 zl. Zdá se, že záměr tento se nepovedl. Tudy svolán k 19. dubnu r. 1638 sněm nový se žádostmi o nové berně. Komisaři královskými byli při něm kancléř Jiří Adam z Martinic, Sezima hrabě z Vrtby a Přibík Jeníšek z Újezda. Císař žádal, vedle obyčejné již berně z usedlostí, hojně jiných dávek a daní. Hlavně žádal o posudné, o rekruty, a pak o dávku na vydržování dvora, při čemž v předloze sněmovní podotknuto, že král má úmysl s celou rodinou do Prahy přijíti a zde se ubytovati.

Stavové měli dosti chuti žádati o slevení obyčejné berně, a od dávek mimořádně žádaných, zejména obilí a masa pro vojsko, chtěli vůbec býti osvobozeni, ukazujíce k velikému suchu a tudy k neúrodě ve předešlém roce. Ale celkem potom, když sněmovní komisaři na svém stáli, povolili více než loňského roku.

Loni daň z usedlosti obnášela pro sedláky 2 zl. 20 kr., letos 3 zl. 20 kr. a podle tohoto měřítka zvyšovala se ovšem o něco pro měšťany, kupce, židy atd. Rovněž tak co potravin se týkalo, které vojsku se odváděly, měl každý poddaný odvésti po čtvrtci žita a ovsa, po 3 mírkách (v loni $1^1/_2$) pšenice a $1^1/_2$ libry masa. Posudného svolilo se opět 14 krejcarů ze sudu piva. Domovní daně k vydržování posádek v Uhrách svoleno po 46 krejcařích z každého domu selského, 2 zl. 6 kr. z každého domu ve městech královských a po 11 zl. 40 kr. z každého domu židovského. Přijmouti a na místo odvésti měl

peníze tyto opět pan Vilém Vojtěch Krakovský z Kolovrat.

Zvláště vysoká daň povolena k výchově dvora královského. Dříve z jednoho poddaného odvádělo se k tomuto účelu 10 krejcarů, nyní však, když král i s rodinou slíbil pobývati v Praze, usnešeno se vybrati z každého poddaného po 35 krejcařích, z měšťanů královských po 1 zl. 36 kr., z kupců po 6 zl., ze svobodníků po 2 zl. 20, ze židů více než 20 let starých po 2 zl. 20 kr., ze židů mladých po 1 zl. 10 kr. — Aby však určitě berně tato cíle došla, bylo usnešeno složiti ji za čtyři neděle po skutečném příjezdu královské rodiny do Prahy. To jest, jinými slovy, ona povolena v nebývalé výši jen pro tento případ.

Konečně žádali sněmovní komisaři také ještě o 1200 rekrutů. Ti povoleni, ale tak, že stavové chtěli nésti útraty jen s verbováním jich spojené, a nikoliv je vydržovati anebo míti v zemi ubytované. O tuto věc přišlo potom mezi králem a stavy ke sporu pro dějiny sněmování dosti zajímavému.*)

Podrobná jednání děla se o dluhy komorní čili královské. Byloť starou, při každém sněmě se opakující snahou, převésti tyto dluhy na zemi, to jest učiniti z dluhu komorního dluh zemský čili státní. Ale stavové se tomu bránili dle možnosti, a když na ně za posledních let císaře Ferdinanda II. příliš z tuha doleháno, volili r. 1627 a pak zase 1636 komisi, kteráž měla stav dluhů komorních dokonale vyšetřiti a dle toho nepochybně také nějaké návrhy učiniti. Zatím povoleno příročí čili moratorium, které r. 1637 obnoveno. Ale věc tato nebyla tak snadnou. Následkem úplného převratu veškerých majetkových poměrů v zemi, četných konfiskací a převodů nebylo možno bez

*) Kalousek, České státní právo str. 485, pozn. 72.

veliké práce učiniti si jasný obraz, co komora komu je dlužna a na jakém základě. A přimyslíme-li si k tomu ještě patrnou nechuť komise stavovské k věci, z níž mělo nové vzejíti břemeno, dobře pochopíme, proč komise ani roku 1627 ani teď nebyla hotova, a sněm s tváří pokryteckou jenom litovati musil „ubohých věřitelů“ a prositi za odpuštění, že pokud nemá o všech dluzích jasného ponětí, nemůže se nikterak do úvah o tom, jak by se zaplatiti měly, pouštěti. A hned zase povoleno příročí na další dvě léta. — Tím sněm 17. května skončen.

A vskutku brzo potom císař Ferdinand III. přijel do Prahy. Ale s těžkými starostmi. Zdálo se po míru Pražském, že Švédům nebude možno udržeti se v říši, ale zdání toto klamalo. Především působením Francie prodlouženo znovu příměří mezi Polskem a Švédy, a brzo na to (počátkem března 1638), v Hamburce Dr. Jan Salvius, kancléř Švédský, a hrabě d'Avaux, vyslanec Francouzský, uzavřeli novou smlouvu na výboj a odboj, dle níž všemi silami a prostředky měla vojska spojených mocností vrhnouti se na dědičné země Habsburské a zároveň potříti všecky císařovy spojence. Mír směl se uzavříti jen na základě stavu věci, jaký byl r. 1618 a jen po úplné náhradě pro všecky knížata Německá, kteří v boji nastávajícím stanou se spojenci Švédů a Francouzů. D'Avaux zavázal se mimo to, že Francie vyplatí Švédům za uplynulá léta 400.000 tolarů, a tutéž summu zaručil ročně na další tři léta.

Účinek smlouvy byl záhy patrný. Válka r. 1638 brala pro císaře obrat nepříznivý. Ba byl strach, zdaž spojence dosavadní bude možno udržeti. Se zimničnou rychlostí pracovala diplomacie. Císař hledal spojení s Dánskem, s kurfiřtem Brandeburským, s králem Polským

a nejvíce s kurfiřtem Saským. Ba i s plnomocníkem politiky Švédské jednáno a nabízena schůze, v níž by mluvilo se o možném pro všecky strany míru.

V těchto okolnostech, císař nezbytně a rychle potřeboval peněz. Ale na svolání sněmu, kdež jedině berně povolovati se mohly, pro krátkost času nebylo lze pomysliti. I užito prostředku, o který již r. 1634, k veliké nelibosti kancléře Slavaty, pokusil se Ferdinand II. Svolán totiž ke dni 25. srpna 1638 na místě sněmu pouhý sjezd „jistého počtu osob ze všech čtyř stavů“ a sice hlavně těch, kteří v Praze se zdržovali, anebo v nejbližším okolí hlavního města bydleli. Úředníci a soudcové zemští, kteří z pravidla přebývali v Praze, měli ovšem při takovémto sjezdu většinu. Těm císař, sám sjezdu předsedaje, vyložil, pokud bylo nutno, v jakém stavu se nalézá, a žádal důrazně o rychlé poskytnutí peněžité pomoci, aby mohlo započaté se spojenci jednání býti dokonáno a oni při císaři udrženi.

Stavové na sjezdu přítomní nemohli žádosti této odepříti i svolili dáti králi z vlastního měšce, poddané v to nepotahujíc, z každého poddaného 1 zl. 30 kr., poddaný sám pak 1 zl., každý měšťan ve král. městě měl dáti 6 zl. 40 kr., farář nebo kollator po 2 zl. 15 kr., kupec po 22 zl. 30 kr., svobodník po 10 zl., ovčák po 3 zl. 20 kr., ovčácký pacholek 1 zl. 23 kr., žid starší (přes 20 let) 10 zl., židé mladí po 5 zl. — A k tomu doloženo, že stavové na sjezdu přítomní mají složiti povolenou berni ve dvou lhůtách 14denních, nepřítomní pak nejdéle v 6 nedělích. Byl to termin neobyčejně krátký, nepochybně proto, aby císař ihned, na účet povolené berně, potřebné peníze sobě vypůjčiti mohl.

Přitom však stavové doložili, že pomoc tuto svolili jen ku zvláštní prosbě císařově a v pře-

svědčení nezbytné její nutnosti, ale že žádají, aby jim a privilegiím tohoto království nebyla věc ta na ujmu a k příští škodě, a dále aby při nejprvnějším obecném sněmu toto svolení předloženo bylo k dodatečnému schválení. S tím císař se srovnával, a tak po 6 dnech (31. srpna) sjezd uzavřen.

Snešení sněmovní nebo i sjezdové, pokud berní se týkalo, bylo závaznými také pro Kladsko i Chebsko, z nichž prvnější hrabství počítáno za dvacetinu a Chebsko za padesátinu království, a dle toho z povolené berně určité částky na ně rozvrhovány. Chebsko však tohoto času nacházelo se ve stavu ubohém a proto město i stavové velice žádali, aby menší částka berní na ně rozvrhována byla. K tomu přivolil císař Ferdinand III 9. listopadu 1638 a sice tak, že na příští tři léta Chebsko měla platiti berně jen ze 400 osedlých.

Již v září odebral se Ferdinand III. do Litoměřic ke sjezdu s kurfiřtem Saským Janem Jiřím, a posly jiných knížat německých, jmenovitě kurfiřta Brandenburského. Schůze odbývána nepochybně v posledním týdnu měsíce září.*) Zevní lesk její byl veliký. Kurfiřt přijel do Litoměřic se čtyřmi syny, dvěma tajnými rady a dvorskými maršálky a celým plukem vojska. Císař rovněž měl skvělý průvod sebou; ale z předních rad scházel ministr hrabě Trautmansdorf, kterýž v Praze náhle ochuravěl zimnicí a musil tam zůstati. Vzájemných poct a darů byla hojnost.

Ve věci samé patrný měla schůze účel ten, aby císař zabezpečil si spojenství kurfiřta Saského i Brandenburského vůči novému hrozi-

---

*) Zprávy se v dátech rozcházejí. Přidržel jsem se Beckovského (II. 3. 257), jehož udaje, jak se zdá, zakládají se na nějakých současných novinách.

vému boji, který nastával se Švédy a Francouzi. To se také povedlo. Vedle toho hledán styk se Švédy; i pozván do Litoměřic také jednatel Švédský, zdaž by nebylo možno najíti cest k míru anebo aspoň ku příměří. Oxenstierna nebyl od toho a poslal zástupce svého do Litoměřic; ale ten, když cestou doslechl, že také kurfiřt Saský tam pobývá, hned se vrátil. Bylť Jan Jiří od uzavření míru Pražského u Švédů v největší nenávisti, a s ním za žádnou výminku jednati nechtěli.

Do Prahy vrátil se císař někdy koncem září nebo počátkem října. Ale proti slibu stavům učiněnému a i také proti předešlému mínění nepobyl zde dlouho. Dne 20. října 1638 byl již v Brně*), kdež měl schůzi s králem Polským Vladislavem IV., hodlaje nakloniti si jeho k pomoci; což však se nepovedlo. Vladislav IV. jakožto manžel Cecilie Renaty, sestry Ferdinandovy, a jakožto horlivý katolík, byl osobně velmi nakloněn ku pomoci, ale vnitřní poměry říše jeho bránili tomu, a pak vliv Francouzský, kterýmž (jak vypráveno) způsobeno prodloužení příměří Švédsko-Polského.

Z Brna hned jel císař do Vídně. Mluvilo se o příměří a míru, přijímalo prostřednictví papeže a jiných mocností, ba císař, aby odvrátil nebezpečí od dědičných zemí byl nakloněn k ústupkům z jeho náboženského stanoviska docela neslýchaným: ale ze všeho bylo viděti, že válečná nálada vítězí, i chystáno se tedy mezi neustálým jednáním k vojně. K té bylo potřebí peněz, a proto na rychlo sháněny subsidie, zejména ze Španěl, a pak pomoci od stavů v jednotlivých zemích dědičných. A tudy také v Čechách znovu — toho roku již po třetí — sněmováno.

*) Že v Brně a ne v Mikulově (jak se udává) schůze tato odbývána, dovodí Koch I. 130, pozn. 3.

Nový sněm svolán k 16. prosinci 1638. Královskými komisaři při něm byli Sezima hrabě z Vrtby, Wolf Berka z Dubé a Přibík Jeníšek z Újezda. Císař žádal, aby o ničem jiném se nejednalo, než o pomoci peněžité. A pak připojil prosbu, aby stavové dali plnou moc nejvyšším úředníkům, soudcům zemským, a několika jiným zástupcům svým ze všech čtyř stavů, aby tito na pouhém sjezdě od císaře, pro případ příští nějaké nenadálé a náhlé potřeby, svolaném, směli jménem všech stavů a na místě sněmu o pomoc se svoliti. Viděti z toho, že poslední sjezd musil setkati se s velikou nelibostí a že císař nechtěl po druhé svolati ho bez předchozí úmluvy se sněmem. Tento také svolení dal, ale obmezil právo příštího sjezdu v ten smysl, že smí usnésti se o pomoci peněžité, když by se to týkalo toliko menší nějaké summy.

Jinak prosincový sněm r. 1638 téhož byl rázu jako všechny předcházející. Byla zde jakási opposice, kteráž ukazovala, že by stavové, když již toho roku dvakráte pomoc svolili, po třetí mohli býti ušetřeni. Ale na druhé straně, nepřítel stál již v Sasku, nebezpečí bylo veliké, a stejně dotýkalo se osudu jak panovníka tak katolických stavů českých. A proto opět pomoc povolena, a sice ve třech kratších lhůtách tato: Z každého poddaného měla vrchnost dáti po 2 zl. 30 kr. z vlastního měšce, každý poddaný sám, má-li na zimu aspoň část polí osetou, 2 zl., každý soused královského města 12 zl., faráři anebo kde jich není kollatorové po 4 zl., kupci a obchodníci po 40 zl. 30 kr., svobodníci, nápravníci, lenníci Karlšteinští a Křivoklátští po 18 zl., majitelé svobodných gruntů nebo lenních statků, na nichž není poddaného lidu, po 18 zl., ovčáci po 6 zl., ovčáčtí pacholci 2 zl. 30 kr., židé starší po 18 zl., mladší po 9 zl.

Vedle toho, ponejprve od doby sněmů dle obnoveného zřízení, povolena také daň z peněz na úrocích uložených, a sice tak, že z každého 1000 zl. kapitálu čili dle tehdejší úrokové míry ze 60 zl. úroků, měly dáti se 4 zlaté berně. Vyjmuti byli ti, kteří měli toliko malý kapitál až do 2000 tisíc zlatých.

Při jiných případnostech směli ti, kdož utrpěli škody na statcích živelními nehodami (ohněm, krupobitím, povodní) odečísti si ztráty s tím spojené při přiznání, dle něhož se berně odváděla, tenkráte však bylo to sněmovním snešením zakázáno, a musil odvésti každý berni celou bez srážek. Jen ti směli činiti si nárok na slevení, kdož profiantmistrům a komisařům vojenským poskytli k potřebám armády buď obilí, nebo potraviny, nebo peněz. A to proto, že beztoho celá tuto sněmem povolená pomoc k ničemu jinému neměla obracována býti, leč na výživu vojska, které mělo míti zimní ležení v Čechách.

Tím jednání dne 31. prosince 1638 skončeno. Byl to nejkratší sněm za celou dobu vladaření císaře Ferdinanda III., neboť trval toliko 16 dní. Plné moci pro případ nenadálé potřeby brzo bylo užito: sjezd stavovský na místě sněmu svolán již k 9. dubnu 1639. — Švédové toho času ovšem byli na pochodu do Čech.*)

---

*) Dle tištěných sněmů, Tomkova spisu Sněmy dle obnoveného zřízení, Rieggerových Materialien XI, D'Elvertových Beiträge zur Gesch. der böhm. Länder IV. a téhož Zur oesterreichischen Finanzgeschichte mit besonderer Rücksicht auf die böhm. Länder. Co událostí zahraničných a vojenských se týče vedle zpráv u Beckovského užito III. dílu Abelinova Theatrum Europaeum, Dějin Saských od Böttigera-Flathe (II. díl) spisu Kochova (svrchu již citovaného), Bartholdovy Geschichte des grossen deutschen Krieges vom Tode Gustav Adolfs ab und mit besonderer Rücksicht auf Frankreich (2 díly) a j.

Na sklonku r. 1638 zemřel také v Čechách don Baltazar de Marradas, někdy general-lieutenant krále Španělského, potom v četných hodnostech vojenských ve službách císaře Ferdinanda II. i III. Naposledy byl vrchním velitelem vojsk či komandujícím generálem v Čechách. Vojenských schopností mnoho neměl, ale za to v dějinách utrpení po bitvě Bělohorské, vedle Hoëf-Huerty označuje se ne neprávem jakožto veliký trýznitel bezbranného lidu v Čechách. Bohatství světa tohoto získal si v hojnosti, zejména ve krajích Bechyňském, Prachenském a Plzeňském. Ale po jeho smrti dědic a bratrovec don Francisco de Marradas měl se statky zděděnými bezčetné nesnáze.

Politické poměry na Moravě.

Moravané v posledních málo létech, co ubytování a soužení vojenského se týče, měly se o nějaké poznání lépe než sousedé jich v Čechách. Vilém Slavata, porovnávaje v soukromých dopisech Čechy s Moravou, vždy s povzdechem připomínal, že kardinál František z Ditrichšteina se o úlevy pro markrabství lépe stará a starati umí, nežli dovedou páni Čechové. A po smrti kardinálově již v tom byla výhoda pro stavy moravské, že správce hejtmanství zemského, Julius hrabě Salm, byl zároveň, jako jeho předchůdce v hejtmanském úřadě, nejvyšším velitelem vojska v zemi ležícího. Co tu bývalo sporů v Čechách mezi představenstvem zemským a velitelem vojsk Marradasem: ty všechny na Moravě spojením obou úřadů odpadly. — Z velikých nářků, *) které vedly stavové Moravští z té doby na sně-

*) Srovnej výtahy ze sněmovních akt u d'Elverta' Rebellion na str. 559 a násl.

mích při každé příležitosti, neviděti ovšem nijak, že by stav Moravy byl býval dobrý, ale o něco lepší každým způsobem byl nežli v Čechách.

Za to ve Slezsku poměry byly dosti špatné. Po míru Pražském ležely zde některý čas ještě pluky Saské, potom do všech pevných míst vloženy garnisony císařské. R. 1638 přibylo k tomu nových 12 pluků, určených k hájení Slezska proti Švédům. — Nářek obyvatel z rozptýlených knížetství Slezských byl z toho srdcelomný. Nejhůře dle všeho vedlo se na Krňovsku, dosti zle v Opavsku. Majetkové poměry tak se rozrušily, že r. 1637 císař Ferdinand III. obyvatelům Opavska a Krňovska dal z moci panovnické dvouleté příročí, aby po ten čas nesměli býti donucováni od věřitelů k záplatě dluhů anebo i úroků z vypůjčených kapitálů.*) — Slezané pak při vší bídě těžce nesli, že Ferdinand III. nepřišel k přijetí holdu do Vratislavě, jakož před tím všickni králové čeští činívali, jezdíce, po korunovací své v Praze, do Brna neb Olomouce k holdu stavů Moravských a do Vratislavi k holdu stavů Slezských. Po vydání obnoveného zřízení jízdy tyto přestaly. Ba první panovník na základě tohoto zřízení dědictví po otci nastoupivší, po celý život vůbec do Slezska nepřišel.

O sněmování Moravském z této doby nejsme dokonale zpraveni.**) — První sněm svolal Fer-

*) Zprávy u Grünhagena a Biermanna Gesch. von Troppau u. Jägerndorf 541. S těmito srovnati sluší zprávičku o utrpení Krňovských vytištěnou v Notizenblattu moravsko-slezské hospod. spol. 1860. str. 22.

**) Moravských snešení sněmovních tiskem vydaných dohledal jsem se v Praze až teprv od r. 1642. Vypravování mé o politických poměrech na Moravě založeno jest hlavně na listinném materialu vydaném od D'Elverta, Beiträge zur Geschichte der Rebellion, Reformation, des 30jähr. Krieges etc.; týž Beiträge zur Gesch. der. böhm. Länder III., IV.; týž Zur

dinand III. k 7. září 1637 do Brna. Ten sešel se v dosti hojném počtu, a v několika dnech byl s předlohou královskou hotov. Berně na penězích, v předešlém některém sněmu povolena, vycházela toliko do konce září 1637; stavové povolili nově 200.000 zlatých rýnských a mimo to svolili, aby každý osedlý poddaný do zásobáren vojenských odvedl čtvrtci žita a čtvrtci ovsa. Již dříve povolen byl tak zvaný donativ čili dar na výbavu v summě 20.000 zl. pro sestru císařovu Cecilii Renatu, provdanou za krále polského Vladislava IV.; o složení jeho r. 1637 stavové několikráte byli upomínáni. Židé byli podle privilegia z r. 1629 (15. října) zbaveni povinnosti, přispívati k berním zemským, za to však musili odváděti ke komoře 12.000 zl. ročně. Plat tento pravidelně byl na nich požadován; ale ne vždy v této výši. Právě nyní dočasně snížen o polovici; hned pak zase zvýšen na 10.000 zl. R. 1637 měla komora uvažovati, zdaž by Moravané byli ochotni dáti císaři, mimo obyčejnou berni a komorní platy, 100.000 zlatých, Slezané pak summou dvojnásobnou. Ale jako v Čechách (viz str. 26.) tak ani zde záměr se dle všeho nepovedl.

Roku 1638 sněmováno bylo na Moravě dvakráte. První sněm sešel se 21. ledna v Olomouci*) a královským komisařem byl při něm nejv. kancléř Vilém Slavata. Zasedal jen 7 dní a vyhověl prý všem žádostem císařským. My známe jenom některé z povolených sum určitě.

Oesterreichischen Finanzgeschichte; téhož Zur Oesterr. Verwaltungsgeschichte; pak ve zprávách v Notizenblattě svrchu citovaném, a vypravování v Pešinově Prodromu, u Pilarze a Moravce, Gebhardiho a některých monografií. Spisu B. Riegrova (na zprávy bohatého) Zřízení krajské v Čechách mohl jsem užiti při tomto odstavci již jen mezi tiskem. Před tím vůbec ne.

*) Theatrum Europaeum III. 906. Jungmann o současném tisku tohoto sněmu věděl (V. 636.)

Tak svoleno 15.000 zl. na „profiant“ do pevnosti Breisachu, 50.000 zl. na platy vojákům v pohraničných pevnostech uherských, generálu Gallasovi dáno z povolené berně rovněž 50.000 zl. a Vilém Slavata dostal za útraty při sněmovním komisařství 1000 zl.

Druhý sněm toho roku odbýván od 22.—28. září za předsednictví císařského komisaře Sezimy hraběte z Vrtby. Jaké summy tehdáž povoleny, není nám s dostatek známo. — Lze-li souditi ze starších a pozdějších snešení sněmovních, tož vyvinuly se poměry na Moravě docela tak jako v Čechách. Stavové snažili se velikým požadavkům vlády všelijak vymknouti, ale na konec osud rodiny panovnické a říše tak úzce souvisel s novými řády markrabství i s hmotnými poměry stavů jeho, že se obyčejně vyhověti musilo žádostem panovníkovým, byť i někdy s některým obmezením. — Pokusy, provésti vybírání berní na jiném základě než dosud bylo zvykem, učiněné na základě starších usnešení (z r. 1634 a 1635) zejména při druhém sněmě r. 1638, vedly sice k volbě komise, a sice po dvou členech z každého kraje, a k ustanovení, aby provedly se pořádné nové šacunky veškerého zboží i vyslechly všechny stížnosti, o nichž pak rozhodnouti měli zemský hejtman s nejvyššími úředníky a soudci: ale praktického výsledka činnost komise neměla na ten čas, ani potom ještě na dlouhá léta. Rovněž tak přese všecka přísná a znovu se opětující usnešení o trestech a exekucích proti všem, kdož v čas povolenou berni nesloží, dlužníků anebo váhavých platců neubývalo a vždy ob čas musili se staré „resty“ odpouštěti. — Také zdá se, že na Moravě jako v Čechách v případech potřeby na místě sněmů svolávány toliko sjezdy nejvyšších úředníků a soudců zemských.

Sněmy ovšem také v jiných směrech byly

činnými, než jen v povolování berní, a také císař rozličné tou dobou vydával patenty, jimiž buď žádostem ve sněmě učiněným hověl anebo moc jich ve smyslu obnoveného zřízení obmezoval.

Tak již 1. srpna 1637 vydán byl patent — také pro Čechy platný — v němž nařizuje se, že všichni cizinci jsou ve smyslu obnoveného zřízení povinni, chtějí-li zakoupiti zemské statky, vymoci si k tomu svolení od panovníka a s tímto svolením přihlásiti se zároveň za obyvatele země. Ale mnozí z cizinců až dosud tak neučinili; těm tedy dána lhůta 6 měsíců, aby dostavili se k nejvyššímu kancléři království Českého a svolení čili „konsens" si vymohli.

Rovněž se sněmovní činností v jisté bylo souvislosti ustanovení hejtmanů po krajích, které provedl Ferdinand III. hned r. 1637, pak zřízení přísežných zemských advokátů r. 1638. V tehdejší době, dbající velmi na zevní formy, veliké povstaly nesnáze o tituly, jaké jednotlivým šlechticům udíleti by se měly, a rovněž tak o pořadí, v jakém starousedlí rodové šlechtičtí mají zasedati při soudech a sněmích se šlechtou novou. Zemský hejtman Julius hrabě Salm sám v této věci žádal, aby císař učinil nějaké rozhodnutí, protože nastávaly pletky a různých titulatur všelijak bylo zneužíváno. Ferdinand zadost učinil této žádosti, vydav 29. prosince 1637 resolucí, v níž veškeré udílení hodností a titulů, a jich záměny nebo zvyšování, prohlásil za výlučné právo královské čili regál. Na základě tomto po několika teprv letech (r. 1644) ustanoveno pořadí, jak kde kdo ze stavů při soudech a sněmích seděti má a o něco předtím (r. 1641) nařízeno také, jaké komu tituly v úředních spisech udíleti se mají a jak mají od stran titulovány býti osoby úřední. Podobným způsobem upraven byl také téhož času poměr nové šlechty ke staré i v Čechách.

Ve věcech komorních a městských vydány hned r. 1637 dva nové patenty mincovní,*) jimiž upravovala se hodnota cizích lehkých mincí v oběhu se nacházejících a pod přísnými tresty zapovídaly se všechny lichvy při výměně různých druhů peněz, jakož i vývoz dobré měny do ciziny. Patentem pak ze dne 1. října 1637 nařizovalo se všem, kdož domnívají se míti nějaká práva na cla a mýta v zemi, aby předložili toho průkazy a listy, které na to mají, sice jinak že o právo své přijdou. Vláda pracovala již od několika let o velké opravy v celnictví a mýtnictví ku prospěchu komorních důchodů, a tudy měla odstraniti se všecka soukromá cla a mýta, jichž vybírání nezakládalo se na nepochybně pravých a nepodezřelých privilegiích, nýbrž jen na starém zvyku nebo usurpací. K tomu družil se patent ze dne 18. listopadu téhož roku, že židům nikdo nesmí pronajímati mýta ani cla, a kdo by za čtyři neděle po vyjití tohoto patentu židy ještě ve službách takovýchto měl, že práva svého na cla a mýta má býti zbaven. Dne 22. února 1638 pak znovu nařízeno, aby v celém markrabství užívalo se stejných měr a vah, a sice Olomúckých.

Města královská v předešlých letech velmi se zadlužila, a proto následkem resoluce císařské vyhlásil zemský hejtman Maximilian z Dietrichšteina 20. září 1637 nařízení, že proti nim od věřitelů exekucemi nemá býti dokračováno. Bylot tím městům uděleno jakési příročí, kteréž však netrvalo dlouho; nebot již v lednovém snešení sněmovním r. 1638 praví stavové, že tím více škody než prospěchu vychází, a že příročí slouží za zástěru mnohým, kteří dobře platiti mohou, a zbytečně pak soudy a zejména tri-

*) Uveřejněny dne 30. května (resoluce císařská ze dne 22. května) a 16. prosince téhož roku.

bunál obtěžuji, protož stavové s názorem v císařském přednešení vysloveným docela se srovnali, aby veškerá příročí byla vyzdvižena. Vyjmuty byly z toho ustanovení jen dluhy zemské ze zvláštních příčin, o nichž v jiné souvislosti později bude vyprávěno.

V Čechách surovost válečná, bída hmotná a pronásledování pro víru způsobily místy velkou zdivočilost lidu, kterýž dal se na loupežnictví po způsobě žoldnéřů. A tak také se zběhlo na Moravě, zvláště ve hmotně utýraném a zbědovaném Valašsku. Valaši, k nimž přidala se všelijaká jiná sběř a zejména zběhlí vojáci, při silnicích a cestách dopouštěli se loupeží na bezbranném obyvatelstvu. Sněmovním snešením a patentem císařským ze dne 18. února 1638 nařízeno tedy, aby lesy kolem veřejných silnic byly vymýtěny a vypáleny, aby každá vrchnost, jakmile obdrží rozkaz, pomáhala loupežníky honiti a k soudu do Olomouce neb Brna je dodávala; za každého loupežníka za živa chyceného dána doručiteli odměna 30 zlatých, za mrtvého 15 zlatých. Zároveň velmi přísnými tresty pohrozilo se těm, kdo by loupežníky přechovávali anebo měli podílu na jejich vzatcích. — Z počátku byl rozkaz tento málo platen; Valaši soustředěni pod vůdcem Adamčíkem a těšíce se z patrné podpory v četných vesnicích, v loupežnictví neustávali. Na Adamčíka vysadil tribunál r. 1639 500 zlatých odměny pro toho, kdo by se ho zmocnil. Později patenty proti loupežníkům zostřovány.

Nejdůležitější však věcí bylo zřízení tribunálu. Ten přes odpor stavů Moravských*) v březnu 1637 začal v Brně úřední činnost svou. Dle instrukce zemřelého císaře Ferdinanda II. ze dne 13. prosince 1636 byl předsedou v něm

---

*) Viz Českomoravskou kroniku. V. str. 893 a 894.

zemský hejtman a členové ostatní skládali se z kancléře, dvou rad, českého a německého sekretáře a písaře. Později počet úředníků zvyšován. Tribunál byl úřadem zeměpanským, jakýmsi místodržitelstvím, a příslušel mu dozor ve všech věcech politických, k nimž dle tehdejšího názoru náleželo také náboženství. I měl bdíti nad tím, aby zřízení zemské a všecka jiná nařízení vládní byla bez výminky zachovávána, a tudy také patenty o katolickém náboženství. Dále měl býti dozorčím sborem ve všech věcech policejních; měl totiž dbáti o dobrý mrav, o zamezení neřádného života ve městech i po venkově, a hleděti k tomu, aby ve veřejném i soukromém životě zavládla dobrá shoda mezi obyvateli a křesťanská mravnost. Kdoby nechtěl poslušen býti těmto pravidlům a proti nim jakkoliv se prohřešoval mohl od tribunálu býti potrestán. — K politickým věcem přičítány také záležitosti obchodní čili tak zvané komercium. I v této příčině měl tribunál hleděti si všeho, co by prospěchům obchodů a živností hovělo.

Z tohoto politického postavení vyplývalo, že tribunálu podřízeni byli všichni krajští hejtmané, jich ustanovení potáhl Ferdinand III. přes vůli sněmu úplně na sebe a zavázal je přísahou. Sice jako v Čechách tak i na Moravě hejtmany mohly býti toliko osoby stavu panského nebo rytířského v zemi usedlé, a byly povinny aspoň jeden rok úřad zastávati; avšak hejtmani na Moravě byli podřízeni tribunálu, čímž stávali se vždy více úředníky císařskými. Jevilo se to také v tom, že záhy pomýšleno na roční platy pro ně, a sice z důchodů komorních. — Brzo také stalo se na Moravě zvykem jmenovati pro každý kraj toliko jednoho hejtmana; z toho vyplynulo, že představenými krajů stávaly se většinou osoby stavu panského, jichž povinnost byla starati se o klid v kraji, o ubytování

a stravování vojska, o přípřeže a všecky ostatní s vojenskými pochody souvisící záležitosti, a konečně i o to, aby povolené berně v čas byly sbírány a odváděny. Krajští hejtmané Moravští tedy (jako v Čechách) v případě války musili zároveň býti vojenskými komisary.*)

Tribunálu vedle věcí politických přidělena také jistá moc soudní. A sice v tom smyslu, že co podle tehdejšího názoru právního zvalo se pří řádnou (causae ordinariae) mělo zůstaveno býti soudu zemskému, za to však tak zvané pře sumární měly od nynějška vyřizovány býti před tribunálem. K sumárním přem počítaly se žaloby různého druhu. Šlo-li někomu o dluh, o ručení, o krádež, přechovával-li někdo druhému poddané, zadržoval-li pán sluhovi plat, vybíral-li někdo nenáležitá cla: mohly o tyto věci podati se žaloby k tribunálu. Vedle toho přiděleno mu zapisovati poslední vůle čili testamenty, vyhlašovati je, dávati stranám opisy jich a uváděti v držení dědice. Pak patřily sem všecky spory vdov a sirotků, všecky žaloby cizinců, veškeré spory, na jichž bezodkladném vyřízení záleželo, neb kde obě strany samy si přály před tribunál jíti, aneb konečně všecky ty spory, které císař ze své moci sám za summarní prohlásil a tribunálu přidělil. Viděti, že tribunálu přidělen úkol velmi široký a dobře roztažitelný; neboť ještě všelijaké jiné věci menšího dosahu (pro odborné dějiny práva ovšem důležité) sem byly přiděleny.

Řád soudní pro tribunál chtěl tomu, aby při všem šetřilo se stručnosti a krátkosti, na rozdíl od velikého formalismu soudu zemského. Odvolání z rozsudku dopouštělo se, ale toliko k císaři samému. A poněvadž hlavním

*) Patent o tom pro Čechy vydán 1. června 1638 a pro Moravu téhož roku 9. prosince. Tím budiž opraveno nedopatření na str. 19.

účelem tribunálu bylo, aby politické i soudní věci rychle byly vyřizovány, měl zasedati 4 dni v témdni, v létě od 7 v zimě od 8 hodiny ranní do 11. — Podpisovati výnosy a rozsudky směl zemský hejtman společně s kancléřem a sekretářem tribunálu. V menších případech dovoleno bylo také, aby kancléř v nepřítomnosti hejtmana tribunálu předsedal.

Tímto způsobem zřídil si Ferdinand III. na Moravě nový úřad, kterýž práva zemského soudu velmi zúžil a ve věcech politických stal se velmi důležitou, přáním dvora ve všem vyhovující institucí, neboť byl to úřad ve všem zeměpanský, v němž nejvyšší úředníci a soudcové zemští neměli místa. Z počátku sídlem jeho bylo Brno, kdež úřadoval v zemském domě. To však dlouho netrvalo. Hejtmanu zemskému Juliovi hraběti ze Salmu zdálo se z příčin docela soukromých, že by lepším sídlem pro tento úřad byla Olomúc, a nepřestával v tomto smyslu psáti císaři, až úmyslu svého přes obtíže a pochybnosti, které sám císař měl, dosáhl. Resolucí ze dne 27. října 1637 dáno svolení, aby tribunál do Olomouce se přestěhoval, což se brzo na to vykonalo. Sídlo úřadu bylo zde ve královské mincovně.

Ale při praktickém úřadování brzo shledalo se, že základní instrukce ze dne 13. prosince 1636 ve všem nepodává dostatečného objasnění; nastaly mezi zemským hejtmanem a přísedícími rady tribunálu spory, zdaž ta nebo ona věc do oboru působnosti jich náleží; a podobné pochybnosti a spory vznikly také v četných případech mezi soudem zemským a tribunálem. Podal tudy zemský hejtman někdy na počátku r. 1638 císaři delší spis, v němž veškeré pochybnosti shrnuty ve 20 odstavců a žádal o vysvětlení jich, čili o dodatek k základní instrukci. Pochybnosti tyto vypracovány byly od zvláštní

komise a sice od téže, která také, jak uslyšíme, předložila panovníkovi stížné a pochybné kusy o obnoveném zřízení zemském. Císař odpověděl k tomuto spisu 29. července 1638.

Co se politických věcí dotýče, položil zemský hejtman za první otázku: co že má se rozuměti „zřízením zemským“? K té odpověděl císař, že za základní zákon ve věcech politických, náboženských a všech jiných pokládati se musí „Obnovené zřízení“ a že jest nejpřednější povinností tribunálu, aby ono bylo bez porušení zachováváno.

Ostatních 19 otázek zemského hejtmana dotýkalo se hlavně toho, jakého způsobu užiti v tak zvaných sporech o kompetenci, a žádán pro některé případy podrobnější výklad, co činiti s takovými přemi, které začato souditi jako sumární před tribunálem, ale pak ukázalo se, že jsou „řádné“ a měly by souzeny býti na soudě zemském? Ve všech těchto věcech, pro historii právní velmi důležitých, ale pro účel vypravování našeho příliš podrobných, císař Ferdinand dal v odpovědi dostatečné vysvětlení, tak že tento dodatek k prvotní instrukci pokládán za druhý základ tribunálu a vpočtěn mezi tak zvané normalie.

Všecko na čisto tím vyřízeno nebylo. Nové neshody a pochybnosti vyřízeny reskriptem ze dne 10. února 1639. Nejdůležitější ustanovení byla, že akta mají se přijímati česká a německá; ve kterém jazyku akt podán, v tom má býti dále projednáván až do prohlášení rozsudku; za vnitřní řeč v radě tribunální, při podávání zpráv (referátů) a hlasování, uznán však toliko jazyk německý. — Veliká nerovnost byla ihned od počátku v poplatcích či taxách tribunálních; proto vyžádal si císař od zemského hejtmana potřebné návrhy a vydal nový řád o poplatcích či taxách pro desky zemské

a zároveň také pro tribunál (dne 6. prosince 1640). — R. 1642 pak rozkázáno, aby radové při tribunálu chovali se slušně a zdvořile — k advokátům. A pak rok po roce různými výnosy kompetence tribunálu nově rozšiřována a upravována, o čemž později řeč bude.

Deklaratorie a novelly k obnovenému zřízení Českému i Moravskému.*)

Obnoveným zřízením zemským postaveno království České i markrabství Moravské na nový právní základ. Sice ze starých právních řádů českých i moravských do tohoto nového základního zákona mnoho bylo pojato, ale duch byl přece jiný a dal dosavadnímu vývoji ústavnímu docela nový směr.

Jest však zajímavo, že Moravské zřízení zemské, o rok později než České vydané, jest ve dvou podstatných kusech zmírněno. A sice: ve článku A6 Českého zřízení zapovídá se stavům naprosto, jednati o čemkoliv jiném na sněmě než o předloze královské, ale ve zřízení Moravském jest k tomuto článku přičiněn dodatek, že v menších věcech, které nedotýkají se majestátu a práv královských, volno jest stavům (se svolením sněmovních komisařů) návrhy činiti a o nich uzavírati. Rovněž tak ve zřízení

---

*) Rukopisy deklaratorií chované v universitní knihovně Pražské, zvláště XVII C 10 a XVII C 35; Declaratio dubiorum stavům Moravským r. 1638 tištěno u d'Elverta Rebellion 462 a násl.; různé zprávy v ostatních dílech téhož spisovatele svrchu citovaných; Kalouskovo České státní právo; Tomanovo Böhm. Staatsrecht (1872) a j. — Pojednání: Ferdinandi III. erweiterte Böhmische Landesordnung von 1640 vyšlé v Histor. polit. Journal der k. k. Erblande Bd. I. St. 3. No 5. nebylo mi přístupno.

moravském neuzavírá se panovník tou měrou předchozí poradě se stavy jako v českém.*)

Ale přes tyto patrné výhody moravští stavové nalézali v obnoveném zřízení celou řadu věcí, které buď dle jich zdání bylo nutno podrobněji vysvětliti, aneb které vůbec měly se odstraniti. Stavové moravští vymohli si tudy svolení od císaře Ferdinanda II. a zřídili komisi z důstojníků, úředníků i soudců zemských, aby staré a obnovené zřízení přehlédla a co by pochybného v novém bylo, sepsala a císaři předložila s prosbou o bližší vysvětlení čili deklaraci. Komise pojala úkol velmi podrobně a vypracovala obšírný seznam pochybností čili dubií, o více než 100 článcích. Než byla s prací hotova Ferdinand II. zemřel a komise tudy seznam pochybných kusů v obnoveném zřízení předložila v létě 1637 novému panovníkovi k laskavému uvážení a vyslyšení.

Ferdinand III. nebyl spokojen se způsobem, jak pochybné kusy sepsány a jemu předloženy byly. Zdáloť se mu, že komise to, co vypracovala, měla napřed všem stavům předložiti, a pak že stížnosti stavů měly císaři odevzdány býti od těch osob, které sněm k tomu určil. Pak zdálo se mu, že stížný spis měl býti přec od někoho podepsán a náležitě spečetěn.

Nicméně podání stavů nedalo se takovýmito formálnými námitkami odbyti, panovník musil dáti k němu také nějakou odpověď věcnou, protože o přemnohých kusech vskutku nebylo pochybnosti, že výkladu potřebují. Ale odpověď nebyla dána najednou. Některé kusy vyňaty ze stížného spisu a vyřízeny o něco dříve o sobě,

---

*) Moravské obnovené zřízení jest (pokud práva veřejného se dotýče) nově vydáno od d'Elverta Rebellion str. 307—327. Zde na str. 310 a 311 lze čísti doslov těch dvou míst, v nichž se od českého zřízení (nejnověji od Herm. Jirečka vydaného) liší.

ostatek zodpověděn dvorskými dekrety ze dne 12. října 1638 a 3. ledna 1639 důkladně a rovněž obšírně.*)

Z těch kusů, které byly vyňaty a zvláštním dekretem dána k nim odpověď, důležity jsou dva. — Stavové Moravští totiž stěžovali si tentokráte, jako dříve několikráte byli učinili, na odcizení Opavska od markrabství, jak provedl je císař Matiáš II., když 28. prosince 1613 dal Opavsko v léno Karlovi knížeti z Lichtenšteina, a ve všech poměrech právních přidělil je ke Slezsku. Jako předešlé výmluvy tak i nyní odpověď Ferdinanda III. ze dne 26. srpna 1637 byla vyhýbavá. Císař slíbil, že při příležitosti obě strany (Slezany i Moravany) do Prahy k sobě povolá a spor o Opavsko mezi nimi vyřídí. K tomu však nepřišlo. Moravané ještě 1639 a 1640 opětovali při naskytnuvších se příležitostech tutéž žádost, ale bez úspěchu.

Druhý kus stížností Moravských týkal se sporu mezi stavy duchovním a panským o jisté přednosti v místech. Ten rovněž vyřízen o sobě a sice deklarací ze dne 10. dubna 1638, kteráž vyhotovena ve dvou exemplářích a 16. dubna

---

*) Tak já si průběh jednání představuju. Psáno jest o tom od Chytila, Die Landesordnungen des Markgrafthums Mähren str. 199 (Schriften des hist. stat. Section der mähr. Gesellschaft etc. IV. Hft) a pak od D'Elverta snad na desíti různých místech četných spisů jeho, ale po každé poněkud jinak. Na jednom místě (Verfassung u. Verwaltung von Oesterreichisch-Schlesien str. 132) praví se ku př., že stížnosti stavů byly králi odevzdány „im Sept. 1637.“, ale jinde (ku př. Rebellion str. 465) zase, že první výnos jedné z nich se dotýkající vyšel již „26. Aug. 1637“. Podobných chronologických nedostatků je více a ty také zaviňují mnohé neshody, nehledě ani k nesmírně obtížnému shledávání látky v objemných a co do materiálu zajisté cenných pracech d'Elvertových. — Datum patentu ze dne 3. ledna 1639 mám z Beiträge zur Gesch. der böhm. Länder III. str. 8.

odeslána zemskému hejtmanovi Moravskému, aby každému z obou stavů jeden odevzdal. V ní se znovu prohlašovalo, že stav duchovní na Moravě platiti má za první a užívati smí této hodnosti při všech sjezdech a snémech zemských. Přitom podrobně vyloženo, kdo všecko z duchovních k stavu prvnímu se počítati má. Byl to biskup Olomúcký, kapitula téhož kostela,*) infulovaní praelati, přednostové rytířských řádů, kteří mají na Moravě komendy, konečně ti duchovní, kteří sice nejsou infulovaní ale od pradávna k stavu se počítají a zboží v deskách zapsané mají. — Rovněž tak první místo zaujímati má stav duchovní při všech komisích, ať už od sněmu volených nebo od císaře ustanovených. Co však se týkalo tak zvaného „directoria" sněmovního, to jest kdo má jemu předsedati jakožto císařský komisař, tu vyhradil sobě Ferdinand III. sám v té příčině veškeré právo. V komisích pak, buď sněmovních nebo jiných, vždy tak zvané directorium nebo předsednictví mělo býti zůstaveno stavu panskému.

Z veliké řady článků vyřízených v dekretech pozdějších nejdůležitější jsou tyto:

Stavové žádali, aby staré zřízení s novým bylo v české i německé řeči spolu srovnáno, opraveno, v jeden souhlasný celek a svod uvedeno a znovu vytištěno se všemi resolucemi, dekrety a deklaracemi, které od té doby vydány byly. Císař shledával tuto žádost býti velmi podivnou, protože nové zřízení nejen jedině je platné ale od starého ve všech článcích práva veřejného úplně se liší. Proto bylo přísně znovu nakázáno, aby stavové na nic dřívějšího, ani na staré zvyklosti, se neohlíželi, a jenom dle obnoveného zřízení se řídili. Aby se při novém

*) Posílala na sněmy dva zástupce, ale měli dohromady jeden hlas.

jeho vydání přitiskli k němu také všecka deklaratoria a novelly, proti tomu ničeho nenamítáno.

Dále žádali, aby na sněmích směli mimo předlohu vládní jednati také o obecných potřebách panovníka i země; k čemuž však císař nesvolil, ponechav věc státi tam, kam postavena v obnoveném zřízení Moravském, aby totiž stavové směli se svolením sněmovních komisařů jednati jen o menších důležitostech, pokud nedotýkají se majestátu a regálů císařských.

S velikým důrazem pak dále stavové žádali, aby při dosazování osob v úřady zemské i komorní nejen zemský hejtman ale i celý soud zemský byl slyšán, a aby úřady dávány byly jen osobám stavu panského a rytířského v zemi osedlým a práv země znalým, z rodu starousedlých a ne nových, neznámých; dále aby císař v udílení šlechtictví zachovával větší skrovnost; aby duchovenstvu a knížatům nebylo dovoleno hromaditi statky a fideikomissy na útraty stavu panského a rytířského a k úplnému zničení jich obou i také tak zvaných svobodníků.

Ke všem těmto žádostem odpověděl král celkem záporně a místy velmi rozhorleně, že nemůže dopouštěti obmezování vlastních práv a vázati si ruce, nýbrž že ustanoví za úředníky zemské i komorní koho kdy bude chtíti a raditi že se bude se soudci zemskými také jen když bude mu libo, ale ovšem ke starým rodům že přihlížeti chce, tak jako k nim i obnovené zřízení přihlíží. Při tom a při několika jiných příležitostech císař neušetřil stavy poznámkou, že se mu zdá, jakoby na Moravě nebylo pravé chuti k obnovenému zřízení zemskému. — Co se však týkalo přílišného rozmahání majetku duchovního a knížecího, na útraty ostatní šlechty, kteráž chudla a mizela, zdála se i císaři věc býti dosti na pováženou, protože dotýkala se berní a čet-

ných důchodů komorních měrou vydatnou. I nařídil, aby v této věci odbývaly se další porady a slíbil, že učiní přiměřené rozhodnutí.

Ve věcech soudních žádali stavové, když nyní z nálezu zemského soudu možno se odvolati k revisi ke dvorské kanceláři české, aby při ní revise vykonávali mužové znalí práva tak zvaného statutarního, dle něhož prý na Moravě se soudí. S rozhorlením odpověděl na to císař, že tato stížnost k tomu směřuje, jakoby v české kanceláři revise se vyřizovaly od lidí v pravích nezběhlých, ale že císař na Moravě nezná jiného práva než toho, které obsaženo v obnoveném zřízení a to že je všem jasno s dostatek. A proto žádal, aby pro příště podobnými věcmi nebyl obtěžován.

Vedle těchto kusů jest ještě veliký počet stížností veřejného a zvláště soukromého práva se dotýkajících, které předloženy a pro stanovisko vládní moci zajímavým způsobem zodpovídány byly, některé kladně jiné (a to na větším díle) záporně. Nemožno k nám však pro přílišný rozsah látky blíže k nim přihlédnouti.

Není pochyby, že stavovské stížnosti, kdyby jim se bylo vyhovělo, byly by z velké míry zvrátily obnovené zřízení a připravily půdu k návratu starých řádů zemských, které poskytovaly stavům více moci i volnosti. Stavové Moravští byli přesvědčeni, že mají k takovému pokusu právo. Oni beztoho velmi těžce nesli, že uvozovací patent k obnovenému zřízení mluvil jen o tom, že veškerá Morava rebellovala proti císaři (in forma Universitatis rebelliret, D'Elvert Rebellion str. 305) a ne také o věrnosti a službách těch, kdož v bouřlivých dobách císaře neopustili a životem i statky svými při něm stáli. — Ferdinand III. naopak ve všech věcech byl nakloněn učiniti některé ústupky, ale co možná nejméně tam, kde dotýkáno se svrchované moci panovni-

cké, kteráž právě obnoveným zřízením byla utužena a měla v podstatě této býti zachována.

Dvorní dekret ze dne 12. října 1638 a 3. ledna 1639 jest prvním obšírným výkladem objasňujícím Moravské obnovené zřízení ve všech těch kusech, které doplňků nebo výkladu potřebovaly, pak i novým stvrzením těch kusů politické moci se dotýkajících, které stavové Moravští opravené si míti přáli. — Neboť v této příčině první výklad (kterému se říkalo „pragmatica declaratio dubiorum"), stavům Moravským žádaných úlev neposkytl.

* * *

Poněkud jinak vyvinuly se poměry v Čechách. Zde o nějakém obšírném stížném spisu anebo „pochybných kusech" proti obnovenému zřízení ničehož není známo. Ale všelijaké pochybnosti vyskytly se brzo; zejména při soudnictví a v jiných věcech soukromoprávných téměř každodenně přicházelo se při praktických případech k různým výkladům jednotlivých článků obnoveného zřízení, kteréž potřebovaly vysvětlení z nejvyššího místa, aby spravedlnost ujmy netrpěla. Než i také v politické části nemohlo asi v Čechách dlouho býti tajno, že Moravané ve článku „o sněmu" jsou na tom lépe, nežli Čechové, kteří mimo předlohu královskou naprosto o nic neměli práva na sněmě se přimlouvati. Toto absolutistické upřílišení v obnoveném zřízení pro Čechy bylo nemoudré, protože sebe mírnějšímu vývoji veřejných záležitostí bylo na závadu a neobmezené moci královské v ničemž neprospívalo. I nelze pochybovati, že záhy ozývaly se hlasy opravné, a že již Ferdinand II. a po něm ještě více Ferdinand III. musili všelijaké pochybné kusy („dubia") dodatečnými výklady čili deklaratoriemi vysvětlovati a nebo dodatky čili novellami doplňovati.

Praktická potřeba nutkala pak, aby vysvětlivky a dodatky k obnovenému zřízení učiněné, uvedeny byly ve svod pro každého jasný a přehledný. Když r. 1639 zlé nastaly časy a spojené mocnosti protihabsburské, novým velikým útokem na dědičné země, zničiti chtěly státní útvar Rakousko-česko-uherský, a když v těchto trudných dobách jen s velikými obětmi hmotnými, od stavů jednotlivých zemí povolovanými, bylo možno zhoubný proud zadržeti: Ferdinand III. svolil listem daným ve Vídni 1. února l. 1640 k tomu, aby deklaratoria a novelly v „způsob a formu královského práva“ byly uvedeny a ve všech případech, jichž se týkati bude, jich jako platného práva bylo užíváno. A při této příležitosti ustanovení o sněmích, obsažené v obnoveném zřízení Moravském, prohlásil za platné také pro Čechy, doplniv článek A 6 českého obnoveného zřízení těmito slovy:

„Aby však stavům ta příležitost, v jedné neb v druhé menší věci vedle případnosti, jak toho kdy čas a potřeba ukazuje, společně jednati odňata nebyla: pročež z obzvláštní naší k stavům milosti, takové právo, tím vším způsobem, jak se jest od slavné paměti někdy pana otce našeho v markrabství Moravském stalo, vysvětlovati ráčíme, že budoucně stavové, když nejprve sněmovní královskou proposici (předlohu) uváží a k zalíbení našemu neb našich komisařův zavrou, potomně mezi sebou o jiné lehčejší a menší věci, kteréby se naší královské osoby, vážnosti, vyvýšenosti, důstojenství a regalií nedotýkaly, společně jednati moci budou. S tím však při tom patrným doložením, prve nežli by co takového mezi sebou jednati počali, to aby nám, jestli bychom při tom byli, aneb našim královským k sněmu nařízeným komisařům, napřed v známost uvedli a teprv s jistým jejich vědomím a vůlí stavům

k uvážení přednesli. Potom pak, na čem by se společně snesli a zavřeli, to též nám králům Českým ke schválení milostivě podali, a dokudž by jeho nedosáhli, takového snešení aby tisknouti nedali."

Tímto dodatkem postaveny Čechy na roveň s Moravou. Nové pokusy o rozšíření moci stavovské aneb obmezení moci panovnické ovšem ani tímto ústupkem možny nebyly, ale stavové ve všech těch vécech, které nedotýkaly se královského majestátu a regalií, mohli činiti samostatné návrhy a mohli rozumnými zákony zuboženou válečnými hrůzami zemi ve hmotném i duševním ohledu velmi povznášeti. V této zákonem poskytnuté možnosti jest hlavní význam dodatku Ferdinandova, ale n e v t o m, co na jeho základě stavové s k u t e č n ě prováděti se jali.

Jiné důležitější kusy v deklaratoriích opravené nebo vysvětlené jsou tyto: V obnoveném zřízení A 2 předepsána holdovací přísaha, závazná také pro ty, kdož chtěli býti přijati za obyvatele království. Vyskytla se pochybnost, zdaž musí učiniti tuto přísahu také prelati, to jest příslušníci p r v n í h o stavu. V deklaratoriu se nařizovalo, že a n o; jen forma přísahy se v tom zmírňovala, že duchovní nemusil dva prsty pozvednouti, nýbrž toliko pravou ruku na prsa položiti. Nově zvolený opat nebo prelat teprv po učiněné přísaze směl užívati temporalií, neboli důchodů s hodností jeho spojených. Také se nařizovalo, že všichni synové osob panských a rytířských, jakmile 20. roku dosáhnou, musí přísahu dědičné poddanosti vykonati, a dokud tak neučiní, nemají v nijaké úřady uvozováni býti.

V článku A 24, jimž duchovní prohlašují se za první stav ve království, jest také zmínka o b i s k u p í c h. I vznikla pochybnost, týkáli se to s v ě t i c í h o biskupa čili suffragána při sto-

lici arcibiskupské ustanoveného?*) Ferdinand III. vyložil že ne, poněvadž světicímu biskupu nepřísluší právo na sněmě zasedati; zmínka o biskupích týkala se úmyslu nebožtíka císaře o zřízení několika skutečných biskupství v Čechách; ta teprve později zařízena a nejvyšší pastýři jich (biskupové) ovšem ve sněmě zasedali.

V článku A 29 ustanovuje se, že prvorození synové Maximiliána z Trautmansdorfu, Viléma Slavaty, Adama z Valdšteina a Jaroslava z Martinic, jakmile 20. roku dosáhnou, mají sedání a místa svá míti hned po nejvyšších úřednících ze stavu panského, a tak ustanoveno pro všecky jich potomky. Ferdinand III. přidal k nim nyní ještě rodiny Zdeňka hraběte ze Žampachu, Václava hraběte z Vrbna, Jana Sigmunda hraběte z Thunu, Krištofa Pavla z Lichtenšteina a Julia hraběte ze Salmu.**)

O konfiskacích statků pro budoucnost toto nařízeno. Pakli by se kdo zúčastnil nějaké rebellie proti králi a zemi, kteráž by mocí vojenskou přemožena býti musila, statky toho budou pro fiskus královský na vždy zkonfiskovány. — Pakli by se kdo zúčastnil nějakého velezrádného skutku, k jehož přemožení by vojska potřebí nebylo, toho statky nebo statek jen na čas života provinilcova pro fiskus bude konfiskován.

V článku B 60 slibovalo se zřízení přísežných advokátů, kteří by stranám při soudech sloužili. Ferdinand III. v deklaratoriích nařídil a ustanovil, aby tito zemští prokuratoři čili

---

*) V zasedacím pořadí stavu duchovního z r. 1638, který zachoval se v Harrachovském archivu v Mostě nad Litavou, uvádějí se na druhém místě, hned po arcibiskupovi: „episcopi dioecesani, si qui erunt, et inter eos suffraganeus“ (Vydáno od F. Tadry ve Sborníku historickém I. 28).

**) Viz o něm vypravování naše na str. 10 a příslušnou poznámku.

advokáti byli ustanoveni, předepsal pro ně přísahu a nařídil jistá pravidla, jak se chovati mají.

Četná jiná ustanovení dotýkala se pořádku v sezení mezi nejvyššími úředníky, nobilitací či povyšování do stavu rytířského a pak také panského, i konečně mnohých proměn v řízení právním při soudech, kterými nemožno se nám podrobněji zabývati. Vyčerpán tím předmět nebyl; nové nejasnosti během času se vyskytnuvší znovu zase vysvětlovány a zřízení zemské i jinak doplňováno býti musilo.

Že deklaratoria Česká platila také pro Moravu, nebylo zvláště doloženo, ač ku příkladu ze pěti nově povýšených šlechticů mimo hraběte Thuna všichni usedlí byli na Moravě, po případě (pan z Vrbna) ve Slezsku. Teprv když množily se všelijaké pochybnosti, potvrdil císař Ferdinand III. resolucí ze dne 8. června 1650 platnost deklaratorií a novell výslovně také pro markrabství Moravské.

* * *

Se žádostmi a pokusy stavů o vysvětlivky a doplňky k obnovenému zřízení souvisí také ještě jedna věc, o níž několik slov promluviti nutno.

Bylo svrchu řečeno, že císař Ferdinand III. právem mnoho byl veleben pro svou přístupnost ke všem lidem bez rozdílu. K audiencí mohl každý a každá císaři přednešená věc se zkoumala a vyřizovala. Lidí hrnulo se tudy k audiencím velmi houfně v nejrůznějších případnostech a potřebách. Stavové Moravští si v „pochybných kusech“ trpce na tyto audience stěžovali. Obyvatelé a poddaní prý bez právních příčin a proti privilegiím zemským k panovníkovi dobíhají, zbytečnými žalobami ho obtěžují, všelijaké výnosy si vymáhají a jsou toho příčinou, že soudní

akta musí častěji do královské kanceláře býti k prozkoumání posílána, čímž úcta k zemskému soudu se snižuje a chudým stranám zvyšují se útraty. I žádali, aby císař takovému dobíhání přítrž učinil, každého odkázal na postup práva a nikomu nedopouštěl odvolání, pokud u zemského soudu záležitost jeho není vyřízena; pak bez toho každý může odvolati se na revisí.

Možno dosti, že mezi těmi, kdož k audiencím šli, byli mnozí, kteří tímto způsobem pořad práva chtěli obkročiti a panovníka pro sebe zaujmouti: ale žádost stavů, aby král vzdal se práva svého, každého přijmouti a vyslyšeti, byla zajisté pošetilá. A není také povědomo, co císař k této žádosti odpověděl; že však veřejná, každému přístupná slyšení odbýval i dále, jest obecně známo. — Víme, jak v těchto dobách a později přiostřili stavové poddanské poměry lidu obecného, a víme také, jakou úlevou bylo proň, že mohl jíti se stížností k panovníkovi. Z této okolnosti vyplynuly časem mnohé výnosy vládní, stavům velmi nepohodlné a nemilé.*)

Stav katolického náboženství v Čechách. Přehled všeobecný.

Náboženské poměry byly při nastoupení císaře Ferdinanda III. na trůn Český dosti neutěšené a velmi neurovnané. Nicméně církev katolická dodělala se až do této doby, za podpory vlády a hojných hmotných prostředků značných úspěchů. Podle článku A 23 obnoveného

*) S tím souvisí nepochybně zpráva v Slavatových Pamětech (vydání J. Jirečkovo I. 16 pozn.) zachovaná, „že za jeho času lidé psaní z dvorské kanceláře české vydaná prohlašovali, jako by bez vědomí císařského vycházela, ano i samému císaři o tom psávali, tak že Ferdinand III. zvláštním nařízením přípisy a rozkazy dvorské kanceláře chrániti musil.“

zřízení zemského bylo náboženství katolické jedině oprávněným a uznávaným v Čechách (jako rovněž i na Moravě). Bylo to postavení docela jiné, než před bitvou Bělohorskou. Vrchní hlavou církve byl kardinál-arcibiskup Pražský Arnošt hrabě Harrach (1623—1667), zároveň primas království Českého, muž neobyčejný: krásný postavou a sličný ve tváři, přísných mravů a prostých způsobů života, učený a se zápalem církvi, její slávě i mohutnosti oddaný. Ale cesty, jimiž on ubíral se, směřovaly vždy více k mírnosti a shovívavosti, než k slepé a jednostranné vášni. Osobně byl Harrach velmi skromný, ale o důležitosti a moci úřadu svého hluboce přesvědčený. Kdo této stránky se dotekl, tomu bylo pocítiti, že kardinál dovede býti také odhodlaným a neustupným a že v boji neleká se protivníka sebe vyššího. Ze zdroje toho vyplynul spor jeho s řádem Jesuitským, z něhož vzešel pak dokonce i spor s císaři Ferdinandem II. i Ferdinandem III. Vlastní panovníci a nejmocnější řád, na výši vlivu a slávy tehdáž stojící, postavili se na jednu stranu — a na druhé byl kardinál Harrach! Ve chvíli, kdy vyhubení protestantismu a navrácení Čech v poslušnosť církve katolické stalo se základním zákonem obnoveného zřízení zemského, nejvyšší tři zástupcové idee katolické utkali se v boj, v němž pověděli na sebe a o sobě mnoho, a poskytli příležitost, že můžeme nahlédati do nejvnitřnějšího vnitra svářících se stran a učiniti sobě o předních směrech i mužích doby protireformační náležitý úsudek. A ten také v následujícím vypravování čtenářstvu předložíme.

* * *

Převrat náboženský ve smyslu katolickém nutno vyložiti ve směru zevním i vnitřním, to jest, jak moc církve na venek stoupala, ší-

řila a organisovala se, a jaký byl vnitřní život v ní v době tehdejší. Co zevní organisace se dotýkalo, potýkaly se proudy mnohé. Kardinál Harrach především přál si, aby Čechy rozděleny byly ve větší počet dioecesí, a aby vedle arcibiskupství zřízena byla aspoň ještě čtyři biskupství. Přání toto v základě zajisté bylo správné. Císař Ferdinand II. také se s ním srovnával. Líbila se mu myšlenka, aby v každé z obmýšlených čtyř čtvrtí Čech vedle politických správců či hejtmanů byl také biskup. Ale přes to zařízení nových dioecesí potkávalo se s odporem dvojího druhu; jednak nevědělo se, odkud vzíti příjmy pro nové biskupy, jednak byl proti tomu zpovědník císařův P. Lamormain a jesuité vůbec. P. Lamormain mínil, že dříve je potřebí pomysliti na rozmnožení far nežli na nová biskupství a velmi rozhodně ukazoval na nesnáze finanční. Harrach přes tento odpor stál na svém, a hájil ve Vídni i v Římě své stanovisko ne bez trpkosti proti jesuitům, jimž vytýkáno, že proto nepřejou si biskupství, protože v každém kraji chtějí zříditi kollej a seminář svého řádu a sami přičísti si veškeru zásluhu o provedení reformace katolické. Konec konců však, nové dioecese na ten čas se nezřídily a kardinál musil pomysliti na jiné cesty ku provedení organisace církevní.

Bývalá arcijahenství a děkanství, jakožto dozorčí úřady nad kněžstvem po krajích, vzala při rozháranosti církevních poměrů za své a kardinálu Harrachovi nepodařilo se znovu je v pořádný život uvésti. Proto upustil od toho a zřídil r. 1631 tak zvaná vikářství, v té celkem podstatě, jako je v Čechách až dosud spatřujeme. Vikářů bylo ovšem tehdáž méně nežli nyní; vzato totiž za základ tehdejší rozdělení Čech na 14 krajů; pro kraje menší zřízen vikariát jeden, kraje větší rozděleny ve dvě i tři

vikářství, takže i s vikářstvím Kladským bylo jich tuším v zemi 23. Vikáři měli v okršcích sobě přidělených prováděti nařízení arcibiskupské, svolávati podřízené kněžstvo k poradám, zkoušeti je, prohlížeti fary, podávati pravidelné zprávy úřadu arcibiskupskému. Zejména ve příčině dozoru nad kněžstvem měl vikář moc velikou, mnohem větší, nežli nyní. I měl hlavně k tomu přihlížeti: zdaž faráři jsou pravověrně katolickými, zdaž správně vykonávají úřad, žijí mravně a náležitě spravují jmění církevní. Každoročně alespoň jednou měl vikář okršlek svůj objeti a náležitě shlédnouti. I o schůzkách kněžstva od vikářů svolávaných zachovaly se nám z toho času zprávy. Vikář zkoumal při tom, mají-li všickni faráři pleše (tonsury), nosí-li vhodný šat, a mají-li pořádné breviře? Pak vyslýcháni o správě far, co do stránky duchovní i majetkové, dostávali naučení, jak chovati se při svátostech křtu, pokání, přijímání a manželství. A konečně dotazováni také o stavu škol, mají-li při farách učitelé a jaké?

O něco později, r. 1637, zřídil kardinál Harrach nejvyšší dozorčí úřad a sice nejen nad kněžstvem, nýbrž i nad vikáři. Prvním nejvyšším dozorcem jmenován opat Strahovský Kašpar z Kvestenberka, kterýž měl objížděti zemi, vyslýchati stížnosti farářů i vikářů a předkládali je k rozhodnutí arcibiskupovi. Příčinu, proč nejvyšší dozor zřízen, označuje kardinál Harrach sám, pravě, že o mnohých věcech nepravdivé zprávy dostával a že konečně chce skrze nejvyššího dozorce nabyti lepších vědomostí o kněžstvu. Kašpar z Kvestenberka byl by při veliké rozlehlosti arcidioecese a tehdejším nesnadném cestování naprosto byl úřadu svému dostáti nemohl. I přidány mu k ruce čtyři kněži z řádu jeho, dle čtyř čtvrtí Čech, kteří byli mu v dozoru nápomocni.

Tak vypadalo rozdělení arcidioecese v theorii; ve skutečném provádění bylo ovšem valně jinak. Předně pro naprostý nedostatek kněžstva katolického. Protestantští kněží mnohem snadněji vypuzeni ze země, než mohli býti nahraženi kněžstvem novým, katolickým. To se mohlo státi ponenáhlu. První čas bylo světského duchovenstva málo, a to, až na řídké čestné výminky, bylo špatné, a jmenovitě málo mravné. Kdo kde v klášteře dobrotu nedělal, poslán do Čech — na vinici Páně! Ani tolik kněží hodných nemohlo kdysi shledáno býti, aby všecka vikářství se jimi obsadila, — a tu lehko lze pomysliti sobě, jací byli farářové! Arcibiskup znal tento stav ze zpráv vikářských, později ze zpráv nejvyšších dozorců církevních; napomínal, a kde potřebí bylo i přísně trestal; na konec však musil špatné kněžstvo trpěti, protože dobrého se nedostávalo. Ba bylo vůbec kněží málo. Arcibiskup dosazoval faráře toliko do královských měst, vyjímaje Prahu, a pak, ne docela bez odporu, i do věnných měst české králové. Na zboží pánů světských tito sami měli právo poddací a vykonávali je všelijak. Majetek záduší na větším díle ve předešlých dobách byl rozebrán a ne všickni noví majitelé zemských statků, byť i byli katolíky, přičiňovali se o jeho navrácení. Následkem toho i nepatrný onen počet duchovních správců nedocházel pořádné obživy, a z toho důvodu, jakož i pro malý počet kněží, musilo vždy několik farností býti sloučeno, anebo přemnohé fary na dlouhá léta vůbec zůstávaly neobsazeny.

O obživu duchovenstva a řádné příjmy kněží staral se Harrach různými způsoby. Nejpřirozenějším prostředkem k tomu zdálo se býti, aby všechny statky a zboží, které kdysi k církvi patřily, byly k prvotnímu účelu navráceny. Ale to objevilo se býti naprosto nemožným. Spoč-

těnoť záhy po bitvě bělohorské, že asi 1500 vesnic, zámkův i měst náleželo duchovenstvu, a později tvrzeno, že dvě třetiny království příslušelo by navrátiti církvi. Zboží toto odňato kněžstvu z nepatrné části od nekatolíků; z největšího dílu sami panovníci, od císaře Sigmunda počínaje, církevní majetek rozzastavili anebo úplně rozprodali, pro nabytí peněz k potřebám válečným proti kacířům a později proti Turkům.

Zástavní anebo skuteční držitelé statků kdysi církevních, měli je postoupené ve vší formě právní a zapsané v deskách. A nejenom to: statky byly dále prodávány i rozdělovány, takže nynější páni nebo majitelé jich z pravidla nabyli jich koupí z druhé i třetí ruky. Ovšem, po bitvě bělohorské majetníci zboží kdysi církevního na větším díle jakožto zpronevěřilci odsouzeni k pokutám a ke konfiskaci majetku, a tudy aspoň v těchto případech možnost restituce čili návratu k církvi nebyla vyloučena. Ale tomu bránili přemnozí tehdejší páni, ač byli katolíky. Neboť oni sami toužili po nabytí hojných statků za lacinou cenu tržní a proto všemi prostředky zrazovali císaři, aby k restituci církevního jmění nesvoloval. V tehdejších zmatených bězích válečných a při stálém nedostatku v pokladně státní se to konečně podařilo.

Kardinál Harrach předzvídal takovýto výsledek snah restitučních a proto záhy pomýšlel na to, aby za bývalé jmění církevní zjednána byla aspoň nějaká náhrada. Od něho a jeho rádců pochází návrh (r. 1626), aby cena každé bečky soli do Čech přivezené o deset krejcarů byla zvýšena a částka z toho vycházející ve prospěch duchovenstva obrácena; po skončení pak války měl císař ze svých příjmů solních ještě druhými 10 krejcary z každé bečky přispěti; bude-li tato dávka na 30 let kardinálovi k potřebám církevním zaručena, chtěl přiměti

duchovenstvo české, aby nároků na bývalý majetek se zřeklo a chtěl také vymoci k tomu svolení papežské. Z výnosu solní dávky měly pak dle záměru kardinálova především zakoupiti se statky k obmyšlenému zřízení a nadání čtyř nových biskupství, měl zřízen a vydržován býti seminář pro výchovu katolického duchovenstva, měla kapitole svatovítské dána býti náhrada za ztracené statky, měly některé rozbořené kláštery znovu se vystavěti a jiným schudlým na pomoc přispěti a konečně chudým kostelům měly opatřovány býti odtud chrámové potřeby.

Návrh tento z počátku se dosti nelíbil. Byli proti němu i někteří rádcové císařští i také jesuité; v Čechách pak skoro vesměs setkával se s odporem u duchovenstva toužícího po úplnější restituci. Ale císař osobně přál mínění kardinálovu, a když také v Římě k němu se přiklonili, a konečně i P. Lamormain zanechal odporu a upokojil císaře, že k úplné restituci zavázán není, došlo na tomto základě (s některými proměnami) k narovnání, kteréž prostřednictvím plnomocníků uzavřeno mezi papežem Urbanem VIII. a císařem Ferdinandem II. r. 1630, od papeže pak schváleno a potvrzeno r. 1633.

Smlouvou touto zaručen stolici apoštolské na věčné časy pevný důchod roční a sice 15 krejcarů z každé bečky soli do Čech ku prodeji přivežené; důchod tento měl samostatně a od císařských úřadů neodvisle býti spravován a sloužiti „prospěchu církve, náboženství i všeho duchovenstva katolického v Čechách.“ Za to papež jménem kněžstva českého zřekl se všeho zboží církvi v době před císařem Rudolfem II. odcizeného; co teprv po smrti tohoto panovníka dostalo se do rukou světských, o to mohla vésti se právní pře. Dále svoleno, že zboží církvi odňaté, ale světským pánům toliko v zástavu

dané, může od kostela nebo kláštera, jemuž původně patřilo, zaplacením zástavní summy býti vykoupeno. — Ke statkům církevním však nepočítalo se dle této smlouvy zboží, které od nekatolíků k účelům nekatolického náboženství bylo určeno. To prohlášeno prostě za zboží světské, s nímž císař dle vůle může naložiti. Smlouva tato vložena do desk zemských, aby nabyla všeobecné právní platnosti. Četné korporace duchovenské ještě nyní rozhodně protestovaly, a poněvadž nemohly a nechtěly dotknouti se císaře ani papeže, obrátil se hněv jich proti muži, který při jednání o smlouvu solní největší měl účastenství. Byl to kapucín P. Valerian Magni, nepatrný mnich z řádu žebravého, ale muž velikých vlastností duševních. Protesty však nespomohly, smlouva zůstala skutkem.

Výtěžek z důchodu solního ukládal se do tak zvané solní pokladny (cassa salis), nad níž rozhodovati příslušelo toliko papeži, ovšem s tím obmezením, že nesmělo se peněz jinak užiti než ku prospěchu katolické církve v Čechách. Později správu pokladny vedl arcibiskup Pražský, ale byl povinen skládati účty kongregaci pro rozšíření víry (de propaganda fide). Zrušena pak byla dávka solní za císaře Josefa II.

Hledíme-li k bývalému majetku církve v Čechách obsahovala smlouva solní náhradu celkem nepatrnou a zajisté mnohem menší, než kardinál Harrach si představoval. Víme ť ze zachovaných seznamů o dovozu soli do Čech, že v prvních 6 létech (1630—1636) do pokladny solní k účelům církevním odvedeno něco přes 140 tisíc; něco později mluvil císař o 200 tisících. Z toho ovšem nemohla se vypláceti náhrada všem těm, kdož na ni nárok si činili; zejména klášterové přišli zkrátka. Největší poměrně

restituce dostalo se kapitole svatovítské na Hradčanech. Ale k takovým nářkům, jaké se z některých stran slovy nevybíravými proti smlouvě solní vedly, nebylo však přece příčiny, neboť uvažujeme-li velmi žalostný stav financí státních, nedá se upříti, že císař pro věc katolické církve učinil více, než se srovnávalo s jeho prostředky. Nebyloť dávkou solní odbyto všecko; císař staral se také o zvýšení příjmův arcibiskupa pražského a postoupil k arcibiskupství tolik statků, aby výnos z nich obnášel 24 tisíc tolarův, rovněž tak proboštství u sv. Víta, proboštství i kapitole Vyšehradské a jiným korporacím hleděl, pokud to šlo, navrátiti bývalé jejich statky.

Hůře ovšem bylo s bývalým majetkem farním. Podle smlouvy solní držitelové bývalých statků církevních nebyli povinni obnovovati vlastním nákladem fary, kostely a špitály, které odnětím statků těch byly zničeny a pobořeny. Starost o to příslušela nyní pokladně solní, státu a dobré vůli nových majitelů zemských statků. Tito posledně jmenovaní však se k dílu málo měli. Ze starých dob náboženské rozháranosti zbyl v Čechách zvyk, že páni kollátorové faráře v osadách svých pokládali za sluhy, které mohli propustiti a vyhnati, kdy se jim zlíbilo, a od nichž požadovali často služby nemírné a neslušné. Faráři k tomu musili mlčeti podle přísloví: „Tace pro pace“ (Mlč, aby's měl pokoj). Kardinál Harrach ku zlepšení poměrů duchovních správců venkovských činil, co mohl. Předně nařídil kollátorům, by farářům neubližovali a je lehkomyslně nepropouštěli, potom nařizoval vikářům, aby faráři řádné učinili soupisy o zádušním jmění, co k němu patřilo a co k němu dosud patří, aby aspoň tímto způsobem dalšímu drobení a scizování farského jmění konec byl učiněn.

Rozumí se, že ne v celém království byly poměry tak smutné; nescházelo také pánův,

kteří horlivě o zřizování far a obživení duchovenstva katolického se starali; celkem však až skoro do konce 18. století neutuchly nářky na malý počet far a chudé celkem obživení farářů. Nařízení o poplatcích štolových, desátcích a ročních pevných důchodech kněžských měla platnosti více jen na papíře; ve skutečnosti toliko tam, kde byl dostatek dobré vůle a náklonnosti k věci. Za to dávky a daně vymáhaly se od kněžstva, jakoby bylo v plném požívání důchodů svých. Vedle berní sněmem svolených, kteréž zhusta dotýkaly se také duchovenstva, bylo farářům platiti arcibiskupovi tak zvanou daň stoliční a pak poplatek za potvrzení k obročí. Z toho vydržována kancelář arcibiskupská. — K tomu přistupoval ještě roční poplatek na seminář, o němž na svém místě promluvíme.

* * *

Citelný nedostatek kněžstva světského i mravní jeho nedokonalost nahražovaly velkou měrou řehole a kláštery, jichž obnoven nyní anebo znovuzřízen hojný počet. Sice mnozí současníci mezi katolíky povstávání četných klášterů neviděli rádi, majíce za to, že katolickému náboženství velmi málo bude jimi poslouženo. Co platno prý (tak tvrzeno), že ve městech vedle duchovenstva světského žije mnoho řeholníků, když na venkově často na mnoho mil není jediného kněze. Něco pravdy ve výtce této bylo, ale kardinál Harrach dobře věděl, co činil, když vzrůst řeholí všemožně podporoval. Nutiti někoho, aby stal se knězem světským, bylo těžko, zejména když tehdejší duch času klášterům mnohem více přál. Tudy kardinál nevzpíral se tomu, co změniti ze své moci nemohl, ale užíval řeholníků ve správě duchovní všude tam, kde kněží světských se mu nedostávalo, a tím připoutal je k práci, jíž především jiným bylo potřebí. Bez

nesnází to nešlo. Jestliže mezi kněžstvem světským nacházeli se lidé nepokojní a kázni nezvyklí, kteří i pamflety proti arcibiskupovi vydávali, bylo zcela přirozeno, že také mezi řeholníky ne všecko bylo v pořádku. Zejména poslušnost k rozkazům arcibiskupovým mnohým z nich nebyla po chuti, a kardinál, když časté žaloby docházely, musil přísnými prostředky dokračovati, aby zjednal pořádek. Velikou vadou řeholí bylo také, že jich členové zhusta byli cizinci, jazyka lidu neznalí a že cizozemští představení klášterů krajanům svým, na úkor domácích, více přávali. Také arcibiskupovi nejednou činěna z toho výtka, že ze zvláštní záliby pro italský jazyk ke Vlachům je laskavější nežli k národům jiným. Do žalob a sporů, které z toho vznikly, musil i sám císař se vkládati, a činil tak ve prospěch lidí domácích.

Celkem mezi řeholníky byli však mužové lepší a vzdělanější nežli mezi duchovenstvem světským a arcibiskupovi podařilo se, pokud v tehdejších dobách vůbec bylo možno, přiměti je k poslušnosti i k pořádku. Význam klášterů však v této době nespočíval toliko ve spoluúčastenství při správě duchovní, nýbrž byl mnohem větší. Řeholníci těšili se z přízně u císaře i četných katolických šlechticů, nabývali hojného jmění a užívali ho k podpoře zevního lesku církevního. Stavěli nádherné kostely a kolleje, zřizovali nákladná roucha a kostelní potřeby, jakož i obnovovali dávno u Čechů v zapomenutí přišlé slavnosti náboženské, hlavně pomocí různých dobře zařízených družstev a bratrstev. Příkladu jich následováno postupem času i od duchovenstva světského a pěkné chrámy řeholní byly zhusta mocnou pobídkou pro pány kollatory, aby také přiložili ruce k dílu u zanedbaných chrámů městských i vesnických. Zavedením četných nových svátků získána dobrá pří-

ležitost ke hlučným i okázalým processím a poutěm a zvláště k pěstění kultu Panny Marie. Také první pokusy o vzkříseni náboženské literatury katolické spadají do těchto dob, a vedle vyšších hodnostářů církevních hlavně řeholníci získali si o ni zásluhu. Pokud literatura týkala se poučení a měla lidu poskytnouti nábožnou četbu, musilo ovšem sáhnouti se k překladům děl cizích. Největšího významu došel „Zlatý nebeský klíč“ roku 1637 od Jiřího Fera ze spisu Cyriaca Ricciho vzdělaný, kterýž od této doby vydán byl v různých úpravách častokráte a stal se modlitební knihou mezi katolíky v pravdě lidovou. Také Jindřicha Ondřeje Hoffmanna „Ocularia aneb Oči sklenné starého Čecha, které podává Čechu nynějšímu, skrze něž by hleděl na předešlou staročeskou nábožnost“ (vydáno r. 1637) byl spis velmi dobrý, ukazující slohem dosti jadrným a prostým na bývalý počet klášterů a kostelů v Čechách — potomkům k poučení a následování. Větší část literatury náboženské směřovala k polemice a sloužila k účelům obracení evangelíků na víru katolickou; o té promluví se později.

Nade všecko ostatní však kláštery tehdejší vynikly zřizováním a vydržováním četných škol, zejména gymnasií a seminářů k výchově duchovenstva. Co v této příčině především od jesuitů a pak i od jiných řeholí bylo podniknuto, utvořilo podstatný a trvalý základ náboženského převratu, kterýž v Čechách v době pobělohorské se vší rozhodností se prováděl.

Kláštery a školy. — Počátkové sporu kardinála Harracha s jesuity.

Stručně vyložíme .uto, které kláštery od bitvy bělohorské až do r. 1648 byly v Čechách obnoveny anebo nově zřízeny, jaké školy při nich

povstaly a jak právě při školské otázce vzal počátek prudký spor mezi arcibiskupem Pražským a jesuity, kterýž soustředil se v boj o universitu.

Ne všechny kláštery byly v bouřlivé době předbělohorské zrušeny a ne všechny ze zrušených nebo dobrovolně opuštěných znovu zase zařízeny. Rovněž tak řehole všelijak pozměnily se. Některé ze starších pozbyly při nynější obnově katolicismu téměř veškerého významu, jiné novější vyšinuly se na stupeň vysoký, nejen co do věcí náboženských, ale i politických.

Nejpřednější místo zaujímal řád jesuitský. Tento měl v dobách předbělohorských v Čechách čtyři kolleje: u sv. Klimenta na Starém Městě Pražském, v Krumlově, v Chomutově a Jindřichově Hradci. Při nich všech byla gymnasia, u sv. Klimenta také universita čili akademie, s fakultami bohosloveckou a filosofickou. Když po bitvě bělohorské jesuité, za Fridricha Falckého vypovězení, navrátili se do Prahy a do Čech zpět, nastala pro ně doba největšího rozkvětu a nejmohutnějšího vlivu. Staré kolleje ovšem hned zase od nich zaujaty, ale mimo to celá řada nových zařízena.

Předně dostala se akademie Pražská v Karolině do jich rukou. Professoři, kteří až do pokořeného povstání v ní učili, různou měrou účastnili se vzbouření stavovského a tudy hned na počátku protireformace raděno císaři, aby Karlovu universitu zrušil a na místě její zřídil novou universitu katolickou. Ale arcibiskupovi Janu Loheliovi se tato rada nelíbila; mělť za to, že netřeba starý ústav rušiti, nýbrž svěřiti ho rukám spolehlivým a navrhl tudy císaři, aby učení Karlovo odevzdáno bylo jesuitům. Ferdinandovi II. se plán ten zalíbil i dal se u jesuitů v kolleji Klementinské tázati, zdaž by Karlovo učení přijali? Jesuité po delší poradě odpově-

děli záporně, ze strachu před spory a mrzutostmi. Ale kníže Lichtenstein upokojil je a vyžádal si slyšeti výminky, za kterých by učení Karlovo přijati chtěli. Oni je konečně předložili a sice v tomto smyslu:

Obě akademie Klementinská i Karolinská mají splynouti v universitu jednu, Karlo-Ferdinandskou, pod vedením a dozorem jesuitů. Rektorem její smí býti jen člen řádu Ježíšova, kterýž je toho času rektorem v Klementině. Tomu přísluší veškerá právomocnost nad členy university, právo promoční, vrchní řízení a zastoupení ústavu naproti třetím osobám a spojený s tím dozor nade všemi školami v celém království, na něž rektor měl dosazovati ze své moci učitele. Fakulty právnická a lékařská měly osazeny býti professory světskými a placeni býti z výnosu statků učení Karlova, kteréž do správy řádu jesuitského mají se převésti. Každý z ustanovených professorů musí při nastoupení úřadu složiti katolické vyznání víry. Jmenovati tyto professory smí toliko rektor, který také určuje pořad předmětů i způsob přednášek. Fakulty bohoslovecká a filosofická postaveny na totéž stanovisko s tím toliko rozdílem, že professory na nich směli býti dle podaného návrhu toliko členové řádu jesuitského. Proti professorům z jiných řádů důrazně se jesuité ohradili, tvrdíce, že sloučení universit v jednu má se státi hlavně k povznešení katolického náboženství v Čechách, a to že oni nejlépe dovedli i na dále dovedou. Naprosto také odmítnuto v podaném návrhu, že by nad universitou a rektorem měl státi nějaký protektor nebo kancléř; titul kancléře může prý býti zachován, ale propůjčen jenom knězi z řádu jesuitského, podřízenému moci rektorské, kterýž také může hodnost tuto udíleti. Pořádek fakult za sebou má býti ten, aby fakulty s jesuitskými professory zaujímali místo první a čtvrté, fakulty se světskými pro-

fessory místo druhé a třetí (bohosloví, právnictví, lékařství, filosofie). Také gymnasium při kolleji Klementinské, tak zvané akademické, úplně mělo zůstati v rukou řádu.

Na tomto základě, od místodržícího schváleném a od císaře přijatém, jesuité zanechali odporu a přijali učení Karlovo, kteréž jim 14. listopadu 1622 bylo odevzdáno, a hned také, pokud to šlo, professury osazeny a zahájeno na spojené universitě Karlo-Ferdinandské vyučování. Poměr jesuitů k vysokým školám měl býti právně upraven vydáním nové zlaté bully císaře Ferdinanda II. Návrh této listiny také jesuité učinili, a dle něho zdělán koncept, kterýž však před vydáním předložen r. 1624 nejvyšším úředníkům království Českého k dobrému zdání. Vedle stvrzení starých privilegií a rozmnožení majetku universitního zavíral v sobě koncept zlaté bully všechny výminky od jesuitů již před ujetím kolleje Karlovy shora předložené, zejména i také vrchní dozor nade všemi školami v království, a vedle toho také přiřčena řádu censura všech knih v zemi vyšlých a revise spisů z ciziny dovážených. Rektorovi propůjčovala se veliká moc, a studentům na universitě Karlo-Ferdinandské za doktory povýšeným všelijaké důležité výhody.

Ostatní kněžstvo řeholní těžce neslo tak veliké výhody a nejtížeji nástupce Loheliův v arcibiskupství Pražském hrabě Arnošt Vojtěch Harrach. Tento muž, zdá se, že vůbec s tehdejším působením a způsoby řádu jesuitského spokojen nebyl a příčiny toho musily býti hlubší, než se na povrchu jeví. Aspoň jisto jest, že nejpřednější a nejoblíbenější rádcové jeho byli v rozhodném odporu proti řádu, na prvním místě učený kapucín P. Valerián Magni. O něm jsou positivní důkazy před rukama, že s řádem žil v nepřátelství, ač vždy slavně ohražoval se, že

nic nemá proti řeholi, ale za to tím více proti osobám.

Přirozená nechuť k jesuitům zvýšena byla u arcibiskupa Harracha ještě také vědomím o vlastní moci a povýšenosti úřadu arcipastýřského. Harrach byl uražen, že vše děje se za jeho zády, že jesuité o vydání zlaté bully universitní starají se bez jakéhokoliv s ním dorozumění. A byl hluboce dojat, když z návrhu zlaté bully, kterýž si od nejvyšších úředníků zemských předložiti dal, shledal, že v ní má se ublížiti důstojnosti jeho, o níž, na kolik se týkalo postavení arcibiskupa k universitě, měl vyšší ponětí, než se skutečným stavem se srovnávalo. Harrachovi zdálo se, že návrh bully měl by propadnouti exkomunikací; i podal proti němu stížnost k císaři, žádaje důrazně, aby v této formě zlatá bulla nebyla vydávána. Nejvíce byl uražen pro dozor rektora jesuitského nade všemi školami, pro svěření censury řádu a obzvláště pro úplnou neváżnost k hodnosti kancléřské při universitě, kterou od založení učení Karlova arcibiskupové pražští mívali.

Jesuité na jedné straně nabízeli, ač marně, Harrachovi vyrovnání, zejména ve příčině úřadu kancléřského; na druhé straně starali se o rychlé vydání a potvrzení zlaté bully, čímž doufali, že spor v jich prospěch bude ukončen. Ale mělo přijíti jinak. Nejvyšší úředníci zemští, kteří za těchto okolností upravovali text zlaté bully, uznávali na větším díle námitky arcibiskupovy za správné a měli mimo také všelijaké jiné vlastní pochybnosti proti vydání bully. Kníže Lichtenštein odevzdal tedy návrh zvláštní nové komisí z osob stavovských, aby podala dobré zdání, zdaž návrh bully vskutku odporuje právům císařským a právomoci arcibiskupské. Práce v komisí vlekla se velmi loudavě; zatím spor vypukl i před veřejností. Arcibiskup žádal, aby

jesuité až do uklizení této záležitosti zdrželi se všech promocí při universitě Karlo-Ferdinandské, a když to nespomohlo, hrozil, že jakožto kancléř universitní všechny promoce prohlásí za neplatné. Jesuité jednak vymlouvali se, že přece nemohou pro spor universitní trestáni býti studenti, jednak odpovídali novými hrozbami, neboť bylo jim již patrno, že císař Ferdinand II. jest při jejich straně a proti arcibiskupovi.

Harrach však naproti tomu s nároky svými nalezl podpory u velikého příznivce svého papeže Urbana VIII., od něhož r. 1626 na kardinálství byl povýšen. Posel arcibiskupův v Římě Valerianus Magni jednal na všechny strany obratně a obezřele; o jesuitech nemluvil však opatrně, nýbrž docela otevřeně a zdá se, že dosti špatně. Kongregace k rozšíření víry (propaganda fide) r. 1628 dala konečně jesuitům rozkaz, aby až do ukončení sporu zdrželi se na universitě Karlo-Ferdinandské všech promocí čili povyšování k hodnosti doktorské. Byla to pro jesuity těžká rána, již marně odvrátiti se snažili. Císař Ferdinand II. při dvoře papežském vystoupil jakožto docela rozhodný odpůrce Harrachův, žádal u kongregace za zrušení nálezu o promocích a prohlásil, že jest jeho věcí starati se o učení Karlovo, a proto aby jemu samému péče o ně byla ponechána. Kongregace zůstala však při svém, nejvýše mírnila se vůči císaři ve výrazech a snažila se prostředkovati, nabízejíc jesuitům, aby arcibiskup byl kancléřem university a měl svého místokancléře, kterého směl by sám jmenovati, ale vždy z řádu jesuitského. Ale vášeň na obou stranách dospěla již tak daleko, že jesuité raději byli odhodláni zříci se kolleje Karlovy, nežli by k této výmince přistoupili. — Stolice papežská přese všecka poselstva císařská zůstávala v podstatě při Harrachovi, císař přes stížné a vysvětlující spisy kardinálovy při jesui-

tech. Tak stály věci po několik let. Na universitě se vyučovalo ve všech čtyřech fakultách, ale bez promocí; kardinál Harrach moc jesuitské university snažil se zatím zlomiti vlastními školami a když k tomu přišlo k pouliční rvačce mezi dvěma studenty, jedním arcibiskupským a druhým jesuitským, vypukl při počátku vlády Ferdinanda III. spor o universitu v prudkou a veřejnou bouři.

Zevní úspěch jesuitského školství však mezitím byl veliký. Hmotná moc řádu rostla a s ní počet žáků při universitě, kteráž četnými nadacemi dařena a zvláště tak zvanou fundací Ferdinandskou, založenou r. 1629 pro výchovu synků šlechtických v katolickém náboženství. Fond k této fundaci sehnán z pokut i z „dobrovolných" darů těch stavovských osob, kteréž byly při komisích konfiskačních buď s „výminkou nebo bez výminky" pardonovány. — Vedle toho jesuitské gymnasium v Klementině stalo se vzorem pro celou řadu podobných ústavů v Praze i na venkově. Nejpřednější rodové šlechtičtí závodili s císařem o přízeň jesuitů a byli hrdí, když hodně mnoho pomocí a podpor ku zřízení škol jesuitských mohli poskytnouti.

Na Malé Straně zřízena kollej jesuitská s gymnasiem při kostele sv. Mikuláše již r. 1625 hlavně přispěním Albrechta z Valdšteina a Karla knížete z Lichtenšteina. Na Novém Městě sídlili jesuité od r. 1628 při kostele Božího Těla uprostřed nynějšího Karlova náměstí. R. 1630, hlavně přispěním hraběnky Marie Maximiliány ze Šternberka, zkoupili některé domy na rohu ulice Ječné a zřídili zde r. 1632 gymnasium, kteréž r. 1639 mělo již všech šest tříd a rozhojněno bylo ještě seminářem sv. Františka Xaverského k výchově chudých šlechtických jinochů. Ve venkovských městech zřízena kollej s gymnasiem r. 1623 v Jičíně přispěním Albrechta

z Valdšteina, r. 1626 v Kutné Hoře, r. 1629 v Chebu a v Klatovech, r. 1631 v Litoměřicích (rovněž přispěním Albrechta z Valdšteina), r. 1637 položen základ ke kolleji a pozdějšímu gymnasiu v Březnici, odkudž pak soustavně pěstováno uctívání P. Marie na Svaté Hoře u Příbrami, jehož první počátky spadají do r. 1631 a 1632. R. 1629 odkázáno od rodiny Oppersdorfské jesuitům panství Žampašské, z jehož výtěžku založena 1634 kollej s gymnasiem v Hradci Králové. — R. 1633 udělil císař Ferdinand II. jesuitům zvláštní privilegium na zakládání gymnasií v Čechách i na Moravě.

Na gymnasiích a při kollejích jesuitských již v XVI. století působením P. Edmunda Kampiana zřizovány dle vzoru Římského tak zvané sodality čili družiny Marianské, volné to spolky k pěstění vroucí úcty a nadšené lásky k panně Marii. První sodalita toho druhu vznikla v Praze při kolleji sv. Klimenta r. 1575. — Po bitvě Bělohorské zřizování družin Marianských stalo se vesměs u jesuitů pravidlem, částečně pak i také u jiných řádů (ku př. u benediktinů) a působilo tak mohutně na vývoj katolicismu, že i nepříznivci jesuitů všeobecným proudem byli strženi. Sám kardinál Harrach hned r. 1623 přihlásil se za sodala Marianského, a když r. 1637 císař Ferdinand III. zapsal se do družiny Marianské u sv. Klimenta, zápolili nejpřednější mužové o čest, býti členy těchto sodalit. Od družin počátečně studentských přikročeno k zařizování sodalit šlechtických, měšťanských a rolnických, takže kolem kollejí jesuitských utvořil se železný kruh nadšenců, kteří dle hesla: důvěra v Boha a moudrý, pevný řad, byli odhodláni ke všemu, co ve prospěch náboženství od nich žádáno. R. 1639 bylo v Čechách a na Moravě družin 52 s 5084 členy a gymnasia je-

suitská měla téhož roku 5600 žáků! — Kongregace Marianské nebyly ani současníkům ani spisovatelům pozdějším neznámy, ale že jimi řád jesuitský utvořil si v obyvatelstvu nerozbornou baštu svých snah a že mohutný měly vliv církevně-politický, ukázalo se teprve soustavným a podrobným bádáním naší doby.*) Sodalové věděli o sobě, znali a podporovali se; při každé otázce církevní i politické v tehdejší době tvořili pevně uzavřenou společnost, kteráž byla si vědoma cíle i postavení, jaké zaujati má; ba i v otázkách velikých sodality nebyly bez vlivu, poněvadž členové družin Marianských z celého katolického světa tvořili jakousi mezinárodní společnost za stejným účelem bojující a týmiž prostředky se vzájemně podporující.

To nebylo však ještě všecko. Vedle university, gymnasií a kollejí jesuiti nabyli v Čechách na devadesát menších residencí a stanic, tak že jednotlivá města, ba i celé krajiny ovládali k účelům správy duchovní. Roku 1639 v české provincii jesuitské počítáno 651 osob k řádu náležejících (kněží i laiků), roční důchod jich ze zboží i kapitálů obnášel plné dva milliony rýnských zlatých. Největší příjem měla kollej u sv. Klimenta na Starém Městě v Praze a ten páčil se toho roku na 400.000 zlatých rýnských. Výnosy tyto jen tím daly se docíliti, že statky jesuitů na větším díle zbaveny byly všech posádek a ubytování vojenského. — Což tedy divu, že za těchto okolností k jesuitům hlásili se nejlepší žáci a že řád mohl vybírati si budoucí kněze mezi mladíky povolanými, kdežto jiným řádům a duchovenstvu světskému dle slov arcibiskupa Harracha spokojiti se bylo ledajakými

*) Viz spisy P. Ant. Rejzka, Význam kongregace Marianské zvláště v Čechách (1885) a P. J. Svobody, Katolická reformace a Marianská družina v království Českém (dva svazky v Brně 1888).

zbytky, ba „vyvrhelem mládeže“. Neboť ostatní řády a řehole u porovnání s jesuity žily v poměrech nepatrnějších, byť i minulost jejich sebe byla slavnější.

Benediktini obnovili anebo znovu zřídili kláštery své v Břevnově, v Broumově, v Polici a v Kladrubech. V Broumově měli gymnasium, při němž po způsobu jesuitů zařídili také družinu Marianskou. Něco později zřízeno proboštství u sv. Jana pod Skalou blíže Berouna, k němuž obnoveny poutě a processí. Klášter Emausský na Slovanech v Praze drželi jen do r. 1635. Tohoto léta císař Ferdinand II., následkem slibu učiněného před bitvou u Nördlingu, udělil klášter Slovanský benediktinům Montserratským (černým Španělům) čili reformovaným a benediktini čeští musili, ač neradi, vzíti za vděk náhradou kostel sv. Mikuláše na Starém Městě, kterýž toho času byl v držení premonstrátů Strahovských. Těm za postup sv. Mikuláše dán kostelík sv. Benedikta blíže Prašné brány. Montserratští benediktini od Albrechta z Valdšteina dosazeni také na hrad Bezděz. — Benediktinky u sv. Jiří na hradě Pražském přetrvaly bouři válečnou a spravovaly i potom také klášter sv. Ducha.

Dominikáni drželi kostel sv. Máří Magdaleny na Újezdě a k tomu obdrželi r. 1625 kostel u sv. Jiljí na Starém Městě a správu několika chrámů pražských, zejména i kaple Betlemské. Ke kostelu sv. Linharta pod jich vrchním dozorem povoláno tak zvané bratrstvo Francouzů. U sv. Jiljí zřídili školu bohosloveckou a filosofickou, kteráž byla za vpádu Saského jediným téměř katolickým ústavem v Praze. Tehdáž také gymnasium na čas při ní zařízeno. R. 1628 povstalo při osadě bratrstvo sv. růžence. Z venkovských klášterů znovu zřízen Písecký (1623), později v několika jiných městech.

Františkáni udrželi se u panny Marie Sněžné na Novém Městě, pak v Tachově a Kadani. Z Jindřichova Hradce byli na čas vypuzeni, ale Vilémem Slavatou znovu uvedeni a r. 1626 kostel i klášter znovu vysvěcen. Rovněž tak do Plzně uvedeni již zase r. 1623. Nově zřízeny kláštery františkánské od Adama ze Šternberka v Bechyni r. 1624, od Seziny z Vrtby ve Voticích (kostel dostaven 1631), a od Floriana Theodora hraběte Žďárského zřízena 1625 loretanská kaple v Hájku, k níž po 30leté válce rovněž uvedeni františkáni.

Serviti, čili Služebníci panny Marie, obdrželi zpět r. 1626 klášter i kostel svůj ve Slupi (Zvěstování p. Marie), ale poněvadž byl holá zřícenina a nebylo naděje na brzké jeho znovuzřízení, daroval jim ještě císař r. 1627 farní kostel u sv. Michala na Starém Městě; současně s tím dáno jim svolení ke stavbě kostela panny Marie Vítězné na Bílé Hoře, k němuž položen základ r. 1628 za přítomnosti císaře, císařovny, krále Ferdinanda III. a jiných vzácných hostí s velikou slávou. Kostel stavěn z veřejných sbírek mezi šlechtici katolickými pořádaných. Ale k dostavení kláštera při kostele Bělohorském nepřišlo, nýbrž Servité odstěhovali se trvale k sv. Michalu na Staré Město. — Vlaští členové tohoto řádu opustili brzo Čechy a místa jich zaujali řeholníci z Německa přišlí. — Na venkově až do r. 1648 nezřízen žádný klášter Servitský.

Kapucíni, kteréž uvedl do Čech r. 1600 proslulý Laurentio (Vavřinec) z Brindisi,*) již v době předbělohorské měli veliký vliv na veřejné záležitosti v Čechách. Čím byl katolické menšině a zejména nejv. kancléři Zdeňkovi Vojtěchovi z Lobkovic Vavřinec z Brindisi za doby

*) Od papeže Lva XIII. r. 1881 za svatého prohlášený.

bojů o Rudolfův majestát, není do dnešního dne pořádně vysvětleno a tudy o různých proudech mezi katolíky tehdejšími oproti spojeným Bratřím a luteránům víme dosud málo podstatného. — Slavná doba nastala kapucínům po bitvě Bělohorské a zejména když arcibiskupem pražským stal se hrabě Harrach. Kapucíni patřívali k nejdůvěrnějším jeho rádcům a vliv jich na záležitosti státní i církevní byl nepopíratelně veliký. O P. Valerianu Magnim zmínili jsme se již a ještě blíže promluvíme v kapitole o protireformaci. Také jiní vysocí mužové kapucínům přáli, jmenovitě v poslední době života svého i Albrecht z Valdšteina. Diplomatičtí jednatelé v mezinárodních sporech na velikém díle vycházeli z tohoto řádu a nabyli namnoze velikého významu, jako ku př. proslulý pomocník Richelieův P. Josef. — Velikou protivou zevního rozvoje řádu byla chudoba a prostota řeholní, jak do dnes v zachovaných kobkách klášterů kapucínských ji spatřovati lze. Na čem zakládalo se vzájemné nepřátelství anebo aspoň nevraživost mezi jesuity a kapucíny, nesnadno vyložiti, že však v době pobělohorské stály k sobě oba řády v poměru nedobrém, o tom hojně nepodezřelých svědectví jest před rukama. O velikém vývoji moci, bohatství, nádherných kostelích a kollejích, jak vidíme u jesuitů, u kapucínů nemůže býti ani řeči. Oni udrželi se v původním klášteře na Hradčanech či na Pohořelci, kdež vedle prostého jich kostelíka vznikla přičiněním paní Kateřiny z Lobkovic nádherná kaple Loretanská, kteráž r. 1631 od kardinála Harracha byla vysvěcena.

Základ k novému kostelu a klášteru kapucínskému položen 1630 darem svobodného pána Gerarda z Kvestenberka. Ale teprv po bezčetných nesnázích základní kámen ke stavbě kláštera i kostela sv. Josefa na Novém Městě (na Poříčí) položen r. 1635. Klášter osazen jest ještě

před ukončením války třicetileté, ale kostel dostaven a vysvěcen teprv později (1653).

Na venkově udrželi se kapucíni ve starších klášteřích v Mostě i v Budějovicích; nový klášter založen pro ně 1615 v Roudnici, ale dostaven a vysvěcen teprve r. 1628. V Litoměřicích položen základ ke klášteru r. 1638, ve Chrudimi r. 1641. Ale v obou těchto městech teprv po třicetileté válce dobudovány kostely. Pro zevní rozvoj mnohem slavnější doba nastala kapucínům teprv za císaře Leopolda I., kterýž byl zvláštním osobním ctitelem a přítelem tohoto řádu.

Minorité udrželi se přes bouři stavovskou ve klášteře sv. Jakuba na Starém Městě a císař odměnil r. 1622 věrnost jich tím, že založil v klášteře bohoslovecké učení zvané kollej sv. Bonaventury, ovšem toliko pro kleriky řádu. Kollej byla od generála minoritského a od dvou papežů (Řehoře XV. a Urbana VIII.) stvrzena i výsadami nadána a, požívajíc hmotné podpory od královské komory, slavně zkvétala; veřejné disputace i promoce odbývány v kostele sv. Jakuba. Protektorem kolleje byl arcibiskup Harrach. Ale přílišné podporování cizinců, zejména Vlachů, bylo záhy kolleji i klášteru na ujmu a vedlo konečně i k úpadku hmotnému i mravnímu. — Na venkově dostali Minorité zpět staré konventy v Horažďovicích, v Jílovém, v Pardubicích a ve Mladé Boleslavi; nové kláštery zařízeny během války třicetileté v Litoměřicích, v Kadani, v Mostě, v Krumlově, ve Stříbře, v Kladsku a v Hradci Králové (1622).

Křižovníkům Cyriackým čili polským navrácen r. 1628 v Praze kostel sv. Kříže Většího, do něhož slavně uvedeni. Ale z venkovských klášterů podařilo se jim obnoviti jen konvent v Nových Benátkách (r. 1629).

Karmelitáni mírní čili obutí bývali

v držení kostela a kláštera u Panny Marie Sněžné na Novém Městě Pražském, odkudž však již v XV. století byli vypuzeni. Po Bělohorské bitvě k žádosti kardinála Harracha znovu se v Čechách osadili, a obdrželi od císaře r. 1627 kostel sv. Havla na Starém Městě, při němž z počátku bídně bydleli, a teprve r. 1638 nabyli místa pro stavbu kláštera. Na venkově znovu zřídili kláštery v Chýši (1627) a v Tachově (1642).

Augustini poustevníci čili obutí bydlívali při kostele sv. Tomáše na Malé Straně, avšak v době pohusitské klášter jich velmi zchudl a zpustl. Teprv za Rudolfa II. pracováno k obnově jeho a k novému lesku povznesl se v době pobělohorské, když obdržel za ztracené statky slušnou roční náhradu z královské komory. Tehdy také bohoslovecké učení, které bývalo u sv. Tomáše ve XIV. století, znovu v život uvedeno. — Na venkově obnoveny staré kláštery Augustianské v Domažlicích, na Ročově, v Pivoňce a na Šopce. Ze sv. Dobrotivé uprchli mniši r. 1620 a nevrátili se až 1676. Nicméně přičiněním hejtmana Zbirovského panství, Jana Koleusa z Kolna, kostel již r. 1639 opraven a zaniklé pouti k němu obnoveny. — Příznivcem Augustinů byl také Albrecht z Valdšteina, kterýž povolal je r. 1624 do České Lípy a r. 1627 zřídil jim zde klášter, při němž povstalo gymnasium, původně o čtyřech třídách, a pak i noviciat. Rovněž do Bělé uvedl je Valdštein r. 1633.

Augustini Lateranští čili kanovníci nemohli se zmoci v Praze při starobylém kostele na Karlově a obnovili toliko bývalé kláštery ve Třeboni a v Borovanech.

Cisterciáci obnovili klášter Sedlecký (u Kutné Hory) a pozvedli klášter Plasský. Klášter Osecký zanikl již v XVI. století a statky jeho dostaly se v držení arcibiskupů Pražských. Ale

arcibiskup Lobelius a po něm ještě důrazněji kardinál Harrach na to naléhali, aby klášter Osecký byl obnoven, což se stalo r. 1626. Arcibiskupství dostalo se náhrady jinde. — Kláštery Vyšebrodský a Zlatokorunský přetrvaly bouře válečné bez patrnějších škod; za to však velice klesl klášter Zbraslavský, kterýž vlastně teprv po válce třicetileté poněkud se zotavil. — Ze ženských klášterů cisterciáckých udržel se toliko klášter v Pohledu na Sázavě.

Premonstráti zaujali v době pobělohorské vynikající místo mezi domácími řeholemi. Slavným a skvělým způsobem obnovili hned r. 1621 zpustošený klášter Strahovský, jehož opat Kašpar z Kvestenberka požíval již v předešlých časích mezi katolíky veliké vážnosti. Vedle císaře Ferdinanda II. přední náčelníci šlechty katolické, Vilém Slavata, Jaroslav Bořita z Martinic, Krištof Vratislav z Mitrovic a jiní, starali se o zvelebu Strahova. Když pak r. 1626 ostatky sv. Norberta, zakladatele řádu, po mnohých nesnázích z protestantského Magdeburka přiveženy do Čech a 1. května 1627 s nevídanou slávou uloženy na Strahově a sv. Norbert připočten mezi patrony země České, Strahovský klášter docházel zvelebení ještě vyššího. R. 1630 čítal již 55 členů.

Roku 1622 po některých sporech s jesuity vráceno také premonstrátům Milevsko a Kvestenberk sám prováděl zde první rok protireformací; r. 1623 dosadil pak sem za opata Krišpína Fucka, muže zatvrdlé energie a rozhodnosti, kterýž zasloužil si názvu „kladiva na kacíře“. Proti obci Milevské pokračováno s krutou přísností, a vedle toho zašlý klášter všemožně zvelebován. — Klášter Želivský rovněž velmi povznešen a r. 1630 nádherně kostel znovu zřízen a od kardinála Harracha vysvěcen. Želivský klášter byl v první době v úplné odvislo-

sti od Strahova; samostatným opatstvím stal se teprv r. 1643. — Starožitný klášter Tepelský, ve zříceniny obrácený, obnovován již od r. 1622, ale zůstával ve velmi bídných poměrech po celou válku třicetiletou. — Rovněž tak po těžkých ztrátách jen velice ponenáhlu zotavovaly se kláštery premonstrátek v Chotěšově a v Doksanech.

Premonstráti dosazovali kněze na četné fary, jak na venkově (Jihlava, Humpolec a j.) tak i v Praze. Zde zejména odevzdán jich správě r. 1628 kostel sv. Mikuláše na Starém Městě; ale dlouho v něm nepobyli, musíce udělati místo benediktinům Emauzským, jimž kostel sv. Mikuláše dán v náhradu za ztracené Emauzy. Premonstráti musili se spokojiti nepatrným kostelíkem u sv. Benedikta blíže Prašné brány, ale pozvedli ho k veliké slávě, jak při výkladu o školách a kollejích klášterních bude vyloženo.

Křižovníci s červenou hvězdou zachovali jak klášter tak majetek dosti nezkrácený; r. 1628 obdrželi zpět faru a kostel u sv. Petra na Poříčí. — Poněvadž již od r. 1561 velmistrovství řádové spojeno bylo s arcibiskupstvím a sice tak, že arcibiskup byl zároveň velmistrem křižovnickým, zdálo by se, že řád zkvétal neobyčejně. Ale nebylo tomu tak. Spojení toto přinášelo hmotné výhody toliko arcibiskupům a ne také řádu, jemuž vlastně velmistr byl úplně odcizen. Stav tento pro řád jako takový nepříznivý trval až do konce 17. století.

Maltanští rytíři čili Johanité živořili dlouhá léta po bitvě Bělohorské dosti bídně, majíce nedostatek všeho, zejména kněžstva. Vedle starších komend, v Praze a Strakonicích, zřízeny 1628 dvě nové, v Chebu a v Královicích; za to komenda Kladská téhož roku postoupena jesuitům. Velkému převorovi Maltanskému pří-

slušelo při sněmích první místo hned po arcibiskupovi (v kurii duchovenské) a to tak dlouho, pokud nebylo diecesních biskupů. On proto také užíval a podnes užívá titule prvního zemského preláta v Čechách.

Křižovníci strážci božího hrobu drželi v době předbělohorské mužský klášter v Praze na Zderaze a ženský ve Světci. — Světecký klášter zašel v XVI. století úplně; rovněž proboštství Zderazské nalézalo se ve špatném stavu, z něhož ani po bitvě bělohorské k lepšímu vývoji se nepovzneslo, ač mezi představenými jeho byli někteří vynikající mužové.

Kartuziáni, jichž původní klášter na Smíchově zahynul již v dobách husitských, obdrželi nyní nový domov v klášteře, kterýž zřídil pro ně Albrecht z Valdšteina ve Valdicích u Jičína r. 1627.

Pavláni čili Bratří Nejmenší měli v Čechách v starší době jediný klášter u nejsv. Trojice blíže Nové Bystřice, kterýž založil jim 1501 pan Konrad Krajíř z Krajku. Ale byli z něho záhy vypuzeni (1533). — Po bitvě bělohorské obnovil zašlý tento klášter 1626 Adam Pavel, syn Viléma Slavaty. — Již o rok dříve (1625) obdrželi Pavláni také kostel sv. Salvatora v Praze, u něhož, přečkavše těžce vpád Saský r. 1631, trvale se usadili a klášter sobě postavili. — R. 1639 zřízena pro ně stanice (později kostel i s klášterem) v Tachově.

Klarisky zachovaly se ve starém klášteře Budějovickém i Panensko-Týnském a navrátily se r. 1627 také do Prahy, do kláštera bl. Anežky Přemyslovny na Františku, odkudž již v bouřích husitských byly vypuzeny. Ale r. 1636 přestěhoval je kardinál Harrach nazpět do Panenského Týnce, prý pro naprostý nedostatek zdravého vzduchu v polozbořeném a spustlém klášteře Pražském. Nový vpád Švédů do Čech r. 1639

donutil však panny, že poznovu hledaly útulek v Praze a také zde již pak zůstaly, žijíce dosti dlouho v patrném nedostatku. Od r. 1636 pokoušely se v Praze nalézti tělo bl. Anežky Přemyslovny, ale potkaly se s výsledkem neurčitým. Nalezeny dvě rakve, o žádné však z nich neuznáno od komise k tomu zřízené, že by zavírala v sobě ostatky dotčené světice; jedna z obou rakví se pak nepochopitelným způsobem ztratila.

Magdalenitky zachovaly se v době pobělohorské toliko v klášteře Zahražanském blíže Mostu.

Během války třicetileté uvedeni byli do Čech také někteří řádové noví, před tím zde nebývalí. A sice:

Hibernové čili irští Františkáni usadili se v Praze k přímluvě kardinála Harracha na základě listiny císařské ze dne 19. listopadu 1629. Četní dobrodinci, mezi nimiž jmenují se sekretář české kanceláře Šimon Petr Aulík, don Martin Hoëf-Huerta, plukovník Walter Buttler, páni z Talmberka a j. poskytli Hibernům peněžitých pomocí, z nichž zakoupeny domky na městišti bývalého kostela sv. Ambrože, kdež r. 1631 prozatímně se usídlili. Později (r. 1636) k rozkazu císaře Ferdinanda II. obdrželi část pozemků od kostela sv. Jindřicha, a nyní začato se stavbou velikého kostela a kláštera, kterýž dostaven teprv 1659 na prostranství rozsáhlém a pěkně položeném (nynější finanční ředitelství a skladiště celního úřadu na Josefském náměstí a v Hibernské ulici).

Milosrdní bratři těšili se z veliké přízně u císaře Ferdinanda II., kterýž znal účinlivou snahu jich z konventu 1614 ve Vídni založeného. Ve válečných dobách ovšem Milosrdní bratři byli všude hned vítáni. Proto také v Čechách za několik neděl po bitvě Bělohorské (24. prosince 1620) postoupen Milosrdným bra-

třím kostel sv. Šimona a Judy s domem, zahradou i příslušnými jinými místnostmi. Hned zařízen zde prozatímný špitál pro nemocné, kterýž pak ponenáhlu přestavován a rozšiřován až v rozsáhlost nynější. Kostel nově vysvěcen r. 1632. — Na venkově zřízeny některé konventy Milosrdných bratří teprv ke konci XVII. věku.

Bosí Karmelitáni přišli ve bližší známost císařského domu skrze generála svého P. Dominika a Jesu, kterýž, jakožto průvodce ligistického vojska v boji proti Fridrichovi Falckému, nemalé měl účastenství v rozhodném boji dne 8. listopadu 1620. Z vděčnosti za to císař Ferdinand II. dal bosým karmelitánům kostel nejsv. Trojice na Malé Straně, o nějž byl spor mezi dominikány a premonstráty, komu z nich by měl připadnouti. Chrám tento teprv r. 1614 s velikým nákladem byl od českých luteránů postaven. Dne 7. září 1624 karmelitáni uvedeni sem za veliké slávy, kteráž po 8 dní trvala*); kostel posvěcen nyní na jméno P. Marie Vítězné. S pomocí císařskou a četných dobrodinců (dona Hoëf-Huerty, Baltazara Marradase, Polixeny z Lobkovic, Febronie z Pernšteina, Slavatův a j.) získáno v sousedství kostela místo k stavbě rozsáhlého kláštera. Ale karmelitáni velmi brzo přišli o počátečnou přízeň a bylo jim záhy snášeti protivenství a bídu, než zase trvale se

*) Filip Fabricius píše o tom nejvyššímu kancléři Zdeňkovi Vojtěchovi z Lobkovic (dto v Praze 7. září 1624): „Heut ist den PP. Carmelitanis ex partibus Misericordiae die lutherische ungesalzene und ungeschmalzene Kirchen in der kleinen Statt Prag eingeräumt worden. Jetzt wird ohne Zweifel das lutherische Canticum lauten, das I. Kay. Mt nicht allein restituirt, was den Catholischen genohmen worden, sondern auch hinweg genohmen, was die fromen Lutheraner treuherzig zusammen getragen." — (List z pozůstalosti páně Donebaurovy.)

vzmohli. V kostele jich vzalo počátek horlivé a nábožné uctění voskové sošky P. Ježíše Krista (čili tak zvaného Pražského Jezulátka), darované karmelitánům r. 1628 od paní Polixeny z Lobkovic, kteréž rozšířilo se pak ve slavnosti nádherné a mnoho dní trvající i udrželo se až po dnešní den. — Mimo Prahu usadili se bosí karmelitáni r. 1625 také v Mladé Boleslavi, ale jenom na několik let.

Augustini Bosáci přišli do Prahy r. 1623 a hned zde zadržáni. Dán jim k správě kostel sv. Václava na Zderaze, při němž r. 1626 počali stavěti i klášter. Obnovený chrám vysvěcen teprv r. 1646. Největším dobrodincem řádu byl známý kanovník později biskup Olomoucký Jan Arnošt Platejs, kterýž Augustinům veliké jmění (zejména dům až dosud Plateis zvaný) odkázal a v kostele u nich pochován si býti přál; což se také stalo. — R. 1640 usazeni byli také v Táboře a po 30leté válce ještě v několika jiných městech.

Barnabité čili Paulini obdrželi od císaře Ferdinanda II. r. 1627 kostel i farní dům u sv. Benedikta na Hradčanech.

Piaristé čili Bratří pobožných škol dostali se ještě za života svého zakladatele na Moravu, kdež tři kolleje záhy za sebou pro ně zařízeny, dříve než v Čechách přišlo ke kolleji první. Tato zřízena od Febronie z Pernštejna r. 1640 v Litomyšli.

Po 30leté válce řehole a řádové tuto vyjmenovaní nabyli ještě většího rozšíření a vedle nich četné nové řehole do země povolávány.

* * *

Péče o výchovu katolického kněžstva byla téměř úplně a jedině v rukou řádu jesuitského, neboť on řídil universitu a professory na fakultě filosofické i bohoslovecké směli býti toliko jesuité.

Oni také spravovali starší, nyní obnovené a zvelebené ústavy jako byl konvent sv. Bartoloměje a seminář sv. Václava. Kardinál Harrach tento stav těžce nesl, a utkal se s jesuity, jak svrchu vylíčeno, v tuhý spor o držení university. Vyřízení sporu toho nedalo se tak brzo očekávati; a protože největší díl posluchačů bohoslovecké fakulty vstupoval do řádu jesuitského, z příčin již shora vylíčených (str. 75), musilo ještě před vyřízením universitního sporu nějakým způsobem postaráno býti někde jinde o dorost světského kněžstva. Neboť kollej sv. Bonaventury zřízena r. 1622 při kostele sv. Jakuba na Starém Městě sloužila toliko řeholi františkánské, a kollej papežská, od papeže Urbana VIII. 1627 v Praze na náklad komory papežské zřízená, měla velmi málo žáků, jednak pro nedostatečné prostředky peněžité a jednak také, že nebylo škol předběžných (gymnasií). Kdo odbyl gymnasium u jesuitů, obyčejně vstoupil k nim do theologie na fakultu bohosloveckou; seminář papežský musil spokojovati se všelijakými zbytky pochybné mravní hodnoty. — Rytíři Maltánští pokoušeli se sice také o vlastní kollej, ale bez výsledku.

Tudy kardinál Harrach pomyslil na zřízení vlastního semináře i gymnasia a sice ve spojení s opaty některých klášterů, kteří rovněž bolestně nesli, že poměrně zánovní řád jesuitský tak veliké má působiště, kdežto staré slavné řehole za vděk bráti musí zbytky. Jesuité ne neprávem vytýkali řádům starým, že líny jsou a ospaly, i chtěly ony ve spolku s arcibiskupem probuditi se ku práci a po hojné žni odvezené do stodol jesuitů „sbírati klásky, a nebo jako po velkém vinobraní přebírati jednotlivé hrozníčky.“ Císař Ferdinand II. proti tomu ničehož nenamítal, ba naopak r. 1629 výslovně k zařízení semináře radil. Šlo především o peněžité prostředky ke koupi potřebného domu a jeho k účelům školním

zařízení. Kardinál pomohl si k nim dosti rychle a několika způsoby.

R. 1626 odkázal Petr Fuchs z Wramholzu, rada při apelačním soudě, statek svůj Sovinky v kraji Boleslavském*) v ceně 25.000 zl., mimo to pak 15.000 kop dluhu jemu císařem na konfiskaci Kladské zapsaného a konečně dům na náměstí Staroměstském (nynější číslo 549) k tomu účelu, aby z vycházejících úroků (s jistými výminkami pro vdovu atd.) vydržováno bylo v domě tom všemi potřebami 12 mladíků, kteří by k umění liternímu byli způsobilí a od pánů Staroměstských v dorozumění s jesuity k tomu vybráni byli. Do školy měli choditi rovněž k jesuitům. Nadání toto ve skutek měla uvésti rada Starého Města Pražského, kteráž však k tomu nepřicházela, nepochybně pro malý výnos odkázaného statku v tehdejších bězích válečných. Kardinál Harrach dopsal tedy komoře královské i radě Staroměstské, žádaje, aby Fuchsova nadace přikázána byla semináři, kterýž on zaříditi chce, a sliboval, že nejen 12 nýbrž 18 mladíků za to vychovávati míní, z nichž 12 bude míti na vůli vybrati si příští povolání dle libosti, 6 však že jich musí státi se kněžími. Nabídnutí Harrachovo bylo přijato a smlouva s ním 28. února 1628 uzavřena, kterouž císař 26. března 1629 schválil, vymíniv si jen, kdyby počet 18 mladíků nebyl úplný, aby mohl sám syna některého ze svých služebníkův do semináře arcibiskupského dáti.**) Fuchsovo nadání bylo pro seminář počátkem méně skvělým, než by se na první pohled zdálo; neboť Sovinky, ač požívaly ochrany před loupením

*) Patřily k němu Sovinky, Krásná, Spikaly a Kováň; pak částka městysu Strejnice.

**) Statek Sovinky od této doby až na naše časy náleží arcibiskupskému semináři Pražskému a za duši Petra Fuchse z Wramholzu konají se každoročně služby boží v seminářském kostele u sv. Salvatora.

od vojáků, málo vynášely, a o 15.000 dluhu z konfiskace Kladské se kardinál ještě r. 1638 u císaře marně ucházel, ač nežádal od komory kapitálu než toliko úroků z oné summy. — Nicméně počátek byl učiněn.

Další krok k uskutečnění zámyslu svého učinil kardinál Harrach u pokladny solní, kterouž spravovala ve jméně papežově kongregace pro rozšíření víry. Zde žádal Harrach o dar 18.000 zlatých k zakoupení domu pro seminář a o půjčku 20.000 zlatých k témuž účelu, na obvyklý tehdáž úrok šesti ze sta. Kongregace svolila s výminkou, aby směla za to 10 mladíků jmenovati, kteří by v semináři živeni a vychováváni byli. — Harrach pak z vlastních příjmů ustanovil na vydržování semináře ročně 1000 zlatých, nezavázav tím nikterak nástupce své v arcibiskupství k témuž platu. — A konečně, ve smyslu nařízení koncilu Tridentského, r. 1631 poručil arcibiskup duchovenstvu, aby odvádělo hned jistou daň seminářskou, a sice dvakráte do roka, o sv. Jiří a Havle; počítánoť, že by mohla vynésti 500—600 tolarů ročně. Ale v tom byl omyl. Mnozí kněží, hlavně řeholní, platiti nechtěli, mnozí opět pro špatná anebo docela nejistá beneficia platiti nemohli. Tudy přese všecka napomínání i hrozby vikářů, jichž povinností bylo daň vybírati a odváděti, v první době výnos její jistě byl o hodně menší nežli obmýšleno. — Za to čas po čase vyskytovali se semináři četní jiní dobrodincové.

S těmito peněžitými prostředky kardinál Harrach jal se prováděti svůj úmysl. Především koupil r. 1631 od paní Polixeny kněžny z Lobkovic za 15.428 kop míšenských skupinu domů na Starém Městě blíže Prašné brány, a sice tak zvaný Dvůr Králův s připojeným k němu domem Hruškovským, druhým menším domkem a několika krámky u Prašné brány, v nichž řemesl-

níci v nájmu byli.*) — Domky vedlejší jakož i krámy zůstaly pronajaty, a rovněž tak várečné a šenkovní právo ke Králové Dvoru náležející, z čehož do 200 kop míš. ročně vycházelo. Za to však vlastní Dvůr Králův byl velice zanedbaný a spustlý: musil s velikým nákladem býti zřizován, aby mladí alumnové mohli zde bydleti. To se všecko provedlo ještě r. 1631 a k podzimku uvedeni první žáci do nového arcibiskupského semináře. Nebylo jich ovšem 28, jak při nejmenším býti mělo, nýbrž mnohem méně, snad 10, nejvýše 15. Ale hned na to vtrhli Sasové do Čech, zmocnili se Prahy a seminaristé se rozutíkali; kolem vánoc pak Králův Dvůr byl od vojáků saských tak popleněn a vydrancován, že téměř jen holé stěny pozůstaly. Když kardinál, kterýž po čas vpádu Saského mimo Prahu dlel, se sem navrátil, spatřil dílo s usilovnou snahou připravované v zárodcích zahubené. Musilo znovu vše zřizováno býti, což zase značného nákladu vyžadovalo. Když pak po bitvě u Lützenu Albrecht z Valdšteina se zbytky vojsk svých ustoupil do Prahy, nezřízená soldateska poznovu jala se loupiti i drancovati po domích, při čemž Dvůr Královský znovu byl vyhuben a dokonale zkažen.

Nyní zůstával pustým tři léta, jednak pro neustálou nejistotu před novými vpády, jednak pro nedostatek hmotných prostředků k novému zařízení. Teprv r. 1635 opatové řádu benediktin-

---

*) Smlouva o koupi Dvoru Králova, zavřená, jak svrchu podotknuto, r. 1631, do desk zemských vepsána o mnoho let později. Teprv 26. listopadu 1645 dal kardinál Harrach „starostovi“ desk Janovi B. Papazonimu plnomocenství v příčině zápisu Dvora Králova do desk a formálně provedl se zápis teprv 1646. Srovnej Tadrova Regesta z archivu zámeckého v Mostě nad Litavou (Sborník Historický I. str. 23 a 30) s udajem Bílkovým Děje konfiskací str. 191.

ského, premonstrátského, a cisterciáckého chtějíce semináře také pro dorost vlastního kněžstva užiti, darovali kardinálovi důchod z pokladny solní na r. 1635 pro ně vypadající k obnově semináře i přednášek v něm. Na rychlo opatřeny byly i ostatní potřeby a ještě r. 1635 počalo se vyučovati. Prvními professory byli františkáni irští čili Hibernové, a počítalo se hned r. 1636 bohoslovců 47, z nichž 14 bylo arcibiskupských, ostatní náležely řádům, kteréž s kardinálem byly za jedno. Počet tento rok od roku vzrůstal. R. 1639 bylo bohoslovců již 62. Seminář dostal tuhý řád a podrobné předpisy, jak co vyučování tak i co ostatní správy se dotýkalo. Podrobně předepsán pořádek předmětů i vyučování, způsob zkoušek i disputací. Bohoslovci arcibiskupští mezi jiným musili za půl léta po tom, když byli přijati, představenému semináře (rektorovi) přísahati, že chtějí se státi kněžími, ale že nevstoupí do kláštera. Kardinál pak jim, když byli na kněžství vysvěceni, zaopatřoval nejlepší beneficia.

Bohoslovecké učení bez škol přípravných nebylo by mělo ovšem velikého smyslu; a proto kardinál Harrach, podporován jsa opět některými opaty, zřídil nepochybně hned r. 1635 v semináři také gymnasium čili jak se tehdáž říkalo studium grammatické a humanitní, do něhož přijímáno žáků houfně, hlavně synků rodičů pražských. Všichni ovšem nevstupovali pak do studií bohosloveckých, ale přece aspoň někteří, takže o dorost kněžstva světského bylo ponenáhlu postaráno. — Vyučování v gymnasii vedli členové řádu premonstrátského a sice zadarmo, za pouhou toliko stravu v semináři. Premonstrátský opat Kašpar z Kvestenberka byl kardinálovi totiž v celém tomto počínání velkým pomocníkem, z příčin, které blíže vyložiti nutno.

Premonstráti měli vlastní kollej čili ústav pro výchovu kněžstva svého řádu, založený

r. 1628 s velikým nákladem při kostele sv. Mikuláše na Starém Městě od Kašpara z Kvestenberka. Zde vyučováno však také předmětům předběžným po způsobě gymnasií; a aby ústav lépe byl hmotně i co do návštěvy zabezpečen, smluvil se opat Kvestenberk s tehdejším opatem Tepelským, aby on také sem své kleriky na studia posílal, což se stalo. Postupem času i odjinud žáci přijímáni. Ale kollej premonstrátská trvala toliko do r. 1635. Toho léta, jakož shora vypráváno (str. 82), Emauzským benediktinům dán kostel sv. Mikuláše v náhradu za ztracené Emauzy, a premonstráti přese všechen odpor Kvestenberkův musili se stěhovati i za vděk vzíti nepatrným spustlým kostelíkem sv. Benedikta v sousedství semináře arcibiskupského. Opatové Strahovský i Tepelský musili nyní žáky své na rychlo někam dáti, než si novou školu zařídí. Opat Strahovský tedy hned r. 1635, a Tepelský o něco později, odevzdali své bohoslovce semináři arcibiskupskému, a platili za ně příspěvek, čímž kardinálovi možno bylo pokleslý seminář svůj znovu zříditi. Mezi Harrachem a Kvestenberkem byl ode dávna poměr velmi důvěrný, a ten přenesl se nyní i také na společnou výchovu kněžstva v semináři arcibiskupském.

Záměry Kvestenberkovy šly však výše. Skoupilť v okolí kostelíka sv. Benedikta několik domů a jal se r. 1637 stavěti velikou kollej pro bohoslovce řádu premonstrátského i světské v těch místech, kde nyní stojí Novoměstský ústav šlechtičen. Kollej dostavena teprv za nástupce Kvestenberkova opata Krišpína Fucka r. 1640 a obdržela jméno Norbertinum čili kollej Norbertinská. Stavba stála skoro 50 tisíc zlatých a mimo to určeny byly úroky z kapitálu 68 tisíc zl. k vydržování školy, a k tomu ještě 2000 kop míš., které ročně Strahovský klášter dostával z pokladny solní. Založení této kolleje stvrzeno

bullou papežskou r. 1639 a učení Norbertinské nadáno četnými výsadami. — Vznikla tak v sousedství semináře arcibiskupského nová veliká škola s týmž účelem a s týmiž skoro professory.

Na tom však nebylo dosti. Také řád cisterciácký, kterýž kardinála Harracha podporoval ve snaze o výchovu kněžstva a do jeho semináře své bohoslovce posílal, ustanovil se působením opata Zbraslavského na tom, že pro kleriky svého řádu zřídí vlastní kollej, ale ovšem v největším sdružení se seminářem arcibiskupským. Jan Greifenfels z Pilsenburka, visitator a generální vikář české provincie cisterciácké, spolu opat Zbraslavský, koupil r. 1636 dům u Prašné brány (nyní č. 584) a dal jej prozatímně upraviti ve skromnou kollej s kaplí sv. Bernarda (dle toho název: Bernardinum) a s příbytky pro studenty i professory. K vydržování kolleje určeno 2000 kop míš. ze solní pokladny, a pak, aby kollej mohla nádherněji se zaříditi, žádány příspěvky ode všech klášterů cisterciáckých (mužských i ženských) v Čechách. R. 1638 počalo se v ní učiti a sice tak, že arcibiskupský seminář propůjčil své professory. Stvrzení papežského dostalo se kolleji cisterciácké teprv později.

R. 1639 všechny tři združené semináře a gymnasia utrpěly velice těžkých ztrát, když za času Švédského obležení, seminář arcibiskupský, Norbertinum i Bernardium po 7 měsíců byly nemocnicemi pro raněné a choré vojáky císařské. Děly se zde po ten čas věci, připomínající slov písma: Můj dům jest dům modlitby, vy však učinili jste z něj peleš lotrovskou. — Po velikých prosbách podařilo se teprv za několik měsíců nemocnici vykliditi a spustlému životu vojáků konec učiniti. V Bernardině tak všecko zašlo, že žáci musili na čas přestěhovati se do semináře arcibiskupského. Také bohoslovci Norber-

tinští ubytovali se zde. — Tím se stalo, že seminář brzy nepostačoval, i učiněno opatření, aby gymnasium arcibiskupské (seminářské) za to zase přestěhovalo se do Norbertina a sloučilo zde s gymnasiem premonstratským. Přestěhování toto vykonáno s hlučnou a velikou slavností 24. září 1640 za přítomnosti kardinála Harracha i velikého počtu duchovenstva i šlechticů. Tím nastalo i skutečné sloučení obojích škol, tak sice, že gymnasium arcibiskupské zůstávalo v Norbertině i řízeno bylo od professorů premonstrátských, a bohoslovci premonstrátští měli zase společné professory s bohoslovci arcibiskupskými a byli fakticky v jeden seminář spojeni.

Veřejný boj o seminář a universitu.

Na všecky tyto věci pohlíželi jesuité s netajenou nelibostí. Byli sice v držení university Karlo-Ferdinandské a učili na ní ve všech čtyřech fakultách, ale zlatá bulla, kteráž měla jim universitu právně zaručovati, dosud vydána nebyla a mimo to vysoké školy jejich zbaveny byly práva odbývati doktorské promoce. Nově vznikající ústavy arcibiskupské mohly se tedy velmi snadno státi nebezpečnými školám jesuitským. Proto všemožně se přičiňováno o to, aby v zárodku byly zkaženy. Především (již r. 1635) hrozeno otcům Hibernským nemilostí císařskou, budou-li učiti v semináři arcibiskupském a naopak slibována jim přízeň dvora i šlechty, pakliže kardinálovi pomoci odepřou a tím školy jeho k pádu přivedou. Ale nespomohlo to. I užito pak jiných prostředků, hlavně žalob u císařského dvora proti novým školám, a pak hojných pamfletů, kteréž ovšem nezůstávaly bez odpovědí, takže strana arcibiskupská s jesuitskou

potírala se před veřejností výčitkami hrubého zrna v ne příliš zdvořilé formě.

Kardinál tiskl za to jesuity, kde mohl. — V návrhu zlaté bully universitní obsaženo bylo také ustanovení, že jesuitům má býti přiřčena censura všech knih v zemi vyšlých a revise spisů z ciziny dovážených. Ač bulla dosud nevydána, jesuité jakožto držitelé university právo toto ihned vykonávali, mohouce se dovolávati toho, že i v dobách předbělohorských na mnoha místech censuru v rukou měli. Harrach však nesl to těžce, jakožto neoprávněné vkládání do svých práv, a proto r. 1636 vydal nařízení, aby žádný spisovatel netiskl knih bez dovolení arcibiskupova a, byl-li řeholníkem, rovněž ne bez dovolení představenstva. Tiskaři, dříve než jim bylo dovoleno provozovati živnost, měli skládati přísahu do rukou generálního vikáře arcibiskupova a slibovati při tom, že se nikomu nepropůjčí, kdo jest podezřelý; konečně knihkupcům se nařizovalo, aby předkládali seznam knih prodejných a měli vždy pohotově seznam knih zakázaných.

Jesuité ovšem práva na censuru se ani po tomto nařízení nevzdali, a tak spor mezi nimi a arcibiskupem nabýval širšího rozsahu, až konečně přenesl se také na studenty škol arcibiskupských s jedné a jesuitské university se strany druhé. Studenti začali si vésti mnohem horkokrevněji; pro událost celkem nepatrnou došlo pak k veřejnému pohoršení ošklivého způsobu.

V létě r. 1636 strhla se v nějaké krčmě rvačka mezi Heřmanem Heiligenbachem, klerikem semináře arcibiskupského a Leopoldem Maiorem, studentem z kolleje Karolinské. Maior klerika arcibiskupského potloukl, div prý ho nezabil. Arcibiskupský officiál žádal, aby vinník byl potrestán, a sice soudem arcibiskupským, dovolávaje se vý-

sady církevního řádu, vyslovené v 15. kanonu druhého koncilu Lateranského. I předvolal ho před soud. Ale jesuité nechtěli ho vydati, ukazujíce k výsadám universitním. Soud arcibiskupský přes to vyhlásil rozsudek, jímž vinník z církve vyobcován a nařízeno, aby od sluhů konsistořských byl zatknut a uvězněn. Exkomunikační dekret přibit na dveřích chrámu Svatovítského, na dveřích dvou kostelů Malostranských, dvou Novoměstských a Týnského na Starém městě. Ale chovanci jesuitští strhli jej a pošlapali, zřejmě jsouce v tom podporováni od řádu. Rektor i děkan všech čtyř fakult prohlásili pak veřejným listem, že Leopold Maior není vinen a že ho za z církve vyloučeného nepokládají. I dovolili také, aby byl účasten všech výkonů církevních. Vedle toho podali proti úřadu arcibiskupskému stížnost k místodržícím, žádajíce, aby se mu zapovědělo obsílati před svůj soud studenty universitní. Místodržící 23. srpna 1636 rozhodli, že spor tento netýče se jen university, nýbrž také právomoci císaře, jakožto vrchního pána vysokých škol, a proto aby officiál arcibiskupský universitu zanechal při právech jejich, a až do ukončení přítomného sporu nikterak se jí nedotýkal. Následkem toho akademický úřad předvolal arcibiskupského klerika Heřmana Heiligenbacha, vině ho, že nesprávně dovolával se ve své při právomoci kardinálovy, a když Heiligenbach, nepochybně po třikráte, k p hönu nestál, odsoudili ho k peněžité pokutě.

Vážnost úřadu arcibiskupského byla těmito výstupky velmi porušena, a to tím více, že studenti z university Karlo-Ferdinandské chodili nyní ozbrojeni a klerikům arcibiskupským činili všemožná příkoří. Zle vedlo se při tom Heiligenbachovi. Proti kardinálovi lepeny po kostelích pamflety a listy výhružné; a hůře ještě vedlo se jeho rádcům a přátelům, proti nimž

veřejně mluveno i psáno a zejména s kazatelen horleno od kazatelů jesuitských. Valerian Magni, nejvyšší hofmistr kardinálův de Curtis a zvláště don Florius z Cremony (r. 1648 velmi proslulý) byli předmětem každodenních útoků i polemických sporů. Don Florius z pochopitelných příčin byl u jesuitů v nelásce; složilť r. 1633 dle dopsání přítele svého hraběte Otty Bedřicha z Harrachu „nenáviděný od celého světa habit jesuitský“ a chtěl vstoupiti ke křižovníkům s červenou hvězdou, pak ale stal se Barnabitou. Kardinála Harracha počítal mezi nejpřednější příznivce své, což dobře osvětluje nepřátelský poměr mezi arcibiskupem a jesuity.

Místodržící, znajíce smýšlení dvora císařského, stranili zřejmě ve všem jesuitům, což postavení arcibiskupského úřadu velmi ztěžovalo. I odhodláno se nastoupiti cestu mírnou. Officiál arcibiskupský požádal professora Dodonea z fakulty právnické, aby ho navštívil na promluvenou o sporné záležitosti. Patrně měl tím zahájen býti pokus o narovnání. Ale Dodonaeus návštěvu odepřel. Nyní kardinál Harrach předložil rozepři papeži Urbanovi VIII., dostaviv se za touto i jinými ještě příčinami 3. července 1637 do Říma. Ještě o něco dříve (26. června 1637) arcibiskupský officiál podal podrobnou zprávu apoštolskému vyslanci v Německu Maletastovi Baleonovi a stěžoval si trpce na nevážnost k autoritě moci arcibiskupské, žádaje o potvrzení exkomunikace a o zápověď studentských výstupků pouličních. Maletasta Baleo podal tento spis ke kongregaci pro rozšíření víry do Říma. Kardinál Harrach měl papeže i kongregaci na své straně. I přičiňoval se především o to, aby papež Urban VIII. jeho školy potvrdil a zvláštní bullou hojnými výsadami nadal. Zejména stál o právo promoční pro školy své, kteréž universita pražská tehdáž neměla. Neboť tím byl by

spor jeho s jesuity nabyl jiné tvářnosti a škola jeho docela jiného postavení. Ale jesuité brzo se toho dopátrali. Hned dopsáno z Říma nebo z Prahy císaři a věc líčena ve světle nebezpečném. Současně z Prahy doléháno na Ferdinanda III., aby staral se o povznešení učení Karlo-Ferdinandského a zvláště o to, aby zrušen byl zákaz z r. 1628, dle něhož na zmíněné universitě zapovězeny byly všechny promoce. O to prosili nejen jesuité, nýbrž jich návodem i četní stavové království Českého. Císař Ferdinand, povolav k sobě do Ebersdorfu některé z rad svých, 4. října 1637 dopsati dal svému vyslanci při dvoře papežském, několika kardinálům i také papežskému vyslanci ve Vídni, aby zmíněný zákaz byl zrušen, a na universitě pražské, od jesuitů řízené, směly opět odbývati se promoce. Jesuité vykonali tím znamenitý tah na šachovnici diplomatického umění: podařilo-li se, oč za ně císař se přimlouval, pak zase oni byli na vrchu a školy arcibiskupovy hodně nízko.

Proto také císař musil býti popuzen proti snahám kardinálovým o povznešení semináře. A to se povedlo. Neboť císař současně psal svému vyslanci v Římě, že slyší, kterak Harrach chce míti v Praze školu s právem promocí, a že k tomu domahá se papežského stvrzení; i nařizoval vyslanci, aby na kardinála dobrý pozor měl a pakli by něco ve věcech semináře zamýšlel, co by proti vůli a právomocnosti císařské bylo, aby to zamezil. — Pražský spor mezi arcibiskupem a jesuity přenesen byl takto do Říma a zde odehrál se první jeho děj.

Kardinál Harrach vzdal se nepochybně za těchto okolností na tu chvíli naděje na bullu ku prospěchu svého semináře, aby papeže Urbana VIII. nepřivedl vůči císaři do rozpaků, ale přání jesuitů a již i císařskému, aby zrušen byl zákaz promocí při universitě Karlo-Ferdinandské,

dovedl se se zdarem opříti. Jeho vlivem papež odmítl žádost Ferdinandovu. Na hrozbu císařovu, že pak musí užiti svého práva, odpověděno, že jen papeži náleží právo rozhodovati o vysokých školách, že statky učení Karlova v Praze alespoň částečně jsou statky církevní a jesuité nemají práva je držeti, jakož také nemají práva jiné řády od učení akademického vzdalovati. — Ve příčině pak semináře arcibiskupského vyložil Harrach císaři napřed písemně a potom ústně stanovisko své, a že nejde o nějakou novou universitu, ale nezapomněl přitom požalovati si na jesuity, kteří již po více let při dvoře veškerá jeho jednání ve zlé vykládají a u císaře jej v podezření uvésti se vynasnažují. Císař vzal omluvu tuto na vědomost, ale nebyl o pravdě její přesvědčen *).

Tak tedy v Římě nevyhrál nikdo. Jesuité ztracených promocí nenabyli a kardinál jich pro svou školu také nově nedostal. — Jen ve příčině sporu pražského o oba studenty učinil papež Urban VIII. opatření, aby Maletasta Baleo jakožto papežský delegát rozepři ukončil. Poněvadž však sám nemohl se vzdáliti z Německa, směl ustanoviti si subdelegáta. On jmenoval k tomu Pavla hraběte Aldringena, biskupa Tripolitanského, jemuž dal plnou moc, aby směl Leopoldovi Maiorovi uděliti rozhřešení, ale dočasně toliko, do té doby,

*) Jak špatný byl toho času poměr Harrachův ke vládě i ke dvoru, viděti z následující nepatrné o sobě události. Kardinál žádal 28. dubna 1638 císaře, aby jemu doživotně daroval město Písek, odumřelé po smrti Martina Hoëf-Huerty. — Komora česká radila císaři, aby k tomu nesvolil a pak jménem panovníkovým 18. června oznamovala, že se tak státi nemůže, protože Písek ze zástavy je propuštěn a za město krajské vyzdvižen. 18. června 1638 nebylo však to, co komora kardinálovi psala, ještě pravda; věc provedena byla teprv později, což přece Harrach jistě dozvěděti se musil.

než nový trest bude mu určen dle nálezu delegátova. Sporné spisy i s rozsudkem měly zapečetěny a po zvláštním poslu odeslány býti do Říma ke kongregaci.

Jesuité činili proti ustanovení delegáta i subdelegáta námitky, čímž jednání se protáhlo a spor ještě přiostřil. Pavel hrabě Aldringen následkem toho brzo úplně se postavil na stranu kardinálovu; Leopolda Maiora nerozhřešil, protože on se za z církve vyobcovaného pokládati nechtěl, nýbrž naopak, když subdelegátovi vzdoroval, znovu ho exkomunikoval a nařídil farářům pražským, aby hned zastavili výkony bohoslužebné, jakmile by Leopold Maior k nim do kostela vstoupil. Účinek tohoto rozkazu byl docela opačný. Leopold Maior jakoby na vzdory zúčastnil se veřejného processí o Božím Těle (4. června 1638) a studenti z kolleje Karlovy i Klementinské hned na to (13. června) odevzdali tehdejšímu rektorovi P. Jiřímu Meridiesovi spis, v němž jeho i děkany fakult prosili za ochranu před úřadem arcibiskupským a dodali, bude-li proti soudruhovi jich užito násilí, že dají odpověď rovněž násilím. P. Meridies odevzdal studentský spis místodržícím, žádaje rovněž o ochranu pro Maiora, protože je „akademický občan“ a synek pražský.

Že studenti s hrozbou mínili to do opravdy, ukázalo se již před podáním spisu. — Subdelegát papežský dle udělené sobě moci nařídil, aby rozsudek soudu arcibiskupského proti Leopoldu Maiorovi, kterýž předešle byl ze dveří chrámových strhán, znovu byl vyvěšen. To se stalo a rozsudek pověšen také na dvéře kolleje Karlovy i na mosteckou věž u Klementina. Pokud sluhové arcibiskupští konali u Karolina hlídku, visel rozsudek; ale jakmile odešli, byl stržen a na jeho místo přilepena protestace úřadu akademického. Kardinál Harrach pozoroval to sám,

když si byl některý den počátkem června 1638 vyjel na procházku. I poručil sluhovi svému, aby protestaci na vratech Karlovy kolleje strhl, což se stalo bez příkoří se strany studentů. Jakmile kardinál poodejel, pověsili však protestaci novou. U mostecké věže pak, sotva že protestace byla stržena, vyřítil se ozbrojenec s halapartnou v průvodu jednoho jesuity na vůz arcibiskupův a šlechtický průvodčí kardinálův ocitl se až i v nebezpečí života. Protestace znova byla pověšena a rozsudek arcibiskupský stržen. Harrach stěžoval si na toto zřejmé porušování autority arcibiskupské i papežské u místodržících císařských (8. června 1638) a žádal s důrazem, aby vojsko strhalo protestací, pro příště jesuitům podobné výstupky přísně byly zapovězeny a rovněž rozhodně jim rozkázáno, aby konečně subdelegátovi papežskému podali námitky na žalobný spis arcibiskupův.

Současně, anebo již o některý den dříve, kardinál Harrach vystoupil proti jesuitům s trestem velmi citelným. Jesuité měli právo kázatí ve všech kostelích pražských; nyní, ač výslovně bylo poručeno, aby na kázaních sporu mezi arcibiskupem a jesuity nebylo se dotýkáno, nešetřili toho, nýbrž kázali ve svém smyslu, to jest proti arcibiskupovi. Tudy kardinál zapověděl jim kázati v kostelích pražských, vyjímaje ovšem ty, kteréž správě jich podřízeny. Jesuité stěžovali si trpce pro tuto zápověď u císaře, tehdáž v Čechách přítomného.

Císařskému dvoru pohoršlivý spor způsobil beztoho již mnoho trpkých chvílí; Ferdinand III. sám ve věcné stránce stál při jesuitech, ale ovšem nemohl dopustiti, aby hrozby studentův stávaly se skutkem a nebo opakovaly podobné výjevy, jako onen, když kardinál na veřejné ulici, sedě ve voze, byl napaden od zbrojnoše jesuitského. Proto 19. června 1638 vydal přísný

rozkaz k místodržícím, aby takové hnusné věci více se neopakovaly, veškeré násilí s obou stran bylo zamezeno a pokoj zachován, jesuité aby slušnost a patřičnou poníženost ke kardinálovi zachovávali a své žáky na uzdě drželi, studentům vůbec, aby zbraň nositi přísně bylo zakázáno, a aby každý, kdo by proti tomuto nařízení jednal, uvězněn byl. — Byla-li tato část listu císařského Harrachovi příznivá, nescházelo také poznámek opačného druhu; neboť nařizovalo se sluhům kardinálovým, aby chovali se pokojně, a arcibiskupovi dáno na uváženou, jak se tímto pohoršlivým sporem samo náboženství podkopává a zejména víra těch, kteří teprv nedávno ke katolictví se obrátili.

Ale to byla jenom předehra. Z téhož dne (19. června) jest po ruce ostrý přípis císařský ke kardinálovi, v němž se mu nařizuje, aby zákaz odvolal, jesuitům svobodně kázati dovolil, aby se z toho u císaře zodpovídal a ničeho podobného si budoucně nedovoloval, pokud by svolení císařského nedosáhl, a aby o těchto věcech vůbec a o posledních příbězích zvláště do Říma nižádných zpráv neposílal, dokud císař osobně do Prahy nepřijede a o všem důkladně se nepřesvědčí.

Kardinál Harrach odpověděl k tomuto rozkazu císařskému obšírným spisem a několika listy (30. června a 7. července) ve formě slušné, ale velice rozhodné. Vyčetl celý rejstřík hříchů, jichž dle jeho domnění jesuité proti němu se dopustili, a oznámil císaři, že zákaz neodvolá a nepovolí, pokud jesuité se nepodrobí a přede dvěma svědky ho neodprosí za veřejné pohoršení, kteréž na kazatelnách způsobili. V celém městě beztoho prý si lidé vypravují, že kardinál byl od císaře odsouzen prve než byl slyšán, a kdyby v takovém okamžiku povolil, uvalil prý by na sebe věčnou hanbu a posměch. Nabízel

císaři vše, život svůj i krev svou, ale než by v této věci povolil, chtěl raději odříci se arcibiskupství *).

Císař však byl odhodlán nyní bez ohledu na papeže i kardinála provésti vůli svou a učiniti sporům konec. Hlavní pramen zla spatřoval ve spojení university Karlo-Ferdinandské, či jinými slovy v tom, že kollej Karlova jesuitům byla odevzdána, což v následcích popudilo arcibiskupa Harracha a vedlo k zápovědi promocí i k tomu, že kongregace ještě loňského roku (1637) neustupně hájila princip jednou stanovený a nechtěla sluchu dáti ani prosbám císařským. Jesuité také spojením obou universit více moci dostali do rukou, než Ferdinand III. za správné býti shledával, a ač ve sporu jich s Harrachem při nich stál, nemohl neviděti, že staly se věci nepříslušné. Proto rozhodl se učení Karlo-Ferdinandské, od r. 1622 spojené, opět rozděliti, a učinil tak nyní při pobytu svém v Čechách.

Dne 20. června 1638 obdržel rektor spojeného učení P. Jiří Meridies císařský list, v němž se mu oznamuje, že Ferdinand III. jesuitům

*) Nebyla to hrozba na plano. Kardinál Harrach již předešlého roku (1637) pomýšlel na to, že by, zřekna se arcibiskupství, do Říma se odstěhoval, a nyní znovu pojal myšlénku tuto, ba s císařem samým o ni si dopisoval. Chtěl v Římě ve sboru kardinálském býti zastupcem německé říše. Jiní mluvili o tom, že dokonce měl se po smrti Urbanově státi papežem! (Sborník Historický I. 27.) Císař nebyl od toho, aby Harrach do Říma se odstěhoval; tam mohl mu býti mnoho platen, a doma byl by se rázem zbavil nekonečných rozbrojů jeho s jesuity; ale úmysl nedozrál pro rozpaky finanční, ač věc jednu chvíli byla již tak pokročila, že Harrach dotazován byl o to, kdoby se nejlépe hodil za jeho nástupce v Praze. Ještě r. 1640 nebo 1641 (ze dvou zpráv o tom ve Sborníku Historickém I. 25. a II. 46. vydaných není docela jasno, které datum je správnější) se k témuž úmyslu navráceno, ale opět z týchž příčin vzal za své.

učení Karlovo odnímá a sám o jeho příštích osudech chce rozhodnouti. Nazejtří 21. června vydány pak čtyři dekrety císařské, v nichž se úmysl panovníkův dopodrobna projevoval a sice v ten smysl, že učení Karlovo zůstane sice ve své způsobě, a bude zavírati v sobě dvě fakulty, právnickou a lékařskou, na nichž i professoři od jesuitů ustanovení na dále mají učiti, ale tak, že od nynějška budou příslušeti ne více pod právomoc rektora kolleje jesuitské, než pod dozor zvláštního od císaře ustanoveného protektora, jímž ihned jmenován byl pan Fridrich z Talmberka, president královského soudu nad appellacími. Ten od nynějška měl právo (ovšem po předchozím stvrzení císařském) dosazovati professory, on také vykonávati měl veškeru právomoc universitní, spravovati statky a po odbytých u professorů zkoušek udíleti hodnosti akademické, a sice ne z moci papežské, nýbrž z moci císařské. — Ke správě statků přidán mu k ruce od místodržících zvláštní administrátor, jehož účty příslušelo zkoumati královské komoře; později měli také professoři obou fakult právo prohlížeti je.

K převzetí kolleje Karlovy z držení jesuitského do moci císařské ustanovena téhož dne (21. června) čtyřčlenná komise, do níž povoláni nejvyšší sudí Jindřich Liebšteinský z Kolovrat, komorní radové Jiří Michna z Vacínova i Abraham Güntzel z Güntzelsfeldu a místosudí dvorský Ondřej Kotva z Freyfeldu. Dle instrukce sobě udělené převzala komise kollej Karlovu 3. července se všemi statky, penězi i privilegiemi, vyjímajíc kapli Betlemskou a kapli Božího Těla na Novém Městě Pražském, kteréž jesuitům ponechány. Převod vykonán za velkých slavností a se strany jesuitů bez nejmenšího odporu; neboť císař jednak neustále ubezpečoval je svou přízní a jednak viděli sami,

že rozdělení university směřuje k tomu, aby podlomil se zákaz kongregace o promocích a tím také zamezilo rozkvětu škol arcibiskupských. V tom smyslu dobře pochopovati lze, proč i generál řádu jesuitského i dosavadní rektor Jiří Meridies císaři zvláštní poděkování učinili za rozdvojení vysokých škol.

Jesuitům zůstala nyní, jako v době předbělohorské, toliko kollej Klementinská rovněž se dvěma fakultami, bohosloveckou a filosofickou. — Rozkaz z r. 1628, že nesmějí v Praze na vysokých školách udíleti se akademické hodnosti, dotýkal se spojené university Karlo-Ferdinandské. Když nyní universita byla opět rozdělena, a Ferdinand III. ve své části, to jest v kolleji Karlově, na fakultách lékařské i právnické, nařídil udíleti hodnosti z moci císařské. kollej Klementinská rovněž nemínila dbáti více zákazu o promocích, protože jí se výslovně netýkal, než jen bývalé university Karlo-Ferdinandské, a jala se za hlučných slavností ve filosofii i bohosloví udíleti veškeré hodnosti. Poněvadž od 10 let promoce byly staveny, bylo nyní (v červenci a v srpnu 1638) najednou 106 kandidátů povýšeno za doktory filosofie. Císař Ferdinand III. tento způsob i stav věcí docela schvaloval, což nejlépe viděti z toho, že v den památky na zakladatele řádu (31. července) kollej Klementinskou i s bratrem svým, arciknížetem Leopoldem Vilémem, navštívil, s jesuity obědval a po tabuli přítomen byl divadelnímu představení, kteréž žáci jesuitští hráli na oslavu panovnického domu Rakouského.

Zdánlivě bylo tímto skutkem uvedeno všecko do nejlepšího pořádku. Klementinská kollej, kteráž jesuitům nyní zůstala, patřívala jim již od založení, a učení bohoslovecké i filosofické měli při ní již také z dob dávných. Kollej Karlova pak, jejíž sloučení s Klementinem toliko zlé krve

způsobilo, byla nyní v moci císaře, proti čemuž rovněž nic se nedalo namítati. Ale tak se věci jevily toliko na povrchu. Ve skutečnosti porušen tím staletý nárok stolice papežské na spolurozhodování o vysokých školách, nárok to, který vyrostl ze samého původu i základu universit a který ještě loňského roku (1637) papež Urban VIII. vůči vyslanci císařskému hájil se vší rozhodností právě ve příčině university Pražské. A toto staré právo papežské zrušili nejkatoličtější panovník, Ferdinand III., a nejkatoličtější řád, jesuité. Oni dohodli se a rozhodli o universitě pražské bez vědomí papežova, ba proti zřejmě vyslovené vůli jeho, a oni také o své ujmě zrušili zákaz o udílení hodností akademických.

Dvora papežského musily se tyto věci dotknouti velmi nemile. Ne nadarmo zajisté, ač marně, generál řádu jesuitského, psal do Prahy a vyslovil přání, aby s promocemi v Klementině se posečkalo! Věděl asi dobře, proč tak činí. — Rovněž tak v hloubí duše uražen byl kardinál Harrach. Neboť o kancléřských právech arcibiskupa pražského při vysokém učení Karlově nestala se při nynější proměně ani zmínka; vždy jen mluvilo se o moci císařské. A nad kollejí Karlovou vládl nyní ne arcibiskup-kancléř, jakožto zástupce nejvyšší moci církevní, nýbrž světský protektor, jakožto zástupce moci světské a autority císařské.

Jest přirozeno, že za těchto okolností dvůr papežský ještě více zblížil se s kardinálem Harrachem, a že nyní byl odhodlán, bez ohledu na císaře, školám arcibiskupským v Praze uděliti rozsáhlá privilegia, aby se připomnělo, že moc papežská jest dosud zde a že nevzdala se nároku rozhodovati o vysokých školách. Kardinál Harrach ještě v srpnu 1638 mluvil s císařem v Praze o svém semináři a o bulle papežské, kterou si proň vymáhal již 1637 a vymoci

chce ještě nyní. Císař — pokud ze zpráv Harracha samého víme — ničehož proti tomu nenamítal a možno dosti, že osobně byl nakloněn k mírnosti a chtěl přáti kardinálovi dobrý rozvoj školy jeho jaksi v náhradu za ztracené kancléřství a veškerá ostatní práva jak při kolleji Klementinské tak i Karolinské.

Na podzim odebral se pak Harrach do Říma a zde pro seminář i školy své vymohl si lehce bullu od papeže Urbana VIII., danou 22. prosince 1638, zavírající mnoho rozmanitých výhod pro seminář a v některých kusech přímo proti jesuitům namířenou. Hned potom došlo také v kongregací pro rozšíření víry ku jednání o sporu, který arcibiskup měl s jesuitskou universitou o studentskou rvačku a její následky. Papežský subdelegát Pavel hrabě Aldringen podal o všem obšírnou zprávu. Na její základě kongregace rozhodla a papež 12. února 1639 schválil, že soud v záležitosti obou studentů přináležel arcibiskupovi. Tím nejvyšší instance ve věcech církevních i v této věci dala za právo kardinálu Harrachovi proti jesuitům.

Ale k okamžitému uveřejnění bully papežské nepřišlo pro válečné události r. 1639 a špatné následky, které to mělo pro seminář arcibiskupský i sdružené s ním školy premonstrátské i cisterciácké. Teprv když přehnala se bouře Švédská, když seminář nově byl upraven a se školami sousedními, zejména s kollejí premonstrátskou, rovněž od papeže potvrzenou, spojen, bulla papežská ze dne 12. prosince 1638. vydána tiskem a veřejně vyhlášena. Mám za to, že stalo se tak v onen den (24. září 1640.), kdy, jak svrchu vypráveno, (str. 94.) za hlučných a okázalých slavností provedeno formální spojení škol arcibiskupských se sousedním Norbertinem, neboť při této příležitosti z ní některé odstavce veřejně předčítány.

Jaký byl obsah bully papežské? Papež schvaluje i potvrzuje úmysl kardinálův i jeho provedení, totiž: zřízení semináře, jeho nadání, zařízení přednášek a škol, jakož i ustanovení, že professory v něm smějí býti pouze členové starých od více než 200 let stávajících řádů, aneb kněží světští. Toto přímo bylo proti řádu jesuitskému, tehdáž právě teprv 100 let starému*) a jakousi oplátkou za to, že jesuité, ujavše se r. 1622 university Karlo-Ferdinandské, výslovně z professur při ní vyloučili členy všech ostatních řádů. V papežské bulle, udělené r. 1639 Strahovskému učení v tak zvaném Norbertinu, zmírněno bylo protijesuitské pravidlo o professorech v ten smysl, že kardinálovi v dorozumění s opaty, kteří s ním školy vydržují, volno bylo, i jinak ve příčině professorů se ustanoviti. — Správa semináře svěřena ve všem jedině arcibiskupovi.

Chovancům semináře směl kardinál poskytnouti svěcení na kněžství a sice s jistými výhodami, hledě k poměrům v zemi; bohoslovci totiž mohli vysvěceni býti i když neměli tak zvaného titulu výživy, i v jakýkoliv čas; mladí kněží seminářští měli míti hlavní nárok na beneficia v jich otčině a měla se jim dávati přednost před jinými. K tomu udělil papež semináři všecka práva vysokého učení Římského, totiž že bohoslovci směli zde nabyti akademických hodností (bakalářství, licenciát doktorství theologie), které i jiné university musili uznati, a že mohli na tom základě státi se professory na vysokých školách kdekoliv.

*) Dne 5. srpna 1640 jesuité v Praze s velikou nádherou slavili stý rok svého založení a vydali o tom tiskem také dva české spisy, jeden anonymní, druhý od Jiřího Fera. Viz Jungmannovu Historii literatury V. č. 460, 461. (Beckovského Poselkyně II. 3. 278.)

Konečně byl kardinál oprávněn bullu papežskou veřejně vyhlásiti a stíhati církevními tresty ty, kdož by se jí protivili anebo udělených výsad neuznávali. Seminář postaven pod ochranu kongregace pro rozšíření víry, kteráž směla za povolené summy na zařízení jeho dosazovati sem 10 mladíků dle dřívějšího již v té věci ustanovení (str. 89). Kongregace však práva tohoto neužívala. — Toť stručný obsah bully, kteráž tolik nových nesnází měla v zápětí.

Komu seminář arcibiskupský spojený s Norbertinem a Bernardinem překážel? Zajisté ne fakultám právnické a lékařské v kolleji Karlově, leč toliko jesuitské fakultě bohoslovecké v Klementině. A komu překážely školy humanitní i filosofické při semináři zřízené, a zvláště od té doby, co se do nich přijímali žáci odkudkoliv? Zase nikomu jinému leč gymnasiu a filosofickému učení jesuitskému v Klementině.

Při moudrém a střízlivém pojímání věci, ovšem bylo by se mělo mluviti a smýšleti jinak. Nebyloť pro tehdejší zubožené a pokleslé Čechy pražádným neštěstím, jestliže byly v Praze dva ústavy, na nichž bohoslovci na kněžství se vzdělávati a hodností akademických dojíti mohli, a tím méně při bídném stavu školství mohlo se něco namítati proti nově zřízenému gramatickému a humanitnímu studiu vedle gymnasia jesuitského. Ale tehdáž soudilo se jinak.

Vzájemná nevraživosť rozpoutala vášně, a jako kardinál Harrach v jesuitech viděl jen „nepravdomluvné donášeče“ a nepřátely své, tak oni seminář jeho pokládali za zhoubný pro své školy a přímo proti nim namířený. Jmenovitě udělení promočního práva semináři přivedlo je úplně o potřebný klid a střízlivosť. Teď již nebylo mezi jich bohosloveckou fakultou a učením arcibiskupským naprosto nijakého rozdílu, teď vlastně povstala, dle jich zdání, nová — třetí —

universita v Praze, kteráž hodnosti akademické udělovati mohla ne z moci císařské, ale z moci papežské, kdežto bohoslovecká fakulta jesuitská tak dlouho byla bez promocí vůbec a nyní udílela je jen na základě velmi kasuistického výkladu, že zákaz promocí daný universitě Karlo-Ferdinandské jakožto celku, netýká se jedné částky tohoto celku, totiž kolleje Klementinské. A což kdyby jim papež znovu promoce zakázal? — Čím nejistějším bylo tudy až dosud postavení bohoslovecké fakulty jesuitské, tím větší cenu zdála se míti v jich očích bulla papežská pro seminář udělená, tím snadněji bylo možno pozvednouti jej k veliké výši — na útraty Klementina.

Proto seminář musil stůj co stůj býti zničen. Jesuité proti kardinálovi měli oporu u dvora císařského, u panovníka samého, a k tomu se nyní obráceno. Kardinál dopustil se, uváděje seminář v život, několika formálních chyb, které vycházely u něho z přesvědčení, že církvi přísluší právo starati se o školy docela samostatně a od vlivu světské moci neodvisle. Jesuité chyb těchto využili a naproti tomu dovolávali se proti moci duchovní moci světské; vášeň diktovala důvody. Zřízení semináře a potvrzení jeho od papeže Urbana VIII. vylíčeno císaři tak, jako by šlo o ztenčení jeho právomoci; pak líčeno, že kardinál seminář učinil školou veřejnou se stupněm akademie, že si bullu papežskou bez vědomí císařova vyloudil, a seminář dal v ochranu cizí, zahraničné korporace, to jest kongregace pro rozšíření víry, že za příčinou školy této hrozí nebezpečí nových bouřek, protože studenti prý tak lehce seminář nesnesou, jsouce beztoho proti kardinálovi pro předešlé spory nakvašeni.

Císař Ferdinand III. na základě těch a takovýchto stížností dal sepsati a dne 4. října 1640 poslal kardinálovi velice přísný list, v němž

vše to mu vytkl, nač od nepřátel semináře bylo žalováno, a pro ochranu povinného respektu k osobě císařské se vší rozhodností nařizoval, aby kardinál poslal ke dvoru věrný opis bully a zodpovídal se, jak se to s ní má, z jakých příčin byla bez vědomí císařova od papeže vylákána a zdaž arcibiskup považil, že udělal věc, pro níž mohlo by lehko mezi dvorem císařským a papežským dojíti k nepřátelství? Dále tázal se císař, zdaž jest kardinál hotov bully této, kterouž dvůr za platnou neuznává, se vzdáti, a pod naprostou nemilostí rozkazoval, že až do dalšího opatření nesmí v semináři předsevzíti se nijaké promoce anebo jiné slavnosti dle bully dovolené. Kdyby se kardinál zpečoval, dáno místodržícím poručení, aby bezohledně jakoukoliv činnost semináře v tomto směru zamezili.

Nepřátelé Harrachovi zároveň s ním zvěděli o obsahu nemilostivého listu císařského a postarali se všemožně o velké jeho rozšíření. Kardinál podle všeho byl velmi zaražen, ale na ústup nebo poddajnosť nepomyslil. Sepsal především velmi obšírnou odpověď, takměř historii svého semináře, s níž hotov byl 27. listopadu. Spis tento nehodil se pro rozsáhlosť k tomu, aby podán byl císaři a jeho radám. Proto učiněn z něho výtah, kterýž 9. prosince 1640 podán Ferdinandovi III. a předním rádcům jeho, jmenovitě hraběti Trautmannsdorfovi, jemuž později kardinál ještě zvláště psal. žádaje, aby se ho ujal.

Harrach byl přesvědčen, že celá věc je dílem jesuitů a zlých rádců císařových a jim také platila nejpernější místa v jeho odpovědi. O jesuitech mluvil jako o pokrytcích, kteří nemají ani zásad ani pravého přesvědčení. Tvrdí o sobě, že při vyučování mládeže nemají na zřeteli ani slávu ani prospěch časný, a v tom okamžiku jiným v témž díle překážejí. Sami vypudili všecky ostatní řehole z učitelství při universitě,

a když nyní starým zasloužilým řádům dostalo se nové za to náhrady, nezná závist jejich mezí, ač i u stolice papežské i v celé církvi uznává se za správné, že není dobře v jedné zemi veškeré vyučování svěřiti jedinému řádu. — A není také prý pochyby, kdyby jesuité správu škol arcibiskupských měli, žeby ničeho nebylo proti nim namítáno, kdyby i nával cizích žáků byl sebe větší a kdyby sebe více výsad od papežů bylo jim uděleno. Ukazují, že seminář poddán jest ochraně korporace cizí, a přece dobře vědí, co kongregace jest a k čemu slouží a že i jiné ústavy pražské téže společnosti jsou podřízeny. Pak zase chlubí se vzorným pořádkem na svých školách, a na obrátku prorokují nepokoje studentské; hrozby takové sluší pokládati buď za pouhé strašáky, nehodné otců tovaryšstva Ježíšova, anebo jest kázeň v jich školách špatná. — Není tomu dávno, co učení doktoři jesuitští tvrdili a dokazovali, že jest moc církevní větší nežli světská, že tato jest povinna uznati a schváliti ony prostředky, které moc církevní za spasitelné a církvi prospěšné uzná: a nyní když arcibiskup s povolením papeže i kongregace zřídil školy — běží k moci světské, k císaři, a všemožně jej proti moci duchovní popouzejí. — Neustanou-li od této činnosti, byl kardinál odhodlán u císaře i kongregace podati na ně žalobu a dovolati se papeže, aby proti nim zakročil. Tuto hrozbu opakoval kardinál také v listu k hraběti Trautmannsdorfovi.

Co do věci samé odpovídal Harrach rovněž rozhodně. Vykládal obšírně, že ku zřizování škol má nejen právo, než dle usnešení sněmu Tridentského i povinnost, že papež stvrzovací bullou nic jiného neučinil, než co již stokrát před tím se stalo a k právům stolice apoštolské náleží. Že by se následkem bully seminář povyšoval na universitu, popíral, poukazuje k tomu,

že co do účelu mezi vysokými školami a jeho seminářem (byť i měl právo promoční a směl přijímati cizí žáky) jest podstatný rozdíl. Výtku císařovu, že by si byl bullu od papeže vyloudil, pokládal Harrach za urážlivou a žádal, aby byla odvolána a dotyčný odstavec psaní císařova z register a zápisův kanceláře dvorské i místodržitelské vymazán; neboť byl přesvědčen, že císař o věci věděl a že s ním o tom několikráte bylo mluveno. Opis bully dle žádosti předložil, ale výklad podati odpíral, protože bulla žádného tajného smyslu nemá a tak jest zřejmá, že vysvětlení nepotřebuje. Žádosť císařovu, aby bully se odřekl, naprosto odmítl, protože bulla vydána jest ne k osobnímu prospěchu kardinálovu, leč na prospěch církve a proto arcibiskup zříci se jí nesmí; toliko papež odvolati může slovo, které dal. — Jen k tomu poddával se, že až do konečného rozhodnutí chce staviti promoce, nechce bohoslovcům svým dávati přednosť před jinými a nedopustí, aby kdo z nich utíkal se do ochrany kongregace pro rozšíření víry.

Rozhodný způsob kardinálovy obrany způsobil zajisté při dvoře překvapení. Nevědělo se chvíli kudy kam, a připadlo se konečně na to, aby několika cizím biskupům a universitám předložil se spor k dobrému zdání. Kardinál proti tomu se vzpíral. Věc zůstala na dlouhých odkladech a úvahách, až konečně teprv po roce, 8. listopadu 1641, dána Harrachovi odpověď, méně příkrá ve slovech ale stejně odmítavá ve věci.

Císař prohlašuje v ní, že zřízení semináře dotýká se veřejných zájmů státních a že tedy nemůže býti pochybnosti, patří-li rozhodnutí o tom císaři, čili komu jinému. Protidůvody podané arcibiskupem v jeho obraně nejsou takové, aby císaře byly přesvědčily, a proto stojí na tom, aby chováno se bylo dle rozkazu ze dne 4. října 1640. K tomu připojena řada výtek

nových: 1) že kardinál sice s císařem o semináři mluvil, ale vždy jen tak mimochodem, nikdy pak nevyžádal si pro podnik svůj podpory císařské nějakou slušnou prosbou; chce-li nyní seminář míti, ať podá tedy žádosť se všemi nutnými přílohami a zajisté dostane se mu spravedlivého vyřízení, ač-li bude chtíti ústav v mezích semináře říditi a vydržovati; 2) o školy však že jest s dostatek v Praze postaráno a není potřebí zřizovati nové, zvláště děje-li se za peníze k jiným účelům určené. Tím mínil císař pokladnu solní, protože hned k tomu dodal, že stále přicházejí stížnosti a prosby od duchovenstva o podpory z této pokladny; 3) že velmi nemile se vidělo, kterak kardinál v obraně své ostře mluví proti rádcům císařským a jesuitům, kteří prý nejsou v této věci pranic zúčastněni; něco podobného císař na příště dokonce netrpí, neboť dotýká-li se kdo rádců jeho, uráží panovníka samého.*)

Výtky tyto nezůstaly opět bez odpovědi a kardinál snad za tím účelem sám odebral se do Vídně, kdež sepsal a 29. listopadu 1641 císaři odeslal zdání své.

K jedné chybě se přiznal, totiž k té, že formální žádosť císaři nepodal. I prosil, aby mu to bylo prominuto, a aby císař povolení k semináři dal mu nyní, když ne dle práva, tedy aspoň z milosti. Ostatní výtky však zamítal, jmenovitě co se nákladu na seminář z pokladny solní týkalo. Pokladnu tuto spravují papež i kongregace a mohou s penězi naložiti

---

*) Harrach sepsal obranu svou latinsky: i to mu za nesprávnost položeno, a císař nařizoval, aby podruhé psal, jak obnovené zřízení zemské ustanovuje, buď česky nebo německy, a nic jinak. Kardinál slíbil tak učiniti, ač doložil, že jindy česká dvorská kancelář latinská podání přijímala, a že zřízení zemské tomu neodporuje.

úplně dle svého uznání. Jestliže tedy shledali za potřebné dáti něco peněz k zařízení semináře, neměl nikdo práva k nářkům. Že všickni duchovní ještě neobdrželi náhrad z pokladny solní je pravda, ale vinu toho nemá kardinál; ostatně mnozí naříkají a stěžují si docela bezprávně, jako ku příkladu kapitola Svatovítská, kteráž obdržela již 25.000 zlatých. Kardinál pro sebe nevzal z pokladny solní ani krejcaru, a peněz, které nyní pohromadě jsou, nejraději by užil k založení nového biskupství. — Rozhodně odmítl výtku, že by dotýkal se rad císařských a jesuitů. O těchto že v obraně své mluvil a na ně si stěžoval, to činil prý s dobrým vědomím, neboť je mu povědomo, že oni toho všeho jsou původem, a zřejmě mnohým osobám se vyslovili, že nikdy nepřipustí, aby arcibiskupský seminář trvati měl.

Ale dříve ještě než tento list byl císaři odeslán, vláda dokročila proti arcibiskupskému semináři způsobem, který silně upomíná na pozdější dobu Josefinskou, s tím toliko rozdílem, že tentokráte v boji moci světské proti moci duchovní na straně světa a při císaři stáli jesuité — v theorii nejrozhodnější obránci církevní svobody!

V semináři arcibiskupském, v Norbertinu i Bernardinu vyučovalo se po čas sporu nepřetržitě, a nepřestalo ani potom, když vyšel přísný list císařský ze dne 4. října 1640. Kardinál bully se zříci nemínil, jen promocí zdržeti se chtěl a také zdržoval. Městským synkům pražským a žákům přespolním, kteří do gymnasia arcibiskupského chodili, rovněž návštěvu škol nezapověděl, ač císař dosti rozhodně na tom stál. — Mezi tím vzájemné nevraživosti nebylo konce a přátelé arcibiskupovi ulevovali si pamflety a brošurkami proti strůjcům sporu, jesuitům. Ti rovněž nemlčeli, majíce jak císaře tak i nejvyš-

šího, purkrabí pražského, pana Jaroslava Bořitu z Martinic, úplně na své straně. Když tedy císař 8. listopadu 1641 arcibiskupovi odpověděl na obranu jeho listem svrchu vyloženým, dal zároveň nejvyššímu purkrabí rozkaz, aby vyučování v semináři, jakožto ve škole zbytečné, zastavil, aby dal sepsati jména všech žáků, kteří školy arcibiskupské navštěvují, a aby vypátral pisatele posledních pamfletů proti jesuitům.

Nejvyšší purkrabí sdělil rozkaz tento hejtmanovi Staroměstskému panu Krištofovi Vratislavovi z Mitrovic a nařídil mu ústně, aby seminář byl obklíčen vojskem a tím vyučování staveno. Pan Krištof Vratislav vykonal toto nařízení na den sv. Kateřiny, 25. listopadu 1641. Vojsko obstoupilo seminář a nepustilo nikoho do vnitř. Když pak rektor semináře chtěl s bohoslovci v semináři bydlícími jíti na kázání k sv. Benediktu (do Norbertina), bylo mu zbraňováno, a když konečně propuštěn, shledal, že také Norbertinum vojskem je obstoupeno. Všickni tři rektoři, seminářský, Norbertinský i Bernardinský odebrali se nyní k nejvyššímu purkrabí, aby poptali se po příčině tohoto opatření. Zde dozvěděli se, že jest v tom vůle císařova, aby školy arcibiskupské byly zavřeny a že také již kardinálu Harrachovi učiněno o tom oznámení. Na všelijaké prosby a námitky rektorů odpovídal nejv. purkrabí ne příliš zdvořile.

Poněvadž večer téhož dne vojsko od seminářů se vzdálilo, mínili rektoři na zejtří (26. listopadu) přece zase vyučovati. Sotva že však zvonem dáno znamení, že škola započne, byli vojáci již opět zde a u sv. Benedikta zatkli 5 studujících, u semináře pak jednoho, kteří chtěli do přednášek. Zatčení odvedeni do vězení na radnici Staroměstskou a teprv po několika dnech propuštěni. Nyní zůstala stráž vojenská v okolí semináře, Bernardina i Norbertina až do 30. listo-

padu bez přetržení; nejv. purkrabí pak nařídil, aby veškeré přednášky byly staveny; rektorům poručeno, aby seznamy svých žáků předložili místodržícím, rodičové pak, kteří děti své posílali do gymnasia arcibiskupského v Norbertině, obesláni na radnici, kdež jim návštěva této školy zapovězena. Rektor sám musil dotyčný dekret rodičům přečísti. Vše to dělo se s takovou přísností, jako by šlo o zjevné porušení moci státní aneb o veliké kacířství.

A míra nebyla ještě dovršena. Neboť na základě císařského rozkazu ze dne 20. prosince 1641 vyhlášeno 8. ledna 1642 veřejnými patenty v Praze i po všech krajích celého království, že císař pod přísným trestem zapovídá komukoliv posílati děti do škol arcibiskupských společně s opatem Strahovským ve Dvoře Královè v Praze zřízených; kdo by děti měl a je v literním umění cvičiti dáti chce, nemá posílati je jinam nežli do škol a akademií ve jméně Jeho Milosti Císařské vysazených to jest buď k jesuitům nebo do kolleje Karlovy.

Účinek tohoto rozkazu dá se snadno pomysliti. Co se stalo kardinálovi Harrachovi, primasovi království a arcibiskupovi, byl skutek v dějinách svého druhu jediný. Nejen, že neměl míti škol, protože jesuité tomu nechtěli, ale byl mimo to veřejnými patenty potupen a vážnosť jeho v prach pošlapána. Zbývaly dvě cesty toliko: buď poddati se na milosť a nemilosť, anebo začíti boj proti nepřátelské moci s touže bezohledností. Kardinál Harrach rozhodl se pro druhou z těchto obou cest. Podal k papeži žalobu na císaře Ferdinanda III., protože odňal mu kancléřství při kolleji Karlově a podal žalobu na jesuity, jakožto původce vší hořkosti, a obvinil je zřejmě z porušení zákazu papežského o promocích.

Papež Urban VIII. ihned obnovil zákaz z r. 1628 a jesuitům v Klementině veškeré pro-

moce stavil, tak že ve filosofii a v bohosloví opět po některý čas hodnosti akademické se v Praze neudílely. Kardinálovi v semináři zapověděl to císař, jesuitům v Klementině papež. — Co však týkalo se žaloby kardinálovy proti císaři, musil každý nahlížeti, že věci dospěly příliš daleko, a že nějakým způsobem nutno pomysliti na obrat. I u generála řádu jesuitského převládlo toto přesvědčení, což viděti z toho, že P. Wading, který jménem jesuitů spor vedl, na sklonku r. 1641 rychle z Prahy odvolán a přeložen do Štýrského Hradce. — Rovněž tak k nějakému dohodnutí pracoval legát papežský ve Vídni a přední ministr císařský Maximilián hrabě z Trautmannsdorfu, kterýž vůbec v celém sporu zachoval si více nestranné objektivnosti, nežli kancléř český Vilém Slavata a všichni ostatní jeho přátelé.

I podařilo se císaře obměkčiti. Již 15. dubna 1642 mohl Trautmannsdorf oznámiti kardinálovi, že Ferdinand III. nakloněn jest jmenovati komissí, kteráž by se zástupci kardinála, jesuitů a kolleje Karlovy o uklizení neblahých sporů a všeobecné narovnání pracovala. Kardinál již 26. dubna odpověděl, že rovněž jest ochoten jednati, a tím, ne bez mnohých ještě mrzutostí a překážek, dostal se spor o seminář, universitu a kancléřství do nového, klidnějšího stadia, o čemž později bude vyprávěno.

* * *

K posledním třem odstavcům užil jsem vedle pramenů a literatury, již při vypravování samém citované, hojně zpráv druhu nejrozmanitějšího. — Co do pramenů listinných a rukopisných měl jsem po ruce korrespondence Viléma Slavaty, četné přepisy z archivu Harrachovského, a co klášterů i kostelů se týká, velké sbírky listin chované v c. k. univer-

sitní knihovně pražské, jichž užil jsem jmenovitě tam, kde různé udaje dvou neb tří autorů se rozcházely a bylo třeba je srovnati. Dvou rukopisů snad důležitých nedohledal jsem se. První uvádí Jungmann v Hist. literatury V. č. 382: „Jednání náboženství se týkající za Ferdinanda III., česky a německy. Rkp. 1650 ve 4. v bibl. Hořovické.“ O druhém je zmínka v Pelzlově: Kurzgefasste Geschichte von Böhmen, ve vydání z r. 1774. str. 660. V seznamu rukopisů Scherschnikových uvádí se zde: „Idea gubernationis ecclesiasticae tempore cardinalis Harrach.“ Rukopis tento měl by býti nyní v Těšíně, ale marně jsem se tam dotazoval i psal. *)

Z tištěných pramenů listinných a kronik českých užil jsem vydatnou měrou Beckovského Poselkyně, Dačického Pamětí, Březnických Pamětí (Zasedací zprávy král. Č. Spol. Nauk 1881), Slavatových Pamětí J. Jirečkem vydaných, Rieggerových Materialien zur alten und neuen Statistik von Böhmen, a listin ve Schriften (XIV.) i v Notizenblattě (1861) Moravsko-slezské hospodářské společnosti uložených.

Největší důležitost pro vypravování mé měly zprávy a články F. Tadrovy uveřejněné ve Sborníku Historickém I. a II. (Archiv zámecký v Mostě nad Litavou; K životopisu kardinála Harracha; Počátkové semináře arcibiskupského v Praze), jichž užil jsem vydatně. Téhož materiálu, jako Tadra, zde ve skrovnější, onde v hojnější míře, užil také Fr. Krásl v obšírném a na zprávy bohatém spise svém Arnošt hrabě Harrach (1886); i tento spis přinesl mi hojného užitku, zvláště tam, kde mohl jsem srovnávati se zprávami od Tadry uveřejněnými. Jmenovitě co zpráv o řeholích se dotýče, při-

*) Právě mezi tiskem dozvěděl jsem se ze zpráv sněmovních, že z Říma přivezen přepis rukopisu, který má týž titul.

držel jsem se celkem i pořádku Kráslem stanoveného, uchýliv se jen tam, kde byly pro to věcné důvody. Tak ku př. uvádí Krásl Pavlány mezi řády nově do Čech uvedenými, čemuž dle monografie Jos. Mrštíka (Bývalý Pavlánský klášter nejsvětější Trojice u Nové Bystřice 1883) přisvědčiti jsem nemohl. — Dobré služby konal mi také výborný a přehledný spis Ekertův: Posvátná místa král. hl. města Prahy (II. svazky 1883, 1884).

Vedle toho užil jsem Bílkových Dějin konfiskací, Svobodova spisu Katolická reformace a Marianská Družina ve království Českém (v Brně 1888), Gindelyho O vzniku tak zvané Cassa Salis (výroční zpráva Učené Společnosti 1883), Čermákova spisu Premonstráti v Čechách a na Moravě (1877), Tomkovy Gesch. der Prager Universität (1849), Menčíkova pojednání Censura v Čechách a na Moravě (Věstník Učené Společnosti 1888) a velikého počtu monografií měst i míst v Čechách; potom článků ze všech ročníků Památek archaeologických (Rybička, Zoubek), Časopisu Českého Musea, Sborníku Historického (Vacek: Poměry církevní v jižních Čechách za války 30leté), Časopisu katolického duchovenstva (1875: Paměti kolleje Klementinské), Mittheilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen (Schebkova pojednání o Ferdinandské fundací a j. v.) atd., atd.

Při veliké roztříštěnosti historické literatury naší a naprostém nedostatku jakékoliv pomůcky bibliografické přehlédl jsem snad přes to přese všecko ledacos důležitého. Nic méně i tak soudný čtenář snadno pozná, co v pojetí i vypravování mém je původního a nového a co vzato odjinud. — Tento výčet literárních pramenů i pomůcek platí také pro následující odstavce o ná-

boženských poměrech a protireformaci. Čeho více v nich ještě užito, doloženo svými místy pod čárou.

Protireformace v Čechách.

Spory právě vylíčené nepřispívaly ovšem valně k tomu, aby katolická protireformace v zemi pravidelným vykonala se postupem, ale bylo by klamem domnívati se, že jen v tomto zjevu tkví příčina, proč katolické náboženství tak poměrně pomalu dodělávalo se úspěchů, jmenovitě v lidu venkovském. Ten o sporech mezi hlavami katolické strany málo věděl, a u něho také z jiných hlubších příčin nepřicházelo se k žádoucímu výsledku.

Obecný lid strádal tehdáž mnohonásobně. Poddanské poměry již před bitvou bělohorskou velmi byly trudny a nyní staly se ještě horšími. Noví páni a majitelé půdy, kteří koupí nebo darem nabyli statků v Čechách po odběhlých protestantech, neměli s lidem poddaným nic společného a, až na nepatrné výminky, touhou po velkých výnosech i lakotou byvše sváděni, přitužovali jho poddanské měrou před tím nebývalou. Poddaným městům a městečkům utrhovalo se libovolně na živnostech i právech upsaných a mimo to zaváděno osobní nevolnictví, kteréž z poddaného lidu činilo v pravém toho slova smyslu otroky, bez vlastní vůle i sebeurčení. — A tito noví majitelé půdy a jich úředníci byli skoro vesměs katolíky a podpůrci snah protireformačních. Což tedy divu, že sedláci katolické náboženství, které podávalo se jim zároveň s krutými břemeny, pojali ve větší nenávisť, než kdy prve?

Nápravu do těchto poměrů mohla uvésti toliko silná vláda a dobré i příkladné ducho-

venstvo. Vláda však po dlouhý čas zanešena byla těžkými válkami a mohla i při nejlepší vůli starati se velice málo o upravení vnitřních poměrů, dobrého a příkladného duchovenstva pak, jak jsme shora podotkli, rovněž nebylo. Počet farních kostelů klesal s počtem obyvatelstva. Dle berních tabulek počítalo se r. 1631 v Čechách přece ještě 85.000 osedlých poddaných a vedle toho 4264 měšťanů; far pak i s vévodstvím Fridlandským spočtěno 982. Berní „specifikace“ z r. 1637 zná však již jen 46.116 osedlých poddaných, 2.530 měšťanů a 368 far!“ Bylo by tedy za 6 let obyvatelstvo kleslo skoro o polovici a počet far o více než polovici. Jest to úpadek skoro neuvěřitelný, tak že jsme nakloněni míti za to, že r. 1637 mnoho obyvatel i poddaných dovedlo se berni vyhnouti, čímž se stalo, že tabulky vykazují čísla velmi nízká. Ale co far se týče, neuchýlil se výkaz daleko od pravdy. Neboť ve zprávě kardinála Harracha z r. 1641 praví se, že jindy bývalo v Čechách 2.300 far a nyní jen 1000; z těch však více než polovice nemá farářů. Tedy ještě tohoto roku sotva více než 400 far bylo osazeno *). Ostatní pak pro válečné časy tak špatně opatřeny, že prý někdy sotva 20—30 far bylo s to slušně uživiti faráře. Jediný kněz spravoval obyčejně 6—7 far; i rozumí se, že kdyby byl i měl dobré vůle a síly s dostatek, nebyl by postačil k úkolu tomu; tím hůře, když nové kněžstvo na větším díle bylo velice chatrné, poměrů i řeči lidu neznalé a všelijakým mrzkostem oddané!

*) Dle zpráv od F. Tadry ve Sborníku Historickém I. 28 a II. 196 uveřejněných. Srovnati s tím sluší vypravování Kráslovo (kardinál Harrach str. 135) a můj spis: Dějiny prostonárodního hnutí náboženského v Čechách I. str. 19 a násl. — Patenty a nařízení císařská o protireformací na větším díle dle Jakschovy sbírky: Gesetzlexikon im Geistlichen, Religions- und Toleranzfache von 1601—1800.

Dosavadní postup protireformace spočíval na celé řadě nařízení a patentů císařských od 3. června 1621 až do 31. července 1627 vydaných. Tento poslední patent, kterýž jest vlastně ostrým prováděcím nařízením článku *A 23* Obnoveného zřízení zemského, byl několikráte vyhlášen a dle nabytých zkušeností pozměňován i ještě zostřován. Zejména mandát ze dne 25. května 1630 nařizoval, že všecko zboží těch' kdož bez pořízení do ciziny odešli, pokládati se bude za odběžné, pakli majitelé jeho do čtyř měsíců se k němu nenavrátí, neb nestanou se katolíky, anebo neustanoví-li katolické plnomocníky, kteří by za ně prodej provedli.

Příkré provádění protireformace osvědčilo se však jen částečně, hlavně u měst královských; za to u lidu venkovského nespomohlo téměř nic a u šlechty nedalo se prostě provésti. Na královské komisaře reformační a bezuzdnosť vojska, kteréž víru vnucovalo, naříkáno si i také mezi horlivými katolíky. Bohuslav Balbín, vzpomínaje náboženských poměrů a protireformace ve vévodství Fridlandském, musil zvolati: „O kéž by jiní katoličtí páni a tak řečení královští komisaři Valdštejnovy obezřetnosti a mírnosti byli následovali!“

Šlechtě patentem ze dne 31. července 1627 nařízeno, buď aby se stala katolickou anebo v určité lhůtě ze země se vystěhovala. Ale nešlo to, jak ustanoveno. Sám nejvyšší purkrabí Adam z Valdštejna, Vilém Slavata i kardinál Harrach přimlouvali se za prodloužení lhůty a radili k povolnosti a poshovění *). Vydáno tu-

*) Slavata píše Martinicovi 1636, 2. července: „Z tohoto příkladu znáti se může, že terminy a odklady dávati ad convertendum bejvá mnohdykráte užitečné“ (Archiv musejní). Jiné doklady z pozdější doby v Č. Č. Musea 1881 str. 58.

díž nařízení, že lhůty se prodlužují, což opakováno v jednotlivých případech dle daných okolností třeba několikráte za sebou. Mnozí však emigranti šlechtičtí vraceli se do vlasti bez dovolení a působili velmi rozhodně proti reformačním komisím. Ba vystěhovalci za hranicemi žijící posílali dokonce i do Čech posly — žádat o almužnu pro krajany v cizině pro náboženství nouzí trpící *).

Proti těmto „zpronevěřilcům“ vydávána vždy a opět nová nařízení (nejdůležitější z nich 1634, 19. června), ale ta se často vůbec provésti nedala, nebo jen ve skrovné míře. Ba Ferdinand II. sám mírem pražským (1635) musil svoliti k návratu některých emigrantů šlechtických do země pro vyřízení jich záležitostí; k přímluvě kurfiřta Saského a jiných knížat se pak takové návraty ještě častěji povolovaly. Ovšem vždy na určitou dobu.

Když zemřel císař Ferdinand II. a nastoupil trůn český syn jeho Ferdinand III., oddávali se mnozí blahové naději, že nového panovníka bude lze pohnouti, aby upustil od protireformace a trpěl v zemi nekatolíky. V tom smyslu přimlouvali se r. 1637 někteří říšští knížata za krajinu Chebskou a jmenovitě za Aš, a téhož roku (16. června) kurfiřt Saský vřelým listem dožadoval se toho, aby Ferdinand III. udělil svobodu náboženskou nekatolíkům (ovšem hlavně vyznání luteránského) a ukazoval mu na hrozná nebezpečenství, která nastanou říši, neustane-li císař od protireformace. Prosby ni hrozby nebyly však nic platny. — Dva dni před smrtí svou, 13. února 1637, vydal Ferdinand II. přísný pa-

---

*) R. 1632 v listopadu takovéto poselství chodilo po zemi s přivolením samého Albrechta z Valdšteina. Viz Adámkův článek o Poličce v Č. Č. Musea 1882 str. 76.

tent proti nekatolickým emigrantům bez dovolení se v Čechách zdržujícím a určil veliké pokuty těm, kdož by je přechovávali. Ferdinand III. tento patent již 16. dubna obnovil a 4. září téhož roku doplnil ještě nařízením, že každý nekatolík bez rozdílu stavu do 6 měsíců bezvýminečně buď musí státi se katolíkem anebo jíti ze země. Kdo po této lhůtě bude chycen, tomu pohrozeno vězením, přechovávačům pak novými pokutami.

Brzo potom, 1638, 1. prosince, vydán zvláštní dekret, jímž nařizovalo se vrchnostem, že nesmí chovati nekatolické služebnictvo; zvláště zakázáno ustanoviti kacíře za správce a úředníky hospodářské *). Konečně r. 1639, 4. února, vyšel mandát s poslední lhůtou pro nekatolíky a emigranty české, kteráž byla velice krátká. Do 24. února téhož roku všickni měli se státi katolíky a na důkaz toho s pravou vnitřní pokorou a zbožností jíti ku zpovědi a přijímání. Kdo by tak neučinil, nechť bez milosti opustí toto království a nikdy více se nevrátí, sice jinak pětina všeho zboží, které by mu ještě v zemi příslušelo, připadne fisku. A kdo by neměl jmění, potrestán bude tělesně. Přitom obnoveny předešlé patenty proti přechovavačům emigrantů, s tím ještě dodatkem, že čtvrtina pokuty, kterou přechovavač složiti musí, připadne jich udavačům. Ti pak přechovavači, kteří nebudou s to peněžitou pokutu složiti, mají býti potrestáni tuhým vězením.

Služebnictvo nekatolické ze služeb vypovězené a nekatolíci, kteří nechtěli pod jednou způsobou přijímati, ubírali se v houfích z Čech

*) Nějaké nařízení císařské o emigrantech a nekatolících z r. 1638, 24. března, uvádí se také ve Sborníku Historickém I. 29; ale bližšího mi o něm nic známo není.

právě v tom okamžiku, když vstupoval sem Banér s vojskem švédským *)!

Ale přes to přese všecko ráz protireformační činnosti za Ferdinanda III. je až do konce války třicetileté poněkud jiný. — Vedle některých nejvyšších úředníků zemských byl to hlavně kardinál Harrach, kterýž již na sklonku vlády předešlého panovníka připravoval cesty mírnější. Co do působení na lid venkovský dalo se mnoho pořídití rozumným chováním katolických vrchností. A v tom smyslu kardinál Harrach byl neunavný. Jeden zvláště vhodný příklad věc lépe osvětlí. V městě Lanškrouně sotva že bylo 5 nebo 6 katolíků, a přece v létech 1628—1631 protireformace vykonána, až na řídké výminky, bez příkrostí **). A tak tomu bylo na četných jiných místech, zejména na panstvích Viléma Slavaty, a v jižních Čechách téměř vůbec. Ale to nepostačovalo. Kardinál Harrach již r. 1635 v nařízení ke kněžstvu, i od císaře schváleném, hlavní důraz položil, ne na vojsko a rámě světské, než na pořádné kázání a poučování lidu, to jest na missie katolické. A těmi dostala se protireformace do klidnějších drah, byť i v podstatě věc zůstávala táž, protože nekatolíci v zemi žádným způsobem trpěni býti neměli. Missie katolické i nyní na mnohých místech, ku příkladu v Jáchymově, v Chebsku, v krajích Hradeckém, Čáslavském a Boleslavském spojeny byly se světskými komisemi reformačními, ale na větším díle bez vojska a tudíž i bez těch četných násilností, jaké dříve se děly. Světští komisaři, jako Oldřich Adam Popel z Lobkovic pro Jáchymov r. 1637

*) Theatrum Europaeum IV. 92.

**) Paměti města Lanškrouna v d'Elvertově sbírce Mähr. und Schles. Chroniken str. 372, 373. S obyvatelstvem venkovským trvalo to ovšem déle. Viz Sedláčkovy Hrady II. 110.

17. července ustanovený, měli dokonce i v instrukcích výslovně podotknuto, že mají k nekatolíkům zachovávati mírnost a šetrnost. Do míst a krajů méně ohrožených posíláni pak missionáři bez jakékoliv ochrany světské.

Missie katolické, jak povědomo, již dříve nebyly neznámy, ale po r. 1635 a hlavně za vlády Ferdinanda III. přišly do největšího rozkvětu. Účastnilo se jich vynikající měrou všecko kněžstvo řeholní, v první řadě jesuité. Těm nastala nyní slavná doba, hlavně proto, že členové tohoto řádu nejvíce vynikali náboženskou horlivostí a bezúhonným životem soukromým. Zvláště vyznamenávali se mezi nimi Adam Kravařský, Vojtěch Chanovský, Bernard Oppel, Pavel Stephanides, později Fridrich Bridel a jiní. Kollej Jičínská vysílala missionáře hlavně do Čech severovýchodních. Zprávy o těchto missiích nám zachované vesměs svědčí*), že nedělo se při nich nic násilného, nýbrž jen nadšením pro věc a mravným životem působeno na lid nekatolický, ne bez patrného výsledku, ovšem často jen okamžitého a ne na dlouho trvalého, neboť ve mnohých krajinách, když missionáři odešli, navrátil se lid ke starým řádům, protože nebylo po ruce stálé a spořádané duchovní správy. — Missie pro zachování jednotného způsobu tužeji zorganisovány, a sice

*) Tištěno je jich houfně ve spisech jesuitů (Schmidla, Tannera, Balbína a j.), nověji ve článcích Frindových (Die Protestantisirung und Rekatholisirung des böhm. Niederlandes 1856), Bílkových (Mittheilungen des Vereines für Gesch. d. Deutschen in Böhmen XXIII), Menčíkových (ve feuill. Nár. L. 1887, viz Mitth. des böhm. Excursionsclubs 1887, str. 295 a násl.), ve Svobodových (Paměti kolleje Klementinské v Časopise katolického duchovenstva 1875) a ve všech spisech svrchu (str. 989) uvedených. Vybral jsem z nich vše to, co obecnou platnost má; do jednotlivostí zabíhati nebylo však možno.

tak, že r. 1638 zřízeni z osob duchovních tak zvaní krajští komisaři, kteří měli vrchní dozor nad prácemi missionářskými po jednotlivých krajích, a vlivem svým i mocí jim, kde bylo třeba, pomáhali.

Kdekoliv jesuité mohli trvale se usaditi a družinu čili sodalitu Mariánskou zařídili, tam katolická církev rychlé činila postupy, protože jesuité nejenom na náboženský cit působiti dovedli, než i hmotně obyvatelstvo podporovali. Jest známo na př. z Kostelecka, že tam jesuité zanášeli se hospodářstvím polním, zvláště zahradnictvím, že zřizovali cechy a přáli vývoje řemeslům *). Do míst zvláště vhodných, kde na ten čas se usaditi nemohli, časté činili vycházky za účelem náboženským, jak na Svatou Horu u Příbrami, do Staré Boleslavi a jinam. Bylo to hlavně povznesení úcty k P. Marii, které v těchto místech působením jesuitů vzalo vznik dříve, nežli řád trvale zde se usadil.

Rozumí se samo sebou, že missionářství jesuitů mělo také stinné stránky. Neboť byly stesky, že na mnoha místech překročovali meze svého působení, nesnášeli a hašteřili se s faráři, a počínali si neskromně tak „jakoby nebylo žádné zbožnosti tam, kde není jejich zbožnost.“ Proto leckde octli se v nenávisti, a faráři přímo prosívali arcibiskupa, aby jim neposílal jesuity jakožto missionáře, nýbrž raději kapucíny nebo členy jiných řádů. Ke kardinálovi chovali se příliš málo poslušně, ba když spor s universitou dospěl až tam, že jim Harrach zapověděl kázati v kostelích Pražských, odvolali z panství hraběte Gallasa (z Fridlandska) r. 1638 všechny missionáře a zastavili činnost protireformační!

Zajímavá jsou čísla, která udávají se ve

*) Památky VII, 106, Sedláčkovy Hrady II, 27, 28.

zprávách jesuitských missionářů o počtu na víru katolickou obrácených. Nelze stanoviti je docela přesně, protože se u různých spisovatelů o něco rozcházejí, ale tolik je jisto, že l. 1636 obnášel počet jich kolem 1600; ten pak stále stoupal, až v létu 1638 obráceno bylo již půl desáta tisíce lidí. A rok na to (1639), když Švédové vtrhli do Čech, přijalo víru katolickou toliko 753 lidí!

Jest pochopitelno, že čísla tato, byť i docela byla spolehlivá, neobjasňují věc dokonale, protože mnozí přestoupili ke katolictví jen na oko, jiní pak, kteří s upřímným srdcem tak učinili, po odchodu missionářů, zůstávajíce, jak již podotknuto, bez dalšího návodu, upadali snadno zpět do starého zvyku a k starým názorům.

Kardinál Harrach také nebyl slep vůči těmto zkušenostem a pokoušel se s odhodlaností obdivuhodnou, ač často docela marně nebo s nepatrným úspěchem, o pevnou organisaci církevní na základě spořádané a stálé duchovní správy ve městech i po venkově. Jen tímto způsobem mohla missionářská činnost nabyti trvalých základů a náboženství katolické nejen dle obnoveného zřízení než i také dle skutečného stavu věci státi se a býti jedinou vírou v Čechách platnou a uznávanou.

Kardinál Harrach k provedení těchto záměrů vstoupil ve šlepějě rad a návrhů po r. 1620 od kardinála Caraffy činěných. Dříve než se přistoupilo k novým pokusům protireformačním, musil se znáti podrobně dosavadní stav, a na základě této známosti mohly teprv učiněny býti přípravy ke krokům dalším. Tudíž staráno se dokonale a do nejmenších podrobností o to, jaké jest nynější duchovenstvo, mnoho-li je ho, jaký býval a jest nyní stav far a škol a mnoho-li ve kterém kraji zdržuje se nekatolíků mezi osobami

z obou stavů vyšších, v městech i po vesnicích? Zkrátka důkladná a všestranná statistika církevní měla býti podkladem pro všechnu další činnost.

Pokud nebylo vikariátů, míval arcibiskup o skutečném stavu náboženských poměrů zprávy velmi kusé a ne vždy správné. Zřízení vikariátů (1631) svrchu vyložené způsobilo i v této věci nápravu. Hned od r. 1632 počínajíc máme před rukama četné výkazy ze všech částí Čech o stavu far i kněží a o počtu nekatolíků, s různými návrhy, jak by protireformace měla býti zařízena. Později přistupují k tomu ještě visitační protokolly vikářů a generálního dozorce i jeho čtyř pomocníků! Bohužel, že ne všecky statistické zprávy se zachovaly anebo aspoň dosud nejsou známy. Ale i to, co péčí četných vydavatelů je na ten čas uveřejněno *), poskytuje dobrý a poučný obraz o náboženských poměrech a proudu protireformačním v zemi.

Jesuitský missionář Vojtěch Chanovský líčil r. 1633 a 1634 stav těch částí Čech, ve kterých missie konal, jakožto velice zanedbaný. Na mnoho mil nebylo často kněze, který by děti křtil, sňatky spojoval, mrtvé pochovával. Tím se stávalo, že děti umírali beze křtu a mladí lidé žili vespolek beze sňatků po souložnicku! — Sta-

*) Vedle zpráv u Krásla (kardinál Harrach) a u Bílka (Reformace katolická v Čechách 1650—1781 v Č. Č. Musea 1881) mnoho materialu vydáno jest tiskem od Adámka (Chrudimsko), F. Tadry ve Sbor. Hist. II. 196, pozn. 1, a ve feuill. časopisu Politik 1883 (Bilder aus Böhmen aus der Zeit des 30jähr. Krieges) od Dvorského a Vacka ve Sbor. Hist. I. 274 a IV, 144 a násl., od Zoubka v Č. Č. Musea 1878, 218 a násl., od Bílka v Památkách XIII. atd. -- Některé zprávy rukopisné mohl jsem také užiti z papírů kardinála Harracha. Četně drobnějších zpráv roztroušeno jest hlavně v Památkách a pak ve pracích monografických.

tistické výkazy tomuto vylíčení veskrze dávají za pravdu.

Tak ku př. na Čáslavsku r. 1635 šest far v rozloze několika mil spravoval jediný farář chatrné hodnoty. Z kraje Chrudimského jsou z téže doby zprávy rovněž špatné. Již r. 1630 v děkanství Litomyšlském z 21 far osazeny byly toliko tři, r. 1636 praví se, že byly na Chrudimsku 62 fary, ale z nich osazeno toliko 19. R. 1637 mluví se tamtéž o 61 kostelích farních a 101 filialních; osazeno bylo jich všeho všudy 21, a výpomocných kněží bylo 5. Na Boleslavsku l. 1637 a 1638, když tři fary spravoval jediný kněz, pokládalo se to za duchovní správu již podstatně zlepšenou. Od léta 1639 počínaje nebylo správce církevního kolem Jilového na 3, kolem Kolína na 7, kolem Černého Kostelce a Sadské na 5 mil. V Kolíně po odchodu výborného kněze Jindřicha Hofmanna (r. 1634) měla obec nehody s děkanem, ba r. 1639 byla některý čas i bez kněze. Když pak konečně dovedla získati si nového děkana, musil mimo Kolín spravovati ještě 14 okolních vesnic*). Černokostelečtí faráři již od r. 1624 spravovali všech ostatních 18 kostelů Kosteleckého panství.

V krajině mezi Vltavou a Labem k Mělníku kněze nebylo, leda někdy v Kostelci na Labi; v Brandýse přisluhoval děkan ze Staré Boleslavi. Tedy císařská panství: Brandýsské, Kounické a Přerovské byla na tom nejhůře. Pro stálé v krajině té boje rozutíkal se lid po lesích, mravy maje jako lidé z lesa. Nebylo možná

*) Vávra: Děje Kolína II; téhož Životopis kněze Hofmanna, vydán v zasedacích zprávách král. České Spol. Nauk, 1879, str. 163. O spisu jeho „Ocularia či oči sklenné“ viz naši poznámku na str. 67. — O Černém Kostelci Památky V, 349.

dostati se k němu, leda s velikým nebezpečím, tím méně chtíti na něm cedulky zpovědní. Katolíci z tohoto kraje chodili ku zpovědi do Prahy, kde byla hojnosť zpovědníků. Ale styděli se cedulky zpovědní přijímati, že prý jsou známkami pro nevěřící, nikoli pro věřící.

R. 1640 na panství Pardubském spočítalo se 18 kostelů farních a 21 filialních. Z těch osazeno bylo faráři toliko sedm, a ti měli všecky ostatní neosazené fary mezi sebe rozdělené. Všichni byli bez kaplanů. Nicméně aspoň 6 z těchto sedmi farářů byli mužové ctnostného života a velké horlivosti; zvláště současné zprávy velebí děkana Pardubského, Diviše Ferdinanda Měsíčka z Výškova, jakožto „kněze chování dobrého a pokojného, kazatele horlivého a cti i slávy Boží pilného*).“ Jen jediný farář Holický (který mimo faru v Holicích ještě 3 jiné kostely spravoval) zavdával podnět k velkým stížnostem. Kdo zaplatil, tomu se sloužilo, ať byl katolík nebo ne; kdo zaplatiti nemohl, nedomohl se ani pohřbu, „tak že ti, kdož pro chudobu zaplatiti čím neměli, mrtvá těla katolíků na lukách, v polích a lesích zakopávati a pohřbívati musili.“

Z r. 1641 máme opět statistické zprávy o kraji Chrudimském, kteréž zní stejně nepříznivě jako shora v r. 1630, 1636 a 1637. Neboť praví se, že jest v kraji 165 kostelů (farních i filialních) a toliko 21 kněží při nich. Z jiných současných zpráv je povědomo, že ku př. zrovna v místech kraje Chrudimského, kde Bratrství a luteranismus nejhorlivější měli vyznavače, náboženská správa katolická opatřena byla nejhůře. Tak celou rozsáhlou kollaturu Skutečskou se 6 přivtělenými kostely a kollaturu Hlineckou se

*) Býval farářem u sv. Jindřicha v Praze a od samého císaře jmenován děkanem v Pardubicích, o čemž viz stručný obsah listu císařského ze dne 4. srpna 1638 ve Sbor. Hist. I. 29.

4 filialními kollaturami, pak ještě několik far sousedních, spravovali po dlouhá léta jen dva kněží. V Ranné, Krouné, Svratce, v místech to hloubáním náboženským proslulých i pověstných, nebylo duchovní správy vůbec.

V kraji Kouřimském počítá se r. 1641 100 kostelů farních a filialních, ponejvíce spustlých, a z polovice (tedy 50) úplně neosazených. Tedy se poměry od r. 1637, kdy toliko 28 far bylo neosazených, velmi pohoršily; a obecný byl se strany katolické stesk na nedbalost katolických pánů v tomto kraji, zejména na liknavost úředníků na statcích p. Adama z Valdšteina.

O kraji Slanském z téhož roku (1641) praví se, že má 88 kostelů, 20 kaplí a 2 jiné chrámy a při těch všech že jest 11 kněží *).

V popise panství Poděbradského z r. 1642 praví se, že bylo zde 8 far a 7 kostelů filialních; ve skutečnosti však mimo v Poděbradech a v Sadské nikde kněze nebylo.

O něco málo lepší byly poměry ve kraji Plzeňském, této starodávné, vždy věrné baště církve katolické, a pak ve krajích jižních, v bývalém Bechyňském (nyní Táborském a Budějovickém) a Pracheňském (nyní Píseckém). Příčiny tohoto zjevu jsou na snadě. Zde již po divokých bouřích hnutí husitského nastávala ponenáhlá reakce. Zde mohutní šlechtici katoličtí v XV. a v XVI. století s velkou rozhodností udržovali katolicismus proti neustálému příboji Jednoty Bratrské a církve luteránské.

Ale ani v těchto krajích nescházelo úkazů o náboženských poměrech buď zanedbaných nebo špatných. — Tak víme již ze zpráv vikářských z r. 1637 a pak zase z r. 1642, že bídné pro

---

*) Tak dle zpráv u Krásla str. 135; Tadra ve Sborníku Historickém II 196, pozn. 5 praví dle akt Harrachovských: „Tak jest ve Slanském kraji 88 far, však jen 20 farářů."

katolíky byly poměry far i farářů na statcích Šebestiána Leskovce, Jana Černína (manžela proslulé Zuzanky Černínové), Jindřicha z Paradeisu, Špulíře z Jiter a j. Kde pak patroni dbali o osazení far, objevovaly se jiné nesnáze. Statek arcibiskupův Červená Řečice pokatoličen již do r. 1625 a v městě dosazen za faráře kněz řádu křižovnického, z vesničanů však se málo kdo dle něho říditi chtěl. Okolí Mladé Vožice a Miličína, dávno proslulé snahami protestantskými, nemělo vůbec kněží, tak že farář Vožický (r. 1624 sem dosazený) ještě jiných 10 far musil spravovati, anebo, jak se stalo v Miličíně, dosazen za duchovního správce muž spustlý, kterýž ke všemu jinému lépe se hodil než k tomu, aby řídil osadu křesťanskou. Chřenovice ztratily faráře podobojí r. 1624 a katolického neobdržely po celé 17. století, nýbrž zůstaly přivtěleny k Ledči. Ve Chrobolech (na Pracheňsku) byl zase farář, který ani katechismu neučil, protože, jak sám doznal, ho ani neměl!

V Kašperských Horách i katolický farář podával pod obojí, aby lidi pro sebe získal. Tento způsob musil ostatně býti dosti rozšířen, protože něco podobného dělo se také po léta v Kolíně na Labi. — Obyvatelé Husinečtí sice již od r. 1633 od jesuitských missionářů z Krumlova obdrželi absoluci a jmíni za katolíky do Prachatic připočtené, ve skutečnosti však bylo katolictví jejich pochybného druhu, neboť — píše arciděkan Krumlovský kardinálu Harrachovi — „ukazují také dům, v němž se narodil Hus, z kteréhož domu uřezávají si třísky, jako prostředek proti bolení zubů.“

Bývalé vévodství Fridlandské, severní cíp Čech a celé Poohří bylo se stanoviska katolického v poměrech mnohem horších nežli Čechy jižní. Ve Fridlandsku docela veřejně zdržovalo se mnoho nekatolíků a po smrti Albrechta z Vald-

šteina většina far zůstávala neobsazena. O Mimoni, Svebořicích (Schwabitz), Wartenberku, Liberci a zvláště Fridlandu jsou toho mnohé nepochybné zprávy před rukama. Zde lid, zvláště německý, nejen pro shodu ve věcech víry, ale také pro příbuznosť jazykovou, měl úzké styky s protestantským Saskem, odkudž bral posilu a útěchu v době pronásledování. Katolickým farářům vedlo se zle; r. 1631 i jeden z nich, Ondřej Stommäus Liberecký, byl zabit. O Kamenici, Rumburku, Hanšpachu víme již z r. 1628 ze zpráv Zdeňka hraběte z Kolovrat, že veškeren lid smýšlel protestantsky. A rovněž tak bylo ve městech Rudohorských i ve krajině Chebské *). Zde všecky edikty a patenty o chození do kostela, zpovědi a postech nebyly dlouho téměř nic platny.

* * *

V těchto okolnostech jest pochopitelno, že provádění katolické reformace potkávalo se s velikými nesnázemi, protože scházela podstata církevního života: spořádaná a stálá správa duchovní. Jak tomu odpomoci, bylo otázkou velmi těžkou. Vikáři ve zprávách svých odpovídali k ní nejrůznějšími způsoby. Nejvíce žalovali na patrony kostelů a far. Když páni byli vlažní, od sedláků nebylo lze očekávati horlivosť. A páni nechtějíce ztráceti pracovních sil, přimhuřovali oči, když poddaní nejevili ochotu k převratu náboženskému. Tímto způsobem vznikalo mnoho pokrytectví. Lid poddával se na oko, šel k zpovědi i ku přijímání, ale s odporem v srdcích

*) Bílek v Mitth. des Vereines f. Gesch. d. Deutschen in Böhmen XXIII, str. 62. K tomu Krásl str. 90, 91, 115, 116.

proti vnucovanému náboženství. Sám kardinál Harrach měl za to, že by lépe bylo, aby ne upřímně smýšlející nechodili k zpovědi: svatokrádež zdála se mu býti větším zlem a hříchem než zjevná nechuť k řádům katolickým.

Donutiti liknavou šlechtu a patrony kostelní, aby konali povinnost, bylo věcí vlády, kteráž také, jak pověděno, nemeškala vydávati nová a obnovovati starší nařízení, jak co chování nekatolické čeládky, tak co ukrývání emigrantů a nekatolíků se týkalo. Ale tím nebylo vyřízeno všecko. Nejvyšší úřad ve věcech duchovních musil také na jiných stranách přičiňovati se, aby katolická reformace přinesla žádané ovoce. A tu byl kardinál Harrach neunavně činným.

Především šlo mu o pořádné seznamy nekatolíků, kolik ve kterém kraji a kde nejvíce se jich zdržuje. Když to se vyšetřilo a již r. 1635 shledalo, že nejvíce kacířskými jsou Čechy východní a mezi nimi že opět nad jiné vyniká kraj Hradecký, postoupeno o krok dále k důkladné přehlídce farního kněžstva katolického. Vikáři musili sestavovati podrobné seznamy. které z farářů drželi za pořádné a schopné, a které za špatné a nenapravitelné; vrchní dozorce církevní a jeho čtyři pomocníci musili opět podávati zprávy o svých visitacích a navrhovati osoby, které by nejlépe hodily se k úřadu vikářskému. Přitom přicházely na jevo všechny slabé stránky dosavadního stavu věcí.

Ale také od missionářů žádáno bylo, aby podávali zprávy, a rovněž i mnich kapucínský, Valerián Magni, dle breve papežského z r. 1629, 23. března, za hlavního a apoštolského missionáře pro Čechy ustanovený a od kongregace k rozšíření víry velikou plnomocí i podrobnou instrukcí nadaný, musil nyní podati dobré zdání o dalším postupu protireformace v Čechách. On

učinil tak listem sepsaným nepochybně v dubnu 1637 *).

Rozdělil si úkol na tři částky: a) vliv kněžstva světského, b) kněžstva řeholního, c) moci státní.

a) Kněžstvo světské je na počet chatrné a co do vlastností duševních většinou špatné, tak že zdá se to býti věc téměř nemožná a beznadějná povznésti ho k lepším a vyšším cílům. Rovněž tak kapitule Pražské u sv. Víta mnoho schází, než bude v lepší stav moci uvedena býti. Co kněžstva venkovského se dotýče, nebude dříve pomoci, pokud nezřídí se aspoň j e d n o biskupství v Čechách, což snad by se přece provésti mohlo, kdyby jednoroční výtěžek z důchodu solního byl k tomu účelu obrácen;

b) pokud je kněžstvo světské nedostatečné, musí nezbytně vypomáháno si býti duchovenstvem řeholním; i musí jemu za účelem správy duchovní arcibiskup, jako dosud činil, i na dále propůjčovati právo k výkonům a funkcím farářským. Proti tomu od kněžstva světského bylo žehráno, a řeholníci zase překračovali i překračují meze působnosti své. To vedlo a vede ke svárům i nepřátelství: a proto musí především arcibiskup starati se, aby vzájemná nedůvěra vymizela; kněžstvo světské ať pokojně snáší

*) Současný přepis jeho chová se v rukopisných Pamětech řádu kapucínského (v archivu řádovém v Praze ve klášteře kapucínském na Hradčanech), ale jest patrně změten ještě s něčím jiným Srovnáním tohoto návrhu s jinými současnými spisy vychází na jevo, že to, co potom kardinál Harrach navrhoval jednak kongregaci de propaganda fide (zmínka ve Sbor. Hist. I. 21), jednak císaři (Krásl 130, 443), jest vlastně výtah z návrhů Valeriánových, či to, co z nich kardinál za své přijal. V tomto smyslu nad čarou věc líčím a vypravuji — Také breve papežské z r. 1629 a instrukce od propagandy z téhož roku 22. března nachází se ve svrchu dotčeném archivu kapucínském.

pomoc řeholníků a tito ať neosobují si více práv, než jim přísluší;

c) nepřispěje-li však reformaci katolické rámě světské, měl Valerián Magni za to, že všechno bude marno, neboť kořen zla dle jeho zdání tkvěl v nespořádaných poměrech patronátních. A proto císař i kardinál měli:

1) všem majitelům statků a patronům kostelním důrazně na srdce položiti, že před Bohem i svědomím jsou povinni nahraditi farám to, co od předchůdců jich bylo odcizeno; kde pak i potom důchod k výživě faráře nepostačí, patroni nechť jsou povinni osadníky přinutiti, aby platili desátky. Na rozsáhlých statcích, kde by jediná fara nepostačovala, nechť moc světská donutí majetníka a patrona, aby druhou faru a druhý kostel zřídil.

2) Moc světská musí také přiměti patrony, aby nezneužívali práva patronatního, jakož se po celém království téměř bez výminky děje, nýbrž aby chovali se v této věci dle předpisů kanonického práva.

Tyto dva požadavky pokládal P. Valerián za kardinalné, bez nich nelze nic k nápravě poměrů způsobiti. Aby císař snáze se dal pohnouti k činům v těchto obou směrech, postaral se P. Valerián také o to, aby vyslanec papežský z Říma v témže směru obdržel instrukcí a u dvora působiti se snažil.

3) Jest naprosto nutno a spravedlivo, aby faráři, vlastních poddaných nemající, byli osvobozeni ode všech platů, dávek a berní, neboť nikde prý na světě kněží nic neplatí, jen v Čechách jsou v této příčině na roveň postaveni sedlákům, řemeslníkům a židům, což jest proti Bohu a svědomí. Kardinál mohl by v této věci na základě vlastní autority vystoupiti, ale lépe prý bude moudře a rozvážně domluviti se o to s císařem.

4) Jest nezbytně nutno, aby kněží, tak dobře jako stavové světští, měli právo účastniti se sněmů, a to proto, že se právě zde zhusta o náboženských poměrech jedná. — Poněvadž dle obnoveného zřízení z r. 1627 stav duchovní měl právo účastenství při sněmích, směřoval nepochybně P. Valerián tímto poněkud nejasně vysloveným návrhem k tomu, aby nejen duchovenstvo vládnoucí statky pozemskými, ale nepochybně také zástupcové farářů a kněžstva nižšího měli přístup ke sněmům.

Vedle těchto hlavních kusů P. Valerián radil ještě mnoho ve věcech jiných, vedlejších, anebo toliko arcibiskupa se dotýkajících. Dle jeho již staršího a nyní obnoveného zdání měl kardinál péči o to míti, aby páni nemyslili si, že zadost činí katolickému náboženství, zřídí-li někde v městě s velkým nákladem klášter a upraví-li bydlo řeholníkům; to je všecko málo platno, když mezi tím po venkově na sta farních kostelů hyne a far pustne. Byl to, jak víme, stesk starý, zpola oprávněný a zpola ne; jak kardinál vyhověti mu hleděl, bylo svrchu vypráváno. — Rovněž ne nová, ale důležitá byla rada, aby kardinál u císaře vymohl si větší vliv na obsazování far v královských městech, což se sic povedlo, ale na krátko a netrvale. Hůře bylo s farami na statcích pánů a rytířů. Ti se na kardinála neohlíželi téměř nic, a zde zbývalo všecko téměř nově zavésti.

Také P. Valerián vyslovil se podrobněji o způsobu, jak s nekatolíky nakládati dlužno, a jak přihlížeti nutno, aby se nikdo ze země nevyháněl, u koho jest naděje, že by se mohl státi katolíkem. Kardinál měl si opatřovati pořádné seznamy zatvrzelých i měkčích kacířů, aby vědělo se, kdo vyhoštění ze země zasluhuje a komu by se lhůty měly prodloužiti.

Temně mluví P. Valerián, když radí kardiná-

lovi, aby přísně a bezohledně bděl nad zachováním autority moci arcibiskupské, a když ukazuje, jaké kroky a cesty by se měly podniknouti, aby císař tuto autoritu uznal a nedopouštěl ji snižovati. Než není pochybnosti, že slovy těmito směřoval proti dvěma proudům: proti pánům světským a řádu jesuitskému. Někteří páni světští totiž ve zřízení vikářů a generálního dozorce či vikáře (str. 59) viděli dokonce i porušení svých práv a privilegií, činili vikářům všelijaká příkoří a zbraňovali jim v prohlídkách far a kostelů, jakož i v poptávkách po bývalém a nynějším jmění církevním i zádušním. A to nemělo se jim trpěti, jakožto hrubé porušování autority arcibiskupské.

Řád jesuitský podle všeho opět nerad viděl, že premonstrát Kašpar z Kvestenberka byl vyhlídnut za generálního vikáře celé arcidiecése a že z téhož řádu měli se mu přidati ještě čtyři pomocníci. Proč prý generální vikář nemá býti vybrán z kněžstva světského? Proti tomu namítal P. Valerián: „Ať ti, kdož tak mluví, ukážou mi jediného muže z veškerého duchovenstva světského, kdo by se tak k tomu hodil, a kdo by i u dvora císařského požíval té vážnosti jako opat Strahovský Kašpar z Kvestenberka?“

Další rady proti rušitelům autority arcibiskupské nepochybně již mířily přímo proti jesuitům a byly v jisté souvislosti se sporem universitním.

P. Valerián v této věci, zajisté ne o své ujmě ale v dorozumění s kardinálem, učinil již dříve kroky velmi rozhodné. Sám o tom vypravuje takto: „Řekl jsem i psal generálovi jesuitskému a jiným členům této řehole, i také papeži, císaři i celé kongregaci pro rozšíření víry, že otcové tovaryšstva učí naukám bludným a hanebným a že hledám prostředek proti tomu u hlav kře-

sťanstva, aby tak svatý řád úplně nesešel!" *) Více než co jiného ukazují tato slova hloubku vzájemného nepřátelství, a není pochybnosti, že Valerián měl pro tvrzení své nějaké doklady. Srovnáme-li však s tím na druhé straně obrovskou činnosť reformační Kravařského, Chanovského a jiných missionářů jesuitských, jest věru těžko najíti pravou niť, — až pokud šla pravda a kde začíná se vášeň.

Kardinál Harrach návrhy Valeriánovy na větším díle přijal a, pokud v jeho vlastní moci bylo, ihned dle nich potřebná dal nařízení aneb hledal svolení u propagandy v Římě. Co pak se poměrů patronatních a daní kněžských týkalo, rozšířil návrhy Valeriánovy ještě jinými doklady ze zpráv vikářských, a v říjnu 1637 předložil je císaři.

S velikým důrazem opakoval stížnosti proti patronům, kteří sami neosazují far a když jim kněz se pošle, přijmouti ho nechtějí, vymlouvajíce se chudobou poddaných i svou vlastní. Co se této druhé výmluvy týče, ukázal kardinál, že na pravdě nespočívá, protože páni uchvátili všecko jmění církevní, desátky platiti nechtějí a visitacím vikářů, které by pravý stav věcí na jevo vynesly, všemožné překážky kladou. Duchovenstvo pak farské, musíc při tomto stavu ještě platit berně, ocituje se v nouzi, a aby snadněji bylo živo, musí vymáhat veliké štoly, čímž se výkony církevní snižují. Mnozí kněží, aby se nasytili, dávají se ledakams zváti, jiní

---

*) V archivu kapucínském. Doslovně po latinsku: „Ego dixi Patri generali Jesuitarum et aliis e societate viris, etiam papae, imperatori et sacrae congregationi, oretenus et scripto, eosdem patres tradere doctrinam scandalosam et erroneam, et ideo quaero remedium a principibus Christianitatis, ne hoc tam sanctum institutum totaliter degeneret."

ze zoufalství nad bídným postavením oddali se pití. A proto jediná pomoc bude, pakliže duchovenstvo zbaveno bude povinnosti platit berně, aneb mu aspoň hodně v tom se poleví.

Výsledek však celé této činnosti — pokud při ní žádaná součinnosť moci světské — byl praskrovný. Ale zajisté ne pro přílišnou vlažnosť panovníkovu ve věcech víry, nýbrž z jiných příčin, které byly mocnější než nejlepší vůle. Dokročiti proti patronům (stavům zemským) bylo velmi těžko, ba téměř nemožno. Byltě císař na ochotu jich odkázán příliš často, když pro trudné běhy válečné a na potřeby dvorské musil rok co rok požadovati od nich berně vždy vyšší a vyšší. Stavům sice stejně jako panovníkovi velice na tom záleželo, aby nový pořádek státní se udržel a nepřišlo k návratu řádů předbělohorských, nicméně ochota, povoliti nově a nově požadované berně, klesala tou měrou, kterouž obecný stav království chudnul a pustnul v následcích neustálé vřavy válečné. A tudy císař, chtéje dosáhnouti pro sebe, čeho potřeboval, mohl stavy ve příčině navrácení jmění církevního toliko napomínati, což ovšem bývalo platno málo anebo pranic. A zrovna tak měly se věci s berní duchovenskou. Ani této císař naprosto nemohl postrádati. — Co pak se týkalo zřízení aspoň jednoho nového biskupství, nestalo se také pranic, ba není ani povědomo, zdaž kardinál tentokráte s císařem o tom jednal. — Ve všech směrech P. Valeriánem naznačených teprve po válce třicetileté staly se rozhodné a soustavné kroky o nápravu.

Tedy nejenom že přímo dvůr císařský nemohl učiniti ničehož, ale také tam, kde kardinál dovolával se moci světské k podpoře svých snah, zápasil s obtížemi. Již na sklonku roku 1637 žádala konsistoř arcibiskupská místodržících, aby podporovali nařízené od kardinála visitátory kněž-

ské, ale velikého výsledku prosba tato neměla. Neboť r. 1640 stěžoval si arcibiskup, že komora česká nejen visitátory jeho nepodporuje, ale že přiosobila si i právo ustanoviti laiky k dozoru nad kostely a povinnostmi duchovenstva, tak jakoby kardinál byl člověkem malé víry hodným a téměř ničím ve své diecési *). Jenom co týkalo se nehodného kněžstva a jeho výstupků, orgány moci světské za jedno pracovaly s vikáři v trestání zlořádů a v udávání vinníků. Jmenovitě podkomoří Přibík Jeníšek z Újezda ve královských městech počínal si v tomto směru rozhodně **).

Moc světská, kteráž hned po r. 1620 a výslovně potom v obnoveném zřízení prohlásila za přední interes státu, aby v zemi nebylo trpěno jiné obyvatelstvo leč katolické, jenom v rozhodném pronásledování nekatolíků a ve vydávání zákonů a patentů proti nim osvědčovala protireformační snahu svou, avšak v positivní činnosti katolické, to jest v upravení náboženských řádů na základě nového stavu věci byl kardinál Harrach až do konce války třicetileté poukázán více na sebe sama, než by se povrchnímu pozorovateli zdáti mohlo. Toť zajisté patrno z našeho vypravování.

A rovněž nepochybno jest, že byl to úkol nelehký, a že žádný arcibiskup Pražský nemusil s tolika nesnázemi zápasiti, jako kardinál Harrach. Neoblomná houževnatosť, rozhodnosť a pracovitosť byly vlastnosti k těmto úkolům velmi potřebné a že měl je Harrach v hojné míře, bylo pro další osudy katolické církve v Čechách velikým štěstím.

Kardinál Harrach nedal si ujíti žádnou příležitosť, která jen z daleka mohla vésti k cíli.

---

*) Sborník Historický I. 24, II. 200.
**) Tamže I. 29; Č. Č. Musea 1882, str. 81.

Jedna visitace stíhala druhou, visitační pak protokoly rok co rok rozmnožovány novými rubrikami, aby stav kněžstva a počet nekatolíků byl znám do nejmenších podrobností. Císařská vláda i kongregace k rozšíření víry udržovány neustálými rok co rok se opakujícími podrobnými zprávami ve vědomosti jak o celkovém stavu tak o všech nových pokusech Harrachových. Kde bylo potřebí, neváhal kardinál užíti výrazů i dosti ostrých, aby vládu přiměl k vystoupení. Dovedl býti sice velmi mírný a laskavý, ale také bezohledný, když nutnosť nastala. Pro katolické faráře vydávána jedna instrukce za druhou, a když od r. 1642 byly po ruce úplné seznamy farářů dle vikariátů, mohlo se dokračovati přímo na lepší pořádek, mohlo chváliti se a povzbuzovati, ale i také trestati. V této příčině kardinál byl prost jakýchkoli ohledů a nedal si od nikoho předpisovati. R. 1642 pro nějaké velmi ošklivé spory mezi farářem a kaplanem v Lanškrouně vyslovil nad městem i interdikt!

Dbal přísně, aby uprázdněné fary záhy byly osazovány a hned stěžoval si u vlády, když se v tom nezachovával pořádek. Proto také snažil se, aby sám co možná veliký vliv měl na osazování far, a bránil se srdnatě, když se mu skracoval. To se dělo zejména u měst královských, kteráž po bitvě bělohorské postavena přímo pod arcibiskupa, ale během času, když se pokatoličila, domáhala se u císaře o navrácení patronátního práva. Tomu silně odpíral kardinál Harrach a ukazoval na města Pražská, kam to vede, když obce se zmocní patronátů a císař v jejich prospěch proti moci duchovní rozhodnutí učiní *). Pak se dějou zlé věci. Neboť

*) Četné zmínky o sporech patronátních mezi obcemi Pražskými a Harrachem viz ve Privilegiích měst Pražských vydaných J. Čelakovským (dle rejstříku, sub: Právo patronátní).

v Praze si pak dokonce obec předpisuje, co a jak smí farář kázati, ba Staroměstští vůbec uprázdněné fary neosazují řádnými faráři, nýbrž dávají je spravovati kaplany, kterýžto zlořád pak i ve venkovských obcích se nápodobuje. — Ale v této věci vláda zaujala jiné stanovisko, a jako obce Pražské tak i venkovská města královská během času dostávala správu kollatur i far do svých rukou. — Za to Harrach všelijak se „odvděčoval.“ Když Ferdinand III. r. 1643 si přál, aby probošt kapituly stal se suffragánem, odpověděl kardinál, že císař nepochybně jemu ponechá, aby si jmenovati směl, koho by chtěl, a nebude vsahovati do práv jeho!

Rovněž přísně bděl kardinál, aby pořádně vykonávaly se služby boží, zachovávaly posty církví předepsané, světily neděle a svátky, vedly správně matriky, obnovovaly a ozdobovaly chrámy a kaple, zakládala po způsobu Marianských družin nábožná bratrstva, vykonávaly hlučné poutě a processí, pěstovala náboženská literatura a vydávala od vlády potřebná dodatečná nařízení protireformační.

Vyličovati dopodrobna všechny kroky k těmto četným účelům podnikané, úspěchy i neúspěchy kardinálovy, není ve přítomném spisu možno, protože by vedlo do rozměrů příliš rozsáhlých. Jen některých zvláště zajímavých podrobností, jakoby na ukázku, lze se dotknouti.

Jak na jiném místě pověděno *) odvezen za vpádu Saského ze Staré Boleslavi obraz P. Marie a dostal se pak po útěku Sasů z Čech do Lipska. Po dlouhém jednání a velkých těžkostech navrácen teprv r. 1638 zpět do Čech a sice za veliké výkupné, kteréž na pobídku Benigny Kateřiny kněžny z Lobkovic bylo mezi šlechtou sebráno. Když do Prahy byl obraz

*) Č. M. Kronika V. 785.

dovezen, nařídil císař Ferdinand III., aby 12. září 1638 ve slavném processí odevzdán byl do Staré Boleslavi, kamž náležel. Kardinál Harrach vydal k tomu účelu 4. září zvláštní pastýřský list a processí potom vykonáno s nevídanou a neslýchanou nádherou. Účastnilo se ho veškeré řeholní i světské duchovenstvo Pražské, arcibiskup s kapitulou Svatovítskou, císař Ferdinand III. s celým dvorem, nejvyšší úředníci království a téměř veškerá šlechta, zástupcové královských měst i množství věřícího lidu. V Staré Boleslavi po celý ten den i následující noc tisícové vznešených i nízkých dleli na modlitbách *). I daleko za hranicemi processí toto způsobilo mocné pohnutí, tím více pak doma, kdež mělo v zápětí houfné přestupy luteránů a Bratří k náboženství katolickému.

S literaturou katolicko-polemickou, pokud měla na nekatolický lid působiti ve smyslu protireformačním, bylo poměrně dosti zle. Mezi katolíky bylo toho času, vlivem latinských škol, málo dobrých znalců českého jazyka. Povážíme-li, za jak slavného kazatele obecně platil „český Cicero“ Jan Ctibor Kotva z Freyfeldu a jak co do formy i jazyka chatrný jest jeho spisek „Mumraj zbornické pravdy vymaškařenej“ proti Bratřím vydaný, pochopíme, proč jiné pobělohorské spisy toho druhu, od méně vzdělaných kněží vydané, tak jsou plytké a nechutné. Četná bratrstva při kostelích a klášteřích zakládaná vedla na mnoze k spisování literárnímu (r. 1637 připomíná se první toho druhu spis), ale rovněž v prvním

*) Popisů tohoto processí, na jehož památku i mince ražena, jest hojnost. Nejpřístupnější v Beckovského Poselkyni II. 3. 261, v Památkách III. 10 etc., ve Votkově spisu: Posvátné Cyrillo-Methodějské památky Marianské str. 35 a násl. Krátká zpráva ve Theatrum Europaeum III. 979.

čase po stránce formální tak chatrnému, že málo lidí mohlo těmito spisy býti získáno.

Ve směru protireformačním a polemickém poněkud lepší a vyšší místo zaujímají toliko spisy dva: a) „Kde jest to psáno, aneb důkladná a důležitá zpráva neb odpověď z biblí na otázku nynějších v sv. víře bludníkův", vydáno prvně r. 1638 od jesuitů a pak ještě asi 4- nebo 5krát v 17. a 18. století; b) Pravá katolických rodičů, vrchností, hospodářů, dítek, čeládky moudrosť, t. j. spasitedlná zpráva, jak by rodičové, vrchnosti a hospodářové nábožně měli celý dům a sebe spravovati. Spisek ten vyšel beze jména prvně r. 1636 a pak ještě desetkrát znovu vydán, jmenovitě také od Ant. Koniáše *).

Sbory literácké za restaurace náboženství katolikého šly vstříc úpadku z příčin docela jasných a pochopitelných. Bratrstva, kteráž měla zaujati bývalé jejich místo, nedovedla toho tak hned, a pak ovšem také zavedením nástrojové hudby ztratila půdu pro další působnosť**). Zpěvů nedostávalo se katolíkům velmi. Moravský kancionál Jana Rozenpluta z r. 1601 byl prací, při vší pilnosti a dobré vůli, slabou, a Scipionův kancionál, nepoměrně lepší a proto také několikráte vydaný, nepostačoval pro všecky poměry a nebylo také tolik exemplářů, aby náhradou za protestantům odnímané kancionály rozdáván býti mohl. Potřeba pořádně upravených písní katolických tudíž od počátku protireformace byla nesmírně nalehavá. Do jisté míry odpomoženo jí na Moravě působením kardinála Ditrichsteina, kterýž postaral se již r. 1622 o vydání pěkného kancionálu katolického, složeného Jiříkem Hlohovským.

*) Připomínám výslovně, že jsem vydání z r. 1636 v ruce neměl a vím o něm toliko ze zpráv u Jungmanna V. 1394 a u Jirečka (Rukověť I. článek Koniáš).

**) Časopis Matice Moravské 1880, 153, 154.

Sbírka Rozenplutova, Scipionova a Hlohovského byla pak podkladem pro všecka nová vydání neb jakékoli sebrání písní katolických. Jen Adam Michna Jindřichohradecký dovedl svou „Českou Mariánskou muzikou", věnovanou kard. Harrachovi, udeřiti na cesty nové, hudebně i slovesně samostatné. Vliv tohoto spisu spadá ostatně již do dob po váce třicetileté *). Vedle „Zlatého nebeklíče" (viz str. 67) byly kancionál Hlohovského a později Michnův přední ozdobou chudičké tehdáž a nepatrné literatury katolické.

* * *

Výsledek všestranné protireformační činnosti zůstával po celý čas třicetileté války daleko za cílem. Jest pravda: mnoho kostelů vyzdobeno, klášterů znovu zřízeno, duchovenstva katolického vzděláno a obyvatelstva na touž víru obráceno: a jest také pravda, že měšťanstvo i šlechta, zvláště ta, kteráž pocházela z rodin protestantských, ve službách božích katolických a ve velké horlivosti v zakládání zbožných nadání nalezala velikou útěchu **): ale náboženství katolické se přece na ten čas ještě fakticky panujícím v zemi nestalo, pro velikou nezřízenosť a nehotovosť duchovní správy a pro trvale tuhý odpor jedné části obyvatelstva proti přestupům.

„Rozplašenému stádu" evangelíků se ovšem dobře nevedlo. Kdož mohli, odcházeli do ciziny, ale, až na řídké výminky, upadli zde brzo do bídy hmotné i duševní. Srdce rozrývající jsou nářky emigrantů, když protrávili zbytek jmění, nebylo kde čeho vzít a na návrat do vlasti nemožno pomyslit! Nelze bez velikého pohnutí čísti listy

*) Jirečkova Hymnologie 24, 33, 34. Životopis Michnův od Jana Ortha v Časopise Č. Musea 1881, str. 308.

**) Některé pěkné doklady ve Dvorského Památkách žen a dcer českých str. 299, 302, 303 a 332.

jich prosebné: bohatá kdysi Voršila Sekerková ze Sedčic prosí (1638) z Perna paní kněžnu Polyxenu Lobkovickou o kousek plátna na oděv pro sebe a své rodiče*), jiní šlechtici a šlechtičny o kousek chleba a nějaký groš! Jak bídně muselo teprv býti měšťanům a lidu obecnému, kterýž na větším díle prchal beze jmění do ciziny! I navraceli se někteří a stávali katolíky; jiní, jako známý spisovatel Jiří Kezelius, teprv následkem návratu musili vypíti kalich hořkosti až na dno. — Trochu lépe než těm, kteří utíkali do Sas, vedlo se emigrantům do Polska a do Slezska se ubírajícím, a i také těm, kteří z Čech i z Moravy prchali do Uher.

Ale také duševně emigrace strádala; neboť náboženští náčelníci její v době bídy a nesnází utkávali se ve prudké spory věroučné, pro které ku př. v Perně přívržencům Jednoty bratrské pobyt naprosto zakázán, pokud nestali se luterány, a vedle toho vedli mezi sebou tuhé boje plné výčitek, kdo že jest více vinen vším nynějším neštěstím, při čemž luteráni všechnu vinu sčítali na Bratry a tito zase na luterány.

Ti nekatolíci, kteří z Čech buď odejíti nemohli aneb z jakékoliv příčiny nechtěli, snášeli ještě mnohem více než emigranti. Míním zde ovšem hlavně obecný lid venkovský, kterýž vysazen byl všemu: pronásledování, surovostem, hladu i bídě, a přece zůstával nepohnut. Zjev tento zůstane na vždy pamětihodným, protože tento lid, ač neučen a nevzdělán, přece dovedl s největším protivenstvím zápasiti pro víru v Boha dle svého přesvědčení — a tedy pro ideu mravní a nejvyšší!

Podpory v tomto zápase dostávalo se mu málo, aneb aspoň nepravidelně. Po vypuzení kněžstva pomaháno si na mnohých místech učitel-

*) Tamže str. 286.

stvem, kteréž v zemi zůstávalo, funkce kněžské dle možnosti zastávalo a, jak současná zpráva dí, „jedovaté kacířství“ v srdcích mládeže rozněcovalo. Kardinál Harach dal si během několika let od vikářů sestaviti seznam statků, kde nekatoličtí učitelé dosud se zdržovali, dopisoval pak vrchnostem, dávaje jim přátelské napomenutí, aby luteránské, kacířské školní mistry vyhnali, poněvadž k velikému jsou pohoršení dobrým katolickým učitelům a „k zahynutí duší lidských.“ Pak žádal (r. 1641) místodržících, aby prostředkem krajských hejtmanů byli tito „školmistři“ buď přinuceni státi se katolíky anebo odstraněni. Ale ovšem bez odpovědi zůstávala otázka, kde vzíti hned učitelů jiných, pravověrně katolických? Kardinál jich na zbyt neměl. Kdo všecko tehdáž učitelem státi se mohl a chtěl, toho zajímavým dokladem je žádost Matěje Holečka podaná r. 1641 arcibiskupovi: aby, „poněvadž řemeslo perletářské pro chorobu a zmrzačelost těla provozovati nemůže, jemu dovoleno bylo dítky v městech Pražských vyučovati a tudy ten kus chleba si vydobýti!“

Tudy ovšem vyhánění nekatolických učitelů spojeno bylo s dočasným úpadkem školství, poněvadž katolických učitelů nebylo možno hned tak zjednati, jakkoliv se Harrach o to horlivě snažil a do některých míst přece dovedl poslati náhradu. Jinde některá města a opět jinde sami učitelé (jako ve Vodňanech, Prachaticích, na Mělníku a zvláště v Rakovníce) starali se o to s různým zdarem, aby „postranní“ vyučování bylo přetrženo, do škol dobrý řád zaveden a mládež k návštěvě školy donucována.*) Celkem to ovšem nestačilo. Lid venkovský, bez kněží a

*) Listinné doklady u Dvorského, Paměti o školách str. 179, 305, 333, 348, 367—269 a 459,; B. Rieger, Zřízení krajské v Čechách I. 304, pozn. 38.

učitelů, s nedůvěrou ba s nenávistí v srdci proti katolickým missionářům, upadal v zoufalé směry náboženského blouznění anebo všecko zření obracel k cizině, kteráž měla mu pomoci.

Cizí pomoc během této doby přišla několikráte, a vždy způsobila katolictví jisté ztráty, vyznavačům nauk protestantských okamžité výhody. Švédské vpády z let 1639—1648 měly za následek v četných městech a krajích — hlavně na severu a východě Čech — zřejmé obraty ve smyslu nekatolickém. Lidé pod ochranou Švédů a emigrantů, kteří navrátili se, aby své statky zaujali, zřejmě přihlásili se k starému učení, ač místy již se byli před tím ve vší formě stali katolíky. Do všech větších měst v Poohří, v Polabí, v Hradecku, Bydžovsku, Boleslavsku a Čáslavsku vraceli se kněží evangeličtí a veřejně odbývali bohoslužby. Nejvíce v tomto směru stalo se na Chlumecku, Solnicku, Novoměstsku a Opočensku. Evangeličtí kněží hlásali obrat trvalý a na mnoze bylo jim věřeno, protože rád věřívá člověk tomu, co by si přál. Tímto způsobem v severních a východních Čechách veškerá dřívější činnost protireformační byla zmařena, ovšem místy i také bezděčnou pomocí katolických vrchností, kteréž ze strachu, aby se jim poddaní nerozutíkali, i v náboženském ohledu jim povolovaly, anebo ustanovily jim za správce, proti zřejmému znění zákona, rovněž nekatolíky. Na konci třicetileté války nejlepší částky království byly opět plny kacířství a musilo se začínati s protireformací znova.

Ale ovšem tito spojenci evangelíků českých byli přátely bídnými, a živili naděje, kterých nikdy upřímně splniti nechtěli. Švédové (jichž vojsko toho času sestávalo z potulné chásky z celého světa sebrané) nepronásledovali nikoho pro víru, leda zde či onde kněze katolické, ale stali se největšími vyděrači a zhoubci toho království,

které prý přišli osvoboditi od jha Římského. Jest pravda: vojsko císařské nebylo o nic lepší*) a ve vlastní zemi nechovávalo se lépe nežli nepřítel, to však nic nemění na úsudku konečném, že naděje skládané od nekatolíků českých ve Švédy byly sice v trudných poměrech jich pochopitelné, ale musily skončiti sklamáním i těch, kdož nejvíce a nejpevněji doufali. A pak jisto jest, že nejeden tajný nebo zjevný evangelík velmi rád a upřímně se smířil s novými poměry a stal se katolíkem, teprv když na vlastní oči viděl, čeho v zemi dopouštějí se jeho spojenci a tak zvaní přátelé evangelia!

Postavení nekatolické šlechty v zemi zůstavší celkem bylo o mnoho lepší. Páni a rytíři vymáhali pro sebe lhůty, a tím bývali ochráněni proti jakémukoliv pronásledování. Když lhůta došla, přestěhováno se mnohdy do jiného kraje a žádáno příročí nové. Přejížděním mnohé rodiny po dlouhá léta dovedly se v zemi udržeti, aniž by víru změniti musily. Také násilnictví žoldnéřů mnohem méně se jich dotýkalo, ač ovšem chudnutím poddaných chudli také sami. Blízké příbuzenské svazky s rodinami katolickými působily aspoň tolik, že pro šlechtu dopouštěly se všelijaké výminky od obecných zákonů a pravidel. Co nekatolických šlechticů a jmenovitě šlechtičen udrželo se po dlouhá léta na statcích u příbuzných katolických! Co navrátilo se emigrantů šlechtických s dovolením neb i bez dovolení na delší čas do Čech a celkem, ač zákony zněly přísně, bez trestu **)! Ano i císař sám uchýlil se v nutných případech od pravidla. Nejvyššímu strážmistrovi Burianovi Ladislavovi z Valdšteina po-

*) Viz ku př. zprávy kněžstva katolického o řádění císařského vojska u Krásla 242, 243.

**) Doklady v Č. Č. Musea 1881. 57 pozn. 2, 58 pozn. 3.

volil r. 1642 a 1643, aby směl učiniti odkaz manželce své, ač byla nekatoličkou, a kšaft vložiti do desk bez ohledu na to, že „desky kacířům sloužiti neměly," ba povolil také, že pro případ smrti jeho vdova smí zůstati v zemi a býti poručnicí nezletilých dětí, ovšem jen s výminkou, že je bude vychovávati po katolicku*). — Tím vším dělo se pak, že mezi šlechtou znenáhla katolictví se ujímalo; napočetlo se r. 1644, ve kraji Hradeckém toliko, ještě 57 nekatolických osob stavu panského a rytířského. V tom také teprv po válce třicetileté způsoben trvalý obrat.

Ale v jedné věci tehdáž jak emigranti tak i nekatolíci domácí měli velikou přednosť před katolíky: v rozsáhlé a pěkné náboženské literatuře, kteráž co do jazykové stránky je přední ozdobou českého písemnictví. Králická bible, kancionály předbělohorské a pak i pobělohorské, za hranicemi od luteránů i Bratří vydávané a do Čech kradmo zanášené, velký počet modliteb a jiných různých spisů vzdělavatelných i náboženských: to vše bylo velkou, ale ovšem také jedinou a poslední útěchou „rozplašeného stáda" za hranicemi i „skrytého semene" doma zůstavšího.

Náboženské poměry na Moravě a ve Slezsku.

Vývoj katolického náboženství na Moravě bral se po r. 1620 v podstatě touž cestou jako v Čechách. Patenty císařské proti nekatolíkům Moravským vydávané různily se od českých toliko co do datum; ve věci pro obě země byly totožné.

*) Proben einiger Toleranz v Rieggerově Archivu III. p. 341—344. Peschek, Gegenreformation II. str. 354.

Na Moravě jen tak dalece byly poměry příznivější, že biskup Olomoucký kardinál Ditrichštein byl zároveň nejvyšším správcem země a tudíž v protireformaci byla větší jednota a soustava nežli v Čechách, kdež pro častou různosť náhledů arcibiskup s místodržícími podstatně se rozcházel. Pak také na Moravě v dobách předbělohorských církev katolická neutrpěla tolik a tak citelných ztrát hmotných jako v Čechách, i bylo zde snáze nyní možno navraceti církvi statky kdysi jí náležející anebo poskytovati v jiných stranách náhrady. Preláti již před 1620 byli zemským stavem pro sebe a o sobě, bylo tudíž proměnou jen nepatrnou, jestliže nyní za první stav povýšeni.

Ostatek zápasil kníže z Ditrichšteina s týmiž obtížemi. Měl málo kněžstva světského a to, které odjinud, jmenovitě z Polska, povolával, nestálo za mnoho, oddáno jsouc více neřestem než povinnostem povolání svého. Zlý příklad Pražského faráře, Vavřince Hanžburského, následován také na Moravě; i zde nalezl se kněz katolický „hltavý a lakomý,“ který za peníze prodával evangelíkům cedulky zpovědní *). R. 1635 dle zpráv do Říma zaslaných ze 636 far moravských osazeno toliko 257 a to na větším díle duchovenstvem řeholním, dle svolení papežského z r. 1625. Tak to zůstávalo s nepatrnými proměnami po dlouhý čas. Venkov byl nábožensky nedosti opatřen; ale za to ve městech povstáním neb znovuzřízením četných klášterův o náboženské potřeby obyvatelstva staráno se více než s dostatek.

Ditrichštein sám byl velikým ctitelem řeholnictva, zvláště některých řádů, a staral se všemi prostředky o jich rozkvět. Stav řeholnic-

---

*) Kastner, Archiv für Geschichte des Bisthums Breslau I. 212.

tva byl až do konce války třicetileté následující:

V čele protireformační činnosti i na Moravě (jako v Čechách) stáli jesuité. V době předbělohorské měli na Moravě toliko dvě kolleje: v Olomouci (1567) a v Brně (1572) *). Po bitvě bělohorské usazeni, přičiněním Michala Adolfa hraběte z Althanu a jeho manželky v Jihlavě i ve Znojmě, pomocí Kateřiny Alžběty Zoubkové ze Zdětína v Uherském Hradišti. Všude zřídili školy nižší i vyšší; Olomoucké učení jesuitské již za císaře Rudofa II. povýšeno na stupeň akademie. Poněvadž nebylo na Moravě semináře pro výchovu světského kněžstva, alumnát jesuitský v Olomouci byl, vedle několika jiných klášterů, hlavním semeništěm pro budoucí katolické duchovenstvo. Císař Ferdinand II. daroval jesuitům četné statky a s ním pak ve štědrosti zápolili katoličtí šlechtici **). R. 1639 z moravských kollejí jesuitských Olomoucká klade se za nejbohatší. Mělať roční důchod 220 tisíc zlatých rýnských. Vedle škol na Moravě jako v Čechách hlavně působeno na mysl lidu zakládáním Marianských družin (v Jihlavě již r. 1635 vznikla družina tovaryšů a učedníků řemeslnických), bratrstev, a pak missiemi zvláště ve krajinách, které nejhustěji bývaly obydleny Jednotou Bratrskou (v Ivančicích atd.). Také vliv na literaturu měli velký. Nebo již r. 1625 kardinál z Ditrichšteina censuru z velké části jesuitům odevzdal tím, že spisy od nich vůbec a

---

*) Fr. Kameníček: O vzniku prvých dvou kollejí jesuitských na Moravě ve Sborníku Historickém III. Obšírně také v dějinách řádu od Schmidla.

**) O některé z těchto statků, jako ku př. o Čejkovice, měli pak jesuité dosti dlouhé processy a jiné starosti. Viz D'Elvertovy Beiträge IV. 118 a na mnoha jiných místech (Výtahy z knih dvorní komory Vídeňské).

od Olomoucké akademie zvláště vydané, osvobozeny byly od censury biskupské.

Benediktini ze všech starých klášterů uchovali si jediný a sice v Rajhradě; ten pak o vývoj vzdělanosti a vědy na Moravě zjednával si ve všech dobách velikých zásluh. Opat Rajhradský byl členem stavu duchovního.

Dominikáni udrželi se v Olomouci, Brně, Znojmě, Jihlavé, Šumberce a Uherském Brodě. — Ženské kláštery v Brně (u sv. Anny) a v Olomouci.

Františkáni udrželi se v Uherském Hradišti, Brně (mužský i ženský klášter), Olomouci. Znojmě a teprv ve krátce před r. 1620 zřízeném klášteře Kroměřížském. Ponenáhlu hynul až zahynul klášter v Jemnici. Brněnský klášter mužský prodělal ve 30leté válce těžké doby a zmohl se teprv po míru Westfálském.

Kapucíni uvedeni na Moravu na počátku 17. století. Do Brna uvedl je 1603 *) zemský hejtman Moravský Ladislav Berka, do Mikulova 1611, do Olomouce 1613 a do Vyškova 1617 kardinál z Ditrichšteina. Všecky tyto kláštery stály mimo zdi městské a zakusily tudíž mnohonásobných těžkostí. Ale pomocí dobrodinců udržely se. Za doby protireformační zřízeny pak ještě kapucínské kláštery ve Znojmě 1628 (Caesar hrabě Gall, František de Magnis) a v Jihlavě 1628—1631 (František de Magnis a Blanka Polyxena Collaltová rozená Thunová). — Jako v Čechách tak i na Moravě nepřátelství kapucínů s jesuity od samého počátku jest patrné.

Minorité udrželi se v Brně, Jihlavě, Olomouci a Novém Městě.

Augustini poustevníci čili obutí udrželi se v Brně (u sv. Tomáše) a v Jevičku. Infulo-

*) Mähr.-schl. Chroniken (Kronika Brněnská vydaná Chlumeckým str. 93).

vaný převor od sv. Tomáše náležel k stavu duchovnímu.

Augustini Lateránští čili kanovníci zachovali se v držení klášterů Fulneckého, Šternberského a Olomouckého. Probošti Šternberský a Olomoucký byli členy stavu duchovního.

Cisterciáci byli v držení dvou slavných klášterů: Velehradského a Žďárského; panství Žďárské bylo v době předbělohorské scizeno a teprv r. 1638 od Maximiliána z Ditrichšteina pro řád zpět koupeno. Za to klášter Vyzovický po dlouhých zápasech hynul, až za války třicetileté byl opuštěn. Ze ženských klášterů uchovaly se Starobrněnský a Tišnovský. Opati Velehradský i Žďárský počítáni k stavu duchovnímu; opat Velehradský byl prvním zemským prelátem v markrabství.

Premonstráti měli jako v Čechách tak i v markrabství mezi řeholemi vynikající místo. Zachovali si kláštery Hradištský (u Olomouce), Loucký a Zabrdovický (se správou bývalého kláštera a nyní fary ve Křtinách); proměnili zašlý ženský klášter v Nové Říši r. 1641 v mužský, a pod jich ochranou stála kaple na Svaté Hoře u Olomouce, k níž počátek se stal r. 1628. Teprv později trvale se při ní Premonstráti usadili. Opati všech čtyř klášterů počítáni k stavu duchovnímu.

Křižovníci s červenou hvězdou měli a zachovali jediné proboštství na Moravě a sice u sv. Hyppolita na Pöltenberku blíže Znojma. Probošt byl členem stavu duchovního.

Kartuziáni měli dva kláštery: v Králově poli u Brna a v Olomouci (údolí Josafat). Převorové obou počítáni k stavu duchovnímu. Klášter čili kartousa Štipská, založená r. 1614, zrušena 1620 a více nezřízena. Císař Ferdinand II. přál kartuziánům a za prve utrpěné ztráty daroval jim některé statky.

Klarisky zachovaly se ve dvou klášteřích v Olomouci i ve Znojmě.

Během války třicetileté uvedeni byli na Moravu také někteří řádové noví, před tím zde nebývalí. A sice:

Piaristé čili Bratři pobožných škol, kteří první mimoitalskou provincii měli na Moravě. První kollej zřídil kardinál z Ditrichšteina v Mikulově r. 1632; jeho dědic Maximilián z Ditrichšteina rozšířil a potvrdil ji r. 1637. Druhou kollej zřídil František hrabě de Magnis 1633 ve Strážnici a třetí opět kardinál z Ditrichšteina v Lipníku 1634. Všecky prospívaly. Zřízením seminářů a škol piaristé podstatně podporovali organisaci církve katolické, ale slavná doba činnosti jejich měla teprv přijíti později. Z počátku účastnili se horlivě také missií; kolem r. 1640 připomíná se jakožto výborný kazatel v krajině kol Valašského Meziříčí piarista J. Jakub. R. 1637 zaříditi chtěl novou kollej piaristskou v Moravském Krumlově kníže Gundaker z Lichtenšteina, ale pro různé příčiny nepřišlo se přes počátky. R. 1647 pak piaristé Krumlov vůbec opustili.

Pavláni či Bratří Nejmenší obdrželi na Moravě dva kláštery; první zřídil pro ně 1633 kníže Maximilián z Lichtenšteina s manželkou Kateřinou z Boskovic, druhý r. 1644 Blanka Polyxena Collaltová, vykonávajíc poslední vůli svého manžela Rombalda, zařídila v Brtnici.

Biskup staral se vedle toho také o povznešení světského duchovenstva. Kapitola Olomoucká dostala se znovu v držení ohromného majetku, který ovšem již dříve jí náležíval; farní kostel v Mikulově přeměněn (1625, 22. srpna) v kollegiátní, s proboštem a pěti kanovníky; probošt počítán pak ke stavu duchovnímu. Proboštství Kroměřížské v úpadku se nalézající r. 1630 zásluhou probošta Jana Lunthnera pozdviženo

k předešlé moci; a konečně později, v letech čtyřicátých, došlo také k polepšení poměrů kollegiátního chrámu na Petrově v Brně.

Kardinál Ditrichštein měl již v době předbělohorské mezi katolickou šlechtou stranu pevně zorganisovanou; nyní pomocí Seyfrieda Breunera, Lva Buriana Berky, Jiřího z Náchodu, Julia Salma, Karla Haugvice a jiných mohlo se postupovati tím rozhodněji. Šlechta moravská na počátku protireformace na větším díle byla nekatolická; počítalo se kolem r. 1622 toliko 63 rodin katolických (mimo lenníky Olomouckého biskupství) a 169 bratrských nebo luteránských! Ale v tom nastal brzo obrat. Kdo se nestal katolíkem, musil se vystěhovati, a zboží zkonfiskované nebo od nekatolíků prodané dostalo se do rukou nových rodů z Rakous, Uher, Italie, Němec atd., atd. přišlých, anebo domácích katolíků za zásluhy do šlechtictví povýšených. Seznamy nových rodin šlechtických neposkytují nikde (ani v Čechách) obraz takové pestrosti co do původu a národnosti jako na Moravě.

Také ve městech královských a u poddaného lidu vykonán převrat velmi rozhodný, bohužel ne vždy a všude bez hrubých násilností se strany „reformační“ soldatesky. Městské obyvatelstvo buď se vůbec vystěhovalo (jako z Jihlavy), nebo záhy pokatoličiti se musilo, protože jako v Čechách tak i na Moravě nekatolík ani řemeslo ani jakoukoliv jinou živnost provozovati nesměl. V městech panských a na vesnicích vůbec ne všude zběhla se protireformace stejně a ne také vždy s úspěchem. Byly kraje, kde horlivost missionářská a rozumné chování vrchností způsobilo obrat nekrvavý; jinde opět docházelo k bouřím a k výstupkům bezohledným. Jest velmi pochopitelno, že země Moravská, kde volnost ve věcech víry byla takměř uzákoněná, kde bylo hlavní středisko Bratrství, Novokřtěnectví i lu-

teranismu, nemohla na obrátku býti katolickou. Obyvatelé pohorských krajin na Vsacku a v pohoří českomoravském bránili se také každému pokusu missionářů — ať již přišli s vojskem nebo bez něho — s největším důrazem a kněze své si vzíti nedali. Jeť známo, že ku př. i z Čech prchali pronásledovaní nekatolíci na Moravu*), protože zde nalezli lepšího úkrytu a u souvěrců pevnější přesvědčení i více houževnatosti.

Tomu odpomoci mohlo se jedině stálou a spořádanou správou duchovní, ale té býti nemohlo, jak svrchu podotknuto, pro úplný nedostatek duchovenstva. Tím více je tudíž s podivením, že kardinál z Ditrichšteina nepomýšlel, ve smyslu koncilu Tridentského, na založení vlastního semináře, a starosť o výchovu kněžstva ponechal jesuitům a těm řádům, jichž členů ke správě duchovní užívati byl nucen. Jesuité zejména zřídili si postupem času veliký počet stálých stanic pro správu duchovní.

Jinak pro všecky ostatní potřeby protireformační byl Ditrichštein řádně zařízen. Věděl dobře, jaký vliv mohou míti školy, a také o ně vedl péči; ale ovšem všecka horlivosť jesuitů, piaristů a jiných řádů naprosto nezabránila velmi hlubokému úpadku školství (zejména pro obecný lid ve městech a vesnicích), který právě za války třicetileté stal se skutkem. — Kardinál rozuměl také vlivu literatury na náboženské smýšlení a nepodceňoval význam krásných plodů náboženského písemnictví, jimiž právem honosili se Bratří i luteráni. On proti tomu pracoval o vzdělávání náboženské literatury katolické. Jeho ponuknutím, jak již

*) Kardinál Harrach 1637 píše, že mnoho lidí z panství jeho, Řečického a Rychnovského, uteklo na Moravu, a učinil opatření, aby byli schytáni a zpět posláni. Viz Sborník Historický I. 23.

jinde pověděno (str. 147), vznikl na Moravě 1622 katolický kancionál Jiříka Hlohovského a jeho vlivem kapucín Frant. Polonus 1633 jal se překládati Písmo svaté s takovou horlivostí, že byl za rok hotov. Hned potom (21. prosince 1634) kardinál ucházel se u kongregace pro rozšíření víry, aby tento překlad Písma byl zaveden a přijat v Čechách i na Moravě. Kongregace dlouho neodpověděla; mezitím Ditrichštein zemřel a Polonův překlad zůstal rukopisem až do dneška. — Rovněž tak dbal kardinál o nákladné úpravy chrámu, zevní lesk bohoslužby a zvláště o velké poutě a processí, kteréž podnikal v průvodu četných šlechticů a šlechtičen na místa pamětihodná, zvláště do Tuřan, kdež péčí jeho a jesuitů začalo se toho času pěstovati stálé uctívání Matky boží Tuřanské, tohoto „štítu katolické víry na Moravě.“

Jestliže přes to přese všecko nedodělala se katolická církev ihned nejúplnějšího úspěchu, musí vedle nedostatku církevní správy uvážiti se, že právě v markrabství větší měrou než v Čechách obecný lid ve vsích a v městech obdivuhodným způsobem dovedl snášeti všecka protivenství a zůstával věren svému náboženskému přesvědčení. Rovněž i nezřízenosť politické správy za neustálých válek, a konečně mor, hlad i nemoci, jimiž Morava stížena byla 1629, 1630, 1632, 1639, byly rovněž tak špatnými spojenci katolické protireformace jako za žold najaté vojsko, kteréž sice pomáhalo při obracení na víru, ale v utlačováni lidu nečinívalo rozdílu mezi katolíkem a nekatolíkem, ba ani kněží katolických neušetřovalo.

Nicméně kardinál Ditrichštein, podávaje kongregací krátce (1635) před smrtí svou zprávu o náboženském stavu Moravy, mohl ukázati na úspěch neobyčejný. Pravil, že 150.000 nekatolíků v zemi zůstalo a z těch že téměř 110.000

je již katolíků! — Pokládáme číslo toto za upřílišené z mnohých důvodů. Jednak zprávy do Říma později (ku př. hned r. 1636) posílané mluví méně sebevědomě, jednak jest bez pochybnosti povědomo, že i potom neutuchl na straně katolické po dlouhý čas nářek na veliký počet „kacířů“ ve Slavkově, Ivančicích, Třebíči, Přerově a ve všech nedostupnějších horských krajinách. Co sem ještě později naposíláno missionářů! Ovšem, může právem namítnouti se, že vpád Švédský do Moravy r. 1642 a okkupace země od nepřátel až do ukončení války třicetileté mnohý výsledek protireformace zmařila a činnosť ve smyslu katolickém na dlouhá léta činila nemožnou, takže po míru Westfálském musilo se začínati takměř znovu: ale přes to, všecky ostatní okolnosti z doby před vpádem Švédským nasvědčují tomu, že působením kardinála z Ditrichšteina katolická církev učinila na Moravě do r. 1635 u srovnání s Čechy pokrok mnohem mohutnější, ale přece ne tak rozhodný, jak se Ditrichšteinovi podle zpráv farářů a missionářů zdálo a jak do Říma sděloval.

Za to po smrti kardinálově (1636, 19. září) věci obrátily se k horšímu, když po rychlé smrti nástupce jeho Arnošta Plateisa biskupství Olomoucké dostalo se arcikníželi Leopoldu Vilémovi, který vůbec na Moravě nesídlil. Prvním toho následkem bylo, že hejtmanství v zemi, kteréž tak dlouho bylo spojeno s biskupstvím Olomouckým, dostalo se do jiných rukou. A pak nebývala vždy po ruce autorita a moc rozhodující osoby jako za života Ditrichšteinova. — Zajímavo jest, že také kardinál Harrach měl úmysl ucházeti se o biskupství Olomoucké a spojené s ním hejtmanství zemské *). Ten byl by mohl pokračovati

*) Aspoň zachoval se koncept psaní Harrachova k císaři. Sborník Historický I 20. Byl-li ovšem list poslán anebo rozmyslil-li si to Harrach později, nevíme.

v duchu Ditrichšteinově, kdyby byl skutečně sídlo své přenesl na Moravu; šlo-li mu však jen o prebendu, pak ovšem nebylo by to bývalo nic platno.

Arcikníže Leopold Vilém zvolen byl za arcibiskupa Olomouckého 16. listopadu 1637 *), 8. srpna 1638 potvrzen byl od papeže a v lednu r. 1639 zajel na Moravu, aby ujal se statků biskupských; 10. ledna slavil vjezd do Olomouce, 24. ledna dal si přísahati od svých manů v Kroměříži. Téhož dne založil nadání pro 12 studujících, kteří by oddali se na kněžství. Studie měli konati v Olomouci u jesuitů. Tímto skutkem ukázáno, že nový biskup o citelném nedostatku světského duchovenstva ví a je ochoten jemu odpomáhati. — Hned potom arcikníže-biskup odejel, ustanoviv kanovníka Jana Kašpara Středele za administrátora biskupství. Suffragánem byl Sigmund Minutini. Středele zemřel r. 1642 a nástupcem v administrátorství stal se Roderich hrabě Santelier (lépe snad Saint-Hilaire), kanovník Passovský a Olomoucký. Ten po vpádu Švédském na Moravu prchl do Vídně. A poněvadž za okkupace Švédské i suffragán zemřel a arcikníže-biskup vzdálen zůstával, nastaly poměry velmi neutěšené; biskupství v pravém toho slova smyslu osiřelo i ve věcech duchovních i ve světských. Kanovníci rozprchli se na různé strany. V této rozháranosti trvala biskupská stolice až do konce třicetileté války.

Nařízení vládní, vydaná za Ferdinanda III. ve příčině protireformace v Čechách r. 1637 a násl., pro Moravu upravena ve dva patenty, vydané 11. ledna a 26. listopadu 1638. V prvním z nich praví se, že přese všecky předešlé zákazy nemálo nekatolíků dosud v zemi zůstává a statky drží, a mnozí emigranti bez dovolení

*) Na str. 9. je chybou tisku: 1638.

sem se navracují anebo, mají-li dovolení, že přes stanovenou lhůtu po Moravě přecházejí, všelijaké noviny roztrušují, nekatolíky v odporu posilňují, na víru obráceným pak se potupně vysmívají. Aby tomu přítrž byla učiněna, dává císař všem nekatolíkům poslední lhůtu, aby do příštího zasedání zemského soudu (který se měl sejíti v pondělí po neděli Oculi t. j. 7. března) buď se stali katolíky anebo se vystěhovali. Kdo by tak neučinil, ztratí desátý díl všeho statku, anebo nemá-li majetku, bude tělesně potrestán. Všem těm, kdož by emigranty přechovávali, přísně a pod velikými pokutami se to zapovědělo. K prodeji statků nekatolických pánů, rytířů i měšťanů povolena lhůta do nejblíže příštích svatodušních svátků (23. května). Rovněž tak zapovídaly se všechy postupy na oko a prodej statků jiným osobám než katolickým. Zemskému hejtmanovi a hejtmanům krajským nařízeno, aby přísně bděli nad zachováním tohoto rozkazu.

Nebylo mu však brzo náležitě rozuměno. Zemský hejtman hrabě Julius Salm předložil 3. dubna t. r. císaři pochybnosti své. Jakého druhu byly, vysvitne z odpovědi dané císařem 1. září 1638. Odpověď tato zařaděna mezi normalie moravského tribunálu a na její základě vydán 26. listopadu t. r. patent všecky pochybnosti vysvětlující.

V odpovědi císařské se praví, že, mluví-li se v předešlých nařízeních o vystěhování ze země, naprosto nemíní se, že by také poddaný lid směl emigrovati. Naopak ten musí zůstati v zemi, aby prostředkem zvláštních krajských komisí reformačních a horlivostí ostatního obyvatelstva byl na katolickou víru obrácen. Rovněž již z předešlých patentů je jasno, že nikdo nesmí nekatolické sirotky ze země odváděti. O nekatolických vdovách nařízeno zemskému hejt-

manovi, aby zhotovil spolehlivý seznam, kolik a jakých se v zemi ještě zdržuje, a aby poslal ho k české dvorské kanceláři k dalšímu v této věci vyřízení.

Mnozí katoličtí šlechtici měli nekatolické služebnictvo, což bylo již dříve ostře zapovězeno. Nyní rozkazovalo se, aby každý obyvatel vždy za dva měsíce podal zemskému hejtmanovi zprávu, kolik nekatolických služebníků má, a aby nikoho takového nově více do služeb nepřijímal. Tito služebníci tedy byli v zemi až do vymření trpěni, ale ovšem jen pokud povinnosť jich týkala se osobní obsluhy pánovy; nekatolické služebnictvo, které by statek nějaký spravovalo, musilo hned zemi opustiti.

Tímto výkladem doplněna řada starších patentů a nařízení; nové výnosy protireformační vydávány až zase po míru Westfálském a po vyklizení Švédů z Moravy *).

* * *

Ve Slezsku byly poměry podstatně jiné než v Čechách a na Moravě. Drážďanský akkord z r. 1621 zaručoval zde luteránům svobodu vyznání. Ovšem šlo o to, kdo ve kterém z čet-

*) Viz všechny spisy a edice D'Elvertovy, Wolného topografii Moravskou, K. W. Rupprechtův spis: Kurzgefasste Geschichte der heutigen Ordensklöster im M. Mähren (1783), G. Danielisův Bestehende und bestandene Klöster in Böhmen, Mähren und Schlesien (1884), spisy při vypravování samém a pak shora (str. 989, 990) citované, z nich zvláště Krásla, Čermáka, J. Jirečka (Hymnologie), Menčíka, Svobodu a j. Wekebrodova sbírka: Sammlung der von 1606—1740 ergangenen a. h. Gesetze (1795) v Praze není, ale podstata důležitějších nařízení zajisté odtud pojata do edicí D'Elvertových. Ve Webrově Literatur der deutschen Staatengeschichte (Lipsko 1800.) I. str. 491—504 (č. 965—1052) uvádí se dosti hojná starší literatura Moravská i Slezská, kteráž by zajisté za kritickou revisí stála.

ných knížetství Slezských vládl. Byl-li vladař katolíkem, docházelo i přes akkord Drážďanský k protireformaci, byl-li protestantem, zůstávalo vše při starém. Tak ku př. krátký process učiněn s obyvatelstvem ve knížetství Nisském, protože patřilo Vratislavskému biskupovi, tehdáž arciknížeti Karlovi. Ten prostě užil práva svého jako pán nad poddanými, zapověděl 1624 přijímání pod obojí a rozkázal, že v knížetství nikdo nesmí státi se obyvatelem nebo měšťanem, kdo by nebyl katolíkem. Již r. 1622 v Nise zřízena jesuitům nákladná kollej a r. 1624 otevřeny školy; byl dokonce i plán kollej tuto povýšiti na universitu, k čemuž však nepřišlo. — Kollej Nisskou zřídil a pro první čas vedl učený hvězdář a mathematik jesuita Krištof Scheiner. Roku 1639 páčil se roční příjem její na 140.000 zl.

V hrabství Kladském mohla vláda císařská právem dovolávati se toho, že země tato k Slezsku nepatří a že tedy akkord Drážďanský se na ni nevztahuje, proti čemuž nedalo se nic namítati přes to, že Kladští svým časem s kurfiřtem Saským také o akkord se byli dohodli. Hrabství nyní (1623) od císaře podřízeno biskupovi Vratislavskému arciknížeti Karlovi, a ten hned vyhnal protestantské kněze, obsadil všecka místa úřednická horlivými katolíky, prohlásil nekatolickou šlechtu, protože se účastnila rebellie, za zbavenou majetku a slíbil 1626 jen těm dopřáti nezkrácené držení statků, kteří by se do určité lhůty stali katolíky. To také přemnozí učinili. Pro ostatní vyšel mandát, aby se ze země vystěhovali Téhož roku zřízena v Kladsku kollej jesuitská (viz str. 82.), jejíž příjem páčil se r. 1639 na 116.000 zl. ročně. — Po smrti arciknížete-biskupa Karla Kladsko spravovalo se rozkazy arcibiskupa Pražského.

Opavští stavové, kteří od delšího času vedli

s vládou císařskou boj o to, aby nebyli počítáni ke Slezsku, nýbrž k Moravě, nyní najednou ze strachu před pronásledováním, prosebně žádali císaře, stavů Slezských i kurfiřta Saského, aby připočteni byli ke Slezsku a tím ovšem účastni akkordu Drážďanského. Stalo se jim po vůli; a když Opavsko zároveň s Krňovskem dáno knížeti Karlovi z Lichtenšteina, mlčky a na vždy provedeno konečné připojení těchto zemí ke Slezsku. Na čas jistě spojeno to bylo s výhodami, protože Karel z Lichtenšteina, jsa v jiných stranách příliš zaměstnán, nechával zemi celkem na pokoji. Působil jen jesuitskými missiemi: od r. 1622 na Krňovsku, od r. 1625 v Bruntálsku. Když však Slezané za vpádu Mansfeldova r. 1626 buď chovali se obojetně anebo i zřejmě stranili Mansfeldovi, byla tím vládě dána vítaná příležitosť, aby i zde dokročilo se proti „zpronevěřilcům", kteří podporovali nepřítele, a tudíž politicky se provinili. Vlastní účel byl ovšem jiný, a záhy také nečiněno rozdílu mezi vinnými a nevinnými. Po odchodu Mansfeldově dostalo se Opavsku, Těšínsku a všem bezprostředním knížetstvím Slezským na několik měsíců císařských posádek; pak zdviženo staré svolení z r. 1564 o přijímání pod obojí, a začaly pověstné dragonády pluku Lichtenšteinova (1628—1629), hlavně ve Hlohovsku, Záhaňsku, Svídnicku a Javorsku, kteréž mnoho zlého způsobily a církev katolickou v nenávisť uvedly, tak že i rozvážný jesuita Nerlich naprosto je zatratil. Knížata a stavové protestantští marně v lednu r. 1629 u císaře dovolávali se toho, aby dragonády byly zastaveny.

Současně s protireformací předsevzaty v bezprostředních knížetstvích také proměny politické. Nejdůležitější bylo, že r. 1629 a 1630 ve všech městech v čelo správy postaveni královští či císařští rychtáři, celkem

v té způsobě a podstatě, jako stalo se to v Čechách r. 1547 po válce Šmalkaldské *).

Vedle dragonád v některých knížetstvích zřízeny také vyšetřovací a konfiskační komise, jako zejména v Opavsku i Těšínsku, ale s výsledkem celkem mnohem mírnějším nežli v Čechách a na Moravě. Opavští měšťané, vidouce co se děje, prohlásili se veřejným listem ze dne 1. května 1630 za katolíky a zavázali se, že nikoho do obce, do cechu, ba ani za učedníka na řemeslo nepřijmou, kdo by nebyl katolíkem, sami že žíti chtějí dle předpisů církevních a jmenovitě že nebudou posílati dětí do škol protestantských. Císař tento list jakožto statut městský potvrdil a udělil Opavským pardon, a rovněž tak Krňovským, když byli 10. května 1630 podobný list od sebe vydali. — Roku 1632, 11. srpna nový pán obou knížetství, Karel Eusebius z Lichtenšteina (syn Karlův), přijel do Opavy a bylo mu ode všech bez odporu holdováno **).

V Těšínsku vladařka knížetství Alžběta Lukrecie (provdaná za Gundakra z Lichtenšteina), ač sama povahy mírnější, musila, hledíc k vůli císařské, dbáti toho, aby poddaní se pokatoličili. Dragonády r. 1629 i zde vykonaly předepsaný úkol. Toho roku městská rada Těšínská prohlásila se již za katolickou, a slibovala vše to, co Opavští a Krňovští. Alžběta Lukrecie potvrdila ještě 1629 obecní statut na základě

---

*) Důležitá tato stránka proměn politických není ve Slezsku ještě dosti objasněna. Jest o ní sepsán jediný, pokud vím, článek (Dr. E. Wernicke: Johannes Büttner, der Königsrichter in Bunzlau, v Grünhagenově časopise 1886), s mnohými podrobnostmi, ale také nesprávnostmi.

**) Vyšel o tom český spis, na nějž upozornil Ferd. Menčík v Č. Č. Musea 1878, 300.

náboženské jednoty*). Mnozí měšťané opustili Těšín a vystěhovali se do Polska a Haliče, jiní zůstávali doma, ale nestali se katolíky; víměť, že ještě po válce třicetileté bylo v městě i knížetství potřebí nové reformace katolické. Mezi vystěhovalci stavu duchovního první místo zaujímá Jiří Třanovský, luteránský farář v Bílsku, jehož Cithara Sanctorum (Písně duchovní staré i nové), prvně v Levoči 1636 vydaná, dočkala se až na naší dobu více než 70 vydání**). Není snad domu ani chatrče evangelické na Těšínsku, kde by Cithary Třanovského nebylo, ba v novější době pořízen i překlad polský.

Jak v Těšíně samém tak v celé ostatní zemičce strojen, pokud to šlo, převrat náboženský. R. 1631 všechny bývalé kostely katolické odňaty luteránům a dány opět kněžím a farářům katolickým. R. 1633 kněžna Alžběta Lukrecie nařídila, aby vůbec všecky evangelické kostely byly zavřeny. Ale rozkaz tento zůstal po čas třicetileté války neproveden.

Slezané r. 1633 zapletli se opět ve všelijaká jednání s vojevůdcem Saským Arnimem proti císaři, a r. 1634 Opavští, Krňovští i Hlubčičtí dosti přátelsky smýšleli s Hanušem Oldřichem Schaffgotschem, spojencem Albrechta z Valdšteina. Tyto věci při dvoře císařském vedly k přesvědčení, že Drážďanský akkord musí se pokládati za porušený, protože Slezané svým chováním naň právo ztratili, a že také proti Slezským nekatolíkům bude nutno vystoupiti rázněji. Přesvědčení svému vláda zjednala platnost v míru Pražském z r. 1635, v němž kurfiřt Saský nedocílil ničehož více, než odpuštění

*) O pravosti této listiny pochybuje Biermann Gesch. von Teschen 230; ale na český originál z r. 1629 ukazuje Dr. Fr. Sláma v Dějinách Těšínska 139.

**) J. Jireček Hymnologie str. 32. Sláma str. 143.

Slezanům za veškerá provinění, vyjímaje ty osoby, jimž se dokáže, že proti císaři bojovaly, anebo zrádu vévody Fridlandského podporovaly. Co do náboženství vyhradil si císař nyní rozhodně právo katolické reformace ve všech bezprostředních knížetstvích, t. j. Hlohovsku, Záhaňsku, Svídnicku, Javorsku, Minsterbersku a v knížectví Vratislavském, vyjímaje hlavní město. Rozumí se, že rozhodnutí toto mělo vliv také na všecka ostatní knížetství Slezska a zejména na ta, jichž páni byli rovněž katolíci. Vlastně tedy vedle Vratislavi jen tři knížetství, Břežské, Lehnické a Olešnické, byla do jisté míry vyjmuta ze všeobecného pravidla.

A teď, po r. 1635, začalo se s katolickou protireformací mnohem soustavněji, ale na rozdíl od událostí z let 1628—1629, na větším díle bez dragounů. Obyvatelé bezprostředních knížetství doufali, že změna trůnu (po smrti Ferdinanda II.) přinese také proměnu v zásadách správy státní a v tomto smyslu poslali i prosebnou deputaci do Vídně; ale nepořídili nic. Směřovalť jedno z prvních nařízení nového panovníka k tomu, aby z knížetství Hlohovského odstranili se všickni nekatoličtí úředníci! Sice surovosti vojenských posádek se více neopakovaly, ale za to císařští hejtmané ve knížetstvích neštítili se i příkrých prostředků, aby katolicismu pomohli k vítězství a donutili města k uznání nových vnucených statutů, dle nichž jen katolík směl býti obyvatelem a provozovati živnosti. Jakmile městské rady ve všech bezprostředních knížetstvích osazeny byly katolíky a zmíněné statuty začaly se prakticky prováděti, nastalo stěhování těch, kdož nehodlali se obrátiti, a utrpení těch, kdož neměli odvahu opustiti rodnou půdu a doma přes to nechtěli změniti víru.

Ve hlavním městě Vratislavi luteranismus zůstával nedotknut, ano v obecní správě

jemu výlučně dávána přednosť, ale veškeré císařské a státní úřady osazeny jsou katolíky,*) což nezůstalo bez působení na všecky ty, kdož s úřady přicházeli do styků a musívali k úředníkům míti ohledy. I nebylo nyní věcí řídkou, že ke katolické církvi přistupováno ode mnohých jen pro prospěchy hmotné.

Nejvyšší moc církevní nad Slezskem měl biskup Vratislavský; k jeho diecesi ne-li formálně aspoň skutečně po některý čas patřilo i Kladsko, a v nynějším Rakouském Slezsku příslušela rovněž část jemu, část biskupům Olomouckým.

Na počátku protireformace byl biskupem Vratislavským arcikníže Karel (od r. 1608), bratr císaře Ferdinanda II., kterýž, jak podotknuto, velmi horlivě se o povznešení katolického náboženství staral. Po smrti jeho († 1624 28. prosince v Madridě) proti vůli kapitoly Vratislavské a teprve, když pohroženo jí exkomunikací od posla papežského, stal se r. 1625 biskupem 11letý princ Polský, Karel Ferdinand, kterýž až do r. 1655 příjmy biskupské bral, aniž by se o diecesi staral anebo vůbec do Vratislavi přišel. Kapitola tento stav těžce nesla a r. 1638 velmi ostře si na to u císaře stěžovala, žádajíc aby princ-biskup buď ve Vratislavi sídlil anebo hodnost biskupskou složil, protože beztoho svěcení kněžského nemá. Nebylo to nic platno. Jen tolik zmohl odpor proti polskému princi, že se císař staral, aby biskupství Vratislavské bylo vyňato z právomoci arcibiskupů Hnězdenských, což se pak také provedlo.

Trudná a často nevděčná práce reformační

*) R. 1639, 2. dubna dal císař Slezské komoře rozkaz, aby nekatolický správce pošty byl sesazen a katolíkem nahražen. D'Elvert, Beiträge IV. 150 (z knih dvorské komory).

spočívala na bedrách kapitoly a biskupského administrátora. Tím byl v létech 1626 až 1661 probošt kapitolní a světící biskup Baltazar Lisch von Hornau, muž velmi energický a pracovitý. Vedle něho připomíná se jakožto zvláště horlivý pracovník spoluadministrátor Jan Fridrich Breiner*). Postavení kapitoly bylo dosti krušné, protože nevěděla, kde dříve začíti. Měla časté schůzky jak ve Vratislavi, tak jmenovitě r. 1629 v Nisse, a ve všech děly se porady o obnovu katolického náboženství. Obecný byl stesk na nedostatek duchovenstva, pročež vždy několik far slučováno v jedno na tak dlouho, dokud poměry se nepolepší. To však trvalo dlouho, protože ve Slezsku, zrovna tak jako na Moravě, nebylo toho času semináře pro výchovu světského kněžstva dle předpisů koncilu Tridentského. Zřídil se teprv 1653. Prozatím pomaháno si tím, že v Nisse vydržován na útraty biskupa některý (ale vždy nepatrný) počet studentů, kteří oddali se bohosloví. Rovněž tak poměry patronátní velice byly neurovnány a výživa duchovenstva farního špatná. I v těchto příčinách žádáno od císaře o nápravu a zejména, aby obnoven byl desátek z plodin polních. S působením „reformačního“ vojska nebyla také kapitula spokojena a přála si, aby chovalo se lidštěji, ale ovšem marně.

*) Tak dle Kastnera Archiv I. 212. Grünhagen, Gech. Schlesiens II. 198 praví, že byl děkanem kapitoly, ale to z Kastnerových seznamů (I. 278) nevysvítá. Členem kapitoly Vratislavské ovšem byl (I. 281). — O náboženských poměrech Slezských nejobšírněji píše Joh. Heyne Dokumentirte Geschichte des Bistums und Hochstiftes Breslau (1860—1868 tři svazky). Dílo toto na zprávy všeho druhu velmi bohaté, není dosti kritické. Stanovisko protestantské hájí Wattenbach Ueber die kirchlichen Zustände in Schlesien, besonders in Breslau, unter der öst. Herrschaft. (Zeitschrift für hist. Theologie 1864.)

Nejdůležitější úlohou bylo, navrátiti rozchvácené statky staré církvi. V té příčině záhy hledána pomoc u císaře. Co se týkalo far, provedena věc ve knížetstvích bezprostředních a katolické pány majících dosti snadno; když protestantští kněží byli vypuzeni, obsazeny fary kněžstvem (pokud ho bylo) katolickým. Jinak o restituci čili navrácení církevního jmění ve velkém slohu nebylo možno mluviti. Neboť statky biskupa a kapitoly Vratislavské zůstaly i v XVI. století za luteránské reformace celkem nedotknuty, a totéž více nebo méně platilo také o statcích starých zámožných klášterů Slezských. Nejvíce sešly v předešlých dobách chrámy kollegiátní a kláštery mnichů žebravých, jež na větším díle vzaly za své. Co bohatým klášterům místy bylo odňato, nedalo se hned tak navrátiti; i postaráno se aspoň o to, aby vyhraženo bylo klášterům na bývalých jich statcích právo patronátní, aby tím snáze mohli opati dosazovati sem jen kněžstvo katolické. — Nicméně vedle toho obnova zašlých řádů, po případě zřízení nových klášterů, nespouštěna z mysli.

V době až do konce války třicítileté byl stav klášterů tento:

V Opavě přetrvali bouře XVI. a XVII. století Dominikáni, Minoriti a Klarisky. Dominikáni od r. 1623 vzmáhali se, nabývajíce hojného majetku. Klarisky i Minoriti žili i nyní v poměrech velice skrovných. O znovuzřízení zašlého v 16. století kláštera Františkánského marně touto dobou pokoušel se hrabě Jiří Štěpán z Vrbna. Povedlo se to teprv po 30leté válce. Za to již r. 1625 uvedeni knížetem Karlem z Lichtenšteina do Opavy jesuité a z počátku svěřena jim fara u P. Marie. R. 1630 otevřeli již latinskou školu, prozatím o dvou, od r. 1634 o šesti třídách. Z ní vyvinula se po dosti

velkých obtížích časem rozsáhlejší kollej. R. 1639 jesuité Opavští neměli ještě téměř žádného majetku a dostávali toliko z knížecí komory ročně 2333 zl. — V Krňově r. 1623 obnoven a slušně nadán zašlý klášter Minoritský.

R. 1621 propadlé po Hynkovi z Vrbna panství Bruntálské koupil biskup Vratislavský, arcikníže Karel, pro řád německých rytířův, jehož byl velmistrem, a brzy potom pro týž řád koupeno také panství Sovinecké na Moravě. Velmistři řádu jmenovali se odtud pány na Bruntále a Sovinci. Ovšem v Bruntále ne vždy sídlili, nýbrž dávali spravovati panství zvláštními místodržícími. Během války třicetileté vystřídali se čtyři velmistři. R. 1639 Bruntálsko vyňato z práva zemského i knížecího Lichtenšteinského a později učiněno samostatným knížetstvím.*)

V Těšíně uchoval se toliko klášter Dominikánský, s prostředky skrovnými. Naproti tomu opatství Benediktinské v Orlové úplně zahynulo, a v r. 1631 zbylo z něho toliko fara, kamž Benediktini polští dosazovali faráře s titulem opata.

O ostatním (nyní pruském) Slezsku můžeme vypráVěti zcela zkrátka.

Největší péče obrácena ku zřízení četnějších kollejí jesuitských. Mimo Nissu a Kladsko, o nichž vypráVěno, podařilo se až do prvního velkého vpádu Švédského (1639) zříditi kolleje ve Hlohově (1624) a v Záhani (1628 působením Albrechta z Valdšteina), residenci pak ve Svídnici. V Opolí r. 1638 založen kapitál pro kollej jesuitskou.

*) Biermann, Gesch. v. Troppau, str. 529; Prasek, Historická topografie země Opavské, str. 72 (dle listin z publikace Petteneggovy).

ale ku zřízení nepřišlo *). O trvalé usazení jesuitů ve Vratislavi pracováno od druhé polovice XVI. století. Ačkoliv sám císař Ferdinand I. se o to pokoušel **), bylo všecko marno. Před rokem 1620 se jesuité ve Vratislavi zmoci nemohli, leda na nepatrnou residencí. Ale i po roce 1620 bránili se proti nim Vratislavští všemi prostředky. Jednotliví členové řádu, kteří odvážili se přijíti do Vratislavi, byli od lidu luteránského vítáni blátem a kamením ***). I užito lsti, dle úmluvy napřed učiněné. Císař Ferdinand III. dal svolení, aby jesuité směli konati missie ve Vratislavi a mistr křižovnického špitálu u sv. Matěje Jindřich Hartman slíbil ubytovati jesuity u sebe na tak dlouho, než bude moci pro ně vhodné místo býti nalezeno. Do křižovnického špitálu totiž právomoc Vratislavské obce nesáhala a tudíž zde jesuitům nemohlo se nic státi. Když to bylo opatřeno, přiblížili se dva jesuiti Jan Vazin a Jindřich Pfeilschmid k Vratislavi. President Slezské komory, pan Krištof ze Schellendorfu, vyjel si 20. (nebo 22.) února 1638 v krytém kočáře na procházku a přivezl je oba do města i ubytoval u P. Hartmana ve křižovnickém špitále, kdež pro první čas dostalo se jim i ochrany i výživy. Oba páteři začali záhy kázati, ovšem jen ve chrámech, kde byli bezpečni, to jest v kapitolním a později v kostele Premonstrátském u sv. Vincence. Kázání P. Vazína brzo tou měrou proslula, že kostel, kde on kázával, byl vždy přeplněn. Nyní přicházeli i jiní členové řádu do města. Císař přál tomu, a již od r. 1639

---

*) Heyne III. 419, 420 praví, že r. 1637 jesuité měli ve Slezsku 29 kollejí a 17 residencí. K tomu pak za doklad cituje Catalogus personarum societatis Jesu z roku 1733!

**) Zajímavé doklady u Kastnera (protokolly kapitoly Vratislavské) Archiv I. 91—210.

***) Peschek, Gegenreformation II. 121.

vypláceti dal jesuitům Vratislavským z komory Slezské 3000 zl. ročně. R. 1641 otevřeli na pozemcích kapitoly školu; začali se 12 žáky, ale brzo, přes odpor protestantů a také mnohých nepřátel mezi katolíky, škola byla plná. R. 1644 odhodlali se již zříditi kollej, ale k tomu pro různé překážky přišlo teprv po válce třicetileté. Z kolleje jesuitské ve Vratislavi vyvinula se pak tak zvaná Leopoldinská universita.*)

Ostatkem rozšířily se nyní po Slezsku hlavně ty řády, kteréž aspoň jediný klášter až do těchto časů si uchovaly. Dominikáni nabyli tří klášterů mužských a dvou ženských, Františkáni pěti klášterů, Minoriti také pěti, Augustini Lateranští čili kanovníci dvou, Cisterciáci šešti mužských a jednoho ženského, Premonstráti jednoho mužského a jednoho ženského, Křižovníci s červenou hvězdou jednoho, Maltánští rytíři šesti komend, Křižovníci strážci Božího hrobu jednoho kláštera, Paulini taktéž jednoho, Klarisky dvou, Magdalenitky jednoho, a Benediktinky tří. — Některé z těchto klášterů patřily k provincii české jiné ku polské. Všem vedlo se po čas války třicetileté dosti špatně. Velikým přítelem a podpůrcem jich byl administrátor biskupství, Baltazar Lisch. — Noví řádové mimo jesuity do Slez na ten čas neuvedeni; na Kapuciny a Piaristy došlo zde mnohem později nežli v Čechch a na Moravě.

* * *

Rokem 1639 protireformační proud byl ve Slezsku na dlouhá léta zastaven. Od tohoto

*) Beckovského, Poselkyně III. 2, str. 236. 237; III. 3. str. 256. Ostatek z Heyneho III. 420—432 a z Grünhagena Gesch. Schlesiens II. 329—331. Summa ročního platu z mor. Notizenblattu 1861 str. 56.

léta až do míru Westfálského nepřišla země k oddechu, a tudíž se strany katolické mohlo se státi velmi málo nebo nic; naopak vpády Švédské a nesnáze vlády císařské působily zde měrou větší než v Čechách a na Moravě ve směru opáčném, a luteráni ještě houževnatěji stáli při svém náboženském přesvědčení, neboť měli oporu ve knížetstvích, na něž vztahovaly se výhody Pražského míru.

Slezsko byla země těžce zkoušená. Co nezahubil veliký mor r. 1633, jenž v samé Vratislavi vyžádal si na 30 tisíc obětí, to dorazily následující války a nový mor r. 1646. Bída byla tak obecná, že příročí r. 1637 povolené (str. 35) Opavským a Krňovským, r. 1639 na dvě léta se prodloužilo, a sice tak, aby sice dlužníci nyní platili úrok, ale nebyli nuceni spláceti vypůjčený kapitál.

Neobyčejná doba zplodila také neobyčejné zjevy. Na jedné straně vidíme hluboké ponoření do otázek náboženských, které vedlo na mnoze k mysticismu a k blouznění, na druhé víru v čarodějství a pronásledování čarodějníků i čarodějnic, v němž obě náboženská vyznání, katolické i luteránské, stejně se vyznamenávala! Počátky těchto úkazů spadají do druhé polovice třicetileté války: v Cukmantlu r. 1639 upáleno 11, r. 1641 16 čarodějnic. R. 1640 uzavřena zvláštní smlouva s katem a jeho biřici, co dostanou za jednu podpálenou hranici. Počet upálených obětí do konce války páčí se na 242; po míru Westfálském, zvláště v posledních letech Ferdinanda III. a za Leopolda I., rozmohla se vášeň tato částečně na Moravě, ale hlavně ve Slezsku měrou tak velikou, jako toho času nikde v Evropě.

Ale současně také doba bídy a doba největších bojů pro náboženství v lidu slezském způsobila první kroky k náboženské snášenlivosti! R. 1642, 1645 a 1646 na třech místech

ve Slezsku katolíci a luteráni, tlačeni stejným jhem vojsk císařských a švédských, přestali aspoň utlačovati sebe a dohodli se o společné užívání téhož kostela k svým bohoslužbám. Stalo se tak v Lemberku, Bolkenhainu a Hirschberku. Zjev to v tehdejších dobách zajisté svého druhu jediný.

Slezsko až do ukončení války třicetileté ještě méně než Čechy a Morava bylo obráceno na víru katolickou. Ba touto dobou ani k soustavné déle trvající činnosti v tomto směru nepřišlo, nýbrž až teprv po míru Westfálském a hlavně za panování císaře Leopolda I.

Válka v říši; přípravy ke vpádu do Čech *).

Byl-li rok 1637 pro císaře vesměs vítězný, obrátilo se léta následujícího (1638) štěstí válečné v úplný jeho neprospěch. A sice vinou císařských vojevůdců. V boji proti nepřátelské armádě porýnské utrpěli císařští r. 1638 tři

*) Z pramenů současných: Theatrum Europaeum III. a IV.; Lotichius: Rerum Germanicarum sub Matthia, Ferd. II. et III. imperatoribus gestarum, pars 2; Pufendorf: Commentarii de rebus Suecicis; Beckovského Poselkyně II. 3. Z děl novějších před Bartholdem, du Jarry de la Rochem i jinými přednost dávám M. Kochovi, svrchu již častěji citovanému, protože nejen dle archivalií pracoval, ale také v díle svém celé kusy dopisů a listin otiskuje. Mnohé podrobnosti životopisné i dvorské naleznou se u Vehseho Geschichte des österreichischen Hofes und Adels IV., V.; ale pro nedokonalou kritičnost potřebí je při užívání opatrnosti. Pěkný přehled poskytuje Gindelyův 3dílný spisek: Gesch. des 30jährigen Krieges (vyd. 1882) a Kriegschronik Oesterreich-Ungarns, vydávaná v Mittheilungen des k. k. Kriegsarchivs. O létech 1629—1648 viz svazek z r. 1885. — Podrobná literatura cituje se na příslušných místech.

rozhodné porážky, kteréž měli za následek pád důležité pevnosti Breisachu. Císař nařídil přísné vyšetřování svých generálů, ale nevedlo k ničemu. Na bojišti severoněmeckém zatlačen byl Banér koncem r. 1637 až do zadního Pomořanska, kdež stál proti němu císařský maršálek Gallas. Kdežto však Banér za zimu všemožně hleděl armádu svou doplniti a do dobrého stavu přivésti, nedělal Gallas pranic, takže do jara l. 1638 podobal se sbor jeho tlupě otrhánků. Banér tudíž v letě vystoupil výbojně, a Gallas v rychlosti musil před ním couvati až k samým hranicím českým a sice s jednou částí armády do Slezska, s druhou do Durynska a do Saska. U oné zdržoval se sám Gallas, u této generál Salis. Na ústupu utržil několik porážek. Některé oddíly vojska Gallasova již v červnu a červenci 1638 byly ze Slez na dalším ústupu do Čech a táhli krajinou Broumovsko-Polickou ke Královu Hradci *). — Bylo také nepochybno, že Banér pomýšlí na vtržení do Čech a přenesení války až i do Rakous. Zničení rodu Habsburského bylo stálým heslem švédsko-francouzským. Válečný podnik zařízen nyní ve velkých rozměrech. Neboť mezi tím, co Banér strojil se ke vpádu do Čech, měl Bernard Výmarský, nejvyšší vojevůdce švédsko-francouzské armády porýnské, po pádu Breisachu nastoupiti tažení podél Dunaje do Bavor a Rakous: ve Vídni pak měli oba generálové švédští podati si ruce. Na východě strojena jednání s knížetem Sedmihradským Jiřím Rákóczym, aby současně také vyhlásil válku císaři.

Pro Ferdinanda III. bylo veliké štěstí, že Bernard Výmarský sleduje v Porýní vlastní cíle, k úloze od Banéra naň vzložené neměl pravé

*) Tomek: Příběhy kláštera a města Police str. 118.

chuti a také se k ní pak pro smrt nedostal; a další šťastnou okolností bylo, že Jiří Rákóczy tentokráte nedal se pohnouti, aby vystoupil proti císaři. Ale přes to postavení mladého mocnáře bylo velice povážlivé, protože němečtí knížata na větším díle byli spojenci velmi nespolehliví a protože armáda císařská u porovnání se švédskou byla ve velmi špatném stavu.

Co se týče knížat německých, udělal císař všecko, aby si věrnosť a spojenectví jejich zaručil: jednal s kurfiřtem Saským v Litoměřicích (str. 30), tajný rada hrabě Kurtz zdržoval se po delší čas za týmž účelem při dvorech knížat severoněmeckých, ba Ferdinand III. byl hotov s Amalií, vdovou po lantkrabí Hessenkasselském, dohodnouti se na takovém základě, který by v náboženském ohledu přívržencům učení Kalvinova (církvi reformované) zaručoval v říši úplné uznání i svobodu, jaké do této doby těšili se toliko luteráni. Tolik podával katolický panovník k radě arcibiskupa Mohučského, kurfiřta Maximiliána Bavorského a se schválením svého zpovědníka, jesuity P. Ganse! Vyšinul se vůči reformovaným k větší náboženské snášenlivosti, nežli luteráni! Ale nebylo mu to nic platno: francouzské peníze a švédské sliby platily více než náboženství, ač nepřestáváno i nyní ještě tvrditi, že válka se vede toliko pro víru. Kardinál Richelieu platil roční subsidie, jen aby zabránil dohodnutí s císařem, a Amalie Hessenkasselská brala je raději, než mír se zajišťovanou svobodou náboženskou! Takové bylo spolehnutí na knížata německá. Vyjímaje kurfiřta Saského byl císař v těchto stranách odkázán úplně na sebe.

Co se týkalo vojska švédského a císařského, máme z této doby nepředpojatou zprávu o něm, a sice od kurfiřta Saského. Ten praví: Vojsko švédské složeno jest ze tří živlů, z vlastních

Švédů, žoldnéřů z různých národů a z emigrantů. Švédové jsou velmi bojovní a spíše dají se na bojišti utlouci, než by se zpronevěřili rozkazům svých velitelů; žoldnéři němečtí, francouzští a angličtí vstupují raději do služeb švédských, než císařských, protože onde lepší než zde mají příležitosť obohatiti se z loupeží, a pak u císařského vojska přece tolik neplechy se netrpí, jako u švédského; emigrantů pak z Rakous, Čech, Moravy a Slezska slouží ve vojště švédském velký počet. Naděje, že by se někdy do vlasti směli navrátiti, jest marná, ale švédští ministři ustavičně je ubezpečují, že přijde a musí přijíti k úplné restituci. A proto emigranti vrhají se do boje s hrdinstvím až zoufalým a nepoddávají se, byť i jeden muž stál proti desíti. Naděje, že pomohou si skrze Švédy k bývalému majetku, dodává jim neobyčejné zmužilosti.

Císařské vojsko těchto zdrojů síly nemá. Žoldnéři zrovna tak touží po loupeži jako u Švédů, a nedovoluje-li se jim loupiti, ztrácejí chuť k řemeslu i zmužilosť v boji. Málo plukovníků zdržuje se trvale u armády, a mnozí „titulární“ velitelé vůbec nikdy pluk svůj nevidí. Protestantští vojevůdci, jichž slouží pod císařem velký počet, nejsou také živlem spolehlivým; neboť byť i o náboženských věcech sebe vlažněji smýšleli, přece přicházejí do rozporů mezi přesvědčením a povinnostmi. Mimo to vojevůdci císařští pokládají se za veliké pány, mají mnoho sluhů, pážat, komorníků a sekretářů, a rádi nákladně hodují. Jsou sice placeni výborně, poněvadž to však nestačí, musí si nedostatek nahražovati drancováním.

K tomuto obrázku druží se současné nářky, rovněž se strany dvoru císařskému přátelské, na velmi špatnou organisaci vojenských zásobáren a na ještě nedokonalejší způsob obsazování důle-

žitých velitelství. Trpce stěžují si znalci poměrů na příliš velice vyvinutý systém protekcí, zejména italské a španělské strany při dvoře. Jen tím dá se vysvětliti, proč generálové, jichž neschopnosť tolikráte a tak očividně byla dokázána, jako Gallas a Savelli, mohli býti trpěni. A což Götz? Toho jen doporučovalo, že byv původně protestantem r. 1635 stal se katolíkem. Že k samostatnému vedení války byl neschopný a k tomu velký piják, to se ustavičně přehlíželo. — Octavio Piccolomini byl lepší; ale od té doby, co španělský král propůjčil mu titul vévody z Amalfi, choval se k císaři s velikou nadutostí a zpupností; poslouchal jen když chtěl a mnoho-li se mu právě líbilo. Jan de Werth byl ve francouzském zajetí, Hatzfeld, Puchheim a ti ostatní měli teprv dokázati, jak řemeslu válečnému rozumějí.

Císaři tento stav nebyl nepovědom, ale zdá se, že vlastní moc jeho byla slabá, aby způsobil nápravu. Na nejvýše snažil se získati dobré generály odjinud, touto dobou zvláště Petra Melandra, vojevůdce ve službách Hessenkasselských. Ale to se na ten čas nepovedlo. — Naproti tomu Gustav Adolf, zemřelý král švédský, vychoval celou školu výborných vojevůdců; byli to mužové drsní, ba někteří i osobně k ukrutnostem nakloněni, ale bojovati uměli.

Tak stály věci, když počátkem r. 1639 Banér bez obtíží a překážek dostal se na levý břeh Labský a Lüneburskem dal se na pochod k Magdeburku a do země Brunšvické. Měl tehdáž 10 tisíc lidu pěšího a 8 tisíc jezdců, z nichž však 3 tisíce na ten čas bylo bez koní. Manželka jeho, rodilá hraběnka z Erbachu, jako vždy také tentokráte provázela Banéra na celém tažení. — Na území Magdeburském nebylo možno pozdržeti se pro velikou bídu v této krajině. Obyvatelstvo jedlo tam zdechlé psy i koně, ba

neštítilo se místy ani masa morem i jinými nemocemi zemřelých lidí! I obrátili se Švédové rychlými pochody do Sas, zmocnili se neosazeného Erfurtu a hned pak i Cvikova při hranicích českých. Zde nabyl Banér vítanou kořisť: 2000 koní, kteréž pro chatrně opatřenou jízdu dobře potřebovati mohl. Vojsko švédské musilo však na mnoho mil daleko a široko od sebe táhnouti, aby snadněji pro sebe a koně spíži sehnalo.

Kurfiřt Saský octl se v největší nesnázi. Vojevůdce jeho Jiří Arnim upadl před časem do zajetí švédského a nebyl ještě vybaven (stalo se tak teprv v květnu 1639); nyní především bylo zle o generála. I přijal kurfiřt do svých služeb Rudolfa svobodného pána Morzina*), kterýž na počátku roku 1632 od Albrechta z Valdšteina dostal patent plukovnický, vyznamenal se několikráte v boji proti Sasům v Čechách, zvláště u Litoměřic, stal se brzo potom generálem, a nabytím panství Vrchlabského z konfiskací Fridlandského majetku, založil si slušné rodinné jmění. — Tento Morzin se svolením císaře přijal tedy vrchní velení vojska kurfiřtského; za generálního komisaře přidán mu Jan Jiří ze Šlejnic, známý z doby saského vpádu do Čech. Šlo především o sehnání rychlé pomoci vojenské, na čemž i císaři velmi záleželo; nebo čím déle dovedli Sasové udržeti Švédy v Sasku a v Míšni, tím lépe bylo pro dědičné země císařské. Vyslán tedy Morzin v únoru k císaři do Vídně na porady; ale sotva že dojel do Prahy, byl na rychlo povolán zpět, protože Švédové právě mezitím vpadli do zemí kurfiřtských.

Císařský generál Salis, nemaje již z celého armádního sboru svého více než 7 chatrně opa-

*) V starších i některých nových spisech píše se chybně **Marazin**.

třených pluků, chtěl po pádu Cvikova zachrániti se rychlým ústupem do Chebu. Ale Banér, prohlídaje jeho úmysl, vyslal za ním generálmajora Pfula, kterýž zastihl Salise v krajině mezi Elsterberkem a Reichenbachem a voj jeho z menší části rozprášil, z větší úplně zajal. Sám Salis musil vzdáti se po nepatrném odporu na milosť a nemilosť a odvezen pak s ostatními zajatými důstojníky do Stralsunda.

Banér nyní od Cvikova postoupil k Saské Kamenici, kteréž město vzdalo se na smlouvu. Odtud obsazen Marienberg a Annaberg, aby si pojistili Švédové cestu do Čech po případě i Krušnými Horami. Pak přikročil Banér k obléhání pevného Freiberka. Město toto bránilo se 17 dní, od 13. do 30. března, srdnatě. Velitelem byl zde podplukovník Haugwitz. Banér neměl více vojska pohromadě než asi 4 tisíce mužů s několika děly; tím pak, že Freiberští vydrželi statečně několik útoků, získáno času, a Morzin rychle mohl do pořádku uvésti armádu saskou. Trochu pomoci přišlo s několika stran, zejména ze Slezska přivedl Montecucoli asi 3000 koní a z Čech po Labi přišlo něco císařského vojska*). Morzin 30. března od Drážďan přitáhl k vybavení Freiberka, kterýž nazejtří již hodlal se vzdáti. Přišlo k prudké bitvě mezi Švédy a Sasy; tentokráte však byl Banér na hlavu poražen a ztrativ v boji několik vyšších důstojníků a 900 mužů musil couvnouti ke Kamenici a Cvikovu. Morzin za několik dní nato dobyl potom na Švédech Altenburka.

Nyní mohl Banér snadno býti z postavení svého vytlačen a Čechy od vpádu nepřátelského ochráněny, kdyby jen trochu více rozhodnosti

---

*) Jistě však mnohem méně, než jak Theatrum Europaeum (IV. 93) líčí.

císařští a Sasové byli dali na jevo. Morzinovi přišla nová pomoc od hraběte z Fürstenberka a od Hatzfelda, rovněž tak z Čech dovezeno hojně zbraní, nábojů a spíže, kdežto naproti tomu Banér, porážkou zemdlený, stál uprostřed nepřátelské země a vojsko jeho zápasilo s citelnými nedostatky výživy jak pro koně tak pro lidi. Pomoci mohl dosíci jen od Linharta Torstensona, kterýž stál v Halberstadtě, a byv již dříve volán spěchal nyní rychle do Sas a přišel ještě v čas. Banér, zjednav si takto posilu, 14. dubna vystoupil opět výbojně, napadl saskocísařské vojsko pod Morzinem a Puchheimem u Hohensteina stojící, a způsobil mu úplnou porážku. Vojsko saské bylo v pravém toho slova smyslu vesměs zničeno; z císařského veškerá pěchota i velká část jízdy. Rázem nabyl Banér celá sta vozů spíže a bylo po bídě. Se strany císařské upadl do zajetí generální strážmistr hrabě Puchheim, tři plukovníci a množství důstojníků i mužstva; se strany saské zajati oba plukovníci Šleinic i Ungar. Současně také z Pomořanska přišla zlá zvěst. Důležitá pevnosť D e m m i n blíže Greifswaldu pořád ještě byla v rukou císařských a způsobovala Švédům velikých škod. Nyní však velitel její, podplukovník Miniati, při prvním nepřátelském nárazu, bez nejmenšího pokusu o obranu důležité toto středisko moci císařské vzdal Švédům.

Vrchní vojevůdce císařský Gallas zuřil nad tímto skutkem. Miniati hned dán do obžaloby a postaven před vojenský soud; ale nestalo se mu nic. Nebo za krátko spatřujeme ho jakožto p l u k o v n í k a a komisaře vojenského na Moravě i pak jakožto velitele pevnosti v Olomouci. Jak tam se zachoval, bude brzo vypráněno. Také porážku u Hohensteina Gallas kladl na vrub Morzinovi a Puchheimovi. Onen upadl do nemilosti; tento, když vybavil se ze zajetí, postaven rovněž před vojenský soud. Ale nestalo

se mu také nic, neboť brzo zase jakožto generál velel císařskému vojsku na Moravě. Morzin ztratil po porážce Hohensteinské postavení své v Sasku a dvůr císařský ho po některý čas rovněž téměř nezaměstnával. Ale pro tehdejší nad pomyšlení trudné poměry při dvoře jest karakteristické to, že v červnu 1640 žádána od Morzina půjčka peněz na potřeby válečné, a poskytne-li ji, slibováno mu odpuštění za „chybu, které se dopustil“ *).

Banér měl nyní cestu do Čech otevřenou, ale netáhl sem hned, nýbrž obrátil se ještě jednou proti Freiberku, a když byl ještě teď 10 dní (20.—30. dubna) město marně obléhal, odtáhl k Pernu, ponechav u Freiberka jen pozorovací sbor. — Perno bylo již delší čas od jedné částky švédského vojska obléháno; ale jsouc dobře opatřeno, vytrvale se bránilo. Již od počátku Banérova vpádu do Sas Perenští opevňovali hradby, při čemž čeští exulanti v městě žijící musili pomáhati. Nebylo jim to po chuti, protože švédská moc byla jim bližší a příznivější nežli kurfiřt Saský, spojenec císařův. Když pak Švédové do města stříleli, spálen nejprv kostel sv. Mikuláše, kdež Čechové služby Boží mívali. Po příchodu Banéra musilo se město vzdáti, nepochybně 3. května**). Pirenští sousedé i se zbytkem vojska prchli na zámek a tam se dále bránili. Čechové musili zůstati v městě, a na nich Švédové nyní strašně mstili se za to, že Perno tak dlouhý jim kladlo odpor. Známý nešťastným osudem svým Jiří Kezelius (Bydžovský) jakožto očitý svědek píše

*) „Gegen Nachsehung seines begangenen Fehlers“ píše se v aktech dvorské komory. — Viz D'Elvert Beiträge IV. 169.

**) Theatrum Europaeum IV. 98 praví: „am 23. Aprilis,“ ale myslí se zde datum dle starého kalendáře.

o tom takto*): „Nepřítel Čechům všecko bral, mužův i ženských do 30 zabil a přes 157 poranil; koho na rynku se zbraní zastihl, každého zabil. Potom se Švédové do vytloukání domů dali, v ničemž Čechův neušetřili; truhly, almary sekali, tloukli a rozráželi, šaty chodécí i vinuté jim brali, a co se jim nelíbilo, rozházeli. Teprv druhého dne drancování přestalo."

To mělo za následek, že exulanti čeští Perno vesměs opustili. Někteří (zámožnější) odstěhovali se do Drážďan, kteréž se pak na místě Perna staly středem české emigrace, jiní se švédským vojskem, které je právě bylo o poslední majetek připravilo, táhli do — Čech! Byla to cesta povážlivá a po krátkém záblesku naděje plná nového strádání a protivenství!

Banér, dobyv města, další obléhání Perenského zámku přenechal menšímu sboru a chystal se s hlavním vojem vpadnouti do Čech. Cestu měl již připravenou a ušlapanou. Neboť mezi tím, co po vítězství Hohensteinském nově dobýval Freiberka a Perna, vyslal napřed do Čech generálmajory Stalhanse**), Wrangla a Pfula, aby obsadil strategicky důležitá místa při Labi. Ti vtrhli do Čech 23. dubna a hned na zejtří jali se obléhati důležitý zámek Děčínský. Trošek mužstva zde posádkou ležící hájil se velmi zmužile. Když měšťané „žalostivé hlasy k hradbám zámeckým povznesli," by k zachování jich vzdal se zámek, pohrozil jim hejtman hradský, že bude na ně jako na nepřítele stříleti, neustanou-li jej obtěžovati. Tři dni trvala obrana, pak se zámek (27. dubna) musil vzdáti pro nedostatek střeliva i velkou převahu Švédů. Statečný obránce Děčína ještě zavčas ženy a

*) **Tieftrunk**, Příspěvek k dějinám exulantů českých v **Památkách** V. 29.

**) Vlastně jmenoval se Stålhandske, ale v Němcích i u nás vždy píše se Stalhans.

děti zachránil do pevnosti Königsteinské a sám pěšky dnem i nocí do Prahy pospíšil, aby zvěstoval vpád nepřítele *). Generálmajor Pful stal se nyní velitelem v Děčíně a vynutil na obyvatelstvu v krátkém čase 20 tisíc zlatých na kontribucích.

Mezitím co o Děčín bojováno, část Švédů rychlými pochody dokročila také na Ústí a na Litoměřice. Pádem pevného Děčína nepřítel měl cestu do Čech otevřenou, a Ústí i Litoměřice vzdaly se bez boje 28. dubna. Litoměřickým bylo to pak velmi za zlé vykládáno, že se pranic nebránili. — Dále se předvoj Švédský odhodlati nemohl ani nechtěl, dokud Banér s hlavní armádou nepřitáhl. To však trvalo déle, než se na císařské straně očekávalo, jednak pro nové obléhání Freiberka a Perna, jednak pro nesmírné obtíže, které měli Švédové se zásobováním vojska. Kdyby byl Banér mohl po bitvě u Hohensteina, t. j. 14. dubna, rychlými pochody táhnouti do Čech, byl by téměř bez odporu v nejkratším čase stál u Vídně; že však se zdržel a zdržeti musil až do druhé polovice května, bylo pro stavy české i dvůr císařský nesmírnou výhodou, protože získán čas ku přípravám na obranu země **). Velmi důležito bylo při tom pro Ferdinanda také to, že kurfiřt Saský, ač země jeho celá téměř byla v rukou nepřátel-

*) Tomek, Příběhy města a panství Děčínského v Č. Č. Musea 1833 a zprávy o Děčíně v Illustrirte Chronik v. Böhmen I. 175. — Webrova spisu, Aus vier Jahrhunderten (I. svazek 1857), kdež jest líčení osudů Děčínského zámku za války 30leté dle akt archivu Drážďanského, nemohl jsem užiti. — Tomkův citovaný článek jest ostatně také vesměs na základě původních zřídel spracován.

**) Při vypravování o počátcích tohoto vpádu švédského do Čech shledáváme v celé téměř dosavadní literatuře veliké nesnáze chronologické, zaviněné jednak neshodným užíváním dat starého a nového kalendáře

ských a plná bídy i hladu, odhodlán byl všecko ztratiti, než by poru šil Pražský mír a zradil spojenectví s císařem.

Pokusy o obranu zemí Českých.

Hlavní stan císařského vojska Gallasova byl v zimě 1638 v Záhani ve Slezsku. Odtud ponenáhlu vojsko posíláno do Čech. Již v lednu 1639 Gallas přeložil hlavní stan do Králové Hradce a o něco později pak do Prahy. Veškeré vojsko císařské nyní (v březnu a v dubnu) dvěma proudy spěchalo do království, aby zamezilo, po případě i odrazilo, očekávaný vpád švédský. Některé pluky hned rozestaveny v Polabí od Mělníka až k Ústí a, jak vyprávěno, poskytnuta také jistá pomoc kurfiřtovi Saskému. Ale celkem upřímně se nahlíželo, že stav císařské armády je špatný a vojska málo. Proto horlivě žoldnéřstvo najímáno daleko široko. Bývalý saský plukovník Vavřinec Hofkirch, z doby vpádu saského dobře známý, vstoupil r. 1638 do služeb císařských a v lednu 1639 vyslán s vévodou Františkem Karlem Saskolauenburským do Chorvatska a Krajiny, najímat proslulé i pověstné tlupy Chorvátské. Uherské husary pro císaře najali a skrze Moravu a jižní Čechy do Prahy

---

vedle sebe, jednak také nedostatečným rozlišováním toho skutku, že předvoj švédský vtrhl do Čech již 23. dubna, ale Banér sám teprv hodně později. Kritickým srovnáním zpráv ve Theatrum Europaeum a u Kocha (z dopisů Gallasových) s pracemi monografickými vyjde tuším na jevo, že jedině správným jest chronologický postup, jak nad čarou jej vykládám. — Ostatně ze starších spisovatelů J. Cornova (P. Stransky's Staat von Böhmen, IV. 500) ve stručných slovech k témuž došel závěrku.

vedli Štěpán Palfi a Emerich Bercsenyi *). Slavata již koncem dubna ohlašoval jich příchod, ale oni přišli teprv okolo polovice měsíce června.

Celé Čechy záhy se podobaly velikému táboru vojenskému. Všude projížděli se verbíři a za hotové peníze i sliby „brali na vojnu.“ Od března sám předseda dvorské rady vojenské. Jindřich hrabě Šlik nacházel se v Čechách a řídil vyzbrojení vojska. Rovněž tak o něco později na Moravě. Byla to však celkem velmi špatná společnosť, kterouž císařští verbíři sehnali. Na vojnu dávala se hlavně chasa zlotřilá, kteráž přede vším jiným myslila na olupování vlastních krajanův.

Císařské pokladny nemohly záhy vypláceti žold a opatřiti vojsku rychle všechny potřeby. Kupována sice ve velkém spíže, koně, v Rakousích zhotovována sedla, ale vše šlo pomaleji, než si najaté vojsko představovalo. Hlavně pro nedostatek peněz. Již v lednu císař Ferdinand III. poslal dvé poselstva, jedno do Říma, druhé do Španěl. Vyslanec do Říma měl žádat papeže, aby bylo dovoleno vymáhati od prelátů a duchovních berně a půjčky ze jmění církevního, vyslanec do Španěl Hannibal Gonzaga, jel prosit o peníze čili subsidie, kteréž poslední léta docházely velmi spoře. Oběma žádostem vyhověno. Ze Španěl obdržel Ferdinand III. za r. 1639 celkem 546.000 zlatých. Potom také vyžádal si císař u papeže plnomocné odpustky pro všecky, kdožby na válku přispěli, a v květnu kardinál Harrach učinil o tom v celé arcidiecesí

---

*) Slavatovy dopisy z r. 1639 v archivu musejním; z nich vybrány jsou i v následujícím vypravování četné podrobnosti. — Krones, Niklas Graf von Bercsenyi-Szekes, der Genosse Franz Rakoczis II. und seine Ahnen.

vyhlášení *). Konečně žádány pomoci od sněmů ve všech zemích Rakouských, kteréž dosti horlivě povolovány, ale pomalu se pak scházely.

Ve Slezsku povolili stavové již v prosinci 1638 na sjezdu ve Vratislavi 550.000 tolarů, kteréž slíbili složiti ve čtyřech lhůtách během r. 1639, ale tak, že si mohl každý z berně odpočítati útraty, které měl s ubytováním císařského vojska, a pak za slib, že císař, nebude-li toho zvláštní a mimořádná potřeba, nijaké posádky do Slezska nepoloží. Z peněz těchto jistě dvorská komora neviděla ani krejcaru, neboť sotva asi stačily k ubražení výloh za ubytování vojska Gallasova, kteréž v zimě 1638—1639 ve Slezsku tábořilo. A nyní mimo to nastávala potřeba stálé nějaké posádky v zemi, neboť Slezsku zrovna jako Čechám hrozil nepřátelský vpád, na nějž protestantské obyvatelstvo slezské toužebně čekalo, doufajíc ve vysvobození ve věcech víry. Když pak Švédové r. 1639 vskutku přišli, lze pochybovati, že ze Slez nějaká berně vůbec mohla docházeti. — Císař však tam nemohl 1639 mnoho vojska poslati. I nařízena toliko veřejná hotovosť, a sice tak, aby každý desátý muž byl připraven k obraně země. V pevných místech Slezska rozloženy pak posádkou všeho všudy čtyři pluky pěchoty a jeden pluk dragounů. V Těšínské zemi rovněž ležel jeden pluk pěchoty **).

Morava nebyla v přímém nebezpečí. Nicméně i zde hotovosť zemská nařízena a pak měla vláda v úmyslu naverbovati 1500 mužů pro pevná místa. Především ovšem vymáhány peníze. Moravští stavové povolili v květnu 1639 200 tisíc zlatých na dva terminy, z nichž určil císař 165 tisíc

*) Theatrum Europaeum IV. 87; Koch I. 85; Krásl 445.

**) Theatrum Europ. III. 997; Grünhagen, Gesch. Schlesiens II. 284; Biermann, Teschen, 233.

na válku se Švédy, ostatek na jiné potřeby. Ovšem celá summa se nesešla, protože, po žádosti sněmu, stavům a osobám živelními pohromami postiženým měla berně se odpustiti. Za to zase právě tento sněm přijal nové, velmi ostré opatření ve příčině exekucí proti těm, kdož od let byli berni dlužni; ale na ten čas zase bez patrného úspěchu (viz str. 37). — Židům uloženo, aby vedle ustanovené kvoty tentokráte o 5000 zl. více dali. Avšak ještě začátkem r. 1640 nařizováno komoře, aby na židech hrozbou, že se jim zapečetí synagoga a zavrou starší židovští, peníze tyto se vymáhaly. — Mimo to vydáno od císaře nařízení, aby opevněno bylo Brno, Špilberk a zvláště Jihlava, což se však velmi liknavě provádělo. Vláda nebyla s to ničím k tomu přispěti, a měšťané o své ujmě také nebyli příliš horliví. Vojsko, které z Uher a pak i z jiných stran do Čech táhlo, způsobovalo obyvatelům mnoho škod *).

Také v Čechách pomýšlelo se na rychlo na svolání ne sněmu, než toliko sjezdu nejvyšších úředníků, soudců zemských a několika nejblíže u Prahy přísedících zástupců všech čtyř stavů, dle svolení daného k tomu na sněmu v prosinci 1638 (str. 32 a 33). Plná moc pro účastníky příštího sjezdu udělená pravila výslovně, že sjezd smí se usnésti o povolení peněžité pomoci, ale jen když by se to dotýkalo nějaké menší summy. Na to se ovšem nyní vláda ohlížeti nehodlala a doufala sjezd přiměti k tomu, aby při nebezpečenství tak patrném se svolilo, oč bude žádáno. Nebyla to naděje marná. Neboť právě mezi některými katolickými pány v Čechách již od počátku roku uvažovány následky švédského vpádu ve smyslu

*) D'Elvert Beiträge IV. 151—165; Finanzen 287, 289; Notizenblatt 1859, 38.

náboženskо-politickém, a z těchto úvah vzniklo přesvědčení, že i také mezi katolíky musí povzbuzen býti větší ruch, protože půjde v následující válce především opět o víru, sotva jaksi taksi v Čechách zabezpečenou. Kdo byl původcem těchto myšlének a úvah, nedá se vystopovati; jisto však jest, že nebyl jich dalek zejména Vilém Slavata a oba Martinicové, otec i syn.

Císař Ferdinand III. vítal smýšlení takové s velikou radostí i šlo jen o to, v jakou vtěliti je formu? Někdy počátkem února 1639 zamýšleno zříditi „družinu křesťanské obrany“ (sodalitas christianae defensionis), která měla býti spolkem pro sbírání dobrovolných berní, čili vlastně darů a příspěvků, na válku*). Tento způsob byl by se mnoho neosvědčil. Neboť k tomu císař nepotřeboval spolku. Komora vypůjčovala si toho času peníze, kde to vůbec šlo; i bohatí katoličtí páni neváhali pomáhati, čím a jak mohli. Víme, že Maximilián z Ditrichšteina půjčil císaři 20.000 zl., hrabě z Werdenberka dvakráte po sobě po 25 tisících zlatých, a jiní mnozí rovněž. Také jesuité neskrblili s půjčkami**). Tím bylo vyčerpáno vše, tak že dobrovolné příspěvky, ač jimi nepohrdáno, nebyly by způsobily to, co od nové sodality si slibováno. — Jak a co se dále v této věci jednalo, povědomo není; konec konců byl však, že „družina křesťanské obrany“ hlavně pomyslila buditi nadšení pro císaře a katolickou víru, a že, jak za to mám,

---

*) Viz důležitý o tom regest z knih dvorské komory u D'Elverta Beiträge IV. 148.

**) Mnoho-li přímo císaři půjčili, jasno není; ale za ligou katolickou měli na konci války dluh 492.208 zl. 31 kr. — J. Friedrich, Beiträge zur Gesch. des Jesuitenordens (Mnichovská akademie 1881, Abhandlungen XVI, 1).

z tohoto nadšení vznikly první dobrovolnické sbory vojenské — totiž studentské legie!

Jesuitům zajisté, již pro blízké styky jak se dvorem tak s předními stavy katolickými, nebyla neznámou myšlénka o zařízení „družiny křesťanské obrany," a oni to byli také, kteří vtělili ji ve formu nejpřiměřenější. Studentské spolky k ustavičnému uctění P. Marie při kollejích jesuitských pod jménem Marianských družin trvající, proměněny nyní ve sbory dobrovolníků vojenských, kteří, rovněž pod praporem P. Marie, bojovati měli pro zachování katolického náboženství. — Toť jest původ a vznik prvních studentských legií z r. 1639, kteréž potom po všecka další století až do našeho věku (1809, 1848) při každém nebezpečí znovu se zřizovaly i velikého jména nabyly.

Studentské legie pod jménem a ochranou P. Marie zřizovány nyní s největší rychlostí ve všech místech, kde nalézaly se kolleje jesuitské. Nejvíce prosluly legie Olomoucká, 400 dobrovolníků počítající, a pak především legie Pražská. Tato zřízena 3. května součinností obcí Pražských, Wernera mladšího hraběte Tilly a rektora Klementinské kolleje P. Meridiesa. V její čele stáli čtyři jesuité, mezi nimi u studentů zvláště oblíbený P. Grobendonque *). — Horlivosť, se kterou studenti jednak ve zbrani se cvičili, jednak ani nejhrubší práce válečné se neštítili, což dokázali tím, že za 14 dní vyvezli veliké náspy, dosud zvané Marianskými hradbami, k ochraně Hradčan a Malé strany: to vše působilo na obyvatelstvo pražské měrou mnohem větší, nežli jakékoliv sbírky peněžité. Měšťanské sbory, jimž dostalo se v Mikulášovi Turkovi odhodlaného náčelníka, nyní

*) J. Svoboda, Památky kolleje Klementinské v Čas. katol. duchovenstva 1875, 411.

také docela jinak pojímali úkol svůj. Koncem března již vykonán v Praze tak zvaný generální mustruňk všeho zbraně schopného obyvatelstva, z něhož zřízeno devět praporů; každého dne 500 mužů musilo konati hlídky a stráže. Měšťané zápolili nyní se studentstvem o závod v pracech na hradbách i v jiných potřebných výkonech vojenských. Jak důležitým jest ve válce nadšení pro věc, ukázalo se teď příklady příliš patrnými, kteréž na daleko široko nezůstávaly bez vlivu.

Světlo toto mělo ovšem také své stíny. Na venkově bylo se těžko rozehřáti pro válku, když vlastní vojsko Gallasovo dopouštělo se, jsouc pořád skoro bez žoldu, bezčetných násilností. Vojenské „partaje“ projížděly po krajích, braly lidem koně a dobytek, tak že nebylo možno síti ani jeti kamkoliv. Z některých míst báli se vůbec lidé vyjíti i jen za humna, aby nebyli obíráni; místy vojáci podnikali i útoky na městečka a vesnice, při čemž všecko vytloukli a lidi mučili*). Již v dubnu psal Slavata synu svému, že bude nejlépe, když každý pán na svém panství zmustruje si poddané k obraně proti loupeživým vojákům. A to se také stalo. Někde lid, když ocitl se v převaze proti menšímu oddělení anebo několika vojákům, mstil se sám svým způsobem za utrpené příkoří.

Místodržící čeští, kteří toho času všichni byli v Praze shromážděni a hleděli do bezpečnosti ukrýti korunovační klenoty i privilegia na Karlšteině chovaná, byli denně obléháni stížnostmi od krajských hejtmanů, ale nevěděli proti tomu rady ni pomoci. Teprv když více peněz sehnáno a vojákům zadrželý žold aspoň částečně zaplacen, nastalo jakési uspokojení. — Mnozí

*) Doklady u Wintra v Č. Č. Musea 1888, 287, 288 a násl.

však z pánů a rytířů nehodlali vyčkati nové bouře, nýbrž zavčas s majetkem svým prchali do Rakous a Bavor. Útěků bylo tak hojně, že předseda dvorské vojenské rady hrabě Šlik vydal proti tomu zákaz, ovšem s malou platností a účinkem. Rovněž tak prchalo kněžstvo katolické, zejména řeholní, a majetek svůj odváželo do ciziny anebo doma skrývalo do bezpečných úkrytů.

Děkan kapitoly staroboleslavské Jiří Bílek již 16. března obraz P. Marie a všechny klenoty kostelní do Prahy odvezl; klenoty zde uschovány, obraz P. Marie některý čas v kostele sv. Víta vystaven, potom dále do Vídně odvezen, kdež zůstával v ochraně císařské rodiny. Rovněž tak kardinál Harrach a kapitola Svatovítská bezpečně ukryla všechny drahocennější věci a archiv kapitolní. — Strahovský opat Kvestenberk prchl do Vídně, ostatní řeholníci nalezli útočiště v premonstratských klášteřích rakouských a moravských. Doksanským premonstratkám sám Gallas, 17. dubna (na květnou neděli) k nim přijeda, zvěstoval porážku císařských a Sasů, a připravil je na to, že Švédové brzo budou v Litoměřicích. Přestrašené panny, počtem 24, částečně vozmo, částečně pěšky prchly do Litoměřic. V klášteře zanechaly všecko, zejména množství spíže, potravin a dobytka; kostelní náčiní a skvosty zabedněny a ponořeny do Oharky, ale pak více — nenalezeny *). — Klášterníci tepelští sice neprchli, a také ubránili se násilnostem vojska švédského a císařského, ale poddaní jich tou měrou zhubeni, že z 571 osedlých zbylo po vypuzení Švédů toliko 224 **)!

---

*) Beckovský III. 3, 267; Čermák, Premonstráti v Čechách a na Moravě str. 163; F. X. Beneš v Památkách V. str. 170.

**) Svědectví listinné o tom ze dne 16. května 1640 (z pozůstalosti páně Donebaurovy).

Také jesuité při blížícím se nebezpečenství hleděli drahocenné skvosty a knihy zavčas odkliditi, zejména z kollejí ve městech venkovských. I sjeli se mnozí se svými i klášterními věcmi do Kutné Hory, a když vichřice se blížila, na třech vozích odváželi 31. května majetek svůj rychle k hranicím moravským (k Jihlavě). Přitom byli mezi Michalovicemi a Horkovicemi přepadeni od lidu selského, tři jesuité zastřeleni a vozy jejich vyloupeny. Z úředních protokollů *) o tom zachovaných jest však na jevě, že nevedly k tomu pohnutky náboženské, než touha po penězích a skvostech.

Mezi tímto všeobecným téměř ze země útěkem svolán Ferdinandem III. sjezd stavovský a sešel se 9. dubna na hradě pražském. Mimo nejvyšších úředníků, soudců zemských a rad královských jen několik málo osob ze všech čtyř stavů se ho zúčastnilo. Trval nejvýše čtyři nebo pět dní. Žádosti královské vysloveny byly ve dvou listech, ze dne 23 března a 3. dubna, a stavové k nim beze všeho odtahu přivolili, ač překročili tím do jisté míry mandát sobě udělený. Oni ovšem za daných poměrů jinak ani nemohli, ale svolení učinili s výhradou, že císař při nejblíže příštím sněmu předloží je sjezdu k dodatečnému schválení, a dá pak stavům obyčejný revers, že nemá to býti na ujmu zemským privilegiím, svobodám i právům.

Svolení učiněno následující: Do 9. května byli povinni všickni odvésti do ustanoveného k tomu místa berně v obilí i v penězích, a sice: páni za každého osedlého poddaného $1^1/_2$ věrtele žita a po 1 zlatém; každý měšťan z královského

---

*) Vydal je z archivu Kutnohorského Jar. Čelakovký v Barákově Svobodě 1871 241 a násl. — Obšírně píše o tom (skoro doslovně dle Balbínových Miscell.) Peschek Gegenreformation II. 122.

města strych žita a 2 zlaté 40 kr.; faráři nebo jich kollátoři z příjmů farských 1 věrtel 3 čtvrtce žita a 54 krejcary; kupci a obchodníci 3 strychy, 1 věrtel 2 čtvrtce žita a 9 zlatých; svobodníci, lenníci Karlšteinští i Křivoklátští a pak majitelé poplužních dvorů bez poddaných po 1 strychu 2 věrtelích žita a 4 zlaté; ovčáčtí mistři po 2 věrtelích 1 čtvrtci žita a 1 zl. 20 kr.; ovčáčtí pacholci 3 čtvrtce a 1 mírku žita a 33 kr., židé více než 20tiletí po 1 strychu 2 věrtelích žita a 4 zl., židé mladší (od 10—20 let) po 3 věrtelích žita a 2 zl. *) Za poddaného, který ani obilí ani peněz nemá, povinna jest složiti vrchnost připadající podíl. Kdo snad půjčil napřed peníze nebo obilí k potřebám vojenským, může si to sraziti; kdoby v čas berni nepoložil, bude stíhán. Krajové Loketský a Chebský mají bez jakékoliv výhrady s ostatní zemí trpěti, a rovněž tak se má císař postarati o to u hrabství Kladského.

Peníze měli se odvésti krajským hejtmanům a ti dodati je ku komoře královské; obilí mělo býti uloženo do zásobáren a sice: z kraje Čáslavského, Kouřimského, Chrudimského, Vltavského, Bechyňského a Pracheňského do zásobárny Pražské, z krajů Hradeckého, Boleslavského a Slanského do Mělníka a odtud po vodě do zásobárny Litoměřické; z kraje Litoměřického tamtéž; z kraje Žateckého a Rakovnického do zásobárny Žatecké; z kraje Plzeňského a Podbrdského do zásobárny Plzeňské; z kraje Loketského a Chebského do zásobárny Chebské. — Později nařízeno, dle staršího již vzoru, odvádění tak zvaného desátého mandele pro potřeby vojska.

Část usnešení zůstala na papíře; aspoň jisto

*) Míra vysvětluje se takto: 1 strych (korec) má 4 věrtele, věrtel čtyři čtvrtce či míry, čtvrtce čtyři mírky.

jest, že do zásobárny Litoměřické nedovezeno nic, protože Litoměřice, jak vyprávěno, již dříve padly do rukou švédských. Jinak však vymahána berně velmi ostře a sice pomocí hejtmanů krajských; tito jsouce od doby obnoveného zřízení přísahou i slibem zavázáni, byli od místodržících k plnění povinností svých důrazně napomínáni i doháněni, zvláště s poukazem na patent císařský ze dne 1. června 1638 (str. 19 a 42). Vedle toho ovšem byl u vojska Gallasova také generální proviantmistr s celou řadou úředníků podřízených; ti měli dozor nad zásobárnami, přijímali do nich obilí a vydávali jednotlivým plukům, čeho bylo třeba. V některých krajích byl nával prací tak veliký, že dva hejtmani nepostačili. V Plzeňském kraji zrovna touto dobou žádáno o třetího hejtmana nebo vlastně o adjunkta pro oba hejtmany; ale místodržící, bojíce se, aby i z jiných krajů nepřišly podobné prosby, vyslovili se proti tomu *).

V přípravách válečných vedle toho stále pokračováno. Císař sám hodlal odebrati se do Čech, a jen zprávy ze Sas ho zdržovaly. O porážce Morzinově dozvěděl se ostatně velmi pozdě; víme ť z listů Slavatových, že 23. dubna nevěděl dvůr císařský ještě určitě, co se vlastně sběhlo. Nicméně cesta do Čech pro jistotu poodložena; pak k ní vůbec nepřišlo.

Gallas byl by mohl ještě teď Čechy obrániti, kdyby byl záhy vystoupil výbojně a času, který ztratil opevňováním Prahy a zřizováním pevného tábora na Bílé Hoře, byl užil k rychlým pochodům ke hranicím zemským a k obsazení nejdůležitějších průsmyků do Čech vedoucích. Ovšem, Gallasovo vojsko bylo v špatném stavu a zejména zásobování jeho nejcha-

*) Současný úřední tisk o tomto sjezdu; Riegger, Materialien XI, 45; B. Rieger, Zřízení krajské 263.

trnější stránkou tehdejšího vojenství; ale v dubnu měl předce pohromadě velmi slušný armádní sbor, kdežto Banér i po vítězství nad Morzinem pohromadě nemíval a nemohl míti víc než několik málo tisíc lidí. — Gallas takovéto odvahy schopen nebyl, nýbrž čekal, až nepřítel přijde. U dvora císařského vzbudilo to velikou nechuť proti němu, a Ferdinand III. na rychlo z bojiště porýnského volal Hatzfelda s 5000 a Piccolominiho s 6500 muži do Čech. Také v obecném mínění byl Gallas posuzován špatně. „Divné a nestálé štěstí měl a mnoho lidu vojenského zavedl," praví o něm současník Kozmanecius. Nicméně prozatím neučiněno nic, co by ke změně velitelství směřovalo.

Gallas dal kolem Prahy bořiti všecky domy, čímž zejména zahynul na čas i špitál sv. Pavla za Poříčskou branou a domy na tak zvaném Špitálsku (v nynějším Karlíně) stojící. V místech těch tábořili potom ohniví husaři uherští a chorvátští ve stanech tak četných, jako by prý celé město zde bylo povstalo. V Praze samé školy i kolleje zavřeny, a místnosti připraveny pro nemocnice. Tomuto osudu zejména propadl i seminář arcibiskupský.

Na zprávy o vpádu předvoje švédského do země a osazení Litoměřic, rozeslány listy od místodržících do všech důležitějších měst, aby nenásledovala zlého příkladu Litoměřických, nýbrž zachovajíc věrnosť císaři, bránila se nepříteli, pokud budou moci, a zavčas dala do Prahy věděti, potřebují-li pomoci vojenské. Hned potom pro lepší upokojení přestrašených obyvatel místodržící vydali přípis (19. května), že Hatzfeldský lid již je zde a těchto dnů s armádou Gallasovou se spojí a nepřítele hned ze země vypudí*), což všechno však ani v nejmenším prav-

*) Winter v Č. Č. Musea 1888, str. 281.

dou nebylo a býti nemohlo, neboť Hatzfeld byl toho času ještě velmi vzdálen od království Českého.

Vojsko staženo všecko do Prahy anebo do nejbližšího okolí; v jižních Čechách zanechány posádky pramalé: v celém Bechyňském kraji jediný pluk statečného pána Sigmunda Myslíka z Hyršova. Aby předvoj švédský snad od Litoměřic nepokusil se o pochod podél Labe, vysláni Vavřinec Hofkirch a hrabě Montecucoli k Brandejsu na Labi, aby nepřítele zdrželi od přechodu. Ale Hofkirch, vyděračný a krvelačný voják, počínal si v Brandejse hůře nežli nepřítel, a zejména také ve Staré Boleslavi, kdež ze zlosti, že obraz P. Marie je odvezen, všechny městské a duchovní domy i kostely obloupil, obilí, víno, mouku lidem pobral a vše do ležení svého u Brandejsa zavezl. Za záminku udával, že vojáky bez žoldu zůstavené nemohl na uzdě udržeti. Proti vlastnímu nepříteli ukázal se býti potom velikým slabochem.

Banérovo tažení ku Praze.

Banér, když jeho předvoj v Děčíně, Ústí a Litoměřicích se pevně usadil, teprve sám také dal se na cestu do Čech, asi na sklonku první polovice měsíce května; dříve jistě ne. Ve mnohých pramenech a téměř ve všech spisech současných nalezáme zprávu, že švédský vojevůdce měl 40 tisíc mužů, když do království vtrhl. To jest číslo nesmírně přehnané, jak ze všeho je patrno. My pochybujeme, že měl Banér při vjezdu do Čech více než třetinu oněch 40 tisíc, a máme proto dobré důvody.

Banér táhl pomalu, a v Litoměřicích, kde se spojil s předvojem, zůstal nejméně 10 dní,

než se pustil dále. Jednotlivé oddíly vojska vyjížděly na pleny, hlavně podle Ohře až k Lounům, kde Švédové byli jistě asi od 14. nebo 15. května a daleko široko se rozbíhali pro peníze a profiant, ku př. až i do Rakovníka. Jiná část již dříve, pokud jen předvoj v zemi byl, spouštěla se k rychlým jízdám k Mostu a nejdále až k Chomútovu. Toto město bylo ve dnech 1.—16. května pětkrát přepadeno a musilo dáti, co kde mělo; lidé byli biti, kolem lámáni, prsty jim přišroubovány anebo hřebíky do nohou vráženy, aby pověděli o svých zásobách, jichž potom asi na 160 vozech odveženo do ležení švédského, a mimo to všechen dobytek odehnán*).

Banérovi se tento způsob válčení nelíbil; osobní úmysly jeho byly tou chvílí jiné. Jako na straně císařské s prospěchem ukázáno k náboženskému rázu nastávajícího vpádu a tudíž pod praporem víry způsobeno nadšení mezi katolíky pro obranu náboženství: tak také Banér tažení svému mínil dáti ráz náboženský, t. j. boje za osvobození utlačovaného evangelia! Již ve hlavním stanu před Freiberkem 24. dubna vydal v tom směru provolání k vojsku, kteréž nyní hojně rozšiřováno v lidu, snad i pomocí emigrantů, jichž do půldruhého tisíce připojilo se k Banérovi a spěchalo do vlasti s nadějemi na větším díle přehnanými**).

V provolání se pravilo, že Banér netáhne do Čech za účelem světským, nýbrž proto, aby obyvatelstvu tohoto království, ve víře a svědomí od papeženců potlačovanému, na pomoc přispěl a je z trápení vysvobodil, a nepochybuje,

---

*) Denník současný o tom v Mitth. des Vereines für Gesch. d. Deutschen in Böhmen III. 127. Malá zmínka v Památkách VIII. 263.

**) Německý text v Theatrum Eur. IV. 101; dle všeho vyšlo provolání také po česku, ale sotva se asi jediný exemplář naší době zachoval.

že mnozí z nich, vidouce tuto snahu, ke Švédům se přidají a společně za dosažení téhož cíle budou pracovati. I proto s největší přísností nařizovalo se všem plukovníkům, aby drželi své pluky pohromadě, nedopouštěli jednotlivým oddílům vyjížděti na lup a ustraňovati se od armády za účely nekalými; kdo bude dopaden při loupení, bude přísně potrestán a sice nejen voják, ale také důstojník, který mu to trpěl. Aby se nikdo nemohl vymlouvati, že o provolání tomto vědomosti neměl, nařízeno, aby u každého pluku bylo vybubnováno, od kněží vyhlášeno a také tiskem rozšířeno.

Kdyby se bylo dalo zachovati nařízení Banérovo, není pochybnosti, že velké věci mohly býti způsobeny. Vždyť nyní na pouhé slovo a po tolikerém sklamání hrnul se lid obecný do vojů švédských více než do císařských, nač Gallas trpce si stěžoval. Místy sedláci s nadšením šli Švédům vstříc volajíce: „Královští přicházejí!“ Že přitom byly vedle jiných příčin *) také pohnutky náboženské, je docela nepochybno. Ze stavů vyšších dali se k Švédům naverbovati Karel a Oldřich Bibričové **); mnozí jiní, urození i sedláci, při různých příležitostech konali Švédům dobré služby. - Emigranti šlechtičtí toužili po navrácení statků a zmocňovali se jich tou měrou, jakou švédská armáda postupovala. Sotva že Banér ocitl se v Litoměřicích, již bratří Rudolf a Petr Kelblové z Geisingu zmocnili se rodinného kdysi panství Chlumeckého (Kulm) a udrželi se při něm, pokud Švédové byli v zemi. Současně všude s postupem Banéra vyháněni nebo dobrovolně odešli faráři katoličtí a ve městech i ve vesnicích kněží evangeličtí se Švédy se navracující zavedli opět boho-

*) Koch, I, 176: Bernau, Album II. 25.
**) Bílek, Konfiskace 52.

službu na větším díle po luteránsku, málo kde po bratrsku.

Ale celkem Banér, i kdyby byl měl vůli nejlepší, nebyl s to provolání svému zjednati platnost, a „válka musila živiti válku.“ Ba, právě toto tažení, jakoby na vzdory původnímu zámyslu, zanechalo co do ukrutností a neblahých následků stopy nejtrvalejší. Jak bylo při tom emigrantům, kteří s jinými nadějemi se připojili k armádě Banérově, lehko lze si pomysliti.

Litoměřice první pocítily rozdíl mezi zásadou vyslovenou v provolání a mezi praxí prováděnou ve skutečnosti. Město toto již r. 1631 a 1634 přetrpce zkoušené, sotva že se během posledních let poněkud zotavovati začalo, proměněno znovu v poušť. Neboť nejenom že velké čtyři mlejny (o 24 kolech) spáleny, i také dva kostely (sv. Jana a sv. Vojtěcha) a jiných asi 150 domů zbořeno, jez protržen, most, sotva s velkým nákladem zřízený, při odchodu Banérově z Čech, zbořen, cihelny vypáleny, stromoví a vinice posekány, lisův vinařských asi 50 zbořeno, a vůbec vinařství zde i okolo Slaného a Prahy zasazena rána smrtelná. Nestaly se tyto škody všecky za prvních deset dní švédského pobytu, nýbrž během tohoto tažení, ale bylo jich pro záhubu města jistě dost. A to ještě současné prameny vypravují, že nebýti ušlechtilé manželky Banérovy, bylo by to dopadalo mnohem hůře. Rovněž tak v blízkém klášteře Doksanském řáděno velice. Odvezeno odtud 16 set pytlův obilí, 150 strychův mouky, 20 sudův vína, 18 volů, přes 600 ovcí atd. To se rozumí, že vzato vše bez jakékoliv náhrady *).

---

*) Světeckého Paměti v archivu Třeboňském IV. 427; Lumír 1851 str. 595. O Banérově manželce Památky V. 170. — Několik málo listů současných pa-

Proč Banér tak dlouho v Litoměřicích meškal? Odpověď k tomu snadná. Armáda jeho musila si odpočinouti, musila se zotaviti a ponenáhlu doplňovati. Na tuto stránku kladena veliká váha. Nejen v Čechách s prospěchem verbováno, ale také do Němec ke všem ostatním velitelům švédským dopsal Banér o posily. — V tuto chvíli byl nový okamžik pro Gallase zde, aby vystoupil výbojně a nepustil Švédy hlouběji do vnitř země. Ale i ten byl promeškán. Banér zatím pořádně se zařídil i opatřil, a pak 27. května hnul se od Litoměřic k Mělníku. Ne s celým vojem, nýbrž s hlavní a vybranou částí.

Jeden malý oddíl vypraven do kraje Žateckého, odkudž obyvatelstvo houfně prchalo s majetkem do Rakovníka. — Nejvíce vytrpěla Kadaň *); pro město Žatec nejtrudnější chvíle nastaly teprv později. Prozatím jen někteří emigranti se sem vrátili, z nichž zvláště jakýsi rytíř z rodu Fictumů se připomíná, kterýž prý s měšťany zle nakládal a katolického purkmistra pohlavkoval i bradu mu vyrval. Loupežení a drancování bylo i zde hlavním účelem, ale za krátko oddíl tento vrátil se ke hlavnímu voji — a zle bylo teprve zase na podzim.

Druhé trochu větší oddělení vojska **), hlavně jízdy, vysláno do jižních Čech k Táboru a Budějovicům. To rychlými přejížďkami z místa na místo rozmnožovalo postrach všeho obyvatelstva před do-

---

mětí a píseň o Banérovi u Litoměřic v rkp. Českého Musea od Viktorina Viléma Šermera. — Podal jsem zprávu o nich v Č. Č. Musea 1878 str. 162.

*) Mitth. des Vereines f. Gesch. d. Deutschen in Böhmen XXIII. 164. Co však se zde vypravuje, jako by Banér byl již v březnu přišel do Kadaně, a jako by Švédové byli přitáhli přes Krušné Hory, nemohu pokládati za správné.

**) Theatrum Europ. IV. 107 udává: 5000; což jest jistě přehnáno.

mněle ohromnou mocí švédskou. Jezdci švédští při silnicích olupovali každého, kdo jim do rukou přišel a zejména kupce Budějovické, a pak hned zase kupce Pražské, jedoucí z Lineckého trhu. V celých jižních Čechách na žádné silnici nebylo bezpečno, ba byl strach i o to, aby Švédové po tak zvané zlaté stezce Prachatické nepokusili se o vpád do Rakous anebo zase o přímý útok na Vídeň. Ve Vídni následkem toho sepsáno veškeré obyvatelstvo a nařízeno mu, opatřiti si na 6 měsíců zásoby; kdo tak učiniti nemohl, musil se vystěhovati.

Hlavní voj pod Banérem ještě 27. května stihl do Mělníka, zmocnil se města a celé je pobořil a vydrancoval *).

Nazejtří (28. května) **) postoupeno podél pravého břehu Labe až ke Kostelci na Labi. Jízda dorazila do Staré Boleslavi, a co ještě po loupežích Hofkirchových zbylo, nyní od Švédů dobráno. V těchto místech, a sice u Brandejsa, hájiti měl přechod přes řeku Hofkirch, maje 8 pluků pěchoty a jízdy. Ale Banér, poučen byv nějakým sedlákem, s jízdou svou přebrodil se v neděli 29. května ráno přes řeku u Labského Kostelce téměř bez překážky. Hofkirch sice, okamžitě zvěděv o tom, přiblížil se také ke Kostelci, ale přechod již nezamezil, i couvl k Lobkovicům. Zde přišlo k bitvě, v níž vojsko císařské na hlavu poraženo a Hofkirch sám, byv poraněn do ramene, upadl do zajetí. Vedle něho zajat také hrabě Montecucoli a větší počet důstojníků. Nyní měl Banér cestu do Prahy otevřenou.

---

*) Theatrum Eur. IV. 107; Bílek Konfiskace 1147.

**) Připomínám, že v Theatrum Europ. a dle něho u Balbina (Historia Boleslaviensis), Beckovského i u mnohých pozdějších dějepisců co do chronologie nejrůznější neshodná data se podávají. — O Brandejsu a Boleslavi viz J. V. Práškovu monografii okresu Brandejského.

Praha byla však dobře opatřena; zejména na Bílé Hoře upraveno veliké opevnění od vojáků i sedláků, a postaveny zde dva pluky s 50 děly. Kolkolem hlavního města ve všech vesnicích rozloženo císařské vojsko. Praha sama proměnila se ve veliký tábor; ale, bohužel, vojsko dopouštělo se tak divokých výstupků proti obyvatelstvu, že došlo z toho až ke vzbouření; velikému krveprolití jen tím zabráněno, že předseda vojenské rady hrabě Šlik jednoho rytmistra a 8 vojáků, kteří loupeží se dopustili, na veřejném náměstí dal odpraviti.

Banér přitáhl ku Praze již 30. května. Na opevnění Bělohorské útok učiniti se neodvážil, nýbrž položil se mezi vinicemi na Letné a pak u šibenice za Horskou (Novou) branou. Proti této bráně prvně stříleno, ale ne dlouho. Banér 1. června dal děla přivézti ke kostelu sv. Pankráce, a počal hrubou střelbu proti Karlovu, načež odpovídáno mu střelbou z Vyšehradu a od kostela sv. Apolináře. Trvalo to celý den bez výsledku. Zároveň téhož dne vysláno oddělení Švédů ke Zbraslavi na výzvědy, zdaž se Hatzfeld neblíží. Zbraslavský klášter přitom velmi utrpěl; most přes řeku Berounku zničen a vory na Vltavě, pro příchod vojska Hatzfeldova přichystané, rozházeny.

Švédský vůdce musil brzo viděti, že síly jeho na dobytí města nestačí a proto pokusil se dostati Prahu na smlouvu čili „pod akkordem." Ale Gallas ovšem na žádné nabídky nepřistoupil. Tak již po třech dnech Banér nucen byl od obléhání upustiti; ústup byl vykonán 2. června na pověsť, že Hatzfeld od západu se již blíží a předvoj jeho stojí na císařské louce; což pravda nebylo*). Švédové ustoupili, protože

*) Theatrum Europ. o příchodu Hatzfeldově mluví na mnoha místech, jako by byl způsoboval Bané-

na dobytí Prahy nebylo lze pomysliti, dokud nedošly posily, a protože utrpěli citelných ztrát, davše se v touze po loupeži v neprozřetelné boje v okolí Pražském, kteréž ve mnohých případech skončily nešťastně; zejména jízda císařská vyznamenávala se v pronásledování a zajímání jednotlivých oddílů švédských. Okolí Pražské na mnoho mil od přátel i nepřátel bylo přitom pohubeno *).

V městě nejvíce vyznamenala se statečností studentská legie Mariánská, což snad způsobilo, že o počtu legionářů studentských v táboře švédském bylo rozšířeno příliš přehnané mínění. Studenti obdrželi v uznání zásluh od Gallase darem prapor, na jehož jedné straně byl obraz P. Marie, na druhé český lev. Prapor tento byl 4. června slavně vysvěcen, a všickni legionáři skládali naň přísahu, že, nastanou-li časy nebezpečné, vždy budou bojovati pro vlast a víru pod praporem a ochranou P. Marie. Po vysvěcení vykonán slavný průvod ke Klementinum na poděkovanou učitelům a prapor uložen potom pro příští potřeby v Karolíně.

Banér ustoupil do Brandejsa, zmocnil se ještě 2. června zámku, zajal zde císařskou posádku, a hned na zejtří opanoval také Starou Boleslav. V těchto dvou městech bylo nyní na delší čas hlavní ležení švédské. K tomu účeli stavěny šance, vykopány hluboké příkopy a vše jako v táboře zřízeno. Obyvatelstvo na větším díle vyhnáno, domy pobořeny, kostely vytlučeny a v konírny proměněny, ba ani mrtvým tělům nedopřáno pokoje, a když u nich skvostů nenalezeno, házena psům za pokrm! — Rovněž tak v tábor válečný proměněn Mělník i Lito-

rovi četné obtíže, a zatím je to pouhý manevr, jímž mají se zakrýti neúspěchy švédské.

*) O Unhošti viz ku př. Sborník Historický II. 203.

měřice, aby měl Banér v celém Polabí pevná stanoviska a v případě ústupu z Čech krytou cestu.

Loupežná válka v Čechách.

Gallas zůstal po odchodu Švédů celkem nečinně v Praze; jen zde i tam menší výpady konány, když Švédové od Brandejsa ku Praze zajeli. Čekáno na spojení všech vojsk císařských s několika stran sem táhnoucích. Uhři, jak vypráváno, přišli částečně v polovici června, částečně i později, Hatzfeld s vojskem svým rovněž ku konci tohoto měsíce byl v Čechách *), Octavio Piccolomini přišel se svým sborem teprv ke konci listopadu **). — Také Banérovi dostalo se něco posil, ale celkem byl proti císařskému vojsku slabší. A přece právě v této době děly se ve království nejstrašnější věci dlouhý čas téměř bez odvety. Neboť po ústupu od Prahy nastala loupežná válka v nejdoslovnějším slova smyslu a krásné provolání o „vysvobození“ Čech bylo zapomenuto. Praví se, že 6000 míst bylo úplně vypáleno; švédský plukovník Adam Pful chlubil se, že sám 800 vesnic podpáliti dal. Čísla tato zajisté jsou přehnaná, ale ukazují, že ještě po mnohých letech s hrůzou bylo vzpomínáno doby, kdy třetina Čech zdrancována úplně, ostatek částečně.

*) Kdežto Theatrum Europ. mluví o Hatzfeldovi, jako by v zemi byl již v květnu, Koch I. 179 praví, že přišel do Prahy teprv 21. října a to prý přispíšil si, a byl zde dříve než jeho vojsko. To nemůže býti a zakládá se také na omylu. Víme£ z listu paní Silvie Černínové (Dvorský, Památky žen a dcer str. 287) ze dne 24. srpna 1639, že Hatzfeld „dnes komandirován“ je k Pernu a potáhne přes Černínské statky; tudíž musil toho času býti v západních Čechách.

**) List Slavatův ze dne 30. listopadu v archivu musejním.

Švédové z Brandejsa rozběhli se po celých východních Čechách. S lidem nakládali velmi zle, jakmile ve všem nebyl jim po vůli. Sedláci bývali biti až jim oči vylézaly, hnojná voda byla jim do úst nalévána, což se zvalo „švédským truňkem", mnozí přivázáni ke koním a musili s nimi zároveň běžeti, ano mnoho lidu selského vázáno k bidlům a slamou podpalováno. Ženy mladé i staré, vdané i svobodné przněny způsobem zhovadilým. — Proto také, zvěděno-li dříve o příchodu Švédů, obyvatelstvo celých vesnic prchalo do lesů a hor, ba daleko na mnoho hodin a zejména také až na Moravu. — Ne o mnoho lépe vedlo se kněžím katolickým. Zajatý jeden vikář vypravuje, že nakládáno s nimi hůře nežli se psy, že přivazováni k řetězům a bez vysokého výkupného nikdo nepuštěn na svobodu. Mnohým zdálo se, že navrátili se časové prvního pronásledování křesťanů za císařů římských. — Všeobecné tyto nářky doplňují se pak ještě zprávami z jednotlivých měst a míst.

Jedna část Švédů dala se přes Český Brod, Kouřim, Kolín, ke Kutné Hoře a Čáslavi. Český Brod celý v ssutiny a popel obrácen, tak že, mimo kostel, ani tak mnoho stavení dřevěného nezůstalo, co by do náručí složiti a odnésti se mohlo; město zůstalo pak až do r. 1648 úplně pusté a bez obyvatel. V Kouřimi Švédové sebrali mnoho koní, ale na zboží nebylo co vzíti, protože císařští vojáci již před tím obě předměstí vypálili a kořisti na mnoho set vozů odvezli. Do Kolína přišli Švédové 3. července; primas utekl, císařský rychtář, veliký horlivec katolický, uvržen do vězení a pak odvezen do zajetí za hranice a propuštěn teprv po 21 měsících za výkupné. Ostatní konšelé úřadovali dále, ale zakoušeli mnoho hořkostí, neboť musili Švédům sháněti potraviny i peníze; ale celkem touto

dobou škoda obce byla poměrně malá. Také protestantský kněz usazen na faru a konal služby boží ve hlavním chrámě. Někteří souvěrci patrně rádi tuto přeměnu viděli, většina však zůstávala chladnou, protože náboženství katolické zapustilo v ní již hlubší kořeny. — Na daleko široko po okolí vyjížděno na plen a co na dobytku uchváceno, v Kolíně se veřejně prodávalo. — Dne 20. července stihli Švédové do Čáslavě; i zde opakovaly se tytéž scény. Velice trpělo okolí, zvláště u Nových Dvorů.

Druhá část Švédů pustila se k Nymburku, Poděbradům, Kladrubům, Přelouči, Pardubicům a Chrudimi. — Do Nymburka přišly 9. června dva pluky a ubytovaly se ve městě od předešle zuboženém na 33 neděl! Poděbradské panství rovněž „v největší ruinu přišlo". Hned potom *) dostaly také Pardubice švédskou posádku; císařský velitel vypáliv před příchodem nepřítele na předměstích 89 domů a stodol, couvl před Švédy z města ven. Z Prahy posláno Pardubicům ku pomoci 1500 Chorvátův, ale ti na cestě byli 14. června od plukovníka Slanga poraženi a rozprášeni. Od Pardubic **) proskočilo 1000 jezdců do Vysokého Mýta, purkmistra a primasa zajali, dali odvézti do Poděbrad, a pak na Veliš a konečně do Slezska, kdež dvě léta ve vězení trávili a teprv potom za 4000 tolarů výkupného byli propuštěni. Město musilo dáti výpalné, koně, obilí, šaty a počítalo si škody přes 10 tisíc zlatých. Na Chrudimsku nejvíce vytrpělo Mezilesí, Slatiňany, Hrochův Týnec a Rosice, v okolí Vysokého Mýta panství Košumberské.

---

*) V Památkách VIII., 349 praví se: 4. června, ale v tom dle mého zdání bude nějaký omyl.

**) Ve zprávě současné o tom (u H. Jirečka Děje Vysokého Mýta str. 78) praví se „od Poděbrad," což pokládám za písařský omyl.

Třetí část Švédů táhla do Boleslavska a Bydžovska (nynější kraj Jičínský). — Mladá Boleslav padla Švédům do rukou 30. července. Vrátilo se sem mnoho emigrantů, mezi nimi častěji jmenovaný kronikář Jiří Kezelius (Bydžovský); dosazen pro ně v městě protestantský farář. Ze šlechticů do země se navrátivších zdržoval se zde po některou dobu také p. Michal Slavata, kterýž vzkazoval odtud po polním trubačovi pozdravení pro katolické své příbuzné p. Viléma a jeho syny *). — Z Boleslavi činěny výpady na všecky strany přes Bakov až k Turnovu a na druhé straně až zase k Mělníku. Zvláště panství Dobrovické mnoho trpělo. Kam Švédové nepřišli, odtud aspoň brali platy a výkupné; tak ku př. panství Navarovské od 1. července 1639 až do konce roku musilo jim dáti 2288 tolarů, 63 krav a volů, 25 ovec, 150 slepic, 30 hus, 525 liber másla, 424 korců žita a 327 korců ovsa. K tomu musí se poznamenati, že celé panství tehdáž čítalo všeho všudy 44 osedlých!

Také do Nového Bydžova vrátili se někteří emigranti zároveň se Švédy, kteréž přivedl sem generálmajor Fridrich Sobětický, sám také emigrant ve službách švédských. Rovněž luteránské služby boží zavedeny. Zle se vedlo i zde císařskému rychtáři, kterýž předtím býval tvrdým pronásledovníkem nekatolíků. Nyní mu spláceno vězením a pokutami. Jičín, Veliš, Kopidlno také Švédy obsazeny. Kopidlna zmocnil se emigrant Václav Robmhap ze Suché a celé panství „vyplundroval" **). Na Milčeves vrátil se bývalý majitel Bořek mladší

---

*) List Mělnického hejtmana Samuele Hradčanského mladému Slavatovi dto. 24. srpna 1639 v archivu musejním.

**) Zprávu tuto u Bílka, Konfiskace str. 462 vytištěnou vztahuji dle domnění svého k r. 1639.

Dohalský a ujal se panství na tak dlouho, pokud Švédové byli v zemi. Chlumec nad Cidlinou od nepřítele pevně osazen a byl pak v těchto stranách důležitou posicí Švédů pro delší dobu.

Čtvrtá část Švédů obrátila se buď od Chlumce nebo od Pardubic do kraje Hradeckého. Tato výprava byla nejdůležitější, poněvadž zde nastal veliký obrat. Bylo již několikráte vypráveno, že v tomto kraji lid i šlechta nejhouževnatěji bránili se reformaci katolické; co však přes to bylo vykonáno, nyní nejednou se zvrátilo. S rychlostí neobyčejnou celý kraj opanován: 9. června již první tlupa Švédů ukázala se v Polici, tedy na samém konci kraje i království. Hradec Králové musil býti oblehán a trvalo to několik dní, než byl, 17. června, dobyt. Přitom na 400 domův bylo pobořeno a vypáleno. Velitelem švédským v Hradci byl pak generálmajor Čabelický, patrně také emigrant *). Nejvíce zkoušela jesuitská kollej. Žáci i páteři se rozprchli; Švédové pobrali, co po nich zbylo, a pak užívali kaple jesuitské za šatlavu. Rovněž také vydrancováno panství jesuitské v Žampachu a zboží v Plotišti. Mezi tím (12. července) jiný emigrant (bývalý Moravský pán) Zdeněk z Hodic, manžel Alžběty Trčkové, vdovy po Vilémovi Kinském, zmocnil se Smiřicka a Opočenska, kdež pak Švédové zůstávali až do 25. února 1640.

Odtud přikročeno proti Novému Městu nad Metují, kdež na zámku i v městě několik okolních šlechticů a asi 200 Židů **) s majetkem svým

*) Tak dle Bílka Konfiskace 1159; který Čabelický by to byl, nevysvítá ani z vypravování jeho ani ze seznamu pokutovaných členů rodu toho na str. 57 a 58. I zdá se mi, že Sobětický, který opanoval Bydžov a tento Čabelický jest jedna a táž osoba; nevím jen, které z obou jmen jest správné.

**) Theatr. Europ. IV., 107. Zde se sice mluví o „Schlosz Neuhausz“, ale bude to mýlka místo Neustadt. Nebo u Jindřichova Hradce (=Neuhaus) Hodic vůbec nebyl.

se přichránilo. Regent panství Václav Králík z Brocné strojil se k hrdinné obraně, ale jak slyšel, že oddělení nepřátelské jede na plen na panství Novoměstské, sebral své věci a prchl do Kladska. Zatím od velitele švédského z Hradce přišel toliko rozkaz, aby město dávalo vojsku švédskému kontribuce a uzavřelo smlouvu o týdenní plat, sice že mečem a ohněm bude zkaženo. V této nesnázi ujal se Novoměstských Šonovský pán Petr Straka z Nedabylic, kterýž toho času také se na Novém Městě s rodinou ukryl. Straka byl příbuzný švédského generála Zdeňka Hodice a měl i v nejbližším okolí jeho pokrevné přátely*): tudy sprostředkoval tolik, že Novoměstští byli povinni platiti týdně 50 tolarů a za to dostaly ochrannou stráž čili salvaguardii. Ovšem ochrana ta týkala se jenom města a ne také vesnic na panství, a pak Hodicovi na výchovu jeho pluku musily býti dány 4000 tolarů. Ale za to Novému Městu vedlo se poměrně velmi snesitelně. Zvláště poměr švédského vůdce k Petrovi Strakovi zdá se že byl po celý čas velmi přátelský.

Od Nového Města Zdeněk Hodic 25. července přistoupil k Náchodu se dvěma pluky jízdy. Útok na zámek i město se však nezdařil, a na vyzvání, aby se vzdali, odpověděli Náchodští střelbou. Tudíž Hodic na zejtří s nepořízenou odtáhl. Brzo potom musil i Nové Město opustiti, kteréž 7. srpna dáno k obývání tělesnému pluku Banérovu pod vedením podplukovníka Münichhausena. Teď začalo se vésti Novoměstským hůře; a nejhůře přišlo, když pluk Ba-

*) Theatr. Europ. IV. 360 výslovně připomíná, že v okolí Hodicové byl „einer böhmischen vom Adel Strakha genannt". — Ostatní zprávy o Novém Městě atd. u Ludvíka (Děje Náchoda), u Bílka, Sedláčka a j. v.

nérův 24. září z města odtáhnul do Hradce, zanechav v Novém Městě jenom nepatrnou posádku. O tom hned od kohosi dána zpráva císařskému veliteli do Kladska a ten přitáhl sem již 26. září s mnohými obyvateli Náchodskými. Ti nyní, aby prý pomstili se na Švédech, po celý týden vybíjeli barbarsky domy i vesnice — panství Novoměstského a s lidem obecným zle zacházeli. Tímto podivným způsobem pomsty panství Novoměstské dohubeno bylo vlastně od císařského vojska. Švédové mstili se za to opět na obyvatelích panství Náchodského, jakmile zase větší posádka do Nového Města přišla.

Opanováním Bydžovska i Hradecka dostaly se do rukou Švédů téměř všecky bývalé statky rodiny Smiřické, na kteréž nepřestávala si dělati nároky Markéta Salomena Slavatová, rozená Smiřická, sestra posledního (blbého) mužského potomka Smiřických Jindřicha. Markéta Salomena i proti Albrechtovi z Valdšteina vystoupila s nároky svými a důrazněji ještě potom po Fridlandské konfiskaci. Měla hojných přímluvčí, mezi nimi i krále Dánského i kurfiřta Kolínského: ale vše nebylo nic platno. Potulný život v bídě a nedostatku měl býti údělem i poslednímu po přeslici potomku Smiřických, jako by kletba spočívala na jménu a jmění rodu toho. R. 1638 k návrhu král. prokuratora Markéta Salomena Slavatová od císaře se všemi nároky byla odmrštěna, „poněvadž pro provinění svá v době povstání 1621 všeho jmění svého a spravedlností svých byla odsouzena.“ Markéta Salomena vrhla se nyní Švédům do náručí a s Banérem přišla do Čech. Jakmile východní kraje byly osazeny, hleděla zmocniti se rodinných kdysi statků, ale narážela na různé překážky. I vymohla si od Banéra list (teprv 5. prosince 1639), jimž dosavadní držitelé statků Smiřických byli povinni postoupiti je Markétě

Salomeně Slavatové. Postup tento vykonán v lednu 1640 a opakován pak při všech pozdějších vpádech švédských do Čech. — Byla to vždy krátká chvíle radosti po letech žalu, ale užíváno jí hlavně k pomstě za utrpěná příkoří. Přitom vše, co reformace katolická způsobila, bylo zvráceno, a kdykoliv Markéta Salomena byla v držení rodinných statků, protestantismus volně směl i mohl se vyvíjeti. Tkví v tom jedna z hlavních příčin, proč tyto části Čech tak dlouho a trvale potom bránili se reformací katolické a na mnohých místech se jí i ubránili.

Z Hradce Králové a z Opočna Švédové konali veliké „výlety“. Jeden z nich dotekl se Rychnova nad Kněžnou, jiný protestantského až dosud Brandejsa nad Orlicí, Chocně ba až i Litomyšle a Lanškrouna. Do Litomyšle přitáhlo 4000 Švédů v den sv. Václava (28. září). Několik set vojáků císařských uteklo na první zprávu o tažení Švédů na Moravu. Velitel švédský rozkázal Litomyšlským, aby poddali se na smlouvu a zaplatili výpalné. Litomyšlští žádali tři dni na rozmyšlenou. Za odpověď zapáleny domy a stodoly na předměstí. Nyní musilo se jednati do opravdy. Švédové žádali výpalného za město 3000 a za panství 16000 tolarů, a až do jeho zaplacení vzali do zajetí purkmistra, rychtáře a jednoho radního, a odvezli je do Král. Hradce. Pak jali se drancovati a loupiti město a nadělavše škod na 60 tisíc odtáhli. — Jiný výlet vykonán až k Trutnovu a Žacléři. Žacléř při této příležitosti spálen; *) Trutnov zůstal však ochráněn, protože v městě i v okolí ležely císařské posádky.

Do Policka a Broumovska v měsíci srpnu

---

*) U Sedláčka Hrady V. 166. praví se (dle urbáře Žacléřského), že se to stalo 1635, což jest jistě asi tisková chyba.

vpád činili také Švédové ze Slezska, jakož i naopak z Čech Švédové daleko zajížděli do knížetství Slezských. Jest potřebí kratičce se u toho pozastaviti.

* * *

Hned v měsíci květnu, když Banér se strojil do Čech, vyslán Torstenson do Lužice se 3 pluky jízdy a několika sty pěchoty. Ale musil se záhy vrátiti pro nesnáze, s nimiž Banér zápasil, a teprv v červnu obnoven útok na Lužici. Budišín, Kamenec, Lubno, Žitava i Zhořelec musili zaplatiti velké výpalné a Švédové odtud na čas vrhli se na panství Fridlandské do Čech. Fridland obstoupen 100 dragouny, aby nikdo utéci nemohl, pak vydrancován. Liberec celý téměř vypálen. Pak se vrátili Švédové do Lužice a odtud v červenci vtrhli do Slezska; zmocnili se Boleslavi, Lemberku (Löwenberg), Hirschberku, Landshuta a činili výpady až k pevnosti Lehnické, císařskou posádkou hájené. Od Landshuta zajížděli potom, jak vypráváno, až i do Čech. Švédové usazeni v kraji Hradeckém konali zase jízdy hlavně do hrabství Kladského. Již 24. června pustošili kolem Dušníku, pak pokusili se o pevnosť Kladskou, byvše ale odraženi, vedrali se 4. července do vlastního Slezska, dobyli biskupských statků Otmochova, Johannesberka i Fridberka, a když u Pačkova byli odraženi vrátili se přes Landeck a Bystřici (Habelschwerd) do Čech. — V Kladsku i Slezsku lidé buď před Švédy utíkali do Krkonoš a zde v jamách a boudách trávili bídný život, čekajíce na vysvobození, anebo se ke Švédům vesměs přidávali; to činili na některých místech luteráni.

Nájezdy tyto ukázaly, jak slabá jest moc císařská ve Slezsku. Velel zde roztroušeným po městech posádkám císařským hrabě Filip Mansfeld, jehož zprávy způsobily, že mu v srpnu

z Čech posláno trochu pomoci, ale nestačilo to všecko. Neboť právě nyní (19. srpna) vtrhl švédský generál Dewitz od severu z Braniborska do Slezska. Opevněný Hlohov s posádkou 300 mužů nechán stranou, u Bytomi překročena Odra a nyní proudy švédské rozlily se po celé zemi. Banér velikou váhu kladl na toto tažení, neboť ve druhé polovici října poslal Dewitzovi z Čech generálmajora Stalhanse na pomoc, kterýž přivedl 7000 mužů, několik děl, a obsadiv Bytom upevňoval se zde jako na trvalo. Veřejnými vyhláškami zváno protestantské obyvatelstvo, aby přidalo se ke Švédům, kteří zemí osvobodí a ke koruně švédské připojí. Hrabě Filip Mansfeld pokoušel se Bytomi dobyti, musil však před spojenou švédskou mocí couvnouti až ke Středě čili Neumarktu. Pevnosť tato po pětidenním oblehání vzdala se lehkomyslně Švédům, začež velitel její Otto Jindřich Rhediger později byl popraven. Všecko ve Středě zajaté vojsko císařské vstoupilo bez váhání do armády švédské. — Hned odtud posláno do Vratislavi, žádat i toto město, aby se podalo, a obnovilo staré svazky s korunou švédskou. Vratislavští však odmítli; neboť se zuřivostí, kteráž byla v nejkřiklavějším odporu s pěknými sliby, počínali si Švédové v dobyté Středě. Město vypleněno, uložena mu nelidská kontribuce a když nebyla v čas sehnána, zatčeno 8 předních měšťanů, kteří po dvou spjati do okovů, musili spáti pod širým nebem a vláčení za vojskem více mrtví nežli živí. Takové příklady nemohly ovšem nikoho nadchnouti. Nicméně Stalhans, dobyv na sklonku roku ještě Javora, žádal znovu, aby města slezská přidala se ke Švédům, že bude protestantům všecko navráceno, ale i také katolíkům zabezpečena svoboda vyznání. Z měst však neprohlásilo se žádné; ze šlechty několik osob toliko, ale za to obecný lid — jak Filip Mansfeld psal císaři —

houfně se hrnul ke Švédům, neboť tím nejen nejlépe se uchránil od pronásledování, ale mohl sám také trochu si nahraditi utrpěné škody.

* * *

Armáda císařská mezitím v Čechách chovala se dosti nehybně. Švédové šli na východ a vojska císařská (mimo Prahu) rozložila se na západě Čech. Požehnání zemi nepřinesla ovšem také žádného. Švédové sklízeli všude kam přišli obilí pro sebe, ale císařští činili tak rovněž; přijeli do kraje se stem i více vozů sebrali lidem celou žeň a odváželi ji do Prahy. Sedláci byli z toho tak pobouřeni, že na panstvích Křivoklátském a Zbirožském učinili mezi sebou spolek na život a na smrt, že sobě od vojáků ubližovati nedopustí a zapřisáhli se, nežli hladem se ženami a dětmi umrou, že se do posledního brániti budou. A v skutku také, opatřivše si zbraně, v lesích a na samotách na vojáky číhali a na potkání je zabíjeli, z prodeje toho, co mrtvolám sebráno, škody si nahražujíce.

V druhé polovici července pokusil se Banér o výpad z Mělníka směrem k Rakovníku; dohnal sice vojsko císařské k tomu, že na chvíli ustoupilo až k Berounu, ale úmysl, prodrati se k Plzni a Budějovicům zůstal nedosažen; krajiny tyto byly plny vojska císařského; nejenom Morzin ležel zde, ale také část armádního sboru Hatzfeldova. Dva pluky švédské, kteréž pustily se příliš daleko, byly od Hatzfelda rozprášeny. Pak až k Lounům pustila se lehká jízda císařská a i tam Švédy zajala. — Tu pomyslili Gallas s Hatzfeldem na válku výbojnou a sice tak, že Hatzfeld měl postoupiti přes Kolín ke Hradci a odtud, podporován jsa císařským velitelem z Kladska, hnáti pak útokem na hlavní stan švédský ve Staré Boleslavi; současně měl Gallas

vytáhnouti z Prahy a přímým pochodem k Brandejsu přivésti Švédy do ohně ze dvou stran. Ale záměr tento se nepovedl. Gallas sice dal u Holešovic postaviti most a přiblížil se až k Brandejsu i dobyl také jednoho opevnění švédského; ale Hatzfeld nepřišel v čas, protože u Kolína srazil se se dvěma pluky švédskými, kteréž zde čekaly v záloze na uherskou jízdu, jedoucí z Moravy; Hatzfeld, jsa v přesile, švédské pluky větším dílem porubal, ale dále se pak nedostal, protože kraj Hradecký byl, jak víme, Švédy již obsazen. Kladský velitel sice Hatzfelda očekával a prodral se až ku Hradci, ale musil pak zpět s nepořízenou, zajav jen něco málo nepřátelských vojáků. Tudy sešlo z dobývání Staré Boleslavě.

Kurfiřt Saský, mezitím co Švédové byli v Čechách, dobýval zpět jednotlivá města a místa před tím od nepřítele opanovaná. Největší boj zuřil o Perno. Císař poslal mu na pomoc v druhé polovici srpna*) Hatzfelda, kterýž táhl do Sas přes západní Čechy. Na této cestě dobyt nepochybně Klášterec u Kadaně, obsazený před tím od Švédů. Městečko i zámek staly se obětí plamenů. Banér záhy zvěděl o tomto úmyslu vojska císařského a pošinul se rovněž v srpnu, ale dříve ještě než Hatzfeld, od Litoměřic k Mostu, chtěje překaziti pochod císařských do Sas. To se mu však nepovedlo, nýbrž on sám musil vypraviti také část vojska do Saska na pomoc ohroženým tamějším posádkám. Při této příležitosti učiněn útok na Most, kterýž bránil se s nepatrnou posádkou 24 mužů velmi srdnatě. Měšťané odmítli dáti výpalné a odvésti žádanou kontribuci do zásobárny švédské v Litoměřicích. Nad tím rozlítil se Banér tak, že poručil město

---

*) List Silvie Černínové svrchu citovaný (str. 209) mluví o tom ke 24. srpnu, ale mohlo to býti a bylo také o něco dříve.

zapáliti, a aby nikdo nepomyslil na uhašení ohně, celý pluk dragounský stál tak dlouho v městě, dokud nevyhořelo*). Potom obrátil se ke Slanému. Dne 23. srpna z Vraního poslal přípis Slanským, aby dali se najíti v Litoměřicích ke smlouvě o válečnou kontribuci. — Počátkem září byl Banér opět buď na Mělníce anebo v Litoměřicích**).

Vedle toho drobná válka kolem Prahy trvala neustále***). Přes tu chvíli Švédové přiblížili se až ke Špitálsku (nynější Karlín), kde leželi Uhři, a došlo k šarvátkám se štěstím střídavým a pro celkové vedení války bezvýznamným. Důležitější z těchto příhod jsou dvě hlavně pro karakteri-

---

*) Beckovský III. 3. 273. klade zapálení Mostu ke 2. srpnu, což jest jistě datum nesprávné. Co u Bílka Konfiskace str. 1151 se vypravuje, jest řada událostí, táhnoucí se k několika létům, stažená v jedno.

**) Sotva v Brandejse, jak by dle chybné zprávy Beckovského se souditi mohlo. Vůbec sluší na paměti míti, že mluví-li se v starých kronikách i městských zápiscích, že byl Banér tu u Prahy, tam u Král. Hradce, tu zase v Brandejse, nesmí se mysliti vždy na Banéra, nýbrž všeobecně na některou část švédského vojska, obyčejně bez Banéra.

***) Theatrum Europ. co do chronologie těchto drobných bojů plete páté přes deváté a je docela nespolehlivé. Jeden velmi případný doklad to dosvědčí. O jisté srážce s Uhry, v níž zahynul uherský pán Emerich Bercsenyi (v Theatr. Europ. mylně: Palffi) vypravuje se ke dni 29. srpna (dle starého kalendáře), Beckovský opakuje to k témuž datum a myslí přitom na nový kalendář („na den Stětí sv. Jana Křtitele“); dle akt vydaných od Kolomana Thalyho (viz Krones, Niklas II. Graf von Bercsenyi) stala se tato srážka v noci ze dne 24. na 25. září! — Zrovna tak nepřesné jsou zprávy o příchodu arcikníže Leopolda Viléma do Prahy. V srpnu ani v září (1639) jistě ještě v Praze nebyl, a rovněž tak jest chybou, když se od některých teprv od r. 1640 uvádí jako generalissimus císařského vojska. I Kozmanecius, současník těchto událostí, nepřesným vypravováním svým svedl novověké spisovatele k chronologickým nesrovnalostem.

stiku tehdejšího válčení. První kladu do počátku srpna, a slovy současného svědka zběhla se takto:

„Uheřští jezdcové měli své ležení za Prahou na Špitálsku, s boudami a stany jako nějaké město postavené. Však jednoho dne velmi ráničko neměli stráží dobře osazených. Ten, kterýž na ztracené stráži ku Prosíku stál, nebedlivě svou povinnosť konaje, zabit byl, a poněvadž jiným strážníkům znamení nedal, i jiní strážní byli pobiti. Tou tedy příčinou Banéřští dragouni velmi ráničko se silnou mocí udeřili do ležení uherského, kdež na větším díle spalé Uhry nenadále bez milosti tloukli a zajímali. Tolikéž i všecko jejich ležení šeredně zapálili, ačkoli Uhři, kteříž rychle na koně vsedali, čerstvě se bránili s velikým křikem a nemotorným hlaholem, kterýž v Praze dobře a pozorně slyšán byl." K tomu Kozmanecius dodává: „Já na to všecko jsem svýma očima se díval, patře na tu příhodu s věže u sv. Petra na Poříčí v Novém Městě Pražském.*) — Dragouni Banérovští dali se po tomto „vítězství" ke Kolínu, rozmnoživše se ještě pěchotou z Brandejsa. Na zámku Kolínském lid vojenský ubytován, a co obilí z císařských dvorů svezeno bylo do zámeckých sýpek, všecko zabaveno a veškeren dobytek odehnán do ležení Brandejs-Boleslavského.

V odvetu za to, pokusil se vůdce uherských jezdců Štěpán Palfi o výpad proti nepříteli. Když švédští jezdci Torstensonovi přiblížili se 24. září večer blízko ku Praze, vypadli Uhři na ně a způsobili jim velkou řež. Soudruh Palfiův, Emerich Bercsenyi, spoléhaje na rychlého koně, spustil se příliš daleko do řad nepřátel-

*) Byl tedy Kozmanecius již nejméně od r. 1639 v Praze správcem školy Peterské. Dle toho sluší opraviti udaj J. Jirečkův v Rukověti I. 402.

ských, byl sražen a sedmi ranami zabit. Uherští jezdci s nasazením životů vyrvali mrtvolu nepříteli a pak ustoupili do Prahy. Bercsenyi zde pak slavnostně pochován.

Mezitím jednáno mezi válčícími stranami o vzájemné vydání zajatých. Plnomocníkem se strany císařské byl polní zbrojmistr Golč, se strany švédské polní zbrojmistr Torstenson. Schůzka byla počátkem srpna na půl cestě mezi Brandejsem a Prahou. Švédům záleželo nejvíce na propuštění maršálka Gustava Horna, zetě Oxenstiernova, kterýž již od bitvy u Nördlingen (1634) byl v zajetí císařském. Ale k tomu neměl Golč plnomocenství a tudíž jednání nevedlo k cíli. Jen dohodnuto se o summu, za kterou jednotlivým důstojníkům na příště bude se možno vyplatiti. Vavřinec Hofkirch, Montecucoli a jiní zajatci odveženi nyní od Švédů do Štětína; jen hrabě Puchheim směl tráviti zajetí v Erfurtě, protože, jak se dokládá, „paní Banérové daroval 6 krásných koní do kočáru."

V Praze po žních, když obilí stouplo nesmírně v ceně, k válce přidružila se drahota, pak hlad, a konečně i mor. Ten řádil strašně, hůře než kdykoliv předtím, zejména mezi Židy ve čtvrti židovské. Deset tisíc prý jich zemřelo a 18 tisíc křesťanů. Snad jsou i tato čísla trochu přehnaná, ale nesmí se zapomínati, že Praha byla tehdáž přeplněna obyvatelstvem venkovským, kteréž se sem uchýlilo s majetkem svým před vpádem švédským. I v klášteřích vyžádal si mor mnoho obětí, protože mniši obsluhujíce nemocné, soukromě i v nemocnicích, nákazu domu zanesli. Nejvíce prosluli ošetřovatelstvím kapucíni, jichž také největší počet pomřel. Jesuitů zemřelo 20, mezi nimi rektor klementinský P. Meridies. — Z Prahy rozšířila se nákaza po celých Čechách, jmenovitě do krajiny Teplické, později do jižních Čech.

Nepochybně, že právě pro mor ustanoveno se na tom, část vojska umístiti mimo hlavní město. Mezi jinými také pěti saským plukům vykázán pobyt v západních Čechách; jednomu v okolí Plzně, dvěma v Rakovníce, dvěma ve Žlutici a okolí. Hned v prvních dnech října odešly tyto pluky na ustanovená místa. Za nimi odebral se z Prahy vrchní jich velitel generální strážmistr Trautisch, ale nezůstal při vojsku dlouho, nýbrž jel do Drážďan — vymáhat zadržalý žold. Vojáci saští byli ve špatném stavu, a proto Banér, zvěděv okamžitě o ústupu jich z Prahy, vyslal proti nim plukovníka Slanga, kterýž nejdříve obrátil se k Rakovníku, ale záhy shledal, že s jízdnou četou svou na vzetí tohoto města by nepostačil. Nicméně Sasové v Rakovníce ležící dostali veliký strach, a nepřestávali žádati o otevření zásek křivoklátských, aby mohli „vzíti sem svou retirádu". Když pak (8. října) dáno k tomu svolení pod vymyšlenou záminkou, že Sasové z Rakovníka přes Křivoklát musí k Berounu, kdež prý bydlel generální strážmistr Trautisch: byl Slang již táhl z Rakovnicka pryč. Dne 10. října stál u Žlutice, kdež oba saské pluky k boji nepřipravené, v pravém toho slova smyslu zničil.*) — Banér, nacházeje se toho času v Litoměřicích, osnoval již záměr, jak by znovu Prahy se zmocnil a hladem i morem vyhublou, v nepořádcích všeho druhu tonoucí armádu Gallasovu rozprášil. Než však k tomu přijíti mohlo, stala se proměna v nejvyšším velitelství císařského vojska v Čechách.

*) Jen v souvislosti tuto vypravované pojímati dlužno místní zprávy o tom, podané od F. Levého (Rakovník za války třicetileté) v Památkách IX. 541 a od Z. Wintra (Město a kraj Rakovnický za vojny třicetileté) v Č. Č. Musea 1888 285. — Úřední zpráva Banérova ze dne 9. (t. j. 19.) října v Theatrum Europ. IV. 112 líčí věc tak, jako by Sasové byli odešli z Prahy po příchodu arciknížete Leopolda Viléma, ale to není správné.

Arcikníže Leopold Vilém velitelem císařského vojska a gubernátorem Čech.

U dvora císařského záhy byla oprávněná nespokojenosť s velitelem vojsk Gallasem. Ať chtěl co chtěl, na vše pohlíželo se s pochybnostmi, a nářky jeho na špatný stav armády pokládány za pouhé nářky, jimiž krýti se měla nedostatečnosť vojevůdcova. Gallas o tom věděl. Nedůvěra panovníkova působila naň docela opačně; místo co by byl měl se vzchopiti k činu, „ztratil srdce“ a ve víně upíjel své starosti. Tím pozbyl veškeru vážnosť u vojska a nezadržel již žádným prostředkem ruinu armády*). Předseda dvorské rady vojenské hrabě Jindřich Šlik všemu za těchto okolností nepostačoval; a zejména zásobování vojska přišlo proti jeho vůli do většího nepořádku, nežli bylo třeba a užitečno.

Císař ohlížel se na všecky strany po jiném vojevůdci, a konečně odhodlal se požádati bratra svého, arciknížete Leopolda Viléma, několikonásobného biskupa a opata, aby berlu zaměnil za meč, a vzkřísil zašlou slávu císařských zbraní. Leopold Vilém byl více voják nežli biskup, a když přední ministr císařský hrabě Maximilián z Trautmansdorfa jmenem Ferdinanda III. s ním vyjednával, arcikníže brzo se rozhodl, že vrchní velitelství armády Gallasovy vezme, ale zároveň také s ním i místodržitelství čili gubernátorství v Českém království. Jednání o to musila se díti záhy, již koncem července anebo počátkem srpna, a hned při nich bylo nepochybně také ustanoveno, že k ruce arciknížeti přidán bude maršál Octavio Piccolomini, kterýž bez toho již do Čech byl zavolán. O plat pro arciknížete přitom sotva asi jednáno; zvýšilť mu císař apa-

*) Zajímavá relace arciknížete Leopolda Viléma o tom všem u Kocha I. 179.

náži již v dubnu 1638 z 45 na 100 tisíc zlatých ročně*), a vedle toho Leopold Vilém bral hojné příjmy z četných opatství a biskupství, k nimž ještě teď (22. srpna 1639) přidružilo se koadjutorství velmistra Německého řádu, které také vynášelo asi 80 tisíc ročně.

Jednání toto nemohlo dlouho zůstati utajeno. Již 20. srpna 1639 oznamoval Slavata že arcikníže Leopold Vilém půjde do Prahy k „spomožení těm bídám". Koncem téhož měsíce regent panství Mělnického z Prahy píše mladému Slavatovi, že mnozí těší se z příjezdu arciknížete, ale ne všickni jej prý rádi viděti budou. Když pak vypukl mor v Praze, obáváno se, že Leopold Vilém od jízdy dá se zdržeti, což se však nestalo**). — Dvorům evropským a knížatům německým, kteří stáli při císaři, oznámeno 15. září, že arcikníže Leopold Vilém převzal armádní velitelství a zároveň stal se také gubernátorem Čech. Teprv potom (19. září) opustil arcikníže Ebersdorfský zámek u Vídně, a dal se za některý den na cestu do Lince a do Budějovic; zde zdržel se opět několik dní. Zatím Piccolominimu nařízeno, aby si s příchodem do Čech pospíšil, a ve Vídni vyhlášeny verbovní patenty i najímáno do devíti tisíc mužů. — Z Budějovic pak, přese všechny špatné zprávy o moru, vypravil se arcikníže ku Praze a stihl na Bílou Horu nepochybně 7. října 1639***).

Zde byl očekáván od veškerého vojska a slavně uvítán střelbou z děl. Po přehlídce ar-

---

*) D'Elvert Beiträge IV. 134.

**) Dopisy Slavatovy 1639 20. srpna a 7. září, pak dopis Mělnického regenta 27. srpna v archivu musejním.

***) Toto datum na jednom místě udává Theatr. Europ. (IV. 112), ale nepochybně dle starého kalendáře (tedy 17. října); ono však hodí se lépe dle nového. Neboť ze dne 13. října známe již list arciknížecí, datovaný v Praze. Viz F. Tischer: Oberst Freiherr Sigmund Myslík von Hirschov str. 10.

mády odebral se do Prahy; první cesta byla do Strahovského kláštera, odtud po krátké pobožnosti odejel arcikníže do domu hraběte Trautmansdorfa (bývalého domu Trčkovského), kdež se pro první noc ubytoval. Nazejtří po mši, v Loretě u kapucínů odbývané, jel opět na Bílou Horu a odtud do ležení jízdy císařské na Špitalsko a k Holešovicům. Večer vrátil se, a protože již vše bylo připraveno, ubytoval se na hradě Pražském. První prací jeho bylo zařízení četných nemocnic vojenských pro morem stížené. — Gallas teprv nyní, po příjezdu arciknížete, měl se k tomu, aby formálně žádal o propuštěnou. Dokud nebyla žádosť vyřízena, zůstával v Praze. Teprv 20. listopadu odebral se do Vídně. Dekretem ze dne 29. listopadu 1639 dán do výslužby s platem 6000 zl. a zároveň jmenován tajným radou (což také tehdáž bylo spojeno s platem), i členem dvorské rady vojenské. Arcikníže v prvních dopisech z Prahy ke dvoru císařskému Gallase dosti se ujímal, a proto nepochybně naloženo s ním tak milostivě.

Příležitosť k boji naskytla se brzo. S Banérovým válčením ve Štokholmě bylo málo spokojenosti; vyčítalo se mu, že neposílá žádných peněz domů, že dosud nedobyl Prahy, že se chová příliš zdvořile k zajatým důstojníkům atd. Až na výčitku o penězích, které vskutku Banér raději pro sebe uschovával, byly stížnosti tyto nespravedlivy. Na začátku r. 1639 myslilo se na veliké vojenské tažení až k Vídni, na pomoc od Bernharda Výmarského a od Francouzů; ale z toho všeho nestalo se nic, jen Banér vtrhl do Čech a zůstával v cizí zemi osamocen. Vojevůdce méně schopný byl by již dávno vzal za své i s armádou. Banér byl také výčitkami těmito velmi roztrpčen; ale přece pokusil se ještě jednou o Prahu.

Dne 21. října od Litoměřic přiblížil se s ce-

lou mocí ke Hvězdě, chtěje vylákati vojsko císařské z pevného tábora bělohorského a svésti s ním bitvu. Ale to se nepovedlo. Banér hnal tudíž útokem na Hvězdu a dobyl jí. Ale nepřátelská střelba z děl činila mu v letohrádku tomto pobyt nepříjemným. Bylo nebezpečí, že zapálí se nahromaděný ve Hvězdě prach a stavení vyletí do povětří. Banér dobyl si pro děla svá posici za nynější zahradou klášterskou u sv. Markéty a střílel na vzájem do hradu Pražského. Přitom třikrát útočil na opevnění bělohorská, a dosáhl toho, že vojsko císařské opustilo je a couvlo až na Hradčany. Tohoto ústupu Banér jak náleží nepoužil; mohlť snadno sehnati velkou část vojska ke Košířům a k Vltavě, odříznouti ji od Prahy a sám přejíti řeku a přervati spojení hlavního města s jihem, hlavně s Táborem. Bylo by to mělo snad za následek vyhladovění Prahy *). Ale Banér, buď že sílu nepřítele přeceňoval, anebo že dobře znal vlastní nedostatek obléhacích děl i jiných strojů, spokojil se s tím, že císařské sehnal z Bílé Hory, ale o nic více se nepokusil. Naopak, nabídl jednati o mír.

Sběhlo se to takto: Manželka Banérova ochuravěla a on vyprosil si pro ni z Prahy doktora Oswalda, osobního lékaře hraběte Jindřicha Šlika. Po tomto dal pak vzkázati, že by jednal rád o mír. Ač na žádné s obou stran nebylo řádného k tomu plnomocenství, přece nabídka neodmítnuta a se strany císařské dali se v jednání Gallas a Šlik. Banér předložil výminky, kteréž hlavní podstatou dotýkaly se válečné náhrady pro Švédy. Jeden článek však zněl, že má císař uděliti všeobecnou amnestii v říši i v d ě d i č n ý c h zemích, a přivésti všecko do toho stavu v nich, v jakém bylo r. 1617. —

*) Tak píše sám arcikníže Leopold Vilém císaři (Koch I., 181) a praví, že této chybě Banérově děkuje armáda své zachránění.

Pro české vystěhovalce článek zajisté velmi lákavý! — Záhy však ukázalo se, že není míněno to upřímně. Banér snažil se o mír a protahoval jednání, ale vedle toho hleděl dosíci, aby Hatzfeld a Piccolomini, kteří oba byli již blízko hranic českých, byli pozdržáni, ano měl za to, že by se jim i Erfurt „na čas“ obětovati měl, jen aby do Čech dostali se hodně pozdě.

U Prahy nebylo se možno dlouho zdržeti. Nedostatek píce a zejména vody působil záhubně na vojsko švédské ve Hvězdě stojící; jmenovitě koně padaly jako mouchy. Banér tudíž 29. října od Prahy odtáhl a dal se na cestu k Plzni. — Zdeněk z Hodic vyslán do Polabí, aby bránil linií Labskou před harcujícími husary. Svedeno mezi nimi několik potýček. Již však mezitím, co Banér stál u Prahy, jednotlivé oddíly vojska jeho způsobovaly na všech stranách strach a hrůzu. Loupežná válka vzala na sebe podobu co nejzběsilejší. Dne 22. srpna malý oddíl z Hvězdy vyjel si do Slaného, pro „profiant“. Když ho hojně nabráno, ubírali se Švédové na Smečno, ale při odchodu z města střeleno na ně. Nepřítel se ihned obrátil, město zapálil, takže 51 domů lehlo popelem a ostatní vydrancoval. Ani ne za týden (27. srpna) přišli Švédové opět. Vypsali totiž ve všech krajích, které v moci měli, daně s podrobným určením, mnoho-li měsíčně na který kraj a mnoho-li na které město dáti přijde. Na kraj Slánský přišly 4000 a na město Slaný z toho 1000 tolarů. Pro ty si Švédové teď přijeli, a poněvadž nebylo možno složenou summu sehnati, vyraboval nepřítel co kde bylo, sebral všecken hovězí dobytek i koně a vzav do zajetí purkmistra a jednoho měšťana, odejel pryč. Teprv v lednu 1640 byli vězňové Slánských z vězení vyplaceni a propuštěni.*)

*) **Lacina, Paměti král. města Slaného 190.**

Dne 25. října došlo na Rakovník a celé jeho okolí. Prvním bouřliváčkem byl příchod bývalého souseda a nyní emigranta Pirenského Diviše Jirchářovic; ale on sám choval se docela pokojně, ba domníváme se, že byl u Švédů i spoluobčanům svým prospěšným. Brzo po jeho příchodu přitáhl od Berouna přes Křič plukovník Slang s četným vojskem, jízdným i pěším, k Rakovníku a žádal 6000 dukátů výpalného; uprošeno na něm, že pak slíbil spokojiti se se 4000 tolary. Ale co tu bylo bídy a těžkostí, aby se tato summa sehnala. Celou noc sbírány peníze a klenoty, kdo kde co měl, a zejména děkan musil vydati všecky skvosty chrámové. Ale do 4000 tolarů pořáde ještě mnoho chybělo. Proto Švédové, přijavše nazejtří ráno (26. října) co shledáno, vtrhli do města. Vypravuje o tom současná zpráva takto: Rozložírovali se do některého domu půl, do jiného celá kompanie se dostala, a nyní teprvé nastalo pravé soužení a trápení, neboť s námi ubohými sousedy tyransky a barbarsky nakládali, nás knytlovali, bili, mučili, a takovýmto trápením kdo ještě jaké peníze měl, dáti musil, jsa mnohý strápen, že život skrze časnou smrt ztratil. Mimo to, což nejhoršího jest, ani chrámu Páně neušetřili, z oltářův i z rouch všecky ozdoby sebrali, privilegie, majestáty, knihy bohoslužebné roztrhali, varhany roztloukli, mrtvá těla vykopávali a když ničehož při nich nenalezli, zbodali je. A tak to chodilo po celém městě po 4 dni. Jaká nenabytná škoda se stala, to vyprávěti možné není, aniž by srdce z kamene bylo, dívajíc se na takovou ruinu, aby nemělo plakati."

Před odchodem hrozil Slang celé město vypáliti, dovolávaje se, že má k tomu rozkaz od svých představených. Nebyla to jistě pravda; nýbrž hrozba pronesena, jen aby obyvatelé znovu platili. A vskutku také po velikém pláči a naří-

kání zaručil se kdosi nejmenovaný švédskému plukovníkovi, že mu ve 4 nedělích vyplatí se 400 tolarů, a on za to město nevypálil. Na odchodu ještě sebrán všecken dobytek, a Slang hnul se dále*). Okolí Rakovníka trpělo tímtéž způsobem. V Senomatech vypálena všechna stavení do gruntu, v Novém Strašecí, kde již předtím císařští a Sasové řádili, nyní Švédové dotloukli co ještě dobré bylo, takže městečko půl druhého roku pusté zůstávalo **). — Okolí Křivoklátu pro veliké lesy a neschůdné cesty zůstalo ušetřeno, ač hejtman Křivoklátský měl dle všeho chuť přijmouti na zámek ochrannou stráž čili salvaguardii švédskou. Byl jím tehdáž pan Václav Kaplíř ze Sulevic. Není pochyby, že vřela v něm krev starého šlechtice předbělohorského, který smířil se s novými poměry po obrovských převratech nastalými, protože nic jiného nezbývalo; o statky byl připraven, a proto byl rád, že nalezl službu, která ho živila; katolíkem se stal, aby za hranice nemusil, ale neřídil se dle náboženských předpisů přijaté víry. Bylo takových v Čechách tehdáž více; viděli Švédy rádi, ale pustiti se do zřejmého nepřátelství proti císaři se báli, majíce ovšem zkušenosti velmi trpké***).

---

*) Beckovský III. 3, 271; Fr. Levý v Památkách IX. 541; Z. Winter v Č. Č. Musea 1888, 285.

**) V archivu musejním: Specifikací škod městu Strašecímu od Švédův učiněných. (Vypočítává se za léta 1639—1643 škoda na penězích toliko skoro 20 tisíc zlatých.)

***) Žaloba proti Václavovi Kaplířovi zavírá v sobě mnoho klepů; dvě místa jsou však důležitá a dokladem k líčení nad čarou. Mluvil prý hejtman častěji, „že ho J. M. Císařská o statky připravil, kterýchž měl lépěji než za 180 tisíc, a kdyby mu statku nepobral, že by tu nesloužil“ (Srovnej k tomu Bílkovy Konfiskace 244, 245). — Druhé místo jest svědectví, že přes celý rok v postě, ve vigilii i každý pátek, ba v zelený čtvrtek, velký pátek a v bílou sobotu maso jedl. — Winter v Č. Č. Musea 1888, 293.

Od Slaného do Velvar přišli Švédové 30. října. O řádění jich v městě píše současník: „Nejen více než tři díly města od lidu nepřátelského jest vypáleno, sousedé k žebrotě přivedeni, mnozí skrze tyranské s nimi nakládání o zdraví přišli, jiní z hladu, najedše se masa koňského i kočičího, z tohoto světa dříve času donuceně vykročili, avšak pro ukrutnosť vojenskou je pohřbiti nebezpečno bylo, nicméně když se některých psi, některých kočky najedly a čas noční k pohřbu drobet pokojnější byl, teprve k pohřbu svému přišli. A k tomu ke všemu čtyři kostely jsou vyplundrovány, oltáře zloupeny, věci zádušní na konec pobrány, okna vytlučena, varhany vyloupeny, dvanácte zvonův i hodiny roztlučeny atd. I jistě kamenné srdce by býti musilo, kteréž by na řečenou záhubu obce naší patříc, od pláče by se zdržeti mohlo“ *). — A podobným tónem jdou nářky ze všech měst a míst českých; i bude nám zajisté další podrobné vyličování jich odpuštěno, když na několika příkladech ukázáno, co vše se v zemi dělo.

Banér sám, jak praveno, dal se 29. října k Plzni. I pochod jeho značen jest loupežemi na mnoho mil šířky i délky od hlavní cesty. Zbraslavský klášter úplně vypálen a rovněž Mníšek; velice trpěl Beroun; Hořovické panství útrapami tou měrou spustlo, že z 90 osedlých zbylo toliko 40. Zbirovský zámek dobyt od Švédů zradou. Stalo se to způsobem, kterýž velmi jasně ukazuje, na čí straně byly sympatie obecného lidu. Člověk jeden z Radnic, který pod Švédy sloužil, vyslán byl napřed s několika paliči, aby vyzvěděl, jak se hrad Zbirov opatruje. V Cerhovicích mu to známí pověděli. Pak dal se ke Zbirovu a prosil aby byl vpuštěn na zámek, že chce toliko piva se napíti. I vpuštěn sám druhý.

---

*) Vacek, Paměti Velvar 149.

Zhlédnuv potom příhodnou chvíli, spustil mosty a opanovav bránu dal znamení svým, mimo hrad očekávajícím, kteří hned do hradu vkročili, a za nimi vehnalo se množství sedláků. Teď řádili zle, a co pobrali, na vozích do lesů odvezli, před tím ještě hrad zapálivše. Hned na to Banérovo vojsko k Plzni táhnoucí vypálilo i městečko i celé panství, takže mnohé vesnice na vždy zanikly. Tak se dělo po celou cestu všude až k Plzni. Jen hrad Točník zůstával nedobyt a byl toho času útočištěm lidí okolních i jich majetku. — S Banérovým hlavním vojem také luteránští kněží táhli a zaváděli všude bohoslužbu evangelickou.

U Plzně zdržel se Banér sám toliko dva dni, dav na město stříleti, ale bez účinku. Jednotlivé oddíly vojska loupily za tím až v Žatecku a v Žatci samém, a na druhé straně směrem ke Klatovsku, kdež zejména Bezděkov a Miletice vyplundrovány*). — Zatím Hatzfeldova armáda silně se blížila ze Sas zpět do Čech; hlavní část její stála toho času ve Stodě a v Horšově Týně. Švédové i císařští setkávali se již a pobírali si vzájemně vozy s potravinami. Banér nebyl u Plzně jist, protože současně vyslal sem také arcikníže Leopold Vilém z Prahy část jízdy. Mohl snadno býti napaden se dvou stran. Proto rychlými pochody dal se zpět, aby zachoval si linii Labskou opevněnou v Litoměřicích, Mělníku a Brandejse. V celém Plzeňsku, Podbrdsku a Rakovnicku zůstaly toliko menší oddíly jízdy švédské, jichž účelem bylo loupiti a šacovati tyto kraje. Hlavní voj 5. listopadu stál již na návrších mezi Prahou a Brandejsem, z čehož v Praze vznikl hluk, protože byl strach, že přijde k novému obléhání. Ale Banér na to nepomyslil, nýbrž

---

*) Sborník Historický I. 116, Sedláček Hrady VI. 98, 164, 188, 246; Bílek Konfiskace 1255, 1264.

vysílal jen na všechny strany tlupy vymáhat kontribuce, hroze, nebudou-li mu dány, že bude pálit jako na Plzeňsku a na Podbrdsku. Od Kutnohorských žádal 60 tisíc zlatých*)! Poděbradští měli poskytnouti 200 lidí s motykami k opevňovacím pracem v Boleslavi a Brandejse. — Od hlavního voje vysláno pak trochu vojska do Lužice k hájení Budišína nedávno od Torstensona znovu dobytého, trochu do Slezska, a jeden oddíl měl se pustiti na Moravu.

Ten byl 13. a 14. listopadu již v Německém Brodě, kdež na mnoho mil z celého okolí obyvatelstvo své věci poschovalo. I učinili Švédové znamenitý lup na penězích, skvostech a dobytku; celkem asi za 100 tisíc zlatých. Pak, položivše v Brodě oheň na dvou stranách, kterýž však brzo udušen, pustili se ke hranici Moravské; ale zde, kolem Jihlavy, stála zemská hotovosť a studentská legie Olomoucká. A proto Švédové couvli zpět, a o Moravu se více nepokusili. Jedna část vrhla se na Chotěboř, Habry, Golčův Jeníkov (19. listopadu), druhá hnala se přímo do Chrudimi, třetí držela se v hornatém kraji podél Sázavy, zejména na Ledečsku (29. listopadu). Všecka tato jmenovaná města vypálena. Do Chrudimi přirazila jízda švédská 16. listopadu, rozsekala hořejší bránu městskou, zdrancovala všecko, a protože neobdržela požadované výpalné, odvlekla několik předních měšťanů do zajetí**).

Jízdy a lupy tyto jsou dokladem, že Banér cítil, kterak v zemi se dlouho neudrží a tudíž pustil vojsku svému plnou zvůli, aby nemusil platiti mu žold. Vskutku také nastával obrat. Hatz-

*) Archiv musejní: Mělnický hejtman (bytem v Praze) Slavatovi 1639, 5. listopadu.

**) Theatrum Europ. IV., 117; Beckovský II. 3. 272, Dudík Schweden in Böhmen und Mähren str. 60; Notizenblatt 1859, 38, Lumír 1851, 984 a j. v.

feld stihl do Prahy v posledních dnech měsíce listopadu *) a Piccolomini přijel sem v prvních dnech prosince, aby převzal velení jakožto vojevůdce vrchnímu veliteli přidělený (adlatus). Vojska od nich obou do Čech přivedená zůstala zatím v západních Čechách, a sice armáda Hatzfeldova v kraji Plzeňském, armáda Piccolominiova a ve Klatovsku, odkudž dle plánu dvorské vojenské rady postupovati měla k Horaždějovicům, k Vltavotýnu, do kraje Čáslavského a k Labi **). — Banér soustřeďoval chvatně síly své v Litoměřicích a oznamoval 15. prosince, že proti císařským vytáhne do pole, ale ovšem, mimo nepatrné potýčky, úplně toho zanechal, jsa rád, že má pokoj od převahy nepřátelské; neboť především jízdy počalo se mu citelně nedostávati. — Piccolomini však také armádu svou nevedl hned do Čáslavského kraje, nýbrž zůstával soustředěn v Klatovsku a Budějovicku. V Netolicích byl tuším v prosinci 1639 hlavní stan, anebo aspoň důležité středisko Piccolominského vojska ***).

Arcikníže Leopold Vilém, Piccolomini, Hatzfeld, i hrabě Jindřich Šlik byli pohromadě v Praze, ač mor zuřil zde stále a i ze služebnictva arciknížecího mnozí umírali. Odbývány porady o doplnění vojska, o způsob válečného postupu proti nepříteli, o tom, jak ze Slezska vypuditi Švédy; konečně měl také nový gubernátor Čech vážné starosti nevojenské, poněvadž veškerá správa království ocitla se v jeho rukou.

* * *

*) List plukovníka Myslíka z 28. listopadu 1639. Tischer, Oberst Myslík str. 38, kdež však omylem tento dopis vřaděn do r. 1640, kamž dle obsahu náležeti nemůže.

**) Archiv musejní: Vilém Slavata synovi svému 30. listop. 1639.

***) Soudím tak z udaje plukovníka Myslíka. Tischer Oberst Myslík str. 11.

Doplnění vojska a zásobení jeho mohlo provésti se jen zase z peněz od stavů povolených, z půjček a subsidií. Císař zabezpečil si v nastávajícím boji pomoc kurfiřta Bavorského a potom zvýšené subsidie ze Španěl, pro rok 1640 v sumě 1,260.000 zl. Ty však musily býti obráceny na verbování vojska pro kurfiřta Saského a Brandeburského, sic jinak nebylo naděje, udržeti je při věrnosti k císaři. Zejména při dvoře Brandeburském ministr Adam hrabě ze Schwarzenberka jediný udržoval spojení s císařem, kdežto ostatní dvůr i rádcové jeho lnuli mnohem více ke Švédsku. Také r. 1640 po smrti kurfiřta Jiřího Viléma nastal velmi rozhodný obrat. Nástupce jeho Fridrich Vilém tak zvaný „velký kurfiřt" ihned směr politiky rodinné i státní od Ferdinanda III. odvrátil a hrabě Adam ze Schwarzenberka těžce odpykal za věrnost, se kterou politiku brandeburskou řídil ve smyslu císařském. — V těchto stranách tedy subsidie španělské byly téměř nadarmo vyhozeny, a spolehnutí bylo zase toliko na kurfiřta Saského, ale ovšem jen tak dalece, že bránil vlastní zemi a dobýval pevných míst saských i lužických, v nichž Švédové měli posádky.

V dědičných zemích Rakouských již v listopadu svolány sněmy a předloženy veliké žádosti o nové berně. Největší úkol připadl sněmům Dolno- a Horno-Rakouskému. Dolnorakouští vedle povolených peněz měli opatřiti 8 tisíc koní se zbrojí a dodati v prosinci Piccolominské jízdě v Českých Budějovicích ležící. Hornorakouští pak žádáni a také svolili, že postaví několik set tak zvaných „knechtů" vojenských, t. j. lidí k pracem opevňovacím, a že pošlou je do Tábora. Ale koncem prosince podplukovník Jan Briaumont, velitel Tábora, marně se dovolával aspoň 130 knechtů od stavů Horno-

rakouských*). Dne 13. ledna 1640 Dolnorakouští odbývali již zase sněm a povolovali k novým žádostem Ferdinanda III.

Také v Čechách bylo potřebí sněmu, ale za okolností právě stávajících, nebylo lze na svolání jeho pomysliti. Proto spokojeno se s tím, že svolán od arciknížete Viléma Leopolda listem ze dne 11. ledna 1640 pouhý sjezd nejvyšších úředníků a těch stavů, kteří v Praze přítomni byli, a sice k 26. lednu t. r. Sjezd se sešel a arcikníže jakožto gubernátor země, sám mu předsedal. Hledíc k těžkostem, jaké Čechy po celý rok až do přítomné chvíle snášely, nebylo možno klásti vysoké požadavky. Gubernátor také jménem císařským toliko žádal, aby stavové vzali si na starosť vydržovati a stravovati dva pluky jízdy a jeden pluk pěchoty. Stavové po některém zdráhání k tomu přivolili a s obvyklými výhradami, že nemá to býti na ujmu privilegiím království, usnesli se o následující berni, kteráž měla se odvésti na čtyři lhůty:

Každý poddaný, kterýž není úplně zahuben a aspoň čásť polí na zimu má osetou, měl dáti 4 zl., každý měšťan z královského města 10 zl. 40 kr., farář nebo, kde ho není, kollátor 3 zl. 36 kr., kupec a obchodník 36 zl., svobodník, lenník Karlšteinský a Křivoklátský, majetník popluží bez poddaných 10 zl., ovčácký mistr 5 zl. 20 kr., ovčácký pacholek 2 zl., žid více než 20tiletý 16 zl., žid v létech od 10 do 20 let 8 zl. Rozdíl v tom co císař žádal, a co svoleno, byl ten, že vláda chtěla míti svolenou určitou summu, a ta měla se rozvrhnouti po obvyklém způsobu; stavové však povolili z jednotlivých tříd obyvatelstva po několika zlatých, ale nevzali na sebe závazek, že až

*) List Briaumontův dto. v Táboře 21. pros. 1639 (z pozůstalosti páně Donebaurovy).

se berně tato sejde, bude jí summa tak veliká, jak císař žádal. Kdyby však při tomto způsobu byli si měli všickni obyvatelé srážeti z berně škody od vojáků a živelních nehod způsobené, bylo se nejméně z jedné třetiny Čech nesešlo ani krejcaru, a proto tentokráte takové srážky se sjezdovým snesením zapovídaly; každý měl posečkati s nimi až k příštímu sněmu. Kraje Chebský, Loketský a hrabství Kladské měly s ostatní zemí stejně trpěti při vybírání této berně. S tím se sjezd po 4denním rokování 30. ledna rozešel, ale jistě při nynějším stavu království a trvající válce, když v celé zemi bylo vojsko, na jedné straně švédské, na druhé císařské, sešlo se na berni velice málo.

Středem činnosti vojenských komisařů zásobovacích a verbířů byla Morava, jakožto země Slezsku i Čechám nejbližší a přece až dosud nepřátelského vojska prostá. Zde plukovník Miniati byl náčelníkem vojenského úřadu verbovního, mustrovního a ubytovacího. V říjnu 1639 nařízeno komoře, aby mu poskytla 44.000 zl. na zakoupení prachu, olova a koňských sedel pro vojsko, v listopadu žádáno o vyplacení 65.000 zl. na potřeby dělostřelectva, a vydržování dvou pluků. V prosinci 1639 císař nařizoval české dvorské kanceláři, aby od příštího sněmu Moravského žádalo se 300 tisíc zlatých na penězích, mimo to tak zvaný tác (poplatek) z vyšenkovaného vína a piva, a konečně i nějaké dávky v naturaliích t. j. hlavně obilí pro vojsko. Poněvadž tehdáž, jak uslyšíme, v říši začalo jednati se o všeobecný mír, stavům Moravským připadlo také za povinnosť, povoliti císaři několik tisíc zlatých k jízdě do Němec. Hned potom přicházely rozkazy o kupování koní v markrabství pro dělostřelectvo, kteréž se pak několikráte opakovaly.

Moravští stavové všem těmto žádostem ho-

věli dle možnosti, ale skutečný výsledek vždy zůstával a zůstávati musil za přáním, protože nebylo lze z malé z předešlých let zubožené země dobyti tolik peněz a obilí, kolik císař potřeboval pro armádu, aby uhradil to, co Čechy a Slezsko, jsouce v stavu válečném, poskytnouti nemohly. — Když válka z dědičných zemí zažehnána byla, pomyslilo se pak na nové prostředky berní, jak na svém místě bude vypráváno.

Ostatek potřeb peněžitých vymáhala komora císařská opětnými půjčkami za hranicemi i doma. Že musilo býti přitom saháno k prostředkům často dosti povážlivým, bylo již ukázáno příkladem na Rudolfu Morzinovi (str. 186); jiný takový příklad byl s hrabětem Václavem Michnou, kterýž dopustil se podvodného skutku odklizením poslední vůle otce svého Pavla, nepochybně na ujmu mladších dvou bratrů Jana a Karla. Byl z toho soud, kterýž nyní komora slibovala zastaviti, jestliže Václav Michna půjčí císaři 200 tisíc zlatých.*) Vůči těm a takovýmto úkazům rozumíme velmi dobře, proč Ferdinand III. s takovou horoucnou toužebností chápal se každé příležitosti, která zdála se vésti ke všeobecnému míru; neboť není pochyby, že bylo zle, velmi zle, když k sebrání peněz musilo se již užívati prostředků tuto naznačených.

Rovněž tak civilní správa království Českého, svěřená arciknížeti Leopoldovi Vilémovi zároveň s vojenstvím, churavěla na všech stranách velikými nedostatky, a nebylo na ten čas pomoci. Arcikníže Leopold Vilém, pokud vojenské záležitosti dopouštěly, měl nejupřímnější snahu pokusiti se o nápravu veřejných řádů, dopisoval si v té příčině s nejstarším synem Viléma Sla-

*) Všecky tyto zprávy vzaty jsou z akt úředních, t. j. dopisů komorního úřadu, vydaných (ve výtazích) tiskem od D'Elverta Beiträge IV. 159, 161, 162, 167, 169.

vaty Adamem Pavlem *), a hlavně staral se, aby nabyl podrobné vědomosti o tom, „v jakém způsobu království na ten čas jest postaveno, aby pak tím lépe mohl spraviti, čeho bude potřebí.“ Starý Slavata vůči této žádosti arciknížecí, pamatoval především na své statky a doporučoval synovi, aby Bechyňský kraj a jeho osudy pořádně gubernátorovi vypsal a pro tento kraj si zvláštní milost vyprosil **). — Pak také Leopold Vilém žádal císaře Ferdinanda III., aby mu dal sestaviti podrobnou zprávu o komoře české a naznačil, jak by dalo se pomoci zanedbaným a spustošeným královským statkům v zemi, jak pozvednouti pokleslé vinařství atd. K této žádosti odpověděl císař teprv resolucí danou 4. dubna 1640 a poskytnul arciknížeti k účelům naznačeným, jakož i k upokojení chudých věřitelů a některých důstojníků — 8000 zlatých! A i tato kapka do moře potřeb byla opatřena půjčkou; neboť císaři poskytl těchto 8000 zl. na úpis Jan Putz, kterýž, maje titul rady při české komoře, byl správcem komorních důchodů ve hrabství Kladském. — Jest pochopitelno, že za takových okolností arciknížete gubernátorství brzo omrzelo, a když potom z jara musil za armádou do Němec, koncem dubna 1640 prohlásil, že gubernátorství složí a správu Čech odevzdá opět královským místodržícím ***), což se nepochybně brzo potom stalo.

Bylať válka hlavní starostí všech vládnou-

---

*) Vilém Slavata synovi 30. list. 1639: „Rád tomu porozumívám, že J. M. arcikníže tak punctaliter na každý psaní Tvé odpověď dávati ráčí. Est et erit magnus princeps, ideo vivat sua altezza serenissima.“

**) Archiv musejní: Slavata synovi dto. 12. listop. 1639.

***) Dopis Myslíkův Janu Černínovi 28. dubna 1640 u Tischra Oberst Myslík str. 24. D'Elvert Beiträge IV. 146, 166.

cích kruhů a vypuzení Švédů z Čech největší důležitostí. V této příčině vojevůdci císařští v prosinci 1639 usjednotili se na určitém plánu válečném, a hned, uprostřed nejkrutší zimy, dle něho začalo se postupovati; Banér, v zimním ležení odpočívající, měl býti tímto způsobem rychle poražen a vypuzen. — Ve Vídni zakázáno všechno masopustní veselí a zavedeny veřejné modlitby za vítězství.

Švédové vyhnáni z Čech a ze Slezska.

V lednu 1640 pošinul se voj Hatzfeldův k Benešovu a Piccolominiův k Táboru. Zde bylo hlavní shromaždiště císařské armády. Napočetlo se, mimo Charvátskou jízdu, přes 20 tisíc mužů, celkem dobře zřízených. — Tato armáda hnula se někdy po 20. lednu 1640 od Tábora směrem ke Šternberku. V Táboře i také v kraji zůstala dosti velká posádka, kteráž teprv o něco později k armádě povolána a nebo jinam rozložena. — Arcikníže opustil 29. ledna Prahu a položil hlavní stan svůj na zámek Šternberk na Sázavě.*) Hrabě Šlik ho tam vyprovodil a sám se pak vrátil do Prahy. Zde musilo zůstati něco vojska pro ochranu hlavního města i také obyvatelstva před chudinou. Panovalať toho času drahota a bída tak nesmírná, že lidé z hladu kradli a loupili na veřejných ulicích. — Velitelem Pražské posádky byl učiněn Rudolf Colloredo.

*) Podotýkám, že všecky dosavadní udaje jsou více nebo méně nesprávné. — Já čerpám z dopisů plukovníka Myslíka, vydaných od F. Tischra ve spisku již častěji citovaném: Oberst Freiherr Sigmund Myslík von Hirschov. — Myslík sám účastnil se této výpravy a sice z počátku v nejbližším okolí arciknížete Leopolda Viléma, potom u jeho avantgardy; jsou tudíž udaje jeho co nejspolehlivější. Že přes to s ostatními prameny a novějšími spisy každou zprávu jeho srovnávám, rozumí se samo sebou.

Dne 1. února hnula se armáda od Šternberku přes Sázavu ke Kutné Hoře, kdež pak asi 10—12 dní hlavní voj zůstával, a sice tak, že Hatzfeld sídlil v Hoře a arcikníže v Poděbradech. Předvoj císařské armády, hlavně z Chorvátské jízdy se skládající, již však počátkem ledna harcoval v Čáslavském kraji a 12. ledna 1640 veden generálem Vilémem Gallem, dobyl Kolína, pobiv veškerou zdejší posádku švédskou. V Kolíně usadili se nyní Chorváti. Jiná část předvoje pustila se až k Nymburku, odkudž rovněž posádku švédskou vypudila (kolem 26. ledna*). Piccolomini přenesl sem hned svůj hlavní stan. — Císařský inženýr, Vlach Carlo Cappi, záhy započal stavěti v Kolíně most přes Labe, s nímž hotov byl 18. února. Zatím hlavní voj od Čáslavi a Hory také se hnul ke Kolínu a hned téhož dne, když most byl dohotoven, nastal pochod celé armády na pravý břeh Labský. — Kolínští si velice oddechli, neboť vojsko císařské stálo je za několik dní bez mála 20 tisíc zlatých.

Banér nacházel se počátkem ledna 1640 v Žateckém kraji; v Žatci sám vojevůdce 14 dní ležel s hlavní částí své armády, ostatek byl v Lounech. Po vesnicích všechno obilí sebráno a vymláceno i vozeno do Litoměřic; za odměnu pak vydrancované vsi v počtu asi jednoho sta (ne-li více) vypáleny. Když Banér zvěděl o přípravách na straně císařské, povolal k sobě na rychlo

---

*) Tyto zprávy z Vávrových Dějin Kolína II. 149 a pak srovnáním udajů Myslíkových se zprávou o 3nedělním pobytu Švédů v Nymburce. (Viz nahoře str. 211) Theatrum Europ. IV. 356 (a po něm Koch I. 207 a jiní) má o těchto pochodech zprávy velice chybné. jmenovitě co do chronologie. Myslík ku př. píše 10. února, že v Kolíně se staví pro přechod most, a Theatr. Europ. praví, že 12. února město od císařských dobyto, Toť jeden doklad, jakých jest mnoho.

generála Königsmarka ze Žitavy a rychlými pochody dal se přes Litoměřice k Mělníku a k Brandejsu, kdež postál chvíli s 20 setninami jízdy. Ale viděl, že není zde bezpečen a proto odtáhl k Mladé Boleslavi. — Staroboleslavská posádka již před tím opustila město na padrť vydrancované a jen Brandejský zámek byl pak v rukou švédských. — V Mladé Boleslavi rovněž před Banérem vyskytli se harcující Chorváti asi 8. nebo 9. února; zajali zde něco vojska a asi 40 důstojníků švédských, a pak zase ujeli. Banér nyní na návrší kolem města rozestavil děla, jako by se zde mínil brániti. Ale za nedlouho couvl k Mělníku a k Litoměřicím. Nepochybně pro nedostatek vojska vlastního, a velkou přesilu císařských*). - Od Litoměřic vysílal jízdu na daleko široko, vymáhal nové kontribuce válečné, hroze vypáliti každé místo, které by se zpěčovalo zaplatiti žádanou summu. Tím způsobem vydrancováni ještě na rozchodnou krajové Žatecký, Slánský, Rakovnický**) a částečně i Plzeňský. Rakovnické potkala přitom zlá nehoda. Napřed vydrancoval je nepravý „kvartýrmistr“, za vyslance švédské armády se vydávaje, a hned po něm přišli praví Švédové pod Slangem, kteří tvrdili, že jim do toho nic není, co cizímu člověku bylo zaplaceno, a vymáhali po celý týden kontribucí novou. — Co takto Banér na penězích, cenných věcech a obilí sehnal, dal odvá-

*) Theatr. Europ. IV. 357, 358 udává velice přehnané číslice jak vojska císařského tak Banérova. Plukovník Myslík (str. 15.) praví, že Banér měl 7527 jezdců a 3563 mužů pěchoty, a to bude pravdě dosti blízko, neboť ostatek švédského vojska roztroušen byl po posádkách na různých stranách. — Co Fr. Novotný z Luže vypravuje v Kronice Mladoboleslavské str. 144 o Banérovi a arciknížeti Leopoldovi k počátku února 1640, jest docela nesprávné.

**) Do této doby kladu také druhý vpád švédský do Velvar, na místě příliš pozdního datum: 30. dubna.

žeti do ciziny pro sebe, nebo rozdával z toho i svým důstojníkům. Kdežto v celé zemi panovala bída, hlad i mor, byl v Litoměřicích takový přebytek, že dva tisíce vozů, plných obilí, poněvadž nebylo je možno v čas ukliditi, spáleno a utopeno. — Přes tisíc beček soli po vodě posláno do Sas!

Banér byl v špatném rozmaru a za to velmi trpělo jeho okolí, jmenovitě Litoměřice. Když došla zpráva o nějaké potýčce mezi Hatzfeldem a Švédy, ve které tito poraženi, rozlítil se tak, že chtěl ubohé a utýrané město na několika stranách zapáliti. Litoměřičtí na kolenou klečeli před příbytkem Banérovým, prosíce o milosrdenství, ale marně. Již dán rozkaz k položení ohně. V tom vmísila se, k přímluvě Doksanských premonstrátek, Banérova manželka do toho a rozhněvaného manžela upokojila. Daný rozkaz odvolán. Banérova paní vůbec byla dobrým andělem mnohých. Také kapucíni nalezli v ní horlivou přímluvkyni, tak že všude kláštery jich od Švédů zůstávaly ušetřeny, ba jim k vůli i některá města (jako Roudnice) ochráněna od vypálení*).

Zatím císařská armáda po přechodu Labe u Kolína pustila se hned ke Chlumci a snad ještě téhož dne (18. února) setník švédský s prořídlou posádkou 150 mužů se vzdal. Zajatí vojáci vstoupili do služeb císařských. Odtud postoupeno ku Hradci Králové a i zde Švédové vzdali se, nepochybně 23. nebo 24. února; zajat celý pluk pěší generálního strážmistra Čabelického a dvě setniny jízdy, ale všichni zajatci přijali hned službu v armádě císařské. V Chlumci i zde zabrány veliké zásoby obilí. V příštích dnech padly Smiřice i Jaroměř; 25. února vy-

---

*) E. Schebek, Die Schweden und die Kapuziner im dreissigjährigen Kriege v Öst.-ung. Revue 1886, str. 30.

klidili Švédové panství Opočenské i Holici (kdež byli po čtyři neděle), a část vojska císařského mohla postoupiti k Novému Městu nad Metují. Zdejší velitel posádky, nemaje o Banérově ústupu zpráv, umínil brániti se, a povolav na radnici sousedy, přísahou mocně je zavázal, že chtějí koruně švédské věrni býti a jemu upřímně pomáhati město proti císařským brániti. Ale když přiblížil se celý pluk císařský k městu, viděl, že na obranu nelze pomysliti a k prosbě měšťanů, kteříž báli se nových záhub, vzdal se osmý den po pádu Hradce Králové. Plukovník císařský Kapoun, vejda do Nového Města, ihned zatkl Petra Straku z Nedabylic, a dal jej odvésti do Náchoda do vězení pro velezrádu, kteréž se měl dopustiti tím, že se Švédy býval v jednání a dopisování, hlavně ku prospěchu Novoměstské obce.

Mezitím Myslíkův pluk jízdecký, jakožto předvoj, harcoval na Smidarském panství (23. února byl Myslík v Loučné hoře) a na Jičínsku (25. února), kdež padly do rukou císařských Velíš a Kost a hned potom postoupeno k Turnovu. V Pojizeří chorvatští jezdci vyklidili všechny švédské posádky, zejména také ze Skaly, a ve Mladé Boleslavi ubytoval se pak (pochodem od Hradce přes Jičín) hlavní stan císařský, a na některý den také arcikníže Leopold Vilém. Švédové všude byli na ústupu a v drobném boji trpěli porážku za porážkou. Nicméně pro velmi špatné počasí (střídalyť se velké mrazy s lijáky a blátem), nebylo možno nepřítele pronásledovati tak, jak bylo třeba. Stavení mostů přes Jizeru u Mladé Boleslavi a u Dražic rovněž vojsko císařské na pochodu velmi zdržovalo.

Banér od Litoměřic ustoupil k České Lípě, ale linii Litoměřice, Mělník, Brandejs, stálé držel obsazenou. Zdálo se, že chce proraziti si cestu k Žitavě. Císařští byli mu však v patách;

neboť pošinuli se od Turnova k Českému Dubu a k Jablonému, takže část armády císařské stála docela blízko při hranicích a nedaleko od Švédů a mohlo každou chvíli přijíti k bitvě. Dne 18. března také vskutku od císařských opanován Friedlandský zámek a švédská posádka zajata. — Banér vida záměr svůj zmařený, dal na všecky strany na rychlo rozkazy ke všeobecnému ústupu a sám od Lípy postoupil opět k Litoměřicům (mezi 14.—18. březnem).*) Zde na rychlo opraveno, co scházelo na mostech, staženy všecky posádky z krajů a předsevzat 19. března přechod přes Labe, směrem k Žatci. Napřed vyjely spížné vozy, děla a náboje; za nimi Banér s manželkou a s ostatním vojskem. Do zajetí vzal sebou Banér primasa a jednoho radního Litoměřického a několik kněží. Jakmile přechod vykonán, most zničen, aby císařští nemohli Švédy stihati. — Posádku švédskou v Brandejse stihl rozkaz k ústupu 17. března dopoledne. Ona vykonala ho téhož dne odpoledne; na rozchodnou zapálila mlejny a jen na veliké prosby ušetřila zámku, který taktéž měl býti vypálen. Most Labský za sebou spálila a spěchala přes Kostelec k Mělníku. Zdejší posádka hned byla také pohotově; v městě vypáleném a vydrancovaném nedalo se již pranic dělati, tedy aspoň rozkopány a rozváleny zdi městské a rozsekány brány. Dne 19. března na lodích přeplavili se Švédové přes Labe, lodě za sebou spálili a spěchali k Lounům, kdež je plukovník Slang s několika tisíci muži očekával.

*) Tischer, Oberst Myslík str. 13. a 14. Dva listy zde tištěné: *18.* a *14.* března, nepochybně mají státi v jiném pořádku, anebo je snad v jednom z obou dát tisková chyba? Všecky ostatní zprávy, (jako že Banér stál u Nymburka na Zalábí — Památky III. 348, že 17. února dobyt Chlumec, 20. nebo zase 27. února Králové Hradec atd.) pokládám za libovolné.

Piccolomini byl by rád překvapil Banéra na přechodu přes Labe v Litoměřicích a proto cválal sám v čele čtyř tisíc jezdcův od Mladé Boleslavi k Litoměřicům, doufaje dopadnouti zadní voj Švédů ještě na pravém břehu Labe a potříti jej. Avšak pro neschůdnosť cest ubíhal pochod pomalu, a pak konečně došla zvěst, že přechod již je vykonán a most ihned pobořen. Nyní na celé čáře Labe a Vltava dělila císařské od Švédů, i nezbývalo nic jiného než vykonati rychlý pochod ku Praze, zde přejíti na levý břeh Vltavský a přes Slaný a Louny stíhati nepřítele. To také vykonáno. Vojsko císařské stojící na sever od Jabloného až k Turnovu dostalo rozkaz, aby táhlo přímo k Litoměřicům, ostatní, větší část armády spěchala ku Praze. Dne 20. března byl již hlavní stan císařský na noc v Benátkách a 22. z rána v Praze. Pochod vykonán kolem Brandejsa, právě od Švédů opuštěného; hned potom dána na zámek posádka císařská. Rychlý posel spěchal do Chebu, aby tamější zásobárna vojenská připravila chleb pro císařské vojsko, a 23. z rána Zahrádecký s Myslíkem v čele jízdy spěchali již ke Slanému a Lounům. V pondělí 26. března arcikníže Leopold Vilém, vykonav pobožnosť v chrámě sv. Víta a dav ozdobiti hroby patronův českých, vydal se také za armádou. Toho dne dorazil na noc do Slaného, na zejtří (27. března) do Žatce a hned pustil se k Lounům. Ale když pak vidělo se, že Banér již jest blízek hranic zemských, položen hlavní stan zpět do Žlutic.

Zahrádecký s předvojem dohonil plukovníka Slanga u Loun, právě když se spojil s posádkami Mělnickou a Brandejskou. Přišlo k srážce. Slang část předvoje císařského rozprášil a asi 900 vojáků zajal. Pak rychle za Banérem pádil ke hranici. Nicméně Myslík a jiní plukovníci, vedoucí předvoj, nepřestali nepřítele na ústupu pro-

následovati, ačkoliv řeka Oharka, na které všecky mosty byly zničeny, dělala jim v tom velikou překážku. Pluk Myslíkův pustil se za nepřítelem nejdále, až na dvě míle za saský Annaberk; pak teprve se vrátil do hlavního stanu císařské armády ve Žluticích. — Banér vykonal ústup dosti kvapně a nepořádně, se ztrátou asi 4000 mužů, přes to, že všecku pěchotu nechal táhnouti napřed a kryl jí záda pluky jízdeckými, jež postupovaly bojujíce a zápasíce neustále s předvojem císařským. V Sasku ocitla se švédská armáda nepochybně posledního března 1640, ne-li o některý den dříve.

V Čechách, jenom na třech místech, v Housce, v Děčíně a v Teplicích, zůstávaly nyní ještě posádky švédské, kdež Banér patrně zúmysla je zanechal, aby dobýváním jich zdrželo se vojsko císařské. V Děčíně nacházelo se mnoho kněží, zejména řeholníků, které Banér na různých místech zajal a tam uvězniti dal. Rovněž tak emigranti, nyní opět do ciziny prchající, našli v Děčínském zámku útulek. — K oblehání těchto míst přikročeno hned, jakmile se octl Banér na ústupu z Čech. — Nejdříve vzdala se Houska, jak se zdá úskokem. Velitel posádky vylákán před hradby k nějaké rozmluvě a zde zabit. Vojáci bez vůdce jsouce nevěděli si rady a podali se při prvním útoku. Za to velmi dlouho a vytrvale hájili se Švédové v Teplicích a v Děčíně. Teplická posádka vzdala se na smlouvu za volný odchod teprve 16. května. Děčín tvrdě oblehán od plukovníka Jana Krištofa Rublanda s 1500 vojáky (od 3. dubna); mimo to z Drážďan přivezena koncem dubna tři veliká oblehací děla zvaná „Flacciani“ *). A ještě potom bránila se posádka

*) Jména ta měla dle známého přehorlivého stoupence orthodoxního luteranismu a protivníka Melanchtonova — Flaccia Illyrika.

švédská 150 mužů čítající až do 18. května. Teprve když třetina města obapolnou střelbou zničena a přední část hradu dobyta, vzdal se zadní zámek na milost a nemilost. A protože generalmajor Pful, který město Děčín již dříve opustil, uložil obyvatelům kontribuci 4000 tolarů a do zástavy vzal dva přední měšťany, kteří pak tisícem tolarů se vyplatiti musili, byla nyní obec přivedena na úplnou mizinu. Někteří měšťané živili se nádeničinou, jiní žebrotou. A přece pro blízkost hranic zůstávala stálá posádka v městě i na zámku, kterouž pán a poddaní musili živiti téměř neustále. Velitelové její (vystřídali se tři) měšťanům i sedlákům co se jim zdálo brali, s jměním panským dle libosti hospodařili, úředníky všemožně trýznili, vojákům veškeré prostopášnosti činiti dopouštěli. *) Následkem toho Děčín, jedno z největších a nejbohatších panství českých, byl na dlouhou dobu bezcenným. Jan Sigmund hrabě Thun, kterýž r. 1628 koupil jej od protestantského do Němec se vystěhovavšího pana Rudolfa Býna (Bünau) a dosud tržní cenu zaplacenou neměl, vyjádřil se tehdáž, že tato koupě jest pro něho i jeho rodinu záhubou a že nezbývá mu nic jiného, než poručiti sebe i majetek svůj Bohu všemohoucímu! Císaři Ferdinandovi III. trpce a právem si stěžoval, že velitelství vojska na Děčínském zámku nemá důstojník nýbrž — loupežník. Avšak, pokud válka konec nevzala, Děčín byl první na ráně při každé příležitosti.

Pádem Děčína vysvobozeni z vazby kněží a řeholníci katoličtí, a na vzájem velitel císařský nepodržel v zajetí emigranty české v zámku ukryté. Mohli volně odejíti. Jen dvě stavovské osoby, z příčin neznámých, vyjmuty z obec-

*) Dle akt archivu Děčínského W. W. Tomek v Č. Č. Musea 1841, 161.

ného pravidla: Jan Belvic z Nostic, který počátkem roku 1640 do Čech se vrátil a zmocniti hleděl bývalého rodinného statku Běškovic, a pak Bernard Vilém z Oprštorfu. Ti oba jati a dovezení do Bílé věže na hradě Pražském, odkudž Belvic pak dodán na Zbirov, a Oprštorf na Křivoklát. Odsouzeni byli pro spojení s nepřítelem k pětiletému vězení, z něhož však před uplynutím této lhůty propuštěni. *)

Veškeré obyvatelstvo Čech s pocity nejradostnějšími vítalo zprávy o ústupu Banérově v blahé naději, že nastanou klidnější doby a země zůstane po některý čas prosta vojenských posádek. Ale naděje tato ukazovala se býti mylnou. Nebylť totiž původní úmysl arciknížete Leopolda Viléma táhnouti do Němec, nýbrž po vyhnání Švédů z Čech celé vojsko císařské mělo ubytovati se po zemi. Již počátkem dubna učiněn byl dislokační plán, dle něhož se mělo vojsko rozděliti **) a sice tak, že jízda měla býti ubytována ve krajích Chrudimském, Plzeňském, Hradeckém, Čáslavském, Boleslavském a Litoměřickém, pěchota ve hrabství Kladském, ve krajích Vltavském, Kouřimském, Slanském a jedné části kraje Pracheňského. Ve druhé části jeho (na Vorlíku, Zvíkově a j.) a ve kraji Bechyňském celém mělo se rozložiti dělostřelectvo, vyjímaje panství Jindřichohradecké, které vyhraženo k obývání arciknížeti Leopoldovi Vilémovi a jeho nejbližšímu okolí. Kraje Žatecký, Loketský a Chebský měly zůstati jaksi ve stavu válečném s většími posádkami, pro blízkosť hranic.

Když se zpráva o této věci rozhlásila, ze všech stran ozýval se hlasitý nářek, a kdo kde

---

*) D'Elvert, Beiträge IV., 172; Bílek, Konfiskace str. 10 a 400; Sedláček, Hrady VI., 246.

**) Designation der Quartier in Böhmen, vydáno od Tischra, Myslík str. 18.

koho při dvoře a vysokých úřadech měl, ucházel se o protekci, aby jeho panství bylo z dislokačního plánu vyňato. Ale všecky nářky a prosby nebyly nic platny, protože se všeobecně, že bída jest, uznávalo, a tudíž vojsko spravedlivě rozdělilo, bez ohledu na vysoké úřady a mocnou přízeň. Ani přední ministr císařský, hrabě Trautmannsdorf, ani předseda dvorské rady vojenské, hrabě Šlik, nebyli se svými statky vyjmuti z dislokace. — Zatím sběhly se věci, které způsobily šťastný obrat v této otázce.

Banér couvl z Čech přes Annaberk až ke Cvikovu a hledal spásu pro sebe v rychlém spojení s pomocnými sbory knížat německých se Švédy spřátelených. Ty však nepřicházely tak hned, jak očekáváno; mimo to k vůli snazší výživě švédské vojsko musilo se rozběhnouti na mnoho mil od sebe. Při tom levé křídlo, vedené generálmajorem Wittenbergem, dostalo za příbytek krajiny mezi Plavnem a Olešnicí (Ölsnitz) ve Fojtlandě, tedy blízko hranic českých. Proti němu vykonán od Žlutic velmi smělý útok od jizdectva císařského vedeného generálním strážmistrem hrabětem Bredou; plukovník Myslík měl přitom vynikající účastenství. Dne 14. dubna odpoledne překvapili císařští jízdu nepřátelskou u Olešnice a rozprášili ji; hned potom k radě Myslíkově rychlou jízdou spěcháno do Plavna a zde způsobena veliká řež kavallerii švédské. Devět pluků jízdy a 200 mužů pěchoty bylo poraženo a na dvě míle pronásledováno i úplně rozprášeno. Také učiněno mnoho kořisti i zajatých. Na straně císařské ztráty byly dosti nepatrné; z vyšších důstojníků padl jeden plukovník *).

---

*) List Bredův o této bitvě tištěn v Theatr. Europ, IV. 364 s chybným datem $^{14}/_{24}$. dubna. List Myslíkův de dto. 16. dubna, kde se vypravuje obšírně, jak a kde se bitva 14. dubna zběhla, tištěn u Tischera Myslík str. 20—22.

Pro Banéra byla porážka tato v přítomné chvíli velmi mrzutá, protože necítil ze v kurfiřtství Saském více bezpečným; i couvl ještě dále od hranic českých až k Erfurtu, sháněje ze všech stran pomocné sbory. Na straně císařské bylo za těchto okolností rozhodnuto přenésti rychle válku do Němec a, možno-li, Banérovu armádu celou rozprášiti. Tímto rozhodnutím dislokace císařské armády po krajích českých k velké radosti všeho obyvatelstva vzala za své dříve, než se začala prováděti. Zajímavo však jest, že vrchní vojevůdce císařský arcikníže Leopold Vilém osobně neměl chuti k tažení do Němec a, přes vítězství u Plavna, neoddával se pro budoucnost nijakým smělým záměrům ani nadějím. Psal o tom všem 17. dubna, tedy některý den dříve, než vojsko z Čech vykročilo, ministru Trautmannsdorfovi *): „Dělostřelectvo a zásobárny naše nacházejí se ve špatném stavu, všemu vojsku nedostává se oděvu. A při tom v pokladně není ani halíře!“ Přes to, píše arcikníže, že chce táhnouti do říše, ale v důvěře i v naději, že bude vojsku spomoženo. „Neboť,“ dodal, „to vám pravím zcela jasně, nebude-li mi slušná summa peněz poskytnuta, budu před Bohem, Jeho Veličenstvem i celým světem ospravedlněn, musím-li se záhy vrátiti, neboť nechci, aby pádem armády padla také moje čest a reputace.“ — Není pochyby, že slova tato účinkovala, neboť na rychlo z berní povolených v Rakousích a na Moravě kupováno šatstvo a posíláno s několikaměsíčným žoldem za armádou.

V Čechách zůstalo nyní jenom několik pluků, které přecházely pro snadnější obživu z kraje do kraje; nejvíce však zdržovaly se v krajích západních a severních, aby byly blízko hranic. Kdo měl známosti, teď mohl býti ušetřen; kar-

*) Koch, I. 209.

dinál Harrach v červnu 1640 aspoň o to prosil, aby dvě panství jeho, Řečice a Rychnov, vojska byla sproštěna *), což se mu povedlo. Ale ovšem obyvatelé všech krajů, kde původně vojsko mělo býti rozloženo, musili nyní aspoň naň platit, když stálého ubytování byli sproštěni. Každému plukovníkovi vykázán kraj a okršlek, odkud vymáhal potřebí pro své vojáky, jakožto „z kvartýru“ svého. — Jiným zbytkem války byl mor, kterýž jedva utišen, z jara a v létě r. 1640 jmenovitě v severních a jižních částech Čech, v okolí Teplice, Cinvaldu a Tábora s neobyčejnou prudkostí vystupoval.

Největší část armády kolem 20. dubna postoupila k Plavnu, odtud po některém zdržení k Altenburku a konečně k Saalfeldu, aby bylo možno provésti spojení s armádou bavorskou, stojící u Cronachu. Banér v první polovici května dostal žádané posily, a nyní od Erfurtu postoupil také k Saalfeldu; obě armády tak stály u sebe blízko, že denně mohlo přijíti k bitvě, a kdyby bylo šlo po vůli Piccolominiho, také bylo by k ní přišlo, neboť císařské vojsko bylo v nebezpečí, že bude obklíčeno a vyhladověno. Štěstí ještě bylo, že také Banérova armáda strádala. Konečně, když po několikanedělním vzájemném obléhání a velikých ztrátách nepřicházelo se ku konci, Banér první odtáhl na západ a válka přenesena do země hessenské a pak na některý čas vždy dále od hranic českých.

* * *

Pro Slezsko dal arcikníže Leopold Vilém verbovati něco vojska v Prusích. Ale zvláštní druh tyfu **) začal hned počátkem r. 1640 řáditi ve

*) Sborník Historický I. 23.

**) Typhus petechialis. — Viz Lammertův spis Geschichte der Seuchen, Hungers- und Kriegsnoth zur Zeit des 30jährigen Krieges (Wiesbaden 1890).

vojsku císařském i švédském tou měrou, že boj mohl býti veden celkem velmi chabě. Švédský vojevůdce Stalhans chtěl se pokusiti o Hlohov, ale zůstalo jen při chuti; zato koncem února 1640 dobyl Olavy (Wohlau). Naproti tomu počátkem dubna hrabě Filip Mansfeld dobyl Javora. Ale hned potom byl odvolán s armádou svou do Čech, a na jeho místo poslán do Slezska polní zbrojmistr Golč. Následkem této změny po některou chvíli zůstávalo Slezsko bez vrchního velení císařského. A toho užil Stalhans k svému prospěchu; jednotlivé pluky císařského vojska přepadány, pobíjeny a zajímány. Když přišel Golč, válčeno hlavně o pevný Hirschberk v Podkrkonoší, blízko hranic českých. Švédským velitelem byl zde pan Tschernhaus, nepochybně emigrant český, u nás pod počeštěným jménem Černhauz nebo Černous dobře známý. Muž tento choval se velice udatně, a měšťané v horlivosti pro víru a ze strachu před císařskými ve všem rozkazy jeho se spravovali. Tak bránil se Hirschberk s největším udatenstvím až do listopadu 1640, až přišel s větší pomocí Stalhans. Ale v městě již lidé hladem umírali, zdi byly pobořeny a další obrana nemožná. Obyvatelstvo o kapitulaci nechtělo slyšet a proto celé (s nepatrnou výminkou několika osob) pod ochranou Stalhanse město opustilo a usadilo se na různých místech Slezska. Teď byl Hirschberk od císařských lehko dobyt; ale nalezen liduprázdný. V zimě r. 1640—1641 nastalo příměří. Golč byl ze Slezska odvolán a na jeho místě zjednán za velitele známý z dob saského vpádu do Čech Jan Jiří Arnim. Císař najal ho v únoru 1641 do svých služeb. Ale Arnim již v dubnu zemřel. Poslán tedy do Slezska z jara 1641 vévoda František Albert sasko-lauenburský a ten zatlačil pak po delších bojích Stalhanse za Odru a Wartu. Nicméně i potom v několika

místech zůstávaly posádky švédské, kteréž byly pro zemi velikým břemenem, protože živily se jenom loupeží. Boj proti nim trval stále, až se objevil ve Slezsku — Linhart Torstenson. — Také ve Zhořelci drželi se Švédové až do konce září 1641, a teprv potom posádka se vzdala císařským. V bojích u tohoto města byl těžce raněn a zemřel emigrant Adam Berka z Dubé, důstojník ve službách švédských. *)

Sjezd kurfiřtů v Norimberce a říšský sněm v Řezně (1640—1641).

Volání o mír ozývalo se vždy hlasitěji a všeobecněji. A čteme-li, že ve mnohých krajinách rodičové zabíjeli i své děti, aby se najedli, jest touha po míru velmi pochopitelná. Ale věc nebyla tak snadnou. Při tuhé allianci švédsko-francouzské (viz str. 28) nedal se mír jinak mysliti než s velikými ztrátami zemí a peněz. Proto snažily se vlády o tak zvané míry separátní. Přitom však politika bavorská a císařská se rozcházely. Kurfiřt Maximilián bavorský toužil po separátním míru s Francií, císař zase byl by se snáze a tudíž raději dohodnul se Švédy. Francie, kteráž míru nepřála, dovedla těmto snahám učiniti přítrž. Švédští státníci, od Oxenstierny počínaje, všichni brali roční platy z Francie, a pro tuto odvislosť, kdyby i jiných příčin nebylo, nemohli provozovati vlastní politiku a musili na konec poddati se tomu, co chtěl kardinál Richelieu, svrchovaný ředitel francouzské politiky zahraničné. A ten chtěl míru jen všeobecnému, to jest další válce,

*) Dudík, Schweden in Böhmen u. Mähren str. 9; W. Hieke v Mitth. des Ver. f. G. d. D. in Böhmen. XXVII. str. 392.

a aby choutky po mírech speciálních zamezil, dovedl toho, že obnovena a přitužena byla smlouva mezi Švédy a Francouzy (21. srpna 1641), tak že příště o mír mohlo se jednati buď jen s oběma spojenými mocnostmi anebo se žádnou.

Vedle této tehdejšímu světu málo povědomé, protože tajné, diplomatické činnosti pozorujeme také veřejné snahy politických osobností a stavů o mír, ať již na základě jakémkoliv, všeobecném nebo separátním. Měly-li tyto snahy potkati se se zdarem, bylo zajisté potřebí zvěděti, jak daleko kterákoliv z válčících stran se hodlá pustiti, co pokládá za hlavní a co za vedlejší věci, a pokud chce a může činiti ústupky. — K vyzkoumání těchto otázek kurfiřti čili volenci německé říše pokusili se o společný sjezd, kterýž měl se státi východiskem mírného jednání obou válčících stran *).

Popud ke sjezdu kurfiřtů vyšel již r. 1638 z Bavor; v květnu 1639 pozval pak kurfiřt Mohučský kollegy své do Frankfurta na Mohaně ke sjezdu, kterýž sejíti se měl 20. června, ale pro válečné běhy odložen jest do 5. prosince a za shromaždiště určen místo Frankfurta Norimberk; skutečně se pak sešel sjezd a konal první schůzi teprv 3. února 1640 na Norimberské radnici. Žádný z kurfiřtů nepřišel osobně, všichni zastoupeni byli svými radami a sekretáři. Předsednictví vedl rada kurfiřta Mohučského. Císař Ferdinand III. jakožto král Český, tudíž také kurfiřt, pozván nebyl. Politiku císařskou zastupoval na sjezdu vyslanec Ferdinandův Tobiáš svobodný pán Haugvic, kterýž také jménem pána svého podal protest pro nepozvání kurfiřta Českého. K tomu však účastníci sjezdu odpo-

---

*) Koch I. str 185 a násl. zvláště pak H. Brockhaus, Der Kurfürstentag zu Nürnberg im Jahre 1640 (1883).

věděli, že není toho paměť, aby král Český kdy byl býval zván ke sjezdům kurfiřtů; Čechy nejsou pojaty do krajského zřízení říšského, neplatí, jako jiné země, žádných daní říšských, a nejsou ani zvány k všeobecným sjezdům a sněmům říšským. Proto nelze dbáti císařského protestu, nýbrž prositi slušně Ferdinanda III., aby zanechal kollegium kurfiřtů při starých zvycích a neobtěžoval je novými, nebývalými žádostmi. Při této odpovědi zůstalo bez dalších odmluv a replik. Císař nestál dále na svém právu, a uvidíme hned, že věděl proč.

Ve všech ostatních věcech vyslanec císařský setkával se u sjezdu s velmi přátelským přijetím. Zástupce katolických kurfiřtů měl ovšem pro sebe, vyjímaje bavorského, kterýž na mnoze šel svými cestami, a také protestantští poslové jsou plní chvály o mírnosti a laskavosti císařského posla a mírumilovných úmyslech Ferdinanda III. — Pro Německo ze všech otázek nejdůležitější byla, jak se císař v případě mírného jednání hodlá zachovati k těm knížatům a stavům říšským, kteří nepřihlásili se dosud k míru Pražskému, a pak zvláště k těm, kteří v tomto míru výslovně byli z amnestie vyloučeni? S otázkou amnestie souvisel také osud českých vystěhovalců; neboť další interes protestantských kurfiřtů směřoval k tomu, co hodlá císař ve případě míru učiniti pro emigraci, její amnestování, pro svobodu náboženského vyznání v Čechách i v ostatních zemích dědičných?

Vyslanec císařský Tobiáš Haugvic choval se obojetně. V soukromých hovorech se zástupci protestantských kurfiřtů mluvil se zápalem o mírumilovnosti císařově (což ovšem bylo pravda), a vykládal, jak jest chyba, že slezským stavům se nezdrželo, co jim kurfiřt Saský slíbil, jak záhubnou je pro země císařské příliš příkrá protireformační politika a tak podobně. A přece

víme na druhé straně velmi určitě, že Haugvic měl v instrukci, kterouž na cestu dostal, rozhodně nařízeno, přijde-li řeč na amnestii a náboženskou svobodu v dědičných zemích, aby prohlásil, že v této věci císař k žádným ústupkům se poddati nehodlá.

V šesté schůzi zástupci Jana Jiřího, kurfiřta Saského, při jednání o amnestii pro Německo připojili prosbu, aby jednalo se také o svobodu náboženskou v císařských zemích dědičných, zvláště ve Slezsku, a prohlásili zástupci císařskému, že mají z domova instrukce, aby pracovali s důrazem o „universální“ amnestii, kteráž by se také na dědičné země vztahovala, a bez níž není a nebude naděje na mír. Haugvic se toho ulekl a stěžoval si na — jesuity a jiné mnichy, kteří při dvoře císařském jsou protivníky všeho smíření.*) — Také katoličtí zástupcové na sjezdu byli proti žádostem Saska, ukazujíce k zásadě protestantské, dle níž panovník směl vnucovati poddaným náboženství, k němuž sám se hlásil. Platí-li tato zásada pro německá knížata protestantská, musí tím spíše platnost míti pro císaře a jeho země dědičné. Saští zástupcové přisvědčili k tomu; jen na to však přece poukazali, co kurfiřt Jan Jiří Slezanům v akkordě Drážďanském slíbil, a co slezští stavové mají zaručeno v Rudolfově majestátě potvrzeném i také od Ferdinanda II.

Bylo záhy viděti, že nedojde k jednomyslnému usnešení. A proto přijat návrh, aby každá z obou stran sepsala o amnestii své dobré zdání. Tak se stalo. V dobrém zdání o „universální“ amnestii žádali tedy protestantští zástupci, aby Slezsko ve příčině náboženství přivedeno bylo

*) „Ihre Majestät wären ein frommer Herr, aber die Pfaffen führten durch ihre Creaturen diesfalls das Regiment.“

do stavu, který tam byl r. 1627, v ostatních zemích dědičných, (tedy také v Čechách a na Moravě), aby císař dovolil ne-li všude, aspoň na některých místech veřejně vyznávati augšpurskou konfessí, a vyhnancům ze země dopřál více času ku prodeji jich statků! To bylo všecko, co protestantská strana opovážila se žádati. — Obě dobrá zdání měla býti odevzdána císaři, ale pak, chytrým působením bavorského zástupce, ani k tomu nepřišlo. — Docela jinak byla by se musila otázka české emigrace pojímati, kdyby sjezd kurfiřtský byl se postavil na stanovisko, že Čechy jsou částí německé říše; neboť co této se týče byl císař odhodlán k ústupkům dosti značným. Sjezd však prohlásil Čechy za zemi docela zvlášť stojící, a pak ovšem směl císaře toliko prositi, a na konec ani k tomu se neodhodlal, protože v dědičných zemích, podle názoru u protestantů právě tak jako u katolíků běžného, mohl císař ve příčině náboženství naříditi co chtěl. Dobré zdání saské do Vídně odesláno nebylo, ba kurfiřt Jan Jiří poslal svým zástupcům důtku, že šli prý dále v této věci, než on zamýšlel. Takovým způsobem vzala za své česká emigrantská otázka při sjezdu Norimberském. — Pak se o ní mluvilo již jen jednou.

Účastníci sjezdu žádali o sdělení, jak stojí soukromá jednání císaře se Švédy. Tobiáš Haugvic předložil o tom některá akta a jmenovitě také návrh míru učiněný švédským legátem Salviem a odpověď císařskou k němu. V 5. článku švédského návrhu žádáno, aby nikomu, kdo v této dlouhotrvající válce buď císaři nebo Švédům v jakékoliv formě sloužil, nebylo to za hřích počteno, nýbrž aby všem dostalo se úplné amnestie a restituce čili navrácení majetku, o který během války přišli. Vyjmut neměl býti nikdo, byť i byl jiné národnosti nežli německé. V ná-

vrhu císařském tento článek o všeobecném odpuštění, zapomenutí a restituci do jisté míry se přijímal, avšak s výminkou dědičných poddaných, kterým sice také má býti prominuto, ale o navrácení statků nemůže prý býti řeči, poněvadž jsou již dávno v jiných rukou. Ale věcné odpuštění nemělo pro emigranty velkého smyslu, když netýkalo se také víry (a té se to netýkalo), a do dědičných zemí byl by se směl vrátiti jen ten, kdo napřed stal se katolíkem. — Kurfiřtský sjezd pokoušel se o přijetí jisté změny tohoto odstavce, ale měl na zřeteli přitom hlavně interessy německé říše a ne dědičných zemí. Tedy i v této stránce emigrantská otázka utrpěla porážku, a návrh císařský tohoto znění byl pak, jak uvidíme, přijat za základ konečného míru.

Ještě jiná důležitosť dotýkala se na sjezdu Norimberském blízce království Českého. Švédové mluvili o náhradě za válečné vydaje a nemínili tím peníze, nýbrž nějakou zemi. Od smrti posledního vévody Bogislava XIV. jevili zvláštní chuť na Pomořansko, na kteréž však dělali si nároky také kurfiřti Brandeburští. Byla to zlá věc, ze které císař nevěděl, jak vyváznouti. Sjezd Norimberský stál na tom, že by se Brandebursku musila zjednati náhrada jinde. O té jednáno. I ukázalo se, že Brandebursko již tehdáž pomýšlelo na — část Slezska, a sice na knížetství Hlohovské a Záhaňské, kteráž s markou Brandeburskou nejblíže sousedila. Prozatím zůstala však i tato otázka nerozhodnutou.

Vidělo se záhy, že sjezd kurfiřtský úloze sobě vytknuté vyhověti není s to, a že má-li se zdarem zahájena býti činnosť ve prospěch míru, bude potřebí svolati širší nějaké shromáždění stavů říšských. O formu i místo byl spor, až konečně rozhodnuto, aby svolán byl od císaře říšský sněm a sice do Řezna. Místo toto z pohnutek náboženských volil Ferdinand III. raději

než luteránský Norimberk. Sjezd Norimberský měl poslední schůzi 7. července 1640. — Sněm říšský rozepsán pak na 26. července 1640, ale skutečně sešel se teprv 13. září toho roku. Císař sám i s rodinou byl v Řezně již od 5. června, ale knížata němečtí dali si na čas, až konečně, mimo markrabí Viléma badenského, nikdo z nich nepřišel osobně, nýbrž všickni poslali toliko své rady a zástupce. Od r. 1613 nebyl říšský sněm v této formě pohromadě, i poskytoval nyní mnohým divadlo neobyčejné a nevídané. Trval také dlouho. První schůze byla na Řezenské radnici 13. září 1640, poslední 10. října 1641.

Účel sněmu byl dvojí: jednak měl raditi o prostředcích k míru, jednak povoliti peníze na válku, aby mír tím snáze mohl býti vynucen. Otázka amnestie hned zase přišla na přetřes, a jako v Norimberce, i zde byly dvě strany: jedna chtěla míti amnestii omezenou, druhá úplnější. Ale i tato druhá, protestantská strana rozcházela se. Většina její vylučovala stavy dědičných zemí z amnestie, a na nejvýše pojímala do ní ty stavy *říšské*, kteří měli léna česká v držení a pak ty stavy z dědičných zemí, kteří až do r. 1635 (do Pražského míru) byli ve službách *saských* a ne švédských. Druhá menší strana mezi protestanty chtěla tomu, aby amnestie bez jakýchkoliv výhrad vztahovala se na všecky poddané císařské, avšak toliko na jich *osoby* a ne také na statky, poněvadž restituci majetku, docela ve smyslu císařském, pokládala také již za nemožnou. Na konec zvítězilo však mínění, že amnestie má se státi na základě držení r. 1627 a s *vyloučením dědičných zemí císařských*. Toto mínění většiny schválil Ferdinand III. a pojato také do sněmovního snešení tiskem vydaného. Pro emigraci českou plynulo z něho vážné na-čení; ale ona v bídě a těžkosti své nedbala toho,

že i němečtí protestanti vyslovili se proti ní a upínala veškeré naděje na moc švédskou. Neboť zrovna tehdáž diplomatický jednatel švédský Salvius pronesl vůči jednateli císařskému Curtovi Lützovu hrdé slovo: my žádáme amnestii pro všecky a restituci majetku dle stavu, který byl r. 1618!

Důležitý krok ve prospěch pokoje stal se tím, že k žádosti říšského sněmu císař Ferdinand III. vyzval Švédsko i Francii, aby zúčastnili se společných konferencí o mír, ku kterým hned vydal bezpečné listy čili glejty, jak pro zástupce obou nepřátelských mocí, tak i pro spojence jich mezi knížaty německými. Ale bylo potřebí dlouhého a zvláště se strany Francie velmi trapného jednání, než byla nabídka císařova přijata; teprv 25. prosince 1641 uzavřena předběžná smlouva. dle níž mělo se mezi válčícími mocnostmi jednati o mír a sice, dle přání Francie, v městech Münstru a Osnabrücku ve Westfálsku. Kongres míru měl se sejíti určitě 25. března 1642, ale sešel se, jak uvidíme, mnohem později.

Velikou potíž měl císař se stavy, když žádal o povolení nějaké berně říšské na potřeby válečné. Byloť ovšem jasno a nepochybno, že má-li jednání o mír setkati se s úspěchem, nesmí válka býti zanedbána tak, aby Francie se Švédskem mohly si diktovati výminky libovolné, a přece s největší jen obtíží povedlo se vymoci na sněmu trochu peněz na vojsko. Příčina nevězela jenom v neochotě, nýbrž hlavně ve všeobecné bídě, kterouž jednotliví sněmovníci dovedli líčiti způsobem věru hrůzyplným. Do toho mísily se vzájemné žaloby protestantů na katolíky a katolíků na protestanty a společné nářky na rozrušení právních řádů i tudíž všech společenských poměrů v říši německé. K odčinění těchto stesků a hlavně pro reformy právní usnešeno se na

svolání nového tak zvaného deputačního sněmu do Frankfurta na Mohaně. který sejíti se měl v srpnu 1642 ale sešel se skutečně teprv v únoru 1643. — S tím se říšský sněm Řezenský rozešel, když byl ještě na samém sklonku svolil k žádosti císařově a některým novým rodům knížecím dopřál místa a hlasu na knížecí lavici říšského sněmu. Ovšem stalo se to s výhradou, aby poslanci těchto nových rodů měli místo vždy za knížecími rody starými. Ze šlechty v Čechách osedlé dosáhl tehdáž místa na říšském sněmě knížecí rod Eggenberků a knížecí rod Lobkovický; tento teprv po přemožení odporu se strany bavorské.

Řezenský sněm jednu chvíli (na počátku r. 1641) ocitl se ve velkém nebezpečenství, že bude celý i s císařskou rodinou zajat od Švédů. Sběhlo se to následujícím způsobem.

Válečné události v okolí Řezna a v západních Čechách. (1640—1641).

Brzo potom když se sešel Řezenský sněm válka v Němcích byla skoro zastavena. Se strany císařské jen Hatzfeld zůstával na bojišti, kdežto Piccolomini a arcikníže Leopold Vilém odebrali se k císaři do Řezna, kdež také zdržoval se předseda dvorské rady vojenské hrabě Šlik. Vojsko, které nestálo pod Hatzfeldem, rozloženo po zimních bytech ve Westfálsku, Francích a v Čechách. Zde zejména ve krajích západních. Bylo opět mnoho nářku. ale nadarmo.

Banér zatím nemínil zaháleti. Stál na počátku zimy 1640 v Lüneburska, kdež se vojákům jeho vedlo špatně. Z mnohých stran slyšel výčitky — ovšem nespravedlivé — proč opustil tak kvapně Čechy a nyní své spojence obtěžuje vojenským ubytováním? Švédský vojevůdce za

těchto okolností odhodlal se ke kroku velmi rozhodnému se záměry dalekosáhlými. — Uprostřed nejtužší zimy chtěl si vyhledati jiné „kvartýry" a sice v dědičných zemích císařských. Rychlými pochody chtěl dospěti k Řeznu, rozehnati, po případě zajati říšský sněm, a odtud, v dorozumění s tamější protestantskou šlechtou, vtrhnouti do Horních Rakous, doplniti velikými odvody zde svou armádu a vyčkati v této zemi spojení s knížetem sedmihradským Jiřím Rákóczym! Záměr tento byl velice smělý a provedení jeho ne nemožné. Jenom na knížete sedmihradského nebylo lze počítati. Rákóczy sice nepřestával dopisovati si se Švédy i Francouzy, ale toho času na zjevné vyhlášení války císaři ještě nepomýšlel, nýbrž snažil se právě teď zjednati synovi svému bohatou nevěstu a zabezpečiti mu nástupnictví v Sedmihradsku.

Nicméně Banér přistoupil ihned ke skutku, s velikou chytrostí a dlouho všelijakými pochody zakrývaje pravé úmysly *). Především poslal v polovici listopadu generálmajora Pfula do Sas, sám koncem listopadu vytáhl za ním a 14. prosince stál v Erfurtě. Teď již pochod jeho vzbuzoval všelijaké pochybnosti; ale vždy ještě domníváno se, že nejspíše asi vtrhne s jednou části armády do Čech **), a proto sem dány příslušné rozkazy. Banér vskutku dělal jakoby do Čech měl namířeno, neboť od Erfurta postoupil k Hofu, spojiv se cestou ještě s velkým oddílem vojska francouzsko-výmarského pod

---

*) Korrespondence císařských generálů vydané od Dudíka, Schweden in Böhmen u. Mähren 1640—1650 str. 1—28 a 33; dopisy Myslíkovy u Tischra Oberst Myslik str. 40—45; Theatrum Europ. IV. 373, pak 604 a násl.

**) Tomu obecně v Čechách věřeno a všelijaké zprávy o tom rozpisovány. Viz přípis Kadaňských u Wintra v Č. Č. Musea 1888 str. 296.

maršálem Guebriantem, a dal Pfulovi do Sas rozkaz, aby rychle přitrhl k němu. Dne 29. prosince 1640 stálo švédské vojsko již mezi Hofem a Wunsiedlem. Vykonán útok proti Chebu, ale jen za tím účelem, aby veřejnosť byla klamána. Neboť mezi tím, co diverse k Chebu hlučně rozhlašována, hlavní část armády švédské tiše a rychle ¡stahovala se k Baireuthu, Auerbachu, Amberku a 20. ledna 1641 stál Banér u samého Řezna v Regenstaufě. Měl pohromadě 18 tisíc mužů a 40 děl. Předvoj Königsmarkův harcoval již kolem města. Toho roku panovaly velmi tuhé mrazy; řeka Dunaj byla tak zamrzlá, že těžké nákladní vozy mohly po ledě přejížděti. Tudíž pro Banéra nebylo nejmenší překážky, aby nevykonal přechod na pravý břeh Dunaje a neobklíčil Řezno ze dvou stran. Mezi některými protestantskými účastníky sněmu Řezenského měl Banér jistě tajné spojence; od nich také dozvídal se, jak věci v městě stojí, a mohl dle všeho oddávati se smělé naději, že uloví kořist přebohatou a dostane do zajetí císaře s celým dvorem, arciknížete Leopolda Viléma, Piccolominiho, zkrátka všecky přední hlavy nepřátelské strany. — Ale v tomto výpočtu se zmýlil.

Banér zajisté byl přesvědčen, že v okolí Řezna nenalezne nižádného vojska císařského a že také bavorská armáda roztříštěna v četných od sebe vzdálených posádkách nebude moci přispěti císaři a říšskému sněmu v čas ku pomoci. Pravděpodobná tato úvaha byla správnou jen do jisté chvíle; potom s rychlostí nezvyklou a nevídanou nastal obrat a Banér přikročiv k Řeznu viděl, že se šeredně zklamal.

Císař Ferdinand III. byl velmi záhy tím jist, že pochod Banérův směřuje k Řeznu a když obyvatelstvo i účastníci sněmu jevili veliké strachy, zachoval úplný klid a chladnou rozvahu. Již 12. ledna veřejně ohlášeno shromážděnému

sněmu, že Banér táhne k Řeznu, že však císař rychle činí všecka opatření k ochraně města a jest hotov setrvati na místě. Odhodlanosť neminula se s účinkem. Většina sněmovníků rozhodla se, že také zůstane v Řezně. Na rychlo a proti vůli obce vložena sem posádka několika set mužů a arcikníže Leopold Vilém i Piccolomini stáhli vojska císařského z Falce i z Rakous co mohli. Bavorští generálové obdrželi rychlou zvěst a polní zbrojmistr František Mercy hned se vydal na cestu a byl skoro současně s Banérem u Řezna; za ním táhl přes Ingolstadt polní maršál Huyn de Geleen.

Když tedy Banér 21. ledna 1641 od Regenstaufu přikročil až samému Řeznu, shledal zde vojsko nepřátelské a, nemaje o velikosti a počtu jeho pravého ponětí, couvl. Jednotlivé oddíly vojska švédského téhož dne a již také dříve u Kehlheima a Wörthu přešly Dunaj a loupily i drancovaly zle. Dokud byli Švédové na obou stranách řeky neminulo nebezpečí, protože Geleen mohl teprv za několik dní přiraziti k Řeznu. Ale i v této věci přálo císařským štěstí. Veliké mrazy náhle přestaly, nastalo oteplení tři dni trvající a tak rozhodné, že se na Dunaji ledy hnuly. — Švédové, kteří na pravé straně řeky se nacházeli, musili rychle zpět; kdo se opozdil, utonul anebo byl dravým proudem odříznut od své armády a upadl do zajetí. Tím císař i sněm v Řezně vyvázli z nebezpečí. Rychlá změna počasí mezi katolíky obecně pokládaná za zázrak, způsobený na přímluvu P. Marie Staroboleslavské, jejíž obraz císař z Vídně do Řezna sebou přivezl a před nímž četné vroucí modlitby a mše o záchranu konati dal.

Nyní byl Banér obmezen na levý břeh Dunaje a i sem Mercy vystoupil proti němu výbojně. Boje kolem Řezna trvaly do 27. ledna; toho dne, na zprávu o příchodu armádního sboru

Geleenova, Banér rychle v noci ustoupil směrem k českým hranicím. Guebriant odtrhl se od něho a ustupoval v opačnou stranu k Norimberku. Švédský vojevůdce patrně chtěl si proraziti cestu do Čech, nebo 29. ledna zmocnil se Kouby (Cham) při samých hranicích českých. Některé oddíly vojska jeho k vůli lupu a výživě daleko široko se rozběhly až k Deggendorfu a Passovu, a na sever až k Rosshauptu, malé vesničce české na panství Přimdském. Předvoj švédský, vedený generálmajory Wittenbergem a Pfulem, zmocnil se Brodu (Furth) a průsmykem Domažlickým vedral se do Čech. Měl 8 pluků jízdy a pěchoty.

Že Čechám hrozí nebezpečí, vidělo se v Řezně záhy, a již kolem 20. ledna šly rychlé rozkazy ke komandujícímu generálovi v Praze Rudolfu Colloredovi, aby staral se o pořádnou dislokaci vojska, jmenovitě o hájení linie Vltavské, o děla, o spíži a přípřeže atd. Colloredo zvěděl současně také z jiné strany o vpádu švédském. V Klatovsku ležel posádkou generální strážmistr hrabě Brouay, a ten na zprávu o pádu Kouby vyslal plukovníka Myslíka na přezvědy k Brodu. Zde se Myslík se Švédy srazil, ale maje toliko 150 jezdců, musil couvati a přinesl toliko do Klatov určité zprávy o počtu nepřátel. Brouay ihned dal rozkaz k ústupu a celý oddíl vojska jeho couvl k Táboru, ba kolem 7. února až k Týnu nad Vltavou. — Tábor měl býti dle ustanovení hraběte Colloredy shromáždištěm a střediskem císařského vojska, které mělo nabyti podpory také od krajských hotovostí z nejbližších krajů, jmenovitě z Bechyňska, kteréž svolány 10. února *).

---

*) List Colloredův u Dudíka str. 4. B. Rieger, Zřízení krajské str. 344.

Švédové zatím, vnikše do království, opanovali počátkem února Domažlice, Klatovy, Horšův Týn, lidi pobíjejíce a výpalné vymáhajíce *). Odtud pustili se na sever, jih a východ dosti daleko. Mámeť určité zprávy, že 11. února byli ve Volyni **), a pak zase jednotlivé oddíly spatřujeme na rychlých jízdách přes Písek až u samého Týna nad Vltavou ***). Na sever pouštěli se od Horšova Týna až k samé Plzni; přestrašené premonstrátky Chotěšovské záhy před nimi prchly a ukryly se na dva měsíce v Plzni. Na straně císařské mělo se jednu chvíli vůbec za to, že Banér od Kouby pustí se severně k Přimdě a požene útokem na Plzeň. To se nestalo. Banér po celý únor i velkou část března zůstával v Koubě a jeho podvůdci v nejbližším okolí. Byla to nepochopitelná chyba, kteráž jen tím vysvětluje se, že Banér za každou cenu byl by rád k sobě potáhl opět maršála Guebrianta a že proto držel se tedy v Bavořích, aby bylo možno francouzsko-výmarskému sboru

---

*) Winter v Č. Č. Musea 1888, 298 má zprávy o pádu Klatov a Domažlic za chybné, ale ony jsou docela dobré; jen snad co do datum možná že se neshodují s pravým stavem věci.

**) Bartoloměje Prokopa Paměti Volyňské (Miltnerem vydané) v Památkách XIII. 52. Cestou k Volyni dotkli se Švédové také asi Sušice, a k tomu nepochybně vztahuje se zpráva u Bílka Konfiskace str. 608 tištěná, o návratu emigranta Jaroslava Adama Šofmana z Hemrlesu do Sušice za vpádu švédského. Šofman byl pak jat a do konce srpna 1641 vězněn v Bílé věži na hradě Pražském.

***) Dopis císařův Piccolominimu u Dudíka, str. 8. Že by byli Švédové u Týna přešli na pravý břeh Vltavy, jest libovolná kombinace, kterou udělal si prvně Koch, (I. 259) a po něm všichni ji opakují, ač v listě císařském nic nestojí, leč, že u Týna je možno na koni se přes řeku přebroditi. Zmiňuji se o tom proto, že na základě liché kombinace udělalo se mnoho jiných, a tím věc o sobě velmi jednoduchá se popletla.

spojiti se s ním k tažení do Čech. Ale Guebriant sledoval jiné cíle a do Čech se mu nechtělo. Pro Banéra bezvýsledné jednání a marné vyčkávání bylo záhubou; za to císař i generalissimus jeho armády arcikníže Leopold Vilém získali plných 6 neděl času.

Těch bylo dobře užito. Arcikníže odebral se do Lince, aby v Horních Rakousích organisoval veřejnou hotovosť a shromažďoval zásoby, jednak k dovozu do Bavor, jednak do zásobárny v Budějovicích; v Čechách nejvyšší profiantmistr Oldřich Skuhrovský ze Skuhrova sháněl a doplňoval zásoby v Praze, později i v Plzni; ve slévárnách lila se děla a kule; v Praze vykonán soupis všeho služebného obyvatelstva za příčinou prací hradebních a obrany hlavního města. Mezitím císař svolal do Řezna k 21. únoru válečnou poradu, v níž zúčastnili se Piccolomini, Geleen, Mercy, a válečný rada bavorský Reissinger. Podkladem porady byl pamětní spis Piccolominiho, poslaný císaři, v němž radil, aby vystoupilo se výbojně (offensivně) a dokročilo proti Banérovi i vykonal pochod do Čech. Dobré zdání toto přijato, ale ovšem ještě skoro celý měsíc prošel, než armáda císařská byla tak pohromadě, aby s prospěchem výboj podniknouti mohla. Zatím vysláno trochu vojska do Čech do Čáslavského kraje, a Piccolomini v Bavořích operoval tak, aby mohl zameziti spojení Guebrianta s Banérem; hrabě Brouay dostal rozkaz, aby od Tábora a Týna rychle dal se na tažení do Bavor. Brouay vykonal rozkaz hned; dne 14. března přešel již loďkový most přes Dunaj u Vilshofenu a spojil se s armádním sborem Geleenovým. U Kehlheimu shromáždilo se nyní veškeré vojsko císařsko-bavorské v počtu nejméně 20 tisíc; bylo tedy o mnoho silnější nežli Banér, kterýž bez Guebrianta sotva 10 tisíc mužstva měl. Dne 16. března nastoupen pochod.

Banér v rychlosti dal rozkaz všem rozptýleným oddílům vojska svého, aby ustoupily ke Koubě. Mnohým se to podařilo, všem ne. Plukovník Slang s velikým oddělením nemohl již postačiti a zavřel se tedy v Neuenburku (Neuenburg am Walde). Zde byl obklíčen, 21. března město dobyto a celý sbor Slangův zajat s četnými důstojníky. Mezi zajatci byl také plukovník Jaroslav Kinský, z rodiny emigrantské *). Odvedeni napřed do Řezna, pak do Vídně. — Banér nevyčkal již, nýbrž, jsa tlačen sborem Geleenovým, opustil Koubu 19. března a dal se směrem k Brodu (Furth). Zde sešel se s předvojem svým, vedeným od Wittenberka, kterýž z Čech rychle ustoupil. Banér byl nyní v situaci velice krušné. Nezbývalo mu nic jiného než táhnouti do Čech a rychlými pochody uniknouti neodvratné jinak záhubě. Záměr tento vykonán a sice s mistrností velikého vojevůdce hodnou.

Rozdělení císařské armády bylo takové: arcikníže Leopold Vilém držel se v Bavořích a po západním svahu pohraničního lesa táhl rychle k Chebu; 26. března byl již ve Waldsaském klášteře. Piccolomini, Geleen, Mercy vtrhli hned za Banérem do Čech a před nimi již předvoj rychlé jízdy, vedený plukovníkem Myslíkem. Ten stál 20. března v Janovicích u Klatov a byl tudíž dříve jinými cestami v Čechách než hlavní voj Banérův. Plán císařské armády směřoval k tomu, aby jedna část vojska Švédům nadešla a pak se obrátila a Banérovu armádu, ze dvou stran do ohně přivedenou, zajala.

Banér mistrovsky se hájil. Jedenácte dní trval jeho ústup, za nejstrašnějšího strádání a ne-

*) Snad týž, o němž jest zmínka u Bílka Konfiskace 855.

bezpečí ve dne i v noci, a přece unikl. U Stříbra byl již dohoněn, přišlo k seči, ale švédská jízda bránila se tak dlouho, až pěchota a děla byla v bezpečí. Na straně císařské zahynul při tom mladý hrabě Václav Černín. Nyní dal se Piccolomini s Mercym směrem ku Slavkovu a Falknovu, kamž stihli 26. března a hned dali zprávu arciknížeti Leopoldu Vilémovi, kterýž téhož dne hnul se od Waldsassu k Chebu a nazejtří 27. března rychle táhl, aby se s nimi spojil. Účel byl postoupiti k Ostrovu (Schlackenwerth) a zaskočiti Banéra v průsmyku u Přísečnice. Sem, jak bylo viděti, směřoval vojevůdce švédský, protože od Stříbra úprkem hnal se ke Kadani, pronásledován jsa jízdou císařskou a bavorskou vedenou Geleenem, Bornevalem a Brouayem. Dne 27. března byl časně z rána Banér v Kadani, ale již dostižen. O přechod přes Oharku rozvinul se prudký boj; Švédové si ho vybojovali. Zachráněni tím však nebyli. Piccolomini od Ostrova mohl u Přísečnice býti dříve než Banér od Kadaně. A pak bylo zle, neboť cesta z Čech byla mu zastoupená. Nastala divoká honba, provazená s hroznými ztrátami. Od Kouby počínaje žádný jezdec neslezl s koně, o odpočinku nebylo řeči. Následkem toho padali vojáci jako mouchy. U Schmiedeberka (západně od Přísečnice) zachytil již Piccolomini jedno oddělení Švédů a zničil je úplně *).

Ale do Přísečnice dorazil Banér o malou

*) Místo, kde se tak stalo, jmenuje se až podnes „Todtenhaide.“ Mitth. d. V. f. G. d. D. in Böhm. XXIII. 165. — Kochovi (I. str. 262), stala se mrzutá nehoda. Snad ne docela správným obrázkem v Theatr. Europ. dal se splésti, že klade „Bressnitzer Pass“ t. j. Přísečnici kamsi na jih od Stříbra, nepochybně do tak zvaného Českého Lesa. Zavedlo ho to k velkým zmatkům.

chvíli *) dříve než císařští a tím byl zachráněn. Jízda císařská snad již v půl hodině byla Švédům v patách, však pěchoty toliko 300 mužů dostihlo v čas na místo; ostatní zůstala o něco pozadu. A toho Banér využil; jízda jeho musila do zad krýti les pohraničný, kdež na rychlo za sebou udělala něco zásek; s pěchotou postavil se na kopcích nad Přísečnicí a městečko samé i zámek v něm obsadil. Odtud císařští snadno Švédy vyhnali, ale s pěchotou měla pak jízda v neschůdném terrainu, plném sněhu, těžký boj. Od 12 hodin v poledne až do půl noci bránila se infanterie švédská ponenáhlu ustupujíc; když pak jízda císařská nemohla z místa a couvla, Švédové vykonali poslední kousek cesty z Čech do Sas pokojně. Ztratili při tom několik set mužů a 500 spížných vozů, kteréž Banér, nemoha jich zachrániti, raději dal zapáliti. — Dne 30. března byli Švédové ve Cvikově, kdež je očekával Guebriant. O dalším pronásledování jich na půdě saské nemohlo býti řeči, protože vojsko císařské rovněž bylo jedenáctidenním rychlým pochodem značně vysíleno. — Tento ústup, od Kouby skrze západní Čechy až k Přísečnici, pokládá se za jeden z nejstkvělejších vojenských výkonů Banérových. Rozčilení a namáhání ho však zničilo. Banér brzo potom se roznemohl a poněvadž nepřestal býti nezřízeně živ, více se nepozdravil.

Císařské vojsko zůstalo asi 14 dní odpočinkem v Čechách; jen jedno malé oddělení postoupilo jako předvoj od Chebu do Fojtlandu. Arcikníže Leopold Vilém bydlil v Chebu, generální štáb v Kinžvartě, dělostřelectvo na statcích klášterů Kladrubského a Chotěšovského, ostatní

*) Myslík v dopise ze dne 30. března (Tischer str. 42) praví, že o dvě hodiny, Theatrum Europ IV. str. 610 udává, že o půl hodiny dříve.

vojsko ve velikém okruhu, sahajícím přes panství Švamberské až k Lukavici a Přeštici na jedné straně a v Poohří až k Žatci na straně druhé. Sedláci z celé krajiny rozprchli se ze svých statků do měst, aby byli ochráněni před násilnostmi vojska.

V Chebu děly se dlouhé porady, kteréž dotýkaly se nejen dalšího válčení, než i také osobního poměru arciknížete Leopolda Viléma, jak ke dvorské vojenské radě, tak k armádě. Účastnili se jich někteří vynikající generálové (jmenovitě Piccolomini) a tři přední radové císařští, zejména i hrabě Trautmannsdorf. Arcikníže žádal pro sebe jisté výminečné postavení. Chtěl býti generalissimem, jemuž by veškeré císařské vojsko bylo bezprostředně podřízeno, to jest, chtěl míti právo, aby volně směl rozdávati pluky a povyšovati důstojníky, odměňovati i trestati, operace válečné na svůj vrub prováděti, bez jakýchkoliv rozkazů ode dvora (t. j. od vojenské rady), najímati a verbovati dle svého zdání, spravovati podpory peněžité a berně na válku povolené, dlužiti si peníze na potřeby vojenské, a konečně chtěl, aby ve všech zemích císařských směl se stavy volně a kdykoliv jednati o obranu země, o vydržování armády, osazování jednotlivých míst, zřizování zásobáren atd. K tomu cíli přál si, aby císař přidělil mu některé ze svých tajných rad, a pak ovšem dvůr neměl se nijak do vojenství míchati.

Co arcikníže žádal, bylo celkem se stanoviska jednotného vedení a potřebné rychlosti při vyřizování vojenských záležitostí moudré a na nejvýše nutné; ale příčilo se celému tehdejšímu těžkopádnému řízení správnímu, a mimo to od dob Valdšteinových byla také nechuť k tomu, svěřovati příliš mnoho samostatné, od dvorské vojenské rady neodvislé moci vojevůdcům císařským. Proto také v Chebu nic nedo-

jednáno a arcikníže umínil si osobně zajeti do Řezna k císaři, aby přímo vyřídil si, oč stál. Velení vojska odevzdáno zatím cele Piccolominimu, s nařízením, aby táhl do Němec za Banérem. Hned dány rozkazy, aby posádky císařské sešly se u Falknova, což se stalo kolem 20. dubna a potom taženo do Sas a sice jedna část Fojtlandem přes Plavno, druhá přes Cvikov k Weissenfelsu *). Všecko vojsko však nešlo do Němec; část armády zůstala v Čechách až do vyřízení záležitosti arciknížete Leopolda Viléma.

Mezitím co Piccolomini postupoval proti, Banérovi, arcikníže odejel z Chebu do Řezna kdež došlo k dohodnutí, na jehož základě císař dne 5. května 1641 vydal plnou moc pro Leopolda Viléma jakožto vrchního velitele armády. V plné moci této povolovalo se ve velmi rozsáhlé míře žádostem arciknížecím, takže on od této chvíle byl velmi samostatným a ode všech vlivů neodvislým vojevůdcem. Jen v některých málo věcech vyhražoval si císař ještě jistá práva, jako ku př. při jmenování generálů, kteréž sobě vyhradil, ale ovšem tak, že sliboval dbáti při tom vždy dobrého zdání od nejvyššího vojevůdce předloženého. Vedle toho ujal se arcikníže Leopold Vilém znovu správy země České s titulem gubernátora kralovství. Hodnosť tuto, jak za to mám, držel pak až do té chvíle, kdy vůbec složil velitelství vojska a uchýlil se do soukromí, to jest až do počátku března 1643 **).

---

*) List paní Silvie Černínové dto 19. dubna 1641: „Piccolomini zejtra vytáhne k Cvikavě a u Falknova bude rendezvous všech armád," (Dvorský Památky žen str. 292) shoduje se celkem s udaji v Theatr. Europ. IV. 614 a jinými.

**) Listy u Dudíka 14—21. — Gubernátorem Čech jmenuje se arcikníže Leopold Vilém ještě v listině dto 1642, 22. prosince (J. Čelakovský, Privilegie měst Pražských 577) a pak v dopise Jošta Globnera

Když záležitosť plné moci velitelské byla vyřízena, odebral se arcikníže do Vídně, odtud přes Moravu do Prahy a pak teprve k armádě do Němec. Oklika tato byla způsobena starostí o peníze na vojsko, koně, oděvy, a o zřízení zásobáren po celých Čechách, z nichž by pak po Labi za vojskem vozilo se obilí. Zatím nově najaté pluky měly sejíti se u Prahy. Dne 24. května byl arcikníže v Jihlavě, dne 9. června ve Slaném *) na cestě do říše. Jel s velikým počtem služebnictva a vojska úpravného, v plné naději na brzký, šťastný obrat ve válce. Čechy celý rok plny byly vojáků a vozů vojenských sem i tam, hlavně do Němec, přejíždějících. Za tou příčinou a také k umírnění sporů vzniklých z ubytování, generální velitelství nad vojskem v zemi dostalo se v srpnu 1641 místodržícím, společně s komandujícím generálem Pražským hrabětem Colloredou. Veřejnými patenty byla změna tato po zemi rozhlášena. Na Moravě totéž zřízení za dvou hejtmanů, kardinála Ditrichšteina a Julia Salma, velmi se osvědčilo; i jest pochopitelno, že v Čechách bylo následováno, ač právě tehdáž na Moravě od téhož principu poněkud a na čas poustoupeno.

V Němcích zatím zběhly se velmi důležité změny. Již před příchodem arciknížete Banér couvl až k Halberstadtu, ale zde, vysílen jsa namaháním i nezřízeným životem, dne 20. května 1641 zemřel. Mrtvé tělo dovezeno do Stockholmu, kdež 18. září slavně pochováno. — Banér začal vojenskou dráhu jako chudák a skončil ji jako na tehdejší poměry nesmírný boháč.

z Globna, krajského hejtmana Loketského, 1643, 24. ledna (list z pozůstalosti páně Donebaurovy). Potom titul tento mizí.

*) Dudík str. 26; Lacina Paměti Slaného str. 192.

Zanechalť na hotovosti celý million tolarů. Největší část jmění tohoto byla nashromážděna r. 1639 v Čechách, v boji, který začal se pod praporem ochrany utlačovaného evangelia a skončil jako loupežnická orgie. Voják byl Banér výborný, avšak o náhradu za něho mezi Švédy nebyla nouze. — Vypukly sice po smrti vrchního velitele bouře v pozůstalé armádě, avšak byly brzo uklizeny, když nástupcem jeho ustanoven dosavadní polní zbrojmistr Linhart Torstenson, „veliký podagricus", ale rovněž schopný a mužný vojevůdce. Jemu k ruce přidáni generál nad dělostřelectvem Lillie-Hööck, generálmajor Stalhans a pro politická jednání Lars Grubben.

Jinou předůležitou, ovšem již ne neočekávanou změnou bylo, že Fridrich Vilém „velký kurfiřt" Brandeburský uzavřel v červenci 1641 se Švédy příměří na dvě léta a tím přestal býti spojencem císaře a účastníkem Pražského míru. Ferdinand III. marně snažil se kurfiřta k sobě připoutati. Ještě z jara 1641 vypravil k němu poselství (říšského radu dvorského Jana Kaltschmidta a českého kancléře Jiřího Adama z Martinic), ale bez výsledku. Fridrich Vilém začal politiku docela jinou, než jeho předchůdce; jemu a zemi jeho sloužila, císaři však přinesla těžké škody.

Také válečný rok 1641 v říši nebyl pro císařské vojsko celkem šťastný. Ve vrchním vedení nedostávalo se zhusta dorozumění a vzájemné ochoty mezi arciknížetem a Piccolominim.

Proměny ve vnitřní správě Čech. (1640—1642).

Když v březnu 1640 Švédové byli vypuzeni z Čech, starala se vláda především o to, aby království vyčistila od protestantů a emigrace. Již v lednu 1640 podkomoří posílal do měst

královských dotazy, jak se zachovali sousedé za doby nepřátelské okkupace a zdaž se kdo nepropůjčoval nepříteli? Od března pak vyšetřování bylo všeobecné. Kolínská obec udala šest sousedů, kteří delší čas vězněni. V Bydžově chycen emigrant Matěj Troskovec a odveden do Králové Hradce, kdež si také delší dobu poseděl. V Mladé Boleslavi zatčeno více emigrantů. Odvedeni do Prahy a odsouzeni k nucené práci na hradbách Hradčanských a Vyšehradských; jiní uvězněni v Boleslavi a pak musili konati za trest ve městě práce veřejné. Nejtvrdší osud potkal Boleslavského kronikáře Jiřího Kezelia Bydžovského, kterýž ve vězení strádal, co zatím manželka jeho utrpením zemřela. Po letech teprve byv propuštěn, trávil smutný zbytek života v bídě a osamělosti, spisuje pro útěchu paměti své doby. Rovněž tak s těžkými strastmi potkal se Petr Straka z Nedabylic, pán na Šonově, pro své styky se Švédy v Novém Městě nad Metují. Byl uvržen do vězení v Náchodě pro velezrádu (str. 245). Není pochybnosti, že přátelství jeho s vůdci švédskými bylo blízké a podezřelé, ale rovněž bylo jisto, že Novoměstským velice prospěl, což oni mu ochotně dosvědčovali. Devatenácte svědků dokládalo jeho nevinu; byl tedy 21. srpna 1641 propuštěn na svobodu. Ale 1643 královský prokurátor žalobu pro velezrádu obnovil; Straka zatčen a odevzdán do Prahy do Bílé věže a útrpným právem vyslýchán znovu. K úpěnlivé prosbě manželky byl koncem téhož roku poslán domů, avšak ponechán na závazku. Následkem útrap zemřel r. 1645, dříve než učiněna výpověď o vině nebo nevině jeho. Pro dědice měl tento proces v ohledu hmotném neblahé následky. V Litoměřicích propadlo k ruce královské komory jmění Anny Kanderské, protože se na počátku 1640 z ciziny do rodiště bez dovolení vrátila. — Z některých měst

purkmistři a konšelé podávali zprávy dobré, anebo aspoň takové, že z nich královský prokurátor neměl si co vybrati; patrně soucit s bývalými spolusousedy zvítězil nad povinností. Šlechtici většinou buď současně se Švédy prchli anebo, jako Křivoklátský hejtman Václav Kaplíř, dovedli své chování jakž takž ospravedlniti. Chyceni a uvězněni byli jen dva šlechtičtí emigranti, Jan Belvic a Bernard Vilém z Oprštorfu, jakž svrchu vypráveno (str. 250)

Jinak království nepřátel prosté ocitovalo se v nejednom směru ve stavu, kterýž nutně vyžadoval nápravu. Hejtmani krajští celkem dostáli úloze na ně ve válce vložené; jen na Hradecku oba hejtmani před nepřítelem odešli ze země a zanechali správu ve stavu velmi nepořádném. Proto také 1640 učiněno prozatímné opatření a pak téhož a následujícího roku ustanoveni místo nich jiní. *) — Nová povinnosť nastala hejtmanům právě nyní tím, že dle deklaratorií k obnovenému zřízení musili okamžitě spečeťovati stavovské pozůstalosti, aby majetek dědicům zůstal nezkráceně zachován, což byl nejen prospěch jich, ale také královské komory **). — Činnosť vlády směřovala v této chvíli klidu vůbec k přitužení organisace správních úřadů, k lepšímu pořádku v komoře české a k pokusům o nové, zvýšené příjmy pro potřeby válečné.

Již od delší doby pozorovalo se, že o zahraničných lénech koruny české není pořádný

---

*) Seznamy hejtmanů krajských na Hradecku tištěny jsou v Památkách IX. 311 a X. 121. Z toho viděti, že na místě Václava Odkolka z Ujezda 1640 ustanoven Rudolf Dobřenský na Chvalkovicích, r. 1641 místo Otty z Opprsdorfu Otto Jindřich Štos z Kounic. — Také ve kraji Chrudimském 1641 ustanoveni nepochybně jiní hejtmani, ale jména jich neznáme. Památky VIII. 226 a násl.

**) Obšírněji u B. Riegra Zřízení krajské 263 a 315.

seznam; i nařídilo se 29. března 1640 české kanceláři, aby přijala dva úředníky, lenního sekretáře Huberta Walderoda, a ingrossistu Ondřeje Krablera, kteří by přivedli seznam lén a nynějších držitelů do pořádku a mohli vždy dáti o nich poučení, když bude třeba*). — Rovněž tak v komoře české bylo potřebí oprav. Bylo si stěžováno na presidenta Oldřicha Františka Libšteinského z Kolovrat, že jest často mimo Prahu, a tím jaksi úřad zanedbává. I byl 29. června 1640 vyzván od císaře nejvyšší komorník Jindřich Libšteinský z Kolovrat, aby promluvil s Jindřichem Wolfem Berkou z Dubé a nabídl mu jménem císařským „directorium“ české komory. Jednání se zdařilo. Jindřich Wolf Berka byl hned na to dosazen za direktora komory, ale Oldřich z Kolovrat zůstal formálně presidentem, jenže direktor převzal veškeru práci. Uložena mu zejména nestranná spravedlnosť, uvedení pořádku do důchodu solního, pivního vinného, a nařízeno mu, že nesmí z Prahy vzdáliti se na více než 6 neděl do roka. Kanceláři české předložen pak dotaz, zdaž direktor komory má také zván býti k poradám místodržících čili nic. Jak odpověděla, nevím. Později činnosť Berkova rozšiřována novými instrukcemi.

Po smrti Kvestenberkově (28. června 1640) zvolen za opata Strahovského opat Milevský Krišpín Fuck. Ten ještě téhož roku předložil císaři plán, jak by Vltava se učinila lépe splav-

---

*) D'Elvert Beiträge IV. 166. Regesta z knih dvorské komory v této publikaci uveřejněná, jsou materiálem velmi vzácným; moje vypravování jest hlavně na nich založeno v tomto i v následujícím odstavci. — Jen kde se uchyluji a nebo přidávám něco odjinud, bude zvláště pod čarou doloženo. Ostatně rozumí se vždy, že čerpám z regest těchto, kteréž v chronologické řadě jdou (1640—1642) od str. 162—214.

nou než dosud, aby dovoz soli z Budějovic do Prahy byl snadnější. Císaři se myšlénka Fuckova zalíbila. Hned 20. září 1641 nařizoval výběrčímu solního a nápojového důchodu Antonínu Binagovi, aby plán Fuckův zkoumal. — Sněm český v létech 1628–1630 povolil již některé summy na splavnění Vltavy a Labe; po deset let se také na tom pracovalo. Jmenovitě majitelé statků podél obou řek zavázali se, že poddané své k některým pracem přitom na několik dní bezplatně propůjčí. — Nyní poskytla komora pomoc peněžitou a když pak i sjezd stavovský v srpnu 1641 odbývaný povolil prostředky na regulaci Vltavy od Bubenče k Mělníku, pracováno znovu s velikým úsilím. Vydáno celkem 3000 kop na práce mezi Prahou a Mělníkem a 3500 kop na práce mezi Vltavotýnem a Prahou. Fuck dal se statečně do díla. Nejvíce obtíží plavcům způsobovaly skalní balvany u Třebenic (blíže Štěchovic), které hluboko do řeky vyčnívaly. Ty nyní s velikou námahou odstraněny a od r. 1643 plavba byla volnější. Na památku toho v Třebenicích postaven pomník a Fuck již před dokonanou prací povýšen do šlechtictví s přídomkem z Hradiště (Třebenice totiž byly na Hradištském panství). Byl potom po delší čas dozorcem nad plavbou po Vltavě. Později císaři hlavně šlo o to, aby plavba mezi Prahou a Litoměřicemi byla v pořádku.

Z komorní správou souviselo tehdáž poštovnictví, kteréž Ferdinandem I. bylo v našich zemích zavedeno a tenkráte nacházelo se ještě v počátcích i sloužilo hlavně jen potřebám dvora a úřadů. Dne 27. června 1640 rozkázal císař, aby zřídilo se přímé poštovní spojení mezi Prahou a Vratislaví. — Byla to pošta pěší; z Vratislavi do Kladska náklad vedla komora slezská, z Kladska do Prahy komora česká. R. 1641 upravena jízdní pošta mezi Prahou a Dráž-

daňy a sice z výnosu daně nápojové. Poštovní spojení mezi Vídní, Brnem a Vratislaví zavdávalo příčiny ke steskům a zejména pak za válečných dob stěžováno si na liknavosť poštmistra brněnského. Císař i komora česká pečlivě se přičiňovali, aby poštovnictví přesně bylo zařízeno a i v dobách nepokojných bylo možno listy posílati. Spojení mezi Prahou a Vratislaví několikráte přerváno, ale vždy zase znovu zřízeno. — Nejvyšším a dvorním (dědičným) poštmistrem byl Ferdinand svobodný pán z Paaru, kterýž právě 1640 počítal si veliké summy peněz za dvorskou komorou jakožto náhradu za správu a vedení pošty. Císař nařídil, aby se s ním jednalo o slevu, ale pak v prosinci 1640 přál si, aby se ustanovili při dvorní poště ve Vídni, pak v Čechách, na Moravě a ve Slezsku zvláštní kontrolloři (gegenschreiberové), kteří by vyzkoumali, jak to s poštou vlastně stojí a jaké nese užitky. To se také provedlo. Již počátkem r. 1642 připomíná se kontrollor Melzer při hlavním poštovním úřadě. Není pochyby, že Paarovi poštovnictví vynášelo, protože soukromníci, kteří chtěli cokoliv poslati, musili platiti vysoké taxy, a komory jednotlivých zemí rovněž určitými summami přispívali za expedici úředních dopisů.

Na všech stranách přihlíženo k veliké spořivosti, pořádku i kontrolle, a ani nejmenší zdroj příjmů nezanedbáván. Jeden příklad to dosvědčí. Václav Michna žádaných 200 tisíc zl. (str. 239) nepůjčil; ihned nařízeno české kanceláři, aby podala dobré zdání, jak by se proti němu pořadem práva dokročiti mělo a místodržící měli udati cesty, jak by se dosáhla od dědiců náhrada za to, co otec Pavel Michna za života svého z komory více přijal, nežli měl. Process proti Václavu Michnovi se vskutku potom prováděl. — Tato starosť do nejmenších podrobností ukazuje ovšem, že správou finanční nyní jiná ruka vládne, nežli za

Ferdinanda II., ale větších výsledků po těchto cestách dodělati se možno nebylo. Ferdinand III. pomyslil však záhy i na prostředky velké.

Již v červnu 1640 dvorská komora za spoluúčastenství některých stavů z jednotlivých zemí radila se o nové dani nápojové, kteráž měla zavésti se ve všech zemích císaře Ferdinanda III. Co Čech, Moravy a Slezska se dotýče, rozumí se samo sebou, že tato nová daň nápojová měla se vybírati vedle tak zvaného tácu čili posudného, kteréž placeno z měst královských jakožto stálý důchod komorní. Porady dvorské komory dotýkaly se otázek: mnoho-li se má žádati, či mnoho-li k dosavadnímu obyčejnému svolení má se přiraziti, na jak dlouho má se povoliti, a jakým způsobem má se vybírati. Jest velmi litovati, že o obsahu porad zpraveni nejsme; z následujících událostí víme, že dvorská komora císaři radila, aby se o povolení této daně pokusil. To se hned pak stalo i v zemích Rakouských i v zemích našich.

V Čechách přípravy k tomu vykonány velké, poněvadž byl strach před opposicí. Daň nápojová nebyla u nás novinkou, protože od 16. století od stavů povolována, vedle jiných berní, obyčejně na vychování dvoru královského a t. p. Nyní ovšem měla postavena býti na mnohem širší a podstatně jiný základ, a neměla více býti jen jakousi daní vedlejší, nýbrž hlavní a nejpodstatnější. — V Čechách proti ní vystupováno a tvrzeno, že země nedávno od nepřátel spustošená potřebovala by spíše oddechu než nových berní. Na druhé straně ovšem nebezpečí války jen tehdáž mohlo býti od dědičných zemí odvráceno, vládl-li císař dostatečnými prostředky na udržování a rozmnožování armády. Se strany císařské poukazováno k tomu, že právě na počátku tohoto roku, 1. února 1640, povoleno, aby deklaratorie a novelly ve „způsob a formu

královského práva" byly uvedeny (str. 52), ale tento ústupek zdá se, že nepostačovalo stavům, kteří daně nápojové náramně se obávali, protože předvídali, že jakmile jednou ve větším rozměru bude povolena, stane se trvalou. Tudíž Ferdinand III. k sněmu svolanému na 28. srpen 1640 dal k radě Slavatově připraviti proposici, s novou výhodou pro stavy.

Sněm sešel se v ustanovený den*). Královskými komisaři byli při něm člen dvorské rady vojenské Václav Euseb z Lobkovic, kterýž ponejprve tuto zúčastnil se politických záležitostí, Jindřich Wolf Berka z Dubé, direktor české komory, a Jan Jindřich Chanovský z Dlouhé Vsi, před několika dny za podkomořího (po Přibíkovi Jeníškovi z Újezda) povýšený. V proposici sněmovní oznámili komisaři, že císař Ferdinand III. k žádosti stavů potvrdil všecka privilegia království a že svoluje k tomu, aby taxy, české kanceláři za potvrzení povinné, stavové v nynějších těžkých dobách neplatili ze svého, nýbrž aby zapravily se z berně, kteráž se na tomto sněmě svolí**). K této radostné zprávě připojena hned vlastní proposice a po dlouhém výpočtu velikých nesnází císařových žádána daň z nápojů ode všech, kdo ji dosud pravidelně platiti nemusili, a pak od měst královských vedle dosavadního tácu.

Stavové vyslechli mlčky proposici, ale pak se v kuriích sněmovních objevil tuhý odpor, který nevěštil nic dobrého, což mělo za následek soukromé dopisování mezi nejvyšším purkrabím Jaroslavem Bořitou z Martinic a dvorem, protože

---

*) Současný tisk sněmovní a Riegger Materialien XI. str. 49 (výtah velmi dobrý).

**) Věc se však ještě i potom musila prodlíti, protože potvrzení privilegií má datum 1642, 21. března Viz Čelakovského Privilegia měst Pražských str. 574.

komisaři sněmovní odpor přemoci nedovedli. Císař Ferdinand III. konečně sám psal Martinicovi, a když na list, sekretářem vyhotovený, se podepisoval, připojil vlastní rukou tato slova: „Já jsem tu věc prvé, nežli přednešena byla, tak pilně zkoumati dal, tak že, kdybych to za nemožné a nespravedlivé býti uznal, jistě bych toho byl přednášeti nedal. Pročež naději se, k Vám milostivě, že to, co na Vás přináleží, horlivě vykonáte, tak abych své žádosti dosáhnouti mohl. Moji věrní, poslušní a milí Čechové ještě nikdá mne neopustili; té milostivé k nim důvěrnosti jsem, že mně v této věci také satisfakci dají a žádost mou naplní*). — Jaroslav Bořita z Martinic přinesl tento list do plného zasedání sněmovního a zde jej všem nahlas přečetl, což mělo za následek, že daň nápojová byla hned v žádané výši povolena, „ačkoliv by stavové mnohé a veliké příčiny měli, pro které by J. M. Císařskou za ušetření jich takovými kontribucemi poníženě žádati mohli."

Svolení vztahovalo se na dvě léta, od 1. listopadu 1640 až do konce října 1642. Sněm rozdělil k tomu účeli, docela dle proposice, obyvatelstvo království ve dvě skupiny. Do první patřili všickni ti, kdož pravidelně posudného nebo tácu neplatili, t. j. panství císaře a císařovny, prelátův, pánův, rytířův, kollejí a klášterův, a pak města Budějovice a Plzeň, kteráž až dosud za vytrvalou věrnosť posudného byla prosta. Do druhé skupiny patřila všecka ostatní města královská, u nichž výslovně řečeno, že novou daň budou platiti bez ujmy stálého a trvalého posudného, které ke komoře odvádějí.

---

*) Slavatovy Paměti (vydání J. Jirečkovo) I str. 14. poznámka. Také u W. W. Tomka, Sněmy České dle obnoveného zřízení str. 23.

Nová daň stihla je tedy velmi těžce. Vyjmuty z placení byly kláštery mnichů žebravých („kteří almužnami se živí"), pak víno spotřebované ve špitálích pro chudé a v kostelích při službách božích.

Daň byla vyměřena takto: z každého vědra vína, domácího nebo přespolního, kteréž se buď za peníze vyšenkuje nebo v domácnosti vypije, mělo se platiti třicet osm krejcarů. Do vědra počítány 32 pinty a pinta po 4 žejdlících. Každé sedmé vědro pro dolívku od berně osvobozeno. — Z každé pinty „pitího medu" (medoviny) a „páleného" (kořalky) mělo se platiti 1½ krejcaru, při čemž podotknuto, že obzvláštní pozor dáván býti má na Židy, aby se v tom věrně a beze všech „fortelův" zachovali. — Z každého sudu piva v pivovaře uvařeného, nechť se prodá výčepníkovi nebo do domácnosti, mělo se platiti 1 zl. 36 krejcarů, a sice hned jak se k prodeji vystavilo a dříve než se načalo. Rozdíl nečinil se mezi pivem pšeničným (bílým) a ječným. Rovněž tak se nevyjímalo pivo odjinud do Čech k prodeji přivezené. Sud počítal se čtyrvěderní. Za vědro tedy přišlo dáti 24 krejcarů *). Každý jedenáctý sud pro dolívku byl daně prost.

Spůsob k vybírání této daně byl ustanoven dvojí, pro rozdílný poměr tří vyšších stavů a stavu čtvrtého (měst královských) ke komoře české a k panovníkovi. Pro vybírání nápojové daně na statcích duchovenstva, pánů a rytířů musili býti ustanoveni zvláštní výběrčí, kteréž dle snešení sněmovního jmenovati směl sám panovník **). Majetníci statků byli povinni těmto

*) K porozumění toho nutno podotknouti, že jeden zlatý rýnský počítal se po 60 krejcařích. Tedy čtyři vědra po 24 kr. = 96 kr. čili 1 zl. 36 kr. za sud.

**) Tomek Sněmy české str. 104 míní, že to bylo teprv od roku 1646. Viz B. Riegra Zřízení krajské str. 320.

výběrčím každý měsíc předložiti přiznávací listy, registra pivní a vinná i zaplatiti daň za nápoje v uplynulém měsíci na jich zboží spotřebované. Krajští výběrčí zase byli povinni obdržené peníze poslati do Prahy k nejvyšším berníkům stavovským od sněmu zvoleným. Byli to: ze stavu duchovního Krišpín Fuck, opat Strahovský, ze stavu panského Vilém Albrecht Kolovrat Krakovský, hejtman Nového Města Pražského, ze stavu rytířského Albrecht Beneda z Nečtin, hejtman Malostranský, ze stavu městského Jiřík Ježek, primator Novoměstský. Ti spravovali „generální kassu“ a přihlíželi k tomu, aby sebraných peněz užilo se skutečně k těm potřebám, pro které byly povoleny. Místodržící i komora dávali k této kasse poukázky na výplatu.

V královských městech byli již z předešlých let výběrčí posudného (dávky komorní) a jim svěřen také úkol, aby vybírali vedle starého poplatku také tuto daň novou a odváděli ji do Prahy tomu, koho císař ustanoví. Jen Budějovice, Plzeň a některá královská horní města neměla dosud výběrčích; těm nyní ustanoveni. V Budějovicích jmenován k tomu úředník nad solí (tedy muž od komory odvislý) Emanuel Frička (Fritschka). — Výběrčí ve královských městech byli pak dle sněmovního snešení povinni odváděti sebrané peníze měsíčně císařskému úředníkovi, který ke komoře české příslušel. A sice takto. — Nejvyššími výběrčími čili komisaři nad obchodem solním, tácem z piv a vin, byli dva Vlaši Antonín Binago a František Chiesa, jimž k ruce a kontrolle přidáni kontroloři (čili gegenhändleři). Všickni placeni z komory, a sice tak, že nejvyšší výběrčí měli za obchod solní 1000 zl. ročně a za práci s tácem 3 procenta z odvedených peněz. — Kontrolorem u Binagy byl toho času Jan Krištof Eitler, kterýž jmenován byl současně výběrčím daně nápojové a

jemu výběrčí ve královských městech byli dle snešení sněmovního povinni tuto daň odváděti; Eitler ji potom dodal nejvyšším berníkům stavovským.

Sněm zároveň usnesl se o trestech proti těm, kdož by nápojovou daň špatně odváděli, nebo něco zatajovali a zvláštně o přísných ustanoveních proti Židům, jimž v této příčině velice nedůvěřováno. Daně nápojové především mělo se užiti na válku, ale vedle toho snešením sněmovním uznáno, že po dvě léta, pokud nápojová daň se vybírati bude, mají z ní býti placeni také členové appellačního soudu, úřední personál při kanceláři místodržících, zemští lékařové a pak povoleno z ní 3000 kop míš. na nápravu spustlých statků nejv. purkrabství a 2000 kop míš. na opravu domu, v němž purkrabský úřad se nalézá.

Vedle toho zanášel se sněm ještě také otázkou generálního příročí čili moratoria na dluhy, jako při všech předcházejících sněmech. Úplné příročí povoleno jen panovníkovi a sice na dvě léta, takže nebyl povinen ani spláceti vypůjčené summy ani úroky. Osobám stavovským však, způsobem dosti spletitým, placení úroků se nepromíjelo; příročí vztahovalo se jen na kapitál. — S tím se sněm 22. září 1640 rozešel.

Ferdinand III. staral se s velikým důrazem, aby nápojová daň se řádně vybírala a odváděla. Jeden z obou nejvyšších výběrčí, František Chiesa, zemřel toho času. Již v lednu 1641 místo jeho znovu obsazeno; obdržel je Benedikt Caccia, dosud úředník nad solí v Cáhlavě (Freistadt v Rak.). Za kontrollora přidán mu Rakušan Ebenauer. V červenci 1641 nařízeno komoře, aby pro ně vypracovala novou instrukci, kteráž vydána 13. ledna 1642. Roku 1644 obdržel pak Caccia titul komorního rady.

Snešení sněmovní, že panovník sám má si

jmenovati výběrčí po krajích pro daň nápojovou, bylo důležitým krokem ke splnění dávné, v XVI. století již částečně praktikované zásady, kteráž r. 1629 zvláště důrazné obnovena žádostí, aby vybírání svolených daní ponechalo se úplně komoře královské a úřad nejv. berníků zemských aby se zrušil. Tehdáž stavové k tomu nepřistoupili. Teď učiněn krok vstříc přání císařskému, neboť bezprostřední výběrčí v král. městech i v krajích byli nyní od panovníka jmenovaní a od komory odvislí; odvislost pak měst královských od komory velmi jasně naznačena tím, že daň nápojová jen prostřednictvím úředníka komorního mohla se odváděti berníkům stavovským.

Není jasno, zdaž sněmovní snešení o dani nápojové dotýkalo se také Kladska, ale zdálo by se, že ne a že stavové kraje tohoto svoláni zvláště a o sobě daň nápojovou povolili *). Užili ji také hlavně k opravám pevnosti Kladské.

Jedno obávání stavů se splnilo: nápojová daň nezmizela již ze sněmovních proposicí a stala se daní častěji požadovanou i povolovanou. O její výnosu v těchto prvních časech nemáme zpráv určitých **). Při nedostatku kontrolních úřadů, zejména na venkově, dá se dobře mysliti, že přese všecka rejstra a přiznávací listy spotřeba nápojů byla mnohem větší nežli summa krajskému výběrčímu odvedených peněz.

Ale daní nápojovou nebylo všecko odbyto. Pro vojsko bylo potřebí nejen žoldu a šatstva, než také potravy. Hrozivé zprávy z německého bojiště věštily nový příchod nepřátel do země;

---

*) D' Elvert Beiträge IV. 179 ke dni 28. listop. 1640.

**) U D'Elverta IV. 221. mluví se o čtvrtletním příjmu 40 a pak 30 tisíc, z důchodu solního, pivního a viného, ale nevíme, týká-li se to této daně, nebo staré dávky komorní z královských měst, nebo obojího dohromady.

tomu chtělo se dle možnosti zabrániti, a proto v dobrém i všestranném opatření vojska právem hledána spása. Stavové však ve všech zemích byli již velice nevrlí, z příčin rovněž pochopitelných, a proto bylo potřebí napjati všecky síly vládního umění, aby vždy rostoucí požadavky na vojsko byly přijaty. Všestranná nechuť k válce stupňována byla tak, že přicházelo k nutnému seslabení a vysílení všech a z tohoto zdroje potom čerpána naděje, že i nejzarytější nepřátelé míru budou donuceni oň jednati. Zatím však právě touha po míru žádala nových obětí, k jichž povolení svolány dva sjezdy*) stavovské rychle za sebou; první sešel se 12. srpna 1641, druhý 9. ledna 1642.

K oběma ustanovil císař za své komisaře

---

*) Tak jmenuje je úřední současný tisk: „Toto svolení na sjezdu obecném učiněno jest." Avšak, jednu ne nedůležitou okolnosť sluší připomenouti. Při předešlých sjezdech praví se v úředním tisku, že stalo se snešení „od osob ze všech čtyr stavův král. Č." (tak r. 1634 po dvakráte), anebo „od jistého počtu osob ze všech čtyr stavův k tomu povolaných" (1638), anebo „od nejv. úředníkův a soudcův, též rad J. Mti i od některých jiných obyvatelův pospolu shromážděných" (1639), anebo „od osob ze všech čtyr stavův v městech Pražských na tento čas přítomných a na hrad Pražský povolaných" (1640), a těchto formulí užívá se při všech sjezdech po celou válku třicetiletou. Jenom u obou sjezdů svrchu vytčených (22. srpna 1641 a 9. ledna 1642) v úředním tisku praví se, že učiněno snešení „ode všech čtyr stavův král. Česk.," to jest užívá se téže formule, kteráž byla platna a obecně užívána toliko o usneseních *sněmů* českých. — Čím se tedy sjezdy tyto lišily přece od sněmů? Dobou trvání ne; sjezd 1641 zasedal sice toliko 11 dní, ale lednový sjezd r. 1642, byl pohromadě celý a úplný měsíc, tedy déle nežli mnohý sněm. Snad tedy v zápise do desk činil se nějaký rozdíl? Na titulu říká se jim obecný sjezd; ale tak jmenují se také oba sjezdy z r. 1634 a přece neříká se o nich, že snešení se stalo ode všech čtyr stavů. — Já nemohu se věcí touto déle obírati, ale upozorňuji na ni.

hraběte Bernarda Ignáce z Martinic a Oldřicha Skuhrovského ze Skuhrova*); tento jakožto nejvyšší profiantmistr ve království věděl nejlépe čeho jest třeba a jak s povolenou pomocí by se mělo naložiti. Shromáždění stavové svolili kontribucí obilnou a peněžitou. Peněz však povolených mělo se užiti jen k potřebným povozům, na nichž by se obilí k Vltavě a Labi dováželo a pak na opravení plavby od Bubenče k Mělníku, aby dovoz obilí po vodě byl snadnější. O tuto věc, jak víme (str. 280), staral se také panovník na jiných stranách sám.

Svolení stalo se následující: majetníci zemských statků, stavu jakéhokoliv, hrabství Kladské a kraje Loketský s Chebským nevyjímaje, pak města Budějovice a Plzeň i města horní mají odvésti z každého na svých gruntech „skutečně“ (effective) osedlého poddaného $1^1/_2$ strychu žita a 1 zl. rýnský; obyvatelé měst královských každý 4 strychy žita a po 2 zl. 20 kr., farářové neb kollatoři z důchodů farních po 1 strychu, 1 věrteli, jedné čtvrtci, $1^1/_2$ mírce žita a 54 kr., kupci po 13 str. a dvou věrtelích žita a 9 zl., svobodníci, manové karlšteinští i křivoklátští, majitelé popluží bez poddaných po 6 str. a 4 zl., ovčáčtí mistři po 2 str. a 1 zl. 20 kr., ovčáčtí pacholci po 3 věrtelích, 1 čtvrtci a 33 kr., židé více než dvacetiletí po 4 str. a 6 zl., židé mladší (od 10—20 let) po 2 str. a po 3 zl.

Splatné bylo toto svolení ve dvou lhůtách; první 16. září, druhá 16. října. Obilí dovézti se mělo buď do Prahy, nebo do Mělníka, Litoměřic, Ústí, Lokte a Chebu, dle pohodlí obyvatelův, peníze pak nejvyšším berníkům (nepochybně

---

*) Tadra ve Sbor. Hist. I. 23 praví: Instrukcí daná... (oběma svrchu jmenovaným) nařízeným komisařům ke sněmu českému 6. Aug. Jest to snad omyl, anebo skutečně v instrukci stojí „ke sněmu?“

těm, kteří od předešlého sněmu zvoleni) do Prahy. Škody živelní mohl si každý z této kontribuce odečísti, ale krajští hejtmané musili dosvědčiti, že se vskutku škoda stala. Mnozí šlechtici ukazovali k tomu, že se jim mnoho poddaných rozprchlo; to si každý mohl dáti dosvědčiti od krajských hejtmanů, ale pro tentokráte a ani pro rok 1642 nebylo mu nic platno; až na příště měla se dle skutečného počtu poddaných berně odváděti. A přece v úvodě ke svolení řeklo se, že platiti se má z každého na gruntech „effective“ osedlého!

Císař mimo to žádal také pomoc na opevnění Chebu a měst Pražských. Ta však odepřena a Ferdinand III. odkázán na daň nápojovou, r. 1640 povolenou, kterouž stavové zavázali se pořádně odváděti. — Ke zvláštní žádosti císařské sjezd snesl se také velmi zajímavým způsobem o honitbě a myslivosti. Patrně zvěře za válečných dob ubývalo, a lidé honili dle libosti, sedláci i ovčáci. Okolo Prahy mnoho chytáno zvěře do ok a tenat. Císař přál si, aby zvěř tak se nehubila, a honitba v Čechách „k jeho milostivému zalíbení“ zanechala. Nemožno nám podrobně u věci se zdržovati, jen tolik připomenouti dlužno, že sjezd usnesl se, aby nikdo v království po celý rok laní nechytal ani nestřílel, pod pokutou. Pro střílení jelenů a černé zvěře určená krátká lhůta; střílení a chytání zajíců kolem Prahy, až na nepatrné výjimky, dokonce zakázáno. Medvědy, vlky, rysy a lišky směl každý volně hubiti. „Nástroje“ k myslivosti měly se každému bez odporu zabírati, kdo, nejsa oprávněn, je měl, ovčáčtí psi musili nositi „knytle“ na krku, a selským psům do pole vybíhajícím měla se jedna přední noha utíti. — S tím se sjezd 23. srpna rozešel.

Ale již 9. ledna 1642 byl opět pohromadě, maje tytéž dva pány za císařské komisaře. Šlo

o zimní byty pro vojsko, a těch se obyvatelstvo tak bálo, že bylo odhodláno raději povoliti znovu peníze i obilí, jen když vojáci zůstanou mimo zemi. Povolené obilí mělo se za nimi dovézti a peníze poslati. Nicméně zdá se, že komisaři musili zápasiti na sjezdu se všelijakými nesnázemi, než prospěšně skoncován, což nejlépe viděti z nepoměrně dlouhé doby, po kterou zasedal. Pak svoleno se všelijakými výhradami k žádostem císařským. A sice následovně:

Páni a majitelé statků, nevyjímaje ani horní města, dosud od kontribucí osvobozená, z každého osedlého poddaného, kterýž by nebyl dokonce zkažen a měl „dobrý díl“ půdy osetý, slíbili dáti 8 zlatých; 4 zlaté 28. února, dva zl. 31. března, dva zlaté 30. dubna. Na obilí pak z každého poddaného měl se dáti věrtel žita. Přitom výslovně vymíněno, že páni nemají na gruntech svých berni tuto vybírati celou od poddaných, nýbrž jenom jednu polovici, druhou pak že mají dáti z vlastního měšce; ba vrchnostem uloženo, aby chudé poddané penězi zakládaly. Ustanovení toto ne nové, nýbrž častěji užívané, mělo cenu pranepatrnou, protože vše záleželo na dobré vůli pánů. Jsou známi z této doby případy, kde páni, srdečnou lítosť majíce nad zuboženým stavem poddaných, vůbec za ně platili, pokud sami byli s to, a naopak zase víme, že mnozí necitelní majetníci statků všecky berně vybírali na poddaných, po případě i nejnásilnějšími prostředky. Za pravidlo platí v této době, že poměrně nejlépe se vedlo poddaným na statcích císařských, a pak duchovenských. Ze šlechticů připomínají se jakožto šlechetní a laskaví ochránci poddaných Vilém Slavata, Zdeněk z Kolovrat a zvláště Jan Kavka z Říčan, kterýž nejenom za poddané platil, ale v dobách neúrody, bídy a nouze je i živil. — Nejhůře vedlo se poddaným na statcích drobné šlechty, která sama buď měla malý

majetek anebo byla zadlužena; ošklivý případ ukrutného nakládání s lidem vypravuje se v této době o paní Anně Hozlaurové z Kalenic a na Opařanech. *)

Zástupcové čtvrtého t. j. městského stavu, zavázali se vybrati a zaplatiti z každého souseda po 24 zlatých a po 3 věrtelích žita. Přispívati k tomu povinni byli i šlechtici, kteří ve městech „šosovní" domy měli. Farářům, po případě kollatorům, mistrům ovčáckým, a židům od 10—20 let uloženo tolik jako poddaným t. j. po 8 zlatých a po 1 věrteli žita; kupcům, „handlířům a kramářům" po 64 zl. a 2 str. žita; svobodníkům a lenníkům, též majetníkům popluží bez poddaných po 32 zl. a 1 strychu žita; tovaryšům ovčáckým po 2 zl. a 1 čtvrtci žita, židům více než 20letým po 16 zl. a 2 věrtelích žita. — V Loketském kraji byli usedlosti větší, takže počítal se tamější jeden dvůr za dvě usedlosti v ostatních Čechách a proto uloženo jim po 16 zl. a po 2 věrtelích žita. S krajem Chebským mělo skrze plnomocné komisaře zvláště býti jednáno, aby podobnou kontribuci odvedl a rovně s ostatními Čechy břímě nésti nápomocen byl.

V těchto dobách pro pozemkový majetek tak velice nepříznivých mnozí všecko prodali, a žili z hotového, živíce se velmi výnosným tehdáž půjčováním peněz. Již r. 1638 pokusil se sněm těmto kapitalistům uložiti také nějakou berni (str. 33) ale, jak se zdá, ne s velikým zdarem; nyní učiněn pokus o to podruhé, a uloženo všem, kdož peníze na úrocích měli, aby zaplatili z každého 1000 zl. kapitálu 6 zl. berně. Osvobozeni od toho byli, kdož neměli více než 2000 zl. na

*) Schmiedl, Hist. Soc. Jesu V., 225; Hejna, Paměti statku Opařanského str. 6: Sedláček, Hrady VII. 57; četné zprávy v dopisech Slavatových.

úrocích, a pak všecka zbožná nadání, fundace, kostelní platy, špitální a seminární kapitály, jakož i peníze zemské. Na rozdíl od r. 1638 tentokráte ustanovena také podrobná pravidla, zejména že věřitel bude moci kontribuci vykázati na svém dlužníku, jemuž pak při placení úroků se tato summa odečte.

Peníze měly se odváděti nejvyšším berníkům; žito do míst, kde byli posádky anebo do zásobáren v Praze, Mělníce a Litoměřicích. — Pro všechnu pak jistotu dal sjezd místodržícím plnou moc, kdyby se ještě něčeho nedostávalo, že smějí na celou zemi uložiti sbírku až do 10 tisíc zlatých. Ostatní ustanovení sjezdu dotýkají se některých podrobností, pro ten případ, že by přece nějaké větší vojsko do země na ubytovanou přišlo, při čemž stanoveno vzhledem k velikému stoupání cen, zač smí a musí se prodávati ječmen a oves. — S tím se sjezd 8. února rozešel.

Svolením obou sjezdů nebyla však kryta potřeba panovníkova. Rok 1642 byl zase válečně zlý. Uslyšíme blíže, jak bylo na všech stranách potřebí peněz, když Švédové pod Torstensonem vtrhli do Slezska a na Moravu. V této situaci znovu ve všech zemích sněmy svolávány a žádána pomoc v penězích i v naturaliích. Na český sněm došlo 18. října 1642. Komisaři císařskými byli při něm Václav Euseb z Lobkovic, Bernard Ignác z Martinic a Oldřich Skuhrovský ze Skuhrova. *)

Především šlo o hotovosť zemskou. Když totiž nebezpečí švédského vpádu v Čechách bylo veliké, vydán 3. července 1642 patent o svolání hotovosti krajské. Každých 9 poddaných nebo měšťanů

---

*) Současný tisk sněmu; Riegger, Materialien XI. 57; některé podrobnosti u B. Riegra, Zřízení krajské 255, 344 atd.

mělo vypraviti desátou osobu jako pěší, a opatřiti ji všemi potřebami, částečně i zbrojí. Vrchnosti pak na vlastní groš měly z každých 30 osedlých vypraviti jednoho jezdce, ozbrojeného a dobře úpravného. Hotovosť tato měla postavena býti na tři měsíce, a měla ovšem i na ten čas opatřena býti penězi, a sice obvyklým platem 12 zl. měsíčně pro jezdce a 6 zl. pro pěšáka. Do 25. července a nejdéle do 9. srpna měla hotovosť z každého kraje býti v krajském městě. Krajským hejtmanům nastalo při tom mnoho práce, aby neposílali se od vrchností do hotovosti lidé docela neschopní*), a také ne ženatí, ač těchto se dosti hlásilo. Pak musili hejtmani tam, kde vrchnosti s poddanými nemohli se dohodnouti, spolčovati je a určiti, v jakém poměru mají vojáky stavěti. Vojenskými náčelníky krajských hotovostí nebyli však krajští hejtmané, nýbrž vrchní velitel i důstojníci jmenováni od šlechty toho kraje, jehož se týkalo. Většina hotovosti složena byla z vysloužilých vojáků, bývalých „rejtharů" a „mušketýrů". Měla sloužiti k obraně království, aby všecko stálé vojsko mohlo proti nepříteli. Na tři měsíce hotovosť povolána a tudíž koncem října směla se rozejíti domů. Poněvadž však právě tou chvílí vojsko císařské a švédské stálo proti sobě u Lipska, přál si císař, aby hotovosť zemská déle zůstala pohromadě. A k tomu dal sněm svolení a sice tak že hotovosti mělo se dostati výživy z berně na tomto sněmu povolené. Mimo to zavázáni byli stavové pod pokutou, aby sběhy dodali k hotovosti zpět.

Druhou důležitostí sněmu byla daň nápojová. Tato svolena r. 1640 na dvě léta. Lhůta, do které svolení platilo, vycházela 31. října 1642,

*) Zajímavý příklad jak se „vojáci" vybírali na Slánsku čte se u Laciny, Paměti Slaného str. 218.

tedy právě v době tohoto sněmování. Sněm usnesl se platiti ji ještě „toliko za jeden, třetí rok", a sice v téže výši i s týmž způsobem placení a vybírání jako r. 1640. Jen co Židů se týče, zostřena starší nařízení, nepochybně proto, že všelijak dani nápojné se vymykali.

Tím nebylo vyřízeno všecko. Neboť císař potřeboval peněz i naturalií pro vojsko a pro hotovosť. Stavové povolili, oč byli i v této příčině žádáni, a sice v míře vyšší než obyčejně, zejména povážíme-li, že současně také platili daň nápojovou. Neboť od 1. prosince 1642 počínaje svoleno na rok ve čtyřech lhůtách: od poddaných po 6 zl., a sice tak, aby pán dal polovičku, a poddaní také, od obyvatel královských měst po 18 zl., od šlechticů v městech toliko domy a ne živností majících po 6 zl., od farářů nebo kollatorů po 6 zl., od kupců a kramářů po 48 zl., od svobodníků, lenníků, nápravníků a majetníků dvorů poplužních bez poddaných po 24 zl., od ovčáckých mistrů po 6 zl., od ovčáckých pacholků po 1 zl. 30 kr., od židů více než dvacetiletých po 12 zl., od židů 10—20tiletých po 6 zl. Vedle toho však svoleny, a sice ve dvou lhůtách, ode všech tuto vyjmenovaných tříd obyvatelstva vysoké dávky v obilí (žito, ječmen nebo pšenice, oves) a v mase. To ovšem neodvádělo se in natura, nýbrž v penězích, takže ku př. na poddanného přišlo dáti za maso 10 krejcarů, na obyvatele městského 30 krejcarů atd. — Jak viděti, učinil sněm svolení veliké a způsob vybírání zůstal týž. Daň nápojová odváděna úředníku komory české a odtud teprv berníkům, berně ostatní nejvyšším čtyřem berníkům od sněmu zvoleným; dávky obilné a peníze na maso nejvyššímu profiantmistrovi Oldřichovi Skuhrovskému. — K tomu přičiněna přísná snešení proti nedbalcům v placení. Sněm připadl na prostředek, který se pak v poněkud

jiné formě udržel až na naše časy, totiž, aby všem. kdož berně neplatí, poslala se vojenská exekuce. Za několik let stavy tento prostředek omrzel, a žádala za jeho zrušení; ale již se to trvale nepovedlo. Rovněž tak sněm dokročil proti vrchnostem, kteréž nepřiznávaly pravý stav svých poddaných. Místodržícím dáno právo zříditi zvláštní osoby, kteréž by po krajích bedlivě věc tuto zkoumaly, a kdo bude dopaden, že udává méně poddaných než jich má, měl náležitě býti potrestán. Totéž snešení opakováno pak r. 1643 a 1644, ale k pořádnému soupisu všeho obyvatelstva, jak pro běhy válečné tak pro nechuť stavů, pořáde nepřicházelo, ač potřeba jeho denně cítěna a sněm r. 1637 se na tom byl i usnesl (str. 24).

Avšak sněmovní snesení ještě další zavíralo v sobě články o povinnostech k vojsku. A sice takovéto. Berně i dávky naturálné, svrchu povolené, stačily dle výpočtu komory i berníků na vydržování jisté částky císařského vojska, a sice právě té, kteráž toho času v Čechách posádkou ležela. Co však se stane, jestliže, mimo nadání, bude císař nucen vložiti mnohem větší počet vojska do země, a obyvatelům připadne trpká povinnosť starati se o jeho výživu? — Něco podobného přihodilo se již několikráte, a obyvatelé odečtli si pak toto vydání když platili povinnou berní, což nebývalo bez neshod a mrzutostí. Neboť komora královská, která na účet povolené berně již napřed opatřovala si peníze půjčkami u šlechty nebo u bankéřů, byla s výpočty svými záhy v koncích, když si každý obyvatel odečetl, co vojákům in natura dáti musil a když cenu obilí, masa a jiných potřeb počítal přitom každý svým způsobem. Proto při posledních sněmích a sjezdech pracováno k tomu, aby odpočítávání bylo staveno, a berně bez ohledu na dávky vojákům poskytnuté odváděna cele v té

výši, ve které povolena, ovšem se slibem, že „příště“ si již každý bude moci útraty odečísti. Toto „příště“ však se nestávalo skutkem. A proto na tomto sněmu učiněno dohodnutí, které sice stavy nově stísnilo, ale aspoň ustanovilo pevný pořádek a pravidlo pro budoucnosť.

Stalo se totiž snešení následující: Kdyby více vojska do země přišlo, než na které se hořejší svolení vztahuje, vzali stavové na sebe povinnosť opatřovati je obilím a masem, ale měli za to dosíci náhrady, a sice tak, že si při placení povinné berně dotýčnou summu odečtou, anebo v jistých případech i v hotových penězích nahraditi dají. Aby však zamezena byla nerovnosť v počítání náhrady, ustanovil sněm pevnou cenu za obilí a maso vojakům poskytované, kteráž však byla nižší, než cena trhová. V tomto případě strych pšenice ustanoven na 2 zlaté, strych žita nebo ječmena na 1 zl. 30 kr., strych ovsa na 50 kr. a libra masa na 3 krejcary. — Tímto způsobem položen trvalý základ ke zřízení, kteréž se pak zachovalo až do našeho století, s různými sice proměnami, ale vždy na témž principu, že obyvatelům ubytování a stravování vojska dle jisté normy nahražováno, ale ovšem tak, že peněžitá náhrada byla vždy menší, než skutečná cena toho co vojákům poskytnuto. Rozdíl či difference mezi náhradou a skutečnou cenou toho, co voják strávil, časem velice stoupla. V Uhrách říkalo se tomuto rozdílu deperdita, kteráž byla tam několikrát příčinou všelijakých dosti velkých bojů politických. Ale jest klam, že by v Uhrách byl vznikl tento způsob a nebo že jen tam byl by býval praktikován. Naopak, nebylo jediné země v celé naší říši, kde by se byl nezavedl, a sice s ohledem na různé poměry s jistými zvláštnostmi, dle potřeb té které země.

Sněm skončil činnosť svou 10. listopadu, když již poražené vojsko císařské od Lipska couvalo do království. Není pochyby, že stavové

k velikým obětěm odhodlali se hlavně jen ze strachu před vpádem nepřátel a před možnými proměnami, které by nastaly, kdyby moc císařská byla podlomena. Brzo však břímě nově povolených berní méně tížilo obyvatele, než nová záplava od vojska císařského i nepřátelského. Stavové sice prosebně žádali, aby ve vojště císařském zavedla se lepší kázeň, a Ferdinand III. také prosbě této hověl; již v červnu 1641 vydán přísný patent proti výstupkům vojáků (platný pro Čechy, Moravu a Slezsko) a 18. října 1642, tedy právě v den, kdy se sešel poslední sněm, císař důrazně žádal arciknížete Leopolda Viléma, aby zabránil nepříslušnostem vojska v Čechách ležícího a na všechna panství královská dal ochranné posádky (salvaguardia): avšak rozkazy takovéto buď nic nebo velmi málo byly platny.

K úkolům, které by se byly dotýkaly něčeho jiného než bernictví a vojenství, tehdejší sněmy nepřicházely, a proto také stav země ve všech směrech ostatních velice se zanedbával. Hynul obchod a průmysl, scházely silnice a cesty, nedostávalo se škol a všeho jiného, co by ku vzdělání sloužilo. Jen k jednomu nutily okolnosti: pro časté nakažlivé nemoci bylo potřebí lékařů. O jich v zemi usazení a rozšíření stavové i místodržící horlivě se starali. Zemským lékařem nebo medikem byl až do léta 1642 Dr. Amand Hartig; po jeho smrti ucházeli se o místo po něm dva kandidáti Dr. Stomacius lékař Plzeňský a Dr. Jan Bernhard Fabricius z Liebenberku *); který z nich byl pak jmenován, nevím.

Dále snaha stavů téměř nesáhala. Komora královská opět neměla vyšších starostí, než aby příjmy pro císaře zvýšila, dluhů a zástav se zbavila, a všemu překazila, co důchodům ko-

*) Sborník Historický I. 24, 25.

morním bylo závadou. V této příčině, jmenovitě k radě české komory, vycházely ostré patenty proti dovozu cizí (polské, uherské a sedmihradské) soli do Čech; první vydán 1642, 17. ledna, pak jich více následovalo. Každý kdo vůz s cizí soli zachytil, mohl jej zajmouti bez náhrady jakožto „contraband.“ Tím učiněn konec jakékoliv soutěži s monopolisovaným obchodem solním, jak jej ku prospěchu císařskému prováděla česká komora ve spolku s rakouskou, dovozem a prodejem soli do Čech z Horních Rakous. — Císař Ferdinand III. měl ke komoře české i slezské a k rentmistrovi moravskému úplnou důvěru, nicméně na sklonku r. 1641 vydal velmi podrobná a přísná nařízení o dozoru nad nimi, přikázal, že musí úředníci skládati zvláštní přísahu, položiti kauci a úpisy za sebe i za svou rodinu, dříve než mohou býti do úřadu uvedeni.

Ve příčině dluhů komorních nedocíleno úspěchů. Jest znám z této doby jediný případ, kde komora pokusila se o splátku. Bylo to u Viléma Slavaty, kterýž počítal si předně velké sumy dlužních peněz za císařem, pak byl by se rád zbavil zástavného panství Mělnického, a konečně prohlašoval, že nemá, čím by berně platil, dokud s císařem o dluhy se nesrovná. I učiněno narovnání, aby Slavatovi vykázaly se roční splátky z komory na tak dlouho, až dluh císařský bude zaplacen. Ale k tomu nedošlo. Neboť po malé chvilce poklidu přiblížila se nová velká bouře válečná, a, ač se to zdálo býti již nemožným, přišly na zemi ještě horší strasti nežli za Banéra. Komora musila napjati veškeré síly k nabytí nových zdrojů a na splácení starých dluhů nebylo lze mysliti.

*
* *

Nevyřízený dosud spor s kardinálem Harrachem a jesuity o universitu touto dobou také

velmi zaměstnával mysl místodržících i veřejnosti. Dovedli jsme vypravování o něm (str. 118) až do dubna 1642, kdy se konečně nahlédlo, že na obou stranách zašlo se příliš daleko, a staly se první pokusy o mírné narovnání. Zvolena k tomu účelů zvláštní komise, do níž císař povolal 4 členy, kardinal a řád jesuitský po dvou členech, a Karolinská universita rovněž dva členy, jednoho právníka a jednoho lékaře. Od císaře povoláni appellační praesident a protektor Karolínské university Fridrich z Talmberka (zemřel však již příštího roku 13. října 1643), a tří radové apellačního soudu Bernard Ignác z Martinic, Dr. Ondřej Kotva z Freyfeldu, Dr. Pavel Wencelius. Kardinál jmenoval za své zástupce opata Strahovského Krišpína Fucka z Hradiště a důvěrného přítele P. Basilia, mnicha kapucínského. Právnická fakulta vyslala appellačního radu Dr. Jana Kridelle, lékařská fakulta proslulého Marka Marci*). Každá ze stran zastupovala jiné interessy a jiné stanovisko.

Kardinál Harrach přál si, aby jeho seminář byl přivtělen ke Karolinu, a tím zde utvořena celá universita o čtyřech fakultách; kancléřem této úplné vysoké školy měl býti arcibiskup, místokancléře měl si zvoliti buď císař nebo universita. Jesuitům, kteří dle tohoto záměru se svou theologií a filosofií byli by zůstali v Kle-

---

*) Tomek, Gesch. der Prager Universitaet 269, Tadra Počátkové arcib. semináře ve Sbor. Hist. II. 347, Krásl, Kard. Harrach 181—198, 388—401. O appellačních radách viz Schmidta, Monografie des böhm. Appellationsgerichtes, o Markovi Marci zvláště zprávy Wenigovy v Časopise Č. Musea 1879., 586. a Menčíkovy tamže 1883, 400. Výklady Kráslovy jsou co do věci nejobšírnější i nejpodrobnější, ale s chronologickým jeho postupem se ne vždy srovnávám. Také v datech, u srovnání se zprávami Tadrovými (Archiv zámecký v Mostě nad Litavou ve Sbor. Hist. I. 25, 31, 33), jsou neshody.

mentině a mimo vlastní universitu, mělo býti učiněno možným, aby směli dosáhnouti také professur v Karolině, a pak měla se zabezpečiti studiím v Klementině konaným rovná platnosť jako studiím v Karolině. Zkrátka, dle přání arcibiskupova měly v Praze na dále býti dvě university: jedna, spojující jeho seminář s Karolinem, jakožto vysoká škola se starými výsadami o 4 fakultách, a vedle ni druhá neúplná universita jesuitská v Klementině o 2 toliko fakultách a původu novějšího. Co se týkalo latinských škol čili gymnasia v Norbertině, ukazoval arcibiskup na to, že přísluší k právům biskupským kanonicky zaručeným latinské školy zřizovati, a že gymnasium Norbertinské je nutně potřebné, nejen pro dorost k universitě, ale také proto, že starší řádové v Čechách bez gymnasia takového — které by mimo školy jesuitské stálo — se obejíti nemohou. Přál si tedy arcibiskup ve spolku s řády, kteréž s ním Norbertinum vydržovaly, aby byl při tomto právě nezkráceně zachován.

Zástupcové university Karolinské nebyli proti rozšíření svého ústavu ve čtyři fakulty, ale přáli si, aby císař k tomu účelu jmenoval nové professory theologie a filosofie, kteří by v Karolině těmto vědám učili, anebo aby spojil Karolinum s Klementinem v učení jedno. Proti tomu, aby kancléřská hodnosť nad Karolinskou universitou byla vznesena na arcibiskupa se nevzpírali, ale úřad tento měl míti mnohem méně moci a práv, než si Harrach představoval. Vlastním představeným university měl dle jich zdání býti rektor; i žádali, aby bylo dopuštěno voliti ho dle starých zvyklostí a dle vzoru jiných universit každý semestr.

Zástupci Klementina, t. j. filosofického a bohosloveckého učení jesuitského, žádali, aby Klementinum s Karolinem spojeno bylo v jednu universitu, a sice tak, aby vyučování a přednášky

konaly se, jako dosud, odděleně v obou ústavech, ale disputace i promoce toliko v jedné společné síni a sice v Karolině. Arcibiskup může býti kancléřem této společné university, než s velkým obmezením právomocnosti. Jeho seminář budiž pokládán za školu soukromou, avšak chovanci buďtež připouštěni k hodnostem akademickým. jestliže se učebný řád semináře rozšíří (filosofie místo dvou tři léta, bohosloví místo tří čtyři léta) a jestliže žáci semináře před dosažením hodnosti akademické podrobí se zkoušce před veřejnými universitními professory, které arcibiskup jakožto kancléř k tomu určí.

Jak viděti, dobré zdání Harrachovo a jesuitů stály na stanovisku docela sobě protivném, a úvahy zástupců Karolinské university netvořily mezi nimi pravý střed, nepochybně proto, že tehdejší professoři právničtí a lékařští, byvše svým časem od jesuitů jmenováni, blíže stáli k těmto, nežli k arcibiskupovi. Docela nesprávné jest zejména to, co se bájilo o nenávisti slavného professora Marka Marci proti jesuitům; on byl jim vřele oddán a touto dobou ve sporné otázce více jim přál, než kardinálovi; teprve později, po míru Westfálském, poněkud změnil svůj názor, a to z interessů čistě fakultních.

Mezi členy komise jednáno o těchto návrzích dosti neklidně; jmenovitě zástupci Harrachovi ostře doráželi proti návrhům jesuitským a hájili své stanovisko. Ale celkem jesuitům ze všech stran se více přálo; neboť výsledkem dlouhých porad a obšírného dopisování byl konečný návrh nejvyššího purkrabí Jaroslava Bořity z Martinic ze dne 15. března 1643, kterýž stál úplně na stanovisku jesuitském a císařském, to jest protipapežském a protiarcibiskupském. — Kongregace pro rozšíření víry, když koncem r. 1630 nejdále šla v povolnosti, přece vždy si představovala, že arcibiskup měl býti plnomocným kancléřem uni-

versity a o osazení professur že by měl děliti se s jesuity tak, aby oni jmenovali professory bohosloví a filosofie, on professory lékařské a právnické*), bez jakéhokoliv vlivu státní moci; ale dobré zdání nejv. purkrabí, muže katolické církvi jinak naprosto oddaného, příkře stavělo se proti jakýmkoliv nárokům papežů k universitám'; tudíž také arcibiskup se žádostmi svými docela měl býti odmrštěn.

Pan Jaroslav Bořita z Martinic radil císaři, aby sloučil učení Karlovo s Ferdinandovým v jednu universitu, aby sám vyhradil si právo jmenovati professory a neponechával toho kancléři, který prý by mohl povolávati cizozemce, čímž by vyvinula se lehko odvislosť od ciziny, králům českým již mnohdy v předešlých dobách nebezpečná. Zejména by toto nebezpečí snadno se zjevilo, když by císař požádal universitu o nějaké dobré zdání proti cizím knížatům a ona by, jsouc cizinci obsazená, dala je v jeho neprospěch. A proto přimlouval se pan Bořita za síly domácí, jimiž rozuměl jedině jesuity, a udílel radu panovníkovi, aby jen z nich doplnil potřebné, po sloučení Karolina s Klementinem, professury. Císař měl býti svrchovaným pánem nad sloučenou universitou ve všech směrech, protože císařové zřizovali university a papežové jen je stvrzovali. Hodnosť kancléřská měla sice, ač ve formě dosti bezvýznamné, arcibiskupovi býti ponechána, ale bude-li uctivě o ni císaře žádati, to jest, přijme-li ji jakožto hodnosť ne od papeže ale od císaře udělenou.

Velmi rozhodně vyslovil se pan Bořita z Martinic proti spojení Karolina se seminářem arcibiskupským a proti povolání professorů semi-

*) Usnešení kongregace ze dne 12. listopadu 1630 jehož přepis z bibl. Barberinské v Římě (XXXV. 82) laskavě mi opatřil pan V. Nováček.

nářských na učení Karlovo. Neboť, jestliže svrchu chválil jesuity jako výborné učitele, teď pohrdlivým způsobem mluvil o učitelské schopnosti Františkánů hybernských, kteří učili v semináři prý jinak než jinde a špatně; mimo to kladlo se jim za hřích, že neumějí ani česky ani německy, což jistě asi bylo pravda, jen že s přednáškami theologickými a filosofickými nemělo to co dělat, protože ty u jesuitů zrovna tak jako v semináři odbývaly se po latinsku. Nicméně raděno, aby chovancům semináře jen jaksi z milosti se dovolovalo, aby směli odbývati zkoušky na budoucí společné universitě, a tam také přijímali akademické hodnosti, ale za to nemělo se dopustiti slučování semináře arcibiskupského se semináři některých řeholí. Ano p. Bořita měl i za to, že císař, (jakožto advocatus církve římské) má nad tím bdíti, aby každý řád žil dle předpisů své řehole, a aby starší řády mnišské, mající určité povolání, nemíchaly se do prací jiné řehole. Patrné to pokynutí, aby světský panovník všem starším řádům, kteréž jesuitům překážely, zapověděl vyučovati. Ještě ostřeji proti moci duchovní vystoupil pan z Martinic v té části dobrého zdání, v níž mluví o arcibiskupském gymnasiu. Praví o něm, že se musí zrušiti, a vykládá živými barvami jaké nebezpečenství pojde z toho pro mládež i císaře, jestliže se na každý způsob nezruší. Nikomu nenáleží zřizovati třeba jen i soukromé školy, toť prý právo výhradně císařské, praví se na jednom místě, a na jiném opět, že arcibiskup má moc zřizovati sice školy, ale jenom nejnižší (národní), ne však gymnasia. Na konec však vyčuhoval z dobrého zdání strach před — konkurencí, jakou prý gymnasium arcibiskupské dělá a, nebude-li zrušeno, dělati bude školám jesuitským v Klementině; věc líčena tak, jakoby šlo o soutěž nesolidní: neboť žáci

ze škol jesuitských jen proto do gymnasia arcibiskupského se pohrnou, poněvadž zde prý se jim bude trpěti všelicos, co se u jesuitů nedovoluje.

Ve století osmnáctém ráz doby označen jest bojem katolických panovníků pro podřízení moci duchovní pod moc světskou: co však my tuto jsme vyprávěli, stalo se o století dříve, navrhovalo se za panovníka, kterýž vyhlazení všeho kacířstva v celém státě svém a návrat do lůna katolické církve pokládal za věc svědomí a jí v oběť přinesl nejhorší strasti dlouholeté války a tím i blahobyt své říše. A týž panovník a jeho nejvyšší, horlivě katoličtí, úředníci v záležitosti university, semináře a konečně školství latinského vůbec proti papeži a náměstku jeho v Čechách, kardinálu Harrachovi, vystupovali se zásadami, které naprosto se příčily všemu učení, názoru i tradici katolické církve. A nejenom to, nýbrž také řád jesuitský v tomto sporu uchýlil se velmi povážlivě od základu, na němž spočíval jeho vznik, vývoj a existence. Skutek ten ukazuje, že ve přítomném sporu vášně osobní větší měli úkol, nežli věc, o níž šlo. Pokoušeti se vůči tomu o tvrzení, že jesuité nemohli za to, co ku př. psal nejvyšší purkrabí Jaroslav Bořita z Martinic, neodváží se zajisté nikdo, kdo jen poněkud zná poměr tohoto šlechtice k tovaryšstvu Ježíšovu, a kdo srovná přání úředních zástupců Klementinského učení s tím, co potom pan z Martinic císaři navrhoval.

Kardinálu Harrachovi dobré zdání Martinicovo nezůstalo neznámým. Pro něho bylo velikou porážkou a zlomilo také částečně jeho sílu. Nestál pak již o nic, leč o to, aby gymnasium a seminář byly mu zachovány. Kancléřství nad universitou, o jehož podstatě, jak jsme pravili (str. 71), beztoho měl vyšší ponětí, než se

s pravým stavem věcí srovnávalo, pouštěl již zúplna. Ovšem nezapomněl přitom doložiti, jaké následky toto dokračování proti arcibiskupovi v Čechách, může míti v zemích protestantských; neboť jestliže v katolické zemi upírá se biskupům právo ke školám, vezmou si „kacířské“ vlády z toho příklad, školy úplně si osvojí a od sebe závislými učiní. Dovolával se také zodpovědnosti před Bohem a svědomím, jakou panovník na sebe uvalí, zruší-li mu gymnasium a tím také způsobí zahynutí semináře.

Bylo to málo platno. Císař Ferdinand III. sice neučinil konečné rozhodnutí ve smyslu dobrého zdání Martinicova, ale nedbal také žádostí Harrachových. Vše zůstalo na odkladech, jednak pro veliké rozpaky, které rozhodnutí, ať již jakékoliv, musilo způsobiti, jednak pro vřavu válečnou a častý pobyt Harrachův mimo Prahu a Čechy. Spor o universitu a o práva kancléřská vlekl se sice dále, hlavně vyjednáváním mezi papežem a dvorem císařským, ale skončen byl teprv za několik let po míru Westfálském, když přišlo ke sloučení různých učení v universitu jednu: Karlo-Ferdinandskou. Zatím vše zůstalo při starém. V Karolině učilo se právům a lékařství, v Klementině bohosloví a filosofii, ale beze všeho vnitřního nebo zevního spojení obou těchto vysokých škol. Hned na počátku mírného smlouvání o universitu vymohli si mimo to jesuité zrušení zákazu o udílení akademických hodností (str. 117). Naproti tomu gymnasium kardinála Harracha zůstalo zavřeno dle rozkazu vykonaného 25. listopadu 1641. Učilo se jen v semináři, a sice vědám bohosloveckým a filosofickým. Arcibiskup mohl volně světiti své žáky na kněžství, ale udíleti jim hodností akademických, zdá se, že ani teď ještě pro ohledy k císaři nesměl, ač mu to bulla papeže Urbana VIII. z r. 1638 dovolovala. Byl tedy proti jesuitům, jich gy-

mnasiu, filosofii a theologii, v rozhodném neprospěchu.

Morava v létech 1640—1643 (březen).

Nejdůležitější událostí v markrabství byla proměna v hejtmanství zemském, jak na jiném místě pověděno (str. 9). Julius hrabě Salm v úplné nemilosti složen někdy z jara 1640 z hejtmanského úřadu a místo něho nastoupil triumvirát či trojice zemských úředníků jakožto správců hejtmanství a sice: Krištof Pavel z Lichtenšteina, Jan hrabě z Rotalu a František hrabě de Magnis (nebo také Magni). Instrukce pro ně v Řezně 18. června 1640 vydaná*) především kladla jim na srdce, aby ve všem drželi se obnoveného zřízení, tribunálu, instrukcí a deklaratorií pro tento úřad vydaných, a v ničem ani zřejmě ani tajně aby proti nim nebyli, ať již půjde o záležitosti soudní, politické nebo vojenské. Ne bez úmyslu císař těchto věcí zvláště se dotýkal. Neboť předchůdce triumvirátu hrabě Julius Salm nechtěl tomu rozuměti, že zemský hejtman, od té doby co zřízen tribunál, byl toliko předsedou úřadu kollegiálního, jemuž byl povinen všecky záležitosti předkládati a ve společném kollegiu čili sboru o nich rozhodovati. Salm příliš uvykl jednati o své újmě, což pak bylo jednou z příčin jeho pádu.

Druhou důležitou starostí triumvirátu bylo, aby přivedl do pořádku poměry berničné. V tom byly na Moravě veliké nesnáze; není měsíce a roku, kde by rentmistr moravský anebo dvorská komora nestěžovala si na veliké nedoplatky berní, na nízká přiznání čili fasse majetku, na nesprávnosť

*) U D'Elverta Beiträge zur Gesch. der Rebellion etc. str. 484.

židů co do placení povinného příspěvku berního atd. — Platu vyměřeno správcům hejtmanství po 1000 zl. ročně*), a sice z důchodů berních, které vypláceti měl jim rentmistr moravský Mikuláš Nusser. Byli tedy správci hejtmanství v této své funkci pokládáni docela za úředníky zeměpanské.

Práce jejich velmi byla hojná a proto na několika stranách jim pouleveno. Dle starého názoru právního, v Čechách i na Moravě platného, vrchním opatrovníkem a poručníkem vdov i sirotků byl panovník a v jeho zastoupení nejvyšší úředník, na Moravě tedy zemský hejtman. To změněno částečně již deklaratoriemi k obnovenému zřízení moravskému a upraveno pak zvláštním reskriptem ze dne 22. srpna 1640 tak, že hejtmanům zůstaven vrchní dozor nad poručníky sirotků po knížatech a jiných vysokých osobách stavovských, poručenství však nad sirotky po osobách stavu panského a rytířského docela z hejtmanů sňato; kde v takovém případě v poslední vůli nebyli poručníci jmenováni, ustanovil je buď panovník sám anebo zemský soud z nejbližších příbuzných; kde těchto nebylo, anebo byly jakékoliv závady, měly za poručníky ustanoveny býti kterékoliv hodné osoby stavu panského nebo rytířského**).

---

*) D'Elvert Beiträge IV. 172. Rozkaz císařský ze dne 26. července 1640.

**) D'Elvert Verwaltungsgeschichte 204; k tomu reskript ze dne 22. srpna 1640. D'Elvert Rebellion str. 486. — Abych nemusil tytéž citáty opakovati, připomínám, že největší část vypravování o Moravě čerpal jsem, vedle sbírek zákonů, Demuthových dějin desk etc. hlavně z velikých publikací D'Elvertových, obsahujících četné listin, patentů, reskriptů a důležitých regest. (Viz o tom již poznámka na str. 279). Shledávání látky z nich jest velice obtížné; zlepšení nastalo Schramovou záslužnou publikací: General-Repertorium zu den Publicationen der histor.-statist. Section der k. k.

Vypravovali jsme (str. 43), že do Olomouce odstěhoval se tribunál z Brna r. 1637 toliko ze soukromých příčin. Ty odpadly, jakmile Salm zemské hejtmanství složil. Pomyslilo se hned zase na to, přenésti tribunál z Olomouce do Brna; ale nezůstalo při tom toliko, nýbrž císař chtěl provésti úplnou centralisaci moravských úřadů ve všech směrech. Až dosud na Moravě desky byly v Olomouci a v Brně, tudíž také soudy a sněmy odbývány na obou místech střídavě. To mělo přestati, a oboje desky, soudy i úřady sestředěny býti v jednom z obou měst. buď v Olomouci nebo v Brně. Císař vyžádal si o tom dobré zdání od nejvyšších úředníků zemských a četných jiných osob stavovských. Mezi Olomoucí a Brnem rovněž nastal boj*). Na konec však většina hlasů rozhodla pro Brno. Sem pak při samém sklonku léta 1641 převezeny Olomoucké desky a spojeny s Brněnskými, sem přestěhován tribunál, a zde soustředěno soudnictví zemské i sněmování. Od této doby Brno může považováno býti za hlavní město Moravy. Sloučení desk bylo jinak jen zevní; neboť desky Olomoucké uloženy zvlášť, a Brněnské také zvlášť, pro zápisy od r. 1642 počínaje za-

---

mähr.-schl. Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur- u. Landeskunde von 1851—1888 (Brno 1889). Pro mne však repertorium toto vyšlo pozdě, teprv tehdá, když jsem s prací v podstatě byl hotov.

*) Viz nářek kronikáře Olomúckého v kronice současné od B. Dudíka vydané v publikaci D'Elvertově Mähr.-schl. Chroniken str. 51. Zde za hlavního podpůrce Brna prohlašuje se hrabě de Magni a podkládají se mu pohnutky čistě osobní. Že Magni veliké měl při věci účastenství potvrzuje se také v D'Elvertově Verwaltungsgeschichte str. 204. — V archivu Harrachovském v Mostě nad Litavou nalézá se pojednání ze srpna 1641: Příčiny, proč zemské desky a úřad hejtmanství na Moravě z Olomouce do Brna přeneseny by měly býti. (Sborník Historický I. 23.)

ložena však nová řada kvaternů (nové desky) společná celému markrabství.

Soustředěním soudní i politické správy v Brně objevila se také potřeba četných proměn a oprav v soudnictví i správě. Především dostaly desky zemské novou instrukci (2. ledna 1642), v níž prohlášeny za veřejný a po celý rok přístupný úřad. V Čechách platilo toto ustanovení ode dávna, na Moravě zavedeno teprv teď. Rovněž upraveny platy úředníků u desk. — Soud zemský, jehož kompetence tribunálem velmi byla zúžena, dožil se také některých důležitějších proměn. Především ustanoveno (1. února 1642), že má nyní zasedati toliko dvakráte do roka, vždy po třech nedělích; zvláštním reskriptem, daným dne 17. srpna 1641, řád processuální nově upraven dodatkem k obnovenému zřízení a deklaratoriím. Již r. 1640 ustanoveno bylo pořadí, v jakém soudcové zasedati mají, a současně s tím královskému podkomořímu na Moravě vyhraženo vynikající místo na soudě zemském, jmenovitě náležel-li osobou svou ku stavu panskému. Při téže příležitosti propůjčeno místo i hlas při soudě Janu Kašparu Středelovi, administrátorovi biskupství Olomouckého. Rovněž tak krajská zpráva přitužena. Krajů bylo tehdáž na Moravě 6; v každém dosazen jediný hejtman, jmenovaný od císaře a jemu také přísahou zavázaný, placený pak od komory a sice od počátku r. 1642 z výnosu daně nápojové. O vhodné osoby k zastávání úřadu hejtmanského byla zhusta nouze, jak pro přílišnou odvislosť úřadu toho, tak pro svízele s ním spojené. Pomáháno si někdy (ku př. 1640 v kraji Brněnském) i také tak zvanými místohejtmany. Města královská čili zeměpanská, jichž na Moravě toho času bylo sedm*), sice hned po pře-

*) Olomúc, Brno, Znojmo, Jihlava, Hradiště, Uničov a Kyjov.

vratu bělohorském dostala k dozoru nad sebou královské rychtáře, docela v té způsobě a podstatě jako se stalo v Čechách 1547 *), ale mimo to toho času začala také ve mnohých věcech silně a vždy trvaleji podléhati moci krajských hejtmanů.

Nejdůraznější však proměny nastaly na Moravě co týkalo se bernictví a finančnictví zemského i komorního. Stavové měli sice vliv na různé záležitosti veřejné správy a zákonodárství, jmenovitě ve věcech berních a vojenských, a volívali ze sebe tak zvané zemské deputované (zárodek pozdějšího zemského výboru), kteří měli na starosti prováděti usnešení sněmovní, bdíti nad splácením zemských dluhův, účastniti se komissí při sporech a úpravě zemské hranice, při visitacích far, při vyšetřování a provádění nových berních systémů, při sdělávání policejních a honebních řádů atd.: avšak přes tento dlouhý výpočet různých i všelijak důležitých kompetencí, na Moravě měrou mnohem větší než v Čechách těžiště vší berní a finanční správy ocitovalo se vždy více v rukou úřadu čistě zeměpanského, od stavů úplně neodvislého. Byl to královský úřad komorní čili rentmistrovský, v jehož čele od r. 1633 nacházel se rentmistr Vilém Nusser s četným personálem úředním. K vysvětlení úřadu toho a jeho tehdejší podstaty nutno zajíti trochu do minulosti.

Králům českým příslušely jako takovým jisté stálé, od svolení sněmovního nezávislé příjmy, tak zvané regály, v nejširším toho slova smyslu. Pro lepší správu těchto příjmů zřídil Ferdinand I. r. 1527 českou komoru, jakožto ústřední úřad pro všechny země koruny české.

---

*) Jen nepatrné město Kyjov dle D'Elverta Verwaltungsgeschichte str. 248 neobdrželo královského rychtáře.

Sídlo její bylo v Praze; pro Moravu měla v Brně a snad i v Olomouci, pro Slezsko společně s Lužicí ve Vratislavi výběrčí příjmů královských docela od komory pražské odvislé. Postupem času, když vzrůstaly příjmy komorní, a pro četné války i dluhy rostly, komora česká, majíc na starosti finanční správu rozsáhlých zemí, potřebovala vždy více úředníků, nejen pro Čechy, ale také pro země korunní; přes to však. při tehdejším nedostatků dopravních prostředků, úřadování její bylo velmi těžkopádné a zdlouhavé: k tomu družila se nechuť i odpor Slezanů proti komoře české se sídlem v Praze. Následek toho a jiných ještě okolností byl, že r. 1558*) zřízena zvláštní komora slezská a r. 1567 rentmistrovský úřad na Moravě. Oba tyto nové úřady měly býti podřízeny komoře české v téže míře jako dřívější výběrčí, ale ve skutečnosti bylo tak jen při rentmistrovství moravském, kdežto slezska komora všemi prostředky o to pracovala, aby vybavila se z područí českého a ne prostředkem úřadu v Praze sídlícího, nýbrž přímo mohla se dorozumívati s dvorskou komorou Vídeňskou, ústředním to úřadem pro zprávu vladařských důchodů ze všech zemí, jimiž panovníci z rodu habsburského vládli.

V době, o níž tuto vypravujeme, slezská komora byla již ve všech téměř směrech, až na nepatrné výminky, od pražské komory neodvislá a přímo dvorské komoře vídeňské podřízená. R. 1638 počátkem února obdržela novou instrukci a nové úřednictvo. Předsedou (po smrti Karla Hannibala z Donína) stal se Krištof svobodný pan ze Schellendorfu (viz str. 175) a vedle něho

---

*) Grünhagen, Gesch. Schlesiens II. 95 udává rok 1557, ale to se zakládá na omylu. Z toho roku pochází toliko konečný návrh instrukce pro budoucí komoru slezskou.

jmenováni tři radové. Jeden z nich, Jan Putz, stal se brzo potom správcem komorních důchodů v Kladsku, čímž podřízen komoře české. Koncem roku 1641 (reskript ze dne 21. listopadu) zřízeno pak pro hrabství Kladské jakési zvláštní místodržitelství, velice podobné moravskému tribunálu, jakožto úřad správní, soudní i komorní. Putz byl jeho představeným. Na souvislosť s Čechy upomíná při těchto změnách již jen to, že veřejné patenty, jimiž ohlašovány, vyšly z české dvorské kanceláře a jsou podepsány od Viléma Slavaty. — Ale také úřad rentmistra moravského touto dobou dodělal se změn. Ferdinand II. chtěl na Moravě zříditi komoru jako byla ve Slezsku a v Čechách. K tomu sice nepřišlo, ale za to rentmistrovský úřad úplně stal se neodvislým od komory české a podřízen dvorské komoře vídeňské. Nelze docela přesně stanoviti rok, kdy se to stalo, protože změna tato byla nenáhlá a celou řadou nařízení pozvolna se připravila.

Přímá cesta z Vídně do Brna byla a jest bližší, nežli cesta z Vídně přes Prahu do Brna. A tento čistě zeměpisný zřetel, k němuž při každé příležitosti od dvorské rady komorní bylo poukazováno, způsobil konečně, že dvorská komora za Ferdinanda II. (ne-li již dříve) veškeré dopisy a nařízení pro rentmistra moravského posílala ne prostředkem komory české, nýbrž přímo, z čehož vyvinulo se, že také dozor na rentmistra měli členové dvorské komory a že při nastalých neshodách oni jezdili na Moravu dělat pořádek, a že všecka souvislosť s komorou českou přestala.

Vilém Nusser od r. 1633 rentmistr moravský měl platu 1000 zl. ročně, kontrollor jeho 450 zl. ročně. Rentmistrovi podřízeni byli výběrčí pivního groše a vinného tácu v královských městech, vrchní výběrčí cel a mýt na uherské hranici (se sídlem v Hradišti) a všickni jejich

podřízenci, kteří zejména vybírali poplatek z hovězího dobytka z Uher na Moravu doháněného, a nebo ze země vyháněného (Rindviehaufschlag), a měli dozor nad dobytčími trhy v Hustopeči; pak konečně rentmistr byl zodpovědným za pořádné odvádění nepřímých daní, to jest pokut soudních, poplatků z konsumu, a z veliké soustavy všelijakých akcízů. Rovněž dohled nad královskými rychtáři ve městech a nad mincovnou příslušel rentmistrovi; s mistrem mincovny Olomúcké měl toho času veliké obtíže, zápletky a vyšetřování. Dozor nad monopolním obchodem solním měl také rentmistr; jemu také odváděl se poplatek ze soli polské na Moravu dovážené, pokud vůbec dovoz cizí soli nebyl zapovězen.

Nejdůležitějším však rozdílem mezi postavením komory v Čechách a rentmistrovským úřadem na Moravě jest, že zde mnohem rychleji a rozhodněji zeměpanský úřad nabyl vlivu také na peníze povolované od stavů na sněmích; neboť, kdežto v Čechách pro ně byli voleni stavovští výběrčí, kteří sami berně vybírali a spravovali, na Moravě peníze na sněmích povolené rozvrženy ve dvě skupiny: a) ty summy, které svoleny k potřebám panovníka, b) summy na potřeby zemské. Summy k potřebám panovníka záhy prohlášeny za peníze tak zvané „volné disposice císařské,“ z čehož vyplynulo, že odváděly se rentmistrovskému úřadu buď přímo, nebo prostředkem výběrčích krajských, rovněž od panovníka ustanovených a od rentmistra placených. Stavovští berníci na správu těchto peněz neměli nejmenšího vlivu, než toliko a jedině úřad rentmistrovský. Peníze povolené k potřebám země vybírány také od krajských výběrčích, ale odváděny k úřadu zemského hejtmanství, kterýž je spravoval a k potřebám, pro které povoleny, obracel; ale i v tomto případě rentmistrovský úřad domohl se velkého vlivu do-

hledem na účty i těchto zemských berní, a pak mocí, kterou prováděti směl při exekučním vymáhání nedoplatků berních. — Stavové moravští neviděli rozmáhání zeměpanského vlivu rádi, ale v těžkých válečných okolnostech nebylo pomoci. Po válce třicetileté však nejen oni, než i stavové v Čechách a v dědičných zemích rakouských utkali se v dlouhý, skoro sto let trvající boj s komorami, kterýž vedl se hlavně proti četným poplatkům a akcízům, jakož i proti přílišné převaze moci komorní ve stavovských záležitostech.

* * *

Nápojovou daň, která povolena od stavu českých v září 1640, žádal Ferdinand III. jako všude jinde, také na Moravě i ve Slezsku. Na Moravě svolán sněm ke dni 28. srpna 1640*). Byl to již druhý v tomto roce; první odbýván v lednu a únoru. Jedním z komisařů při něm byl pan Albrecht Libšteinský z Kolovrat, kterýž obdržel 500 zl. náhrady, za útraty s komisařstvím spojené. Daň nápojová svolena byla na dvě léta od 1. prosince 1640 do 30. listopadu 1642, a sice jakožto dávka „k vlastní disposici panovníkově.“ Z vědra vína a piva povolena tatáž částka jako v Čechách (str. 285.). Z pinty medu a kořalky toliko jeden krejcar, tedy o ½ kr. méně. Ostatní výminky byly tytéž; jen si stavové moravští vyhradili, aby za povolení této daně bylo jim sleveno odvádění pěti bílých grošů tácu pivního, na němž se usnesli na posledním sněmě. To se stalo a sice v té formě, že si tyto groše každý ze stavů, až bude odváděti nynější

*) Datum toto mám z listu císařova 1640, 22. srp. tištěného u D'Elverta Rebellion str. 891 a z výtahu na str. 654. — Rovněž následující zprávy jsou po různu sebrány, neboť moravských snešení sněmovních, přese všecku ochotu některých přátel, dohledal jsem jen v míře velmi skrovné.

berni, smí odečísti. Jen stavu městského se úleva nedotýkala, neboť ten novou daň nápojovou (zrovna tak jako v Čechách) musil platiti bez ohledu na povinný poplatek komorní z vin a piv.

Ve způsobu vybírání daně nápojové vidíme oproti Čechám velmi jasně odchylky svrchu všeobecnými slovy naznačené. Královská města moravská nelíšila se ani v této věci nikterak od českých, ale ostatní tři stavové moravští měli odváděti přiznání k dani i daň krajským výběrčím a tito královskému rentmistrovi Nusserovi. O vlastních stavovských nejvyšších berních není stopy, leč jen slabý odlesk toho v tom, že Nusserovi k ruce přidána od sněmu jedna osoba stavovská, nepochybně k dozoru, zdaž přiznání jsou správná, a zdaž daň pravidelně dochází. — Když dvě léta vyšla, povolena daň nápojová v listopadu 1642 ještě na další jeden rok. Výnos její páčil se na necelých 100 tisích zl. ročně.

Co se podrobností ve způsobu vybírání její a pak i jiných berní týkalo, provedl je úřad rentmistrovský sám, dle přímých nařízení císařských nebo dvorské komory. — Krajští výběrčí byli od r. 1638 počínaje pro celou Moravu toliko dva, jeden v Brně, druhý v Olomouci; plat měli od země a slušel jim také lépe titul zemských výběrčích, jak se na jednom místě*) jmenují. Nepořádky v odvádění daní a veliké nedoplatky, kteréž přiměli panovníka, aby všecko bernictví soustřeďoval co možná v rukou úředníků svých a od sebe odvislých, vedly také k tomu, že v srpnu 1640 přijati tři noví**) výběrčí berně

---

*) D'Elvert Finanzen str. 280.

**) Podle D'Elverta Verwaltung 289 a jinde zdálo by se, že tito tři nastoupili místo oněch dvou; já však mám za to, že byli vedle („absonderlich") nich, tedy že bylo výběrčích pět.

v Jihlavě, Znojmě a Hradišti s platem 100 zl. ne od země, nýbrž od úřadu rentmistrovského. Další krok učinila dvorská komora vídeňská přípisem ze dne 30. srpna 1641, kde žádala rentmistrovský úřad, aby navrhl spolehlivé osoby za výběrčí krajské, kteříž budou však odvislí bezprostředně od komory vídeňské. To se také provedlo během roku 1642 jmenováním pěti krajských výběrčích, kteří v prosinci téhož roku obdrželi rozkaz, aby nikomu jinému, ať by si byl kdo chtěl *), vybranou berni neodváděli, leč královskému rentmistrovi Nusserovi. — Jemu svěřen také dohled i kontrolla nad výběrčími; měl právo sesaditi kteréhokoliv z nich, když dobře by se nechoval, a navrhnouti místo něho osobu jinou. R. 1643 přidán k pěti výběrčím ještě jeden, šestý. Současně Nusserovi na paměť uvedeny starší rozkazy, kteréž zostřeny v ten smysl, že přijímati moravskou kontribucí a vydávati z ní peníze smí jen rentmistrovský úřad, poukázky k výplatě pak že smí vydávati jen dvorská komora vídeňská. Pouze v případech rychlé a nenadálé potřeby, mohla také vyplatiti se nějaká částka peněz na žádosť zemského hejtmana moravského, ale mělo se to hned oznámiti ke dvoru.

V souvislosti s touto činností finančně-politickou byla také řada různých jiných nařízení, k témuž konci směřujících. Tak plukovníku Miniatimu, náčelníku vojenského úřadu ubytovacího a mustrovního, nařízeno již v letě 1640, aby se nikterak nepletl do vybírání kontribucí, a téhož roku vydána také fiskalní instrukce pro královského prokuratora na Moravě, kteráž, jsouc

---

*) „Niemands andern, wehr der auch immer sein mechte" v listinném dokladu u D'Elverta Beiträge IV. 213. Viděti z toho, že to nešlo bez nějakého odporu. Jiné doklady z komorních knih tamže.

ve mnohých kusech podobná starší instrukci prokuratora českého (z r. 1629), podrobně předpisovala povinnosti tohoto úředníka, který zastupoval u soudů i ve veřejném životě zájmy a interessy panovníka ve směru dynastickém i komorním. Prokurator stával se touto dobou již i také veřejným žalobcem, ve smyslu nynějších státních zástupců, a to hlavně proto, že komoře příslušely veškeré pokuty za veřejné zločiny (delicta publica) ukládané; aby tento interess fiskální nebyl poškozen, měl prokurator, přihlížeje k obnovenému zřízení, sám žalovati zločince ve všech těch případech, kde soukromého žalobce nebylo a tím zločin byl by zůstal bez trestu a bez peněžité pokuty. Pak bylo jeho povinností dbáti, aby nepromeškala se žádná odúmrť, ke které panovník měl právo, aby processy fiskální vedly se správně a rychle, a aby při všem konání prokurator měl na zřeteli dobro panovníka a rozmnožení komorního majetku. Ve příčině dynastické bylo jeho povinností bdíti nad tím, aby nikdo nemluvil a nejednal proti královským právům, proti obnovenému zřízení, proti tribunálu a veřejným patentům od panovníka vydávaným. Každého, kdož se v tomto směru jakkoliv prohřešil, prokurator byl povinen stíhati anebo udati, buď u zemského hejtmanství nebo u české dvorské kanceláře. Radu bráti měl moravský prokurator ve věcech fiskálních u dvorské komory, ve věcech soudních u české dvorské kanceláře.

Všecko úsilí fiskální a komorní na Moravě dlouho nemělo žádaného úspěchu. — Kamkoliv se touto dobou ohlédneme, všude spatřujeme u stavů nářky na zlé časy a vysoké berně, u dvorů pak nářky na veliké potřeby vojenské, špatné placení daní i hojné nedoplatky. Morava nejen nečinila z této všeobecnosti výminku, ale vynikala nad jiné země většími nedoplatky berními

a z toho všelijakými nepořádky ve finanční správě, na něž nejen komora si stěžovala, ale hlavně také ti stavové, kteří pořádně svolené berně odváděli. Nevíme, čím zjev tento vysvětliti, zdaž jen velikou záhubou země, a nebo také tím, že na Moravě aspoň tímto ještě způsobem jevil se odpor proti novým, pobělohorským řádům? Vláda viděla v liknavosti stavů hlavně tuto příčinu, a jest charakteristické, že jedním z největších dlužníků berně byl právě onen Zdeněk hrabě ze Žampachu, kterýž po vydání obnoveného zřízení moravského protestoval na soudě zemském v Brně proti jakémukoli zkracování stavovských svobod, poněvadž, byv vždy věren domu Rakouskému, nevěděl, proč by měl pokutován býti!

R. 1640 obnášely berní nedoplatky bezmála 360 tisíc zlatých. I poněvadž předešlá usnešení o trestech a exekucích (str. 37) nic neprospívala, dokročeno nyní novým exekučním řádem s pomocí vojska proti dlužníkům, což trochu pomohlo, ač nepřestávaly se i v následujících letech vydávati vždy nové a nové patenty proti „restům“ berním. R. 1641 povolán na Moravu k řízení těchto věcí rada dvorské komory Jiřík Fr. svobodný pán ze Staudingu, protože rentmistr Nusser nemohl postačiti a nepožíval také tak veliké vážnosti úřední.

Rovněž daň nápojová scházela se velmi liknavě, proto 2. června 1641 císař nařídil české dvorské kanceláři, aby učinila přípravy ke svolání sněmu (nebo toliko sjezdu?) moravského, aby vedle daně nápojové jiné nějaké berně svolil. Za jednoho ze sněmovních komisařů vyhlídnut hrabě Bernard Ignác z Martinic, jemuž dány 400 zl. za náhradu útrat. Vlastní břímě prací nesli komorní rada Stauding a rentmistr Nusser, kteří byli povinni ukázati sněmovním komisařům cesty, jak by bez ublížení

dani nápojové zaplacení starých restů a povolení nové berně se vymohlo. Sněm sešel se 10. a skončil již 13. července 1641.*) Pokud nám povědomo, povolil nějakou summu peněz, převzal vydržovati dva pěší pluky vojska a sice dávkami naturálními (obilí i maso) a usnesl se, že se má platiti daň nápojová pořádně a resty berní že se mají zvyupomínati.

Takovéto usnešení bylo, jak pověděno, již od delší doby bez ceny. Kde ani vojenská exekuce nedovedla způsobiti plnou nápravu, tam mírné prostředky tím méně pomáhaly. — Spravedlnosť však káže doznati, že nesnáze berní nebyly způsobovány jen neochotou a nebo odporem stavů, nýbrž také zbědovaným stavem země, a zvláště velmi nestejným a tudíž nespravedlivým rozvrhováním daní. To se poznalo nejlépe právě při exekučním vymáhání nedoplatků; a exekuční orgány také stížnosti a nerovnosti, na které se přišlo, sdělovaly komisi, která r. 1638 k nápravě šacunků byla zvolena (str. 37). Chyba vězela v samém základě tehdejšího rozvrhování berní.

V době totiž, o níž vypravujeme, platila se na Moravě berně dle tak zvaných „giltpferdů“. Základ k této dani sluší hledati v dobách, kdy stavům příslušela povinnosť, jíti osobně s panovníkem do pole a vyzbrojiti podle velikosti majetku jistý počet koní a mužstva. R. 1531 svolili stavové moravští, že každý majetník statku zemského anebo svobodník z jednoho každého 1000 kop grošů (čili 2000 zl.) jmění postaví do pole ozbrojeného koně a pacholka či „knechta“ k němu. Takový byl začátek pro povolování berně „ze zbrojných

*) Tak dle zprávy u D'Elverta Beiträge zur Geschichte der böhm. Länder (XXII. svazek spisů moravsko-slezské společnosti) III. str. 9.

koní“ čili giltpferdů. Brzy však giltpferd ztratil původní úzký význam; začala pak ponenáhlu pojmem tímto označovati se určitá majetková hodnota, z níž se jistá summa berně (které se také giltpferd říkalo) platila. R 1600 ku příkladu majetek 20 tisíc zlatých představoval jeden giltpferd. Česky překládalo se berně „z koní zbrojných“, neboli „z koního“. V 17. století však název český vymizel; psalo a mluvilo se, i ve sněmovně, jen o giltpferdech. Proto také my se cizího, ale svou dobou jedině platného názvu přidržíme.

Po bitvě bělohorské jevila se snaha zavésti povolování berní čili kontribucí (jak se tehdáž začalo říkati) dle počtu usedlých poddaných a počtu obyvatel ve městech královských; aby ten se zjistil, bylo by musilo přijíti k sečtení všeho obyvatelstva, což pro rozbroje náboženské, konfiskace, protireformaci, války a hlavně veliké přeměny v obyvatelstvu, možno nebylo. Proto roku 1632 navráceno se ke giltpferdům ne z přesvědčení, že tento způsob jest lepší, ale pro rychlost, s jakou berní bylo třeba a nemožnost nalézti okamžitě jiný berní systém.

Ovšem koně se teď také nevyzbrojovali, nýbrž povolila se nějaká summa kontribuce, a ta se rozvrhla na giltpferdy, jichž počet však byl velmi nahodilý, takřka jen od oka určený.

A poněvadž při giltpferdu za majetek počítány nejen nemovitosti (domy, dvory, statky, pole, lesy) nýbrž veškeré, tedy i movité jmění, nastaly veliké nerovnosti. Neboť válkami nejen nemovitosti klesaly v ceně, ale nejeden majetník zemských statků o movitosti vůb- přišel, anebo se aspoň stav jich ustavič- měnil; a dle toho byla by se měla měniti tak berní jednotka při každém svolování daně. A to se nedělo. Zkrátka, když se r. 1632 znov

sáhlo na Moravě k bernímu systému dle giltpferdů, scházel pro to veškeren základ. Jest pochopitelno, že za těchto poměrů ozývaly se hlasité nářky, a že odpíráno platiti berni libovolně rozvrženou: z toho zdroje, vedle jiných shora uvedených příčin, plynuly také četné nedoplatky a resty. I zvolena r. 1638 komise, aby provedla nový šacunk veškerého zboží, a vyslechla i narovnala stížnosti, ale ta nepřicházela k žádnému konci, ač stavové a ještě více úřad rentmistrovský o utvoření pevného berního základu stál. Když teď prováděny na Moravě reformy a přitom veškeré finančnictví potahováno skoro výlučně do správy zeměpanské, vláda ujala se rozhodně také této věci. Předně v dorozumění se stavy r. 1641 při soudu zemském, o sv. Kunhutě v Brně odbývaném, provedena jakási oprava giltpferdů, kteráž spočívala v tom, že počet jich se zmenšil čili zredukoval, potom na sněmě svolaném do Brna k 17. únoru r. 1642 sama předložila obšírnější návrh na opravení berničného základu giltpferdového.

Vedle této záležitosti byla ještě řada jiných, pro které svolání sněmu bylo nutným. Za komisaře sněmovní ustanoveni: hrabě Bernart Ignác z Martinic, vojenský rada a plukovník Antonín Miniati, nejvyšší „Muster-, Zahl- a Quartier“-komisař, a Jan starší Jakartovský z Sudic, nejvyšší písař markrabství Moravského.*) Císař žádal několikerou pomoc, a stěžoval si na veliké resty, které jen z předešle povolené berně obnášely skoro 13 tisíc zlatých a téměř 22 tisíc měřic obilí. Pak předložil stavům opravný návrh berního systému. — Pro lepší přehled vyložíme napřed všecku ostatní činnost sněmu a teprv potom na jednom příkladě podrobněji ukážeme,

*) Současný tisk snešení sněmovního.

jak se bernictví dle úpravy giltpferdové ve skutečnosti provádělo a jaké opravy zamýšleny.

Stavové povolili 4500 zl. na opravu Špilberka, s dodatkem, že má zvláštní komise z úředníkův úřadu hejtmanského a z osob stavovských složená, pevnosť tuto ohledati a císaři přednésti, jakých oprav jest potřebí. Potom zavázali se stavové, že vedle vydržování dvou pluků pěchoty, (což předešle byli svolili), chtějí ještě po 4 měsíce vychovávati dvě kompanie, každou ze dvou set mužův se skládající, a sice tak, že dávky masa pro tyto dvě setniny nemají se odváděti, pro veliké nepohodlí s tím spojené, in naturali, nýbrž v penězích, při čemž libra masa má se počítati po 3 krejcařích. Z každého giltpferdu mělo k tomu konci vybrati se 15 zlatých. Dále usnešeno, že berní nedoplatky biskupství Olomouckého mají stavové zapraviti, a na příště na sebe vzíti placení kontribuce ze statků biskupských, když by více než 40 giltpferdů obnášela. To mělo trvati tak dlouho, pokud arcikníže Leopold Vilém bude biskupství držeti a pokud by způsob bernictví jinak upraven nebyl. — Vedle toho opakována po způsobě obvyklém snešení, jak se má povolená berně krajským výběrčím odváděti, jak mají nepořádní v placení šlechtici býti exekucemi stíženi — a jiné podrobnosti.

Co se hlavního požadavku královské proposice týkalo, povolili stavové moravští, vedle stávající daně nápojové, 200 tisíc zlatých rýnských na veřejné potřeby. Summa tato měla se odvésti v sedmi měsících: prvních šest měsíců po 30 tisících, sedmý měsíc 20 tisíc zlatých. Na jeden giltpferd přišlo z toho dáti šestkrát po 50 zlatých, po sedmé 37 zlatých, tedy dohromady 337 zlatých. Z toho obdržíme počet giltpferdů na Moravě. Bylo jich 600.*) Další otázka

*) 600×337=202.200 zl. tedy o 2.200 zl. více než

jest, jak veliký kapitál musil býti representován jedním giltpferdem, aby se mohlo z něho, vedle jiných dávek a berní, platiti 337 zl. kontribuce, když sněm povolil celkem 200.000 rýn. zlatých? V starších dobách, t. j. v XVI. století, obnášel giltpferd, jak svrchu ukázáno, 1000 kop čili 2000 zlatých rýnských, a pak stoupal až do 20 tisíc. Teď obnášel ovšem summu ještě mnohem vyšší, ale ne přesně určenou a ne také na správném výpočtu založenou. A v tom spočíval hlavní a základní nedostatek této berní soustavy. Dle jistých okolností může se přibližně říci, že jeden giltpferd v těchto létech se páčil nejméně na 40 tisíc zlatých*), to jest, mělo se za to, že veškeré jmění v markrabství obnáší 40.000 × 600 = to jest 24 millionů rýnských zlatých. Ale ovšem scházelo pro tento výpočet správné měřítko pořádného odhadu, a co ještě více platilo, giltpferdy rozvrženy byly docela libovolně; rozdíl statku městského, neb venkovského, krajiny úrodné nebo hornaté, různá výnosnost půdy a zaměstnání: to všecko pramálo nebo pranic přitom neuváženo.

V tom měla nastati náprava tímto způsobem. V královské proposici navrhovalo se stavům, aby zvolili si komisi, kteráž by předsevzala „generální prošacování“ země, a sice jen nemovitostí, dle zvláštního od panovníka vydaného, „právního odhadního způsobu“, a až to bude vykonáno, aby na každých 20 tisíc zlatých moravských nemovitého majetku byl uložen jeden giltpferd. Základ soustavy, kteráž spočívala původně na jmění vůbec, nyní měl

---

bylo povoleno. Přebytek vzniká tím, že sedmý měsíc odvésti se mělo 37 zl. místo 33 zl. a několika krejcarů. Stavové vždy hleděli, aby byly nějaké přebytky; z nich pak povstávaly různé fondy.

*) Proč jsem vzal za základ tuto jistě nízkou cifru, vysvitne z poznámky na stránce následující.

se pošinouti jenom na jmění nemovité. Dle odhadu měla se pak založiti zvláštní kniha, dle krajů a statků, aby bylo viděti, kolik a které pozemky k jednomu giltpferdu patří a mnoho-li jich jest v každém kraji. Stavové, jak z nejasných slov snešení sněmovního soudím, nebyli proti tomu a jmenovali také dle krajů komisaře, možno dosti, že ty samé, kteří ku podobnému úkolu byli zvoleni r. 1638. Ale „způsob a prostředek“ navrhovali k tomu jiný, z čehož viděti, že „s právním odhadním způsobem“ od krále ustanoveným spokojeni nebyli. Tento rozdíl způsobil první odklad ve věci. Jinak stavové dohodli se na sněmě se zástupci královskými a přijali pevná pravidla o tom, v jaké výši při novém šacunku mají počítány býti platy stálé a běžné*) od poddaných odváděné, že má při statcích zemských přihlížeti se k jakosti půdy dle polohy v rozdílných místech, a konečně vymohli si velmi důležité ustanovení, „že skrze ten nový šacunk a revisí“ nebude uloženo na zemi více, než osm set gildpferdův! **) Stavové jistě vymohli si tuto

*) Podrobnější výklad u V. Brandla, Glossarium str. 230.

**) Míní se tu zajisté giltpferd na kapitálovém základě 20 tisíc zl. moravských, a tudíž usnešeno se, že veškeré nemovité jmění markrabství nesmí býti pro berní soustavu pokládáno za větší než 800 × 20·000 zl. = to jest 16 millionů zlatých moravských. Při tom, hledě k výpočtu svrchu udanému, nesmí se zapomínati, že zlatý moravský platil tolik jako tolar = 30 grošů (à 3 kr.) = 90 krejcarů, kdežto rýnský zlatý platil toliko 20 grošů (à 3 kr.) = 60 krejcarů. Tedy 1 ½ zl. rýn. = 1 zl. morav. a 16 millionů zlatých moravských = 24 mill. zl. rýn., a 600 giltpferdů po 40 tisících zl. rýn. = 800 giltpferdům po 20 tisících zl. mor. — Docela mimo počet musila ovšem zůstati velmi důležitá okolnosť, že nové giltpferdy měly utvořiti se toliko na základě majetku nemovitého. Z toho také viděti proč přibližný odhad kapitálové summy jednoho giltpferdu na 40.000 zl. rýn., jest velmi nízký a k jakému účelu právě toto číslo zvoleno.

mez v přesvědčení, že by odhad jmění mohl ukázati, že majetek v zemi jest vyšší než 800 × 20 tisíc zlatých moravských; ale oni ovšem počítali, že neškodí bude-li následkem toho kapitálová summa jednoho giltpferdu ve skutečnosti větší nežli 20 tisíc zl. mor., protože vedle kontribucí rozvrhovaly se na giltpferdy ještě všelijaké jiné berně i dávky a protože bylo v nebezpečných dobách válečných třeba zajistiti se nějak pro případ možných ztrát majetkových, kteréž na Moravě vskutku pak nastaly v létech 1642—1648 měrou velikou, hubením polí a pálením lesů, vsí i dvorů atd.

Únorový sněm r. 1642 svolil, jak shora vypráveno, 200 tisíc zlatých rýn. splatných v 7 měsících; do října byla tudíž povolená summa vyčerpána, a protože toho času nepřítel již stál na Moravě a potřeby na vojsko vzrůstaly, svolán v listopadu toho roku druhý sněm. Na tomto povoleno 250 tisíc zl. rýn. a sice dohromady s obnovenou na rok daní nápojovou; poněvadž pak se vypočetlo, že ona sotva vynese více než 100 tisíc zlatých, rozvrženo 150 tisíc zl. na giltpferdy a sice 21 zl měsíčně na jeden, dle očekávaného počtu jich, na základě úmluv únorového sněmu. Mimo to svoleno k novému příspěvku na opevnění Špilberku, tentokráte 10 tisíc zl. Dozorcem prací opevňovacích ustanoven rentmistr Nusser.

Ale k opravě berního systému, na základě pořádného šacunku čili odhadu půdy i jiných nemovitostí, nepřišlo ani r. 1642 ani potom, hlavně pro neštastné události válečné. Zamýšlená reforma zůstala na papíře až do ukončení války 30leté. Následkem toho způsob povolování i vybírání berní jak v Čechách tak na Moravě ještě dlouhá léta spočíval na základě docela nejistém a velmi kolísavém.

Oba sněmy r. 1642 jednali také o dluzích zemských a městských. Dluhy zemské, to jest

takové, které stavové na potřeby země učinili, připomínají se na Moravě již v době předbělohorské; do velikého nepořádku přišlo pak finančnictví stavovsko-zemské za doby bouřlivé revoluce proti králům Matiášovi a Ferdinandovi II. V následující na to době sněmy několikráte volily komise k ohledání a vyrovnání zemských dluhů, dosáhly také příročí pro ně, a v únoru 1640 k žádosti královské volily novou a sice šestičlenou komisi, po dvou osobách z předních tří stavů, ke spořádání zemských dluhů a k úmluvě s věřiteli, jak nejlépe a nejkratčeji by se tyto dluhy mohli zaplatiti. Ale nepřišlo se z místa ani teď ještě ani po celou dobu války 30leté. Vpád Švédů na Moravu 1642 způsobil, že v listopadu téhož roku se svolením sněmu vyhlášeno všeobecné čili generální příročí, platné na celý rok a pro všecky dluhy zemské i městské, soukromé i veřejné, s vyjmutím toliko úroků ke zbožným nadáním, berních restů a podobných, zvláště vypočtených případů.

Z drobnějších záležitostí komorních příslušelo rentmistrovi hlavně starati se o pořádné profiantmistry a organisaci zásobovací již v době míru, a potom musil vypláceti peníze dělníkům, kteří pod dozorem Miniatiho vyráběli prach a koule na Moravě. V době válečné, která nastávala, musil pak ještě mnoho jiných záležitostí zpořizovati a stal se takřka duší všeho podnikání, protože od něho a jeho zpráv o stavu financí veškerá činnost válečná byla odvislou.

Trojice správců hejtmanského úřadu se zatím neosvědčovala tak, jak očekáváno. Hlavní úkol, jemuž měla dosti učiniti byl, aby přivedla do pořádku poměry berničné a finanční, což se nepovedlo. A nemůže se říci, že vinou správců, nýbrž jak s dostatek ukázáno, z různých jiných příčin. Ferdinand III. již r. 1642. klonil se k tomu, že ustanoví opět jediného hejtmana

v markrabství. Provedlo se to pak rokem příštím. Dne 23. března 1643 *) jmenován byl jediným hejtmanem moravským Krištof Pavel hrabě z Lichtenštejna, jeden z dosavadních tří správců. Instrukci pro úřadování obdržel od české dvorské kanceláře; dvorská komora přála si, aby do ní vloženo bylo ustanovení, že zemský hejtman má lépe bdíti nad císařskými důchody komorními, než se dosud dělo, a že tudíž má v stálém býti dorozumění s rentmistrem Nusserem **). Tím nejjasněji vysloveno, co se vládě nelíbilo na předešlých správcích úřadu hejtmanského. K tomu nezapomněl pak císař dodati ještě (1643, 11. dubna), aby zemský hejtman měl vždy na paměti, že úřad jeho s tribunálem tvoří jeden celek čili „corpus collectivum“ a aby tedy o ničem sám bez předchozí porady nerozhodoval. Platu měl vyměřeno Krištof Pavel hrabě z Lichtenštejna jakožto předseda tribunálu 3000 zl. a jakožto zvláštní přídavek („adjutum“) 4000, později 8000 zl. Ale ne vždy řádně byly mu peníze vypláceny. Hrabě z Lichtenštejna zažil jakožto hejtman nejstrastiplnější doby Moravy. Císař obdařil ho také v uznání zásluh různými tituly a hodnostmi. Úřadoval až do léta 1648, kteréhožto roku dne 30. srpna zemřel.

Ve Slezsku daň nápojová v téže podstatě i způsobě povolena jako v Čechách a na Moravě a sice od konce r. 1640 až do listopadu 1643. Města, kteráž „za rebelii“ musila platiti tác z piva a z vína, jakožto stálý plat komorní, byla ovšem stížena nejvíce, jako v ostatních korunních zemích, jenže ve Slezsku některým městům povedlo se osvobození od stálého tácu pivního

*) Na str. 10 omylem se praví 1642.

**) „Dasz er die kais. Cameralia besser, als bisher geschehen, in Acht nehme, und deszhalb auch mit dem k. Rentmeister fleissig correspondire.“

a vinného po čas, na který svolena daň nápojová. Větší část peněz zůstávalo v zemi; užíváno jich k opevňování Vratislavi a jiných důležitých míst slezských. Komoře slezské r. 1638 nově zařízené (str. 313) podřízen byl veliký personál výběrčích cel, mýt, táců i daně nápojové. Rovněž tak komora měla dozor nad generálním profiantkomisařem slezským, jimž toho času byl Maximilián z Gerštorfu. Následkem jistého sporu, obnoveno a doplněno 27. prosince 1640 také starší nařízení, že komora jest povinna míti dohled nad temporaliemi čili světským zbožím a důchody všech slezských kostelů i klášterů a že jí přísluší právo po smrti některého opata nebo preláta užívání důchodů jeho na tak dlouho zastaviti, nežli nový hodnostář bude dosazen.

Veškerá činnost Ferdinanda III. i zde směřovala k rozhojnění moci panovnické a k zlepšení důchodů. Proto také komora slezská byla nejdůležitějším úřadem; nejvyšší hejtman slezský silně ustupoval před ní do pozadí, ač i úřad jeho proměněn byl již od Ferdinanda II. v zeměpanský a kollegiální. Nejvyššímu hejtmanovi k ruce přidán totiž (r. 1630), některý počet rad od císaře ustanovených a od komory placených, kteříž tvořili sbor čili kollegium, jemuž nejvyšší hejtman předsedal a všecko, co veřejných záležitostí se týkalo, předložiti musil k uvážení i konečnému rozhodnutí dle většiny hlasů. Instrukce ze dne 7. září 1639 přidělovala tomuto kollegiu veškeré záležitosti správní a velmi mnohé soudní, takže ve všem podobalo se moravskému tribunálu. Bezprostřední styk knížat a stavů slezských s panovníkem přestal: kollegium hejtmanské, od Slezanů Oberamtem zvané, bylo úřadem, který prostředkoval spojení mezi zemí a panovníkem nebo dvorskou kanceláří českou.

Nejvyššími hejtmany slezskými byly toho

času osoby ze starých rodů knížecích; do r. 1639 Jindřich Václav, kníže Olešnický, od 1639—1653 Jiří *) Rudolf, kníže Lehnický, oba horlivě oddaní náboženství protestantskému. V tomto směru jediné také vlivu svého do jisté míry užívali. Jinak hejtmanský úřad nebyl u nich, jmenovitě u Jiřího Rudolfa, ničím více než čestným presidentstvím. Neboť kolem r. 1640 zřídil císař vedle nejvyššího hejtmana ještě tak zvaného správce úřadu hejtmanského (Oberamtsverwalter), jímž jmenován Karel Eusebius z Lichtenšteina, a ten byl potom vlastním placeným předsedou i představeným nejvyššího hejtmanství. Od roku 1643 pak i Jiří Rudolf Lehnický bral od komory plat, a sice 6000 slezských tolarů ročně.

Mezi komorou slezskou a sborem rad úřadu hejtmanského přicházelo k častým sporům, na větším díle o kompetenci. Nejdelší ze sporů těch týkal se tak zvaných fiskálů slezských. Císař totiž k radě komory ustanovil dva fiskály **), jednoho pro Dolní, druhého pro Horní Slezsko, kteříž měli bdíti nad finančními úředníky, jmenovitě výběrčími, ve svém okršku, a pak, jak se podobá, také měli uložené některé povinnosti, které v Čechách a na Moravě byly přiděleny císařským prokurátorům. Za vrchní úřad nad fiskály pokládala se i komora slezská, poněvadž je „installovala,“ i kollegium úřadu hejtmanského. Nedělalo to dobrotu, ježto každý nařizoval něco jiného. Císař vyřízení sporu odkázal české dvorské kanceláři (1640, 22. srpna), kteráž poměr fiskálů k oběma sporným stranám jistým způsobem upravila.

Ale také s Karlem Eusebiem z Lichten-

*) Na stránce 11. chyba tisku: Jindřich.

**) Znám ustanovení fiskálů teprv z r. 1640 (9. srpna), ale úřad sám vznikl jistě dříve.

šteina byl císař záhy nespokojen. Vytýkal mu, že mnohonásobně překročil instrukci a že do správy zemské tím všeliké zlořády se uvedly*). V dubnu 1641 vyslán hrabě Bernard Ignác z Martinic schválně za tím účelem do Vratislavi, aby vzniklé nepořádky napravil a Karla Eusebia z Lichtenšteina přiměl k poslušnosti. Současně i jiný ještě spor čekal rozřešení, které totiž z obou zemí, zdaž Moravě či Slezsku, přísluší přednost v císařském titulu. Rozhodnutí o tom stalo se 19. prosince 1641 v ten smysl, že ve všech veřejných listinách a patentech, kde uvádí se titul císařský, markrabství Moravské má býti postaveno v pořadí zemí před knížectví Slezské.

Ve všech směrech života státního směřoval ostatně Ferdinand III. ve Slezsku k témuž cíli jako jinde, aby totiž nabyl zde úplně neobmezené vlády, čili, jak Karel Hannibal z Donína se vyslovil, aby měl „absolutum dominium", a mohl spravovati knížectví prostředkem gubernátora jen od vůle císařské odvislého. — Ve Slezsku dařilo se mu to méně, nežli v Čechách a na Moravě.

Válka ve Slezsku a na Moravě 1642.

Po smrti Banérově císařské vojsko vedené arciknížetem Leopoldem Vilémem, Piccolominim, Lamboyem a Hatzfeldem bojovalo hlavně v krajinách dolního Rýna proti francouzskému maršálkovi Guebriantovi. V bojích těch zejména Lamboy nebyl šťasten, ano upadl do zajetí francouzského. Mezitím Torstenson, nový vojevůdce švédský, pře-

---

*) Bohužel jsme o této věci zpraveni jen kratičkým regestem u D' Elverta, Beiträge zur Gesch. der böhm. Länder III. str. 9.

konav obtíže a bouře v pozůstalé armádě Banérově, vydal se z hlavního ležení svého v Oldenburku v lednu 1642 přes řeku Weseru do Lünebursko a Brandeburska. Arcikníže Leopold Vilém pustil se za ním. V Lünebursku podniknuty některé menší nerozhodné boje; zahynul v nich na straně švédské český emigrant Jindřich Fridrich ze Štampachu. — Nesnáze, do nichž vojsko císařské bylo přivedeno porážkou Lamboyovou, způsobily rozčilení při dvoře císařském. Ferdinand III. volal arciknížete Leopolda Viléma a Piccolominiho do Vídně k poradám. Oba tudíž z krajiny Lüneburské obrátili se směrem ke hranicím českým. Piccolomini táhl pomaleji, arcikníže tak rychle, že byl 30. března na cestě ze Saského Annaberku do Čech*); nazejtří nocleboval v Chomútově, 2. dubna ve Slaném. Za ním přihrnulo se mnoho vojska, napřed jízdy, potom pěchoty i dělostřelectva. V polovici dubna z Míšně s 9 pluky přišel do Čech Piccolomini; sám odebral se do Vídně, velitelství nad vojskem v severních a západních Čechách rozloženým svěřil hraběti Puchheimovi. Do Chebu položen celý pluk pod vedením plukovníka Ranfta.

Předpisy o stravování vojska, o kázni, o moci krajských hejtmanů: to vše teď neplatilo nic, protože vojáci drancovali a loupili na nikoho se neohlížejíce. Bylo vyprávěno, že sjezdy a sněmy zemské povolily naturální dávky pro vojáky a že potom určen i plat, za jaký se potraviny pro vojáky i koně poskytovati mají; ale v praxi překročovaly se vytknuté meze velmi

---

*) Tedy vjel on i vojsko ostatní za ním do Čech pasem Přísečnickým a ne „Březnickým", jak cituje Winter v Č. Č. Musea 1888 str. 300. — O cestě arciknížecí Theatrum Europ. IV. 864, 865 není docela správné. Určité datum u Laciny Paměti Slaného str. 195 bylo mým vodítkem.

bezohledně, a nikdo neměl tolik moci, aby vojáky bez žoldu zůstavené donutil ke slušnému s lidem zacházení. Nejvíce trpěli teď krajové Žatecký, Litoměřický, Rakovnický a Plzeňský.

Torstenson vida císařskou armádu směřovati do Čech, rozhodl se pro tažení do Slezska. Již 6. dubna překročil Labe u Werbenu a rychlými pochody skrze Dolní Lužici dorazil koncem téhož měsíce ke hranici slezské. Měl něco přes 6 tisíc pěchoty a 10 tisíc jízdy, se zbytky voje Stalhansova (str. 254), celkem asi 18 tisíc mužů. Velitelem nepatrných posádek ve Slezsku byl vévoda František Albert saskolauenburský, kterýž toho času nacházel se také při vojenských poradách ve Vídni. — Již 1. května 1642 stál Torstenson u Hlohova a po čtyřdenním obléhání město se vzdalo. Švédové nalezli zde velké zásoby potravin a nábojů. Hned potom rozlétla se jízda švédská vedená Königsmarkem po celém Slezsku, až k samé hranici polské na jedné a ke hranici české na druhé straně. Dne 19. května dobyto již pohraničné město Liebenthal, kdež výběrčí pohraničného cla a mýta se svými úředníky s nasazením životů se bránili a nepochybně i majetek komorní uchránili, začež dostalo se jim císařské pochvaly a odměny.*) Vévoda František Albert na první zprávy o vpádu Torstensonově do Lužice opustil Vídeň a spěchal do Slez. Po pádu Hlohova soustředil armádu svou u Frankenšteina, a dovolával se rychlé pomoci od císařských posádek v Míšni a v Čechách ležících. Z Míšně hned několik pluků posláno: táhly do Slez přes Jablonné a Trutnov a přišly ještě v čas. Současně také generální komisař ubytovací, hrabě z Vrtby, přijel do Litoměřic a nařídil, aby pluky z tohoto kraje přes Mělník daly

---

*) List u D' Elverta Beiträge IV. 204.

se na cestu do Boleslavska, spojily se tady s císařským vojskem a pošinuly se do Královradecka*). Dříve než se to provedlo, přišlo 31. května 1642 k bitvě mezi Švédy a císařskými u Svídnice (blíže Sobotky čili Zobtenbergu), kteráž vinou jízdectva skončila s rozhodnou porážkou císařských. Sám vévoda František Albert byv těžce zraněn padl do zajetí, kdež za některý den zemřel. Zbytky císařského vojska prchly do Vratislavi a plukovníci Fernemont a Bonival couvli s nimi na Moravu. Pevnost Svídnická vzdala se hned po bitvě a Švédové nasytili zde krvelačnost a touhu po loupeži v četných kostelích, a jmenovitě v kolleji jesuitské. Předvoj švédský drancoval teď již také v Těšínsku a Opavsku, kdežto hlavní voj armádní postupoval k Moravě přes Břeh, Opolí a Nissu. Lid prchal s dobytkem do lesů a zásek; Švédové nemohouce dle zachovaných pověstí**) jinak se ho zmocniti, šli za ním a volali v lesích: „Pojďte ven, Švédi již jsou pryč!“ kdo uposlechl volání a vyšel, byl zabit. Tehdáž také vzniklo pořekadlo, že Švédové vidouce někoho, říkali: „Pojď sem pojď, já ti nic neudělám, jenom ti hlavu uřežu.“

Hned po vítězství u Svídnice poslal Torstenson nevelké oddělení jízdy na zvědy do Čech, aby nabyl určitých zpráv o postavení císařského vojska v Hradecku. Již 5. června zloupen a vypálen byl Trutnov, nazejtří musil vysoké výpalné zaplatiti Broumov***). V polovici měsíce června přitáhlo asi 3 tisíce jezdců švédských, vedených plukovníkem Reichwaldem, do Čech a

*) Dopis Samuele Hradčanského Vilémovi Slavatovi (ze dne 7. května 1642) v archivu musejním.

**) V. Prasek Vlastivěda slezská I. 11.—14.

***) Tak dle listu z Harrachovského archivu (Sborník Hist. I. 25) a dle D. Aem. Bittner Chronicon Braunense (vydal W. W. Tomek) str. 7. Theatr. Europ. IV. 870 míní, že toto oddělení ani do Čech nepřišlo.

rychle projížděli kraj Hradecký, Bydžovský i Boleslavský, vymáhajíce vysoké výpalné v Hradci, v Jičíně, v Turnově a jiných městech. Oddělení jedno zvláště smělé dorazilo až do Poděbrad a vypálilo několik vesnic v okolí. Proti nim vypraveno z Moravy přes Lanškroun trochu jízdy Chorvátské, kteráž Švédy z Čech vyhnala, a s pomocí velitele pevnosti Kladské je i porazila. Zatím pěchota císařská, vedená Puchheimem, 17. července zaskočila švédskou posádku v Broumově, dobyla města, zajala švédskou válečnou kassu s penězi v Čechách naloupenými, ale sama nepočínala si pak ve městě o nic lépe nežli Švédové. — Pro uvarování dalších škod a vpádů nepřátelských svolána toho času zemská hotovost (viz str. 294).

Mezitím Torstenson nedal se příliš zdržeti obléháním jednotlivých měst a míst ve Slezsku, nýbrž táhl na Moravu. Prchající vojsko císařské, vedené Fernemontem, couvalo směrem k Hradišti. U Holešova bylo 9. června zachyceno a přišlo k šarvátce. Torstenson pak táhl přímo k Olomouci, kdež nevelké posádce velel známý nám plukovník Ant. Miniati, muž srdce zženštilého, jak praví o něm Pešina*). Před příchodem

---

*) O Olomouci a pobytu Švédů zde i na Moravě jest hojný počet současných pramenů. (Viz D'Elvertovu Historische Literatur-Geschichte von Mähren 1850, str. 272, 282, 295, 298, 300, 309 atd., potom téhož Rebellion str. X.) Mnoho zpráv obsaženo jest ve sbírce Mährisch-schlesische Chronikon (1861), v Kronice P. Paulina Začkovice vydané od Dudíka v archivu Vídeňské akademie (LXII. svazek), v denníku Olomúckého písaře Fr. Flade vydaném od Dudíka tamže (LXV. svazek), v Beckovského Poselkyni, Pešinově Prodromu atd. K tomu podotýkám, že jeden rukopis díla Začkovicova nachází se také v českém Museu. — Z korrespondencí současných nejdůležitější výtahy v sobě zavírají Dudíkův častěji již citovaný spis Schweden in Böhmen u. Mähren a Tischrův Oberst Myslík. No-

Švédů zámožnější obyvatelstvo s majetkem svým prchalo na jih, k Brnu a k Vídni. Mnohým podařilo se; ale některé oddíly utíkajících zachyceny od vojáků a tak dokonale o všecko oloupeny, že osobám mužským i ženským šaty z těla svlečeny. Lupičství takového nedopouštělo se však toliko nepřátelské vojsko švédské, než i vojsko vlastní, císařské, které prchající obyvatele i jich majetek mělo chrániti. — V Brně nastalo následkem špatných zpráv takové přestrašení, že tribunál a desky hned přeloženy do Znojma.

Miniati maje 800 „knechtů" vojska nově naverbovaného, byl by mohl delší čas se brániti, zvláště s pomocí měšťanstva, kteréž na rychlo ozbrojiti a k vojenské službě zavázati mohl. Neboť Torstenson přitáhl k Olomouci téměř jen s jízdou a lehkými děly, pěchota byla ještě vzadu, a těžká oblehací děla zůstavil ve Slezsku k dobývání tamějších měst. Ale na tyto věci Miniati nemyslil, než jen na vlastní ochranu. Dne 10. června přitáhli Švédové k Olomouci a za čtyři dni, o obranu se téměř ani nepokusiv, uzavřel Miniati s Torstensonem kapitulaci za volný odchod svých vojáků; zbraně, náboje, spíže, to vše musilo zůstati ve městě; Švédové sami přiznali se, že byla to kořist přehojná:

---

vější literatura jest veliká, od Hormayerova Archivu a Taschenbuchu (1816, 1829) až ku pracím D'Elvertovým a k četným novějším monografiím. Dudík sám již roku 1846 vydal na základě kroniky Začkovicovy obšírné pojednání: Schicksale der katholischen Religion und ihrer Bekenner in der k. Grenzfestung-Olmütz, während der schwedischen Herrschaft v. J. 1642—1650 (Schmidl Oest. Blätter für Literatur u. Kunst 1846, I. str. 185 a násl.). Mnohé zprávy jsou také v monografiích Olomouce od Fischra, Sembery, W. Müllera, v Čermákové spise Premonstráti v Čechách i na Moravě a ve článcích i pracích, které dle potřeby svým místem budu citovati.

4000 centů olova, 1800 centů prachu, 50 velkých a malých děl, 150 vozů, 5000 kusů oděvů, 3000 mušket, mnoho pistolí, ohromné zásoby obilí a vína. Za to slíbil Torstenson, že navrátí se všecken od švédských vojáků prchajícímu obyvatelstvu uloupený majetek, že Olomouc zachována bude při svých výsadách i pořádcích, i při povinné věrnosti k císaři, a náboženství katolické ve městě na pokoji se zanechá, i co kostelů a klášterů, i co kněží a řeholníků, jmenovitě jesuitů, se dotýče. Ani jedna z těchto i ostatních výminek nebyla však dodržána. Nazejtří (15. června) ráno Miniati s mužstvem císařským odtáhl k Brnu, ale jen 30 mužů až sem dovedl, ostatní všecko přijalo hned službu u Švédů, kteří obsadili Olomouc, a užili „knechtů“ k pracem opevňovacím. — Obec musila zaplatiti 30 tisíc tolarů výpalného, a pak vymáhány od každého kostela a kláštera ještě zvláště vysoké summy. — Do smlouvy kapitulační pojal Miniati také nedaleký klášter premonstrátský v Hradišti, v němž byla až dosud malá posádka císařská. Švédové jej ihned obsadili a vyjímaje poklad kostelní, všecko vybrali a poplenili. Zejména archiv a knihovna klášterní byly spáleny.

Opat stěžoval si u císaře na Miniatiho. a rovněž tak těžké obžaloby přednášeli Olomoučtí. Miniati postaven následkem toho před vojenský soud a po dlouhém vyslýchání 24. července 1644 — ač měl ochránců dosti — jako velezrádce popraven. Rovněž také před vojenský soud postaven plukovník Albrecht Kapoun ze Svojkova, protože mužstvo jeho pluku účastnilo se loupení a drancování prchajícího obyvatelstva. Kapoun skvěle se obhájil; byl nejen za nevinna uznán, ale za nedlouho (1644) i s bratřími svými do stavu svobodných pánů rodu starožitného povýšen. Oženiv se brzo potom s Johankou Černínovou, stal se švagrem plukovníka Myslíka.

Téhož dne, kdy Olomouc padla do rukou švédských, vzdal se Prostějov *), a hned potom Königsmarkovi i Litovel a Uničov. Také Opava na nějakou chvíli ocitla se v moci švédské, ač měšťané velmi statečně si proti nepříteli vedli. Olomouc byla potom střediskem válečných operací švédských i zůstávala v rukou nepřátelských až do r. 1650. — Na Moravě vpád nepřátel, kteří jako všude tak i zde hlásali ochranu pro víru potlačovaných, způsobil dosti mocné pohnutí. Není zajisté bez podstaty zpráva, že mnozí Olomoučtí měšťané, zvláště ti, kteří dříve k náboženství katolickému donucováni byli, Švédy rádi viděli **); a rovněž také z následujících událostí je jasno, že utýraní Valaši následkem vpádu švédského prohlásili se zřejmě — a sice z příčin náboženských — pro nepřítele, jemuž potom dobré služby konali. Na jedné straně vidíme mezi Valachy vznikati instituci tak zvaných p o r t á š ů, kteří konali císařské vládě vojensko-policejní služby proti loupežníkům a výtržníkům, na druhé straně uzříme Valachy zbrojiti se ke službám švédským proti císaři. Toto hnutí mezi tajnými a zjevnými nekatolíky dá se dobře vysvětliti a pochopiti, ale nepochybno jest, že osud jejich nesmírně se tím zhoršoval, protože Švédové se sliby ve příčině náboženství nemínili to upřímně a nepomohli protestantům trvale, císařští pak měli novou, p o l i t i c k o u příčinu k jich pronásledování. — Sotva že Švédové v Olomouci se usadili, psal kdosi neznámý hraběti Juliovi Salmovi

---

*) Dle Torstensonovy relace ze dne 19. června vytištěné u D u d í k a, Schweden in Böhmen u. Mähren. V P a m ě t e c h města Prostějova (Mähr.-schles. Chronikon) str. 348. není o tom ani zmínky.

**) „Viele gern gesehen, absonderlich welche zu dem katholischen Glauben gezwungen worden“ — Mähr.-schles. Chronikon str. 51.

do Kroměříže o protestantech: „Tu račte viděti, jaká věrnosť k J. M. Cské a vlasti od těch, kteří ten starý kvas v sobě zazrzavený mají“ *). Toto smýšlení pak stalo se ve vládnoucích kruzích všeobecným, čímž trpěli vedle vinníkův zhusta i nevinní.

Torstenson pobyl v Olomouci jen dva dni; 17. června odebral se již zase do Slezska, aby tam řídil obléhání a dobývání Břehu i jiných pevných míst. Velitelů švédských v Olomouci bylo několik rychle za sebou; nejdéle Jiří Paikul. Ten musil býti od obce vydržován. Především nařídil, že všickni měšťané musí odvésti zbraně, potom spálena předměstí a pracováno na důkladném opevnění města. Pro své potřeby náboženské vynutili si Švédové chrám sv. Mořice, ale jako ve vojště jejich sloužili lidé nejrůznějších národností, tak také všecka vyznání u nich svobodně se trpěla a měla místa, jen prý ariánství ne. Obec se stále rostoucími požadavky velitele i jednotlivých důstojníků veliké zakoušela těžkosti, a rovněž tak kláštery mužské i panenské. Švédové katolickým kněžím nedůvěřovali, majíce je za schopné zrady a nebo dorozumění s vojskem císařským, proto všecky kláštery obdržely ochranné stráže čili salvaguardie, kteréž bděly sice nad každým krokem kněží, ale nezamezovaly loupení a zvláště obrazoborství náboženských výstředníků. — Z velikého nahromadění dobytka a lidí vznikly záhy nemoce: napřed mor dobytčí, potom mor i lid, jmenovitě chudinu, obtěžující.

* * *

Na straně císařské vykonány na rychlo veliké přípravy proti nepříteli. Vedle arciknížete

*) Zajímavý dopis tento (1642, 20. srpna) tištěn v Praskově monografii, Paměti Malenovic a Pohořelic str. 86.

Leopolda Viléma a Piccolominiho snažil se císař dostati do svých služeb ještě jiné vojevůdce; od delší doby jednal již s Petrem Melanderem z Holzapplu, a 15. února 1642 dal mu i titul polního maršálka císařského, ale do činné služby Melander přece toho času ještě nevstoupil. Různost v náboženství (bylť Melander horlivým přívržencem učení Kalvinova) *), ani císaři ani nově jmenovanému maršálkovi nebyla na překážku, nýbrž jiné okolnosti souvisící s poměry v severním Německu. Rovněž tak proslulého generála jízdy Jana de Wertha, v březnu 1642 ze zajetí francouzského propuštěného, hleděl císař hojnými a velikými penězi k sobě připoutati. Povolilť mu v červnu 1642 80 tisíc zlatých jakožto dar z milosti; vyplatiti mělo se ovšem toliko 10 tisíc hned, a ostatek zůstala polní pokladna Werthovi dlužna; ale hledě k tehdejšímu stavu financí, byla to summa převeliká.

Zatím hned po porážce u Svídnice a po smrti vévody Františka Alberta ustanoven Piccolomini za komandujícího generála nad vojskem císařským na Moravě i v Čechách stojícím, a bylo mu rozkázáno, aby bez odkladu vydal se na cestu do Čech a pak do Moravy k provedení další organisace vojenské, mezi tím co arcivévoda Leopold Vilém zůstal ve Vídni, aby se účastnil válečných porad. Hlavní nesnáz byla o peníze. Císaři nezbylo leč dlužiti se u bohatých šlechticů a kupců v Rakousích, Čechách a na Moravě; potom došlo také na preláty, jmenovitě moravské, a i také na pokladnu solní, z níž kardinál Harrach 50tisíc

*) W. Hofmann, Petr Melander Reichsgraf zu Holzappel str. 140 a násl. — Naproti starším spisům obsaženo zde mnoho nových podrobností.

zapůjčiti musil *). Ano v listopadu 1642 nařídil císař dolnorakouské „puchalterii“, aby vyšetřila, jakým způsobem v XVI. století Ferdinand I., aby nabyl peněz na války s Turky, sáhl na statky a poklady klášterní a jaký byl z nich výnos. Pak hned svolána komise, z osob světských i duchovních složená, aby radila se, jak na válku, v níž především jde o zachování katolického náboženství, dosíci lze peněz ze jmění církevního? Brzo potom železná nutnost způsobila, že se bralo bez ptaní, co se kde vzíti mohlo. — Již v květnu vyšel rozkaz ke komoře české, aby prodala veškerá korunní léna, která prodati lze, a hned na to nařízeno, aby všem úředníkům placeným od komory anebo úřadu rentmistrovského čtvrtina platu byla zastavena na potřeby válečné. Tato srážka netrvala dlouho. Na Moravě již 3. června 1643 se nařizovalo, aby zadržené služné vyplatilo se všem úředníkům z daně nápojové. — Na všecky strany ke spojencům a mocnářům katolickým posílána poselstva žádat o subsidie.

Piccolomini odebral se z Vídně jak se zdá napřed do Prahy a odtud na Moravu. Veškeré pluky na severu Čech pod velením Puchheima rozložené obdržely rozkaz, aby hned odebraly se na Moravu. Tažení vykonáno různými směry, hlavně z Chomútova přes Slaný do Prahy. Odtud společně vytáhlo vojsko na větším díle přes Poličku na Moravu. Pluky poslané do Nizozemí s polou cesty odvolány zpět k hájení dědičných zemí, a rovněž tak z Uher všecko zbraně schopné vojsko, jehož nebylo tam nezbytně potřebí, povoláno na Moravu. — Ve všech dědičných zemích zřízeny verbírny pro

---

*) Jména šlechty i kněží, s nimiž půjčky uzavřeny, v komorních aktech u D'Elverta Beitr ge IV., 201, 202 a násl. pak 217, 218 atd.

najímání vojska; poněvadž poptávka byla větší nežli nabídka, musilo se žoldnéřům mnoho platit, a mimo to nebylo radno od lidí za drahé peníze najatých žádati přísnou kázeň, sic byl strach, že se vzbouří a rozutekou. — Osobám nově do stavu šlechtického povýšeným nařízeno, aby postavily do pole po jednom muži i s koněm a nebo vyplatily se z toho stem zlatých. — O verbování vojska v Čechách vydal sám císař 3. července 1642 manifest, kdežto arcivévoda Leopold Vilém obyvatelstvo moravsko-slezské veřejnými listy vybízel k odporu proti nepříteli. Na Moravě i ve Kladsku provedeno již dříve na několika místech zřízení velikých zásobáren vojenských, kteréž se vzájemně měly doplňovati, a jmenovitě s hlavním zásobovacím skladištěm ve Kladsku býti ve stálém dorozumění a styku. Na Moravě byly ústřední zásobárny ve Znojmě, Třebíči a v Jaroměřicích. *) Po pádu Olomouce, když Miniati couvl k Brnu a pro zbabělost byl před vojenský soud postaven, musil býti zřízen nový generální ubytovací a zásobovací komisař. Z úředníků nad profiantem, kteří pod Miniatim sloužili, žádný se nelíbil; všem vytýkány nesprávnosti a nedbalost; teprv v září ustanoven Michal Welly za vrchního komisaře, ale pak úřad tento zhusta se měnil.

V první polovici července opustil arcikníže Leopold Vilém Vídeň a odebral se do Brna. Zde a ve Znojmě bylo hlavní shromaždiště císařské armády. Spočetlo se celkem 24—25tisíc mužstva jízdného i pěšího **), mimo Uhry a Poláky, na které ještě očekáváno. V tomto vojště

*) Zprávy o nich v aktech komorních (D'Elvert Beiträge IV. 220) jsou teprve z r. 1643, ale byly jistě zřízeny již r. 1642.

**) Údaj tento pochází jen z pramenů švédských, ze Chemnitze a z Theatr. Europ. Dudík str. 58. jej přijal za správný.

sloužilo také 2000 Valachů od hrabat z Rotalu a z Magni naverbovaných. — Arcikníže Leopold Vilém od Brna nastoupil cestu k Olomouci a odtud v druhé polovici července do Slezska. Vojsko jeho rozmnožováno vždy novými příchozími, ale ovšem nemohlo všecko vytrhnouti do pole proti Torstensonovi, nýbrž dosti veliký pozorovací sbor zůstal u Olomouce proti Švédům, a pak do důležitějších měst moravských vloženy posádky. Zvláště záleželo na Prostějovu pro blízkost Olomouce. Pevnost tato byla v rukou švédských; z ostatních však míst Švédové vypuzeni. Velitelem v Prostějově byl plukovník Grüsau, později hrabě Arnošt Traun, jehož pluk v městě ležel *). — Arcikníže nehodlal se dlouho zdržovati, nýbrž přímo táhl proti Torstensonovi. Cestou dobyta Opava, velmi slabě osazená od vojska švédského; měšťanstvo samo císařským v boji proti posádce švédské pomáhalo **), ale málo si poulevilo, protože ve vojště císařském panovala veliká nevázanost, jíž žádným prostředkem nebylo lze přítrž učiniti.

Torstenson stál u Břehu, nejdůležitější toho času pevnosti slezské, bráněné od nepatrné posádky císařské s pravým hrdinstvím. Od 17. června do 24. července vzdorovala všem útokům a ačkoliv bída dosáhla nejvyššího stupně, nedala se donutiti ke kapitulaci. Dne 25. července musil Torstenson zanechati obléhání a rychle ustoupiti před přemocí arciknížete Leopolda Viléma, kterýž se toho dne s armádou svou ku Břehu blížil, chtěje nepřítele na počet slabšího donu-

---

*) Dopis hraběte Trauna dto v Prostějově 15. října 1642 z pozůstalosti páně Donebaurovy.

**) Dvě zprávy o tom velmi různé ve Theatr. Europ. IV. 874 a u Biermanna Gesch. v. Troppau str. 547.

titi k bitvě v otevřeném poli. Ale Torstenson chytře ucouvl. Vojenské pochody a pohyby jeho byly mnohem rychlejší a obratnější než na straně císařské; — zde zejména vadil veliký průvod nejrůznějšího služebnictva, kterýž doprovázel arciknížete. Byl prý to celý dvůr, na četných povozech a asi o 4000 koních. *)

Torstenson zachránil se výborně provedeným ústupem přes Hlohov až ke Krossenu v marce Brandeburské. Zde při vtoku Nissy do Odry utvořil si pevný tábor a na rychlo sháněl ze Švédska posily. Generála Königsmarka poslal na západ přes Míšeň až k Weseře, aby hledal spojení s maršálem Guebriantem a způsobil císařské armádě diversí. To se sice nepovedlo, ale Königsmark zpustošil krajiny spojenců císařových a na zpátečném tažení od Wesery přepadl i Aš ve království Českém, rozehnav a zajav tam něco nově naverbovaného vojska.

Zatím co Torstenson posil očekával, vojsko císařské vtáhlo již 1. srpna do Vratislavi a odtud dalo se na pochod ke Hlohovu, jemuž velel švédský generál Wrangel **). Ale pevnost tuto nepodařilo se dobyti, ba obleháním ztraceno přes příliš mnoho času, jehož mělo a mohlo býti užito proti ztenčené armádě Torstensonově. To se nestalo. Zatím švédský vojevůdce nabyl

---

*) Doklady o tom máme z několika stran: u Dudíka str. 62; v seznamu osob zajatých v bitvě u Breitenfelda (Koch I. 317 pozn. 15); pak také u Laciny Paměti Slaného I. 192, kdež jest podán částečný seznam osob tvořících okolí arciknížecí, když jednou byly noclehem ve Slaném.

**)Udaje u Dudíka Schweden 59 a násl. i u Grünhagena Gesch. Schles. II. 293 a násl. se dosti podstatně liší od sebe i od zpráv v Theatr. Europ. Výbornou pomůckou k odstranění četných pochybností, které z toho vznikají, jsou opět dopisy plukovníka Myslíka, kteréž o tomto tažení se zachovaly. Tischer Oberst Myslík str. 53 a násl.

posil, osvobodil Wrangla ve Hlohově, a dal se na pochod k Boleslavi a Lemberku, kterážto města dobyta a strašně popleněna. Odtud najednou učiněn neočekávaný obrat do Lužice, k Lubnu a ke Zhořelci. Císařští měli za to, že Torstenson směřuje do Čech, a proto rychle s armádou se pošinuli k Trutnovu, kdežto Švédové od Zhořelce již zasáhli až do Fridlandu. Pro nebezpečí vpádu do Čech odvolána také část pozorovacího sboru od Olomouce, a nařízeno jí, aby rychlými pochody spěla k Pardubicům. Ale Torstenson do Čech buď nemínil, nebo si netroufal; od Friedlandu najednou obrátil se k Žitavě a spěchal k Lipsku, císařské vojsko maje v patách.

Bitva u Breitenfeldu a její následky.

U Lipska spojil se Torstenson opět s Königsmarkem a pokusil se koncem října města dobývati. Když však 1. listopadu 1642 přitáhl sem za ním arcikníže Leopold Vilém s celou armádou císařskou, zanechal obležení a zaujal pevné postavení u Breitenfeldu, v týchž skoro místech, kde zvítězil Gustav Adolf, král švédský, nad Tillym r. 1631. Na straně císařské rozhodnuto se pro bitvu a sice hlavně z té příčiny, aby zamezeno bylo spojení s maršálem Guebriantem, jehož se obáváno. Avšak přípravy k rozhodnému a osudnému boji nevykonány s náležitou opatrností,*) což mělo nazejtří dne 2. listopadu neblahé následky.

---

*) Dle pamětního spisu cís. generála Montecucoliho u Kocha I. 372. — Líčení bitvy v Theatr. Europ. IV. 881—885; zajímavé podrobnosti v dopisech Myslíkových a v du Jarry de La Rocheově spisu o třicetileté válce.

Rozestavení' vojska bylo následující: Levému křídlu císařského vojska veleli polní zbrojmistr Borneval a generalní strážmistr hrabě Puchheim. Proti němu stálo pravé křídlo švédské, vedené generalním strážmistrem Wittenberkem; záloze velel Stalhans. Pravé křído císařské stálo pod velitelstvím zbrojmistra Hannibala Gonzagy a generalního strážmistra hraběte Brouaye. Proti němu stálo levé křídlo nepřátelské vedené Slangem a Königsmarkem. Středy obou armád utvořeny z děl; při nich nalezal se na straně císařské arcikníže Leopold Vilém i Piccolomini, na straně švédské Torstenson a Lillie-Hööck.

Bitva začala útokem pravého křídla švédského na levé křídlo císařské; náraz byl tak mocný a prudký, že císařští uvedeni byli ve zmatek způsobený ovšem již i také předchozí chybou, že totiž na této straně vojsko nebylo ani ještě pořádně rozestaveno, když útok začal. Zatím na pravém křídle císařském již také bojováno a sice vítězně; útoky švédského levého křídla odraženy a plukovník Myslík s plukem svým a Staropiccolominským jal se již pronásledovati ustupujícího nepřítele. Avšak zmatek levého křídla císařského mezitím dostoupil povážlivé výše, když pluky uherské a chorvátské daly se na předčasný útěk, aniž bylo možno prosbami a hrozbami je zadržeti. Pěchota zůstala na bojišti a bránila se přemoci nepřátelské až do zahynutí. Po porážce levého křídla císařského, pravé křídlo švédské vrhlo se od zadu na pravé křídlo císařské až dosud vítězné. Nyní nastala veliká řež, protože zbytek armády císařské ocitnul se ve dvojím ohni: před sebou měl levé a za sebou pravé křídlo švédské. Bitva byla prohrána se strašnými ztrátami. Zejména celá znamenitě zařízená pěchota vzala za své. Jízda mohla se ze železného kruhu švédského jen rychlým útěkem

vybaviti, což se z velké části podařilo, hlavně proto, že plukovník Myslík s nasazením vlastního života a s úplnou ztrátou svého vlastního pluku kryl ústup vojska císařského s velikou srdnatostí. Zjednal si tím velkou čest a „nám všem Čechům veliké a znamenité dobré jméno opět učinil" *). Jednu chvíli myslilo se, že také arcivévoda Leopold Vilém zahynul, neboť neohroženě šel vstříc všemožnému nebezpečí; když pak bitva byla již takměř ztracena, sestoupil z koně a přimísil se k zástupům pěchoty, aby súčastnil se posledního zoufalého boje. S velikou obtíží podařilo se vyhledati ho a odvésti na rychlo stranou, aby nestihla ho nepřátelská koule nebo zajetí.

Bitva trvala ne celé tři hodiny a skončila, jak vidno, s úplnou porážkou císařských. Zahynulo 24 štábních důstojníků a asi 5000 mužstva, ztracena všecka děla, počtem 46, celá polní kancelář, 116 praporů, a veškera zavazadla, tak že arciknížeti nezbylo ani čisté košile, aby se převléci mohl. Do zajetí upadli dva polní zbrojmistři, čtyři plukovníci, a veliký počet důstojníků i mužstva. Ale také na straně švédské, jmenovitě na levém jeho křídle, byly veliké ztráty. Vrchní náčelník dělostřelstva Lillie-Hööck a generální strážmistr Slang, těžce byvše zraněni, zemřeli na rány utrpěné; mimo ně zahynulo asi 30 důstojníků a 3000 mužů; veliký byl také počet raněných.

Dědičné země česko-rakouské i rod panovnický ocitili se bez pochybnosti po této porážce ve stavu zrovna tak nebezpečném, jaký byl po první ztracené bitvě u Breitenfeldu r. 1631.

---

*) Tak píše pan Jezberovský z Prahy 9. listopadu 1642 Janovi staršímu Černínovi z Chudenic. Tischer Oberst Myslík str. 66. O ztrátách Myslíkova pluku viz Vávrovy Děje Kolína II. 154.

Smělé záměry zemřelého krále Gustava Adolfa a pak i Bauérovy, aby rychlými pochody skrze země císařské bylo dokročeno až k Vídni, a tam diktovány rodu habsburskému ponižující výminky míru, nyní jevily se opětně jakožto možné, ba i jisté. Ale zase k nim nepřišlo z několika příčin. Jednak Torstenson musil doplniti armádu a chtěl zmocniti se Lipska, aby měl záda kryta, což se mu po několika dnech povedlo. Mezitím však zbytky císařského vojska vykonaly ústup do Čech a zde s houževnatým napjetím všech sil v krátkém čase zřízena a upravena nová armáda, takže rychlý postup Švédů k Vídni nebyl bez překážek nebo odporu více možným.

Za shromaždiště ustupujícího vojska císařského ustanoven Rakovník. Všem vojákům, kteří by se zde najíti dali, slíbena odměna. Také arcikníže a Piccolomini zamířili sem, hořkost v srdcích proti sobě majíce. Neboť Piccolomini zřejmě vinil arciknížete, že dopustil se osudných chyb, kteréž porážku způsobily. Leopold Vilém byl tím vysoce uražen a hledal zadostiučinění u dvorské rady vojenské. V hloubí duše však začínal míti pochybnosti, zdaž porážka není trestem božím za to, že zanedbával duchovenské povinnosti a správu svých dioecesí a volil na místě jich řemeslo válečné. Z těchto výčitek svědomí vzklíčilo rozhodnutí, že při nejbližší příležitosti složí vojevůdcovství císařské armády a bude živ jen ke konání skutků bohulibých. — Prozatím ovšem vzájemná nevraživost obou velitelů i všecky jiné úmysly musily stranou, protože bylo potřebí učiniti rychlá opatření pro doplnění armády a zjednání zimních bytů pro vojsko. —. Arcikníže hlavním stanem sídlil v prvních dnech po bitvě v Novém Strašecí. Piccolomini zůstal trochu pozadu a řídil přechod vojska přes hranice. Jedna část táhla přes Cho-

můtov, jiná přes Teplice. U Doksan a Budyně překročena Oharka.

Čechám kynulo vojenské ubytování na celou zimu, což bylo pro zemi velmi nepříjemné překvapení, protože neustálými pochody již dosti vytrpěla. Mezi českými stavy mnozí a ve Vídni téměř celý dvůr oddával se krátce před bitvou Breitenfeldskou pevné naději, že válka zůstane obmezena na Slezsko a Sasko*). V Čechách doufáno, že ničeho se nelze obávati.

Zatím nyní bylo hůře než kdy, když celá nová organisace vojenská musila se provésti v zemi a bylo nezbytí, protože jinak hrozilo nebezpečí, že sem vpadne Torstenson. Mezi novými přípravami k vojně, arcikníže Leopold Vilém rozhodl se přísně potrestati ty, kdož předčasným útěkem z bitvy Breitenfeldské zavdali příčinu ke zmatkům i ku porážce. Nejvíce viny v této příčině měl jízdný pluk, jehož majitelem byl plukovník Madlo (Madlow) a velitelem plukovník Desfour. V Rokycanech celý pluk postaven před vojenský soud, a 27. listopadu vyhlášen na veřejném náměstí rozsudek velmi zdrcující. Vojáci pluku prohlášeni za „zrádné šelmy“ nehodné sloužiti s věrnými vojáky; jméno pluku vyhlazeno a prapory polámány.

Oba plukovníci odveženi do Prahy do vazby k dalším výslechům, veškeří důstojníci odsouzeni k popravě mečem, z mužstva každý desátý člověk, na něhož los padne, odsouzen k oběšení. Exekuce rozsudku na zejtří 28. listopadu vykonána. Důstojníci popraveni v městě, vojáci pověšeni na stromech na silnici od Rokycan k Plzni. Některým vojákům udělen pardon, jeden rytmistr pro zásluhy své trestu osvobozen.

---

*) Vilém Slavata psal 1642, 8. října synovi: „Nebezpečenství od nepřítele není, jako býti počalo.“ (Archiv musejní.)

Madlo a Desfours v Praze postaveni před soud a po dlouhém průtahu teprv 10. června 1643 na Staroměstském rynku popraveni.*)

Již 9. listopadu 1642. vydal císař rozkaz místodržícím, aby zřídili nové, po případě doplnili stávající zásobárny pro vojsko v Chebu, v Plzni, v Budějovicích, v Písku, ve Zvíkově, ve Vltavotýně, v Pardubicích a v Kolíně a aby starali se o mimořádné příspěvky na vojsko v zemi české. Rozumělo se jimi hlavně dodávání potřeb naturálních pro vojáky, za které potom dle vyměřené taxy se dávala peněžitá náhrada (str. 298). V Rokycanech mustrována dne 10. a 11. listopadu jízda a shledáno jí 6000 mužů, nad níž za velitele ustanoveni Hannibal Gonzaga a hrabě Puchheim. Pro případ, že by nepřítel přes Cheb chtěl vraziti do Čech měli zaujati stanoviště u Radnic v Plzeňském kraji, kdyby stal se vpád přes Litoměřice, měli hájiti linii Vltavskou od Prahy až k Týnu. Gonzaga mimo to obdržel rozkaz, aby dobře kryl všecky průsmyky do Čech vedoucí, u Přísečnice, Teplic, Děčína a Litoměřic; do všech těchto míst a jiných okolních vloženy posádky. Hlavní stan armády 13. listopadu přeložen do Prahy, kamž přitáhlo také z Moravy pomocné vojsko pěší 5000 mužů čítající. V Rakovníce, původním středu ustupující armády, zůstavena posádka pod plukovníkem La Coronou, kteráž v případě potřeby měla nařízeno táhnouti ku Praze. Ve hlavním městě již dávno konány práce opevňovací. V červenci 1642 vydal kardinál Harrach, k vyzvání místodržících, provolání ke kněžstvu řeholnímu a světskému, aby postavilo se i se služebnictvem svým k obraně města. I utvořil se zvláštní sbor duchovenský na 300 mužů (kněží, kleriků i laiků) čítající, kterýž zúčastnil se též-

---

*) Beckovského Poselkyně II. 3 str. 309.

kých prací na hradbách.*) Do prosince 1642 městská hotovost pražská čítala 3000 mužů. Mimo to generál Hatzfeld, kterýž válčil proti Guebriantovi, obdržel rozkaz, aby na zimu obrátil se do Horní Falce a zde, jsa blízko hranic českých, očekával dalších rozkazů arciknížete Leopolda Viléma.

Celá armáda přezimovala v Čechách, což spojeno bylo s bezčetnými strastmi a nářky. Velitelé vojenští měli měšťanům, kdež byli ubytováni, potvrzovati, mnoho-li na vojsko bylo vydáno, ale oni na větším díle zdráhali se vůbec tak učiniti, anebo potvrdili toliko polovičku nebo jen třetinu předloženého účtu, takže obyvatelstvu kynula náhrada velmi hubená, nehledě ani k jiným těžkostem od vojska způsobovaným. Rovněž tak z Moravy docházely zprávy smutné, protože švédská posádka v Olomouci, majíc odchodem větší části císařského vojska do Čech dráhu uvolněnou, konala časté výpady, na mnoho mil v okolí drancujíc a pálíc. Moravanům také nařízeno, aby do Čech vozili obilí do zásobáren vojenských, za náhradu útrat cestovních, kterážto žádost pociťována jako jho přetěžké. — Císař ke všem stížnostem odpovídal novými patenty proti řádění soldatesky; vydáno jich v zimě 1642—1643 několik, ale jako vždy i teď bez patrného účinku. Zejména generálovi Hofkirchovi ležícímu ve Slezsku přísně poroučeno, aby se lidštěji choval; potom 1643, 30. ledna vydán zajímavý patent, v němž se důstojníkům zapovídalo vybírati od kupců libovolná cla, mýta a jakékoliv jiné poplatky ze zboží.

*) Kalina, Beispiele des Patriotismus der Prager Geistlichkeit im XVII. Jahrh. v německém časopise musejním 1828, str. 246; Krásl Kard. Harrach str. 133 Ostatní zprávy z korrespondencí a výtahů vydaných u Dudíka Schweden str. 64., Theatr. Europ IV. 894 atd.

Torstenson teprve v druhé polovici prosince 1642 (po dobytí Lipska) pojal úmysl táhnouti do Čech. Ale cestou zdržen byl ještě dlouho u saského Freiberka, kteréhožto města chtěl se za každou cenu zmocniti, aby nehrozilo mu odtud při vpádu do Čech nebezpečí. Nevelké město mimo nadání bránilo se dobře a dlouho, v naději na pomoc z Čech. Téhož obával se Torstenson a proto 16. ledna 1643 poslal část jízdy na zvědy přes hranice. Tato zmocnila se hrádku Felixburku a odtud 17. ledna města Kadaně, vyhnala posádku chorvátskou a a vydrancovala město*). Způsoben tím takový poplach, že obyvatelstvo ze Žatce a z Loun prchalo v houfech ku Praze. Ale Švédové na ten čas nepustili se dále, nýbrž navrátili se k Freiberku se zprávami, že cesta do Čech jest velmi obtížná, pro množství zásek v průsmycích. U armády císařské pomýšlelo se sice na to, táhnouti do Sas Freiberským na pomoc, ale v tu chvíli zaměstnáni byli důstojníci i vojevůdcové jinou, důležitější událostí.

Arcikníže Leopold Vilém od porážky Breitenfeldské naprosto se vzdaloval vojenských záležitostí. Nechtěl více sloužiti. Vedle výčitek, které si dělal pro zanedbávání povinností duchovenských, ztrpčovaly mu činnost také spory s Piccolominim a konečne i neshody, do nichž se dostal s předním ministrem císařským hrabětem Trautmansdorfem. Počátkem roku 1643 svolal poradu vojenskou do Horšova Týna, k níž pozván také Hatzfeld, jemuž arcikníže vrchní ve-

---

*) Mitth. des Ver. f. Gesch. d. D. in Böhm. XXIII. 166. Zlomek Pamětí Slanských vydaný od J. B. Miltnera (výroční zpráva Králohrad. gymnasia 1883) chronologicky nesprávný, ale s některými důležitými zprávami. Spisovatelem jich byl August Kosina. Viz Památky XIII. 190.

litelství nabízel. Ale on nepřijal je, všelijak se vymlouvaje; patrný bral při tom zřetel na Piccolomini niho. Proto arcikníže oznámil císaři, že by mohl Piccolomini prozatímně armádu spravovati, pokud nový vrchní velitel nebude zjednán. Tak se také stalo. Koncem ledna 1643 jmenován Piccolomini zástupcem arciknížecím ve velitelství. Leopold Vilém hned opustil armádu a odebral se do Vídně. Formálně složil vrchní velitelství teprv počátkem března a odstěhoval se do biskupského sídla svého v Passově.

Mezitím Švédové pokusili se o nový vpád do Čech, tentokráte vážnější a škodlivější. Prodrali se v posledních dnech měsíce ledna až k Jičínu a Mladé Boleslavi, všecko cestou vyhubili, jmenovitě i zámek Kosť. A také císařští vojáci, jsouce na polo bez velitele, dopouštěli se hrozných výtržností, vydrancovavše 9. února Velvary a přepadše někde na cestě královského podkomořího Jana Jindřicha Chanovského, jehož s vozu svrhli, služebníky mu postříleli a na konec ho donutili, aby pěšky do Prahy (odkudž byl vyjel) se navrátil. V obecném mínění mělo se za to, že nikdo nechce býti nejvyšším velitelem právě pro přílišnou loupeživost vojáků, před nimiž prý žádný zámek ani město nemohlo obstáti.

Piccolomini koncem února 1642 spěchal s částí vojska do Sas, aby zachránil Freiberk a zadržel Torstensona od vpádu do Čech. Torstenson byl nucen od Freiberka ustoupiti a couvnouti k Budišínu. Do Slez poslal Stalhanse, aby zaměstnával všemožně císařského velitele Hofkircha, sám pak hodlal si proraziti cestu skrze Čechy na Moravu. Neboť z Olomouce přicházely zprávy špatné a byl strach, že Švédové v městě se neudrží pro nedostatek potravy a spíže. Okolí Olomouce na mnoho mil bylo vytráveno a pustili-li se Švédové příliš daleko, zhusta dařilo

jim zle, protože císařský general Borri, ač měl k ruce málo vojska a na větším díle jen zemskou hotovost, statečně jim odpíral. V těchto těžkostech konali Valaši moravští dobré služby Švédům. S nasazením životů dodávali jim do Olomouce potraviny a zejména sůl. Kdo z nich přitom od císařských byl chycen, tomu vedlo se špatně. General Borri kázal zatčeným Valachům nosy, uši řezati, je kolem lámati anebo čtvrtiti. — Torstenson chtěl za každou cenu Olomouc udržeti a proto koncem března připravoval se patrně ku vpádu do Čech, posouvaje vojsko své od Budišína ke Zhořelci. Piccolomini následkem toho 27. března dal rozkaz, aby celá armáda císařská i vojsko saské předešlo Švédy a couvalo do Čech, kdež hlavním stanem a shromaždištěm měly býti Litoměřice. V tomto okamžiku nastala změna v nejvyšším velitelství císařské armády.

Pravili jsme svrchu, že počátkem března arcikníže Leopold Vilém formálně složil vůdcovství nad vojskem. Jediným způsobilým jeho nástupcem byl by bez odporu býval Piccolomini. Ale nesáhlo se k němu, hlavně z příčin osobních, nýbrž jednáno napřed s Hatzfeldem, a když odmítl s Matiášem Gallasem. Ten byl ochoten přijati, a byl také 22. března 1642. jmenován vrchním velitelem armády, s nařízením, aby všickni generálové rozkazy jeho se řídili. Piccolomini nepochybně věděl o všem, co se děje, a poněvadž Gallasovi podříditi se nechtěl, opatřil si službu vojenskou ve Španělích, aby v té chvíli, kdy Gallas ujal se velitelství, ze služeb císařských vystoupiti a ze země odejeti mohl. Císař schválil krok tento, protože odchodem Piccolominiho pozbaven byl strachu před neshodami, které by mezi ním a Gallasem jistě byli vznikly. — Avšak se stanoviska vojenského bylo povolání Gallasa k vrchnímu velitelství

rozhodnou a osudnou chybou. Jevilo se to v první chvíli hlavně tím, že Švédové, zvěděvše o změně ve vrchním vedení, jásali, že nestojí proti nim více Piccolomini nýbrž Gallas, o němž měli vším právem nepatrné mínění.

Gallas hned po svém jmenování vydal se na cestu do Čech; 30. března byl již v Praze, kdež se šest dní pozdržel. Pak dal se na cestu k Mělníku a k Litoměřicům. Plán jeho byl, že on sám s hlavním vojem držeti se bude v Polabí, general Götz v Poodří a Hatzfeld v západním Německu na Weseře. Císař schválil toto rozdělení úkolův a hned vydal potřebné rozkazy, co se týkalo zásobáren a dodávek k vojsku. Vedle zemských profiantmistrův ustanoven opět generální dozorce nad zásobárnami Jakub Bernard von Gültlingen, pak za správce polní pokladny Gabriel Peverelli. Ze všech stran opatřovány peníze, jmenovitě od stavů zemí Rakouských a ze Španěl, pak dvorská komora dlužila se znovu, kde od koho mohla, od měšťanů, duchovních i šlechty. Půjčky tyto brány od 250 zl. počínaje, v málo případech převyšovaly summu 2000 zl. — Jakýsi dobrý počtář jménem Adolf svobodný pán z Renesse nabídl tehdáž Ferdinandovi III. své služby a slíbil ukázati mu cesty. jak by z německé říše dalo se pro pokladnu císařskou nabýti ročně 600 tisíc tolarů! — Plán musil býti velmi dobrodružný, ale zároveň byl lákavý; Renesse nechtěl nic bližšího sděliti, pokud mu císař nezaručí podíl ze zisku, a sice prvním rokem 8, a další léta 5 procent. Ano potom žádal pro první rok 10 a pro následující tři léta 8 procent. Pro tehdejší finanční stav jest dosti charakteristické, že dvorská komora pustila se o to do vyjednávání a vymohla pro navrhovatele dekret císařský, jímž se mu žádaná náhrada zabezpečovala, ovšem jen v tom případě, dá-li se výnos 600 tisíc ročně vymáhati

bez porušení „konstituce říšské“ a bez žalob knížat a stavů německých. — Netřeba připomínati, že z celé věci nebylo pak nic, leč že dvorská komora dostala poučenou, aby se pro příště s dobrodruhy nepouštěla do jednání.

Gallasovi dostalo se opatření co nejlepšího, pokud prostředky dopouštěly a vůbec v tehdejších dobách bylo možno. I také kázeň u vojska byla o něco lepší, následkem posledních velmi přísných rozkazů Piccolominiho. Gallas neschvaloval záměr, že by hlavním stanem a shromaždištěm císařské armády měly býti Litoměřice, nýbrž, jakmile se ujal velitelství, dal rozkazy, aby všecko císařské vojsko soustředilo se mezi Jizerou a Labem v krajině od Mladé Boleslavi až ke Královu Hradci. K tomu cíli počátkem dubna i také většina posádek ze západních Čech odvolána. O několik dní později ještě jinak se Gallas rozhodl a učinil hlavním stanem svým Králové Hradec, kterýž náležitě opevněn; jízdectvo pak císařské rozloženo ve krajině od Hradce až do Brandejsa nad Orlicí, aby Torstensonovi všecka možnost vpádu do Moravy byla odňata. V případě potřeby měl také Hofkirch ze Slezska a císařské posádky z Moravy přiraziti ke Královu Hradci. Spojení mezi Slezskem a Čechy udržováno četnými posádkami od Hradce až do Broumova.

Tak byla rozestavena císařská armáda, když Torstenson posunul se ke Zhořelci a položil hlavní stan do Schönberku. Odtud vyslal Königsmarka do Míšně i Durynska a sám 23. dubna 1643 přes Seidenberk vtrhl do Čech ke Fridlandu. Generál Wittenberg s předvojem téhož dne rychlou jízdou dostal se až k Turnovu; u Svijan přišlo 25. dubna k bitvě mezi nim a Chorvátskými pluky. Chorváti citelně Švédy poškodili, pak ale před přemocí couvli ku Mladé Boleslavi. Torstenson maje od předvoje cestu

upravenou, 24. dubna postoupil k Liberci, a 25. dubna přes Hodkovice do Loukovce mezi Turnovem a Hradištěm. Zde musil odpočinouti, protože pro velké bolesti podagrické nemohl ku předu. Turnov dobyt, osazen 6 pluky (3 jízdy a 3 pěchoty) a hned spravován pobořený most přes Jizeru. Mezitím co odpočíval Torstenson v Loukovci jednotlivé částky armády jeho rozběhly se daleko široko na plen, města a zámky dobývajíce. Tak vedle Turnova dostalo se do švédské moci Mnichovo Hradiště, Bělá (25. dubna), Skála (27. dubna), Doubravice, Mladá Boleslav, Kost, (obě 3. května), odkudž vyjížděno na lup až do Nové Paky a pak vypleněno panství Navarovské; zámek dobyt a delší čas byl v držení Švédů. Česká Lípa déle obléhána, hrad potom dobyt útokem.*)

Druhý proud Švédů 27. dubna ze Žitavy postoupil do Čech a všelijakými oklikami prodral se až do Litoměřic. Tamější nepatrná posádka císařská zachránila se útěkem na levý břeh Labe do nějakého opevnění. Při tom také zámek a panství Ploškovické vyhubeno. Třetí proud od Saské Kamenice prodral se do kraje Žateckého. Königsmark zatím na svém pochodu Míšní dostal se ke Cvikovu, odtud do Fojtlandu a jeden oddíl vojska jeho přes Cheb rychlou jízdou pustil se přes Toužím, Tepelský klášter a Planou až k řece Mži. Opat Tepelský Jan Pecher na útěku jat a odveden do Erfurta. Aby zamezily se další vpády nepřátelské po-

*) Při podrobnostech nezdržuji se: způsob válčení švédského vyložen při vpádu Banérově r. 1639, nyní tytéž scény musily by se až do omrzení opakovati. V relacích u Dudíka tištěných zhusta se střídají data dle starého nebo zase dle nového kalendáře vedle sebe, což vedlo k četným omylům. — Skálou rozumí se nepochybně nynější Hrubá Skála; v pramenech vždy píše se jen Skála.

loženy do Boru a Tachova větší posádky císařské.

Gallas ležel nečinně u Hradce Králové. Ve vojště vzmáhaly se záhy nepořádky, což nejvíce jevilo se velikým počtem sběhů vojenských. Musil býti zřízen zvláštní jízdný sbor, kterýž harcoval v krajině mezi Kostelcem, Rychnovem, Lanškrounem a Litomyšlí, chytal sběhy a zamezoval loupežnictví. — Zatím Torstenson trochu se pozdravil a protože pro nedostatek spíže nemohl se v Loukovci udržeti, položil hlavní stan 12. května do Mnichova Hradiště. Přechod přes Jizeru vykonán v Turnově. V Hradišti zůstal opět vojevůdce švédský ležeti dosti dlouho, a jen pro oheň, nahodilou neopatrností vzniklý (29. května), kterýž celé město v popel obrátil, odhodláno se jíti zase o krok dále a přeložiti 30. května hlavní stan do Mladé Boleslavi. Sem stihla první posila pro Torstensona ze Slez, se zprávou, že také generálmajor Stalhans jest již na cestě do Čech.

Torstenson útoku na Králové Hradec se odvážiti nemohl a proto byl by rád vylákal Gallase z opevnění tamějšího i donutil ho k bitvě v otevřeném poli. Aby toho docílil, hnul se 31. května *) z Mladé Boleslavi s celou armádou k Mělníku. Předvoj dorazil tam ještě téhož dne a nepatrná posádka císařská se vzdala. Sotva že Torstenson sám přišel do Mělníka, překročeno na místě Švédům již od r. 1639 povědomém

---

*) U Dudíka str. 78 praví se: 20./30. května, ale na str. 77 viděti jest, že 21./31. května datoval Torstenson ještě z Mladé Boleslavi. Připomínám to proto, aby bylo jasno, že kdekoliv se od dosavadní chronologie uchyluji, neděje se to libovolně, nýbrž že vždy měl jsem pro své úchylky nějaké důvody. To platí nejen vůči zprávám vydaným od Dudíka, ale také vůči udajům Theatra Europ., Beckovského a novějších prací monografických.

Labe a císařská jízda, kteráž levý břeh řeky brániti měla, zahnána na útěk až ku Praze a Brandejsu. V Mělníce ukořistěny veliké zásoby. Hned staven loďkový most přes Labe, po němž veškeré vojsko přešlo do ležení, které Torstenson spořiditi dal mezi Vltavou a Labem tak, že Vltava kryla ho na pravé, Labe na levé straně a město Mělník v zádech. V této přírodou i vojenským uměním ohražené posici vyčkáváno příchodu Stalhansova. Zatím švédská posádka z Mělníka navštěvovala okolí; 4. června vyhubena Roudnice tak silně, že se to i Švédům zdálo býti přílišné, 7. června přepaden Slaný; obyvatelstvo rozprchlo se do Smečenských lesů a Švédové nenalezše tak mnoho lupu jako očekávali, rozbili a potrhali i knihy městské. — Něco vojska císařského stálo tehdáž u Unhoště, ale zachovalo se vůči řádění Švédů ve Slaném docela nečinně.

Účelu svého Torstenson dosáhl. Pochodem na Mělník vyburcován byl Gallas z nečinnosti. Protože Praha ocitovala se v nebezpečí, opustil Hradec Králové a rychlými pochody dal se na cestu do Brandejsa nad Labem, kdež se s hlavní částí armády usadil. Torstenson, k němuž mezi tím přirazil Stalhans, 9. června *) odpůldne od Mělníka hnul se k Brandejsu a stál nazejtří na pouhý dostřel u armády císařské. Avšak, vyjímaje něco Chorvátské jízdy, nikdo v Brandejse se nepohnul; Torstenson marně čekal na bitvu v otevřeném poli. A proto hnul se 10. června ku předu, a mezi Prahou a

*) Dle dopisu z Prahy zaslaného Slavatovi (archiv musejní) de dto 13. června 1643: nepřítel „minulý pondělí“ t. j. 8. června hnul se od Mělníka; ale to se neshoduje s udáním Chemnitzovým (u Dudíka str. 80) a s jinými okolnostmi. Jinak zmíněný dopis dobré zprávy poskytuje.

Brandejsem, kolem samého hlavního města, přes vinice a přes Prosík*) táhl k Českému Brodu a k Černému Kostelci. Bylo patrno, že míří na Moravu, směrem jednak k Jihlavě, jednak ke Svitavě.

Účel Gallasův byl, zadržeti Torstensona v Čechách a zameziti vpád jeho na Moravu. Ten se nepovedl, protože Gallas bitvu svésti si netroufal, ba ani Torstensona nepronásledoval hned, nýbrž teprv za několik dní. Švédský vojevůdce 11. června dopoledne byl v Českém Brodě a v Kolíně, odkudž táhl s hlavním vojem přes Kutnou Horu, Sedlec, Heřmanův Městec, Chrudim a Litomyšl na Moravu. Druhý menší proud pustil se od Kutné Hory přes Čáslav k Ledči a k Pelhřimovu a odtud na Moravu. Čáslav hrozně zpustošena 13. června, u Ledče přišlo k boji mezi rozzuřeným obyvatelstvem a Švédy. Ledečtí měšťané a okolní sedláci počkali si na jedno oddělení švédské u Čihoště, potloukli je a odňali mu prapor. Sami přitom měli 11 mrtvých a 42 raněných. Pelhřimov zloupen byl od „rejtharů“ švédských 14. června**). Na mnoho mil kolkolem, kudy nepřítel táhl, pamatováno naň po mnoho let, protože rychlá jízda švédská na daleko široko od hlavního voje zajížděla. Tak máme určité zprávy, že Švédové na cestě své k Litomyšli, jmenovitě v Kolíně a pak ve Chrudimském kraji mnoho způsobili škod. Na Chru-

---

*) „hart vorbey durch die Weingärten über den berg Prosibz, da das Kirchlein stehet“; — dle toho „Prosibz“ jistě značí Prosík, a ne Poříč, jak myslil Dudík. — O Prosíku mluví se také v Kosinově zlomku pamětí Slánských vydaném od J. B. Miltnera str. 17.

**) Určitá zpráva o tom v listu Slavatově k synovi ze dne 24. června 1643 (archiv musejní) a pak v archivu Harrachovském. Viz Sborník Hist. I. 29, 71.

dimsku drancovali ve Vysokém Mýtě a odtud až do krajiny Košumberské. Od Mýta udělán výjezd ku Třebové a Lanškrounu. Lanškroun dobyt 15. června a zůstával v rukou švédských až do 25. září, strašně strádaje ve všech směrech. Z Moravy přes tu chvíli přicházely „partaje" švédské a obyvatelstvo donucováno posílati na určitá místa posádkám švédským špíži a potravu.—Také Pardubice byly v nebezpečí, protože na blízku města dohonili Švédové císařský transport se střelivem a penězi, jichž by se rádi byli zmocnili. Transport uchýlil se za zdi Pardubické. Torstenson pokusil se město obléhati, ale brzo toho zanechal. V Litomyšli, kamž 15. června doraženo, učiněna hojná kořist a držán zde také celodenní odpočinek. Odtud učinili Švédové výjezd do krajiny Bysterské a pak přes Svitavu vtrženo na Moravu.

Gallas, vida Torstensona postupovati na Moravu, s resignací oznámil, že tomu překaziti nelze, a také se o to ani dále nepokoušel. Jen Chorvátskou jízdu a něco vojska vypravil směrem k Moravě, kteréž ve dnech 16.—18. června táhlo Poličkou a mezi Svitavou a Moravskou Třebovou octlo se na dostřel u švédské armády. Ale bitvy se odvážiti nemohlo. Gallas sám teprve potom, když Torstenson velmi pokročil, hnul se od Brandejsa k Pardubicům, kdež byl 16. června; zde přešel Labe, a částečně přes Německý Brod, částečně přes Poličku dal se na cestu k Brnu za Torstensonem. — V celých východních Čechách bylo toho času pozorovati mezi lidem ve vsích i městech zvláštní pohnutí. Že na Švédy nebylo se možno bezpečiti, věděli nekatolíci dosud v Čechách se zdržující lépe než exulanti v Němcích žijící; nicméně aspoň po dobu pobytu Švédů v zemi, když císařští úřadové a páni ze statků svých byli rozehnáni, dával lid na jevo patrnou nechuť k náboženství katolickému, a místy i pří-

krým způsobem mstil se za předešlá příkoří, vyháněje faráře, odpíraje platiti dávky kostelní a účastniti se služeb božích.

* * *

Morava vypila nyní kalich hořkosti až na dno. Následující boje v celku i v jednotlivostech na vlas podobají se loupežné válce v Čechách r. 1639. — Dne 17. června stála armáda Torstensonova v okolí Moravské Třebové a zasahala na jih až skoro k Boskovicům, ano rychlá jízda rozlétla se až k Moravským Budějovicům*) a na sever až k Šumberku, kterýž 18. června vypálen. Vedle obyčejného loupení, hlavně veliké výpalné všady požadováno, protože Torstensonovi především peněz se nedostávalo. Dne 19. června vzdal se na smlouvu zámek Mírov a hlavní stan položen do Mohelnice Téhož dne Wrangel s částí předvoje dobyl Litovle; a na zejtří (20. června) plukovník Plettenberg obléhl Šternberg. Město bránilo se dva dni, potom podalo se na smlouvu. Hojnost potravin a zásob obilí, kteréž zde zabráno, jmenovitě v klášteře Augustiánů lateránských, dovezeno posádkám švédským do Olomouce a Uničova. Torstenson velikou péči měl o to, aby na Moravě co možná dlouho se udržel, a proto Olomouc a Uničov pro všecky případy chtěl zásobiti a také dobrými posádkami opatřiti. Dne 23. června od Litovle postoupeno k Prostějovu s hlavní armádou, kdežto Wrangel

---

*) Slavatův dopis ze dne 24. června 1643.(archiv musejní). K dalšímu vypravování sloužily mi relace švédské i císařské u Dudíka, Schweden str. 82 a násl., Theatrum Europ., D'Elvertova sbírka kronik měst moravských a Lanškrouna, vydaná r. 1861, dopisy Myslíkovy (Tischer Oberst Myslík str. 68 a násl.) a některé monografie.

s částí jízdy poslán k zámku Plumlovskému, kdež dle pověsti bylo nahromaděno mnoho pokladů šlechty moravské; obě místa Švédy obsazena, ale o pokladech nebylo ani řeči. Prostějov celý od nepřátel pobořen. Hned potom (25. června) taženo ke Kroměříži; toto město Torstenson pokládal za velmi důležité pro polohu blízkou u Olomouce, a proto chtěl trvale se jeho zmocniti. Posádka císařská však bránila se a očekávala pomoc od hlavní armády. Gallas také vskutku poslal ke Kroměříži několik tisíc mužů, ale než mohli dojíti, Švédové 26. června učinili na město prudký útok a dobyli je; císařští couvli zpět ke Slavkovu. Doufané kořisti se však Švédům v Kroměříži nedostalo, protože při útoku vznikl požár, kterýž ohromné zásoby v městě nashromážděné úplně strávil. Jen néco císařského vojska upadlo do zajetí; městský lid pobit a zraněn, co nezkazil oheň, doraženo od Švédů. — Nejvíce ku dobytí Kroměříže přispěli Vsačtí Valaši, kteří první ztekli hradby a vnikli do města. Bojovali pod vlastním praporem, na němž bylo napsáno slovy latinskými: „Pro slovo Boží a vlasť to vše podnikáme“ (Pro verbo Dei et patria suscipimus haec omnia). Vláda marně snažila se domluvami a sliby Valachy od spolku se Švédy odtrhnouti. — Po pádu Kroměříže padl také Tovačov (3. července) a sice bez boje, pouhým vzdáním na smlouvu. Velitel císařský, kterýž prý příliš ukvapeně se vzdal, byl popraven, hlavně proto, že na Tovačově zdržovalo se mnoho šlechticů moravských, kteří upadli do zajetí, a musili velikými penězi se z něho vypláceti. Úmysl Torstensonův byl, táhnouti od Tovačova přímo k Přerovu, Lipníku a Hranici, ale to bylo pro tu chvíli zmařeno postupem Gallasovým.

Gallas nejen nedovedl Moravu od vpádu vojska nepřátelského ochrániti, ale i zde choval se dosti nečinně vůči velkým výbojům Torstensonovým.

Shromáždil vojsko své kolem Brna a pomalu postupoval pak proti nepříteli. Když Švédové dobývali Kroměříž, byl hlavní stan Gallasův docela na blízku v Litenčicích, ale Gallas hned potom couvl do Slavkova. Odtud 6. července zvedl se k Vyškovu a 8. července postoupil až k samému Kojetínu. Hlavní stan byl ve vsi Popůvkách. Vojsko švédské leželo kolem Tovačova, a tudíž obě armády ani na míli cesty od sebe nebyly vzdáleny. A přece nepřišlo k boji. Torstenson se ho neodvážil, protože armáda jeho byla slabší, Gallas pak, který více vojska měl a postavení velmi výhodné, neodhodlal se k bitvě z neschopnosti nebo ze strachu, z čehož ve Vídni při dvoře veliké bylo rozčilení a nespokojenost.

Gallas ležel u Kojetína až do září, Švédové v Tovačově do 3. srpna; potom nemohouce se v krajině pro nedostatek píce udržeti, přeložili hlavní stan do Horních Moštěnic u Přerova, kdež zůstali do 1. září. Nepřišlo-li k velké bitvě, nescházelo menších potyček, kteréž většinou skončily vítězně pro vojsko císařské. Jmenovitě Valachům Vsackým, když vozily potravu do Olomouce povedlo se jednou špatně; byliť u Lipníka zaskočeni a pobiti. Rovněž nevedlo se lépe Švédům, kteří do hor valašských se vybrali zaopatřit si nějakou obuv a oděvy. — Celkem ovšem takovéto potyčky zůstávaly bez významu, tím více, ježto Torstenson nezahálel a vida, že Gallas k bitvě se neodhodlá, dobývati dal město za městem. Padl do rukou švédských toho času Přerov, Lipník, Nový Jičín, Fulnek, Ostrava a na jihu Uherský Brod. Švédové nemínili měst těchto podržeti, nýbrž vyloupili je a opustili zase. Jen ve Fulneku zůstala švédská posádka až do r. 1650. Uherské Hradiště a Ivanovický zámek blíže Vyškova dovedly se ubrániti nepříteli.

Gallasovo vojsko zatím z nedostatku jiného

zaměstnání loupilo v přátelské zemi tak jako Švédové, jmenovitě činěny výpady přes Svitavu do Čech na panství Lanškrounské, na němž 17 vesnic od císařského vojska bylo vypáleno. Na Moravě po celý rok byla v obyvatelstvu veliká nespokojenost s císařským vojskem, ano již v květnu 1643 vypukl nějaký blíže neznámý spor mezi stavy a posádkami císařskými, k jehož urovnání jel na Moravu hrabě Bernard Ignác z Martinic. Snad poslání jeho souviselo nějak s ostrým přípisem, kterýž 20. května 1643 dán plukovníkovi la Granovi za to, že na trzích v Hustopeči libovolně lidi odíral a po 15 krejcařích z každého kusu dobytka na trh přiveženého vypláceti si dal. Že loupežnictvím vojsk spory se neodklidily, jest pochopitelno; později ani zemská hotovost, kteráž v srpnu dle giltpferdů svolána k ochraně majetku domácího obyvatelstva, nedovedla přítrž učiniti nemírnostem vojska. A Gallas vůči všemu tomu pořáde ležel nečinně, ač několikráte naskytla se mu výborná příležitost k bitvě, a kdyby si jen trochu více byl důvěřoval, i k vítězství.

Loupežné válce na Moravě konec učinily zápletky diplomatické, kteréž způsobily velikou proměnu v událostech.

Císař oddával se naději, že Švédy vytlačí z Moravy pomocí zemské hotovosti čili insurrekce uherské, kterouž dle usnešení sněmu uherského, palatin Esterházy měl sebrati v okolí Prešpurka. Ferdinand III. za tím účelem odebral se 25. srpna z Vídně do Mikulova, chtěje v čelo insurrekce se postaviti. V táboře císařském počítáno na příchod 10 až 12 tisíc mužů *), kteří byli by způsobili ve válce obrat. Ale marně na tuto pomoc čekáno v Mikulově. Císař sám tedy zajel až do Skalice a tu

*) Dopis Myslíkův u Tischra str. 68; dle zpráv u Dudíka šlo dokonce o 15 tisíc jízdy.

shledal, že sotva 3 tisíce mužů jest pohromadě. Nezdar zaviněn spolkem, který toho času uzavřen mezi Švédy, Francouzy a knížetem Sedmihradským Jiřím Rákoczym. O tuto allianci se od delšího času jednalo. Již Banér s ní počítával při svých odvážných skutcích. Když Torstenson v červnu 1642 dobyl Olomouce, ocitlo se jednání s Rákoczym v plném proudu; kníže sedmihradský kladl vysoké výminky, ale Torstenson radil, aby se přijaly. Vskutku také žádosti Rákocziovy *) přijaty 25. dubna 1643 za základ k pevnému spolku proticísařskému. Rákoczy zavázal se jakožto spojenec Francouzů a Švédů bojovati proti Ferdinandovi III. a vymoci sobě k tomu svolení od porty turecké. Za to měl od svých spojenců dostávati veliké roční subsidie. Když Torstenson v létě 1643 byl na Moravě, smlouva tato obojstranně podepsána a spečetěna. Uhři o tom všem dobře věděli, a ponoukáni jsouce Rákoczym i Torstensonem k insurrekci ve prospěch císaře se nedostavili.

Za to švédský vojevůdce pojal velmi smělý úmysl. Dne 1. září opustil opevněný tábor u Moštěnic, překročil u Tovačova řeku Moravu a 2. září octl se u samého tábora Gallasova, očekávaje výpad a bitvu. Gallas sice, vida postupovati Torstensona k jihu, pokusil se vyslati hraběte Puchheima do Slezska, aby tam stalo se spojení všech posádek císařských a Švédové byli tímto nebezpečenstvím donuceni obrátiti se směrem k Vratislavi: avšak Puchheim byl od Torstensonovy jízdy dohoněn, poražen a z těží unikl zajetí rychlým útěkem do Opavy. Tím

---

**) Co Rákoczy žádal, čte se u Dudíka Schweden str. 61; smlouva o spolek ve výtahu u Feszler-Kleina Gesch. Ungarns IV. 241. Srovnáním obou aktů vysvitne, že Rákoczymu úplně a ke všemu svoleno, jak si byl přál. Dopisy mezi Rákoczym a Torstensonem z r. 1643 části lze v Theatr. Europ. V. 93 a násl.

diverse slezská vzala za své. Gallas pak výpadu z ležení Kojetínského se neodvážil. Torstenson pustil se tedy k Vyškovu, jehož se zmocnil 3. září, odtud rozeslal veliké tlupy jízdy ke Slavkovu, Hustopeči a Mikulovu, sám přirazil k Brnu. Kdyby teď Jiří Rákoczy s rychlou pomocí byl přikvačil a spojil se s Torstensonem, musila záhy Vídeň octnouti se v rukou nepřátel. Rychlá jízda švédská již u samých bran hlavního města harcovala a švédský vojevůdce táhna k jihu patrně myslil na velmi brzké spojení s knížetem sedmihradským. Císař Ferdinand III. za těchto okolností nebyl v jižní Moravě ani v Uhrách jist a 7. nebo 8. září spěšně se navracel do Vídně; přitom byl by málem upadl do zajetí švédského s celým dvorem svým *), což ve Vídni velké způsobilo přestrašení. Císaře zachránila jenom náhoda, že Švédové, kteří naň a jeho průvod číhali, spletli sobě cestu a čekali na nepravém místě.

Ale spojení s Rákoczym nestalo se skutkem, Sedmihradský kníže byl muž jen ve slovích velký, ve skutcích však slabý, vojenských schopností nepatrných. Mimo to porta turecká nedala mu tak hned, jakožto vasallu svému, k válce proti císaři dovolení. Ferdinand III. užil této okolnosti k jednání, aby knížete pozdržel tak dlouho, než bude moci do Uher vypraviti nějaké vojsko, neboť posádky císařské v uherských pevnostech nacházely se ve stavu velmi zbědovaném **).

---

*) Dle dopisu Heřmana Černína Myslíkovi (Tischer str. 70) musilo se to státi krátce před 9. zářím a podle téhož pramenu, když císař jel z Mikulova ke Skalici. Datum je asi správné, ale jinak držím se Chemnitzov vypravování, že Švédové chystali se přepadnouti císaře když se vracel ze Skalice do Vídně.

**) List Rábského velitele hraběte Filipa z Mansfelda ze dne 10. října 1643, (z pozůstalosti páně Donebaurovy) líčí velmi drasticky bídu císařských vojáků.

Torstenson jal se zatím obléhati Brno, což Gallas zameziti chtěl, vyslav 4. září část vojska ke Slavkovu, sám pak vypravil se směrem k Židlochovicům a odtud hleděl překážeti záměrům Torstensonovým. Vojsko císařské mělo opět postavení dobré, zejména i u Špilberka, ale bitvy se neodvážilo, ba o příštích záměrech Švédů ani pravého tušení nemělo. Torstenson dal rozšiřovati zprávy, že míní od Brna táhnouti do Čech a odtud buď do Falce nebo do Míšně, čemuž věřeno. U Brna přišlo jen k několika malým potyčkám; město utrpělo sice veliké ztráty požárem, který 8. září vznikl, ale Švédové je nedobyli. Vlastně se ani vážně o to nepokusili. Neboť Torstenson v noci z 8. do 9. září opustil náhle okolí Brněnské a rychlými pochody přes Slavkov a Vyškov odebral se do Olomouce. Posádku v tomto městě seslil i zásobami opatřil, pak dal rozkaz, aby Švédové hleděli se udržeti na Moravě jen v pevnějších místech jako v Tovačově, Sternberku, Uničově a Fulneku; ostatní města měli opustiti a hradby jejich rozkotati. Hned potom dala se celá armáda švédská na pochod do Slezska a do severních Němec. Cestou vzdal se ještě Švédům po vydatném a dlouho trvajícím odporu pevný hrad Sovinecký. Gallas postupoval za Torstensonem až ke Krňovu, jehož marně chtěli se Švédové zmocniti. Ještě zde mohl Torstenson býti potřen, protože vojsko císařské ve mnohém větším počtu bylo mu v patách, ale i tato poslední naděj dvůr císařský sklamala. Ve Vídni následkem toho Gallas pozbyl úplně důvěry a hrabě František Harrach zplnomocněn, aby se vydal do Passova i vyjednával s arci-

---

Pokud jsou žně a vinobraní, tu prý jest jim dobře, protože si něco vydělají, ale když práce v poli přestane, pak zle dorážejí na velitele, aby jim vyplatil po mnoha měsíců zadržalý žold, ale velitel neví odkud vzíti.

knížetem Leopoldem Vilémem, zdaž by znovu nepřevzal vrchní velitelství. Bohužel že jednání nepřišlo ku konci, až Gallas nové nenabyté škody způsobil vojsku i zemím císařským.

Příčina náhlého odchodu Torstensonova z Moravy vězela v nebezpečí, které Švédům hrozilo z Dánska. Polsko dalo na podzim r. 1642 podnět k uzavření spolku s Dánskem proti Švédům a císařský dvůr se této příležitosti uchopil s velkou radostí a horlivostí; nic nemohlo mu býti vítanějším, než vojenské zápletky na severu, kteréž by dědičné země trochu aspoň osvobodily od stálého ruchu válečného. Jednání o spolek polsko-dánský se však dříve prozradilo, než bylo třeba, a Švédové s Francouzy rozhodli se předejíti nové spojence vpádem do Holštýnska. Následkem toho obdržel Torstenson z domova rozkaz, aby ihned opustil Moravu a dal se na pochod do severního Německa. Švédský vojevůdce, jak jsme právě vyprávěli, uposlechl. Kdyby byl Gallas odhodlal se k bitvě a byl jen trochu více Torstensona zaneprázdnil, ano kdyby ještě na odchodu jeho u Krňova byl se s nim utkal, mohla celá nastávající válka vzíti jiný směr. Síla Švédů spočívala v tom, že Torstenson s vojskem téměř neporušeným opouštěl Moravu. Gallas mu neublížil, a tím méně potom Götz ve Slezsku. Torstenson byl následkem toho s to, úkol naň vzložený vykonati, a byl také koncem roku 1643 již v Holštýnsku.

Protože císaři velmi na tom záleželo, aby Dánům vedlo se v nastávající válce se Švédy dobře, obdržel Gallas rozkaz, aby táhl za Torstensonem; o něco později měl tam také vypraven býti z Bavor generál Hatzfeld. — Rovněž hrabata Brouay a Rudolf Colloredo účastnili se tohoto tažení. — Některá část vojska ubírala se za tím účelem skrze Čechy přes Cheb k Fojtlandu, při čemž oživly staré stesky proti soldatesce.

Zásobárny vojenské buď byly prázdny nebo nepostačovaly a vojsko živilo se loupeží; nebralo jen to, čeho k živobytí potřebovalo, nýbrž vše, nač přišlo. Generál Brouay cestou dobýval a s pomocí saskou také dobyl Žitavy v prvních dnech měsíce ledna 1644. I v jiných městech saských vedlo se nyní Švédům hůře, když Torstenson s hlavní mocí byl vzdálen. Švédové uprostřed cizích zemí a nepřátelského obyvatelstva vytrpěli mnoho. Z domova byli zůstaveni bez peněz a zásob i vedly tuhý boj o život. Bída nutila je ke skutkům velmi odvážným. Tak ku př. 11. listopadu 1643 tisíc jezdců švédských průsmykem Přísečnickým vpadlo do Čech a dorazilo do Chomútova, kdež právě toho dne se jarmark odbýval. Vyloupili město a úprkem ujížděli zase do Sas.

Doba míru v Čechách a drobné války na Moravě (konec r. 1643 a 1644).

Válka přenesla se sice do severních Němec, ale země naše nebyly prosty vojska. V Čechách až do pozdního jara 1644 nebylo měsíce a dne bez nářků na průtahy čili „durchcuky“ vojenské, při čemž nejvíce stěžováno si na zlopověstnou lehkou jízdu (husary) uherskou a charvátskou. Gallas sám velice liknavě měl se k pochodu do Němec a teprv hrozně pozdě se k němu vypravil. — Na Moravě větší počet vojska císařského musil býti usazen, protože bylo třeba odporovati nepříteli, držícímu několik pevných míst. Velitelem císařským na Moravě byl po odchodu Gallasově ustanoven hrabě z Puchheima, kterýž koncem roku 1643 zdržoval se nejvíce v Prostějově. *) Ve Slezsku a Kladsku velel hrabě Götz, kterýž zdržoval se ve Vratislavi.

*) Dle dopisů jeho z pozůstalosti páně Donebaurovy.

Císařský dvůr především pečoval o peněžité prostředky na válku. Již 27. září 1643 tři radové dvorské komory obdrželi rozkaz, aby podali dobré zdání, jak by bylo možno zvýšiti clo z cizího zboží, pak ze dříví, ovsa, sena, slámy a ryb, mnoho-li by zvýšení vyneslo, a jak by nejlépe se výběr cel prováděti dal*)? Výsledkem porady bylo, že v prosinci 1643 vydán nový patent zvyšující cla i mýta ze všeho cizího zboží a z předmětů svrchu jmenovaných. Ještě téhož měsíce však docházely ke dvoru stížnosti, že se v Čechách přirážka ke clům a mýtům těžko dá vybírati, a že by bylo nejlépe, aby se sešla komise, která by různé tarify (toho výrazu se užívá), dle nichž se vybírají cla a mýta v Rakousích, v Čechách, na Moravě i ve Slezsku, prozkoumala a veškeré nerovnosti v tom odklidila; pak teprve se prý bude moci zvyšovati. Rozumná zajisté myšlénka tato nebyla však tak hned uskutečněna; v přítomné době nebylo času na opravy, nýbrž šlo jen o rychlé sehnání peněz. Zdaž některé nové ustanovení tísnilo obyvatelstvo a mařilo obchod, na to se nikdo příliš ohlížeti nesměl.

Hned po žních léta 1643 vydán také rozkaz, aby se vykonal soupis obilí na všech panstvích i u poddaných v Čechách. Práce ta vzložena na krajské hejtmany, kteréž Vilém Slavata litoval, „že tak obtížná a pracná komise“ jim se ukládá**). V zemi způsobilo to velké pohnutí, protože lidé rádi by byli aspoň trošek zásob pro sebe uschovali, a nyní měli vykazovati co kde měli se strachem, že v případě potřeby všecko se jim vezme. Nejvyšší kancléř omlouval v dopisech do Čech posílaných císaře, že jen z nevyhnutelné

---

*) Toto i vše následující dle regest z knih dvorské komory u D'Elverta Beiträge IV. 224 a násl.

**) Dopis Slavatův ze dne 10. října 1643 (archiv musejní).

nouze a nedostatku nucen jest takové prostředky před se bráti. Že vskutku potřeba byla veliká, viděti nejlépe z půjček peněžitých, kteréž dvůr uzavíral. V říjnu 1643 žádal Karla Eusebia knížete z Lichtenšteina o půjčku 100 tisíc, kteréž chtěl mu pojistiti na knížetství Opolském, a Jindřicha Wolfa Berku z Dubé o 70—100 tisíc na zápis panství Mělnického; z obou žádostí nebylo nic. Ještě téhož měsíce vojvodě valašskému Matoušovi nabízeno buď panství Poděbradské nebo Mělnické za 100 tisíc tolarů. — Peníze tak těžko se zjednávaly, že byla komora nucena platiti lichvářský úrok; ku př. v dubnu 1644 vypůjčila si česká komora 50 tisíc na 6 ze sta z celé summy; ale věřitel měl právo vyplatiti na hotovosti toliko 42 tisíc a 8 tisíc směl si ponechati jakožto zvláštní náhradu. Při dvoře samém zavládla veliká šetrnost, a císař nařídil 22. června 1644 hraběti Maximiliánovi z Valdšteina, aby podal návrhy, jak by se daly zmenšiti potřeby dvora; jmenovitě mnoho koní odprodáno a služebnictvo z koníren propuštěno. Všecky komory obdržely přísná nařízení, aby neplatily dluhy, nýbrž vybrané peníze zachovávaly pro vojsko a císaře. Potřeby armádní, jmenovitě šatstvo, z nařízení rentmistrovského úřadu na Moravě musili soukeníci dodávati na účet příštích kontribucí; podobný rozkaz vydán potom také v Čechách, ale s nevelkým zdarem. Soukeníci pracovali a dodávali velice pomalu. — Generálům a plukovníkům zůstávala se služba dlužna a při příležitosti nahražována jim darováním statků. Toho času (1644 v květnu) zastaveno panství Kounické (z konfiskací Trčkovských) podmaršálkovi hraběti Brouayovi, jemuž pak téhož roku i dědičně postoupeno.

Velikou naději skládal císař Ferdinand III. do pomoci od stolice papežské. V červenci 1644 zemřel papež Urban VIII., veliký politický protivník rodu habsburského. Španělská

strana mezi kardinály užila všeho vlivu, aby příští papež dal se na dráhu jiné, Habsburkům příznivější politiky. Kardinál Harrach odebral se do Italie ještě před smrtí Urbana VIII., ustanoviv za administrátory arcidiecese opata Strahovského Krišpína Fucka z Hradiště a generálního vikáře Klimenta Ondřeje Kokra. Fuck právě toho času stal se světícím biskupem. V Římě byl pak Harrach náčelníkem strany španělské. Po dlouhém boji volebním (od 10. srpna do 15. září), zvolen konečně 15. září za papeže kardinál Giovanni Battista Pamphili, kterýž přijal jméno Innocence X. Bylo to veliké vítězství, protože španělská strana z počátku byla v menšině a kardinál Pamphili od francouzské většiny z kandidatury již z předu byl vyloučen. Harrach psal ještě 15. září císaři, že zrovna zázrakem se volba tato zběhla, že nový papež nakloněn jest k míru a zvláštní lásku chová k císařovně, takže od něho všeho dobrého lze se nadíti. Kardinál dostal na cestu do Říma instrukci, aby s novým papežem vyjednával o subsidie na válku se Švédy a Francouzy, a ještě později (30. srpna) písemně mu císař nařídil, aby z Říma neodjížděl hned po volbě, nýbrž pozdržel se a hájil při papežském stolci interessy svého panovníka *). Innocenc X. kráčel sice potom po cestách poněkud jiných

---

*) Dle listů Harrachových k císaři a naopak. (Přepisy v zemském archivu v Praze) Císař zavázal se platiti Harrachovi po čas pobytu jeho v Římě 1000 zl. měsíčně, ale komora nebyla s to je vypláceti. Kardinál marně upomínal a naříkal, že vězí v dluzích. Císař 26. října 1644 psal mu z Lince, že nemůže platiti, aby si tedy arcibiskup vzal peníze „von den der Geistlichkeit assignirten Gefällen in Böhmen" t. j. z pokladny solní. Dopisy o této věci tamže. — Některé zprávy u Krásla Kard. Harrach str. 539; podrobnosti z denníku Harrachova ve článku Tadrové, Cesta arcibiskupa pražského kardinála Harracha do Říma a zpět v letech 1644—1646 (feuilleton „Hlasu Národa" č 51 r. 1890).

než jeho předchůdce, což pro císaře bylo velikou posilou mravní, avšak žádané podpory peněžité docházely v míře praskrovné.

Nebylo nic platno, panovník musil na sněmích ve všech jednotlivých zemích dožadovati se toho, čeho odjinud se mu nedostalo. Na sklonku r. 1643 sněmováno v Čechách, na Moravě i ve Slezsku.

V Čechách svolán sněm k 9. listopadu 1643. Královskými komisaři při něm byli Václav Euseb kníže z Lobkovic, Bernard Ignác hrabě z Martinic a Oldřich Karel Skuhrovský ze Skuhrova*). V proposici vylíčil panovník stavům, jaké se staly a dějou pokusy o mír, proč není dosud skoncován a proč tudíž jeví se potřeba dalších nákladů válečných. — Stavové povolili předně nápojovou daň a sice poněkud v jiné výši, než za předešlá tři léta. Z vědra vína mělo se platiti 30 krejcarů (o 8 krejcarů méně), z pinty medoviny nebo kořalky 2 krejcary (o $^1/_2$ kr. více), ze sudu piva ječného 1 zl. 10 kr., ze sudu piva pšeničného či bílého 1 zl. Předešle platilo se ze sudu piva jakéhokoliv 1 zl. 36 kr. Sbírka povolena na dobu jednoho roku, od vánoc 1643 do vánoc 1644. Způsob vybírání zůstával týž. Vedle toho svolena pomoc peněžitá z usedlostí selských, z měšťanů, farářů atd. v téže výši jako na sjezdu 9. ledna 1642 (str. 293). Toliko šlechticům, kteří v městech královských domy měli, uložena určitá summa 8 zl. K tomu však přidáno ještě svolení k nepoměrně velikým dávkám obilním, (žito, pšenice, oves), kteréž měly se odváděti po celý rok ve čtyřech lhůtách.

Stavové k tomuto velikému svolení připojili prosbu, aby po celý příští rok (1644) až dokud nápojová daň, pomoc peněžitá a obilná

*) Současný tisk snešení sněmovního. Riegger Materialien XI. str. 60.

jest povolena, „žádným sněmem, sjezdy, patenty aneb jakýmkoliv jiným vymyšleným způsobem obtěžováni nebyli“, aby všecko vojsko z Čech bylo vyvedeno, aby v tom případě, že přijde několik pluků do zimního ležení, obyvatelstvo nebylo povinno ničím jim přispívati, leč za náhradu při předešlém sněmu ustanovenou (str. 298). Ale všecko slavné zaříkání nebylo nic platno Sotva že se sněm 23. prosince 1643 rozešel, začaly veliké pochody vojenské skrze Čechy přes Cheb do severních Němec, a protože nastala velmi tuhá zima, musily se vojákům poskytnouti byty na tak dlouhý čas, než bude možno dále táhnouti. Čechy tím způsobem dostaly 20 pluků do zimních „kvartýrů.“ Na jich vydržování pomoci svrchu svolené nepostačovaly; obyvatelstvo nechtělo ničehož poskytovati, vojáci brali si potřeby násilím, generální komisař ubytovací Sezima hrabě z Vrtby a generální profiantmistr pro Čechy, Oldřich Karel Skuhrovský ze Skuhrova, nemohouce ani vyhověti ani postačiti žádostem vojáků, vedli stížnosti a konec konců byl, že k poručení císařskému místodržící svolali k 27. lednu 1644 sjezd, k němuž na rychlo pozváni všichni stavové v Praze nebo v okolí sídlící, a který měl svoliti dodatečnou pomoc na zimní kvartýry. Za „direktora“ sjezdu ustanoven od císaře nejvyšší purkrabí Pražský Jaroslav Bořita hrabě z Martinic *).

Sjezd tento zasedal toliko dva dni, 27. a 28. ledna. Shromáždění stavové vyslechli obšírný spis, proč nezbytně vojsko v Čechách přezimovati musí a povolili potom značnou pomoc s velikými výhradami, že jen pro tentokráte platiti má a

---

*) Současný tisk sjezdu a Riegger Materialien XI. 63. Týchž pramenů užito také při vypravování o druhém sjezdu a sněmu tohoto roku v Čechách odbývaným.

že jen proto jest dána, aby království České od dalších záhub bylo zachráněno a ve vojště přísná kázeň byla zachovávána. Svolená pomoc byla zvláštního, před tím v Čechách téměř nevídaného způsobu; ukazujeť jasně, že finanční úřad králův t. j. komora vyhledávala všelijaké cesty, aby veškeré třídy obyvatelstva potáhla do berního systému.

Především ustanoveno, že berně peněžitá a obilná na posledním sněmě povolená má se odváděti v kratších lhůtách, než původně ustanoveno; za druhé svoleno, aby daň nápojová se zvýšila, a sice, aby až do vánoc 1644 z vědra vína na místě 30 kr. platilo se 45 krejcarů. Dále nařízeno, že mají odváděti: 1. každý domácí třetinu nájmu, kterou béře ze sklepů a krámů „handlovních“; 2. každý nájemník v královských městech třetinu té summy, jakou obnáší nájem, jejž platí; 3. řemeslník v Praze z každého tovaryše 3 zl., v jiných městech $1^1/_2$ zl.; 4. z kola mlýnského v Praze 6 zl., v městech jiných 4 zl., na venkově 3 zl.; mlýny, které nejsou na stálé vodě, polovičku; 5. z pánve pivovarní, na které se najednou 12 sudů piva uvařiti může, 18 zl., z každého dalšího sudu při větší pánvi po $1^1/_2$ zl.; 6. z rybníku, který má 10 kop násady, 1 zl. 30 kr., z každých dalších 10 kop vždy tolikéž; 7. z cihelny a vápenné pece 1 zl. 30 kr.; 8. z hamru 4 zl.; 9. ze sklenné huti 3 zl.; 10. z obecní kuchyně (kde se pro lid vařilo), 3 zl.; 11. z kamenného lomu 1 zl. 30 kr.; 12. z papírny 3 zl.; 13. z každého prodaného kamene vlny 12 kr. Vedle toho uložena také dávka lidem, kteří živili se půjčováním peněz pod úrok, a sice v téže výši a s týmiž výminkami jako v lednu 1642 (str. 293). Výslovně sjezd podotkl, že židé v celém království, pokud některou ze živností svrchu označených provozují, nájem berou anebo platí, „beze všech fortelův“

povinni jsou povolenou tuto pomoc platiti jako kdokoliv jiný. Peníze měly se odváděti nejvyšším berníkům zemským na posledním sněmu zvoleným ve třech lhůtách; poslední (třetí) termín dopadal 16. dubna 1644.

Jestliže stavové oddávali se naději, že nyní na čas budou míti pokoj, velice se zmýlili, a rovněž mýlila se komora, měla-li za to, že výnos této berně bude vydatný. Přiznání děla se liknavě, a na přemnohých místech nebylo se k čemu přiznávati. Mlýny zašly, řemeslníci byli bez tovaryšů, a města jindy zámožná i dosti veliká bez kupeckých krámů!*) — Sotva že tedy třetí platební lhůta prošla, vypsán již zase sněm, kterýž sešel se 26. dubna 1644 za komisařství Sezimy hraběte z Vrtby, Hartvika svob. pána z Nostic a Oldřicha Karla Skuhrovského. Rákoczyovské hnutí v Uhrách, kteréž zdálo se císaři býti nebezpečným, bylo příčinou, že sněm tento na krátkou dobu svolán a žádána pomoc ku snadnějšímu a rychlejšímu vypravení armádního sboru do Uher. Opakovala se stará, nám již známá hra. Stavové si ponaříkali a pak povolili na dva měsíce nevelkou berni k naznačenému účelu, kteráž se však měla vybírati teprv od té chvíle, až veškeré vojsko v Čechách ležící „dokonale“ bude ze zimních kvartýrů vyvedeno. Přitom obnoveno starší opatření, že proti nedbalým platcům mohou místodržící užiti „příkřejších prostředků“, a že vojáky, kteří by v zemi zůstali, obyvatelé jen za náhradu budou potřebami opatřovati. Konečně prosili stavové, aby tento sněm byl r. 1644 poslední, ale zase nadarmo; neboť za krátký čas svolán opět sjezd a ke konci roku opět sněm, takže za jediné léto stavové čtyřikrát byli po-

*) Dle zajímavého přiznání obce Rakovnické k této berni u Wintra v Časopise Č. Musea 1889 str. 101.

hromadě a pokaždé povolovali nějaké berně a pomoci.

Nový sjezd svolán 9. září 1644 a zasedal do 19. t. m. Direktorem byl při něm opět nejv. purkrabí Jaroslav Bořita hrabě z Martinic. Císař dal sděliti shromážděným stavům, jichž se malý počet sešel, že nutno jest doplniti armádu a že by se měla v jednotlivých zemích dle počtu obyvatelstva provésti „rekrutýrka“ lidu; on však chtěl se místo toho spokojiti peněžitou pomocí a chtěl si vojsko najmouti jinde sám. Stavové svolili do sv. Havla (16. října) k tomu účelu sebrati trochu peněz: z poddaného po 1 zl. 10 kr., z obyvatel královských měst po 3 zl. 30 kr., z farářů nebo kollatorů po 1 zl. 10 kr., a v tomto poměru, proti berním jindy povolovaným, nevysokém, také z ostatních tříd obyvatelstva. Peníze se měly odváděti jednomu z nejv. berníků zemských a sice Václavovi staršímu Vratislavovi z Mitrovic a vrchnímu písaři téhož úřadu Františku Miseronovi. Ti pak přijaté peníze přímo měli odvésti císaři do Vídně, bez jakéhokoliv spoluúčastenství komory. Pak ještě žádal panovník o něco dávek naturálních pro vojsko, kdyby potřeba ukazovala a musilo se ho trochu po hranicích rozložiti pro zamezení nenadálých vpádů nepřátelských. Stavové poukázali na velikou neúrodu, zaviněnou mrazy, velikým suchem, krupobitím a rezem, nicméně svolili odvésti trochu žita do vojenských zásobáren v Praze, v Litoměřicích, Pardubicích, Hradci Králové a Chebu.

Všecky tyto prostředky a pomoci málo byly platny. Gallasovi vedlo se na bojišti severoněmeckém zle a nebezpečí nového nepřátelského vpádu den ode dne bylo větší. K tomu císař s celým dvorem v říjnu 1644 pro mor opustil Vídeň a odstěhoval se do Lince. Pokládáno to za chybu, protože jen ve Vídni prý bylo možno

zjednati větší půjčky peněžité, kdežto pobytem v Linci finanční obtíže vzrůstaly *). — Veškerá naděje opět složena v ochotu stavů v dědičných zemích. V Čechách nový sněm svolán 17. listopadu a zasedal téměř až do vánočních svátků. Královskými komisaři byli při něm Václav Euseb kníže z Lobkovic, František Matiáš hrabě ze Šternberka a Jan Jindřich Chanovský z Dlouhé vsi. Císař, aby na sněm větší a rychlejší vliv vykonati mohl, dal zříditi mezi Lincem a Prahou přímé poštovní spojení. — Unavující jest jednotvárnost sněmovních proposicí a odpovědí stavovských k nim. Dle obecných nářků zdálo by se, že jest všecko marno, a že ze země není již naprosto možno jakoukoliv pomoc vydobyti. Ale tuto vidíme naopak, že povoleny opět sumy vysoké! Ovšem, nikdy v této výši zcela a úplně nebyly odvedeny, ať si finanční úřady vymýšlely sebe chytřejší a přísnější prostředky proti nedoplatkům.

Sněm svolil dvojí velkou dávku peněžitou a vedle toho daň obilnou. Na „sesílení armády" povolena berně z usedlých poddaných, z měšťanů, farářů, židů, lenníků atd. v té výši jako v lednu 1642 i v listopadu r. 1643 (str. 293 a 375) a měla odvésti se ve čtyřech lhůtách do 16. července 1645 zvoleným nejv. berníkům. Na opevnění měst Pražských povolena na rok t. j. až do prosince r. 1645 daň nápojová a sice z vědra vína 1 zl., z pinty medoviny a kořalky 2 kr., ze sudu ječného piva 1 zl. 10 kr., ze sudu pšeničného či bílého piva 1 zl. Odvésti se měla buď přímo nebo skrze komorní úředníky rovněž nejvyšším berníkům (viz str. 285, 286). Na vydržování vojska povolena vysoká dávka obilná (žito i oves), kteráž měla se odevzdávati osobám

*) Koch I. 476. Zde však klade se odjezd císařův do Lince chybně k roku 1643.

od komory české ustanoveným, protože tomuto úřadu panovník veškerou správu nad profiantem svěřil.

Nesnáze bývaly s kraji Chebským a Loketským i hrabstvím Kladským. Obyvatelé jich, jak již praveno, neúčastnili se sněmů českých, nýbrž sněm rozvrhl na ně jistou kvotu z povolené sumy a panovník zjednal si pak její přijetí. Stavové nemile tento poměr nesli, hlavně u Loketska a Kladska, u nichž neviděli příčiny, proč se z krajské a zemské správy Čech vylučují. A proto žádali při tomto sněmu císaře Ferdinanda III., aby Loketsko a Kladsko byly připojeny ke krajům českým, stavové z nich přicházeli ke sněmům a sjezdům jako jiní obyvatelé a nečekali teprve na zvláštní komissaře, kteří by jim žádosti panovníkovy předložili, neboť nejsou prý, dokládali stavové, v takovém poměru ke království přivtěleni jako Morava a Slezsko. O Chebsku sněm nemluvil, tedy patrně postavení tohoto kraje, jakožto zástavy od říše, i na dále respektovati chtěl. Následkem žádosti sněmu Loketsko vskutku brzo potom vpočteno za kraj a přestalo se lišiti od ostatní země, s Kladskem však a Chebskem povedlo se to teprv v 18. století *).

Také na Moravě a ve Slezsku tímtéž způsobem vymahány vždy nové a nové berně, ač v obou těchto zemích o něco méně, protože obě na sklonku 1643 a po celý rok 1644 nacházely se ve stavu válečném.

Moravský sněm sešel se 2. a zasedal až do 18. prosince r. 1643. Předním komisařem byl při něm Jan Hartvik svob. pán z Nostic.

---

*) Sněmovní snesení ze 20. prosince 1644. — K tomu B. Rieger, Zřízení krajské I. 12. Rozcházím se jen v tom, že nevím o slibu císaře Ferdinanda III. v této věci, než jen o snesení sněmovním.

Stavové povolili 170 tisíc zl. na vydržování císařského vojska v Moravě rozloženého a pak na místě daně nápojové toliko po 5 gr. bílých z každého sudu piva, ku potřebám komorním*). Berně 170 tisíc měla se rozvrhnouti na giltpferdy, ale tak, že stavové děravý základ jich hleděli spraviti záplatou, rozdělivše statky i obyvatelstvo v jisté třídy a určivše, mnoho-li každý s to jest platiti. Dle toho pak berně se odváděla.

Pomoc tato nepostačovala. Již 29. února 1644. svolán do Brna sjezd k povolení „mimořádných sbírek" na vydržování vojáků v zimních bytech. „Mimořádnými sbírkami" rozuměla se daň z pronajatých krámů, od nájemníků, z cihelen, vápenic, hamrů, skelních hutí, kuchyní (kde se pro lid vařilo), papíren atd. Z těchto všech výslovně jmenovaných předmětů svolili stavové moravští pomoc takovou, jako povolena v Čechách v lednu téhož roku (str. 377); z některých jiných předmětů povolilo se na Moravě méně; ku př. z mlýnských kol na stálé vodě po 1 zl. 30 kr. na nestálé vodě po 45 kr., z pivovarských pánví tolik zlatých, kolik se najednou sudů piva v pánvi vařívá, z rybníků majících aspoň deset kop násady po 1 zl. V Čechách povolil se také plat od řemeslníků a sice jistou částku z každého tovaryše, který u mistra v práci byl; toho na Moravě nebylo. Za to však zde přijata daň z každé čtvrti vinohradu po 45 kr. a pak na lepší opatření vojáků pivem dvě měřice chmele z každého giltpferdu. Odvésti se měly tyto sbírky ve dvou lhůtách nejdéle do 16. května, a sice prostředkem krajských výběrčích do královského úřadu rentmistrovského **). Nepochybně, že také tento sjezd svolil

---

*) D'Elvert, Rebellion str. 649., Beiträge III. str. 9, IV. 227, 230, 131.

**) Veřejný patent (ze dne 4. března) ohlašující toto

vydržovati 1500 mužů při blokádě Olomoucké (proti Švédům); panovníkovi bylo milejší, jestliže mu stavové dali peníze a on si vojsko najal sám, nežli aby oni mu vojsko najímali. V tom smyslu se stalo také nějaké dohodnutí.

Od 16. listopadu do 3. prosince 1644 sněmovalo se na Moravě opět. Královskými komisaři byli při tom Hartman kníže z Lichtensteina, Albrecht Libštejnský z Kolovrat a Jan Jakartovský z Sudic. Stavové svolili na vojsko dávku obilnou (pšenici, žito a oves) a peněžitou. Tato obnášela 150 tisíc zl. rýnských *) a měla se zaplatiti ve třech lhůtách až do října 1645. Na jednu lhůtu přišlo 50.000 zl. a na jeden giltpferd rozvrženo z toho 125 zl. Počítáno tedy touto dobou toliko 400 giltpferdů na Moravě a stavové utvořili je, jak sami pravili, „dle nejmožnější rovnosti." Vedle toho k potřebám komorním svolen z každého sudu piva týž poplatek jako r. 1643.

Sněmy slezské (Fürstentage) měly postavení poněkud jiné než české a moravské. Česká dvorská kancelář v dorozumění s komorami dvorskou i slezskou připravovala pro ně proposice, při čemž toho času hlavně šlo o další svolení nápojové daně, kteréž koncem září 1643

---

usnešení u D'Elverta, Rebellion str. 521. Resoluce císaře Ferd. III. ze dne 11. června, tištěná tamže str. 531 vztahuje se po mém zdání také k tomuto sjezdu.

*) V regestech z knih dvorské komory (D'Elvert Beiträge IV. 248) praví se, že bylo 1644 povoleno na Moravě 170 tisíc. Mám však zrovna k tomuto sněmu po ruce současný úřední tisk celého snešení, a tam udáno jest 150 tisíc. U D'Elverta Rebellion str. 649 vydán jest krátký výtah z tohoto sněmu; avšak jen první odstavec na str. 650 až ke slovům „publicirt werden sollen" náleží k roku 1644, kdežto vše ostatní, od slov „Was aber zwölftens," patří k sněmovnímu snešení z r. 1649. Vydavatel neoznačil to, což musí vésti ke zmatkům.

docházelo. Snèmové slezští povolovali ji i na dále, ale jinak bývali velmi neochotní, ukazujíce k tomu, že u nich bez přetržení řádila válka a v zemi bylo vojsko buď cizí nebo císařské. Komora slezská tlačila za to jednotlivá knížetství velikým systémem akcízů a cel, zvláště při hranici polské. Výtěžky berní i příjmů komorních zůstávaly v zemi na pevnosti a vydržování četných stálých posádek v nich.

S touto činností sněmovní a vojenskou souviselo také vydání (1644, 2. ledna) všeobecného, pro všecka království a země platného pravidla pro stravování vojska, na základě náhrady dle předem ustanovených cen. Jiná činnost státní a opravná úplně se zanedbávala; jen ty záležitosti těšily se přízni, z nichž buď přímo nebo nepřímo kynul nějaký prospěch vždy peněz potřebné ústřední pokladně vojenské.

V první řadě provedeny některé změny v české komoře. President její Oldřich František Libštejnský z Kolovrat byl jak pověděno (str. 279) r. 1640 s ponecháním hodnosti pozbaven úředních prací, kteréž vzneseny na Jindřicha Wolfa Berku s titulem „direktora“ komory. Oldřich František z Kolovrat byl pak nepochybně r. 1642 jmenován presidentem dvorské komory ve Vídni a chtěl tudíž presidentství české komory i formálně složiti. Jednáno s několika šlechtici, jmenovitě s Adamem Pavlem Slavatou, aby převzal tento úřad *). Ale s nezdarem. Tudíž až do května r. 1645 presidentství dvorské vídeňské a české komory sloučeno bylo v osobě páně Kolovratově, ovšem tak, že záležitosti ko-

*) Vilém Slavata synovi 1643, 14. listopadu: Jest mluveno se mnou důvěrně, že by dobře bylo, aby tys byl praesidentem komory české; pravil jsem, že smejšlím, že to nepřijmeš, napiš mi své zdání (Archiv musejní). Ostatní zprávy o těchto proměnách z knih dvorské komory u D'Elverta Beiträge IV. 210, 227, 247, 260.

mory české nevedl president její, nýbrž direktor Berka. Teprve když Kolovrat podruhé podal resignací na úřad český, byla přijata, a dosavadní direktor Jindřich Wolf Berka 7. května 1645 stal se presidentem české komory *). Oldřich Kolovrat mezitím již r. 1644 stal se tajným radou, kterážto hodnost byla tehdáž pokládána v zemích našich za nejvyšší. — Komora česká dle přání císařova měla toho času především obrátiti zření na hornictví v Čechách; císař vyžádal si (1644 v dubnu) podrobnou zprávu o jeho stavu, nesnázích i nepořádcích při něm. Toho času neměla věc jiného účinku, leda že 3. června 1644 nařízeno, aby všecka horní města v Čechách dostala ochranné stráže (salvaguardia) a byla od ubytování i drancování vojenského osvobozena. Za tehdejších dob podobný rozkaz byl velikým dobrodiním.

Také v ostatních nejvyšších úřadech, dříve zemských nyní královských, události se r. 1643 a 1644 podstatné proměny. Smrtí nejvyššího hofmistra a appellačního presidenta Fridricha z Talmberka (1643, 13. října) uprázdnila se dvě místa a byl učiněn možným postup také pro jiné. Nejvyšším hofmistrem stal se dosavadní nejvyšší komorník Jindřich Libštejnský z Kolovrat, jeho místo zaujal svrchu zmíněný držitel dvojího presidentství Oldřich František z Kolovrat, kterýž tím dostal ještě třetí úřad, ale nepodržel ho dlouho. Když se stal tajným radou, složil nejvyšší komornictví a obdržel je pak 1644 Sezima hrabě z Vrtby, dosavadní nejvyšší sudí. Appellačním presidentem stal se 1643, 4. list. po Talmberkovi Bernard Ignác

*) U D'Elverta Beiträge IV. 224 připomíná se Berka jakožto „Kammerpräsident" již 1643, 1. října, ale to jest omyl, jak viděti z intimátu císařského ze dne 7. května 1645 tamže str. 247.

hrabě z Martinic, ale jenom na rok; jakmile se uprázdnilo po Vrtbovi nejvyšší soudcovství, dovedl je sobě zjednati, byv jmenován k němu 9. srpna 1644 mimořádným způsobem; císař totiž nedal si ani předložiti dobré zdání od místodržících, jak by se ten úřad obsaditi měl. Appellační presidentství po Martinicovi obdržel Jan Hartvik svob. pán z Nostic *). Nejvyššímu kancléři Vilémovi Slavatovi dopadala r. 1643 třetí pětiletá lhůta jeho úřadování: Slavata připomenul to panovníkovi, jak obnovené zřízení předpisovalo, a dostal od Ferdinanda III. za odpověď: „Můj Slavato, dokud jsem já a vy živi, nemá nás toliko smrt rozloučiti."

Důležitou proměnu způsobila nová instrukce pro královský soud appellační v Praze, vydaná Ferdinandem III. v Linci 26. listopadu 1644 **). Obnovené zřízení zemské velmi malé zmínky činí o appellačním soudě (článek F. 73., o presidentovi A. 32, 33, o naučení v „útrpných

*) Paní Silvie Černínová psala o těchto proměnách ne sice docela přesně, ale za to dosti podrážděně manželi svému Heřmanovi hraběti Černínovi takto: Nepochybuji, než že jste ráčili slyšeti o té mutaci v ouřadech; pan nejv. komorník je tajná rada, pan sudí na jeho místě a pan Bernard nejv. sudím, p. Nostic presidentem u appellací; o p. Bernarda aniž o zdání neptali, než sprosta ho tím udělali, presidentství oboje p. Franc drží: to jsou ti vyvolení lidé. (Dvorský, Písemné památky žen str. 296). — Heřman Černín přišel přitom, jak se choť jeho obávala, velmi zkrátka. Vykonal nebezpečné poselství do Cařihradu a stal se pak 1645 nejv. sudím dvorským, kterýžto úřad v hierarchickém pořadí byl na sedmém místě.

**) Vytištěná u Schmidta, Monographie des böhm. Appellationsgerichtes str. 55—83, a také v Auerspergově starším spisu o appellačním soudě atd. — Viz také D'Elvert Rebellion str. 533. — O appellačním soudě, jeho vzniku a vývoji nejlépe pojednal prof. Dr. E. Ott v Beiträge zur Receptionsgeschichte des römisch-canonischen Prozesses in den böhm. Ländern str. 210—228, 270, 271 atd. atd.

věcech" R. 8 atd.), protože od počátku svého čistě byl zeměpanský a tudíž podlehal toliko svrchované vůli panovníkově bez ohledu na sněmy anebo jiné vlivy stavovské. Když obnoveným zřízením řád soudnictví zemského postaven na jiný základ, musilo ovšem také dojíti k jistým proměnám při soudě appellačním, kteréž provedeny částečně reskriptem ze dne 29. listopadu 1628 a pak všestranně a důkladně svrchu vzpomenutou instrukcí z r. 1644. — Reskriptem z r. 1628 někteří nedbalí a nebo neschopní členové appellačního soudu s ponecháním titulu ze služby propuštěni, a pro příště nařízeno, že na místě dosavadních 14 nyní má býti 16 rad. Jestliže již v době předbělohorské při appellačním soudě důraz kladen na odborné právnické vzdělání, nyní stalo se to měrou ještě větší; neboť z oněch 16 rad 8 musilo býti doktorů práv a druhých osm mělo sice býti vzato ze stavu panského nebo rytířského, avšak s náležitou kvalifikací, na základě zvláště předepsané zkoušky. Pak zvýšen plat appellačních rad ze čtyř na 6 set kop míš. ročně.

Instrukce ze dne 26. listopadu 1644 zavírá v sobě 24 články, jimiž v ohledu formálním i věcném appellačnímu soudu předepsána podrobná cesta i směr činnosti. Obecné důležitosti jsou následující ustanovení:

Při appellačním soudě měli býti za rady ustanovováni především obyvatelé ze zemí koruny české, kteří vedle vědomostí odborných a zkoušky (dle předpisu z r. 1628), musili býti mocni jazyka českého a německého; pro expedici appellační měli býti od císaře jmenováni dva sekretáři, jeden český, druhý německý, kdežto ostatní úředníky expediční mohl jmenovati president v dorozumění s kollegiem rad. Musili býti ustanoveni nejméně dva registrátoři, jeden český, druhý německý, a 4 kancellisté,

u nichž žádala se znalost obou jazyků a pěkné písmo.

K soudu appellačnímu docházely právní pře dvojího druhu: a) žádosti o poučení ve věcech trestních, b) odvolání z rozsudků městských soudů v záležitostech civilních. V obou směrech předepsáno podrobně, jak se mají došlé spisy předkládati presidiu, přidělovati referentům, jak brzo vyřizovati, při čemž při poučení v trestních věcech stanovena lhůta nejdéle 14 dní. — Ze Slezska přicházela odvolání nejen od měst ale ode všech nižších soudů vůbec, a protože v soudnictví tamějším byla veliká rozmanitost, ponechána lhůta ku provedení appellací slezských na nejdéle do 4 měsíců. — Velmi přísně měl appellační soud bdíti nad tím, aby při soudech městských, od nichž šlo odvolání, zavládlo řízení písemné; odvolání v processu, který by ústně se byl projednal, nesmělo se přijímati, a město, které by trpělo ústní řízení, mělo císaři býti oznámeno k citelnému potrestání. Rovněž tak appellační soud měl bdíti nad tím, aby u soudů městských zavládla v jazykové otázce zásada, kteráž provedena obnoveným zřízením u všech ostatních soudů, totiž ta, že němčina připouští se za jazyk soudní vedle češtiny ve všech městech. Jestli obžalovaný uměl obě řeči, bylo volno soudci vyslechnouti ho ve kterékoliv z nich; znal-li jen jednu, musil v té býti vyslechnut, žaloba v ní sepsána a celý process v téže řeči, ve které započat, proveden. Na venek tedy zachovati měl appellační soud rovnoprávnost jazykovou čili úplný utrakvismus, uvnitř však referáty o processech a relace ze spisů měly se podávati vždy („allezeit“) po německu *). — Další odvolání k panovníkovi čili revise processu nedopouštěla

---

*) Této jazykové stránky dotkl se obšírněji Bidrmann v Geschichte der öst. Gesammtstaatsidee I. 162.

se, když rozsudek první instance byl u appellačního soudu bez proměny potvrzen.

Rovněž předepsáno jak se mají odbývati sezení appellačního senátu. Kollegium rad zasedalo v jednom společném senátu. Toliko pro běžné záležitosti menšího dosahu mohlo rozstoupiti se ve dva nebo tři senáty. Podrobně určeno, v jakém pořádku mají se kusy vyřizovati, jak se má hlasovati, jak rozsudky sepisovati a stranám vydávati, jaké taxy smějí se bráti a jak při processech bdíti se má, zdaž nejde o nějaký interess fiskální; bylo-li tomu tak, mělo se hned na příslušná místa ke komorám nebo rentmistrovskému úřadu na Moravě učiniti sdělení. Vedle toho dávala císařská instrukce naučení, o vzájemném poměru appellačních rad k sobě i k presidentovi, o dovolené, o soudních prázdninách a dnech, kdy se má zasedati, o zachovávání úředního tajemství atd. Ač dle podstaty appellačního soudu samo sebou se to rozumělo, přece zvláště doloženo, že processy, v nichž šlo by o právo veřejné, nepatří před appellací, a nemají býti přijímány, nýbrž strany odkazovány s nimi buď k české dvorské kanceláři nebo k místodržícím. — Na tomto základě zůstával pak appellační soud Pražský až do druhé polovice XVIII. století, ovšem s četnými dodatky a proměnami dle časových potřeb a nabytých zkušeností.

Místodržící zpraveni zvláštním přípisem ze dne 2. prosince 1644 o nové instrukci pro appellační soud a nařízeno jim, aby nad ní ochrannou ruku drželi a appellační soud podporovali. Při tom žádal jich panovník o dobré zdání, zdaž neměl by se vydati doplněk k článku R. 8. obnoveného zřízení, kde se mluví o poučení při trestních věcech. Císaři zdálo se, že městské soudy trestní právomoci velmi zneužívají a že by se jim mělo předepsati, že jen tehdáž nemusí hle-

dati poučení o trestu, kde zločinec byl při samém skutku dopaden, a kde přečin nebo zločin je samozřejmý. Ve všech jiných případech zdálo se císaři, že by města vždy měla o poučení žádati. — Poznání toto teprve později všeobecně proniklo.

Z drobných záležitostí zajímalo císaře především rozšíření panenského kláštera sv. Jiří na hradě Pražském. Když v listopadu a prosinci 1644 zasedal v Praze sněm a již přijal proposici královskou i učinil svolení, došly z Lince dva listy od Ferdinanda III. s důtklivou žádostí, aby stavové povolili potřebnou sumu peněz k zakoupení sousedního domu. kterýž k úřadu nejvyššího písařství náležel, pro rozšíření příliš těsného a následkem toho nezdravého kláštera sv. Jiří. Stavové svolili k tomu účelu jistou berni, kteráž vybírati se měla od kapitalistů peníze na úrok půjčujících, z prodaného omastku (másla, sejrů), příze a plátna. Bylo vypočteno, že berně ta vynese 5000 kop míš. Za ty měl se pro písařský úřad nový dům koupiti, anebo úroky z kapitálu k dobrému téhož úřadu vypláceti. Co by berně přes 5000 vynesla, mělo pannám u sv. Jiří dáno býti na potřebné zařízení rozšířeného kláštera. Jeden z důvodů, který při povolení této docela mimořádné dávky rozhododal, byl, aby císařová a králová česká, když do Prahy přijede, měla lepší příležitost k vykonávání své pobožnosti v témž klášteře nežli dosud.

Již v srpnu 1641 usnesli se stavové na sjezdu (str. 1118) o jistá opatření na ochranu zvěře. Ta dle všeho špatně zachovávána, protože panovník naříkal si, že, když do Čech přijede nemá co a kde by honil. Stavové chtějíce, ab král měl v zemi „vždy lepší a veselejší krato chvil“ usnesli se v prosinci 1644 na sněmu, ž po celý rok není dovoleno laní honiti, střílet

nebo chytati, a pro honbu na jeleny určen čas od sv. Jana Křtitele (24. června) do sv. Havla (16. října). Mimo tento čas bylo to zapovězeno. Kdoby se proti zákazu přečinil měl býti postaven před místodržící a trestán osminedělním vězením anebo pokutou 10 kop. Pakli by vrchnost měla vinu na tom, musila ona složiti pokutu 40 kop míš. Polovice těchto peněz měla připadnouti udavači, polovice na chudé lidi do špitálů.

* * *

Na Moravě mezitím po celý rok bojováno proti Švédům, usazeným v Olomouci a v několika jiných městech. Valaši konali Švédům dobré služby, dodávajíce jim, jmenovitě do Olomouce, hojné potravy. Mírné pokusy vojenských velitelů císařských o roztržení tohoto spolku nedařily se, a proto generál Puchheim vystoupil proti Valachům vojensky *). Z Prostějova vytrženo koncem ledna 1644 k Holešovu a do kraje Vsackého; asi 700 Valachů ve spojení se Švédy a lidmi Rákóczovskými z Lednice postavili se na odpor, byli však rozprášeni. A teď ve Vsetíně i okolí nastalo strašné trestání. Valaši r. 1627, když proti nim jakožto „zatvrzelým kacířům a zpronevěřilcům“ vydána „generální exekuce“, zavázali se reversem, že na příště zachovají poslušnost a oddanost, a kdyby ne, mělo proti nim dokročeno býti ohněm a mečem. Tato slova reversu se teď splnila. Odbojníci byli schytáni a kati, kteří vojsko Puchheimovo provázeli, nestačili mučiti, věšeti, stínati a čtvrtiti. Když nebylo dost ši-

---

*) Začkovicovy Olomoucké Paměti str. 484; Přenského Paměti kraje Hradištského vydané ve sbírce Mähr.-schl. Chroniken str. 362, dopisy Puchheimovy u Dudíka Schweden str. 101, Beckovského, Poselkyně II. 3, str. 299 a násl. (omylně k r. 1642) Václavkovy Dějiny města Vsetína str. 192 a j. v.

benic, užíváno stromů při silnicích; konečně i někteří, aby to šlo rychleji, zastřeleni. Asi 200 Vsacanů popraveno, mnoho jiných spasilo se útěkem do Uher. Obce Vsacké musili vydati od sebe nový revers, že k odboji byli svedeni od svých kazatelů a že pod přísahou živým Bohem pro budoucnost zachovají věrnost Jeho Milosti Císařské. Vůdcové lidu valašského Kovář, se synem a Roman ze vsackých pasek, odvedeni s jinými zvláště podezřelými a zpronevěřilými do Brna. Cestou s nimi tak nakládáno, že mnozí pro mdlobu nemohli ku předu. Ti na nejbližších stromech pověšeni. V Brně zasedl zvláštní soud, jehož předsedou byl Jan hrabě Rotal. Všickni obžalovaní buď kolem lámáni, nebo na kůl vbiti, věšeni a stínáni. Valašské obyvatelstvo exekucí a útěkem ze země prořídlé ještě se stenčilo, když hrabě Rotal po dobrém i násilně rozsazoval je po panstvích na Holešovsku a Napajedlsku, aby grunty své zalidnil. — Osudy Valachů staly se také předmětem písní, složených v Olomouci od minority Začkovice, kteréž na delší dobu znárodněly. Písně „Pásly kozy Valaši v Romanovém salaši“ a pak „O! Romane, Romane, náš valašský hejtmane“ i po Čechách byly známy.

Švédům ubylo touto událostí důležité podpory a ocitovali se uprostřed nepřátelské země ve stavu špatném. Ze Šternberku odešli, na Sovinci obléhalo je vojsko německého řádu rytířského, v Olomouci a v Uničově byli tak stísněni, že se brzký pád neb aspoň vzdání na smlouvu dalo předpokládati. Ale události uherské zničily tyto naděje. Sedmihradský kníže Rákóczy po dlouhých odkladech, maje volnost akce od porty turecké zabezpečenou, počátkem ledna r. 1644 svolal sněm své země, vyžádal si pomoc brannou i peněžitou a ohlásil zřejmě válku proti císaři. Počátkem února vytrhl do pole a vydal

válečný manifest, plný zvučných řečí o svobodě politické a náboženské, kterýž způsobil v obecném lidu veliké hnutí proti Ferdinandovi III. Rákóczy dělal veliké pokroky, vojsko se k němu hrnulo, města vzdávala. Byl strach, že nepřítel záhy bude na Moravě a ve Slezsku. Zde zejména pořádné opatření tak zvaných „Jablonkovských šancí“ bylo přední starostí vlády.

Císař hleděl tomuto nebezpečí předejíti dvojím způsobem. Rychlou pomocí od stavů v jednotlivých zemích povolenou sebráno asi 12000 mužů, s nimiž vypraveni generálové Götz ze Slezska a Puchheim z Moravy do Uher*). Pak šlo o to, aby porta byla náležitě o stavu věci poučena a zapověděla Rákóczymu, jakožto vasallovi svému, vésti boj proti císaři. K tomu cíli vypraveno mimořádné vyslanectvo do Cařihradu, jehož náčelníkem byl dobrý znalec východních zemí pan Heřman hrabě Černín z Chudenic, kterýž příhody tohoto poselství v českém jazyku vypsal ve způsobě denníku **). — V obou směrech se císaři povedlo. Götz a Puchheim byli sice dosti

---

*) O přípravách k boji viz naše vypravování str. 378 a Dudíka Schweden str. 102 pozn. Co se zde cituje z listu 1644 11. května o pobytu císaře Ferdinanda III. v Praze zakládá se na omylu; panovník toho času v Praze jistě nebyl.

**) Česká vydání jeho jsou dvě; jedno je neúplné, druhé ne docela správné. Za to máme dva německé překlady; jeden z nich (doslovný), od F. Tischra vydaný, s četnými důležitými instrukcemi a listinami poselstva se dotýkajícími, má titul: Zweite Gesandtschaftsreise des Grafen Hermann Czernin von Chudenic nach Constantinopel im J. 1644. (bez jména vydavatele a bez roku; vydáno 1879.) Také J. Jireček o tom psal v Oest. Revue 1863. — Cesta Černínova způsobila mnoho hluku v tehdejším politickém světě; Theatrum Europ. V. 323, 338 a násl. dovedlo si o ní opatřiti zprávy docela věrohodné. Také Vilém Slavata, jak z dopisů v archivu musejním viděti, míval podrobné zprávy o všem jednání Černínově.

neschopni generálové, kteří mimo to v Uhrách s velikými nesnázemi zápasili*), ale Rákóczy, tento veliký hrdina ve slovích, ukázal se býti ve skutcích ještě neschopnějším nežli oba velitelové císařští. Vítězný pochod jeho byl tudíž záhy zastaven; došlo ku příměří a ku mírnému jednání, kteréž započalo v Trnavě. Se strany císařské účastnili se ho Gerhard z Kvestenberka a Tiefenbach. V Cařihradě obratný a opatrný Černín dovedl také portu poučiti ve smyslu císaři příznivém a obdržel určitý slib, kterýž také splněn, že Rákóczymu další vedení války bude zapovězeno. Tak se vše klonilo v těchto stranách k míru: avšak nešťastné válčení Gallasovo v Němcích úplně zvrátilo zdárné počátky jednání.

Mezi tím co Götz a Puchheim byli v Uhrách, ulevilo se trochu Švédům na Moravě. Zůstaveno zde proti nim něco málo stálého vojska, větším dílem válčeno jen se zemskou hotovostí. Velení se mnoho střídalo; posledně měl je hrabě Burian Ladislav z Valdšteina, kterýž v červnu 1644 stáhl také v jedno císařské posádky z Kyjova, Jihlavy a Brna. I za těchto slabých sil ztráceli Švédové své posice a sama Olomouc byla ohrožena; jednou málo chybělo a byla by se dostala do rukou císařských, přičiněním bernardinského mnicha P. Michala, rodilého z Pomořan. I o pravidelné obléhání pokusil se Valdštein ne bez naděje, že mu město vzdáti se musí. Od června až do října neoblomně setrval při hradbách Olomouckých. Ale nic necharakterisuje poměry státní pokladny lépe než ta okolnost, že 2000 zlatých k jednomu útoku na Olomouc potřebných nebylo možno sehnati a že musil císař sám dopi-

---

*) Vedle zpráv u Dudíka Schweden str. 102, dopis Filipa Mansfelda velitele v Rábě ze dne 20. srpna 1644 z pozůstalosti páně Donebaurovy.

sovati o ně, aby byly vyplaceny ve formě anticipace čili berní splátky, před uplynulou lhůtou složené! Nicméně není nejmenší pochybnosti, že švédskému panství na Moravě byl by býval r. 1644 učiněn konec. Osudný obrat války v Dánsku a v Německu i zde způsobil nešťastnou proměnu.

Jest pochopitelno, že na Moravě po celý tento čas málo mohlo se státi pokroků neb oprav ve veřejné správě. Bylať země „ve stavu války" a mimo nářky na vojáky neslyšeti téměř jiného zvuku. — Pro další právní stav důležitější jsou jen dvě r. 1644 zavedené novoty. První z nich dotýká se volného kšaftování kněží a farářů, druhá úpravy řádu úpadkového čili konkursního.

Biskup Olomoucký, arcikníže Leopold Vilém, těžce nesl, že právní poměry katolického kněžstva na Moravě, ač obrat náboženský téměř byl proveden, pořáde ještě jsou neurovnány a ve mnohém neliší se od postavení kleru z doby úplné odvislosti od farních patronů před r. 1620. Zejména tvrdým a obtížným se mu zdálo býti, že farářům nebylo dovoleno o jmění svém učiniti poslední pořízení dle vlastní vůle. Arcikníže Leopold Vilém předložil věc císaři a Ferdinand III. „podal to" na stavy moravské na sněmě 14. listopadu 1644 shromážděné. Ti usnesli se svoliti k žádosti císařské, takže farářům na příště volno bylo kšaftovati dle libosti, ale třetinu jmění musil každý odkázati tomu kostelu, při kterém smrtí sešel. Zemřel-li farář bez pořízení bylo ustanoveno, aby jedna polovice pozůstalého jmění připadla kostelu, druhá nejbližším krevním příbuzným. Není-li těchto, měl podíl jejich připadnouti ku zbožným nadáním („ad pias causas") *).

---

*) Současný tisk snešení sněmovního; D'Elvert, Rebellion str. 533.

O tom, ke kterému soudu přísluší úpadky čili konkursy, byl na Moravě spor mezi tribunálem a soudem zemským. Tribunál, ukazuje k instrukci z r. 1636 (str. 42), dle níž směl přijímati žaloby a souditi o dluzích, vztahoval toto právo také na ty, kdož pro dluhy upadli do konkursu. Císař Ferdinand III. vyžádal si o věci dobré zdání z několika stran a rozhodl 2. května 1644, že konkursy nemají přísluševi k tribunálu, protože jest jinými právními a politickými věcmi příliš zanešen a protože jde o to, aby na Moravě zachována byla jistá rovnost s Čechy; poněvadž pak zde konkursy vyřizují se od menších úředníků zemských při deskách, jest také na Moravě radno a žádoucno, aby vyřizování konkursů deskám t. j. zemskému soudu bylo zůstaveno. Téhož dne, kdy rozhodnutí toto bylo učiněno, vydán řád konkursní pro Moravu *), kterýž zapsán mezi normalie tribunálu moravského a zůstával pak v nezměněné platnosti až do r. 1709. Podrobným výkladem jeho nemožno nám v tomto spisu se zabývati.

Torstensonův vpád do Čech. Bitva u Jankova 1645.

Gallasovo tažení za Torstensonem do Dánska náleží k nejsmutnějším zjevům třicetileté války. Gallas v zápase s nepříznivými poměry ukázal naprostou skleslost ducha a neschopnost. Vojsko jeho, jakmile opustilo Čechy, trpělo hlad a bídu,

*) Cridaordnung für Mähren ze dne 2. května 1644 vydán dvakráte: prvně od Weingartena, pak dle normálií tribunálních od D'Elverta, Rebellion str. 526—531. O zástavním právu na daně dle tohoto řádu několik poznámek u D'Elverta Finanzen str. 292 dle Lukschе, Altes u. neues Recht in Mähren.

z čehož povstávalo mnoho nemocí a denně ubývalo vojáků četnými desercemi. Mimo to ve vlastním vojenství dopouštěl se Gallas chyby za chybou. Torstenson zatím Dány zastrašil a ponechav dokonání války svým podvůdcům dal se na rychlý pochod do Sas z patrným úmyslem vpadnouti do Čech. Zde od srpna 1644 toto nebezpečí se tušilo a císař prosebně dožadován, aby Gallase rychle k obraně země do Čech povolal *). Ferdinand III. byl by to rád učinil, ale Gallas byl s armádou v tak bídném stavu a k tomu ze všech stran od nepřátel zaskočen, že na něho a chatrné zbytky vojska jeho v nejmenším se nebylo možno bezpečiti. Pozbylť dohromady již přes 6000 mužů a sám přiznal se v říjnu císaři, nepřijde-li mu brzo nová nějaká armáda ku pomoci, že pokládá se za ztracena. Onemocněl z toho povážlivě a, aby zapomněl na trudný svůj stav, denně se opíjel. Císař rychle povolal Götze z Uher k ochraně Moravy a Čech, a pak spěchali poslové do Bavor, aby císařského generála Hatzfelda přiměli k bezodkladnému tažení do Čech a ku převzetí velitelství. Rovněž tak měla se žádati pomoc vojenská od bavorského kurfiřta.

Gallas v největším zoufalství uchýlil se do Magdeburka. Podvelitelé opustili ho a na vlastní pěst hleděli prodrati se do Čech, nebo k armádě Hatzfeldově. On sám nevěděl si rady; když o vánocích 1644 z Magdeburka se hnul ku předu, byl u Wittemberka od generála Königsmarcka poražen a s bídným zbytkem sotva 2000 mužů uchýlil se do Čech, kdež hned vrchní velitelství složil, neboť Hatzfeld již byl na jeho místě za vojevůdce císařského vyhlášen. — Švédové byli Gallasovi v zápětí, ba některá část

*) List Silvie Černínové ze dne 27. srpna u Dvorského Památky žen str. 295.

jízdy ho i předstihla a před samými vánocemi dostala se do Čech, obsadila Přísečnický průsmyk 5 pluky, vpadla do Jáchymova a hned do krajů Žateckého, Litoměřického a Rakovnického posílala listy o výpalné a šacunky *). Šlechta i obecný lid v houfích z krajiny Chomútovské, Žatecké a Lounské prchal do Prahy, ano mnozí se statky svými i do Bavor se utíkali. Pohorská města česká v Krušných horách musila o Novém roce 1645 odvésti již kontribuci vojenskou Švédům do saského Annaberku. — Zatím nebezpečí, že by celá armáda švédská v zápětí vtrhla do Čech, nebylo: Torstenson pro těžkou churavost zdržel se skoro s celou armádou po 3 neděle v Sasích.

Císař zpraven byv o tom, co se děje, po některém přemítání vypravil se 18. ledna 1645 s arciknížetem Leopoldem Vilémem (ale bez císařovny) z Lince do Prahy. Před odjezdem vykonána ráno slavná pobožnost u obrazu P. Marie Boleslavské, kterýž císař sebou ustavičně vozil, a pak vydáno se na cestu. Do Prahy přijeli

*) Tak na rozdíl od zpráv Dudíkových Schweden str. 110 vypravuje se nejen ve Theatr. Europ. V. 484, 496, nýbrž i v dopise (ze dne 24. prosince 1644) paní Silvie Černínové (Dvorský Památky žen str. 296), kteráž o těchto věcech dobře byla zpravena, protože sídlila na Petršpurce v Žateckém kraji a odtud s jinými prchla do Prahy při zprávě o vpádu nepřátelském do země. Paní Silvie píše také téhož dne, že Hatzfeld již jest „komandantem“ v Čechách. Též Kosinův zlomek pamětí Slanských (ve výr. zprávě Král.-Hradeckého gymnasia 1883) v témže smyslu píše, jen že klade dobytí Přísečnice k 28. prosinci. Ale i v tomto znění jest zpráva jeho bližší udajům Silvie Černínové než zprávám u Dudíka. — V archivu Harrachovském (Sborník Historický I. 32, Krásl Harrach 539) jest dokonce list, že Torstenson 6. prosince (t. j. 16/12. dle nového kalendáře vypsal kontribuci v Čechách. To jest ovšem datum nápadně časné, kteréž není v souhlase s ostatními zprávami. Či týče se kontribuce jinde a ne v Čechách vypsané ?

dne 24. ledna *). Generál Hatzfeld měl za povinnost rychle sformovati armádu ze sboru, který sebou z Bavor přivedl, ze sboru Götzova z Uher povolaného a ze zbytků armády Gallasovy. Císař osobně bděl nad rychlým vykonáním těchto rozkazů. Již před tím 5. ledna vypraven Frant. Harrach do Sas a Montecucoli do Bavor o spěšné poslání pomocí, po případě o peníze. Také jiní zámožnější šlechtici v Čechách žádáni o půjčky, jako Colloredo, Morzin, a sám arcikníže Leopold Vilém. Vše obráceno na doplnění šatstva, koní, zbroje i děl pro zbytky vojska Gallasova a armádu Hatzfeldovu. Šaty a boty hlavně židé musili dodávati na účet berně. Také proveden mustrunk všeho zbraně schopného obyvatelstva pražského, kteréž tehdáž ubytováním mnoho vytrpělo; neboť na jednoho souseda přicházelo den po dni 50 až 60 vojáků.

Torstensou 26. ledna 1645 vešel do Lipska a dal rozkaz generál-majorovi Wranglovi, aby jakožto vůdce předvoje přímo do Čech táhl. Posádka Přísečnická, Jáchymovská a Annaberská spouštěla se již až do Žatce, kterýž 12. ledna musil dáti se pod plat, a pak drancováno i žádáno výpalné až i ve Slaném, odkudž následkem toho všickni obyvatelé prchli ku Praze. Louny 25. ledna trvale od Švédů obsazeny. Wrangel dal se hned na pochod; 31. ledna byl již v Přísečnici a stihl až do Kadaně, kamž došel za ním rozkaz od Torstensona, aby se postavil u Chebu a nespouštěl se v žádný boj, protože válka přenese se brzo do Bavor a Rakous. Wrangel držel se tedy tiše a obsadil toliko města Chomútov, Žatec, Most, Slaný. V Mostě

*) List Slavatův dto. v Linci 18. ledna 1645 (archiv musejní) a dopis císaře Ferd. III. Černínovi 17. ledna 1645 ve Zweite Gesandtschaftreise str. 158. Theatrum Europ. V. 496 atd. Není však co do zpráv se strany císařské povždy spolehlivé.

hrad se bránil, jen dolejší město podlehlo. Později i také zámek dostal se Švédům do rukou a drželi ho až do r. 1648. Pak také Litoměřice od Švédů obsazeny a klášter Doksanský vypálen. Jeptišky uprchly do Prahy. — Dne 8. února Torstenson sám přijel do Kadaně a přinesl Wranglovi povýšení za polního zbrojmistra čili generála nad děly. V okolí Litoměřic přišlo ihned ke drobným bojům mezi vojsky a na všech stranách ke hrůzám tehdejšího válčení.

Již z Lipska jednal Torstenson s Rákóczym, žádaje o poslání 4—5 tisíc lehké jízdy na Moravu, aby se zde spojila se Švédy. Torstensonův záměr byl, císařská vojska až do jara nejrůznějšími pochody unavovati a v letě je pak zničiti. Rákóczy mezi tím měl s jízdou svou operovati na Moravě a zásobovati posádku švédskou v Olomouci. Slibovány mu za to hojné peníze (subsidie). — Pro špatné počasí a nejistotu cest musilo vojsko švédské zůstávati v Kadani až do 17. února. Toho dne po slavných bohoslužbách dán teprv rozkaz k dalšímu pochodu, při čemž velitel švédský změnil poněkud svůj plán. Chtěl nyní dokročiti přímo proti armádě císařské, donutiti ji k bitvě, a nebo zmocniti se pevného některého místa na Labi neb i Dunaji a odtud hubiti dědičné země císařské. Účel tento byl však zakrýván a šířena pověst, že Torstenson směřuje od Chomútova k Litoměřicům. Císařští však záhy o opaku byli zpraveni a již 4. února dal císař potřebné rozkazy, kde mají Hatzfeld a Götz spojiti se s bavorským generálem jízdy Janem de Werthem. Oba rozkaz vykonali; Götz po těžkých pochodech a oklikách přes Jesenici dostal se ke Příbrami, kdež stál již 17. února.

Torstenson 18. února opustil Kadaň, dav ještě před odchodem na dobro vypáliti Most. První noc strávena ve Vilemově (Willomitz). Na

zejtři a v následujících dnech bral se pochod přes Neuhof, Chýši, Žlutice k Touškovu (19. až 21. února), na míli cesty od Plzně. Most přes řeku Mží byl od císařských již dříve porouchán a teprv když 22. února spraven a na pochodu dalším nalezeny brody u Dobřan, pokročeno ku Přesticům *), Švihovu a Klatovům. Švihovský zámek byl bráněn několika jezdci císařskými a odepřel vzdáti se. Za to městečko vypáleno. Do Klatov stihla švédská armáda ještě 24. února večer. Po celý pochod vojsko bylo tak zformováno, aby každý okamžik mohlo podstoupiti bitvu. Jednotlivé oddíly jízdecké však rozprášily se skoro po celé zemi, tak že ku př. i v okolí pražském se vyskytovaly na loupežích.

Velitel císařský Hatzfeld stál po některý čas v Kocově (Gotschau) v Plzeňsku, k vůli spojení s Bavory a se zbytky vojsk Gallasových. Odtud, vida postup Švédů, hnul se k Zelené hoře a spojil s Götzem, kterýž přitáhl od Příbramě. Aby Švédům zamezil další pochod od Klatov na jih, vyhrnul se rychle k Plánici a Horaždějovicům. Neboť již bylo patrno, že Torstenson míří do Rakous, chtěje hledati spojení se šlechtou i sedláky hornorakouskými, kteří prostředkem plukovníka Dörflingera žádali od něho náboje i zbraně a chtěli současně povstati proti svému panovníkovi a spojiti se se Švédy, jakmile do země vtrhnou. Torstenson jim pomoc sliboval. Císař Ferdinand III. zvěděv záhy o tom měl starost, že Švédům od

*) Dudík Schweden str. 114 zkroucené jméno Prtzesnitz vykládá za Březnici. Ale pouhý pohled na mapu ukazuje, že Švédové nemohli přijíti do Březnice, nýbrž do Přestic. — Zprávy švédské a císařské relace ve Theatrum Europ. i mapa ukazující pochody Torstensonovy (přidaná k VI. dílu Theatr. Europ.) co do jmen místních plny jsou chyb, často docela nesrozumitelných. Proto také byl jsem nucen vypustiti z vypravování takové jednotlivosti, kteréž by příliš obšírného výkladu potřebovaly.

Klatov podaří se přes Budějovice do Rakous vtrhnouti a nebo po tak zvané zlaté stezce k Dunaji; proto do Rakous rychle dáno trochu vojska, a císařovně do Lince poslány instrukce, jak by se měla brániti a vypátrati náčelníky povstalecké mezi sedláky *). Rovněž v Budějovicích i v Táboře posádky o všem zpraveny, aby dovedly se brániti, ať již Torstenson se uhne na jih anebo na východ směrem k Moravě **). Všecky posádky císařské z Hradecka, Chrudimska a Čáslavska svolány do Prahy a poslány na Zvíkov, aby odtud připojily se k Hatzfeldovi dle potřeby a okolností. Císařská armáda byla dle všeho v tuto chvíli větší nežli švédská, a majíc na blízku, v Budějovicích, v Táboře a ve Vltavotýně, plné zásobárny, měla se na všem lépe nežli nepřítel.

Dne 25. února Torstenson vytáhl z Klatov přes Nalžovy a Sušice k Horaždějovicům. Avšak zde stál již Hatzfeld a sice tak, že přešel na pravý břeh Otavy a dobře se zatarasil. Hned

---

*) Důležitý list císaře k císařovně dto. v Praze 25. února 1645 z pozůstalosti páně Donebaurovy. O spojení sedláků se Švédy píše se tam: „Ich habe E. May. nit bergen wollen, wie dass der Feindt mit seiner ganzen Macht, in diesem meinem Königreich Böheimb, bey Pilsen vorübergegangen u. sich gegen Klatau gewendet, etwa... gar ins Landt ob der Ens durchzubrechen, vnd alda mit hülf der Pauren sein Glück weitèrs zu suchen, inmassen dieselben wie ich Nachricht habe, gewisse Persohnen an den Schwed. Oberst Dörfling, so von dortenhero gebürtig, abgefertigt, vnd er solche an den Torstensohn mit schreiben remittirt haben, der Feindt auch etliche Vässer mit Pistollen... selbige Pauren zu bewaffnen mit sich führen soll etc."

**) Vilém Slavata synovi z Lince dto. 1. března 1645: Z Krumlova přišli zlé noviny, že Torstenson s armádou svou u Horaždějovic byti a odtud že by chtěl anebo k Tejnu a potom do Moravy, anebo k Budějovicům a sem do Vrchních Rakous táhnouti. Z Krumlova lidé prchají do Passova. (Archiv musejní.)

začala střelba s obou stran, a trvala až do samé noci. Ale k bitvě rozhodné nepřišlo. Švédové přenocovali ve vsi Třebomyslicích. Vojska stála proti sobě 26. a 27. února; Torstenson cítě se slabším neodvážil se učiniti útok přes řeku. Hatzfeld pak netroufal si opustiti výbornou posici, kterou měl; a tudy jen z děl proti sobě stříleno bez patrnějších škod. Torstenson hnul se ke Strakonicům (27. února), Hatzfeld také. Obě armády táhly vedle sebe, jen řeka je dělila. Hatzfeld byl u Strakonic dříve a obsadil město. Torstenson viděl, že je zle. Záměr vtrhnouti do Rakous nedařil se, císařský velitel dovedl ho krok za krokem mařiti. Švédský vojevůdce v těchto okolnostech rozhodl se k rychlému obratu, záhubnému sice pro povstalé sedláky hornorakouské, kteří na Švédy denně čekali, ale z vojenského stanoviska nevyhnutelnému.

Couvl od Strakonic rychle k Radomyšli (28. února). Odtud přesvědčil se, zdaž by v Písku mohl přejíti řeku, ale když zvěděl, že město má dobrou posádku, dal se (1. března) směrem přes Čížovou k Miroticům a nazejtří (2. března) přes Čimelice (kolem Vorlíka) k Vltavě, kterouž u Klučenic pěchota přešla po ledě suchou nohou; vozy, děla a jízda přebrodily se na různých místech mezi Zvíkovem a Vorlíkem. Hlavní stan byl pošinut mezi tím až ve Zbenicích. Byl to mistrovsky provedený pochod, krajinou hornatou, neschůdnou a neznámou, kudy vozy a děla jen s největším namaháním si cestu proklestily. Na straně císařské nastal předčasný jásot. Přechod přes Vltavu u Klučenic znamenal docela nepochybně, že Torstenson záměru na Rakousy se vzdal a z toho soudilo se, že jest na rychlém ústupu ze země. Špatný soud tento byl příčinou, že Torstenson nebyl bedlivě od císařských pozorován, bez pronásledování přešel Vltavu

a 3. března dal se na pochod k Selčanům, hodlaje přes Votice táhnouti k Německému Brodu a na Moravu. Císařští jakmile prohlédli, že není Torstenson na ústupu ku Praze a do Sas, nýbrž že směřuje k Moravě, zaskočili mu opětně cestu. Davše se od Strakonic k Vltavě, přešli ji v krajině mezi Týnem a Budějovicemi, postoupili k Táboru, kdež zanechali všecka zavazadla a rychlým pochodem octli se 5. března až v Jankově, kdežto Torstenson toho dne oklikou dostal se toliko do Votic. Švédové teď nemohli ku předu a císařští, ač místo k bitvě bylo nepříhodné, dráždili nepřítele, jsouce pevného přesvědčení, že mají ho úplně v rukou. I přišlo 6. března k rozhodné bitvě na polích u Jankova, která pro císařské vojsko skončila nesmírně špatně.

Místo k svedení boje bylo vyhlídnuto velmi nepřiměřené, ale císařští, jsouce v přesile a majíce od Ferdinanda III. rozkaz, aby při první dobré příležitosti bitvu podstoupili, odvážili se kroku velmi osudného. Boj začal na levém křídle císařském, jemuž velel generál Götz, a točil se kolem pohoří Chrastišova, odkudž císařští sehnáni a Götz při prvním útoku Švédů zahynul. Zatím pravé křídlo císařské, kdež velel Jan de Werth bojovalo vítězně; ale vojáci dali se příliš záhy v lup zásobních vozů nepřátelských, což mělo za následek, že Torstenson rychle sešikoval ustupující armádu, odrazil útok a o 4. hodině odpoledne zahnal císařské vojsko na všech stranách na útěk. — Torstenson dobyl největšího ze svých vítězství, Ferdinand III. největší ze svých porážek. Ztráta obnášela přes 7000 mužů; do zajetí upadli generálové Hatzfeld, Brouay, Mercy, Zahrádecký, don Felix a Trautisch, mimo ně 28 štábních, 167 nižších důstojníků a přes 4000 mužstva. — Jako po každé ztracené bitvě, tak i teď nebylo konce výčit-

kám a vzájemnému obviňování, kdo že vlastně neštěstí zavinil. Jednotlivci těžko vše za vinu klásti, neboť základní vadou vojska císařského bylo, že mezi Götzem, Hatzfeldem a Janem de Werth naprosto nebylo souhlasu a jednoty o tom, co by se mělo podniknouti. Z této nesvornosti vyplynuly pak všecky ostatní chyby a konečně i porážka. V obecném mínění udrželo se přesvědčení, že hlavní vinu měl generál Götz, a v lidu až dosud v živé paměti jest přísloví: „vyhraješ jako Kec (Götz) u Jankova“ *). — Jisto jest, že muž tento dokonce nepatřil k vynikajícím vojevůdcům, ale rovněž jest nepochybno, že obecné mínění, na něho vše svádějící, ukřivdilo mu, ovšem hlavně vinou těch, kteří u Jankova zachránili životy a na mrtvého, kterýž více hájiti se nemohl, snesli hlavní vinu. — Tělo Götzovo pochováno v Praze u benediktinů v klášteře Emauzském.

Jan de Werth se zbytky pomocného voje bavorského prchal po ztracené bitvě přes Milevsko k Táboru a odtud ke hranicím své vlasti, zbytek vojska císařského utíkal ku Praze, kdež se shromáždil napřed ve městě, pak na Bílé Hoře, v počtu celkem asi 10—11 tisíc. V hlav-

---

*) O žádné z bitev války třicetileté nezachovalo se tolik zpráv, jako o porážce Jankovské. Theatrum Europ. V. 534 a násl. má řadu důležitých relací o bitvě, z nichž zpráva Hatzfeldova tištěna jest také v českém překladě v Čas. Č. Musea 1845. Vydavatel její J. M. Ludvík měl ovšem za to, že uveřejňuje něco podstatně nového. Rovněž tak v korrespondencích od Dudíka (Schweden in Böhmen u. Mähren) vydaných, jsou důležité současné zprávy. — Píseň o bitvě u Jankova vytištěná jest v Lumíru 1851 str. 713., v Památkách I. 37 i 259 a od Vlasáka v Nedělním listě Hlasu Národa 10. března 1889 s mnohými podrobnostmi. O řádění Švédů po bitvě Jankovské uveřejnil tamže (27. března 1887) pěkný článek Ferd. Tadra na základě korrespondencí Harrachových.

ním městě i v okolí všecko bylo přeplněno a obyvatelstvo musilo mlčky trpěti mnohé násilnosti*). Ponenáhlu se pak vojsko, pokud možná nově zmustrované, rozložilo po západních a jižních Čechách.

Praha pokládána za ztracenou. Císař Ferdinand III. hned na zejtří po bitvě (7. března) s celým průvodem dal se na útěk z Prahy přes Plzeň, Řezno a Passov do Rakous, především do Lince, kdež dlela císařovna, pak do Vídně. Arcikníže Leopold Vilém spěchal zároveň s ním; bylo mu opět převzíti vrchní velení vojska císařského a zorganisovati je tak, aby klesající říše mohla býti zachráněna. Neboť vědělo se velmi záhy, že Torstenson po bitvě Jankovské nemíní ku Praze, nýbrž přes Moravu přímo na Vídeň, bez vojska a obrany zůstavenou.

Torstensonův pochod do Rakous. Válka na Moravě a v Čechách.

(1645.)

Hned po bitvě Jankovské vojevůdce švédský s celou armádou hnul se přes Mladou Vožici, Černovice a Pelhřimov k Jihlavě. Přitom osobně navštívil statky arcibiskupské, Červenou Řečici a Nový Rychnov, kdež Švédové po 5 dní hrozně řádili. Na pravo i v levo od hlavní cesty,

*) O stavu v Praze po bitvě vyšly 12. března 1645 „noviny“ německé s titulem „Zeitungen, dasz das Treffen in Böhmen gehalten, zu Frage einen elenden Zustand verursache, denn man alda in Sorgen gestanden von den geschlagenen Völkern geplündert oder vielen Frevel nachgesehen müsse werden (Universitní knihovna sign. 22 K 324).

po které ubíral se Torstenson *), vojsko švédské za příčinou spíže a pícování rozběhlo se na mnoho mil. Od Jankova na sever loupilo přes Vlašim a Domašín až k panství Černokosteleckému; od Černovic učiněn výpad do Jindřichova Hradce, kamž 12. března přitáhlo 16 tisíc mužů, a řádili po panství 4 dni. Od Mladé Vožice postoupila četa ke klášteru Želivskému, kterýž cele vydrancován. Mniši ovšem těšili se tím, že drahocenné skvosty a nádoby mají v dobrém úkrytu na pevném hradě Lipnickém. Ale radosť tato brzo byla zkalena. Generál Douglas přikročil již 8. března k Lipnici, malá posádka císařská vzdala se za svobodný odchod, a Švédové nabyli bez boje pevného, výtečně položeného hradu a v něm přehojné kořisti. Lipnický hrad dostal trvalou posádku švédskou, kteráž odtud konala jízdy po celých jihovýchodních Čechách; kdo chtěl býti jist majetkem a životem, musil posílati na Lipnici předepsané od Švédů kontribuce. Až do Čáslavi, Kutné Hory a Kolína sahala moc posádky Lipnické; neboť i tato města musila tam platiti výpalné, kteréž velitel švédský Jošt Sigmund Trausch pro obyvatele krajů Čáslavského a Kouřimského vypáčil na 100 tisíc tolarů. Bylo tu nářku a bědování srdcelomného! — Obyvatelstvo prchalo

---

*) Mapa jeho pochodů, vypracovaná od G. W. Kleinstretla, důstojníka ve švédském štábu generalkvartýrmistrově, přidána jest jakožto příloha k VI. dílu Theatra Europ. Přidržuji se jí proti odchylnému mínění četných současných i novějších zpráv, které, kdekoliv zmiňují se o Švédech, píšou tak, jako by všude byl býval Torstenson sám přítomen. Tutéž vadu shledati lze také v úřední korrespondenci na straně císařské, v níž často docela omylné shledáváme zprávy. Dvůr ku př. dlouho byl toho mínění, že Torstenson po bitvě Jankovské byl v Jindř. Hradci a odtud táhl do Rakous, což správné nebylo. — Jinak ovšem místní zprávy v monografiích poskytly mi mnohého poučení.

do severnějších částí Čech, jmenovitě do Poděbrad, Pardubic a ku Královéé Hradci; zde však posádky císařské, bez peněz i potravy zůstavené, zabíraly obyvatelům poslední zbytky toho, co byli uchránili a ukryli před Švédy. Místodržící čeští sami vydali rozkaz, aby obyvatelstvo své peníze, věci i obilí ukrylo v pevných městech a tím nepříteli pobyt v zemi nemožným učinilo; ale nařízení toto mělo pro obyvatelstvo smutné konce, když ani císařští soukromého majetku nešetřili. Lid potom důvěřoval již jen tajným skrýším v lesích anebo zakopával zbytky cennějšího majetku hluboko do země.

Torstenson mezitím zmocnil se dne 11. března Jihlavy a zůstal zde až do 19. t. m. co zatím jízdné tlupy jeho vyjížděli až k Počátkům a Žirovnici. Burian Ladislav z Valdšteina, kterýž obléhal posádku švédskou v Olomouci, ihned od toho upustil a couvl do Brna. — Obyvatelstvo moravské, jmenovitě šlechta a duchovenstvo, prchalo do Rakous k Vídni, kamž také na čas odstěhovaly se všechny zemské úřady. Torstenson zdržel se déle v Jihlavě, opevňuje město toto pro trvalý pobyt Švédů; když pak odtáhl odtud nespěchal přímo na Vídeň, nýbrž pozdržel se znovu dobýváním jednotlivých měst moravských, jmenovitě Znojma. Tato okolnost zachránila Vídeň a může se říci i říši. Bezodkladné tažení k hlavnímu městu bylo by spůsobilo císařským druhou ještě rozhodnější porážku a úplný rozklad. Tak již po několikráte chybami vítězného nepřítele hlavní město i rod císařský byli od záhuby zachováni. — Torstenson ani od Znojma ještě netáhl přímo k Vídni, nýbrž ke Kremži, kdež opět ležeti zůstal, dobývaje si přechod přes Dunaj. V této největší nouzi a nebezpečí napjaty na straně císařské všecky síly k obraně.

Štěstí veliké bylo, že Ferdinand III., když

celé okolí jeho nad zdarem zoufalo a pro budoucnosť ztrácelo vší naději, sám jediný, uprostřed tolika běd, zachoval obdivuhodný klid mysle a úplnou důvěru, že i tato zhouba bude odvrácena. Hned během cesty z Prahy do Vídně vydal císař 11. března patent do Čech, v němž žádal o svolání veřejné hotovosti, o postavení desátého muže na 6 měsíců a o dodávky koní i píce pro ně. Hotovosť měla býti svolána tím způsobem jako se stalo r. 1642 (str. 294). Shromážděným právě v Praze stavům zdála se žádost tato býti přílišnou, i navrhovali, aby hotovost místo šesti toliko tři měsíce stála v poli a aby každý místo desátého muže směl položiti 10 zl. a místo koně 50 zl. hotově. — Mělo to své příčiny. Mládež, než by se byla dala vzíti na vojnu, rozutekla se, starší ženatí mužové, kteří z donucení do hotovosti vřaděni, uprchli „z vojny" při první příležitosti, majitelé statku pak i poddaní, musíce za „vojáky" ručiti, měli s nimi jenom nesnáze a výsledek nebyl nijaký. Protož i ti, kdož z počátku byli rozhodně pro postavení hotovosti, jako ku př. pan Jaroslav Bořita z Martinic, na konec byli rádi, když vyplatili se z ní penězi*). Místodržící pak radili, aby panovník svolal na rychlo sněm a od něho vyžádal si pomoc. To se potom také provedlo. V Dolních Rakousích, kteréž byly té chvíle v největším nebezpečenství, vyhlášeno dokonce, aby každý pátý muž postaven byl do pole. Nebylo to však možno provésti, protože všecko obyvatelstvo rozprchlo se do lesů anebo za hranice, ne tak ze strachu před Švédy, neboť s nimi celkem obecný lid sympatisoval, jako spíše pro přílišnou zdivočilost císařského vojska. To si počínalo tak, že ani arcikníže Leopold Vilém nebýval jist ži-

*) Velmi poučný toho doklad u Laciny Paměti Slaného I. 220.

votem, a i císařovniny vozy na cestě z Vídně do Štýrského Hradce oloupeny. Ferdinand III. vydával co nejpřísnější rozkazy proti tomu, zřídil stavovské komise ubytovací a dal bez milosti čtvrtiti a věšeti důstojníky i vojáky, kteří přílišných násilností se dopouštěli; celkem však musilo se mnoho přehlížeti, protože vojáci volali, aby se jim zaplatil žold, pak že nebudou ničehož násilím bráti. — Otázka zemské hotovosti v Rakousích vyřízena potom tak, že mimo Vídeň, kde všickni zbraně schopní musili sloužiti, slíbeno postaviti osmnáctého muže do pole a desátého ku pracem na hradbách.

V Linci činně o sestavení nové armády a její vyzbrojení staral se arcikníže Leopold Vilém. Nejvyšší velitelství převzal 27. března; k velmi výhodným výminkám, které si diktoval, aby mnoho moci měl v ruce, svoleno listem ze dne 1. května. Ale přes to zápasil s velikými těžkostmi, nejen pro vzpomenutou nezřízenost soldatesky, ale také pro nespolehlivost lidu i šlechty rakouské. — Torstenson veřejně se chlubil, že má o všech důležitostech na straně císařské nejpodrobnější zprávy; počátkem dubna 1645 chycen byl také u Weitenecku sedlák, kterýž měl v duté holi list od hornorakouských stavů k Torstensonovi, v němž udávají mu způsob, jak by nejlépe se zmocniti mohl města Vídně*). — Vojsko po bitvě Jankovské rozprášené a pak u Prahy i v západních Čechách shromážděné Gallas měl dovésti do Rakous; měl přitom za úkol, aby znepokojoval pravé křídlo voje Torstensonova, ale nepřišlo k tomu. Posádky císařské ve Slezsku a Lužici obdrželi rozkaz, aby rychle přitáhli k Dunaji, posádky z Uher k Prešpurku.

*) Podrobné zprávy o těchto příbězích u Jos. Feila, Die Schweden in Oesterreich 1645—1646 (Quellen u. Forschungen zur vaterl. Gesch. 1849), s doplňky Kochovými (II. 33 str.) a Streffleurovými (1865).

Král Polský žádán o pomoc 5—6 tisíc mužů: ke kurfiřtovi Maximiliánovi do Mnichova posláni hrabata Kurz a Jaroslav Bořita z Martinic, prosit o 4—5 tisíc mužů, začež nabízeli nejen peníze, ale i velikou zástavu. Maximilián měl si vybrati: buď hrabství Kladské s Minsterberkem a Frankensteinem ve Slezsku, nebo Klatovy, Domažlice a Sušici, nebo Chebský kraj, nebo hrabství Gorické a konečně i kus Horních Rakous. Maximilián, ač tyto nabídky velmi byly lákavy, odřekl, jak pravil, ze strachu před vpádem Francouzů do jižních Němec. Za to s králem Polským docíleno dohodnutí. Půjčil císaři veliké summy peněz, za kteréž dána mu do zástavy dvě knížetství, Opolské a Ratibořské, ve Slezsku*) (str. 12). — Walter Leslie a Savelli vyjednávali také v Římě u papeže Innocence X. o pomoc peněžitou, ale Francie hrozila, že obsadí vojskem papežský stát, opováží-li se Innocenc poskytnouti císaři nějaké peníze. — K tomu doléhala na císaře ještě také nesnáz ze Sas. Kurfiřt Jan Jiří byl až dosud věrný spojenec Ferdinanda III., ale po bitvě Jankovské přestal důvěřovati věci císařské. Rozprášené zbytky z pěti pluků svých, kteréž pomáhaly u Jankova, povolal do severních Čech do okolí Lokte; potom přes Žatec poslal je do Slez a vzal konečně domů **). Protože pak nového vojska ani peněz neměl a musil se obávati Königsmarkova vpádu ze severních Němec do své země, jal se jednati se Švédy o neutralitu. Poslal císaři o tom zprávu, vyličuje své nesnáze živými bar-

---

*) Akta dvorské komory u D'Elverta Beiträge IV. str. 248, 253. — Z téhož pramene čerpal jsem také mnoho jiných doleji uvedených zpráv.

**) List H. Krišt. z Ottenhofu Hanušovi Hartvíkovi z Nostic dto 19. dubna 1645 (Z pozůstalosti p. Donebaurovy).

vami. Potom dal se na některou chvíli přemluviti ještě k věrnosti, ale konečné rozhodnutí jeho bylo již jen otázkou času.

Aby se nedostatku peněz odpomohlo, navrhla dvorská komora císaři dva prostředky; předně, aby na sněmích ve všech zemích žádala se daň z hlav, a pak aby se zabavily veškeré poklady kostelní a zmincovali na měnu zlatou a stříbrnou. Císař schválil obě rady; hned rozepsány listy do všech diecesí a klášterů od moře adriatického až k severní hranici Čech a žádáno vydání chrámových pokladů. Odváděny do královských komor. Některé kostely (jako ku př. v Praze: u sv. Vojtěcha Menšího, u sv. Trojice, u sv. Petra na Poříči) neměly už nic, jiné během války daly uschovati majetek do bezpečných úkrytů a tím nemožnost svou omlouvaly. Za to kardinál Harrach musil zapůjčiti opět ze solní pokladny 40 tisíc zlatých. Ferdinand ostatně, dříve než dopustil sáhnouti na majetek chrámový, sáhl na svůj vlastní. Již někdy v březnu nebo počátkem dubna 1645 poslán byl rada dvorské komory Gabriel Peverelli do Milána a Janova, aby u tamějších kupců zastavil část rodinných skvostů a klenotů habsburských. Dlouho však nikdo nic na ně půjčiti nechtěl a trvalo to téměř rok, nežli byl obchod uzavřen. Jak bylo zle, viděti také ještě z následujícího příkladu. Dne 13. února 1645 zemřel Antonín Binago, jeden z obou nejvyšších výběrčích nápojového tácu a komisař nad obchodem solním. Na místo jeho postoupil druhý výběrčí Benedikt Caccia, a pak jmenován nový úředník Antonín Losi starší, jemuž dostalo se hned také titulu komorního rady, musil však za to půjčit na potřeby válečné 25 tisíc zlatých! Zkrátka přitom nepřišel, neboť půjčoval potom častěji kom[illegible] peníze, ale na lichvářský úrok.

Sněmováno bylo na rychlo ve všech zemí[illegible]

a všude požadována neobvyklá a nebývalá před tím daň z hlav. V zemích německorakouských vypočetl se výnos její na více než 1 million zlatých, ovšem jen dle učiněného svolení a ne dle toho, co vskutku bylo odvedeno. — V Čechách byly poměry o mnohem horší nežli v zemích německorakouských. Jednak nedávno teprve nepřítel opustil zemi, jednak na východě, západě i jihu mustrovalo se pořáde nové vojsko pro ochranu Rakous i také Čech pro případ, že by se Švédové zase sem obrátili. Toto nové vojsko živilo se jako nepřítel, loupežemi a vydíráním. Sám plukovník la Corona, tehdáž císařský velitel v Plzni, doznával, že v tak bídném stavu se armáda císařská nikdy nenacházela, jako toho času. Prosilo-li obyvatelstvo, aby od dávek pro vojsko bylo sproštěno, anebo aspoň něco pouleveno, dostávalo za odpověď: „Však ste nepříteli také dali". Doléhání na generálního profiantmistra Skuhrovského rovněž nebylo nic platno; leč kdo „stříbrnou ruku" měl *), kteréž prý všude bylo potřebí, mohl nadíti se jakés takés úlevy. Zoufalství zírá z každého řádku, napsaného od současníků těchto dob, anebo zase tupá resignace. Nikdo nic nekupoval, ani neprodával; obecný lid choval se tak, že každou chvíli čekáno na povstání a „rebellii".**) A přece bylo lze očekávati ještě horších věcí! Neboť mezitím co v Čechách, v Rakousích a na Moravě válka zuřila, začalo se již mezi vyslanci císařskými, francouzskými a švédskými jednati o všeobecný mír. Byly-li výminky nepřátel císařových vždy vysoké, po vítězství u Jankova Švédové před-

*) Winter v Č. Č. Musea 1890 str. 100.
**) Viz ku př. dopisy p. hraběnky Silvie a paní Zuzany Černínové, vydané od Dvorského v „Památkách žen a dcer" str. 309 a násl. i v „Zuzanně Černínové" str. 54 a násl.

ložili punktace, v nichž žádali úplnou amnestii, návrat do toho stavu věcí jako byl v r. 1618, restitucí majetku vyhnaným a vystěhovalým protestantům, a jen na tomto základě byli hotovi jednati o mír.

Stavů českých, na ten čas již vesměs katolických a na větším díle konfiskacemi obohacených, zmocnilo se největší zděšení. Vědělo se sice, že císař výminek tak tvrdých nepřijme, ale což jestli bude znovu poražen a donucen? Pak bez pochybnosti navrátí se emigrace v proudech do země, bude požadovati, co jí patřívalo, a katoličtí stavové chopí se, až na malé výminky, hole žebrácké, a budou toulati se světem jako až dosud činila emigrace. Byly to smutné vyhlídky. I jest pochopitelno, že stavové, jimž šlo o životy a existenci, odhodlali se k největším obětem, aby hrozící nebezpečí od sebe odvrátili. V některých kruzích vznikla i myšlénka, dáti nastávající válce ráz národní; to líbilo se císaři a byl na tom, že v případě nutné potřeby svolá se celá „veřejnost“, staří, mladí, svobodní i ženatí; kdo s ručnicí, mušketem a kordem neumí zápasiti, ten měl opatřiti se palicí a cepem, k obraně vlasti proti nepřátelům *). Ale nešlo-li to s hotovostí desátého muže, bylo-li by bývalo marno volati po celé „veřejnosti“. Obecný lid, pokud nestranil zřejmě Švédům, pro všecko otupěl; v císařském vojsku viděl vyděrače, v pánech již dávno ne své ochránce, nýbrž sužovatele. Bylo těžko za těchto okolností způsobiti válku národní. Také ze záměru toho sešlo.

Za to stavové na sněmě v květnu 1645 svolaném předstihovali se v povolnosti, pravíce zřejmě, že pro císaře a dům rakouský statky

*) Dopis Jaroslava Bořity z Martinic o tom tištěn u Laciny Paměti Slaného I. 220.

a životy do nejposlednější krůpěje krve chtějí vynaložiti, poněvadž „ne bez velikého nad tím zhrození“ uznávati musí, že nepřátelé pokoušejí se mír zjednati tak, aby katolické náboženství „po těžkém vystání mnohých ukrutných útiskův pevně v Čechách utvrzené“ bylo hrubě zlehčeno a potlačeno, nynější základy právní tohoto království v nic obráceny, zboží a statky, kteréž stavové buď poddědili anebo „spravedlivě nabyli, draze koupili a zaplatili“ byly jim odňaty*). Toto odůvodnění vysvětluje všechno.

Císařskými komisaři při sněmu byli: Václav Euseb kníže z Lobkovic, František Matiáš ze Šternberka a Jan Jindřich Chanovský z Dlouhé vsi. První sezení bylo 22. května, poslední 24. července. Zasedal tedy sněm přes dva měsíce, čemuž nelze se diviti, protože bylo stavům vykonati velmi obtížnou práci. Císař žádal daň z hlav a sněm musel při této docela nové žádosti nalézti nějaké měřítko, mnoho-li každý jednotlivec platiti a kam zařaděn býti má. Komora česká i místodržící ovšem již před sněmem návrhy vypracovali, ale pouhé prozkoumání jich vyžadovalo více času, než obyčejné sněmování, kde šlo o známé věci. Výšku daně nově tuto povolené dovedeme náležitě oceniti, připomeneme-li, že berně na „sesílení armády“ povolená v prosinci 1644, vycházela teprv 16. července 1645, nápojová daň pak že byla povolena až do prosince 1645 (str. 380), mimo to že stavové musili platiti na hotovost anebo za ní, a konečně že hned po bitvě Jankovské vymáhali místodržící od obyvatelstva otevřenými listy obilí a jiné dávky jakožto zálohy čili aniticipace na účet příště na sněmě povolených peněz. Tedy čtverým způsobem byli stavové toho času již platy

---

*) Současný tisk sněmu z r. 1645. Také Tomek, Sněmy české dle obnov. zřízení str. 15, 23, 79.

obtíženi, a přece povolili berni pátou ve výšce veliké. — Tato berně čili daň z hlav podává nám zároveň dosti jasný obraz o tehdejší společnosti a peněžném její postavení, a proto i z této stránky snešení snèmovní z r. 1645 má do sebe velikou cenu.

Sněm rozdělil veškeré obyvatelstvo království v šest velikých tříd. Do první třídy položil tři vyšší stavy, úřednictvo, učený lid, duchovenstvo (t. j. tak zvanou intelligenci) a pak dvorské officíry. Do druhé třídy postaveno měšťanstvo z královských měst, do třetí officíři a služebníci panští, pokud nejsou poddaní, nýbrž svobodní, do čtvrté paní, vdovy, a svobodné vlastním jměním vládnoucí osoby ženské, do páté sirotci, do šesté veškeren poddaný lid. V každé z těchto tříd učiněno několik pododdělení, a vždy do jednoho z nich seskupeni všickni, kdož dle snešení sněmovního stejně byli ošacováni a tutéž summu z hlavy měli platiti.

První třída obyvatelstva rozdělena na 24 druhů lidí, kteříž vřaděni do 14 pododdělení daňových. Největší daň uvalena v této třídě na osoby panujících knížat, duchovních i světských, jimž uloženo zaplatiti 666 zl. 40 kr.*). Po nich co do platu přišli hrabata, páni a svobodní páni, kteříž rozděleni zase ve dví: a) v takové, kteří měli přes 10 tisíc míšenských kop statku nebo jmění a těm uloženo, aby dali po 200 zl.; b) kteří měli méně než 10 tisíc musili dáti 120 zl. Po nich přišly osoby stavu rytířského; bohatším (census neudán) uloženo 133 zl. 20 kr., chudším 73 zl. 20 kr. Do téhož pododdělení jako bohatší rytíři postaveni preláti, kláštery a kolleje, mající přes 10 tisíc kop míš. majetku kdežto chudším prelátům, klášterům a kollejím uloženo 80 zl., tedy o 7 zl. více nežli chudším

*) Zlatými rozumějí se rýnské.

rytířům. Pak přišel arcijahen diecese a s ním do téhož pododdělení dáni všickni J. M. Cské skuteční radové. Uloženo jim platiti po 33 zl. 20 kr. Po nich zařadili se radové a kancléři u knížat se 30 zl., potom císařští nebo zemští sekretáři se 26 zl. 40 kr., pak doktoři (všech fakult), advokáti, nobilitované osoby bez pozemských statků, agenti peněžní a cizozemci v zemi se zdržující se 20 zl., potom skuteční kanovníci, císařští a zemští taxatoři, deklamatoři, registratoři, koncipisti a expeditoři se 13 zl. 40 kr.; k tomuto pododdělení přidáni dvorští officíři a výslovně se jmenují: komorníci, kontroloři, „futrmistři", „wagenmistři" i k těm podobní, kteří také musili dáti 13 zl. 40 kr. Pak přišli děkani a faráři v krajích, t. j. bohatší se 12 zl. 40 kr., po nich císařští a zemští kancellisti, ingrossátoři a solicitátoři se 6 zl. 40 kr. a konečně chudí faráři se 6 zl.

Druhá třída zahrnující v sobě stav městský měla některé dávky stejné pro všecky, ať žili ve kterémkoliv z měst královských, jiné však byly rozděleny ve dví, dle bohatších anebo chudších měst. Výslovně se v této třídě vždy připomenulo, že jde tu o daň z hlavy osob svobodných (leč to zvláště v některém případu vymíněno) a ne poddaného lidu královských měst, kterýž patřil do třídy šesté.

Dávkám stejným bez rozdílu bydliště podrobeni byli: velcí kupci, jimž uloženo po 200 zl., menší kupci po 66 zl. 40 kr., dvorští kupci po 100 zl., lékárníci po 66 zl. 40 kr., dvorští řemeslníci po 13 zl. 40 kr., obstaravatelé („fedrovníci") pošt rovněž po 13 zl. 40 kr., šifmistři po 10 zl., jejich plavci po 4 zl., mlynáři po 20 zl., krámáři, vedoucí obchod s ovocem, omastkem a podobnými věcmi a obecní kuchaři, byť i nebyli měšťany, po 10 zl., školní mistři nebo paní mistrové po 4 zl., kantoři, kostelníci,

sakristáni a zvoníci po 2 zl. 40 kr., muzikanti, formani a kárníci po 6 zl. 40 kr., šenkýři nebo šenkýřky a krčmáři po 4 zl., koníři po 8 zl.

Ostatní měšťané, živnostníci i tovaryši rozdělení ve dví dle toho, kde bydlili. Rozeznávala se královská města větší a menší. K větším počítala se města Pražská a po nich v následujícím pořádku: Kutná Hora, Budějovice, Plzeň, Kouřim, Čáslav, Chrudim, Tábor, Písek, Loket, Rakovník, Žatec, Louny, Litoměřice, Mělník, Mladá Boleslav, Hradec Králové, Domažlice, Klatovy, Sušice, Stříbro, Kadaň. Za menší královská města kladla se: Český Brod, Kolín, Most, Německý Brod, Jilové, Vysoké Mýto, Polička, Pelhřimov, Beroun, Knín, Příbram, Rokycany, Ústí, Nymburk, Jaroměř, Nový Bydžov, Trutnov, Dvůr Králové, Kašparské Hory, Jáchymov a horní městečka Slávkov i Schönfeld.*) — Obyvatelé větších měst musili platiti více, menších méně. A sice takto. Samostatné měšťanstvo rozděleno do 5 tříd: zámožní měšťané a majitelé domů ve větších městech platili po 26 zl. 40 kr., v menších po 13 zl. 20 kr., prostředně zámožní majetníci domů a zároveň řemeslníci ve větších městech po 20 zl., v menších po 10 zl.; „potřební“ t. j. chudší ve větších městech po 13 zl. 20 kr., v menších 6 zl. 40 kr. Bohatí měšťané a řemeslníci bez domů ve větších městech po 20 zl., v menších po 10 zl., chudší řemeslníci bez domů ve větších městech po 6 zl. 40 kr., v menších po 3 zl. 20 kr. Dle toho měřítka rozdělen také služební personál, pokud nebyl svazkem poddanským stížen. Tak ve větších městech tovaryši a kupečtí služebníci platili po

*) Pro srovnání s nynějším stavem těchto měst, jest rozdělení z r. 1645 zajisté zajímavé. Tehdáž Kouřim počteno za město větší (hned po Plzni) a Kolín byl mezi malými! Podobných porovnání najde se více.

1 zl., v menších městech po 30 kr. (½ zlatého rýnského), nádenníci, nosiči a poslové ve větších městech po 2 zl., v menších po 1 zl. Do třídy stavu městského připojeni také svobodníci, svobodní rychtáři, dědiníci, nápravníci, manové křivoklátští a karlštejnští, jimž uloženo platiti po 20 zl. 40 kr.

Ve třetí třídě byli officíři a úředníci panští. Jeť známo, že tehdáž mnoho schudlých šlechticů a měšťanů z měst královských vstupovalo do služeb bohatých pánů a majitelů četných statků. Tato služebná šlechta i měšťanstvo byli osobně svobodní, ale ovšem do služeb vstupovali, protože musili. Podle toho vyměřena jim daň z hlavy. Úředníci stavu hraběcího, panského i svobodných pánů musili dáti po 60 zl. a úředníci stavu rytířského po 36 zl. 40 kr. t. j. dali polovičku toho, co musili dáti hrabata a rytíři, kteří sice nesloužili, ale neměli také za celých 10 tisíc kop míš. jmění. Úředníkům panským ze stavu městského uloženo po 6 zl. 40 kr. nebo (byli-li z menšího města) po 3 zl. 20 kr.

Ve čtvrté a páté třídě (paní, vdovy, zletilé neprovdané osoby, sirotci) učiněno toto rozhodnutí: 1) zletilé. neprovdané osoby ženské, vládnoucí vlastním jměním, měly dle stavu svého dáti polovici té summy, kterou platiti povinni jsou mužové téhož stavu; tak ku př. dal-li hrabě 200 zl. musí zletilá neprovdaná slečna hraběcího stavu dáti 100 zl. a v tomto poměru ve všech stavech; 2) paní, t. j. provdané manželky, musily dáti šestinu toho, co bylo vyměřeno jich manželům; rovněž tak sirotci odkázáni k šestině té sumy, kterou by jim dle jich stavu dáti přišlo, kdyby byli zletilí; 3) vdovám však, jakožto osobám opuštěným, nařízeno platiti jen dvanáctinu toho, co by byli musili platiti jich manželé, anebo polovici toho, co by daly, kdyby měly ještě muže.

K tomuto rozdělení do pěti tříd podotknuto konečně, že mnohá osoba mužská i ženská dá se dle hodnosti své do několika rubrik vřaditi ku př. některá osoba nobilitovaná provozuje zároveň kupectví aneb má svobodný dvůr atp. V těchto případech stalo se usnešení, že každý jest povinen započísti se do té rubriky, která proň nejvyšší daň z hlavy vyměřuje; nobilitovaná osoba ku př. v první třídě platila by toliko 20 zl. provozuje-li však přitom kupectví ve velkém, musí býti vřaděna do třídy druhé a bude platiti mezi velkokupci 200 zl.

Do šesté třídy započten veškeren poddaný lid, jemuž vyměřena nepoměrně vysoká daň z hlavy; každý poddaný, pokud úplně nebyl zkažen na živnosti své, byl povinen dáti 3 zl., rovněž tolik každý ovčácký mistr, kdežto pacholkům ovčáckým vyměřeno po 45 kr. K tomu však musil odvésti ještě po dvou věrtelích žita a ječmene (pacholci ovčáčtí po dvou čtvrtcích) do vojenských zásobáren v Praze, v Budějovicích. v Plzni, v Chebu nebo v Pardubicích, jak v kterém kraji komu bylo pohodlnější.

Všeobecná ustanovení o vybírání této veliké daně svědčila rovněž o veliké ochotě stavů. Neboť předně přijato, že nikdo, kdož poskytl na účet příští daně zálohu (anticipaci), nemá si ji při nynější dani srážeti, a pak doloženo, že povolená daň má se odvésti do berničného úřadu J. M. Cské na hrad Pražský ve dvou lhůtách, první v srpnu, druhá v listopadu, ale přitom dodáno, že stavové usnášejí se první lhůtu složiti ihned. Dokázané škody od vojáků mohly býti od této berně odraženy, ale teprv při druhé lhůtě, tak že první polovici povolené summy měl panovník dostati úplně nezkrácenou. Za to ovšem žádali stavové, aby r. 1645 se jim již nic neukládalo a ani vojsko do země nekladlo; bude-li nutno několik pluku sem položiti,

vyslovili naději, že si je panovník sám bude vyživovati.

Ostrá usnešení stala se o složení účtů i vyrovnání starých restů a pak o nespravedlivém přiznávání poddaných. Při téže příležitosti propukl také stesk na židy, že kontribuce, které se na ně ukládají, neplatí a všelijak „fortelně“ ututlávají počet svůj; proto usnešeno se, provésti pomocí rychtářů a primasů ve městech a pomocí krajských hejtmanů pořádné sečtění všech židů v Čechách a dodáno, budou-li židé na příště kontribuce zatajovati, že jim budou zapovídány obchody, zavírány školy a odnímána desatera z modlitebnic. — V dani z hlav svrchu povolené byli židé ovšem také pojati a sice dle toho, jaký obchod nebo řemeslo prováděli. Ale vedle toho povolena z nich ještě zvláštní daň za to, že do jich domů „žádní soldáti nikdy kvartirováni nebývají“. Za tuto výhodu měl žid více než 20tiletý dáti 5 zl. a strych ovsa, mladší žid (od 10—20 let) 2 zl. 30 kr. a dva věrtele ovsa, židovky více než dvacetileté 2 zl., mladší (10—20 let) po 1 zl. — Později ještě rozkázáno židům v Praze, že musí zhotoviti pro vojsko několik set oděvů.

Sněm, kterýž učinil toto svolení „nade všecky jiných předešlých let příklady“ uzavřel činnosť i usnešení svá prosbou, aby císař Ferdinand III. brzo do Prahy přijel a choť svou za královnu i prvorozeného syna Ferdinanda, jakožto nástupce svého, za krále korunovati dal.

* * *

Neunavná horlivost měla v zápětí dobrý výsledek. — Jak jsme pravili, zdržel se Torstenson po bitvě Jankovské několik dní na Moravě a pak teprve učinil vpád do Rakous. Dne 24. března dorazil ke Kremži; čtyři dni a noci

bojováno o město, až musil císařský plukovník Ranft se vzdáti. Neboť vedle přesily nepřátelské bylo mu bojovati také s neochotou obyvatelstva a s naprostou nekázní ve vlastním vojsku. Torstenson pokoušel se potom na několika místech přebroditi Dunaj a dostati se na pravý jeho břeh. Před 8—10 dny bylo by se to jistě povedlo hravě, ale právě tím, že Torstenson se déle zdržel na Moravě, podařilo se arciknížeti Leopoldovi Vilémovi všecka důležitější místa na pravém břehu Dunaje tak opevniti, že pokusy Švédů o přechod byly v zárodku zmařeny. Město Kremž zůstalo ovšem v moci švédské a hned v nejbližše příštích dnech obsazena veškerá místa na levém Dunaji od Kremže až k Prešpurku.

Dne 2. dubna opustil Torstenson Kremž. 5. dubna zmocnil se Korneuburka, a táhl přes Enzersdorf k Stammersdorfu, kamž položen hlavní stan. U samé Vídně podařilo se Švédům zmocniti se 9. dubna tak zvané „Wolfschanze“, a několika ostrovů, kteréž zde velmi široká řeka činí. Sám však Torstenson o dobytí Vídně nemohl se pokusiti, protože město bylo dobře opatřeno a statečně hájeno, Švédové pak neustálými pochody i bojem znavení a nemocemi prořídlí. Proto pošoupl hlavní stan poněkud severněji do Mistelbachu, chtěje vyčkati pomoci od knížete Sedmihradského Jiřího Rákócze. Kdyby ta byla přišla, není pochyby, že Vídeň byla by se neudržela. Ale jako r. 1619 tak i teď šťastné okolnosti způsobily obrat právě v nejnebezpečnější chvíli.

Pravili jsme, že Jiří Rákóczy již předešlého roku vystoupil válečně proti císaři ve spolku se Švédy, ale že opatrným jednáním hraběte Černína v Cařihradě a působením císařských generálů v Uhrách pochod jeho byl zastaven a jednáno v Trnavě o mír. Rákóczy

byl přitom velmi zdlouhavý a nestálý, hlavně vlivem zástupců švédských a francouzských, kteří se u něho zdržovali. Mezitím Torstenson vpadl do Čech a dobyl slavného vítězství u Jankova. V zápětí na zprávu tuto Rákóczy přerušil mírné jednání s císařem a hned jednal o spolek s Francií. Zdržován byl v tom odporem porty turecké, kteráž dle slibu daného císařskému vyslanci Heřmanu Černínovi, zapověděla Rákóczymu uzavírati spolek proti císaři. Tím se stalo, že Torstenson počátkem dubna marně čekal na Rákócze u Vídně. Sedmihradský kníže ovšem na konec tlaku francouzskému neodolal, uzavřel spolek s Francií na hradě Munkáči, avšak teprv 22. dubna, a to s výminkou, že král Ludvík XI. vymůže knížeti u porty svolení k válce s císařem. Po 22. dubnu se pak teprv Rákóczy připravoval k tažení a ke spojení se Švédy. Přípravy se vlekly z několika příčin; jednak pro vojenskou neschopnost Rákóczyovu a jednak pro strach před portou, kteráž věrnou tentokráte zůstávajíc slibu danému, vždy nové a nové posílala knížeti rozkazy, aby boje zanechal. Arcikníže Leopold Vilém, jakmile zvěděl o uzavřeném spolku sedmihradsko-francouzském, udělil hned generálovi Puchheimovi, kterýž stál v Uhrách se 3000 muži, příslušné rozkazy, a císař poslal k Rákóczymu jednatele svého, komorního radu Töröse, nabízeje mír za velmi slušných a čestných výminek. Vůči tolika různým vlivům Rákóczy táhl sice směrem k Prešpurku, ale velmi pomalu a oklikami.

Torstenson v těchto okolnostech opatřil dle možnosti levý břeh Dunaje u Kremže i u Vídně posádkami, ale s hlavním vojem směřoval zatím na sever. Mezitím co hlavní stan byl v Mistelbachu, vyslán generálmajor Mortaigne dobývat okolních míst rakouských a moravských; 17.

dubna padl do rukou švédských slabě (toliko 60 muži) hájený Mikulov na Moravě. Nepřítel zabavil zde hojně zásob vojenských, děl, prachu a kulí a pak knihovnu kardinála z Ditrichšteina, kteráž do 50 sudů zabedněna a poslána zatím do Olomouce a pak do Hlubčic ve Slezsku. Po Mikulově padl brzo také Hodonín a nepřítel zajížděl až k Uherskému Hradišti usadiv se v nejbližším okolí v Starém Městě i v Kunovicích. — Dne 22. dubna žádal Torstenson knížete Sedmihradského, aby zabezpečil přechod přes Dunaj u Prešpurka; když však viděl, že uplyne ještě delší doba, než přání toto bude moci býti splněno, umínil si nezaháleti, nýbrž obrátiti se zatím proti Brnu. Že toto město bylo ještě v rukou císařských a ohrožovalo od zadu postavení Švédů, bylo Torstensonovi již dávno nevhod, dobytí jeho mohlo pak poskytnouti mnoho výhod. Vojevůdce švédský maje zprávy, že obyvatelstvo s majetkem se odtud rozprchlo a že malá toliko posádka město brání, byl přesvědčen, že úkol v krátkém čase vykoná. Přitom měl i tu výhodu, že leže u Brna nevzdálil se příliš ani od uherské ani od rakouské hranice a mohl každou chvíli spojiti se s Rákóczym.

Dne 27. dubna opustil Torstenson Mistelbach a dal se pochodem k Hohenavě (Hohenau). Několika proudy hlavní armáda jeho vešla na Moravu; hlavní stan švédský byl v příštích dnech ve Vistonicích, potom v Nosislavi a konečně 4. května v Královĕ poli u samého Brna*). Jízdecký generál Douglas znepo-

---

*) Tak podle mapy svrchu citované. Dudík, Schweden, udává Torstensonovu cestu přes Mikulov, Vranovice, Židlochovice a Rajhrad, opíraje se o údaje monografické. Není pochyby, že Švédové také těmito místy táhli, ale sotva hlavní armáda

kojoval mezitím daleko široko města moravská, jmenovitě Uherské Hradiště a Buchlov, kterýž marně obléhán. Švédské posádky od předešlého roku na Moravě ještě usazené začaly teď rovněž hlučněji se hýbati; jmenovitě z Moravské Ostravy podnikány četné výpady. Za to na rychlo ze Slezska volány posádky císařské na Moravu, a přitáhli také právě v té chvíli až k Uničovu a Moravské Třebové, když Torstenson přirazil k Brnu. — Protože ve vojště švédském zmáhal se již v Rakousích a ještě více nyní nedostatek potravy (jen vína bylo dost), vysílána vojenská oddělení velmi daleko vymahat kontribuce. Tak již z Rakous něco přes tisíc mužů vysláno do Královéhradecka; ti zmocnili se cestou Lanškrouna, kdež sebrali všecken dobytek i peníze, vypálili ves Heřmanice, vymohli výpalné po velké části Hradeckého a Chrudimského kraje a zase odtáhli*).

Brno hned 4 a 5. května ze všech stran bylo obklíčeno, mělo rychle býti dobyto, pak

---

s Torstensonem; lokální prameny obyčejně mezi tím rozdílu nečiní. Ostatně o Židlochovicích mám vůbec pochybnost, protože ze dne 3. května jest zpráva (Dudík str. 146), že tam byl císařským velitelem známý nám plukovník Kapoun. Když se vracel Torstenson od Brna do Rakous pak táhl teprv skrze Židlochovice a byl tam po některý den i jeho hlavní stan. — Tolik pokládal jsem za nutné říci při této příležitosti, abych naznačil, že odchylné od mého vypravování zprávy nejsou mi neznámy, že však jsem měl vždy nějaký, dle mého zdání podstatný, důvod jich se nedržeti. — Ostatně jsou zprávy a dopisy od Dudíka uveřejněné teď zvláště cenné, protože Theatr. Europ. má o těchto událostech nápadné mezery, anebo přijalo zprávy Chemnitzovy, ale neurovnalo je chronologicky.

*) La Corona píše o tom dne 29. dubna (Dudík 139, 140); v kronice Landškrounské (D'Elvert Mähr.-schles. Chroniken) str. 383 praví se, že město vzato 18. dubna. — Srovnej s tím také A. Rybičkův článek v Památkách XII. str. 34.

mělo dojíti na Uherské Hradiště, a potom na spojení s Rakóczym, jemuž vyslal Torstenson vstříc pomoc [illegible] mužů pod generálem Douglasem. Ale všechny tyto výpočty byly zmařeny statečností těch mužů, jimž bylo brániti hlavní město moravské. Obhájení jeho náleží také k nejskvělejším činům vojenským za třicetileté války.

Velitelem Brna byl plukovník Ludvík Ratvit de Souches, francouzský Hugenot z la Rochellu, kterýž sloužíval prve ve vojště švédském a pak pro nějaké spory osobní přestoupil do služeb císařských a stal se katolíkem. Velitelem Špilberku byl podplukovník Jiří Ogilvi, původu škotského, rovněž bývalý důstojník švédský. — Tito dva mužové, jmenovitě de Souches, dovedli udatnost a odhodlanost malé hrstky obhájců roznítiti na stupeň nejvyšší. Předměstí brněnská před příchodem Švédů spálena, Špilberk opevněn, měšťanstvo i študenti zorganisováni v pořádné vojáky a s touto přípravou podjal se de Souches brániti město proti velké armádě Torstensonově, ač sám neměl více nežli něco přes 2000 zbraně schopných mužů (vojáků, měšťanů a študentů dohromady)*). Za 6 neděl

*) Literatura o obležení Brna jest dosti hojná a stála by za nové zpracování, kteréž já pro nedostatek místa v této práci podniknouti nemohu. Hned současně s událostmi vyšel „Gründlicher und wahrhafter Bericht“, kterýž však po ruce nemám. (Srovnej s tím citát u Kocha Gesch. Ferd. III. díl 2, str. 60, pozn. 32). R. 1661 vydáno ve Vídni „Diarium Brunense obsidionis Suecicae“, r. 1745 na stoletou památku dvě kázání od P. Hugona Otmanského a Fr. Schupplera (Jungmann, Hist. lit. V. odd. č. 1010, 1011). R. 1845 vyšly dva spisy, od Polykarpa Kollera, Die Belagerung von Brünn durch die Schweden a od Chr. d'Elverta, Die Schweden vor Brünn 1845. — O nich obou viz obšírnou recensi Dudíka ve Schmidlově Oest. Blätter für Literatur und Kunst. 1846 str. 1145—1150 s mnohými vysvětlivkami a dodatky. Důležité korrespondence vytištěny jsou

byly všecky přípravy k hájení vykonány a 16 neděl bránila se potom hrdinská posádka v Brně, až se uhájila a Švédové s nepořízenou odtáhli. Ovšem velikým pomocníkem byly obhájcům různé nesnáze, do nichž utkal se na Moravě a zvláště u Brna Torstenson.

Když na vyzvání švédského maršálka, aby město se vzdalo, de Souches odpověděl záporně, začalo se 5. května hnáti útokem. Zuřivý boj trval několik dní za sebou skoro bez přetržení. Dne 13. května přeložil Torstenson hlavní stan z Králova pole do Modřic a poněvadž viděl, že nebude tak snadno města dobyti a s hanbou ustoupiti nechtěl, rychlými posly volal Königsmarka, aby mu poslal pomocné sbory z posádek slezských, a pak dovolával se pomoci od knížete Sedmihradského. List poslaný Königsmarkovi byl od císařských zachycen. Generalmajor Douglas, kterýž šel vstříc Rákóczymu, sešel se již v Hustopeči s uherským plukovníkem Adossym a obrátil se s ním k Ostrohu a Uherskému Bodu, kdež stihli vskutku první pomocné vojsko uherské v počtu dosti hojném. Ale Torstenson nebyl za ně vděčen, protože, jak tvrdil, vojsko to za nic nestálo. Mimo to, sotva že vstoupilo na půdu moravskou, vzbouřilo se, že není povinno za hranicemi vlasti bojovati a dalo se vesměs skoro a v úplném nepořádku na zpáteční pochod. Švédský vojevůdce následkem toho začal trpěti u Brna nedostatkem zbraně, střeliva (jmenovitě prachu) a konečně i potravy *).

---

v Dudíkově často citovaném spise, Schweden in Böhmen u. Mähren, dobré celkem vylíčení u Pilarze a Moravce, Moraviae historia III. str. 245 a násl. — Při té příležitosti upozorňuji na dvě dosud rukopisné zprávy z r. 1645 o Moravě, kteréž uvádí Jungmann v odd. V. č. 303 a 350 (od Fleškyna z Auerspachu a Jana Jakuba Šarovce.)

*) Torstenson vymohl si tehdáž od císaře svolení,

Na 8—10 mil kolkolem všecko zpustošeno; na konci nebylo kde co vzíti, zbývala jen útěcha, že obilí v poli dobře stojí a jest naděje na dobrou žeň. — Na Rákócze stěžoval si Torstenson den ode dne více a ze svého stanoviska vším právem. Marně žádal generala uherského Bákose, aby přispěl Švédům u Vídně ku pomoci; těžce nabytá „Wolfschanze“ padla 30. května do rukou císařských a Bákos položil 8. června hlavní stan do Hodonína*); za to musil Torstenson vyplatiti vojsku jeho 18 tisíc tolarů žoldu.

Následkem toho útoky na Brno neopakovaly se více denně, čímž obhájcům se poulevilo. Vyhráno ještě nebylo, neboť Švédové kladli pod hradby průkopy, a poněvadž obklíčili město se všech stran, dostavoval se i zde nedostatek a hlad. Torstenson těžce onemocněl. Suché lámání soužilo jej tak, že v bolestech se svíjel. Byl následkem toho nevrlý a vášnivý; za každou cenu aspoň Brno chtěl míti v moci, aby dosavadní neúspěchy napravil. Pobádal vojáky hrozbami k rozhodným činům a posílal za Rákóczem jednoho posla po druhém, aby konečně se hnul a obsadil alespoň Prešpurk. Douglas se 4 pluky táhl mu opět vstříc. Sedmihradský kníže hnul se konečně 17. června z Košice, maje armádu asi 30 tisíc mužů. S ní bylo by se dalo mnoho vykonati. Ale Rákóczy táhl velmi pomalu. Měl strach před Puchheimem, jemuž toho času přivedl Montecucoli 2000 mužů posily**) a viděl také, že porta míní to tentokráte

aby se mu smělo přivézti trochu rýnského vína přes Linec po vodě do Rosic na Moravě. — Regesta z dvorské komory u D'Elverta Beiträge IV. str. 248.

*) Rákóczy sám nemohl býti 8. června v Hodoníně, jak míní Dudík (str. 164), protože byl toho času ještě v Košici.

**) Dle dopisu Jana Adolfa ze Schwarzen-

s hrozbami do opravdy. Spojencům jeho Francouzům vedlo se na bojišti německém špatně a tudíž i slíbené subsidie nedocházely v pořádku. Dne 2. července očekával Douglas Rákócze v Trenčíně, ale on byl teprv v Topolčanech; nicméně dělal, jakoby najednou měl mnoho odhodlanosti, pokročil o něco rychleji, přešel 30. června řeku Váh a směřoval k Moravě. Za několik dní na to stál mladý Sigmund Rákóczy již v Lednici a vojsko jeho kolem Hustopeče. Dne 19. července měl schůzku s Torstensonem, při níž naříkal si na nesnáze se strany turecké a pak že spojenci knížete nedodržují uzavřenou smlouvu. Hned potom také Jiří Rákóczy se přiblížil a vojsko jeho rozložilo se mezi Hodonínem a Břeclavou.

Torstenson měl za to, že má vyhráno, Brno že přece konečně zkruší a pak potáhne spo lečně s knížetem k Vídni. — Ale zatím na straně císařské sebrány pomoci se všech stran; z Čech přitrhlo vojsko z Budějovic, Krumlova, z Prachatic, ze Sušic, z Plzně došly vozy i náboje, a ze Slezska přišlo něco vojska. Arcikníže Leopold Vilém, seřadiv armádu, postoupil s Gallasem 24. července od Vídně podél Dunaje tak, aby zamezil úplné spojení Sedmihradského knížete s Torstensonem. Mezitím diplomacie pracovala všemi prostředky, až konečně porta v témž okamžiku, kdy nejvíce toho bylo třeba, poslala třetí rozkaz Rákóczymu, aby ustal od boje proti císaři a zároveň nařídila vpád do Sedmihrad na potrestání knížete za jeho neposluš-

---

berka de dto. ve Vídni 15. června (za sdělení jeho i doleji uvedených listů děkuji p. archiváři Marešovi). Co však psal Schwarzenberk o tom, že je Rákóczy u Trenčína, že chce učiniti útok na Uherské Hradiště a p., byly patrně pověsti ve Vídni roztrušované, kteréž neměly podstaty. — I o Montecucolim má plukovník La Corona z téže doby jiné zprávy. Viz Dudíka Schweden str. 182, 183.

nost. Rákóczy povolil. Komorní rada Törös uzavřel s ním smlouvu, kterouž císař 8. srpna schválil. Sedmihradský kníže bez boje a bez zásluhy docílil velmi čestného míru pro sebe, zabezpečiv si držení Sedmihradska a 7 uherských stolic za to, že odstoupil od spolku se Švédy a Francouzy. Smlouva tato měla za následek mírné jednání v Linci se stavy uherskými, kteréž skončilo 16. září tím, že Uhrám zabezpečena úplná svoboda náboženství co do vyznání augšpurského i reformovaného čili helvetského. Zápis o to podepsán 16. prosince 1645.

Torstenson byl oklamán a v nebezpečí, že bude od císařských obklíčen. Ve vášnivé předrážděnosti, bolestnou chorobou ještě zvýšené, umínil si pomstiti se na Brně, jehož udatné hájení a houževnaté dobývání tolik mu způsobilo nesnází. V městě dostoupila bída vysokého stupně, hradby místy byly porouchány a průkopy švédské pod městem hrozily velikým nebezpečím. Dne 15. srpna vykonali Švédové poslední hlavní útok a i ten se nepodařil. Měšťanstvo, študenti i vojsko vykonali pravé divy udatenství. — Tímto dnem bylo však utrpení jejich skončeno. Sice Švédové ještě nazejtří na město stříleli, ale zároveň bylo viděti, že tábor zvedají. Dne 23. srpna odtáhl Torstenson po velikých ztrátách s prořídlou, hladem zmořenou armádou na jih. Směr jeho šel přes Židlochovice, Němčice a Mikulov do Mistelbachu v Rakousích. Sem stihli Švédové 28. srpna.

Okolí Brna podobalo se poušti a zůstalo tak na dlouhý čas. Klášter Rajhradský byl téměř v rozvalinách. V zápětí válek přišel hlad i mor, kterýž zejména řádil v Uherském Hradišti. Ale také ostatní části Moravy daleko široko zasáhlo jho švédské a nebylo útrapám konce. Neboť za nedlouho vracel se Torstenson

z Rakous opět skrze Moravu do Čech. — Ratvit de Souches, statečný obhájce Brna, obdařen od císaře penězi, statky i hodnostmi. Stal se říšským hrabětem, polním maršálkem a tajným radou. Později byl velitelem v Komárně, pak ve Vídni. Zde zažil ještě se ctí r. 1683. Rovněž Jiří Ogilvi postoupil v hodnosti a obdržel hojnou odměnu*). Měšťanům Brněnským i městu uděleny četné dary a milosti. Všickni tehdejší radní páni povýšeni i se svými potomky do stavu šlechtického.

V Mistelbachu odbýval Torstenson válečnou radu. Bylo uzavřeno dokročiti přímo proti arciknížeti Leopoldovi Vilémovi a působiti k tomu, aby dědičné země co možná byly zruinovány. Torstenson chtěje přímo proti armádě císařské troufal si příliš mnoho, neboť stav jeho vojska byl špatný, ale on patrně měl důvěru ve vůdcovské nadání své a doufal šťastnou nějakou bitvou polepšiti si postavení. — Arcikníže Leopold Vilém stál v posledním čase v okolí Prešpurka; když však s Rákóczym učiněn mír, vrátil se do Vídně, odtud táhl až k Tulnu a zde s jízdectvem přešel na levý břeh Dunaje. Torstenson hned poslal tam vojsko; arcikníže vyhnuv se bitvě vrátil se na pravý břeh a rozložil armádu svou po Tulenském poli; hlavní stan byl v Tulnu. Z Čech stále přes Linec přicházely nové posily. — Na straně císařské se již vážně s Torstensonem nepočítalo. Vědělo se, že, kudy kráčel, tak vše vyhubil, že nebude se nikde pro nedostatek potravy moci udržeti, a bylo také patrno, že k nějakým velkým útokům na Vídeň anebo k pokusům o přechod přes Dunaj nedostává se mu sil. Proto osnovány již záměry docela jiné. Torstenson zatím počátkem září táhl z Mistelbachu do Stockeravy, kdež se

---

*) Regesta dvorské komory u D'Elverta Beiträge IV. 253, 258, 262 265.

položil, a všechnu práci i píli věnoval důkladnému opevnění Kremže a Korneuburka.

Zatím, následkem jednání mezi Maximiliánem bavorským i Ferdinandem III., hlavní část císařské armády, vedená arciknížetem Leopoldem Vilémem a Gallasem, odtáhla z Tulnu přes Linec do Bavor, aby spojila se s tamější armádou proti Francouzům *). K hájení Dunaje zůstali v okolí Vídně toliko generálové Puchheim a Fernemont. Leopold Vilém 6. října sešel se s armádou bavorskou u Nördlingen. Torstenson byl přesvědčen, že tažení císařského vojska do Bavor platí jemu a že má nějak ze zadu býti napaden. Proto rychle dal se ze Stockeravy na pochod do Moravy a do Čech. Již před pochodem arciknížete do Bavor vyslal 12000 mužů do Čech směrem k Jindř. Hradci, sám pak pustil se počátkem října směrem přes Absdorf k Retzu. Zde však, byv pronásledován a utrpěv některé ztráty, uchýlil se poněkud na východ a obešed velikým polokruhem Znojmo **) táhl k Třebíči. Na straně císařské bylo domnění, že Torstenson od Znojma dá se k Hradci Jindřichovu, odtud k Vltavotýnu a Pracheňskem i Plzeňskem do Horní Falce ***), a proto Puchheim a Fernemont nesměli táhnouti za Švédy, nýbrž u Lince přešli Dunaj a táhli přímo do Čech k Budějovicům, aby tomuto záměru překazili.

---

*) Mezi přípravami k tomuto pochodu jmenován Sigmund Myslík najednou „feldmaršállejtnantem“, nad čímž prý se Gallas mohl „sežrat.“ List paní Elišky Myslíkové ze dne 30. srpna 1645 u Dvorského, Památky žen str. 315.

**) Zde zase udaje mapy neshodují se se zprávam u Dudíka str. 203.

***) Dle listu Viléma Slavaty ze dne 10. října (archiv musejní), což souhlasí se zprávou Theatr. Europ. V. 547.

Ale mýlili se. Torstenson nemocný, v nadějích svých zklamaný, z domova a z Francie výčitkami trápený, pomýšlel na nejbližší cestu do říše, a byl rozhodnut, že složí velitelství. Chtěl jen ještě zabezpečiti existenci švédským posádkám, které zůstavil v Korneuburce, v Kremži, ve Staatzu, Falkensteině a Ravensburku, pak na Moravě v Mikulově, Znojmě, Jihlavě, Telči a všech ostatních místech, kde Švédové byli již od dřívějška. Znojemský a Jihlavský kraj vytrpěly tímto pochodem velice; všecka města musila dáti závazky, že budou odváděti kontribuce buď do Jihlavy nebo do Olomouce. Na panství Telečském na Moravě a Jindřichohradeckém v Čechách uděláno při tomto tažení škod přes 200 tisíc zl. — Od Třebíče hnul se Torstenson přes Veliké Meziříčí, Ostrov, Bystřici a Jimramov do Čech a sice prvně do Poličky. Vedlejší proudy armády ubíraly se různými cestami dle pohodlí a potravy, až se v Poličce celé vojsko sešlo. Pochod Moravou trval asi 14 dní, neboť 16. října byl Torstenson již v Jimramově a nazejtří v Poličce.

* * *

V Čechách zatím nebylo tak klidno, jako by se zdálo. Nehledě k tomu, že západní a jižní části země byly shromáždištěm a hlavní zásobárnou pro císařské vojsko v Rakousích stojící *), ale také na severu zběhly se veliké nepokoje.

---

*) Vojáci císařští dopouštěli se velikých přechmatů; dne 3. června 1645 vydal císař nařízení, aby se nedávali vojáci na byty do zámků a dvorů, poněvadž se přihodí často neštěstí, jako nedávno v Pardubicích, kdež vinou vojáků veliký oheň vzešel. Plukovník Walter, jehož pluk to způsobil, pohnán k zodpovědnosti a dán do vazby. Regesta z dvorské komory u D'Elverta

Generál švédský Königsmark, kterýž stál v Němcích, zkrušil a zdrancoval totiž tou měrou zemi saskou, že kurfiřta donutil k tomu, co se již dříve dalo očekávati: ku příměří a neutralitě, to jest k odstoupení od aliance s císařem. To se stalo v srpnu 1645. Něco císařského vojska, které stálo v Sasku, a 3 pluky kurfiřtovy odtáhly do Čech, podřízeny velitelství Rudolfa Colloredy a rozloženy napřed v Mladé Boleslavi, potom v Labském Brandejse. Hned na to Königsmark mezi Budišínem a Žitavou prodral se také do Čech, což způsobilo největší zděšení, protože celá severní část země byla až na nepatrné výminky bez vojska a obrany neschopná. Tehdáž byl dobrý rok na úrodu a sedláci shromáždili mnoho obilí. Ale teď nastala doba, kde se zase říkalo: „já sil, jiný žal, já shromáždil, jiný bral *). Strach před Švédy zajisté také urychlil přenešení posvátných ostatků a relikvií z Karlštejna do Prahy a uložení jich v chrámě sv. Víta, což se stalo 20. srpna 1645 **). Na štěstí netrvalo nebezpečí dlouho: Königsmark obrátil se do Slezska a hrabství Kladského. Zde se spojil s generálem Douglasem, kterýž přitáhl sem, když Torstenson od Brna dal se na pochod k Stockeravě. Douglas opanoval celé hrabství, Königsmark celé skoro Slezsko až k „šancím Jablunkovským," odkudž odehnal císařského plukovníka Reichwalda. Těšín, Krňov, Bruntál, Hlubčice a četná jiná mí-

---

Beiträge IV. 248. — Jiný doklad v dopise hraběnky Silvie Černínové ze dne 8. července u Dvorského Památky žen str. 311. Paní Silvie vojsko vůbec (tedy i vlastní) jmenovala „nepřítelem."

*) Tak píše Silvie Černínová 30. července 1645. Dvorský str. 313.

**) Vedle Pešiny (viz Č. Č. Musea 1886 str. 337) hlavně současný spisek uvedený u Jungmanna v V. odd. č. 116:. a ve Sborníku Historickém I. 35.

sta obdržela švédské posádky, čímž nabyl Königsmark přes Uničov, Olomouc a Mikulov (města od Švédů obsazená) přímé spojení s posádkami v Korneuburce a Kremži.

Torstenson od Poličky směřoval ke spojení s Königsmarkem ve Slezsku. V tom směru pohybovala se hlavní část jeho armády. Šlo to ovšem pomalu, poněvadž vyhladovělé vojsko rozběhlo se po zemi na všecky strany, aby ze stodol a špižíren opatřovalo si potravu a nahradilo si předešlé nedostatky. Jedno oddělení švédské dostalo se až k Čáslavi a k Čestinu (v nynějším okresu Uhlířsko-Janovickém), jiné do Lanškrounska a opět jiné do krajiny Košumberské, co zatím Torstenson, vydrancovav Poličku, hnul se k Litomyšli (20. října) a k Vysokému Mýtu (23. října). Výpalné, drancování, zajetí předních měšťanů: to vše opakovalo se, dle známého způsobu z dob předešlých. Nový hrad u Litomyšle zcela zpustošen, že se více nevzpamatoval. Od Vysokého Mýta postoupil Torstenson k Pardubicům; hlavní stan byl dle všeho ve vsi Měticích *). Na Pardubice dva dni po sobě (24. a 25. září) učiněn prudký útok; ale podplukovník hrabě Strassoldo bránil město tak statečně, že Torstenson s nepořízenou odtáhl k Sezemicům. Ty vypáleny, rovněž tak Holice, a zvláště Hora Kunětická, kteráž se od té doby více nevzpamatovala. Tažení šlo k Hradci Králové, co zatím po Opočensku a Novoměstsku rozložily se tlupy švédské na 4 neděle a měly hojnou žeň na všech stranách. Hradec Králové 27. října dobýván, ale marně; i hnul se Torstenson přes Smiřice a Semonice k Jaroměři. Hořiněves i Čáslavky cestou vypáleny. Generálmajor Douglas

*) Soudím dle polohy; na švédské mapě jest nesrozumitelné slovo „Šetschik." Nomenclatura mapy jest vůbec špatná.

z Kladska způsobil si s Torstensonem spojení přes Broumov a Polici. V Broumově zůstala švédská posádka až do 4. prosince.

Na straně císařské nevědělo se pořád dobře, kam Torstenson směřuje. Když od Jaroměře některé tlupy Švédů daly se v lup až do Bydžovska, jmenovitě ke Hrubé Skále a k Jičínu*), povstalo mínění, že Torstenson bude směřovati ku Praze. Hned činěna náležitá opatření ve městě a rozneslo se, že na místě Colloredy bude jmenován komandujícím generálem Prahy buďto Maximilián z Valdšteina anebo Sigmund Myslík. Fernemont s Puchheimem stáli v Budějovicích a arcikníže Leopold Vilém byl na cestě z Bavor do Čech, aby zamezil, bude-li třeba, postup Torstensonova vojska. Tak armády přátelská i nepřátelská sestředěny opět v zemi, která již tolik strastí vytrpěla.

Torstenson však nemínil dáti se v tu chvíli v Čechách do výbojů, nýbrž dada toliko vojsku svému několik neděl poodpočinouti v zemi, hnul se od Jaroměře přes Trutnov a Žacléř k Libavě do Slezska. Dne 6. prosince byl hlavní

---

*) Plukovník La Corona dokonce oznamuje (Dudík str. 208), že Torstenson přeložil hlavní stan z Jaroměře do Jičína, což jest nemožné, byť i Theatr. Europ. V 719 podobnou zprávu (jako pověst) přinášelo a byť i Dudík za správnou ji měl, řka že pochodem od Jaroměře k Jičínu se Torstenson blížil ke Kladsku!! — Jest zajímavo, jak Theatr. Europ. znalo pověsti po Čechách troušené. Ku př. paní Černínová píše, že prý Maximilián z Valdšteina má přijíti do Prahy a Theatr. Europ. ví o tom také; dále paní Černínová píše, že dle vypravování některých, shromaždiště císařského vojska bude u Tábora, Theatr. Europ. (V. 718) konstatuje to již jakožto skutečnou událost a praví, že tam stál generál Puchheim! To bylo sice pravda, ale teprv o hodně později. Takých příkladů je hojnost a dokazují jen, že potřebí kritické opatrnosti, nemají-li se domněnky vydávati za historická fakta.

stan jeho v Kupferberku a spojení s Königsmarkem dokonanou událostí. — Na hradě Lipnickém zůstala posádka švédská, kteráž vládla nad Čáslavskem a udržovala spojení se Švédy v Jihlavě. Také Žirovnice u Počátek měly švédskou posádku, kteráž však ještě 1645 od císařských donucena vzdáti se *). Rovněž tak posádka v Ledči.

Torstenson pro svou osobu spěchal z bojiště. Ale nemínil, že by dědičné země císařské měly zůstati s pokojem, nýbrž naopak, když se ve Slezsku trochu sesílil, dalo se 14. prosince 1645 švédské vojsko na pochod skrze Horní Lužici k Fridlandu. U Greifenberka opustil je Torstenson a obrátil se s Königsmarkem do Lipska. Byl tou měrou nemocen, že o dalším vedení armády nechtěl ani slyšeti. Za nástupce svého označil Karla Gustava Wrangla, kterýž vskutku zprvu prozatímně, pak od června 1646 definitivně, jmenován jeho nástupcem. Torstenson dal mu instrukci v ten smysl, aby za každou cenu válku hleděl vésti jen v zemích císařských. Mezitím co odbývány v Lipsku porady, měl prozatímní velení švédského vojska generálmajor Arvid Wirtemberk. Ten zmocnil se 16. prosince Fridlandu, zanechal tam posádku, zpustošil hrozně Liberec a dal se na pochod přes Jablonné, Českou Lípu, Radoušov (Grabern), Ouštěk a Žitenice k Zahořanům, odkudž 25. prosince podniknul útok na Litoměřice. Město se vzdalo bez odporu, protože císařská posádka uprchla. V zásobárně shledáno mnoho obilí a vína. Hned dopsáno do

---

*) Listy Zuzany Černínové ze dne 24. listopadu a 16. prosince 1645 ve Dvorského Památkách žen str. 321 a v téhož Dopisech Zuzany Černínové str. 67. Souhlasí s tím i zpráva Theatr. Europ. V. 748. — Do r. 1646 klade tuto událost Sedláček, Hrady IV. 119.

Lipska pro opevňovací potřeby, aby Litoměřice poznovu mohly býti pevným střediskem Švédů a východiskem pro další boje *). Zůstaly zde posádkou tři pluky. Odtud hned vykonán útok na Mělník, a i toto město dobyto a obsazeno. Za to výpad na Mladou Boleslav se nepovedl. Staropiccolominský pluk, ležící zde posádkou, včas zachránil se za Jizeru, takže jen město zpustošeno. Útok na Děčín se rovněž nezdařil. Hlavní stán švédský zůstával v Zahořanech; přes Ohři u Budyně stavěny mosty, protože, dle v Lipsku umluveného plánu, v Žateckém kraji měla se armáda švédská spojiti s novým vrchním velitelem Wranglem, kterýž toho času za příčinou příprav válečných zdržoval se v Torgavě v Sasích.

V těchto okolnostech nezbylo císařskému vojsku nic jiného, než ubytovati se na zimu v Čechách. Rozdělení po krajích řídil hrabě Sezima z Vrtby. Pro arciknížete Leopolda Viléma a jeho štáb zřízeny příbytky v Klatovech. Arcikníže koncem prosince zdržoval se v Budějovicích, ale v lednu 1646 se pak do Klatov přestěhoval.

Gallas, kterýž pro churavost nemohl se na nohou držeti, složil úplně velení **) a jeho místo měl zaujati Hatzfeld, jehož štáb rovněž v Klatovech se usadil. Dělostřelectvo dáno do Sušic. Generál Fernemont ležel s pluky svými v Budějovicích a okolí, hrabě Puchheim v Táboře a v okolí. Po dvou, po případě tří plucích rozloženo v krajích Chrudimském, Čáslavském,

---

*) Dle listu Jana Adolfa ze Schwarzenberka de dto. v Budějovicích 29. prosince 1645. Ostatní zprávy u Dudíka, v dopisech Silvie a Zuzany Černínové a v Theatr. Europ., kteréž vzájemně velmi dobře se doplňují.

**) Počítal si pak za císařem 36 tisíc zlatých od předešle zadržalé pense a žádal za její vyplacení.

Boleslavském *), Litoměřickém, Loketském, Žateckém, Hradeckém, Vltavském a Podbrdském. Prachatický kraj dostal 13, Plzeňský 8 pluků. Do Prahy položeny 4 pluky. Válka pro zimní počasí a velké sněhy se nevedla, jen potyčky v krajích, kde Švédové a císařští sousedili. Švédské „partaje“ zajížděly od Mělníka až k Praze, hluboko do kraje Boleslavského a na druhé straně do Slanska a Rakovnicka (k Míkovicům a Kostomlatům). Většina armády však ležela tiše mezi Labem a Oharkou, pak okolo Zahořan. V Praze všechny brány městské zasypány, jediné Poříčskou mohlo se vcházeti a vycházeti.

Stavové čeští když povolili velikou daň z hlav na sněmé r. 1645, prosili nade všecko jiné o to, aby jim žádné vojsko nebylo dáno do země a bude-li dáno, aby si je císař ze svého vydržoval. To však ukázalo se býti nesplnitelným. Komory dvorská i zemské zápasily s velkým nedostatkem peněz a půjčovaly si kde mohly. Kurfiřt bavorský přispěl 100 tisíci zlatých. Všecky komory obdržely rozkaz (11. prosince 1645), aby přemýšlely o nových prostředcích peněžitých, kde je hledati a jak nejsnáze nabyti. Česká komora nevěděla jiné rady, než aby se prodávaly korunní statky a zastavovala královská města, k čemuž císař svolil, najdou-li se dobří kupci **). Vskutku také hned toho času zastaven Mělník hraběti Heřmanovi Černínovi za půjčku 90 tisíc zlatých. V těchto

---

*) Podrobnosti o ubytování vojska v tomto kraji nalézti lze v dopise chovaném o tom v archivu musejním. Jména všech pluků v Theatr. Europ. V. 746, 747. — Já jsem mimo to měl některé zprávy (o pobytu arciknížete v Klatovech etc.) z dopisu Jana Adolfa ze Schwarzenberka de dto. v Klatovech 18. ledna 1646.

**) Regesta z dvorské komory u D'Elverta Beiträge IV. str. 251, 255 atd.

okolnostech nezbylo nic jiného, než že k nařízení místodržících krajští hejtmani rozpisovali kontribuce po krajích a určovali, mnoho-li kdo a kam za vojskem dovážeti má. Paní Zuzana Černínová píše, že ze svého statečku v Táborském kraji dle určení krajského hejtmana dávala denně 169 porcí pro mužstvo a 29 porcí pro koně. A to musila dovážeti do Budějovic. Lze si dle toho učiniti představu, jaká svízel na obyvatelstvo dopadla. Tím nebylo však všecko odbyto. Neboť předně přísně a „těžce“ vyupomínána berně z hlav, kdo co ještě dlužen zůstával, pak podrobeny prohlídce veškeré sýpky i obilní sklady a konečně určeno, aby to, což má kdo nad potřebu, půjčil pro armádu; obdržel na to list, že při příštím svolení sněmovním smí si půjčku odraziti *). Nade všecko ale souženo bylo obyvatelstvo tím, že vojáci, na nic se neohlížejíce, sami si brali, co jim pod ruku přišlo, drancujíce domy, statky a odvádějíce dobytek. Paní Zuzana Černínová píše o tom svému synovi: „Nic jinšího zde v Čechách není než pláč, úpění a naříkání mnohých lidí,“ a pak zase: „Jest nemožno vypsati těch těžkostí, Bože! račiž nám sám pomoci, nesvornost veliká a my ubozí v tom hyneme. „Ach, Bože! prolom nebesa a podívej se na to, co se děje a račiž nám všem z těch soužeností pomoci.“ Slova taková více o stavu království poučují, než obšírné výklady.

Drobná válka v Čechách i na Moravě. Korunovace a sněm r. 1646.

Hned po Novém roce 1646 vypravil se Wrangel ze Sas do Čech. Rozdělil vojsko, které sebral, na dvě části. Jedna šla Přísečnickým prů-

*) V tomto smyslu zprávu Zuzany Černínové (Dvorský str. 323) doplňuje Theatr. Europ. V. 746.

smykem do kraje Žateckého, druhá, při níž byl sám Wrangel, 2. ledna stála mezi Zhořelcem a Žitavou hodlajíc přes Jablonné vtrhnouti do Čech. Pro panující nepohodu šlo to velice obtížně. Teprve 12. ledna docíleno spojení s armádou Wirtemberkovou, jejíž hlavní stan toho času byl přeložen ze Zahořan do Ploškovic.

Wrangel měl dle úmluvy s Torstensonem za úkol udržeti armádu pohromadě, vyhnouti se boji tak dlouho, pokud nedocílí spojení s vojskem francouzským a potom spojenými silami hnati nepřítele směrem k Dunaji. — Měl-li tento úkol býti vykonán, musil Wrangel nastoupiti pochod od Litoměřic směrem k Chebu, poněvadž v těch stranách jedině bylo možným spojení s Francouzy. Proto dal se na pochod k Mostu, kdež 16. ledna oblehnul a 19. dobyl kapitulací přepevný hrad (Landeswart), v němž ukořistěny velké zásoby. Zanechav tam posádku, táhl ke Kadani, kamž stihl 25. ledna. Město i okolí, jmenovitě Radonice, obsazeny pak po 20 dní. Odtud udrženo také dobré spojení s průsmykem Přísečnickým. — Od Mostu poslal Wrangel plukovníka Reichwalda s nevelkým sborem (1000 jezdců) zpět a sice do Slezska, pozorovat pohyby tamějších císařských posádek. Kdesi v krajině Českolipské (buď u Bezděze nebo u Nového zámku) dopadl 24. ledna hraběte Palfiho s 10 setninami vojska a přepadl i zajal ho*). Reichwald potom delší čas zdržoval se v severních Čechách, nežli zajel do Slezska.

Wrangel se k velikým věcem v Čechách odhodlati nesměl. Bylť znepokojován dobrovolným sborem jízdným v Chebě sestaveným,

---

*) Tato událosť klade se od mnohých do krajiny u Ml. Boleslavi a do r. 1645. — O Mostě a Kadani viz Mitth. des Ver. f. Gesch. d. Deutschen in Böh. X. 223, XXIII. 166.

a pak 14. ledna přivedl Jan de Werth přes Domažlice 12 pluků jízdných a 18 pěších na pomoc arciknížeti Leopoldovi Vilémovi. Tím ovšem armáda císařská nabyla veliké převahy nad švédskou, kteráž páčena na 23 tisíc mužů. Leopold Vilém odhodlal se k útoku a sice dal se v pochod směrem k Rosshauptu*) a k Chebu. Wrangel nevyčkal ho, nýbrž maje za úkol nepouštěti se v boj, pokud nespojí se s Francouzy, couvl opatrně, pomalu a jistě průsmykem Přísečnickým ze země. Císařská armáda položila se hlavním stanem do Chebu a ústup nepřítele prohlašovala za vítězství. Pak pustila se za Švédy do říše německé, čímž Čechám velmi se ulevilo.

Ovšem nepřátel prostou země nebyla, nýbrž, jak ukázáno, Švédové drželi se posádkami v četných místech jak v Čechách tak na Moravě i v Rakousích. Z velké jich části byli teď vypuzeni. Nevíme určitě od které doby byla v rukou švédských opět Hrubá Skála. Ta někdy počátkem března (před 10. t. m.) se vzdala, a posádka uchýlila se do Fridlandu. Rovněž tak v okolí Pelhřimova, Hradce, Žirovnice, Počátek, Jihlavy a Lipnice bojován boj drobný. Na popeleční středu, 14. února 1646, vyjel si plukovník Kapoun asi s 50 jezdci na zvědy a byl kdesi u Popelína zaskočen od Švédů, zajat i veden nejkratší cestou do Jihlavy. Ale u Batelova dohoněni byli Švédové od podplukovníka Contiho, poraženi a zajatci osvobozeni. Přitom upadl do zajetí také český emigrant Hrdlička, kterýž sloužil jakožto rytmistr u Švédů **).

*) Dle listu Jana Adolfa ze Schwarzenberka de dto. v Linci 26. února 1646.

**) O této nepatrné události jest několik zpráv (Dudík str. 221, Dvorského Zuzana Černínová str. 78, Theatr Europ. V. 798, Rullova monografie Jindř. Hradce str 97, Tischrův Oberst Myslík str. 79) a každá zní trochu jinak.

Také z Moravy i z Rakous docházely od švédských posádek smutné zprávy. Bylo jim den o dne obtížněji držeti se uprostřed nepřátel a ve velké vzdálenosti od hlavní armády švédské. Plumlov a Těšín již v dubnu dostaly se do rukou císařských; dne 12. téhož města dobyl de Souches Mikulova, 5. května vzdali se Švédové v Kremži, a v srpnu i v Korneuburce. Neznámo kdy Telč padla do rukou císařských. Conti byl tam pak velitelem. Největší boj rozvinul se o Lipnici. Pro stálé nebezpečí. v němž celá okolní krajina se nacházela, dokud Lipnice byla v rukou švédských, musily vydržovati se v nejbližších místech četné císařské posádky, jmenovitě v Německém Brodě a Pelhřimově, kdež ležely celé dva pluky. Také Bechyňsko bylo plné vojska, což přimělo krajského hejtmana hraběte Vratislava, aby jel do Lince k císaři. a vyložil mu, že chudý kraj tak veliký počet vojáků není s to vydržeti. — Pád Lipnice byl by přinesl úlevu. Proto hrabě Conti se o to pokusil a zámek obléhl. Přepevný, vysoko položený hrad poskytoval však Švédům mnoho ochrany. Nicméně lidi z okolí, jmenovitě Želivský poddaný Jiří Rolant. konali Contimu dobré služby, a konečně povoláni i havíři z Kutné Hory aby ochrannou věž podkopali. Dva útoky byly odraženy, a teprv po 5 nedělích a několika ještě útocích vzdala se posádka Lipnická 14. června 1646 na milost a nemilost*). — Na jiných stranách opět Švédové dobývali úspěchů, jmenovitě v místech hraničících se Slezskem a Kladskem. Vrchlabí a Náchod zakoušely mnoho protivenství. Do Slezska

*) Dopis Viléma Slavaty ze dne 25. března 1646 v archivu musejním; Dudík Schweden str. 234.; zpráva v Harrachově denníku ke dni 16. června. (Přepis v zemském archivu) Naproti tomu tvrdí J. Solař v Památkách V. 97 a po něm Bernau Album II. 26, že Lipnice vyklizena byla od Švédů teprv 1648.

totiž vypraven od hlavní armády švédské generál Wittemberk, aby tím způsobil rozštěpení císařských sil a donutil také arciknížete Leopolda Viléma, aby rozdělil svou armádu. Císařští se zprvu na to neohlíželi, když však Wittemberk vždy hůře ve Slezsku řádil, musil tam býti s několika pluky poslán generál Montecucoli, kterýž až do podzimu zde válčil se štěstím střídavým. Několik pevných míst Švédům odňato a několik hradů, aby se nepřítel v nich usaditi nemohl, rozbořeno. Když však k podzimu Wittemberk nabyl posil, musil Montecucoli před ním couvnouti do Čech. Švédům šlo ovšem hlavně o to, aby udrželi Olomouc a Jihlavu, Mostský hrad a Mělník, Fridland a Litoměřice. Jihlava byla nejvíce ohrožená, a několikráte pokusil se plukovník Reichwald ze Slezska dodati sem posilu. Ale plukovník Kapoun, maje k pomoci lid válečný v Pelhřimově rozložený, vždy to zamezil.

Tyto všecky nepohody pokládány vůči předešlým běhům za nepatrné a třebas že císařské vojsko loupilo, švédské vypisovalo z Fridlandu i ze Slez kontribuce všem městům na severu a východě Čech, a třeba že množily se nemoci, zejména mor, děkováno Bohu za úlevu v poměrech, která nastala od té chvíle co hlavní armády, švédská i císařská, byly mimo zemi. Také navracelo se mnoho panstva do země, zejména i kardinál Harrach, kterýž po dvouletém vzdálení nyní nastoupil cestu do Prahy přes Linec, Kaplici, Budějovice (kdež strávil svátky velikonoční), Milevsko, Sedlčany a Jílové. Do hlavního města vjel 8. dubna 1646. Všude byl slavnostně vítán, jen v Praze se to pokazilo, protože kardinál přijel tak záhy z rána, že nikdo nebyl ještě připraven. Největší veselost při příjezdu dávali na jevo — žebráci, jimž Harrach pravidelně almužnu uděloval. Stará jedna žebračka přiběhla

a přinesla arcibiskupovi na uvítanou věnec fíků! Radost z příjezdu jeho byla však všeobecná, neboť panovalo přesvědčení, že až kardinál se vrátí do Čech, všeobecný mír jistě brzo bude uzavřen*). Důvěře této nelze se diviti, neboť víme, že současně obecný lid i vyšší třídy zašly mnohem dále a oddaly se víře v různá proroctví, blouznění a pověry. Bývalo tak i bývá částečně dosud ve zlých dobách. Lid selský odevšad hnětený na mnoze bez pořádné duchovní správy zůstavený, když za to měl, že Bůh nechce vyslyšeti jeho stesky, přichytil se čarodějství a víry v moc ďáblovu! Čarodějství kvetlo v Čechách a, jak již praveno, zvláště na Moravě a ve Slezsku touto dobou velice. Věřili v ně neurození a částečně i urození. Vypravuje se i v denníku Harrachově, že kardinál jeda do Čech viděl u Milevska dub, kolem něhož za bílého dne tancovali čarodějnice i ďáblové a jeden sedě na stromě na dudy jim k tomu hrál! Od té doby na místě tom prý tráva neroste.

Mezi tím co válčilo se s hlavními armádami v říši a na drobno v zemích dědičných, vláda starala se obvyklým již způsobem o potřebné peníze. Dlužila se na vysoké úroky, zastavovala a prodávala státní statky, zvyšovala cenu soli a clo za dovoz cizích vín i piv, a dožadovala se berní na sněmích. Na první způsob v této době také maršálek Melander z Holzapplu půjčil komoře peníze, na druhý zastaveno i prodáno Václavu Eusebiovi z Lobkovic vévodství Záhaňské ve Slezsku a jednáno o prodej Těšínska s knížetem Ferdinandem Janem z Lichtensteina; co cel se týče zvýšeno dvakráte po sobě clo z piva a vína, které při dovozu z ciziny

---

*) Dle denníku Harrachova (přepis v archivu zemském v Praze), z něhož mám i mnoho jiných zpráv.

na hranicích (českých i moravských) se platilo a přiražen 1 rýnský zlatý (60 kr.) na bečku Gmundenské soli do zemí českých dovážené. Pro Slezsko zvolen jiný způsob zvýšení solní ceny a to hlavně s ohledem na blízkost dolů Věličských (patent ze dne 5. září 1646), ale potom vlivem komory dvorské i slezské uvedlo se slezské zvýšení na stejný základ s tím, které vydáno pro Čechy a Moravu. — Současně s těmito prostředky komorními se také sněmovalo.

V Čechách k nařízení císařskému svolali místodržící ke 24. lednu 1646 „obecný sjezd"; direktorem a komisařem císařským byl při něm nejv. purkrabí Jaroslav Bořita z Martinic. Stavové rokovali do 7. února a pak povolili na půl léta nápojovou daň na opevnění Prahy, na platy pro kancelář místodržících, appellační soud, berniční úřad a zemské lékaře. A sice mělo se platiti z vědra vína (o 32 pintách) 30 kr., z pinty medoviny a páleného 2 kr., ze čtyřvěderního sudu piva ječného 35 kr. a z piva bílého či pšeničného 30 kr. Způsob vybírání zůstal týž jako předešle; z měst pražských měly se peníze odváděti Jiřímu Mařanovi Bohdaneckému, písaři královského úřadu berničního. Generální kassu, do níž všecky příspěvky splývali, spravovali nejvyšší berníci od stavu volení, kteří za to dostávali plat. Peníze na opevnění Prahy měly se vypláceti na poukázky místodržících, ale vždy teprv po shlédnutí díla, při čemž měl nápomocen býti nejv. berníkům František Miseroni, vrchní písař berničního úřadu. — Mimo to jednáno na sjezdu o příročí na dluhy a usnešeno, že se má udíleti všem, kdož toho dle vyšetření úřadů (komorního soudu a nebo menších desk zasluhovati budou.*)

---

*) Současný tisk sněmovní; dle téhož pramene také vypravování o následujícím sněmě. Přidal

Půl léta, na kteréž tato berně byla povolena, uplynulo brzo; i musilo za včas postaráno býti o nový sněm a novou daň. Ferdinand III. měl úmysl, dle přání na loňském sněmu vysloveného, přijeti osobně do Čech s manželkou svou i nejstarším synem a dáti je korunovati. Ale císařovna Marie Anna zemřela náhle v Linci 13. května 1646 následkem nešťastného porodu. Smrt nábožné a milé panovnice obecně oplakávána. V celé říši odbývány zádušní služby boží a zvoněno všemi zvony. — Úmysl císařův o jízdě do Čech byl však poněkud zviklán. Proto vypsán 27. června sněm český ke dni 9. července a hrabě Sezima z Vrtby povolán do Lince, pro instrukcí. Vedle něho potom hrabě Rudolf Colloredo a Jan Jindřich Chanovský jmenováni komisary sněmovními.

Sněm sešel se v ustanovený den a viděl z předložené proposice, že žádosti vlády jsou veliké. Neboť princip berně dle usedlostí a počtu poddaných odložen nyní úplně, poněvadž poddaných stále ubývalo a výnos berně pořáde se menšil. V císařské proposici žádalo se o povolení berně (na tři léta) z konsumu čili ze spotřeby. A' sice tak, že vedle daně ze spotřeby nápojů (piva, vína, medoviny a kořalky), měla se povoliti také určitá summa ze spotřeby masa, mouky, másla, sýra, vlny, pak z bot, střevíců a pantoflí. — Stavů sešel se ke sněmu skrovný

---

jsem jen některé zprávy z denníku Harrachova a z feuilletonu Tadrova, der Landtag und die Königskrönung im Jahre 1646 (Politik 1. července 1887). Současný spisek „Relation wie u. welchergestalt die Königl. Krönung Ferd. IV. 5. Aug. fürgegangen (Prag 1646) neobsahuje nic zvláštního, co by nebylo také v Theatr. Europ. V. 883, 907, 908 a v Beckovském II. 3. str. 349. Krásl (str. 540, 541) čerpal vypravování o korunovaci také z papírů Harrachových. (Viz Sborník historický I. 32.)

počet a zdál se jim požadavek proposice příliš tvrdým a to tím více, když sněmovní komisaři za několik dní přišli ještě s dodatkem, kterýž ani v proposici nebyl, aby totiž povolilo se také něco ze dříví, sáhového i plaveného (vorů). Oposice sněmovní byla tentokráte tak prudká, že stavové nechtěli povoliti a přišlo o to k dosti ostrým replikám i duplikám mezi nimi a komisaři. Tito hned před sněmem a při jeho zahájení spozorovali odpor a dopsali ihned císaři. Jemu ovšem záleželo velmi na svolení a proto nepochybně rozhodl se rychle (již 11. července) neodkládati zamýšlenou již dříve jízdu do Prahy a korunovací nejstaršího syna Ferdinanda.

Dne 12. července vydán patent do Čech, jimž císař oznamoval, že v srpnu se synem do Prahy přijede a zde ho korunovati dá, a protož aby všickni stavové, kteří k sněmu právě odbývanému se nedostavili, 4. srpna v Praze ke korunovaci najíti se dali. Přitom ve zvláštním listu oznámeno, že císař 23. července z Lince vyjede, bude 28. t. m. ve Zbraslavi a nazejtří vjede do hlavního města. Korunovace mladého krále ustanovena na 5. srpen. Patent tento byl 17. července v Praze vyhlášen, což mělo za následek, že stavové zanechavše odporu, dohodli se s komisaři v ten smysl, že vypracovali snešení sněmovní, poslali je panovníkovi a ponechali mu na vůli, co by si v něm změniti chtěl. Zdá se, že stavové chtěli berni povoliti, ale jenom na rok nebo dvě léta*). Ale Moravané, kteří již o něco dříve sněmovali, povolili berni z týchž

*) Soudím tak ze slov denníku Harrachova: „weil wir die Reformierung derselbigen Ihrer Mt. eigener Willkür heimgestellt, solche schier ganz auf die Form der mährischen Erklärung extendirt worden und solle auf 3 Jahr lang gelten.“

věcí, jako žádáno v Čechách*), na tři léta, a tudíž císař české sněmovní snešení rovněž vztáhl na tutéž dobu a poslal je stavům do Prahy zpět. Došlo sem 26. července. Na zejtří (27. července) přečteno a přijato v tomto znění ve sněmě, uzavřeno, že se má vydati tiskem ještě před příjezdem panovníka a že sněm nemá se rozcházeti, nýbrž vyčkati příchodu císařova a vyslechnouti co jiného ještě žádáno bude.

Stavovské svolení bylo následující: všickni obyvatelé bez rozdílu, vyjímaje řády žebravé**) a špitály pro chudé, měli dávati z každé libry jakéhokoliv masa v království bitého a spotřebovaného po krejcaru, z vědra vína po 20 krejcařích (z toho vyjmuto víno při službách božích spotřebované), ze sudu piva jakéhokoliv po 1 zl. Daň z vína a piva rozuměla se jako vždy mimo dědičný a povinný tác od měst královských placený. Pro dolivku sedmé vědro vína a jedenáctý sud piva od daně osvobozen. Dále: z každé pinty kořalky a medoviny po 3 krejc., z každé kopy kaprové násady po 10 krejc., z kamene vlny po 20 krejc., z centu másla po 1 zl., z centu sýra po 35 krejc., ze sáhu dříví (při prodeji) po 5 krejc., z vorů dle velikosti po 5, 6 a 7 krejc., z páru bot „na kramflecích" po 20 krejc., bez kramfleků po 5 krejc., z páru střevíců na kramflecích po 6 krejc., bez kramfleků po krejcaru, z páru pantoflí po 3 krejc. Mimo to svolili stavové, že budou odváděti pro potřeby vojska každý desátý mandel z celé sklizně; poněvadž však pro špatné vzdělávání polí obilí prý málo sypalo, bylo

*) Jenom ne z vína, ale místo toho z vinic. O sněmě moravském viz regesta dvorské komory u D'Elverta IV. 255, 266 a násl.

**) Císař pak nařídil, že tato výminka má se vztahovati jen na kapucíny a františkány. Všecky jiné řády s prosbami o slevu odmítal. D'Elvert, Beiträge IV. 268, 270.

ustanoveno, že z mandele počítati se musí určitá míra zrna, to jest 2 věrtele pšenice, 2 věrtele žita, 2 věrtele ječmene a 3 věrtele ovsa. Panovník pak slíbil, že pro lepší pohodlí v každém kraji bude zřízeno několik „magacínův", do nichž na své útraty stavové budou povinni obilí dodati. — Svolení stalo se, jak vyprávěno, na tři léta, a způsob vybírání stavové „dokonale dali v moc a ruce J. M. Císařské". Jak si to pak panovník zařídil, bude záhy vyloženo. — K tomu stavové podotkli, že neobyčejné svolení učinili pro to, aby nepřítel byl odehnán, a mír na takovém základě učiněn, aby obyvatelé království při víře katolické byli zachováni. Patrně věděli stavové, že toho času otázka amnestie a návratu emigrace nebyla ještě vyřízena ve smyslu císaři i novému stavu věci příznivém.

Mezi tím císař se synem a četnou družinou 23. července nastoupil cestu z Lince do Prahy; hned na zejtří byli stíženi prudkou bouří a lijákem, takže v Budějovicích musili den odpočívati. Tím se také příjezd do Prahy o 24 hodin zdržel. Dne 29. července byl císař na Zbraslavi a na zejtří, dav se převézti přes Vltavu, vjel Vyšehradskou branou do Prahy. Ještě téhož dne vyhotovena nová proposice a předložena 1. srpna stavům. Panovník žádal, aby k doplnění jízdných a pěších pluků buď postavili 1000 mužů, kteréž převzíti měl od nich Maximilián hrabě z Valdšteina, anebo aby za každého muže položili 10 tolarů, t. j. dohromady 10.000. Stavové se všelijak vymlouvali, ale na konec povolili z každého desátého muže, kteréhoby při hotovosti postaviti musili, 8 zl. Patrně si vypočetli, že je to méně, než žádaných 10 tisíc tolarů. Potom (2. srpna) stalo se usnešení o „donativ" čili korunovační berni. Bývalo zvykem, že se při korunovaci dávala polovice pololetního úroku, kterýž poddaní vrchnostem skládali, ale tenkráte od toho

upuštěno, protože by prý to nic nevyneslo, ježto poddaní nejsou s to úrok platiti. Na místě toho svoleno, aby z každého skutečně osedlého poddaného dán byl 1 zl., sousedé z král. měst aby platili po 3 zl., páni a rytíři mající šosovní domy v městech po 1 zl., kupci po 8 zl., svobodníci a majitelé poplužı́ bez poddaných po 4 zl., starší židé (přes 20 let) po 2 zl., mladší po 1 zlatém.

Dne 4. srpna z rána císař s mladým králem šli v průvodu do sněmovní síně, kdež stavové skládali hold novému králi, odříkávajíce přísahu, jak jim byla předčítána a zdvihnuvše dva prsty pravé ruky ku přísaze. Načež slíbil mladý král, že až po smrti otce svého trůn nastoupí, privilegia království nezkrácené zachová. Potom kardinál Harrach a za ním ostatní stavové políbili králi ruku a rozešli se. Nazejtří (5. srpna) byla korunovace v chrámu sv. Víta, kteráž pro dvorní smutek za zemřelou císařovnu odbyta méně nádherně než bylo obyčejem, ač ovšem všecky předepsané a obvyklé formy zachovány. Arcikníže Ferdinand oblečen byl do královského oděvu v kapli sv. Václava a doveden ke trůnu. Před budoucím králem nesl meč hrabě Adam z Trautmansdorfa, zlaté jablko nejv. sudí Bernard Ignác z Martinic, žezlo nejv. písař Přibík Jeníšek z Újezda, korunu nejv. purkrabí Jaroslav Bořita z Martinic, a za králem červenou čepičku nejv. komorník Sezima z Vrtby. Korunu na hlavu vstavil panovníkovi kardinál Harrach.*) Potom pět osob pasováno na rytířství sv. Václava; byli to tentokráte 3 plukovníci, 1 podplukovník a 1 setník, vše cizinci. Slavnost zakončena obvyklými hostinami a lid častován vínem i házeny mu koruno-

*) Obdržel za to na památku skvostný dar, za nějž se 20. října 1646 králi Ferdinandovi IV. děkoval. (Přepis listu v archivu zemském.)

vační mince; na jich zhotovení povoleno nejv. mincmistrovi, hledě k panujícímu nedostatku, toliko 1500 zl.

Druhého dne (6. srpna) obědvali císař i král u jesuitů, prohlédli některé jiné kostely a kláštery a strojili se opět na cestu do Lince. Dne 10. srpna odejeli. Nově korunovaný král Ferdinand, toho jména Čtvrtý, nikdy trůnu nedosáhl, neboť zemřel na neštovice 9. července 1654, tedy skoro o tři léta dříve nežli otec jeho.

Vybírání berně posledně povolené vyňato docela a ve všem z moci nejvyšších berníků stavovských (od sněmu volených) a svěřeno panovníkovi a úředníkům, které by on sám si k tomu zřídil. Byl to nový další ústupek od dosavadní zvyklosti a práv stavovských. — Při tehdejších nedostatečných prostředcích státní moci byla však kontrolla spotřeby velmi těžká a tudíž také vybírání této daně spojeno skoro s nepřekonatelnými obtížemi. V Čechách císař rozdělil vybírání ve tři skupiny. Pro dávky naturální (obilné) ustanoven za generálprofiantkomisaře Jindřich Kustoš ze Zubřího, pro dávku z nápojů oba dva nejvyšší výběrčí tácu a správci obchodu solního, Benedikt Caccia a Ant. Losi, pro daň z masa, ryb, másla, sýra, vlny, dříví, bot, střevíc a pantoflí Jiří Mařan Bohdanecký a František Miseroni, dosavadní písaři při úřadě berničném, kteréž Ferdinand III. za týž plat, jako měli dosud, do svých služeb přijal.

Jindřich Kustoš vydal hned potom obšírnou instrukci, v níž předepsáno, jak každé panství má učiniti soupis dvorů svých a udati mnoholi při každém bylo zaseto a kolik mandel každého druhu obilí sklizeno. Tímtéž způsobem měli majitelé panství sečísti počet hospodářů ve svých městech a městečkách a přijati od nich pod přísahou priznání mnoholi zaseli a sklidili. Zvláštní pozornost měla se věnovati také lidem v podruží ve

městech žijícím, a to zvláště takovým, kteří prý jen proto, aby berní platiti nemusili, domy své vlastní opouštějí a jinde se do podružství či nájmu dávají i cizí role osívají, majíce prý často více obilí i peněz než hospodáři, kteří při vlastních domech sedí. Počet těchto podruhů měl se zvláštně vytknouti a k tomu dodati, mnoholi polí v nájmu drží a kolik mandel sklidili. Podobným způsobem poddanské vesnice měly býti sečteny, udán počet hospodářů (sedláků), zahradníků (menších rolníků) i chalupníků a zvláště zase podruhů, kteří pole jen najímají, ač jinde vlastních mají. V městech královských bylo povinností purkmistrů a rad, aby provedli sečtení nejen v městě, než i také ve vsích a dvorech, které obci městské příslušely. A na tomto základě sklizně měl býti učiněn přehled, kolik mandel se sklidilo, mnoholi povolený desátý mandel, čili 2 věrtele pšenice, žita, ječmene a 3 věrtele ovsa, v celé zemi obnáší a jak mnoho obilí zásobárny vojenské po krajích budou míti pro armádu k disposici. — Jak viděti, zněla tato instrukce velmi pěkně a zacházelo se v ní hluboko do podrobností; ale provádění představujeme si slabě neli špatně. Neboť i v našem věku, při rychlém spojení a veliké kontrolle, by se vybírání takovéto obilné dávky sotva dalo přesně provésti, tím méně v XVII. století, v zemi zmítané pro ustavičnou válku nezřízenými státními poměry!

Výběrčí dávky nápojové, Caccia a Losi, měli práci o něco snadnější, protože již od roku 1640 byli krajští výběrčí (pro statky duchovních, pánů a rytířů) nápojové daně od panovníka ustanovení a rovněž tak i výběrčí ve královských městech. Caccia a Losi převzali jen funkci, kterou dříve měli nejvyšší berníci od sněmu volení, že totiž přijímali peníze po všech krajích sebrané a byli hlavními jich pokladníky i účetními. Oni oba podřízeni byli české komoře a

tudíž i krajští výběrčí rovněž tomuto čistě královskému úřadu byli podrobeni. Pro lepší berní správu v krajích zřízen byl r. 1646 ústav tak zvaných pěti deputovaných krajských a těm také jakožto bezprostředním představeným svým byli krajští výběrčí nápojové daně podřízeni. — V srpnu 1646 vyhlášen patent o vybírání této daně dle nového snešení sněmovního a pak to šlo bez velikých překážek. Některé malé nesnáze se vyskytly; však císař nařídil místodržícím českým, aby je odstranili a Cacciu i Losiho ve všem podporovali. Skoro současně s tím vydán také patent o přirážce na nápoje přes hranice do Čech a Moravy dovážené, a pohraničnému výběrčímu, Jiřímu Müllerovi, nařízeno, aby po tři léta vybíral z vědra jakéhokoliv nápoje do země vezeného o 5 krejc. více než dosud t. j. 20 krejcarů. — Komorní rada Benedikt Caccia dlouho nejv. výběrčím nové daně nebyl. Zemřel již 21. února 1647 na „horkou nemoc“; jak v Harrachově denníku se praví, ulovil si jí následkem soukromých špekulací, které se mu nepovedly. O místo po něm ucházeli se *42* žadatelé! Obdržel je Wolf Hönig (v dubnu 1647), taxator u české dvorské kanceláře, ale musil za to složiti do komory 25 tisíc zlatých v hotových penězích!

Největší obtíže byly s dávkou z masa, ryb, vlny, másla, sýra, dříví, bot, střevíců a pantoflí. Odbývány dlouhé porady o instrukci pro hlavní výběrčí, výběrčí po krajích a o způsob, jak by se co nejvíce dalo vytěžiti a komora byla chráněna před šidbou a zamlčováním. Co a jak bylo potom vypracováno zůstává neznámo; víme jen, že Mařan Bohdanecký a Miseroni dostali nad sebou inspektora a sice jednoho z místodržících, kterýž však neměl nic o své ujmě před se bráti, než byl povinen pochybnosti a návrhy své předkládati celému sboru místo-

držitelskému ke kollegiálnímu projednání a rozhodnutí. Teprv v měsíci září 1646 byly potřebné patenty o způsobu vybírání této daně uveřejněny. V Praze zdá se, že docílena kontrolla dosti dobrá, ale mělo to za následek, že lidé sem přestali maso vozit na trh a zejména o telecí byla záhy nouze. Venku byla kontrolla menší, anebo nemožnější; lidé si tam maso koupili, nemusíce z libry platit krejcar daně a do Prahy si je pronesli anebo ukrytě provezli dle možnosti. Mám o výnosu této daně veliké pochybnosti *), ač z akt komorních vysvítá, že s velikým důvtipem vymýšleny vždy nové a nové prostředky pro kontrollu, čímž ovšem i všeobecný berní systém se zdokonaloval.

Na Moravě byly tytéž nesnáze. Rentmistrovský úřad a jeho představený Nusser měl zde vše skoro sám v ruce. Desátý mandel vybíral se celkem dosti dobře; krajské zásobárny zřízeny však teprv r. 1647. R. 1646 sebralo se z desátého mandele skoro 20 tisíc měřic pšenice, 68 tisíc měřic žita, 9 tisíc měřic ječmene a 34 tisíc měřic ovsa. V následujících dvou letech výnos o něco klesl a obyvatelstvo novými patenty na povinnost svou upomínáno. Vrchním profiantmistrem byl generál Zahrádecký, generálním komisařem vojenským hrabě Jan Rotal. — Co se týkalo ostatních dávek v penězích odváděných, zřízeni pro ně Nusserovi k ruce dva nejv. výběrčí a sice kontrollor rentmistrovského úřadu Erasmus Preheuser (Prähauser) a Ondřej Začal **). Jaký měli plat nevím; ale za cesty ve

---

*) Srovnej Beckovského Poselkyni II. 3, str. 343.

**) Psán jest: Saczial. — Nepotřebuji podotýkati, že všechny tyto zprávy čerpal jsem z často citovaných regest dvorské komory u D'Elverta Beiträge IV. vydaných; některé drobnosti mám také z jeho Finanzgeschichte a několik patentů znám z jeho spisu Beiträge zur Gesch. der Rebellion etc.

službě brali denně 3 zl. Císař s nimi příliš spokojen nebyl. — Z instrukcí byly rovněž potíže jako v Čechách; pak zpořízena dle všeho pro obě země na témž základě, neboť na Moravě ani ústav krajských deputovaných nescházel a ani vrchní inspekce, kterouž měl vykonávat někdo od úřadu nejv. hejtmanství; r. 1647 pak svěřena hraběti Rotalovi, jemuž říkalo se potom „direktor nad novými prostředky na Moravě". — Jen některé rozdíly věcné vyžadovaly jiných cest. Moravané ku př. nepovolili daň z vína, nýbrž z vinic, města Znojmo a Uherské Hradiště zdráhala se platiti povinný dědičný tác z vín, ukazujíce na svou ruinu; Brněnští zase nechtěli platit vůbec novou berni, dovolávajíce se svých zásluh při obležení r. 1645 a privilegií, kteráž jim za to panovník udělil a tak podobně. Trvalo to jako v Čechách až do září 1646 než nesnáze uklizeny a patenty o způsobu výběru této daně byly vydány. — O Slezsku víme, že tam teprv 1647 přišlo k berni ze spotřeby; teď vybíral se jen desátek obilní. Na místě dosavadního „oberst-profiantmistra" Jana Fischla (od 5. března 1645), byl pak jmenován generálním profiantkomisařem pro Slezsko Krištof Ferdinand z Lobkovic.

Tribunálu moravskému uložil toho času císař (5. září 1646), aby nalezl nějaký konečný prostředek proti berním nedoplatkům. Tribunál navrhoval nejen dosavadní vojenské exekuce, nýbrž také, aby se zavírali „officíři a úředníci" těch šlechticů, kteří mnoho daní jsou dlužni. Císař zavrhl tento návrh jakožto nový, a neobyčejný; prohlásil za nespravedlivé, aby někdo byl trestán za cizí dluhy. Zůstalo tedy zase při obyčejných exekucích, jichž zhusta užíváno, přese všecky nářky a skutečnou bídu. Neboť peněz bylo nade všecko potřebí. Arcikníže Leopold Vilém naléhal již koncem srpna, že potřebuje

nezbytně pro vojsko 200.000 zl. a císaři nezbylo nic jiného než žádati výběrčích, aby si je někde na účet nové berně vypůjčili.

* * *

Stálé války nejen finančnictví a system berní zdokonalovaly, než i také zprávu krajskou. Bylť ve hlavním městě s vojskem ustavičný kříž, což teprve na venkově v krajích, při nedostatečné moci i obyvatelstva i krajských hejtmanů! Toho času, co chystáno se ke sněmu a celá země byla hotova přinésti nové oběti válce, počínala si posádka pražská tak výstředně, že vznikla z toho veřejná bouře mezi studenty a vojáky*).

Student nějaký byl, neznámo proč, od vojáků zatčen a uvězněn. Soudruzi jeho chtěli ho vysvoboditi, shromáždili se 25. května večer, učinili útok na stráž mosteckou, odzbrojili ji a v půtce, která nastala, zabili dva vojáky. Poplach z toho způsobený v zápětí měl za následek, že nazejtří voják jakýs na potkání zastřelil opět studenta. Studentstvo vyzbrojené tábořilo v kolleji v počtu asi 400, ve strážnicích bylo rovněž vojsko připraveno k útoku. Komandující generál Colloredo jednal o pokoj; ale mysle byly příliš rozvášněny. Když 29. května vojsko táhlo kolem Karolina, bylo naň odtud vystřeleno z pistolí. Vojáci oblehli hned Karolinum, dali přes 50 ran do oken a dveří, a snažili se vniknouti do vnitř, aby se na studentech vymstili. Na zprávu o tom, studenti z Klementina přispěli soudruhům v Karolině obleženým ku pomoci,

*) Denník Harrachův (archiv zemský); dopis Jiříka Mařana Bohdaneckého mladému Slavatovi ze dne 3. června 1646 (archiv musejní); Theatr. Europ. V. 854, 870.

strhla se řež, v níž asi 10 mrtvých „na place" zůstalo. Karolinum celý den zůstávalo obleženo. Colloredo jménem císařským vojákům pod ztrátou hrdla a studentům pod ztrátou jich privilegií další boj zapověděl a tak bouři utišil. Veřejnými vyhláškami bylo konec půtky obecenstvu oznámen.

Z venkova přes tu chvíli přicházely stížnosti na podobné a ještě horší výstupky. Hlavní příčinu zavdávala k nim hrabivost vojska a pak strach obyvatelstva před soldateskou; vojáci často byli poukázáni k výživě a ubytování do některého městečka nebo vesnice a když tam přišli, obyvatelé byli i s dobytkem a lepšími věcmi pryč; rozprchly se do lesů a skrýší. Vojáci za to ve zlosti všecko nač přišli roztloukli a často také i obydlí zapalovali. — Vrchnosti naříkali na zkázu poddaných u krajských hejtmanů a tito ve většině případů byli bez moci. Kraj Bechyňský měl v dubnu 1646 mimo panství Slavatovská všeho všudy 875 osedlých poddaných; ostatní se rozutekli. Ti, co doma zůstali, musili vyživovati několik pluků vojska a skoro celé dělostřelectvo, pokud bylo v zemi*). V Budějovicích se zhotovoval prach a náboje, k čemuž obyvatelstvo městské i venkovské také všelijak potahováno. Jisto jest, že za těchto okolností páni a rytíři neradi hejtmanili po krajích, protože nikdy nedovedli vojákům ani stavům vyhověti. Pomýšlelo se, dle zpráv Slavatových, počátkem r. 1646 na změny v hejtmanech krajských; pak ale stal se jen jeden ovšem důležitý krok k nápravě správy krajské. Přitužena organisace berní a učiněna lepší opatření pro správnou repartici potřeb pro vojáky. Rovněž tak stal se další krok k zamezení vý-

*) Dopis Viléma Slavaty ze dne 17. dubna 1646 (archiv musejní).

stupků při průchodech vojenských. Vydána v těchto směrech 1646 obšírná instrukce pro krajské hejtmany v Čechách i na Moravě; v níž předpisovalo se jim, jak mají si počínati při ukládání dávek pro vojsko. O rok později (1647) byla instrukce tato doplněna a zdokonalena.

Bylоť ustanoveno, že jakmile hejtmani dostanou výkaz, mnoho-li kraj má na ubytování a opatření vojska poskytnouti, mají hned svolati krajské sjezdy a na nich provésti spravedlivý rozvrh. Krajské sjezdy již i dříve za podobným účelem byly svolávány, teď však to mělo býti pravidlem. Repartici (mnoho-li na každého obyvatele dáti přijde) měli provésti tak zvaní krajští deputovaní, jichž počet v každém kraji ustanoven na pět. Na Moravě voleni byli deputovaní většinou hlasů na sjezdech každého kraje a mohl býti také zvolen k tomu úřadu hospodářský správce některého statku, v zastoupení pána svého v kraji nepřítomného. Zdali v Čechách také deputovaní se volili či byli od panovníka jmenováni, jest pochybno; klonil bych se k mínění, že způsob jich ustanovování byl na Moravě i v Čechách týž, a že tedy i zde byli voleni. Deputovaní podléhali dozoru generálního vojenského komisaře a krajských hejtmanů. Byli zavázáni přísahou panovníkovi i zemi, aby v reparticích zachovávali nestrannou spravedlnost, aby nikomu nenadlehčovali a zejména sebe neušetřovali. Repartice od deputovaných zhotovená musila se pak předložiti veškerým obyvatelům krajským nebo aspoň jich plnomocníkům ke schválení.

Veliké svízele byly s průchody vojenskými. Prováděti krajem měli vojáky dle starších ustanovení krajští hejtmané (viz str. 42), k čemuž si mohli přibrati z obyvatel v kraji osedlých komisaře, kdyžby sami průchodu nemohli býti

přítomni, anebo potřebovali výpomoci. Přitom stalo se dle instrukce z r. 1646 povinností hejtmanů, starati se o to, jak má vojsko táhnouti a býti stravováno. Aby potřebné potraviny byly vždy pohotově, měli krajské sjezdy od hejtmanů k tomu svolané usnášeti se o mírné dávce obilné a peněžité, z níž v každém kraji měla se utvořiti krajská kassa (na zakupování masa atd.) a krajský sklad obilní. Instrukce podrobně předpisovala, jak se má kassa i obilní sklad spravovati a doplňovati, a jak vojákům na průchodu z těchto zdrojů čeho třeba vydávati.

Tím měly výstupky vojenské býti zamezeny, do správy krajské přijíti lepší pořádek a berní organisace působením deputovaných lépe upravena.*)

Bohužel že tato reforma krajského zřízení neměla dlouhého trvání. Deputovaní se dle všech zpráv, které o nich máme, neosvědčili. Chovali se na větším díle strannicky a způsobili tím více nepořádku v krajích, než bývalo před tím. Proto také Ferdinand III. reskriptem ze dne 25. dubna 1648 deputované zrušil a povinnosti jejich přikázal zase hejtmanům krajským. Po válce třicetileté pak za příčinou berních repartic podnikány nové pokusy opravné. — Také kassy a sklady krajské nevedly k ničemu. Myšlenka sama sebou dobrá a užitečná nemohla míti vzniku, protože byla novým těžkým břemenem pro oby-

---

*) Obšírnější, poučný výklad o těch věcech, s nímž se ve všem srovnávám, najde se u B. Riegra, Zřízení krajské v Čechách I. str. 250, 251, 256, 317, 357, 360 atd. Některé zmínky také u Tomka Sněmy české dle obnoveného zřízení str. 103, 104 a j. Instrukce pro hejtmany (toliko ta, která vydána r. 1647) tištěna jest u D'Elverta Beiträge zur Geschichte der Rebellion str. 539—548. O pokusu zavésti čtvrtní deputované promluvím doleji.

vatelstvo. Vše totiž, co se vojsku poskytlo, pokládáno v Čechách za zálohu čili anticipací na účet příštího svolení sněmovního. Ten pak, kdo anticipaci poskytl, měl právo při placení berně, částku vojákům na penězích nebo naturaliích napřed poskytnutou si odraziti. V posledních letech přicházelo však na sněmích do zvyku usnášeti se, že se srážka anticipací nepovoluje, nýbrž že každý musí bez rozdílu na to, dal-li zálohu čili nic, celou berni zaplatiti. Zvyk tento vždy jako výminka od pravidla stavěn do sněmovních snešení, a ti, kdož anticipace dali, odkazováni k „příštím" sněmům. Zřízení krajských kas a skladů obilních bylo by ze zvyku učinilo stálé pravidlo, a vedlo tam, že by obyvatelstvu vedle berní zemských bylo přišlo platiti také ještě stálé berně krajské, kteréž, jak dobře poznamenal B. Rieger, mohli snadno a často převyšovati daně zemské. A proto také instrukce z r. 1646 ani v tomto směru nevedla k cíli.

Z jiných záležitostí veřejné správy se týkajících, zajímavější jsou z r. 1646 následující. Kladsko, kteréž toho času čím dále tím více se od Čech odcizovalo, žádalo císaře Ferdinanda III. za ustanovení nějakého jistého řádu soudního pro hrabství, a panovník učinil rozhodnutí, že se má spravovati obnoveným zřízením zemským, čímž na jevo dáno, že se pokládá země tato za část království. Ale Kladští nařízení toho neuposlechli, tak že obnovené zřízení u nich nikdy ani vyhlášeno nebylo.

Mincovnu moravskou, ve které se poslední léta nepracovalo, rádi by židé tamější byli dostali do své správy; i učinili komoře dvorské nabídnutí, že by ji pronajali a za každou hřivnu stříbra raženého, jistou kvotu platili. Ale císař vyžádav si dobré zdání od rentmistrovského úřadu nepřijal nabídnutí toto, nýbrž pronajal (v září 1646) mincovnu moravskou na 4 léta (a pak

i na dále) proslulému mincíři Janu Konrádovi Richthauserovi, s nímž uzavřena smlouva o způsob mincování a kterýž také složiti musil u rentmistra náležitou kauci. Mincovnictví a spojené s ním hornictví leželo vůbec Ferdinandovi III. mnoho na srdci. V Čechách a na Moravě nedalo se však za stávajících poměrů mnoho dělati. I obracel panovník zření své do Uher, chtěje v této zemi dolování na drahé kovy pozvednouti. I vysílal tam komise k prozkoumání tehdejšího stavu hornických měst i dolů. První komisi vedl do Uher 1646 Zachariáš Vogelhaubt a druhou téhož roku nejvyšší mincmistr království Českého pan Oldřich Adam z Lobkovic.

Z velikých slavností poutalo mysl vyšších kruhů hlavně udělení zlatého rouna Adamovi Bořitovi z Martinic, a pak nádherná pouť s obrazem P. Marie Boleslavské do Staré Boleslavi. Císař totiž, přijeda se synem ke korunovaci, přivezl dotčený obraz do Čech sebou. Napřed vystaven byl k všeobecnému uctění v Praze a pak 19. srpna 1646 s nevídanou nádherou donesen v processí, které vedl kardinál Harrach, do Boleslavi. Vedle vysokého duchovenstva a panstva zúčastnilo se též několik tisíc obecného lidu této poutě, a od missionářů pak tvrzeno, že i tato slavnost Marianská na mysl mnohých, kdož dosud nepřátelsky chovali se k víře katolické, tak působila, že stávali se horlivými katolíky.

Změna ve velitelství a vojenské i politické opravy. Drobný boj v zemích českých. (1646—1647.)

Pravili jsme svrchu, že Montecucoli byl na podzim r. 1646 nucen couvnouti před Wittemberkem ze Slezska do Čech. Přes Frid-

land, nalezající se v rukou švédských, každou chvíli opakovaly se nájezdy do Čech až do Mladé Boleslavi. Plukovník Kapoun, kterýž v srpnu 1646 u Fridlandu ležel, marně města dobýval. Koncem září také předvoj švédský ze Slez vpadl do Čech a rychlou jízdou dostal se až skoro ku Praze. Hrabata Maximilián z Martinic a Václav ze Šternberka vyjeli si 2. října na procházku nic netušíce, a málo chybělo, že by byli upadli do zajetí švédského. Předvoj nedrancoval mnoho, ale za to pálil dvory, vesnice a města. Dne 30. září vtrhnul od Libavy do Čech sám Wittemberk s celou armádou*). Obyvatelstvo prchalo i s majetkem do Králové Hradce. Venkovský lid z mnohých panství (ku př. z Týniště) rozprchl se na dobro a nikdy více v bývalém počtu se nenávrátil.

Wittemberk táhl od Libavy přes Polici a Náchod k Dobrušce. Zde učiněn opevněný tábor pro pěchotu a děla, a od 9. do 24. října byl tu také hlavní stan švédský. Jízda rozběhla se daleko široko po kraji. — Vojsko císařské, jsouc slabší, ucouvlo. Dne 15. září byl Montecucoli v Jilemnici a vojsko jeho po panství asi 10 dní bylo rozloženo. Pak ustupovalo rychle na jih, jednak ku Praze, jednak k Polné a pak do Bechyňska. Teprv u Tábora mělo se shromáž-

---

*) Zprávy u Dudíka str. 235 o tomto vpádu jsou chatrné. Jsme odkázáni na Harrachův denník (pro četné podrobnosti velmi důležitý), Beckovského Poselkyní II. 3, str. 347 a násl., Theatr. Europ. V. 934 a násl., na některé zprávy v Tischrově Oberst Myslík str. 81, na Chronicon Braunense, (Tomek) kroniku Landškrounskou (D'Elvert), Hofmannův spis, Peter Melander Reichsgraf zu Holzappel (str. 210 a násl.) a roztroušené po různu drobty monografické. Bohužel jsou právě zprávy v monografiích, ač často důležité, co do chronologie na větším díle pomateny. Nejde jen o rozdíly několika dní, nýbrž i měsíců, ba celého roku.

diti a doplniti. Wittemberk nezůstával nečinně v Dobrušce, nýbrž kolem 10. října byl ve Smiřicích, tak že se nevědělo, chce-li odtud učiniti výpad proti Náchodskému zámku anebo dáti se v obléhání Králové Hradce. Ale on zaujal zprvu stanovisko pozorovací, hnul se brzo k Jaroměři a odtud pustil se v dosti rychlý pochod tak, jako by směřoval k Ledči a Jihlavě. Jedna část Švédů zamířila přes Jablonné na Orlici a panství Lanškrounské do moravského Šumberka, kamž stihla 29. října. Účel její byl doplniti a lépe zásobiti zubožené již posádky švédské v městech moravských. Toho do jisté míry dosáhla. Zatím také z Lipska 300 mužů vytrhlo a rychlými pochody dostalo se přes Litoměřice do Mostu, kdež švédská posádka na hradě byla již v prabídném stavu. Oni doplnili ji a přivezli také hojně šatů, nábojů a soli. — Hlavní voj však již 16. října v noci byl u Kutné Hory, chtěje přepadnouti 3 pluky císařské v okolí rozestavené. To se sice nepovedlo, ale za to Wittemberk v celém kraji Chrudimském a Čáslavském vymáhal veliké sumy kontribucí; kam nemohl sám přijíti (jako do Kolína), odtud vybíral je písemně: dobytek i zásoby obilní byly pobrány a vše zaveženo do opevněného tábora v Dobrušce, potom do Slez. Kolem 20 října myslilo se, že Wittemberk se zase strojí k ústupu z Čech, protože couval směrem ke Hradci, ale 21 října šel již opět ku předu po celém Čáslavsku; jednotlivé oddíly drancovaly u samé Prahy, jiné až u Tábora. V Hradeckém kraji zatím dobývána jednotlivá města a hrady. Jmenovitě vypáleno (až na 5 domů) Nové Město nad Metují, pak drancováno dlouho (až do polovice listopadu) na Choceňsku, Vysokomýtsku i v Mýtě samém, v krajině Pardubické, jmenovitě v Dašicích a j. Posádky švédské, ve Slezsku zůstavené, drancovaly zase na Broumov-

sku a Policku, a jiná oddělení poněštěla se od Trutnova až do Jilemnicka. — V Praze odbývána slavná processí a modlitby za mír a při tom prováděno nové opevnění města, jmenovitě Hradčan, v okolí nynější Bruské brány.

Montecucoli, velitel vojska císařského, nezasloužil si tehdáž mnoho slávy. Stál nečinně v okolí Tábora; když až k městu tomu dojížděli Švédové, couvl k Týnu nad Vltavou, kdež 10 pluků bylo posádkou. Koncem října rozložil svůj doplněný již armádní sbor až k Polné a k Telči, chtěje patrně Wittemberkovi překaziti spojení se švédskými posádkami na Moravě. Když však viděl, že jest na to pozdě, protože Švédové byli již v Šumberce, stáhl armádu císařskou (kolem 5. listopadu) opět k Chýnovu blíže Tábora. Toho času byl však Wittemberk na pochodu do Slez. Montecucoli osobně byl počátkem listopadu v Čáslavi i pustil se odtud na Moravu do Svitav a spojiv se s některými četami císařskými postoupil 9. listopadu do Lanškrouna a pak rychle do krajiny Policko-Broumovské a do Slezska. Trutnov a Broumov obdržely větší posádky. Ve Slezsku celou zimu s obou stran bojováno, s častými nájezdy do sousedních krajin v Čechách. Lid venkovský rovněž se ozbrojil a bránil proti vojákům přátelským i nepřátelským, obyčejně ze záloh. — Nejvíce trpěla v této drobné válce krajina kolem Vratislavi i hlavní město samo, protože hlavní stan švédský byl v Olavě; pak zle se vedlo hrabství Kladskému. V městě Kladsku držela se posádka císařská, kraj byl v rukou Švédů a jeden vydíral přes druhého. Do úplné zkázy upadlo město Bystřice (Habelschwerd).

Mezitím staly se veliké proměny u armády císařské v říši. Arcikníže Leopold Vilém, jak vypráváno, na začátku r. 1646 táhl za Karlem Gustavem Wranglem do říše, ale nebyl s to za-

meziti spojení Švédů s francouzským maršálkem Turennem, kteréž se stalo počátkem srpna 1646. Spolčení nepřátelé vrhli se na zemi bavorskou, doufajíce, že kurfiřta hodně velikým drancováním země donutí k odstupu od císaře anebo aspoň k neutralitě. Turenne věděl dobře, že kurfiřt Maximilián v tomto smyslu již v Paříži vyjednává, a že jen odpor některých jeho rádců stojí dohodnutí v cestě. Švédsko-francouzská armáda dorazila rychlými pochody až k Dunaji, oloupila Donauwörth, obléhala Augšpurg a pak překročivši Lech drancovala krajiny bavorské bez milosrdenství. Arcikníže Leopold Vilém spěchal také do Bavor, ale přišel pozdě. Přes Lech nemohl, protože řeka dobře byla od Švédů obsazena, k tomu byl zde podzim a tudíž na větší operace vojenské nedalo se mysliti, nýbrž spíše na zimní byty.

V této chvíli (v prosinci 1646) císař Ferdinand III. odvolal arciknížete Leopolda Viléma od armády a svěřil vrchní velení opět — Mat. Gallasovi, maršalkovi tolikrát již pro neschopnost propuštěnému, a teď k tomu ještě tak nemocnému, že jen o berli choditi mohl! Arcikníže Leopold Vilém nebyl zbaven velitelství v nemilosti anebo pro nespokojenost, nýbrž z příčin diplomatických. Ve Španělsku totiž zemřel v říjnu 1646 infant Baltazar, jediný syn a dědic království po Filipovi IV. Dala se očekávati možnost, že i král zemře a trůn španělský bude uprázdněn. Pro tento případ císař Ferdinand III. chtěl míti všecky přípravy učiněné a proto povolal arciknížete Viléma k sobě do Vídně. — Nástupce jeho ve velitelství Mat. Gallas nemohl hned k armádě se odebrati, protož prozatím vedl správu její kníže Václav Euseb z Lobkovic. Zmatku, kterýž z této změny povstal, užila armáda švédsko-francouzská a podnikla loupežné tažení daleko na jih k Bregenzu a k Bodamskému jezeru.

Císař ovšem dobře věděl, že na Gallase samotného nemůže se bezpečiti, a proto volal k armádě své v Bavořích stojící Octavia Piccolominiho z Nizozemska a Melandra Holzappla z Westfalska. Oba neměli se k tomu, sloužiti pod Gallasem. Piccolomini s příchodem vůbec se pozdržel, Melander, byv 12. ledna 1647 podruhé od císaře upomenut, odebral se k armádě, kteráž ležela v Sulzbachu. Shledal ji ve velmi bídném stavu, a ještě v horším Gallase, těžce nemocného a k samostatné akci nezpůsobilého. V Sulzbachu nemohla armáda přezimovat, měla-li jen trochu do lepšího stavu býti uvedena. Dovážení profiantu ze západních Čech nebylo mnoho platno. Melander stál na tom, aby se vojsko rozložilo po dědičných zemích, a sice z největší části po Čechách. Císař byl by rád jmenovitě Čechy od zimních „kvartýrů" ušetřil, věda dobře, jaké tam jsou poměry. Ano on také s místodržícími vyjednával (v lednu 1647), že žádní vojáci do země na zimu nepřijdou, jestliže všecky kraje dohromady dovezou za armádou, tam kde ležeti bude, 25 tisíc strychů obilí. V Čechách, kde bylo tolik platů na všecky strany, způsobil tento požadavek zděšení, a což teprv, když v polovici února se proslýchalo, že 9 pluků přijde na byty do Dolních Rakous, 13 pluků do Štyrska a 19 do Čech a hrabství Kladského. Pověst tato zakládala se na pravdě; tak rozdělil armádu Melander a určil ještě, že hlavní štáb bude také v Čechách, a že část jízdectva musí podříditi se Montecucolimu, kterýž na začátku roku 1647 couvl ze Slezska do Čech a v únoru postavil se u Chlumce. Vpád švédský z té strany dal se každou chvíli očekávati a proto Montecucoli musil dostati posily.

Se stanoviska vojenského byla dislokace Melandrova docela správná, ale v Čechách rozlehl se nářek srdce rvoucí. — Císař, aby roz-

ložení usnadnil, vrátil se k starému návrhu již r. 1630 učiněnému, aby totiž království za příčinou lepšího opatření proti soldatesce bylo rozděleno na čtyři čtvrtě *). I podal místodržícím návrh toho rozdělení i s mapou, a žádal o dobré zdání. Současně, nepochybně že rovněž k nařízení císařskému, svolali místodržící všecky stavy v Praze tehdáž přítomné k rozmluvě o to, jak by oněch 19 pluků v Čechách se ubytovati mělo. Byl to sjezd rázu více soukromého; nebylť dle všeho nikdo jmenován „direktorem“ jeho a nestal se také zápis ani snešení nevydáno tiskem. Nicméně místodržící přece o své ujmě rozhodnouti nechtěli. a svolali aspoň ty, kteří v panujícím nebezpečí a při potřebě velmi spěšného rozhodnutí, najisto se dostaviti mohli. Stavové udělali také rozvrh o dislokaci císařského vojska, ale všichni prý pochybovali, že jest v Čechách kraje, kterýž by vojáky uživiti mohl. Mám za to, že při této příležitosti také rozdělení království na čtyři čtvrtě byl předmětem rozhovoru mezi stavy, a že místodržící dle úvah o tom císařský návrh

---

*) Více světla do této posud temné otázky přivedl B. Rieger Zřízení krajské I. 19, 20. Ale R. míní, že císař bez otázání stavů toliko s místodržícími o to jednal. Toho mínění nesdílím. Sněm ovšem svolán nebyl, a sice proto, že r. 1646 stavové svolili pomoc na tři léta; ale Harrachův denník k 23. únoru 1647 vypravuje: „Heute frühe sein die hiesigen Ständ in der grossen Stuben beisammen gewesen über die Einquartierung der 19 Regimenter zu consultiren, haben auch eine Disposition gemacht etc.“ A hned potom k 11. březnu se praví: „Sonsten sollen Cavallieri deputirt sein, das Land wider die Insolenzen der unsrigen, damit die Straszen desto sicherer sein, zu defendiren und sollen Viertel-Mannen genennet werden.“ I zdá se mně, že obě tyto zprávy souvisí a že sjezd stavovský o návrhu císařském nejen vědomost měl, nýbrž také k němu nepochybně i nějaké postavení zaujal. Přesně dokázati se to ovšem nedá, protože o tomto sjezdu žádné usnešení se nezachovalo.

upravili a počátkem března zase do Vídně odeslali.

Dle toho mělo království rozděleno býti ve čtyři čtvrtě, nazvané dle zemských patronů, jichž ostatky v Praze odpočívaly: první čtvrt sv. Víta měla zavírati v sobě kraje: Slanský, Rakovnický, Litoměřický, Žatecký i Loketský a města Pražská, jež celé čtvrti dáti měla jméno dle chrámu sv. Víta; druhá čtvrt sv. Václava měla obsahovati kraje: Boleslavský, Hradecký, Chrudimský, a pak žádali místodržící, aby sem také připojeno bylo hrabství Kladské, kteréž tím úžeji mělo zase přivinuto býti ke království. V kraji Boleslavském zahynul sv. Václav a dle toho voleno jméno pro tuto čtvrt; třetí čtvrt sv. Vojtěcha měla pojmouti kraje Podbrdský, Prachenský, Plzeňský a Chebský. Sv. Vojtěch, dle Hájka tuším, doprosil se božího požehnání na Zelené Hoře a odtud název čtvrti; čtvrtá čtvrt sv. Prokopa měla se skládati z krajů Kouřimského, Čáslavského, Vltavského a Bechyňského. Jméno měla míti odtud, že sv. Prokop na Sázavě, tedy v kraji Kouřimském, žil.

Každá ze čtyř čtvrtí měla míti představeného, jakéhosi vyššího hejtmana čili čtvrtníka, nebo-li deputovaného. Účelem jeho mělo býti, aby bděl nad zachováním pokoje a bezpečnosti a byl ochrancem obyvatelstva před výstřednostmi vojska. Krajské zřízení nemělo proto býti zrušeno, nýbrž zůstati v platnosti, a sice tak, že mezi správu krajskou a politickou správu zemskou měla býti vložena ještě jakási meziinstance, kteráž zajisté mohla dobře působiti. Ale zůstalo při pouhém návrhu. Provedení by bylo stálo byť i sebe méně, přece nějaké peníze; bez sněmu se sehnati nemohly, a na sněmu žádalo se r. 1646 tolik, že bylo těžko svolávati zase sněm a přicházeti s novými proposicemi, zvláště když berně zemské na sněmě povolené dávno

nebyly jediným a největším břemenem, kteréž obyvatelstvo tížilo. Mimo to za rok sklonilo se k míru a tím odpadla hlavní potřeba, pro kterou na zřízení čtvrtí pomýšleno. — Na Moravě přišlo také k podobnému pokusu, kterýž se, na čas toliko, lépe zdařil; neboť ze dne 7. května 1648 máme bezpečnou zprávu o zřízení čtvrtních komisařů (Viertel-Commisarien) s platem 200 zl. ročně. Ovšem při menší rozloze Moravy, čtvrtě rovnaly se skoro krajům a věc neměla toho dosahu. Litovati sluší však přece, že nejsme blíže o ní zpraveni *).

V Čechách zavládl obecný zmatek. Byl masopust a přitom pěkné počasí. Nicméně lidé nemyslili na zábavu **) majíce plnou hlavu starostí před novým soužením vojenským. Také ve kruzích šlechtických skromněji se žilo; masopustní zábavy pořádaly se sice mezi nimi, ale na způsob tak zvaných pikniků, t. j. dámy přinášely jídla z domova sebou. — Právě na masopustní úterek, když v několika šlechtických domech toho druhu zábava byla odbývána, došla zpráva, že Gallas 3. března přes Rosshaupt vjel do Čech. Sezima z Vrtby a Rudolf Colloredo hned jeli mu vstříc a sešli se s ním v Boru. Měl u sebe generály Melandra i Trauna a byl sám vždy hůře na tom se zdravím; nemohl se již ani pohnouti, ani bez pomoci choditi. Hlavní stan císařské armády položen do Budějovic; ve dnech 15.—27. března se tam cestou z Boru přes Klatovy, celý štáb

---

*) Regesta dvorské komory u D'Elverta Beiträge IV. 300 (15. květen 1648).

**) Harrachův denník 28. února 1646 (tučný čtvrtek): „Obwol heut ein über die massen schönes Wetter gewesen, so hat man doch kaum im geringsten auf den Gassen gemerket, dasz es Faschingszeit ist, so kleinlaut machet jedermann die bevorstehende Einquartierung der Soldatesca.“

i s vrchním velitelem přestěhoval. — V květnu pak zřízeno přímé poštovní spojení mezi Budějovicemi Prahou a Vídní.

Vojsko již před příchodem Gallasovým do Čech se trousilo a zimní byty obsazovalo. Jaké mínění panovalo o něm, vidíme z listu Mařana Bohdaneckého mladšímu Slavatovi z konce února 1647 *). Píše, že do jednotlivých míst kraje Plzeňského a Prácheňského na 100 „našich zlodějů na kvartýry přijíždí" a do Sušice že jich přijelo 1000 od „hauptštabu" kdysi arciknížecího! Aby si každý ze čtenářů našich udělati mohl představu, jak tehdejší „regimenty" vypadaly, nutno podotknouti, že vojáci většinou byli ženatí a za plukem na vozích že jely jich ženy s dětmi, s dobytkem a všemi potřebami. Tak ku př. pluk Ladronský měl všeho všudy 480 zbraně schopných mužů, ale s nimi táhlo 316 žen a dětí, kteréž potřebovaly 160 koní k povozům a 74 kočí a pacholků! A teď si představme, že takových 19 pluků rozložilo se po krajích a že často nepatrné místečko, jako (abych příklad uvedl) Drahnětice u Jistebnice, musilo několik dní živiti celý pluk! Mimo to veliké požadavky měly ženy důstojníků, kteréž jezdily s četným průvodem, pak bylo tu dělostřelectvo, špižné vozy atd. atd. K tomu bylo vojsko (i se ženami a dětmi) většinou rozedrané, vyhladovělé a bez krejcaru peněz! „Nového zde nic není," píše paní Černínová (16. března 1647) z Čech synovi svému, „než pláč a naříkání chudých lidí. A právěť se schyluje k tomu království České, že bude na špatné knížetství přivedeno **)."

Dislokace v zemi provedena takto: V Plzeň-

*) Archiv musejní.
**) Dvorský Památky žen str. 342, Zuzana Černínová str. 115.

ském kraji ubytován pluk pěchoty a jízdy a generální strážmistr Trautisch; v Pracheňském kraji pluk pěchoty i jízdy a „profiant"štáb. V Bechyňském kraji pluk pěchoty a jízdy, všecko dělostřelectvo a polní zbrojmistr Fernemont. Mimo to v Budějovicích byl, jak svrchu řečeno, hlavní stan. Ve Vltavském kraji ubytován pluk pěchoty; v Kouřimském kraji pluk pěchoty a jeden generál; v Čáslavském kraji pluk pěchoty i jízdy; v Chrudimském kraji pluk jízdy (dragouni); v Hradeckém kraji plukovník se 100 muži; v Boleslavském kraji 19 setnin jízdy chorvátské; v Litoměřickém kraji pluk pěchoty i jízdy; v Žateckém kraji půldruhého pluku jízdy, k jichž vychování měl také přispívati kraj Slanský. V Rakovnickém kraji 10 setnin dragounů Gallasových a pluk jízdy. Mimo to v Rakovníce samém pluk jízdy o 6 setninách a pluk Maximiliána z Valdšteina o 8 setninách. Do Chebu dáno 400 a do hrabství Kladského 600 mužů. — Montecucoli obdržev něco posil táhl od Chlumce do Kladska a do Slezska.

Maršálek Melander z Holzapplu měl mnoho dobré vůle změniti stav vojska císařského od kořene, a císař Ferdinand III. uposlechl celkem jeho rady. — Gallas, když nemoc jeho stále se horšila, odjel z Budějovic do Vídně na poradu s lékaři. Podrobil se operaci („na kámen"), ale 25. dubna zemřel. Z jisté strany byl teď navržen za vrchního velitele hrabě Montecucoli, ale Ferdinand III. učinil Melandra nejv. velitelem vojska. Puchheim postaven v čelo dělostřelectva a Montecucoli ponechán na svém místě. Bylo to velké štěstí, protože právě touto dobou (15. března) poslední spojenec, Maximilián, kurfiřt bavorský, uzavřel smlouvu s Francií o příměří, a tím od císaře odpadl. Ferdinand v kritické chvíli a když všecky prostředky již téměř byly vyčerpány, byl poukázán jedině na

sebe a potřeboval více než kdy jindy, aby ve vojště měl pořádek a dobré velitele. Pro „náboženský“ ráz války třicetileté bylo to ovšem velmi charakteristické, že nejv. velitelem vojsk katolického panovníka byl teď — kalvinista!

Melander předložil císaři návrhy na znovuzřízení armády, v nichž žádal, aby pluky byly jinak zařízeny, aby pevnosti byly opraveny, aby vojsko nebylo ubytováno po venkově, kdež užívá příležitosti k loupení a vyděračství, nýbrž aby jen po velkých městech a pevnostech bylo dáváno posádkou, aby vojsku byl určen menší plat, ten však aby se vskutku vyplácel, a konečně aby zrušen byl protekční systém v armádě, dle něhož zasloužilí ale chudí důstojníci byli odstrkováni a bohatí požívali všech výhod. Každý důstojník měl se zavázati ctí a pod trestem smrti, že nedopustí, aby vojsko soužilo lid ve vlastní zemi. V případě nepřátelského vpádu mělo obyvatelstvo v pevnostech naleznouti ochranu. — Jak viděti, žádal Melander dosti mnoho, a při úplném rozkladu vojenského zřízení nebylo možno vyhověti všemu hned. Nicméně snaha jeho došla uznání; císař poslal pro vojsko tříměsíčný žold, a povolil také peníze na verbování nových pluků. Náklad na to sehnal se půjčkami; v Čechách od kard. Harracha a 28 jiných věřitelů obdrženo 100 tisíc, ve Vídni od cizozemských a domácích dvorských kupců bylo zapůjčeno 200 tisíc. Něco také vypůjčeno na Moravě. Zde také obnoveny (1647 i 1648) patenty o zvýšené příplatky z dobytka ze země i do země hnaného.

Vojáci obdrževše peníze byli spokojenější i klidnější, ač vždy ještě výstupkům konec nebyl. Z obyvatelstva (jmenovitě od šlechty) docházely lichotivé přípisy, v nichž se Melandrovi děkovalo za prospěšné změny i nový pořádek v armádě. Mezi důstojníky, kteří většinou z lupu

se obohacovali, vznikla ovšem proti přísnému veliteli dosti velká nespokojenost. — Podle usnešení sněmu předešlého roku zakládány všude po krajích vojenské zásobárny; každý pluk dostal pro vlastní potřebu několik povozů, aby nemusil potahy násilně bráti venkovskému lidu, a vůči nově verbovanému vojsku hned od počátku začalo se s přísnější kázní.

Melander nerad viděl, že důstojníci vypláceli vojákům žold, protože to vedlo k stížnostem. Proto přál si, aby předně vedle hraběte z Vrtby ustanoven byl ještě druhý generální komisař, což se stalo. Jmenován k tomu Vilém z Kolovrat. Pak měl ke každému pluku býti přidán jeden komisař. Generální komisaři měli míti vrchní správu nad penězi pro vojsko, a komisaři při plucích měli od nich býti odvislí a míti v evidenci plukovní kassu i výplatu žoldu. Tento velmi dobrý záměr nebylo však možno důrazně provésti, ač Melander postavil ho mezi výminky, které chtěl míti splněné, přijme-li vrchní velitelství nad vojskem. Kde se měli vzíti schopní mužové pro plukovní komisařství a kdo je měl platit? To byly otázky, na něž vláda těžko mohla dáti odpověď. Místodržící beztoho na rozkaz císařský jali se ukládati nové sbírky na vojáky bez sněmu a žádali jmenovitě, aby každý majetník statku o své ujmě a bez náhrady převzal jistou část porcí, vojákům na stravu a opatření vykázaných. K tomu odpověděli mnozí šlechtici, bude-li po loňském svolení sněmovním, velikém co do peněz i naturalií, a vedle repartic krajských ještě to se na nich žádati, pak že bude lépe, když statky své vůbec vojákům přenechají a půjdou žebrat. — Melander v horlivé touze po reorganisaci a zlepšení vojska viděl v takovýchto výrocích neochotu se strany stavů a trpce si na ni stěžoval.

Jinak reforma vojska zdárně pokračovala

a dosti brzo stála boje schopná armáda pohromadě. Jízda seřizována tak, aby každý pluk měl 1000 mužů. Celkem dělila se znovuzřízená armáda na 36 pluků jízdy obyčejné, 4 pluky dragounů a 17 pluků pěchoty. Ovšem požadovaných 1000 mužů jízdné pluky hned tak neměly, což viděti z toho, že se počet všeho mužstva páčil asi na 25 tisíc mužů, tentokráte po dlouhém čase opět jednou ošacených a obutých! — Na znovuzřízení a opravení děl pracováno v Krumlově a pak učiněna Plzeň hlavním shromaždištěm nejen artillerie, ale všech válečných potřeb. Také města a hrady opevněny; především Praha, Cheb, Plzeň a Budějovice. V Plzni řídil opevňovací práce inženýr Cirillo, kterýž provedl dílo tak, že Plzeň prohlášena za pevnost nedobytnou. Z hradů a zámků opraven především Zvíkov. Hrad tento míval stálou posádku císařskou, hlavně pro dohled na clo, které se platilo z předmětů po vodě plavených, r. 1647 však úsilím císařským proměněn v tvrdou pevnost. Okolní obyvatelstvo, jmenovitě Písečtí, musili dodávati k opevňovacím pracem koně i lidi.

Mezitím co větší část císařské armády rozložena po západních a jižních Čechách a co prováděny při ní právě naznačené reformy, staly se nové vpády do Čech od severu a od východu.

Již v první polovici února 1647 prodralo se několik set jízdy švédské ze Sas do Žernosek, spustošili okolní kraj a chtěli se dostati k Mostu, aby zásobili tamější posádku na hradě. Hned potom zatlačil Wittemberk císařské vojsko z Kladska i ze Slez do Čech zpět, pronásledoval je a 16. února stíhl některou část vojska Montecucoliova u Stěn. které mezi Policí a Broumovem se táhnou. Přišlo k bitvě. ve kteréž císařští na hlavu praženi, mnoho set jich zabito a zjímáno, a pronásledováni až do Králové Hradce.

Montecucoliova kancelář a všechno jeho stříbro padlo Švédům do rukou*). V Broumově se přes to udržela císařská posádka, ale byla krajině málo platná k obraně proti nepříteli. Musilť Broumovští i celé okolí odváděti Švédům měsíční kontribuci do Javora ve Slezsku. Náchod dostal se po porážce u Police do rukou švédských. Hned potom došly zprávy, že v Lipsku shromažďuje se vojsko švédské pod Königsmarkem, které strojí se k výpadu proti Žatci a Chomútovu. Plukům v Litoměřickém kraji ubytovaným nastala povinnost hájiti hranici; podmaršálek Mercy zůstal v Litoměřicích a posouval vojsko směrem na západ až k Chebu. Litoměřice, dříve od Švédů opevňované, teď zase od císařských přiváděny do lepšího stavu pro případ obrany. Plukovník Someda vypraven opět do České Lípy. Jízda císařská v ostatních krajích rozložená, dostala pak již koncem března rozkaz, aby byla připravena zaujati byty v Loketsku a v Chebsku, poněvadž se již mluvilo, že Švédové z této strany míní do země vtrhnouti. Do Lokte a Chebu posláno z Prahy mnoho zbraní a nábojů.

Generálmajor švédský Axel Lilie užil chvíle, kdy tyto přípravy nebyly ještě vykonány a vtrhl do Čech průsmykem Přísečnickým s 5000 pěchoty i jízdy a 8 děly. Směřoval k Mostu, aby zaplašil odtud císařské obléhající Mostský hrad. Ale došel jen až do Červeného Hrádku (panství Morzinské), kterýž spustošil. Brzo na to jiné oddělení švédské (3000 jízdy) vpadlo do

*) Všickni historikové, Beckovským (II. 3. 347) jsouce svedeni, kladou tuto bitvu do r. 1646. Tomek (Příběhy Police str. 123) ukázal dle některých pramenů, že sběhla se v únoru 1647. Že tvrzení Tomkovo jest správné, dokazuje také Theatr. Europ. V. str. 1016, 1020 a list páně Martinicův Humprechtovi Černínovi u Tischra Oberst Myslík str. 81.

kraje Plzeňského, vydrancován Stod, Chotěšovský klášter a odvedeno do zajetí několik šlechticů. Rozumí se, že takovéto vpády způsobily vždy v zemi nové pobouření.

Generál Wittemberk po vítězství u Police navrátil se zase do Slezska. Montecucoli měl býti zbaven velitelství a nahražen generálem Zahrádeckým. Ale zůstalo potom při starém. Některý čas ještě pobyl Montecucoli v Čechách (v Hradci Králové, potom v okolí Landškrouna) pak táhl zase do Kladska a do Slez. V květnu šel do Vídně a přidělen k hlavní armádě Melandrově. Wittemberk ze Slezska zajížděl teď na Moravu, kdež zejména doplnil posádku Uničovskou, Olomouckou a Jihlavskou. Potom uloupená knihovna Mikulovská dovezena z Hlubčice do Trachemberka, a pak dále do Hlohova do větší bezpečnosti. — Jablunkovský průsmyk hájil od delšího času plukovník Rochau. Ale poměry mužstva byly zde neutěšené, obyvatelstvo městečka Jablunkova zbědované tak, že se všecko vystěhovalo. Následkem toho Rochau v únoru 1647 o své ujmě opustil místo a zanechal vojáky trpkému osudu. Wittemberk, vypozorovav okolnosti, dal se v tažení do Těšínska, usadil se na některý čas ve Fryštáku, odkudž v březnu opanoval Těšín, a koncem měsíce pustil se průsmykem Jablunkovským do Uher, doufaje ve spojení s tlupami Rákóczyovými, což ovšem toho času byla naděje marná. Montecucoli ležel nehybně v Otmochově v Kladsku, a teprv po smrti Gallasově obdržel od Melandra trochu pomoci, se kterou spojil se opět v Čechách. Potom rozdělil všecku moc svou do posádek v několika městech slezských a plukovník Devaggi oblehl Těšín, i vypudil odtud posádku švédskou. Následkem toho vrátil se Wittemberk z Uher přes Bohumín opět do Slezska, posužoval zde některá města, jmenovitě Vratislav a někdy v po-

lovici května, obdržev od Wrangla rozkaz, ubíral se přes Lužici a Sasko ke hlavní armádě švédské. Ve Slezsku ovšem zanechal hojné posádky.

Ač země Slezská byla tímto drobným válčením velice vyhubena, přichvátala si vláda po odchodu Wittemberkově ihned se svoláním sněmu, na němž vymohla si tutéž berni jako v Čechách a na Moravě r. 1646. Ve Slezsku povolena také na tři léta, ale začala se platit teprv od prosince 1647 a sice z nápojů, masa, ryb, vlny, dříví, bot, střevíců a pantoflí. Nejvyšším výběrčím byl učiněn komorní rada slezský Michal Welly, jemuž později k ruce přidán ještě jeden úředník. Ale ve Slezsku zápaseno, pro různost správy a poměrů v jednotlivých knížetstvích, s takovými těžkostmi, že do června 1648 placení nové daně vůbec přestalo. Rozkazy a výhrůžky sice potom trochu zpomohly, ale výnos daně byl přes to dle všeho dosti nepatrný. Obec Vratislavská, od let vojskem (přátelským i nepřátelským) byvši obtěžována, odmítala vůbec tuto daň platiti. Za to pražský žid Löbl Mirovic předložil nějaký plán, dle něhož se prý mohlo několik set tisíc zl. ročně vydělati, kdyžby se seřídil pořádně dovoz polské soli do Slezska. Císař dal s Mirovicem o tom jednati, ale do konce války 30leté nepřišlo se z místa.

Ve vrchní správě slezské komory nastala tehdáž změna. Praesident její pan Krištof ze Schellendorfu v letě r. 1647 zemřel; za „direktora" komory byl na jeho místě 1. října jmenován Ferdinand Krištof z Lobkovic, dosud generální komisař ve Slezsku pro sbírky obilní a pro vojsko. Teprve po ukončení války, a sice v květnu 1649, dosáhl Lobkovic toho, že jmenován presidentem slezské komory.

Wranglův vpád do Čech *). Jihlava dobyta. Císař v Praze.

Mezitím co Melander všemi silami pracoval na znovuzřízení císařské armády, přiblížil se Karel Gustav Wrangel opět ke království Českému. Vykonal v rychlosti veliké tažení od Bodamského jezera až k Chebu, řídě se instrukcí kancléře švédského, dle níž měl především znepokojovati císaře a jeho dědičné země. K Chebu přirazil Wrangel 19. června 1647 a po několika dnech (od 24. června) jal se město skoro s celou armádou svou obléhati. Jen jednotlivé oddíly jízdy švédské rozlétly se po krajině, hlavně do Poohří, Kadaňska, Žatecka a pak i také do Slanska. Mostský hrad dostal posilu 300 mužů. Falknov a Kadaň obsazeny.

Císařské posádce v Chebu velel František svobodný pán z Paradiessu, maje k ruce 1500 mužů, tedy ovšem mnohem méně, než obnášela armáda švédská. Nicméně nemínil se vzdáti hned, nýbrž brániti dle možnosti a očekávati pomoc od hlavní armády císařské, kteráž

*) Nejdůležitější korrespondence u Dudíka, Schweden od str. 240: k ní druží se dopisy Vil. Slavaty (archiv musejní), zprávy v Theatr. Europ. V. (str. 1068 až ku konci) a VI. (počátek), u Beckovského II. 3, str. 356 a násl., v dopisech plukovníka Myslíka (vydal Fr. Tischer) str. 82, v dopisech Zuzany Černínové (vydal Fr. Dvorský) a v aktech dvorské komory (D'Elvert Beiträge IV. str. 284 a násl.). Z literatury vedle Bartholdovy Geschichte des grossen deutschen Krieges (II. díl) a Kochovy Gesch. des deutschen Reichs unter Ferd. III. (II. díl) důležité zprávy jsou u Hofmanna, Peter Melander zu Holzappel str. 246 a násl., pak v domácích monografiích: Winter v Č. Č. Musea 1890, Kürschner v Mittheilungen des Ver. für Gesch. d. Deutschen in Böhm. XI. o obležení Chebu; k tomu týž časopis XXIII. str. 64 a j. v.

byla již na pochodu od Budějovic k Chebu. Wrangel věděl o tom, a proto se vší silou a prudkostí města dobýval, aby měl je dříve v moci, nežli se císařští budou moci přiblížiti.

Zatím císař Ferdinand III. již dávno pojal úmysl, že sám se odebéře do Čech k armádě. Teď, když provedena byla korunovace syna jeho Ferdinanda IV. v Uhrách, vrátil se 18. června 1647 z Prešpurku do Vídně, a vyslav napřed hraběte Jindřicha Šlika do Budějovic, 30. června vypravil se tam s malým průvodem za ním. Sotva že stihl do hlavního stanu své armády (3. července) hned dán rozkaz k pochodu proti Wranglovi. Generálové Jan de Werth a Špork, kteří opustili služby bavorské, když kurfiřt se smířil s Francií a Švédy, dostavili se do Budějovic, právě když armáda odtud vycházela. Císař přijal je s otevřenou náručí. Werth jmenován generálem jízdy, Špork podmaršálkem. Dne 4. července nastoupen pochod k Vodňanům a dne 13. července byl císař již v Plzni, kamž dal si poslati od hraběte Heřmana Černína stan turecký, kterýž Černín z Cařihradu přivezl. Dne 15. července předvoj císařský byl již jen několik málo hodin vzdálen od Chebu.

Paradiess, kterýž s velikou vytrvalostí se hájil v naději na příchod vojska císařského, musil právě 16. července vydržeti tak silný útok, že všecko střelivo mu vyšlo. Jednal od několika dní o čestnou kapitulaci; 17. července, nemoha se déle udržeti, vydal Cheb za svobodný odchod, právě před příchodem císařské armády, kteráž teď změnila směr cesty, a místo přímo na Cheb dal se k Slavkovu. O příčinách, proč Ferdinand III. k Chebu v čas nepřišel, mnoho se psalo. Není pochyby, že četné záseky, kteréž odstraněny býti musily, pochod zdržely, ale rovněž jest jisto, že armáda udělala zbytečné zacházky, jen proto, aby statky některých šlechticů, kteří

si to dovedli opatřit, byly od průchodu vojenského ochráněny*).

Švédové našli v Chebu přebohatou kořist na puškách, dělech, obilí a chlebě. Obyvatelstvo předtím pro náboženství pronásledované a již také zdánlivě katolické, odvrhlo při příchodu Wranglově škrabošku pokrytectví a pod švédskou ochranou se vrátilo opět k vyznání protestantskému (augšburskému). Wrangel jal se hned opatřovati hradby a spravovati, co bylo rozstříleno, protože chtěl se zde udržeti. Císař naopak byl odhodlán neponechati tak důležité město ve švédské moci a proto dán vojsku rozkaz, aby od Slavkova postoupilo k Chebu. — Z Prahy na rychlo posádce poručeno, aby také táhla na bojiště. Před odchodem ještě zabili vojáci v nějaké rozepři 4 šlechtice a jednoho poranili, začež vinníci oběšeni a do kola vpleteni.

Na pochodě od Slavkova dobyt od císařských 26. července Falknov a nazejtří taženo k Chebu. Wrangel nevyčkal císařské v městě, nýbrž položil se na tak zvaném Šibeničném vrchu. Ale Melander s Janem de Werth dali z děl stříleti a hnáti útokem proti této posici, takž Wrangel ji opustil a postavil se v rovině. Řeka Oharka dělila nyní tábor švédský od císařského. Tak ležela proti sobě obě vojska 12 dní, za stálého drobného boje. Dne 30. července v noci mladý Helm Wrangel pokusil se o útok na ležení císařské. Překvapil přední stráže, pobil je a letem hnal se k táboru, přímo až ke stanům v nichž obýval panovník. Nastalo z toho velké zděšení, které záhy minulo, když Wrangel sám zase rychle couvl, ztrativ asi 500 mužů. Podobný

*) Dle denníku Montecucoliova u Kocha II. 321. Dle zpráv Melandrových (Hofmann str. 249.) týkalo se to hlavně statků Jindřicha Šlika a Maxe Trautmansdorfa.

kousek podnikl také Montecucoli do ležení švédského. Jinak však nedalo se nic dělat; na dobytí Chebu nebylo lze pomyslit, a k bitvě v otevřeném poli nedal se Wrangel vylákat. Naděje, že Švédové budou vyhladověni minula záhy, když zvěděno, že z Falce došlo pro ně přes 2000 vozů s potravinami a nábojem.

Proto 8. srpna dán v táboře císařském rozkaz k ústupu, kterýž vykonán tak, že císař se svým komonstvem odebral přes Loket, Karlovy Vary a Touškov k Plzni, kdežto Melander s armádou jen část této cesty vykonal s císařem a sice k Touškovu, odkudž táhl pak ke Stříbru. — Wrangel rovněž opustil ležení u Chebu a pustil se 12. srpna za vojskem císařským a sice směrem k Plané. Město i blízký zámek ve Třebeli obsazeny. Melander přiblížil se k Švédům od Stříbra, učinil útok na Třebelský zámek, sehnal z něho Švédy a obsadil jej sám, opevniv se kolkolem. Tak stála obě vojska proti sobě na dostřel, Švédové u Plané, císařští u Třebele. Denně přicházelo k potyčkám. Jan de Werth i Melander hořeli touhou po bitvě; ale Wrangel jsa co do počtu slabší, jen se pořáde opevňoval, avšak rozhodnému boji vyhýbal. Konečně Jan de Werth podniknul 21. srpna přímý útok na švédské ležení, z čehož přišlo k pořádné bitvě. Švédové utrpěli porážku. Třinácte praporců padlo císařským do rukou, přes 1000 mužů zahynulo, mimo ně generálmajor Helm Wrangel, jeden plukovník a 35 jiných důstojníků. Dobyté praporce poslány císaři do Plzně.

Aby nepříteli pícování nemožným učinil, obsadil teď Melander všecky okolní zámky a místa; tím dohnal Wrangla, že opustil opevněný tábor u Plané a dal se na pochod k Tachovu, kterýž zapálen. Když však Melander táhl k severu, jakoby chtěl právě nyní za zády švédskými zmocniti se Chebu, obrátil se Wrangel rychle

od Tachova také směrem severním. U Teplé se obě armády 13. září sešly a opět ležely několik dní na dostřel od sebe; jen bahnisko jakési dělilo oba tábory. Poněvadž však se proslýchalo, že Wranglovi blížila se pomoc od Königsmarka z říše německé, ustoupil Melander od Teplé a zaujal pevné postavení u Třebele. — Wrangel po ztracené bitvě u Třebele začal trpěti velkým nedostatkem, jemuž jen rychlá pomoc od Königsmarka mohla odpomoci. Ale Königsmark, jsa s Wranglem v osobním nepřátelství, neohlížel se na rozkazy ze Stockholmu ani na žádost Wranglovu, a pokud to šlo, odeslání posil zdržoval. Teprv „v poslední hodině“ vypravil tisíc jezdců pod plukovníkem Hammersteinem do Čech. Švédové živili se zatím loupeží zajíždějíce do kraje Rakovnického, kdež koncem srpna Rakovník vyrabován, a pak do kraje Žateckého. Sem uchýlil se pak, táhna přes Toužim a Maštov, Wrangel s celou armádou, aby byl blíže hranic a snaze mohl se spojiti s plukovníkem Hammersteinem. Žatec od Švédů obsazen 2000 dragouny. Císařští od Třebele táhli za nepřítelem. Očekávalo se, že v Žatecku přijde k rozhodné bitvě*). Ale Wrangel se jí v těžkém postavení kteréž měl, vyhýbal.

Čekali naň ještě horší věci. — Bylo vypráváno, že dosavadní spojenec císaře Ferdinanda III., kurfiřt Maximilián bavorský, v březnu 1647 uzavřel příměří s Francii i Švédskem a tím od císaře odpadl. Maximilián hájil tento krok všelijakými výmluvami, hlavně tou, že země jeho břemen další války snášeti nemůže. Maximilián byl přesvědčen, že si příměřím bůh ví jak polehčí, ale v tom se sklamal. Sice měly Bavory na chvíli pokoj, ale kurfiřt přišel o ve-

*) Dopis Mařana Bohdaneckého Vilémovi Slavatovi ze dne 25. září 1647 (archiv musejní).

škerou politickou reputací. Švédové chovali se k němu jako „k švédskému sedlákovi.“ Nebojovali ovšem proti němu, ale nepřestávali pracovati o to, aby synům bývalého zimního krále vráceno bylo otcovské dědictví, t. j. kurfiřství Falcké, kteréž držel a chtěl udržeti při svém rodě bavorský Maximilián Až dosud Ferdinand III. Bavorsko při nově nabytém území Falckém chránil. Když však teď Maximilián císaři se zpronevěřil, nebylo se strany dvora vídeňského nejmenší příčiny spláceti zlé dobrým. Karel Ludvík, nejstarší syn Fridricha falckého, hledal od delšího času cesty, které by vedly k nějakému smíření s rodem habsburským. Jindy Ferdinand odmítal, teď neodmítl více, nýbrž hraběti Lesliovi, zástupci interessů falckých, dopřál slyšení. Vrchní velitel vojsk císařských Melander z Holzapplu, rovněž prostředkoval ve prospěch falcké rodiny. Kurfiřt Maximilián mohl se naditi, že Švédové s Ferdinandem III. se dohodnou o navrácení Falce vyhnané rodině Fridrichově, přes hlavu Bavorska. Vedle toho pak i všecky jiné okolnosti shlukly se proti Maximiliánovi, takže postavení jeho od té doby co císaře opustil, bylo horší než dokud válku vedl.

Kurfiřt bavorský následkem toho odvracel se zase od Švédů a hledal předešlého spojení s císařem. Vyslanec vídeňského dvora v Mnichově hrabě Khevenhiller podporoval tuto snahu, a když si, zajev osobně k císaři do Plzně, vymohl svolení, jednal se zástupcem vlády bavorské v Passově o nové sblížení mezi oběma mocnostmi. Za den (2. září 1647) byla smlouva hotova a od obou zástupců přijata. Rychlým poslem zpraven o tom císař, kterýž již 5. září oznamoval Melandrovi, že bavorské vojsko se opět spojí s císařským. Melander to rád neviděl, neboť se mu výminky nové alliance zdály býti příliš příkré. Císař měl totiž

poskytnouti peníze a zbroj pro bavorskou armádu: tuť bylo by prý lépe, aby v pořádku udržel vlastní vojsko, kteréž k vytlačení Wrangela z Čech úplně postačí, i kdyby Königsmark s celou armádou mu přišel ku pomoci. Toto mínění sdíleli i také jiní mužové na straně císařské a generální komisař vojenský Vilém z Kolovrat, kterýž měl postarati se o opatření zásob pro Bavory, dokonce s tím nechvátal. Vrchní velitel bavorské armády Gronsfeld byl nad tím uražen. Kurfiřt Maximilián zase, dříve než smlouvu Passovskou potvrdil, vymýšlel pořáde nové výminky, mezi nimiž hlavní, že Jan de Werth a Špork musí býti od císařského vojska odstraněni. Trvalo to ještě hezky dlouho než neshody tyto byly uklizeny a císař žádostem Bavor povolil. Teprv dne 12. října Ferdinand III. smlouvu podepsal a sice v Praze, kamž se byl 21. září z Plzně přestěhoval.

Zatím ovšem hned po 2. září zpráva o smlouvě uzavřené mezi císařem a Bavory rozlétla se z Passova po světě; kurfiřt Maximilián také v polovici září vypověděl Švédům příměří a vrchního vojevůdce svého Gronsfelda poslal s armádou 10 tisíc mužů do Čech k Plzni. Wrangel dozvěděl se v Žatci o tom, co se sběhlo, rozhodl se pro rychlý ústup z Čech, aby nebyl snad záhy překvapen spojenou armádou císařsko-bavorskou. Jedna část vojska jeho cestou přes Kadaň, druhá přes Chomútov ubírala se k Přísečnici. Cestou všecko vypáleno a vydrancováno. U Chomútova sešel se Wrangel s plukovníkem Hammersteinem a 1000 jezdci, které mu poslal Königsmark ku pomoci. Vzal je sebou a v pondělí dne 30. září 1647*) byl již v Pří-

---

***) Datum toto čte se souhlasně v dopise Samuele Hradčanského Vilémovi Slavatovi ze dne 5. října 1647**

sečníci a ubíral se do Fojtlandu a Sas. — Jen v Chebu zůstala švédská posádka.

K stíhání a pozorování nepřítele určen hrabě Montecucoli s nevelkým armádním sborem; všecko ostatní vojsko, staženo do kraje Rakovnického a Slánského a na tři, čtyři míle kolem Prahy nepochybně proto, aby snáze bylo docíleno spojení s Bavory. Dne 26. září byl Melander s hlavním stanem přes noc v Rakovníce a 30. září odebral se s generály Janem de Werth i Šporkem do Prahy na válečnou poradu. Mělo se za to, že především potáhnou dobývat Chebu; ale stalo se rozhodnutí jiné. Melander 4. října opustil Prahu a odebral se s celou armádou do Sas. Jan de Werth musil zůstati mimo službu, aby nebyl uražen cit kurfiřta bavorského. — Vojenské „partaje“ císařské ještě na rozchodnou nadělaly hodně škod v obou krajích, kde ležely i kolem Prahy. „Provodiž je pán Bůh“, psala Zuzana Černínová a „aby obojí na věky do Čech více nepřijeli, než na Turka raději někam táhli*). — Vojsko bavorské bylo 6. října v Plzni a 21. t. m. spojilo se s armádou císařskou u Cvikova v Sasích. Přes to, že mezi Melandrem a Gronsfeldem nebylo valného přátelství a dorozumění, byly válečné úspěchy Švédů tuto chvíli v rozhodném úpadku.

Jmenovitě posádkám, které držely se v některých městech v Čechách a na Moravě, začínalo býti velmi zle, když hlavní voj švédský odtáhl daleko na sever a ony ztratily veškeru naději na posilu. Uničov, Fulnek a Sovinec ještě na

---

(archiv musejní) a v dopise Zuzany Černínové rovněž ze dne 5. října (u Dvorského Zuzana Černínová str. 138.).

*) Dopisy Samuele Hradčanského ze dne 2. a 5. října, Mařana Bohdaneckého ze dne 5. října 1647 poslané Vil. Slavatovi (archiv musejní).

rozchodnou obdržely trochu nového mužstva, v Olomouci pak Švédové tak se opatřili, že císařské vojsko nemohlo tak snadno města dobyti. Za to se zdarem podniknut útok na Jihlavu.

Již dne 7. února 1647 přitáhl de Souches k Jihlavě a obklíčil ji. Měl však málo vojska, a teprv když 30. května obdržel posilu, sevřel město úplně. Kolem Jihlavy na 5—6 mil krajina proměněna v poušť. Po pěti nedělích musilo se pro nedostatek potravy od obležení upustiti. Ale císařský plukovník Schneider usadil se ve Třebíči a způsoboval Švédům citelné škody. Oni za to činili výpady, vypálili při nich Žďár na Moravě i Polnou v Čechách. — Teprve po bitvě u Třebele, když zmizel strach, že by mohl Wrangel poslati větší pomoc do Jihlavy, přikročeno k novému obléhání. Z berně povolené r. 1646 poukázáno trochu peněz k potřebám vojska, komandovány sem posádky z Budějovic, Pardubic, Králové i Jindřichova Hradce a z Tábora, konečně pak kolem 5. října přitáhl hrabě Puchheim asi s 9 tisíci muži k městu. Sevřeno nyní se všech stran a začal krutý boj, kterýž trval dva měsíce. Z Brněnska a z Bechyňska dodávány sem vozy s potravinami, posíláni tesaři a „šancknechti“, z Kutné Hory horníci: ale Švédové hájili se velmi statečně a dlouho. Činili mnoho výpadů a při jednom z nich zajali pana Václava Čabelického ze Soutic a odvedli sebou do Jihlavy. Na konec však nebylo pomoci. Dne 1. prosince zahynul kouli nepřátelskou velitel Švédů Jihlavských Samuel Osterling a nástupce jeho Claudius Benchson bojoval sice dále stejně udatně, ale jen aby si uhájil čestnou kapitulaci. Když se do 7. prosince scvrklo mužstvo jeho na 100 jezdců a 200 pěchoty, vzdal město za svobodný odchod, kterýž mu povolen. Dne 8. prosince vydali se Švédové z Jihlavy na po-

chod do Hlohova ve Slezsku. Cestou zápasili s císařskými vojáky, kteří je přepadali a olupovali.

Jihlava, když do ní po 2 letech a 9 měsících vstoupili zase císařští, byla téměř liduprázdná. Obyvatelstvo pomíralo houfně hladem a morem. Puchheim tudíž zdržel se zde jen dva dni; pak také odtáhl ku Praze, zanechav v městě posádkou toliko 6 setin pod plukovníkem Contim. Plukovník Schneider poslán do Prostějova, část vojska rozložena v krajích Chrudimském a Hradeckém. Obci Jihlavské uleveno potom všemožně při placení berní, ale žádosti její, aby na pět let byla sproštěna všech dávek, nevyhověno. Za to mnozí měšťané za prokázanou statečnost byli vyznamenáni. — Na Moravě rozmohla se koncem roku tou měrou morová rána, jmenovitě v Brně, že všechny úřady odtud na čas vystěhovány do zdravějších míst.

Celkem byly země naše po některý čas prosty běhů válečných. Jen při hranici bylo nepokojno. Tak Švédové z Libavy ve Slezsku znepokojovali krajinu Trutnovskou častými výpady. Dne 26. září přišel nepřítel do Trutnova a vypálil město. Byl odtud potom od císařských vypuzen, ale přitom brány a zdi pobořeny a starý hrad Trutnovský vzal za své. — O Cheb pokoušelo se vojsko císařské v zemi zůstavši několikráte, ale marně. Švédové daleko široko v krajině loupili, spojujíce se někdy s četami švédskými, které ze Sas vpadali do Čech k Žatci a Postoloprtům, a někdy zase vypadli s posádkou hradu Mostského až do Plzeňska. Při jedné takové projížďce vyrabován Žebrák a Rokycany. — Za to zase dobyl císařský plukovník la Corona šance kynžvartské, které si Švédové za předešlého vpádu pořídili, aby se v nich déle udržeti mohli.

Ve Slezsku drobný boj trval ustavičně,

neboť se tam koncem roku 1647 vrátil opět generál Wittemberk. — Z Prahy, poslán do Slezska proti němu generál Puchheim (v únoru r. 1648). Vyvinul se mezi nimi boj naskrze loupežný, při čemž stížena také jednou vpádem švédským Jaroměř, pak zase Jičín a jindy opět kraj Boleslavský.

* * *

Císař Ferdinand III. delší čas pobyl teď v Praze*) a přesvědčoval se na vlastní oči o bídném stavu království Českého. Již cestou od Budějovic k Chebu a od Plzně ku Praze divil se tomu, že veškerá města spatřil polozbořená a zpustlá. Ptal se místy lidí, proč nestaví domů? Ale odpovědi ho nepotěšily. Kdo měl stavěti, když obyvatelstvo prořídlo a nebylo jistoty, zdaž nový dům zítra nebude zase zkažen? Již r. 1637 když ponejprve přišel Ferdinand, jakožto samostatný panovník, do Čech, staral se, aby přestalo utlačování měšťanstva se strany císařských rychtářů (str. 20) a aby města novými měšťany se osazovala. Teď zase v témž smyslu účinkováno. Po smrti Jana Jindřicha Chanovského (v dubnu 1647) osazeno v květnu téhož roku znovu podkomořství a obdržel je známý nám Oldřich Sezima Karel Skuhrovský ze Skuhrova. I nařízeno mu od císaře, aby nikomu měst více potlačovati nedával, nýbrž o to se staral, aby města se opět vzdělávati a osazovati mohla**). Skuhrovský měl z předešlých úřadů, jmenovitě z doby, kdy byl nejvyšším profiantmistrem, mnoho zkušeností,

---

*) Pro ten čas zřízeno poštovní spojení z Prahy přes Tábor do Jindř. Hradce a odtud do Vídně.

**) J. Čelakovský, Úřad podkomořský v Čechách v Č. Č. Musea 1877 str. 567. O Skuhrovském také Winter tamže 1890, 105.

ale za to jako podkomoří málo moci. Neměl dopouštěti, aby byla města potlačována, ale kde vzíti právo k trestu nejen proti rychtářské libovůli, ale proti vojákům, když přes tu chvíli některou obec „vyšumovali?" Měl starati se o nové vzdělání a osazení měst, ale kde vzíti obyvatel? Jindy propouštěni byli poddaní od vrchností za výkup do královských měst, čehož máme zejména od druhé polovice XV. století hojnější doklady. Tím se obyvatelstvo městské stále doplňovalo. Teď měli však vrchnosti o poddané sami největší nouzi a pokládáno to za zvláštní a převelikou službu, když jeden šlechtic druhému někoho propustil; do měst nepouštěn však pranikdo. Měšťanský dorost rekrutoval se tedy po celý čas 30leté války skoro výlučně z vysloužilých t. j. ze služby propuštěných vojáků. Udělali se s nimi, jak jsme se již zmínili, smutné zkušenosti, ale pokud vřava válečná neutichla nebylo jiné pomoci. A také oddáváno se docela oprávněné naději, že i voják potulnému životu a zahálce uvyklý, když usadí se při živnosti městské, bude ji hledět udržeti a že pak již děti jeho, v městě narozené a vychované, stanou se docela řádnými občany. Tak se to také v četných případech povedlo.

Ze starostí válečných nejvíce doléhala na císaře jednání o mír v Münstru a Osnabrücku a osud armády jeho v Němcích. V Čechách bojováno aspoň o dobytí Mostského hradu, načež šlechtici měsíčně připláceli, za osobu až 50 zlatých. Potom mělo se začíti se stavbou tří velikých zásobáren v Praze; ale komise k tomu určená prozatím vyhlídla jen místo pro jednu stavbu a sice na Malé Straně v blízkosti residence královské. — Jinak císař prázdné chvilky věnoval zábavě (honbě) a všelikým pobožnostem. Účastnil se 8. listopadu osobně velikého processí na památku vítězství bělohorského a několikráte

divadelních her u Jesuitů v Klementině. V únoru 1648 nařídil po čtyři dni (od 17—21.) na hradě Pražském všeobecné modlení za mír. Císař sám klečel vždy hodinu před velkým oltářem v kostele sv. Víta, po něm klečelo panstvo, pak šlechtičny a konečně obecný lid. Čtvrtého dne po skončeném modlení kardinál Harrach přezpíval litanie o Ježíši Kristu, a pak se šlo processím po chrámě; císař hned za kardinálem a potom ostatní panstvo *).

Byla také jednu chvíli naděje, že sporná záležitost o universitu a seminář dojde konečného rozřešení. Již v červenci 1647 došel rozkaz, aby předloženy byly císaři veškerá privilegia a listiny týkající se university. Když teď Ferdinand III. sídlil v Praze, naléháno naň se strany kardinála Harracha, aby vydal nějaké konečné rozhodnutí. Arcibiskup doufal, že v tomto okamžiku bylo by mu příznivo, protože osobní poměr jeho ke dvoru se velmi polepšil. Mimo to získal si výborného rádce ve věcech světských i církevních v Caramuelovi z Lobkovic, jehož císař v srpnu 1647 **) učinil opatem v Emausích. Ale císař pro jiné starosti nepřišel k tomu, aby spor universitní v Praze skoncoval.

Se židy pražskými několik bylo svízelů. Ukládalo se na ně ustavičně mnoho komorních dávek, a také stíháni byli velkými tresty, když se některý z nich podvodně placení vyhýbal. Trpěl přitom vinný s nevinným. Proto židé Pražští zvolili si ze sebe sedm starších, kteří měli bdíti nad tím, aby roční dávky na ně ukládané, byly rovnoměrně vybírány a odváděny, a kteříž také v obci židovské měli zastávati dozor policejní. Císař toto opatření schválil.

*) Popis toho v dopise Zuzany Černínové (22. ún. 1647) u Dvorského 349.
**) viz Sborník Historický I. 22.

Zatím pokoušel se benediktinský opat Zdislav Berka z Dubé, kterýž sídlil u sv. Mikuláše na Starém Městě, tedy v nejbližším sousedství židovské obce, židy obrátiti na katolickou víru, což vláda horlivě podporovala. Židé byli úřední mocí donucováni, aby chodili k sv. Mikuláši na kázání, ale nebylo to nic platno. Zacpávali si uši voskem a bavlnou, aby ničehož neslyšeli. R. 1648 opat Berka zemřel a židé měli v tomto směru pokoj. — Nepřátelství proti nim bylo veliké. Všichni lidé chudli válkou, jen židé, ač na ně hodně mnoho nakládáno, bohatli, třeba ne vesměs, aspoň větším dílem. Půjčování peněz na úrok a dodávání některých potřeb pro vojsko bylo již tehdáž výnosným obchodem. Řemeslem se židé nezanášeli, leč toliko řeznictvím. Křesťanští řezníci směli sekati maso jen v určité dni, jindy (když byl půst) zakázáno jim to. Židé však sekali denně. Bylo si pro tuto konkurenci na ně stěžováno, a jmenovitě k tomu poukazováno, že křesťané v postních dnech potají u židů maso kupují a tak nešetří předpisů církevních. Císař stížnost vyřídil 14. listopadu 1647, že židovští řezníci mohou prodávati maso, jen v těch dnech, ve kterých je to dovoleno také řezníkům křesťanským a jindy nic. Jinak vymohli si židé právě tohoto času (8. dubna 1648) potvrzení privilegií, kteréž udělil jim Ferdinand II.; císař Ferdinand III. vyložil a doplnil při této příležitosti některé důležitější kusy. Židům zaručeno neporušené držení nemovitého majetku a provozování řemesel i živností. Ale při tom vymíněno, že nesmějí u sebe zaměstnávati křesťanské tovaryše, nesmějí vésti podomní obchod a vyráběti i prodávati vojenské potřeby. Dozor nad obchody židovskými přislušel císařskému hejtmanovi a radě Staroměstské. Potom vyloženo ve stvrzení privilegia, jaká cla musí židé odváděti ze zboží, jak smějí půj-

čovati peníze a jak vyřizovati a souditi se mají pře vzniklé mezi dvěma židy anebo mezi židem a křesťanem *).

K větším opravám veřejného života a státní správy se císař tentokráte odhodlati nemohl, protože stav věcí byl pořáde velmi nejistý. Veliké proměny majetkových poměrů v Čechách i na Moravě byly však příčinou aspoň toho, že panovník rozkázal v dubnu 1648, aby v Čechách komorní rada Abraham Günzel a na Moravě rentmistr Mikuláš Nusser s pomocí úředníků při deskách, sestavili seznamy veškerých konfiskací a sice dle rubrik: jak se který statek jmenoval, komu náležel, jakou cenu měl, komu prodán nebo darován byl a konečně jakou mincí při prodeji (zdaž dlouhou nebo krátkou) zaplacen byl. V Čechách mimo to měly konfiskace rozděliti se ve tři oddíly a) konfiskace z let 1621—1631 od císaře provedená; b) konfiskace po vpádu saském od Albrechta z Valdšteina nařízená; c) konfiskace jmění Valdšteinova po roku 1634. (Fridlandská.) — Podobný rozkaz dán současně také do Slezska. — Zdaž práce tato kdy byla k úřední potřebě vykonána a jak, zůstává neznámo**).

Počátkem června 1648 opustil císař Prahu. Na rozchodnou pořádal Rudolf Colloredo velikou slavnost k poctě císařově a jeho nevěsty. Neboť Ferdinand III. jel přes Jindřichův Hradec do Lince, slavit sňatek s Marií Leopoldinou, arcikněžnou tyrolskou. Mír zdál se býti již zabez-

*) J. Čelakovský: Privilegia měst Pražských str. 578 č. 324.

**) Regesta z knih dvorské komory u D'Elverta IV. 298. — Bílek v předmluvě ku svým Dějinám konfiskací, vypravuje o nějakém (chybném) seznamu konfiskací, chovaném v místodržitelském archivu, ale ten dle všeho nevznikl na základě rozkazu z r. 1648.

pečen. Zatím však vichřice válečná přikvapila opět na Čechy, a v místě v němž třicetiletá válka r. 1618 se začala, r. 1648 boj doburácel.

Poslední rok války. Přípravy ku vzetí Prahy.

1648.

Na bojišti německém nevedlo se císařské armádě dobře z příčin několikerých. Předně nebylo shody mezi bavorským generálem Gronsfeldem a císařským vojevůdcem Melandrem z Holzapplů. Za druhé vojsko císařské za hranicemi upadlo brzo zase do špatného stavu. V Čechách byly pro ně v zásobárnách a zbrojnicích nakupeny potřeby všeho druhu, ale dovoz za vojskem když oddalovalo se od hranic byl velmi obtížný ba nemožný, čímž se stalo, že v Čechách zásoby hnily a v říši vojsko mřelo bídou, hladem i zimou. Vedle toho vedeny stížnosti na všelijaké podvodné manipulace při placení žoldu, jimiž pokladna císařská byla skracována a vojáci daleko nedostali to, co jim patřilo. S penězi byla dvorská komora vůbec pro r. 1648 v úzkých. Na subsidie ze Španěl nebylo lze pomysliti, protože Španělsko toho času vedle války s Francií musilo udolávati povstání Neapolské způsobené r. 1647 rybářem Masaniellou. Od sněmů v jednotlivých zemích nemohlo se rovněž žádati ještě něco nad to, co povoleno na tři léta r. 1646. Tudíž pomáháno si půjčkami. V Čechách zhotovena listina 61 šlechticů, jimž v dubnu 1648 od císaře dopsáno, aby půjčili peníze; nejméně žádáno aspoň 1000 zl., obyčejně však 4000 zl. Jiným psáno o peníze a dáno jim pojištění na ně z komorního důchodu solního; opět jiným dávány zástavy na zemských statcích.

S vévodou Silviem Virtemberským smluvena za větší půjčku peněz zástava knížectví Olešnického ve Slezsku, což však provedlo se teprve koncem roku, již po skončené válce.

V těchto okolnostech císařská armáda brzo byla v plném rozkladu. Na začátku roku 1648 nacházela se v Hessensku pod vedením maršálka Lamboye, protože Melander na sklonku předešlého roku při dobývání Marburku byl těžce poraněn. Při kruté zimě vojsko v chatrném oděvu a bez náležité potravy ničehož nepořídilo, a hlavně nezamezilo spojení armády švédské s francouzskou. Jakmile Wrangel spojil se s Turennem musili císařští couvati. Počátkem února 1648 po několik útocích vzdal se pevný Homburk švédskému generálmajorovi Karlu Rabenhauptovi či Robmhapovi ze Suché, emigrantovi českému. Teď celá armáda císařsko-bavorská dala se na ústup až k Dunaji, kterýž překročila u Donauwörtha a zaujala postavení u Ulmu. Nepřítel ji rychle pronásledoval; ustupovala tedy na východ směrem k Augšburku. U městečka Zusmarshausenu dohoněni císařští od Švédů a Francouzů. Přišlo k bitvě 17. května, v níž Melander z Holzapplu, sotva zotavený od předešlé rány, znovu poraněn a sice smrtelně. Za několik hodin zemřel. Velení bitvy převzal Montecucoli, a ač se choval velmi statečně, byla po několikahodinném boji ztracena. — Ústup byl teď všeobecný a Švédové vrhli se s velikou zuřivostí na lup do země kurfirsta bavorského, aby se mu pomstili za to, že se opět spojil s císařem. Maximilián musil prchnouti z Mnichova až do Solnohradska. Sesadil vrchního velitele svého Gronsfelda a jmenoval komandantem na místě jeho generála Enkevorta. Také císařská armáda dostala nového vůdce a sice Octavia Piccolominiho, kterýž od r. 1643 stál ve službách španělských. Piccolo-

mini dostavil se k armádě teprv v červnu; než došel, zastával místo jeho generál Fernemont.

Když Švédové pod Wranglem byli na pochodu z Hessenska k Dunaji, uchýlil se Königsmark počátkem dubna 1648 do Horní Falce, aby odtud zásobil Cheb a Most. To nejen že se povedlo, ale také vydrancována Kadaň i okolí. Žatec a Chomútov jen rozvodněnou řekou byly ochráněny od vpádu švédského. Königsmark vrátil se k armádě, ne však na dlouho. Neboť již počátkem května vypraven byl od Wrangla s vybraným sborem jízdy i pěchoty opět do Horní Falce, což ukazovalo, že zamýšlí vpadnouti do Čech. V tom smyslu také dvorská vojenská rada 20. května dala rozkaz, aby se stala náležitá opatření.

Na čí rozkaz Königsmark v okamžiku dosti nevhodném odtrhl se od hlavního voje? Otázka také není rozluštěna, ale dle vší pravděpodobnosti se zdá, že stalo se tak po vůli falckrabí Karla Gustava, následníka trůnu švédského po královně Kristině. Karel Gustav byl mladý muž o 26. letech a toužil po nějakém armádním velitelství a samostatné činnosti, aby u národa, jehož měl býti panovníkem, učinil se populárním a oblíbeným. Právě na počátku jara 1648 obdržel velitelství a strojil se na pochod, jak se oznamovalo do Slezska. V tom okamžiku postupoval Königsmark do Horní Falce. I dá se mysliti, že byl v tom určitý úmysl a záměr, což viděti také z následujících skutků. Zdá se velmi patrně, že již tehdáž docela určitě zamýšleno, učiniti útok na Čechy a zvláště na Prahu, jakožto hlavní město království. A s jakými úmysly? O tom vyprávěly se později, po dokonaném skutku, dobrodružné věci; zejména se strany francouzské tvrzeno, že falckrabí Karel Gustav toužil po české koruně! Toť ovšem toliko klep diplomatického světa; ale za to bezpečné jsou do-

klady, že po pádu Malé Strany švédský plnomocník v Münstru obnovil požadavky české emigrace*)!.

Koncem května a počátkem června stál Königsmark (až do 5.) v městě Weidenu, asi 3 míle od hranice české. Sem přišel k němu bývalý podplukovník císařský Arnošt Ottovalský a nabízel se Švédům do služeb. — Dle jeho vlastního vypravování sběhla se věc takto.

Ottovalský sloužil 27 let ve vojště císařském jako mušketýr i jezdec a přivedl to až na podplukovníka. R. 1639 před vpádem Banérovým do Čech byl v nějaké potyčce u Plavna poraněn; roztříštěno mu pravé rameno a stal se k službě neschopným. Vystoupil tedy z vojska, šel do Chebu vyhojit ránu a pak si v okolí tamějším zakoupil jakýsi stateček, na němž bydlil s manželkou i s dětmi až do r. 1648. R. 1647 když Wrangel dobyl Chebu, přišel o veškeren majetek, octl se v největší bídě a k tomu ještě ve vězení švédském v Chebě. I vyprosil si na podzim svolení od velitele posádky v Chebu plukovníka Koppiho, a odebral se do Prahy k císaři Ferdinandovi III. Byl přijat v audienci velmi milostivě; panovník slíbil mu dáti velitelství nad posádkou v Lokti, ale poručil, aby

*) Výsledky této úvahy nedají se přesně dokázati, nýbrž zakládají se na kombinaci nabyté srovnáním dopisů a zpráv u Kocha II. str. 429, 441, listů Königsmarkových u Dudíka str. 289 a zpráv ve Theatr. Europ. VI. díl. — Žádným způsobem nedá se však více tvrditi, že původcem útoku na Prahu byl jedině Ottovalský. Konal přitom jisté velmi dobré a platné služby Švédům, jakožto nástroj znalý a povolný, ale motivy Königsmarkova skutku vězely hluboko v událostech tehdejších. Nejen touha falckrabího Karla Gustava po slavných činech, ale také otázka emigrantská měla přitom úkol; a kdož ví, jak byl by se skončil mír westfálský, kdyby bylo Švédům podařilo se vskutku a rázem celé Prahy dobyti?

ženu i děti své hned z Chebu vzal. Pro první čas poukázal mu na živobytí 200 zlatých*). — Pln radosti odcházel Ottovalský z audienční síně. Ale pravé strasti teprv nastaly. Byl-li císař k němu milostiv a laskav, úředníci chovali se odmítavě a hrubě. Dlouho to trvalo, než Ottovalský obdržel peníze od panovníka poukázané a 23 neděl strávil v Praze návštěvami a obchůzkami o slíbené místo v Lokti. Konečně dvě stě zlatých bylo protráveno, ba i dluh udělán, ale o zaopatření ani řeči. Ottovalský žádal tedy o jakési výslužné na tu dobu, než bude pro něho místo, a k tomu dostal za odpověď, že se mu povoluje 8 porcí chleba a piva, což on, jakožto pensí pro podplukovníka urážlivou, odmítnul.

Mezitím manželka jeho i s dětmi přestěhovaly se dle vůle císařské do Falknova, ale octly se zde na žebrotě. Ottovalský vypůjčiv si v Praze trochu peněz, spěchal domů a odvedl rodinu do Slavkova. Císařský důstojník Moser vyzýval ho, aby s ním jel ještě jednou do Prahy a půjčil mu také na to peníze. Ale ani tato jízda nebyla nic platna. Ottovalský nemoha se praničehož dočekati ani dovolati, v největším zoufalství navrátil se do Slavkova, odstěhoval rodinu do Plavna ve Fojtlandě a sám pro záchranu od bídy umínil si nabídnouti své služby Švédům. Odebral se z Plavna do Beireuthu

---

*) Pro tuto částku autobiografie Ottovalského je po ruce úřední doklad. V aktech dvorské komory (D'Elvert Beiträge IV. 291) je ze dne 8. prosince 1647: „Kais. Befehl an Feldkriegszahlmeister Gschwindt wegen Bezahlung dem Obristleuttenanten Ernsten Odowalsky 200 fl. bis zu seiner wirklichen Accomodation bei dem Elnbognerischen Commando, oder einem andern vacirenden Posten". Tímto dokladem věrohodnost Ottovalského, až dosud v pochybnost braná, ukazuje se v poněkud jiném, lepším světle. — Autobiografie jeho v Theatr. Europ. VI. 324 a násl.

a tam zvěděl, že Königsmark jest ve Weidenu. Ihned se k němu obrátil se žádostí, aby byl přijat do švédské armády.

Tak vypravuje Arnošt Ottovalský sám. Když i připustiti musíme, že líčil věc tak, aby vina jeho byla co nejmenší, nutno doznati, že jest mnoho pravdy v jeho vypravování, a zejména docela jasno i také od nikoho až dosud nepopřeno, že Ferdinand žádost Ottovalského uznal za spravedlivou a měl úmysl podplukovníka ve službě císařské zmrzačeného zaopatřiti, že však vojenští úředníci proti zřejmě vyslovené vůli panovnické chovali se docela jinak. A následkem toho šel Ottovalský tou cestou, po které za války třicetileté kráčeli mnozí jiní: šel k nepříteli. Bylo to tehdáž něco docela obyčejného; jest málo generálů a důstojníků, kteří po celou dobu války sloužili jen jednomu pánovi. Bylo také mezi císařským i švédským vojskem pravidlo, že důstojníci z jedné armády se přijímali bez rozpaků do druhé; jen tehdáž činěna výmínka, dalo-li se dokázati, že důstojník pro nějaký nečestný skutek musil dosavadní místo opustiti.

Ve Weidenu tedy měl Ottovalský s Königsmarkem delší rozmluvu. Nepochybně, že švédský generál mluvil také o Praze, a tu seznal, že Ottovalský má z doby posledního pobytu v tomto městě podrobné známosti místní o stavu hradeb a že má za možné, aby aspoň některá část města byla překvapena a rázem dobyta. Königsmark tudíž Ottovalského neodmítal. Řekl mu sice, že sám nemůže ho zaopatřiti, nýbrž toliko falckrabí Karel Gustav; slíbil mu však svou protekcí a za prozatímně vyměřený plat 100 tolarů měsíčně, zavázal ho hned k věrnosti ke koruně švédské. — Ottovalský odebral se k rodině do Plavna, aby ji živobytím zaopatřil, ale slíbil, že se s Königsmarkem sejde kdekoliv a kdykoliv mu bude rozkázáno.

Švédský generál teď teprve (5. června) hnul se do Čech dvěma proudy; jeden sbor táhl přes Rosshaupt k Boru a ke Stříbru*), druhý přes Domažlice. Bor i Stříbro dobyty, Domažlice padly do rukou nepřítele zrádou některých měšťanů, kteří Švédům přáli. U Horšova Týna oba proudy se spojily a Königsmark táhl k Falknovu a Lokti. Falknov 2. července dobyt, Loket se ubránil. Při této příležitosti zásobena vojskem i potravou švédská posádka v Chebu. Švédové rozběhli se na lup dost daleko; od Domažlic víme, že přes zámek Kouty a Klatovy dostali se až do Sušice; od Lokte podle Ohře skoro až k Mostu. — Ale dále teď ještě Königsmark nezamýšlel jíti; 8. července couvl od Falknova a Lokte k Úterému (Neumarkt), odkudž ve dvou dnech ustoupil až k Novému Městu na Nábě (do Falce). — Zkouška byla vykonána a nabyto přesvědčení, že v Čechách není císařského vojska, leč velmi pořídku. Na tomto základě chystal se Königsmark ve Falci k novému rozhodnému vpádu do Čech; ze Slezska měl současně přijíti generál Wittemberk a pak také čekáno na falckrabí Karla Gustava, jehož brzký příchod již koncem června rozhlašován.

Na císařské straně první vpád Königsmarkův pokládán za předzvěst příštích horších věcí. A proto komandující generál pražský Rudolf Colloredo, hned na první zprávy o nepřátelském vpádu, zajel do Prachatic, aby učinil nutná opatření. Zároveň dostal generál Puchheim rozkaz, aby ze Slez a z Moravy postoupil do Čech. Po celé zemi svolána na rychlo hotovost a již na počátku druhé polovice měsíce července vojáci po krajích sebraní šli

*) Dle zpráv u Dudíka Schweden 285. Theatr. Europ. VI. 318 a násl. vypravuje sice správně fakta, ale velmi popletené a na přeskáčku co do chronologie.

ku Praze. Puchheim vydal se na cestu ihned; 16. července stál již v Načeradci, a zdálo se, že chce táhnouti k Táboru, kamž také povozy a náklady vojenské již dojely. Ale v tom došla zvěst, že Wittemberk 18. července vytáhl ze Slezska, a hned se roztrušovalo, že dá se pochodem k Litoměřicům, aby se zde spojil s Königsmarkem, kterýž z Falce přes Cheb znovu vpadl do Čech. Následkem toho Puchheim couvl (22. července) od Načeradce k Čáslavi a ke Kouřimi, kamž volal Rudolfa Colloreda na válečnou poradu.

Generál Wittemberk již 7. května vpadl ze Slez do krajiny Broumovské, obstoupil Broumov a dobyl ho útokem. Potom však ustoupil zase do Kladska a teprve když stihl ho rozkaz Königsmarkův 18. července vydal se znovu do Čech. Nazejtří (19. července) byl v Náchodě, 21. července na noc v České Skalici a pak táhl ke Králové Hradci, hájenému generálem Trautischem. Wittemberk se o toto město nepokusil, ale za to pustily se jednotlivé oddíly k Novému Městu, kamž položena posádka pod poručíkem Quastem, neblaze proslulým pro veliké lupičství v krajině Broumovské z dřívější doby. Jiný oddíl spěchal do Kostelce nad Orlicí. Spustošil město a zajal dva jesuity. Hlavní voj přes Jaroměř ubíral se již docela určitě ne k Litoměřicům, jak roztrušováno, nýbrž ku Praze. Viděti to z toho, že ke konci července stál Wittemberk na Poděbradském panství a oddíl stojící v Novém Městě posouvl se až do Holic a krajiny Pardubické. — Mezitím provedli však Švédové se zdarem pokus o vzetí Prahy.

Königsmark se ve Falci dlouho nezdržel. Původní úmysl jeho ovšem byl, že se spojí napřed s Wittemberkem a že vyčká příchodu falckrabí Karla Gustava, než se pustí proti Praze; když však přemítal v mysli zprávy Ottovalského

o stavu hradeb Pražských zdálo se mu, muži pověstně dobrodružnému, odvážnému a ctižádostivému, že by mohl na nikoho nečekati a o to se pokusiti na vlastní vrub a že by mohl z podařeného skutku těžiti pro sebe sama. I psal z Weidenu 10. července Wranglovi, že potáhne ku Praze, a že se o „povědomou věc" [„bewuszte Vorhaben"] pokusí sám. — Švédský velitel v Chebu obdržel rozkaz, aby ve spěchu schystal co možná mnoho zásob, ale než to bylo vykonáno, byl již Königsmark opět v Čechách (15. července). V Chebu sešel a smluvil se s Arnoštem Ottovalským o všechněch podrobnostech, jak útok provésti. A tu se mu Ottovalský zavázal, že sám lid napřed povede a že beze ztráty jediného muže hrad Pražský i Malá Strana budou moci býti opanovány. Po několikadenním pobytu pustil se dne 20. července celý sbor Königsmarkův na pochod. Přitom zúmyslně šířena zpráva, že jde toliko o útok na Loket. Na straně císařské se domníváno, že snad zaměří Königsmark po dobytí Lokte k Lounům nebo k Mělníku, aby se zde spojil s Wittemberkem. Ale zatím v největší tichosti a tajnosti taženo ku Praze, ne docela přímým způsobem, nýbrž, aby pozdezření se odvrátilo, oklikami.

Především útokem hnáno na kynžvartské „šance", kteréž rozbourány, potom hnul se armádní sbor ke Stříbru a Kladrubům*) (21. července) a k Plzni (22. července). Na dobývání města se nemyslilo; odehnáno jen z okolí na 3000 kusů dobytka, uložena vysoká kontribuce 10 tisíc tolarů, a 4 tisíce výpalného okolní šlechtě, a pak dán pochodu naschvál směr severní,

---

*) Ve zprávě Ottovalského (Theatr. Europ. VI. 327) praví se „Klattau", což je jistě chybné. La Corona v dopise Piccolominimu (Dudík 288) uvádí Kladruby.

jakoby od Plzně se chtělo zaměřiti k Mostu. Taženo ku Bělé*) (na Plasském panství), odtud do Plas a ke Královicům. Z Plas vypraven Arnošt Ottovalský napřed přímo k Rakovníku se 100 jezdci; město k večeru obklíčeno, aby nikdo vyjíti nemohl (24. července). Pak rozestaveny oddíly vojska na silnici k Plzni i ku Praze, aby každého zajali, koho potkají. To se provádělo. — V noci vtrhlo všechno vojsko do Rakovníka, ale neulehlo ku spaní, nýbrž uložilo zde děla, zásoby, vozy, odsedlalo všecky koně od děl a zanechavši v městě silnou posádku pěchoty, kteráž brány a hradby osadila, dne 25. července dalo se záhy z rána na velmi rychlý pochod ku Praze. Do 4. hodin odpůldne bylo již v Dobrovízi**) na dvě míle od Prahy. Sečkalo zde do soumraku a sice v lesích, které se táhly podél cesty ku Praze. Všickni vojáci musili si za klobouky dáti ratolesti, obdrželi poukázky na byty ve šlechtických domech Malostranských a oznámeno jim heslo „Bůh s námi". Koho na Malé Straně dopadnou se zbraní v ruce žádný neměl býti živen. Rozdělení stalo se následující. Arnošt Ottovalský táhl s avantgardou 100 mužů napřed, za ním podplukovník Volkers se 300 muži, pak plukovník Koppi s ostatním zbytkem pěchoty. Za nimi pustil se Königsmark s jízdou. O půlnoci byli na Bílé Hoře a u Břevnovského kláštera.

Přese všechnu ostražitost na pochodu zachovanou, měli někteří lidé v Praze tušení, že se něco připravuje. Jisto jest, že velitel Rudolf Colloredo byl vystřežen, aby lépe dal opatrovati hradby, že nepřítel jest dosti blízko; ale jest pochopitelno, že pokládáno to za omylnou zprávu a klep, jakých tehdáž při každé příležitosti se

*) V pramenech: „Wehla", nebo „Byel".
**) Ve zprávě Ottovalského: „Doboreitz."

houfně vyrojilo. Na nejvýše zdá se, že Colloredo vyslal něco vojáků na zvědy, ale ti byli od Švédů chyceni a od nich vyzrazeno prý také heslo, jehož tuto noc stráž na hradbách Pražských užívala. — Dokonce však nepodobá se pravdě, že by byl Colloredo, ze strachu před Wittemberkem ze Slez táhnoucím, poslal posly k Puchheimovi do Tábora o vypravení rychlé pomoci ku Praze, a ti že byli od Švédů schytáni. — To jest zpráva ač současná, docela nezaručená a pravdě nepodobná.

* * *

O těchto příbězích a pak o konečném vzetí Malé Strany i dobývání Starého i Nového Měst Pražských jsme poučeni zprávami velmi hojnými. V Theatrum Europaeum VI. 320 vydána jest zpráva o tom z tábora švédského a tamtéž str. 327 relace Arnošta Ottovalského. Dopisy četných osobností švédských i císařských o téže záležitosti vydány jsou tiskem od Dudíka, Schweden in Böhmen u. Mähren str. 290 a násl. Současných spisků a brožur jest veliká hojnost*); obecně znám jest mezi nimi spis

*) 1) Gründliche Relation dessen, so sich vom 26. Juli bis auf 2. Nov. 1648... zugetragen. 1648. (Srovnej rukopisnou zprávu s latinským titulem, v německém překladě uveřejněnou v Monatschrift des vaterl. Museums 1828, 427, a týž časopis 1827); 2) Praga caput regni studiis asperrima belli 1649 (Srov. Pelzla Gesch. Böhmens [1774] str. 635); 3) Spis hebrejský, kterýž znám jen z latinského překladu: Liber belli in pace. Autore Juda Leone Pragae 1648. Latine edidit J. Ch. Wagenfeil; 4) Lessus et Poean, sive tristis occupatio Pragae parvae... rytmo heroico ab eo, qui spectavit olim, decantata (1673). — Bylo by vděčnou literární studií úplně srovnati tyto spisy se Zatočilem, jakož i vypsati dějiny obležení Prahy 1648 se všemi, zvláště topografickými a vojenskými podrobnostmi.

Jana Norberta Zatočila z Löwenbrucku „Leto- a dennopis, to jest celého královského Starého a Nového Měst Pražských léta 1648 patnácte neděl dnem, nocí trvajícího obležení švejdského, pravdivé a ubezpečlivé vypsání.“ Vyšel prvně 1685 a pak ještě několikráte. Bylo ho hojně užíváno, jmenovitě od Beckovského, z něhož přešlo vypravování Zatočilovo i do Čas. Č. Musea 1829 a do četných spisů. Současné paměti Jiřího Košetického, jichž rukopis býval u Ferd. Mikovce znám jen z výtahu uveřejněného v Lumíru 1851, 643—44. Nevydány jsou dosud: vlašská zpráva o vpádu švédském do Prahy z archivu Harrachovského a pak Příběhové v Praze 1648 z archivu musejního. Těch obou jsem také užiti nemohl. Václava Františka Coelestina z Blumenberka rukopisné paměti *) zavírají v sobě sice některé podrobnosti osobní, ale celkem nových zpráv velmi málo. Něco podrobností nalezne se také v dopisech Zuzany Černínové (Dvorský, Památky žen 350, Zuzana Černínová 161). Životopisné zprávy o Rudolfu Colloredovi u Feyfara „Aus dem Pantheon des Johanniter-Ritter-Ordens, u Sedláčka Hrady II. 55. — V historických spisech různých autorů, od Kozmanecia, Balbina a Weingartenova Fürstenspieglu počínaje, až na naše doby najde se také mnoho zpráv, ovšem často pochybné hodnoty. Důležitý jest spisek Rybičkův: Měšťané a študující Pražští 1648 (1870) a doplňky téhož spisovatele v Památkách XI. 957. Privilegia, o nichž Rybička vypravuje, vydána jsou nyní v J. Čelakovského Privilegiích měst Pražských str. 592 a násl. — Mnoho dobrých zpráv zavírá v sobě spis Ecker-

---

*) Titul: Acta capitularia 1646—1674. (Archiv kapitulní LXXIV). Užil jsem jich laskavostí archiváře p. t. p. kanovníka Borového.

tův, Posvátná místa král. hlavního města Prahy. O některých podrobnostech, co do literatury, zmíním se ještě svými místy pod čarou, pokud rozsah našeho vypravování dopustí.

Malá strana vzata (26. července 1648.)

Když 25 července o půlnoci stanul Königsmark u kláštera Břevnovského, zmocňovaly se ho přece pochybnosti, zdaž se útok podaří. Zdálo se mu, že slyší s města šumot, a znepokojovalo ho půlnoční zvonění, kteréž nedovedl si vyložiti. Ottovalský ho však upokojil, řka, že mniši v noci odbývají modlení a k tomu že se zvonem dává znamení. Bylo ostatně před nedělí a svátkem sv. Anny. — Teprve o půl třetí z rána (26. července) přiblížil se Ottovalský se svými 100 muži ke hradbám a sice táhl úžlabím, kteréž jde od Břevnova ke klášteru kapucínskému. Vedla zde stezka, po níž pracující lid chodil a vozily se káry s kamenem na opravu porouchaných hradeb právě v místech za kapucínským klášterem. To bylo patrně Ottovalskému povědomo. I připlížil se po této stezce až k hradbám a naleznuv vskutku místo jedno napolo vystavené a nevyvezený kus země v příkopě, vskočil tudy na hradby. Stráž vojenská, hlídající toto místo, zvolala sice: „kdo to?“ ale v tom okamžiku byli dva mužové i se zbraní shozeni do příkopu, druzí dva uprchli. Za Ottovalským touže dobou dostali se na hradby podplukovník Volkers a plukovník Koppi se svými četami. Ottovalský sám spěchal k Strahovské bráně. Zde stála četnější stráž, ale nepozorovala nepřítele, až již byl docela na blízku. Pak teprve vystřelila. Byla však i s důstojníkem pobita, brána otevřena, most spuštěn a Ottovalský vyběhl ven, aby dal Švédům zde stojí-

cím znamení. Teď sám Königsmark s jízdou vrazil do města. Ottovalský Hlubokou cestou spěchal na Malou Stranu. Kdo kde postižen se zbraní zabit, obsazeno náměstí a ulice k mostu vedoucí, okolní domy a mostecká věž Malostranská. Ottovalský zůstal státi na mostě; — není pochyby, že v tomto okamžiku byl by se snadno zmocniti mohl i mostecké věže Staroměstské, kdyby byl měl více lidu. Ale takto musil toho zanechati. Třicet mužů posláno ku břehu, aby obsadili místa, z nichž se na druhou stranu řeky převáželo. Königsmark zatím, vkročiv do města, rozdělil jízdu na houfy, obsadil všecka důležitá místa na hradbách a u bran a do rána opanoval také most při bráně zámecké a zmocnil se hradu Pražského i Hradčan.

To vše neudálo se již bez hluku. Lidé vybíhali na ulici a tázali se, co se děje? Ale Švédové bez odpovědi každého zastřelili, kdo z okna vyhlížel anebo vyběhl. Podplukovník Valdštejnského pluku Schmidt neoblečen spěchal k mostu, chtěje na druhou stranu řeky, aby Staroměstským sdělil, co se stalo. Ale přijda k domu Saskému shledal vše obsazeno vojskem švédským a dvěma ranami zastřelen. Přes to odvážil se mladý praporečník Příchovský na most, a ač byl smrtelně poraněn, prodral se k mostecké věži Staroměstské a sdělil, že Malá Strana jest v rukou nepřátel. Primas staroměstský, František Turek z Rosentálu, jsa zároveň velitelem ozbrojených setnin z měšťanstva utvořených, dal hned bíti na poplach a rychle svolal ozbrojené měšťany i s praporci na náměstí. Totéž učinil císařský rychtář Václav Kavka na Novém Městě. Zpráva o tom, co se zběhlo na Malé Straně, rozlétla se mžiknutím, a ještě než den vzešel, sešli se veškeří studenti v Karlově koleji, vyslali deputaci k panu Turkovi žádat o zbraně, protože byli odhodláni znovu bojovat pod

praporem P. Marie a českého lva, kterýž r. 1639 obdrželi od generála Gallase za to, že hájili tehdáž Prahu proti Banérovi. Do 8 hodin z rána žádosti této vyhověno a studenti utvořili legii, která v následujících bojích nejvíce proslula. — V 10 hodin Vojtěch mladší Had z Proseče poslán s vybranou četou ozbrojeného měšťanstva k mostecké věži, aby ji chránil před útoky nepřátelskými. Vůbec rozmohla se činnost a rozhodnost, kteráž při všeobecné tehdejší zmalátnělosti velmi překvapuje.

Počítal-li Königsmark, jak se vskutku podobá, na tajné sympatie obyvatelstva pražského a doufal-li, že touto pomocí zmocní se celého města, zmýlil se velice. Převrat v náboženském smýšlení proveden byl v Praze tak důkladně, že veškeré obyvatelstvo (až na nepatrné zbytky) bylo rozhodně katolické, a nejen pevně věřilo, ale bylo hotovo pro tuto víru i život nasaditi. Toť byl nepochybný účinek četných klášterů a kostelů v Praze nově zařízených a nepochybný následek škol jesuitských. — Naznačil jsem již svrchu, že dobývání Prahy r. 1648 nebylo událostí rázu místního, nýbrž že mělo mnohem hlubší pozadí a že souviselo i s konečným upravením otázky emigrantské. To se v kruzích kněžstva katolického a jmenovitě u jesuitů dobře vědělo, a proto nasazeno všechno, aby dosavadní stav, jak ho převrat bělohorský a obnovené zřízení stanovilo, zůstal beze změny zachován. A pro tuto snahu svou našel katolický klerus r. 1648 v Praze nejen úplné porozumění, ale i rozhodný zápal. Vytrvalou odhodlaností katolického obyvatelstva a studentstva při dobývání Prahy r. 1648 zmařena poslední naděje protestantské emigrace, kteráž bludně těkala světem, ale vždy oživována byla nadějí, že se zase jednou domů vrátí, a sice na základě svobody pro své vyznání. Tato

naděje byla v Praze a horlivostí Pražanů po třicetiletém boji zmařena na vždy. Emigrace se více nenavrátila. Hrdinská obrana hlavního města nebyla pouze skutkem vlastenecké obrany proti cizincům, nýbrž také a hlavněji bojem o zachránění a zachování výhradného panství katolického náboženství v zemi proti snahám emigrantů a jich přátel. V této známé, ale dosud otevřeně nevyslovené pravdě tkví vlastní význam bojů o Prahu od července až do listopadu r. 1648.

Königsmark také ihned poznal, že nejen sympatií nemá, ale pro horlivost obyvatelstva Prahy rázem nedobude, a pokud neobdrží posil, že musí se spokojiti s Hradčany a Malou Stranou. Byl tam ostatně lov velmi vydatný, vydatnější než kdekoliv a kdykoliv po celé trvání 30leté války. Neboť za jiných okolností obyvatelstvo, vědouc napřed, že nepřítel se blíží, mohlo odjeti a své lepší věci odvézti neb ukrýti, a rovněž tak, když dobyto město po delším obležení, nepřekvapil nepřítel obyvatelstvo naprosto nepřipravené. Teď však na příchod nepřátel Praha připravena nebyla a z nejvyšších úředníků duchovních i světských nikdo neměl napřed o tom nejmenšího tušení; vše oddáno bylo bezstarostnému životu a zůstávalo v městě, protože nepřítel byl dle všech zpráv dosti daleko. A Königsmark zatím, co obyvatelstvo oddávalo se bezpečnosti, v lesích u Dobrovíze rozdělovati dal cedulky na Malostranské kvartýry. Když jich švédské vojsko z rána 26. července dobylo, musilo býti za nebezpečný pokus a namahavý pochod odměněno: vojevůdce švédský dovolil mu tři dni drancovati. To znamenalo mnoho. Hned po ránu slyšeli na Starém Městě, že na Malé Straně ve všech ulicích se střílí, okna vytloukají, obyvatelé po střechách a žlabích lezou, ruce spínají a k Starému Městu kývají, aby jim

odtud pomoženo bylo. Dělalo to, dle svědectví současných, dojem, jako by Švédové chtěli Malou Stranu vydrancovati a pak jí zapáliti a zase odtáhnouti. Ale nestalo se tak, nýbrž hůře. Nepřítel loupil celý den a co nevyslídil na ponejprv, nechal na příští dva dni. Kořist byla ohromná: sami Švédové páčili ji na 12 millionů zlatých, nepočítaje to, co jednotlivci pro sebe podrželi a co se vůbec oceniti nedalo. A to právě byli ze všeho nejdražší a nejskvostnější. Zatčeno 180 předních šlechticů, a nejv. úředníků královských s manželkami i s dětmi, kněží i řeholníků, soudců, lékařů atd.*) Byli mezi nimi: kardinál Harrach, Florian hrabě Žďárský, Albrecht z Kolovrat, Adam hrabě z Trautmansdorfu, Oldřich z Kolovrat, Benigna z Lobkovic, nejv. purkrabí Jaroslav Bořita z Martinic a jiní členové téhož rodu, František ze Šternberka, Vilém Albrecht z Kolovrat, komorní praesident Jindřich Wolf Berka, probošt a kanovníci kapitoly u sv. Víta, jesuité Malostranští, kapucíni, Doksanské panny, kteréž před nepřítelem do Prahy uprchly, všickni soudcové appellační, soudcové komorní, lékaři zemští. Mnozí bránili se při zajetí, byli poranění a měli pak z toho nebo i z leknutí smrt. Všem, jakožto zajatcům, předepsány veliké výplaty, kteréž do 20—50 tisíc tolarů u jednotlivých osob šly. Největší výkupné měl položiti kardinál Harrach; i byl úmysl, zavésti ho do Lipska. Potom z toho sešlo, a arcibiskup trávil zajetí na Zbraslavi; z výplaty mu sleveno vše až na 12.666 tolarů, kteréž pomohli mu zaplatiti papež

---

*) Jsou dva seznamy jich: jeden v Theat Europ. VI. 321, druhý u Dudíka str. 419, příloh pátá; bohužel oba plny chyb. Tak ku př. uvádí se mez zajatymi opat Strahovský, Krišpín Fuck, kterýž však toho času nebyl ani v Praze, nýbrž v Milevsku.

a kardinálové. Harrach byl propuštěn ze zajetí dříve než ostatní šlechtici a to na přímluvu kardinála Mazarina.

V domech zajatých šlechticů sebráno všecko. Rovněž tak v klášteřích a kostelích. V klášteře Strahovském měl hrabě Šlik uschováno 5 set tisíc zlatých*), Doksanské panny svůj poklad, premonstráti množství stříbrných soch, zlatem tkaných oděvů, a to vše padlo do rukou Švédům. Z domu hraběte Colloredy odveženo na 60 centů stříbra a dvanácte tun zlata, z domu poštmistra Paara 18 tisíc dukátů, z domu Heřmana Černína plná bedna zlatých peněz, z domu Oldřicha Františka z Kolovrat 30 tisíc tolarů. Kanovníci u sv. Víta zbaveni všeho; jeden z nich, Václav František Nebeský, svlečen i ze šatů až do naha a vyhnán z bytu. Utekl se k Barnabitům (u sv. Benedikta), u nichž po několik neděl přebýval, a jak sám vypravuje, téměř žebrotou se živiti musil. — Königsmark dal odvážeti plné vozy zlata a stříbra pro sebe do Němec, a sice přes Cheb, kdež se toho času jeho manželka zdržovala; vojáci, jak současný svědek Bohuslav Balbín vypravuje, měřili mezi sebou uloupené peníze na klobouky. Se skvosty zacházeno špatně; drahocenné šperky a prsteny v ceně několik tisíc prodávali vojáci po několik tolarech, takže následkem toho vydán třetího dne po vzetí Malé Strany rozkaz, že nesmí od vojáků nikomu nic býti prodáno leč důstojníkům. — Jest ovšem také dokázáno, že ve všeobecné tři dni trvající vřavě mnoho bylo uloupeno od domácích lidí; jmenovitě

*) Tuto sumu udává Košetický; v listech u Dudíka jsou různé sumy, ale vždy menší. V podrobnostech jest na všech stranách mnoho rozličných udajů; řídil jsem se vždy pramenem, kterýž zdál se mi býti nejspolehlivějším.

šlechtičtí služebníci z větší části nevěrně se chovali, Švédům v loupení pomáhajíce a sami také pány své okrádajíce. Z obecného kořisti chtivého a válkou vyhladovělého lidu mnozí hned vstupovali do armády švédské.

Dosti skrovně odměněn byl Ottovalský. Od Königsmarka obdržel 6000 tolarů a za 40 tisíc zboží, kteréž zabráno dvornímu kupci Leixovi z Lipska. Nepochybně však, že mimo to na svůj vrub sebral si aspoň také tolik jako jiní důstojníci švédští. Byl však při tom nespokojen, poněvadž se zdá, že i v samé Praze, kdež byl osobně znám, na něho jakožto na zrádce ukazováno. On se bránil proti této výčitce a poukazoval k tomu, že švédští důstojníci, kteří vstoupili do služeb císařských, rovněž nejsou za zrádce pokládáni, ač činili totéž, co on (de Souches, Ogilvi a jiní). Jestliže pomohl Švédům ku vzetí Malé Strany, učinil tak jako švédský důstojník, kterýž ze služeb císařských vystoupil Výklad tento nebyl ovšem, hledíme-li k tehdejším dobám a poměrům, nesprávný, ale obecné mínění nedalo se másti ničím. Ottovalský tudíž změnil jméno a když pak dosáhl ve Švédsku šlechtictví, zmizela paměť jeho již ve druhé generaci úplně.

Vedle skvostů, pokladů a peněz nabyli Švédové na Malé Straně ještě jiné potřebnější a vzácnější věci. K prvnějším počítám mnoho tisíc zbraní (děl a pušek), několik set centů prachu a olova, množství vozů pro dopravu a jiných potřeb válečných, což vše ukořistěno v císařské zbrojnici Malostranské. Ke vzácnějším, ba ku tak vzácným, že cenu jejich nelze vůbec udati, klásti sluší báječné poklady sbírek Rudolfinských, pokud ještě . předešlí drancovatelé je v Praze zůstavili, pak sbírku obrazů, soch, vzácných rukopisů i knih, na kteréž podnikán od Švédů pravý hon.

Mezi osobami 26. července zajatými nacházel se také správce pokladu císařského na hradě Pražském, František Miseroni. Na něho dokročeno hrozbami a hrubým násilím, ba pohroženo mu i, že bude mučen, neukáže-li poklady chované dosud na hradě Pražském. Miseroni, ustupuje násilí, vydal klíče a inventáře od sbírek dosud na hradě chovaných. Königsmark nejdříve se sháněl po koruně království a klenotech korunovačních, ale ku svému žalu dozvěděl se, že císař po poslední korunovaci Ferdinanda IV. odvezl je sebou. I dal zhotovit hned seznamy veškerých sbírek pro Oxenstiernu a královnu Kristinu, slibuje záhy skvosty tyto poslati do Švédska; ale než se to státi mohlo, vojáci mnoho pro sebe vybrali. Co po vojácích zbylo, odvezeno do Stockholmu.*)

Ze seznamů švédských o pokladě hradu Pražského vidíme, že zabrány a odvezeny hvězdářské i geometrické přístroje, stříbrné nádoby, porcelánové vásy, uměle zhotovené předměty ze zlata, slonoviny, perleté a drahokamů, perské a indické nástroje, antické sochy, obrazy (z nichž 400 malovaných na dřevě), umělé hodiny, korale, dřevořezby, ocelorytiny, oltáře, předměty jantarové, vzácné zbraně, zrcadla, broncové předměty, a velká sbírka přírodnin. Mezi drahokamy uvádějí se diamanty, topasy, smaragdy, 3000 tuctů všelijak broušených granátů, několik set dia-

*) Podrobné inventáře z archivů švédských vydal B. Dudík, die Rudolphinische Kunst und Raritätenkammer in Prag v Mittheilungen der k. k. Centralkommission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale XII. stránka XXXIII—XLIV. Avšak některé udaje chronologické v úvodu k těmto inventářům položené neshodují se s dopisy o týchž sbírkách u Dudíka Schweden 294 atd. vydanými. — Srovnej s tím také zajímavé líčení J. Svátkovo v Culturhistorische Bilder aus Böhmen str. 256 a násl.

manty a nebo zlatem vykládaných knoflíků atd. atd. — Bez přeháněk mohl Königsmark tvrditi, že nabyl v Praze více, než bude obnášeti náhrada vojenská Švédům z celé říše odvedená! Ale ještě to nebylo všechno. Neboť nepřítel sbíral také knihovny a rukopisy. Tak zabrána knihovna kláštera Strahovského, kterouž si řád páčil na 20 tisíc zlatých, a zkonfiskována pro Švédy také velkolepá knihovna Rosenberská, kteráž dříve chována ve Třeboni, a když toto panství dostalo se císaři, převežena do Prahy. Také proslulý archiv Rosenberský měl býti ze Třeboně do Prahy dodán a zde k němu zhotoveny býti pořádné seznamy.*) Na veliké štěstí k tomu nepřišlo, a tím archiv tento naší době i zemi zachován. Neboť co Švédové v Praze sebrali, to odvezli; ale ze Stockholmu se pak dostali věci tyto na mnoze do rukou soukromých, a daleko široko rozmeteny po různých sbírkách celé Evropy. Mezi ukořistěnými rukopisy za největší skvost pokládán tak zvaný stříbrný kodex (codex argenteus), zavírající v sobě Ulfilův překlad evangelia na jazyk gotský. Rukopis tento psán jest na purpurovém pergameně stříbrným písmem a chová se podnes v Upsale. Zlomků Ulfilova překladu nalezlo se od té doby více, ale „codex argenteus“ jest z nich největší a nejvzácnější.

Königsmark měl strach, že nebude míti dosti času, aby všechno mohl dáti odvézti, a proto přemáhal s rozhodností všecky obtíže, kteréž se rychlé expedici v cestu stavěly. Vysílány vozy po cestách a vory i lodě po Vltavě a Labi do Sas. Posádka císařská v Děčíně překážela loděm plujícím po řece dosti obratně a vytrvale. Proto poslán plukovník Koppi dobýt Děčína, což se 16. září po tuhém odporu povedlo. — Těžce

---

*) Dopis o tom uveřejnil F. Tadra ve Sborníku Historickém I. 30.

zkoušený Jan Sigmund Thun se této rány nedočkal. Zemřel již dvě léta před tím (29. června 1646) zanechav vdovu (třetí manželku) se 14 dětmi, z nichž jen dva synové byli v duchovních úřadech zaopatřeni *). — Koppi, uvolniv Labe, zůstal delší dobu v Děčíně, a procházeje odtud Litoměřicko, Žatecko, Slansko i Boleslavsko, všude loupil i drancoval bez nejmenšího odporu.

Obležení Starého i Nového měst Pražských a boje v jižních Čechách (do 2. listopadu 1648).

Königsmark, když zmocnil se hradu Pražského, hned začal stříleti na Staré Město, kteréž se však za noc a den velmi náležitě k obraně přihotovilo. Studenti dokonce měli úmysl, přejíti na druhý břeh Vltavy a podstoupiti na Malé Straně boj se Švédy, což jim však bylo zakázáno. U mostecké věže spuštěn visutý šrank a brána srubem zatarasena. V tom dostavili se na radnici dva mužové, kterým podařilo se uprchnouti z Malé Strany. Václav Michna z Vacinova, bydle při vodě, dostal se po loďce přímo na druhý břeh, komandující generál Rudolf Colloredo v košili uprchl z bytu svého, dostal se až kamsi na Smíchov a odtud přeplavil se na loďce do Podskalí. — Colloredo byl v první řadě za vzetí Malé Strany i hradu Pražského zodpověděn, a jeho stihla výčitka, že brány a hradby byly nedostatečně střeženy. Také mu vytýkáno, že odmítnuv hrdě žádost Ottovalského o zaopatření, zavinil přestup jeho ke Švédům a tím i tehdejší

---

*) „Gott tröste die Wittib bei so viel Kindern, die ihr über den Hals bleiben“ — poznamenáno o tom v Harrachově denníku ke dni 3. července 1646.

neštěstí. Colloredo ovšem vymlouval se, že způsob, jak Malá Strana dobyta, byl docela mimořádný; dostav se pak útěkem na Staré Město, přičinil se s největší horlivostí i udatenstvím o obranu města, aby tím vinu svou, ať již domnělou nebo skutečnou, co nejvíce smazal.

Komandující generál zapověděl jakýkoliv pokus o boj na Malé straně a nařídil, aby zatím obmezili se Pražané na obranu. Zorganisoval městské sbory, určil každému stanoviště, a zejména dal obsaditi tak zvaný malý ostrov (nynější „Střelecký"). Také studenty, jichž přihlásilo se celkem 745 do legie, rozdělil na 8 oddílů, a vykázal jim pevné místo a sice od kláštera křižovníků s červenou hvězdou až ke klášteru sv. Kříže Většího. Později dvě čety postaveny u Koňské brány na místo velmi nebezpečné. Rektor university a professoři filosofické fakulty (vesměs jesuité) sami postavili se v čelo legie a vrchním velitelem byl Don Juan Arriaga. Za hejtmana však studenti zvolili si spoludruha svého Jana Kauffera, právníka. Jesuita Jiří Plachý neměl sice nijakého officielního postavení v legii, ale vynikl potom neohroženou srdnatostí tak, že ve skutečnosti legii ovládal, a také u Švédů (říkali mu „dlouhý páter") nejvíce byl nenáviděn.

Horlivost občanstva i studentstva byla Colloredovi důkazem, že by Praha mohla se ubrániti. Nicméně po rychlém poslu volal generála Puchheima k sobě, aby předešel Wittemberka, kterýž od Poděbrad také již ku Praze směřoval. Puchheim stál toho času kolem Kouřimi i mohl nazejtří býti v Praze. V skutku také 27. července večer již část vojska jeho tábořila na Špitálském poli a 30. července uchýlil se celý jeho sbor (2500 jezdců, 1000 pěších) do města, kdež byl rozložen na náměstí Staroměstském, na Koňském trhu a po domech. Sou-

časně rozepsáno také o pomoc císařským posádkám do Litoměřic, Brandejsa, Mělníka a Loun.

Zatím však Wittemberk od Poděbrad 31. července také ku Praze se přiblížil. Z Hradčan přes Letnou a Bubny jízda přišla mu ku pomoci, přebrodila u Libně Vltavu a uvítala pomocné vojsko, kteréž 1. srpna rozložilo se mezi Vysočany a Hloupětínem. Colloredo hned dal obsaditi hradby od brány Poříčské až do Slup, pak opatřil Vyšehrad i Podskalí a dovolil jednomu oddílu učiniti výpad na Špitálsko, kdež jízda švédská harcovala. Přišlo k několika potyčkám, při nichž osada Špitálská (na místě nynějšího Karlína) utrpěla veliké škody. Nepřítel pálil v ní domy a co on nespálil, zapáleno od císařských, aby Švédové se tam nemohli udržeti. V noci ze dne 2. ke 3. srpnu stavení za branami stojící, veškeré lisy a boudy vinařské, plápolaly ohněm od Žižkova až k bráně Vyšehradské. Špitál sv. Pavla a kvetoucí osada kolem něho vzaly při tom také větším dílem za své*). Mezitím pošinul se Wittemberk přes pole Hrdlořezská k Šibeničné hoře, kdež se usadil, mezi tím co vojsko jeho s velikým úsilím za noc udělalo od Žižkova až k Horské bráně průchoditý příkop. Dne 3. srpna z rána začal hnáti útokem na město; se všech stran bouchala děla, a Königsmark současně pálil do Starého města z Malé Strany. Ale útok se nepovedl a rovněž tak ne pokus Švédů, aby se pevně usadili na Vyšehradě. Nazejtří sice opět ze všech stran stříleno, avšak Wittemberk vida pro slabé síly vlastní a statečný odpor obhájců nemožnost města dobyti, choval se po několik dní tišeji.

*) Zprávy u Beckovského II. 3, str. 384 (zde celá vesnice je popsána), pak články J. Nedomovy ve výroční zprávě Karlínské reálky 1876 i 1885 a článek téhož spisovatele ve Sborníku Historickém 1884.

Sám uchýlil se 4. srpna*) večer přes Vltavu na Zbraslav a dodal odtud 1000 mužů pěchoty Königsmarkovi na Hradčany. Z této strany útočilo se denně; nepřítel dostal se až do polou Karlova mostu, postavil zde zeď a na ni děla, z nichž ustavičně střílel na mosteckou věž a okolní domy.

Wittemberk zdá se, že s úkolem sobě vykázaným spokojen nebyl. Plahočil se dosti i s vojskem, a neměl za to ničehož, kdežto při sboru Königsmarkově každý sprostý voják chodil v pěkných šatech a měl peněz v hojnosti. S netajenou hořkostí dával o tom Wittemberk zprávy do Švéd, a pak konečně umínil si odejíti na jih a pokusiti se také o lepší zisky. Před Prahou mínil, že nedá se nic dělati, dokud nedojde slibovaná pomoc od falckrabí Karla Gustava. Falckrabí sice v květnu jmenován byl nejvyšším velitelem švédských vojsk, ale teprv 28. července plavil se po moři do Němec. Tudíž dalo se čekati, že uplyne hojně času, než ku Praze přirazí. Proto Wittemberk, zpustošiv dříve kraje Vltavský a Podbrdský až do Příbrami, dne 15. srpna opustil Zbraslav, sebral v jedno celý svůj sbor a pustil se ke hradu Konopišti. Nazejtří zámek obležen a 17. srpna se vzdal. Odtud bez překážky dokročeno 18. srpna k Táboru. V tomto městě přebývalo právě tehdá mnoho šlechticů s velikým majetkem. Také část komory královské, jíž podařilo se z Prahy utéci, nacházela se zde, ovšem bez moci a činnosti, protože komorní zpráva následkem neočekávaného vpádu nepřátelského přišla do úplného nepořádku. Na místě komorních rad na Malé Straně zajatých zřídil sice císař po čas války

---

*) Jiné zprávy praví, že Wittemberk již 1. srpna byl ve Zbraslavi, ale to se naprosto neshoduje ani s vypravováním u Zatočila, ani s vlastním dopisem Wittemberkovým u Dudíka str. 311.

prozatímnou zprávu, ale užitku z toho neměl. Nicméně aspoň Tábor byl by rád udržel. Hned když došly první zprávy o vzetí Prahy do Lince, vyzváni generálové Myslík, Golč a Suys, aby zorganisovali armádní sbor, kterýž teď, když došla zvěst, že Wittemberk táhne do jižních Čech, pošinut do Budějovic. Odtud vyslána Táborským pomoc; přišla však pozdě. Město již bylo obleženo a blízký hrad Bechyňský od 20. srpna rovněž v rukou švédských.

Císař okamžitě dal vyjednávati s kurfiřtem Maximiliánem, aby poslal od armády v Bavořích stojící rychlou pomoc do Čech, sice prý, zmocní-li se nepřítel Tábora, opanuje celé jižní Čechy, a protože severní kraje beztoho jsou v jeho rukou, zhubí kontribucemi zemi a ztíží postavení obhájců Pražských měst. Ale než žádost tato mohla býti splněna, učinil Wittemberk 23. srpna o 6. hodině z rána hlavní útok na Tábor, zmocnil se šanců při rybníku Jordáně, a poněvadž měšťanstvo v beznaději na další obranu zbraně odvrhlo, dostal se až ke vnitřní bráně, vyrazil ji a dobyl města. Panstvo zajato a vojsko v dobytém městě zle řádilo, jmenovitě proti pohlaví ženskému*). Kořisti bylo hojnost. — Vojsko švédské rozběhlo se na lup k Jistebnici; od Bechyně učiněn útok na Týn, kterýž vypálen a pak také na Písek. Statečností měšťanstva i malé posádky, vedené hejtmanem kraje Prachenského, Janem Václavem Běšinem z Běšin a setníkem Moricem, útoky švédské odraženy a nepřítel, zpustošiv kraj, odtáhl**). Za to došlo na Týn Vltavský ještě jednou a zmořen tak, že po válce mělo město všeho všudy 11 osedlých obyvatel.

---

*) Dopis u Kocha II. 433, 434 a Wittemberkova relace u Dudíka 317. F. A. Slavík, Panství Táborské str. 91, 92

**) J Matzner, Město Písek za války třicetileté (program školní 1879), str. 50.

Na císaře doléhaly těžké starosti. Neboť ze Slezska (jmenovitě z Opavska) docházely špatné zprávy, Morava byla téměř vojska prosta, čehož švédské posádky v Olomouci a několika jiných místech využitkovaly k svému prospěchu na záhubu země, a v Čechách bylo tak zle jako r. 1645 po porážce Jankovské. Dosti veliká část vojska císařského stála sice pod Piccolominim v Bavořích, a císař se také po pádu Tábora znovu staral, aby přitáhlo do Čech, ale kurfiřt Maximilián, boje se, že by pak jeho země byla úplně a bez obrany vydána v šanc Wranglovi, bránil se tomu a nesvolil k sesílení Čech. Kdyby byl v tomto okamžiku falckrabí Karel Gustav stál u Prahy, není pochyby, že mohla válka v posledním ještě okamžiku vzíti osudný pro císaře obrat. Ale to se na štěstí nestalo. Neboť falckrabí zápasil na pochodu Německem s tolika nesnázemi, že při nejlepší vůli nemohl rychle ku předu a teprv 21. září byl v Lipsku.

Zatím Königsmark s tažením Wittemberka do jižních Čech byl nespokojen, a právem. Neboť nebylo pochybnosti, že Pražanům se velmi poulevilo a oni užili chvíle oddechu, aby tím pevněji se zorganisovali a hradby opravili. Königsmark sám sice držel se v postavení velmi pevném, avšak byl v menšině, a útoky od Staroměstské věže proti Malé straně podnikané seslabovaly ho. V Praze oddáváno se dokonce naději, že by v této chvíli bylo možno Malé Strany se zmocniti. Pokusy však v tom směru učiněné nevedly k cíli. — Tyto okolnosti nepochybně byly příčinou, že Wittemberk nepustil se od Tábora dále k Budějovicům, nýbrž již 28. srpna dal se na zpáteční pochod ku Praze. Bechyň hned obsazena od jezdců Myslíkových, Tábor zůstal v držení švédském. Již 30. srpna večer byl Wittemberk opět u hlavního města a položil se s vojskem v nynějších Bubnech, Bubenči a

po okolních výšinách. Vojsko jeho „štráfovalo“ až k Brandejsu. Choval se docela tiše, nepochybně pro spory s Königsmarkem a domnělou nedostatečnost svou *).

Pražanům přišlo to velice vhod. Radní páni na obou radnicích zasedali ustavičně a činili usnešení, jak si počínati, když v městech vznikne oheň, kde bráti lid pro práce na hradbách, jak opatřovati potraviny, aby nevznikl nedostatek, měšťané pak předstihovali se v ochotnosti a v obětech peněžitých. Proti ohni zřízena stálá stráž, a sice 100 osob, kteréž musily na místě k tomu určeném postaviti ze sebe židé s potřebným nářadím a přístroji. Práce opevňovací řídil generální strážmistr Innocenc Conti, „kterého (dle Zatočila) právě Bůh všemohoucí městům Pražským ku pomoci poslati ráčil a jehož jak duchovní, tak šlechta, měšťanstvo, studenti i vojsko rádi viděli a ve všem poslouchali“. K jeho nařízení povstala nová opevnění mezi branami Koňskou a Horskou, stavěny okliky, náspy, kladeny sruby a palisády, dělány podzemní průkopy, při čemž tesaři, mlynáři a sekerníci pražští musili pomáhati. Pak dal Conti zhotovovati dlouhé špičaté sudlice (píky), železné hvězdy hřebíky pobité a řetězem k dlouhé tyči připojené, železné cepy i palcáty, smolné věnce ruční a granáty; od lidí při tom nezaměstnaných dal dovážeti neustále do města zásoby, jmenovitě pro koně a dobytek. Pak usnešeno, aby veškerá řemeslná chasa a podruzi byli svoláni do zbraně a utvořeny z nich setniny, což se ihned provedlo. Ze služebníků při různých úřadech utvořeny dvě

---

*) Následkem toho všechny zprávy z Prahy přicházející popletly úplně chronologii, neboť o tomto návratu Wittemberkové k hlavnímu městu nevědí ničehož a nebo mají zprávy docela nejasné. Viz ku př. Letopis Zatočilův str. 20, 33 a j.

setniny; jedné velel komorní rada Antonín Losi, druhé Aleš Vratislav z Mitrovic, hejtman Novoměstský. Také studentská legie čili „svobodná kumpanie,“ kteráž se cvrkla na 400 mužů, znovu zřízena, a ustanovena nová dislokace vojsk i měšťanstva pro případ útoku. Pekaři musili péci chleb, sládci vařiti pivo, Antonín Losi chudým měšťanům a dělníkům při hradbách platil mzdu: a tak bylo dosti veselo a všeho v hojnosti; jen drůbeže a masa začalo se záhy nedostávati. Veškeré kněžstvo bylo na nohou; buď v chrámech odbývány pobožnosti, nebo pracováno v nemocnicích, poskytována útěcha raněným a povzbuzováni bojující. Jesuité odevzdali některé zlaté skvosty do mince, po nich učinili tak Augustiniáni a kněží ostatní. Z kalichů, křížů, patén a monstrancí raženy peníze a rozdávány potřebným. Zámožní měšťané skládali dobrovolné příspěvky na hotovosti k témuž účelu.

Když potom vypravovalo se, že falckrabí Karel Gustav se blíží a Pražanům měly nastati chvíle nejhorší, kněžstvo sešlo se k poradě, co činiti. Švédové na hradě Pražském opanovali pro sebe kostel sv. Víta a v něm služby boží po luteránsku odbývali; teprve k prosbám kanovníků toho zanechali, ale ujali se pro své bohoslužebné potřeby kostela Všech Svatých. Rovněž tak Malostranský kostel u sv. Mikuláše hned po vzetí Malé Strany ustanoven za chrám pro služby boží protestantské. Vojáci švédští veřejně v tom smyslu mluvili, že až dobudou Starého a Nového města, „papežence“ vyženou a kostely navrátí kněžím protestantským (luteránským i helvetským), jimž dříve patřívaly. Aby tomuto nebezpečí bylo zabráněno, kněžstvo katolické uzavřelo, chopiti se meče a utvořiti také setniny vojenské k obraně náspů a hradeb. Křižovnický klášter bez toho již od 26. července

proměněn v pevnost a křižovníci odtud hájili mosteckou věž. Teď také z jesuitských kollejí, Klementinské a Novoměstské, 70 kněží ozbrojených přihlásilo se k četě; po nich následovali Minorité, Karmelitáni, Serviti, Paulani, Benediktini, Cyriáci a Milosrdní bratří; utvořili dohromady tři čety o několik stech mužích a měli za velitele Dona Floria z Cremony, probošta Zderazského, Rudolfa Rodera, kanovníka Boleslavského, Caramuele z Lobkovic, opata Emauzského. Jedna část stála na Starém Městě u věže mostecké, druhá v nebezpečných místech mezi branami Horskou a Koňskou.

Císaře zprávy o těchto horlivých a rozhodných skutcích Pražanů velikou naplňovaly radostí. Již 30. července poslal jim z Lince list, v němž vyslovuje naději, že statečně se zachovají; koncem srpna upraveno poštovní spojení mezi Rakousy a Prahou, a sice z Lince nebo z Vídně na Třeboň, odtud přes Jihlavu, Ledeč, sv. Prokopa na Sázavě a Černý Kostelec do Prahy. Když se to stalo, docházely častěji povzbuzující listy do hlavního města; jmenovitě dopisy ze dne 5. a 8. září, poslané studentské legii, způsobily mezi mládeží akademickou nepopsatelné nadšení; každý v tom okamžiku byl hotov ne jednou, ale množstvíkráte za císaře život obětovati.

Wittemberk mezitím neměl u Prahy stání. Touha jeho nesla se k tomu, aby vykonal skutek, jímž by aspoň trochu zastínil slávu Königsmarkovu. I hodlal dříve ještě než toužebně očekávaný falckrabě do Čech přijde, stihnouti do Horních Rakous a roznítiti selské obyvatelstvo tamější k povstání. Styky měli s ním Švédové od předešlých dob. Teď obnoveny, a Wittemberk kolem 15. září*) vytrhl od Prahy

*) U Dudíka (str. 330) praví se: 19. září. Ne-

k Budějovicům. Vedle záměru na Rakousy, mělo tímto výpadem býti zamezeno, aby podmaršálek Myslík nemohl soustředití dostatek branné moci u Budějovic a táhnouti ku Praze obleženým ku pomoci.

Ve Vídni již kolem 9. září proslýchalo se, že Wittemberk se strojí do Rakous. V rychlosti poslán president dvorské vojenské rady hrabě Šlik do Budějovic. Stihl tam 13. září. Slíbil opatřiti rychlé pomoci z Moravy a ze Slezska a pak mělo se hned dokročiti ku Praze. Generální profiantmistr Jindřich Kustoš ze Zubřího přísnými rozkazy sháněl potraviny do Budějovic, výslovně podotýkaje, že jest toho již proto potřeba, aby nastřádané obilí nedostalo se do rukou nepřátelských*). Švédský generál s rychlostí neobyčejnou (nápodobil tažení Königsmarkovo ku Praze) překazil tento plán.

Dokročil kvapně do jižních Čech a 19. září stál již mezi Netolicemi a Budějovicemi, ale o obě města dobře vojskem osazená se pokusiti nemohl. Proto kolem Budějovic táhl ke Krumlovu, jehož se 21. září zmocnil, uloživ městu 12 tisíc zlatých výpalného. Jinak však choval se dosti pokojně a zapovídal vojsku loupiti. Jesuité nemohli si šetrnost nepřátel k jich kolleji a ke družině Marianské dosti vynachváliti. — Odtud

---

pokládám to však za možné dle zpráv Myslíkových, tamže str. 332. Dne 19. září byl Wittemberk mezi Netolicemi a Budějovicemi. Také Dudíkův udaj (str. 334) o zajetí Puchheima u Hluboké 23. září nemůže býti správný. Jest vzat z Theatr. Europ. VI. 320, ale v přímém odporu se zaručenou zprávou v dopise Myslíkově, dle níž toho dne, kdy se měla, dle Dudíka, státi srážka u Hluboké, stál Wittemberk mezi Krumlovem a Rožmberkem. Zatočil klade tyto události omylně do měsíce srpna, (taktéž Sedláčkovy Hrady VII. 148), čímž způsobil veliké zmatky; místopisná určení, kteráž udává, jsou dle všeho správná.

*) Listy z pozůstalosti páně Donebaurovy.

vyslány otevřené listy do Rakous a sedláci vyzýváni, aby povstali proti císaři. Také do Jindřichova Hradce posláni švédští verbíři, kteří v samém zámku Slavatově nalezli dobrého přijetí, a vskutku také 8 mladíků na vojnu zverbovali. Myslík, doslechnuv o tom, poslal tam malé oddělení jízdy; verbíři i mladíci zajati a odvedeni do Budějovic *). — Patenty do Rakous poslané měly účinek. Řezník jakýs, jménem Wenger, jeho syn a pak jistý kožešník pobouřili některé okršky a roznítili hnutí povstalecké. Bylo však v zárodku udušeno, protože Wittemberk do Rakous přijíti nemohl.

Z Krumlova hnul se švédský generál směrem k Rožmberku, kdež stál ještě 23. září. Ale zde již byl v nebezpečí. Neboť podmaršálek Myslík, ač měl velmi málo vojska, vytáhl za ním z Budějovic s celou mocí svou a byl mu stále v patách. Dne 23. září postavil se mezi Vyšší Brod a Cáhlov a drobným bojem unavoval nepřítele. Mimo to doslechl Wittemberk, že generál Puchheim 15. září vypravil se z Prahy za ním a že jest již na pochodu k Budějovicům. Kdyby se byla obě vojska císařská spojila, mohlo snadno Švédům vésti se zle. Proto ještě 23. září večer rychle dal se Wittemberk na ústup a nepochybně na zejtří (24. září) setkal se vskutku s generálem Puchheimem na hrázi rybníka Bezdrevského u Hluboké. Císařský generál měl kolem sebe něco důstojníků a 300 mužstva; ostatní vojsko bylo již na druhé straně rybníka. Wittemberk, zpozorovav to, učinil útok, obklíčil je a všecky zajal. Mimo Puchheima dostal jednoho generálmajora, tři plukovníky, podplukovníka Hanuše Krištofa z Valdštejna a 4 vojenské úředníky. Pan z Valdštejna přišel přitom o 16 tisíc tolarů. Tento vydatný lup byl

*) Tischer, Oberst Myslík str. 84.

náhradou za nezdařenou výpravu. Rychle teď spěcháno přes Tábor ku Praze a 27. září večer byl Wittemberk již na Zbraslavi, a zajatce odevzdal Königsmarkovi. Vojsko jeho vrátilo se některý den později. Podmaršálek Myslík, o Puchheimově pochodu k Budějovicům tušení nemaje, vyslal toliko 400 jezdců za nepřítelem, což ovšem nic platno nebylo. Puchheimské vojsko rozprchlo se po nešťastné události u Hluboké z velké části až do Rakous *).

Sotva že se Wittemberk ku Praze navrátil, došla zvěst, že dědic koruny švédské falckrabí Karel Gustav konečně se přiblížil k české hranici. Tentokráte bylo to pravdou. Karel Gustav, jak vypráveno, 21. září byl v Lipsku, a odtud táhl do Čech. Dne 30. září přešel průsmyk u Přísečnice a 1. září byl v Žatci, kdež ho již Königsmark očekával. Přijav zde od něho zprávu o poměrech vojska u Prahy vytáhl pospolu s ním a stanul 4. října s 8 tisíci vojska na Bílé Hoře. Švédové oslavili příchod budoucího krále hlučnou střelbou a slavným banketem, k němuž pozván také zajatý hrabě Puchheim. Zajímavo jest, že Karel Gustav, přijda 5. října na hrad Pražský, prvně žádal si viděti pokoj, z něhož 1618 shozeni byli místodržící do jeleního příkopu. — Teď nastala Pražanům nejhoršího chvíle, ale oni byli svorni a důkladně na všecko připraveni **).

---

*) Šlikův list z pozůstalosti páně Donebaurovy.

**) Upozorňuji, že Zatočil chybou tisku veškeré následující příhody klade do září; jen jednou (str. 39) má správně: Octobris. I jinak jest ve spise jeho mnoho chronologických nesprávností. Za příklad uvádím zprávu o smrti Václava Čabelického. Že není správná, dá se dokázati dáty, které o téže události mají: Rudolf Colloredo v relaci k císaři (Theatr. Europ. VI. 338 a násl.), Zuzana Černínová v dopise ze dne 12. listopadu 1648 (u Dvorského 161), Eckert v Po-

Nazejtří (5. října) po příchodu do Prahy přebrodilo vojsko švédské u Holešovic Vltavu a v následujících dvou dnech vyhlídlo si ležení, a sice tak, že falckrabí Karel Gustav položil se na Šibeničném vrchu a měl operovati proti branám Poříčské a Horské (Šibeničné), Königsmark popošel dále na pravo a položil se mezi vinice, maje za úkol postupovati proti hradbám mezi branami Horskou a Koňskou; Wittemberk zašel ještě dále a ležel na návrších, která zdvihají se nad Nuselským údolím naproti Karlovu; pěchota rozložena směrem ke Koňské bráně, jízda směrem k Vyšehradu; kostel sv. Pankráce osazen 80 muži a třemi děly. Hlavní útok měl se tedy státi na Nové Město Pražské. Přitom ovšem zůstavena děla na hradě Pražském i posádka při mostecké věži Malostranské, aby soudobně operovala s hlavní armádou a tak obležené zaměstnávala i z této strany. Kaple sv. Maří Majdaleny na Letné proměněna také v pevnůstku švédskou, odkudž z děl stříleno do Židovského a Starého Města.

Šestého října začala se na všech stranách najednou prudká střelba z děl; nazejtří vyzváno město, aby se vzdalo; když však neuposlechlo, zahájen 10. a 11. října všeobecný útok na Karlově mostě, u bran Koňské, Horské a Poříčské, i po celé délce hradeb. Největší boj zuřil u brány Horské, kteráž 13. října dostala se i do moci Švédů. Nepřítel za ustavičné střelby přiblížil se až k samým hradbám. V městě udeřeno k šturmu na všecky zvony, po ulicích ozýval se hluk, pláč a křik. Conti poručil hnáti úto-

svátných místech I. 305, 322 atd. — Tento příklad jest poučením, že Zatočil, když po letech události sepisoval, ledacos si jinak představoval, než se vskutku událo. — Moje vypravování následkem toho přihlíží více k úředním svědectvím a co do chronologického postupu podstatně liší se ode všech dosavadních.

kem k Horské bráně a házeti tam smolné věnce, slámu a dříví, až se brána vzňala a Švédové tím přinuceni ustoupiti. V největším nebezpečí byl kostel sv. Jindřicha, za to však zvonice jeho poskytovala vojsku císařskému výborné místo, poněvadž ležení švédské z ní se přehlédnouti mohlo a dobří střelci odtud znamenitých škod nepříteli způsobovali. Zásluhou měšťanstva i studentstva první hlavní útok odražen.

Falckrabí následkem toho 14. října vzkázal Colloredovi, aby se vydali do jeho ležení dva důstojníci, že míní s nimi o skončení boje promluviti. Šli tedy k němu plukovník Götz a setník Multzer. Žádáno od nich, aby město vzdali, ale za to, že tak statečně si vedli, svoleno, že si mohou kapitulační výminky sami navrhnouti, ale ovšem bez zbytečného odkladu. V Praze po delších poradách všech zástupců vojska, stavů, měšťanstva i studentstva, přijato, aby mezi Starým a Novým Městem s jedné a Malou Stranou i Hradčany s druhé strany, zřízena byla neutralita, a sice tak, že Švédové i císařští mají míti stejný počet vojska, ostatní že má odesláno býti pryč; obyvatelstvu na obou březích Vltavských mělo býti volno sem i tam přecházeti a řemesla i živnosti své vésti. K zabezpečení neutrality měla každá z obou válčících stran vydati od sebe několik rukojmí. K tomu 17. října falckrabí odvětil, že nesvoluje, a chtěl, aby mu obě města vzdána byla za čestný svobodný odchod všeho vojska, a za ubezpečení všemu obyvatelstvu, světskému i duchovnímu, že se k němu bude slušně chováno. Obležení odvětili, že dle přísah svých nemají práva k ničemuž svoliti, leč k neutralitě; kdyby měli přijmouti kapitulaci, jak falckrabí ji navrhuje, musili by dříve znáti o ní mínění vlády, a tudíž žádali, aby dán byl od Švédů pas pro kurýra do Budějovic k presidentovi dvorské vojenské rady, hraběti Šlikovi.

Falckrabí poznal z toho, že obležení nechtějí kapitulovati, ale jednání protáhnouti, a proto s těžkými hrozbami sám je přerušil.

Mezitím po všechny dni na hradbách i na Karlově mostě se bojovalo. U Horské brány nejvíce znepokojoval obležené nějaký myslivec z Konopištského panství, kterýž dal se mezi Švédy a jsa výborný střelec, zhotovil si ze silných prken (fošen) vysokou úzkou věž na válcích, kterouž i při nejprudší střelbě až k hradbám přivaloval. Ve věži měl udělaný otvor a odtud z pušky střílel na Pražany. Každá rána jeho byla smrtonosná, kdežto jeho nebylo možno dostihnouti. Teprv když mnoho lidí kulemi jeho zahynulo, odvážili se dva vojáci za odměnu 10 dukátů lsti a myslivce skolili.

Hůře bylo, že Švédové zdělávali podkopy až ku samým hradbám a vyhodili přes tu chvíli některý kus zdi do povětří, kdežto obleženým začalo se prachu nedostávati. Také již někteří zoufali, že další obležení nebude možno vydržeti. Vojáci Valdštejnského pluku počali se rotiti a vybíjeli domy měšťanské i studentstvu příkoří činili. Tito stěžovali si až u císaře, kterýž přísným dopisem ke Colloredovi nařídil, aby všech výtržností bylo zanecháno. Povážlivý tento zjev nekázně byl však zaplašen a obyvatelstvu namluveno, že pomoc od Budějovic jest již na cestě, ač to pravda nebylo. protože generálové, kteří ji tam seříditi měli, pro nedostatky všeho druhu nepřicházeli z místa. — Zatím falckrabí, když to nešlo po dobrém, chtěl zmocniti se města po zlém a nařídil druhý všeobecný útok. Den 24. října zahájen byl silnou palbou z děl do hradeb, takže se na mnohých místech utvořily díry na několik sáhů, a nazejtří (25. října) o 9. hodině ráno, když právě kněz při Horské bráně služby boží odbýval, zapálili Švédové podkopy, pobořili zdi a utvořivše si na rychlo

dřevěné mosty, vnikli do města za neustálé střelby z děl, kteráž tento útok podporovala. Po 5 hodin trval zarputilý boj; na straně švédské sám Königsmark velel útoku a několikráte byl také nepřítel již v samém městě, ale pokaždé odražen hlavně udatností studentstva a chasy sladovnické a pivovarské, kteráž nechávala Švédy přijíti až k sobě, a pak je palcáty a křikem „Tu máš!“ uvítala. Zběhlo se přitom mnoho komických a také úchvatných scén; na konec nepřítel na všech stranách byl odražen s velikými ztrátami. Ale rovněž na straně obležených nebylo bez nářku nad četnými mrtvými a raněnými. Mnoho studentů zahynulo, hejtman jich Kauffer poraněn. Nejvíce želeno těžkého poranění pana Václava Čabelického ze Soutic, kterýž měl hájiti Podskalí, ale vida, že tam nemá co dělat, kdežto u Horské brány je zle, dobrovolně přiběhl s některými svými ku pomoci a dal se v boj. Hned při prvním útoku byl těžce raněn; klesaje k zemi mluvil k okolostojícím, aby se nepoddávali, nýbrž do poslední krůpěje krve bránili. Mladý kněz, Bohuslav Balbín, později proslulý spisovatel, poslední službu vykonal umírajícímu, kterýž však teprv 31. října po krutých bolestech skonal a 12. listopadu v kostele Týnském slavně byl pochován. Náhrobek jeho až do dnes se tam spatřuje.

Falckrabí ani po tomto druhém hlavním a opět nezdařeném útoku neustal. Měl po poslech dobrou toho vědomost, že v Münsteru blíží se k uzavření míru, a chtěl, než o tom dojde zpráva, míti za každou cenu město ve své moci. Po všechny následující dni až do 31. října činěny nejprudší útoky a užito veškerého umění válečného, aby dobylo se úspěchu. Ale všecko bylo marno, ač obleženým bylo velmi zle pro nedostatek střeliva. Dne 30. října poslal Karel Gustav Colloredovi list, aby se vzdal, protože se

více udržeti nemůže; nevzdá-li se po dobrém teď v posledním okamžiku, hrozil, že dobude města a pak nikoho neušetří, zvláště kněžstva a studentů ne. List tento dostal se na hradbách prvně do rukou generálnímu strážmistrovi Contimu; ten navrátil ho trubačovi řka, že Colloredo není v městě, nýbrž jel vstříc očekávaným posilám; Praha že náleží císaři a králi Českému a pro toho že ji obležení hodlají ubrániti.

Karel Gustav po této odpovědi ztratil veškeru naději. Věděl nepochybně, že mír westfálský jest již uzavřen, že by tedy další útoky byly marny. Před mírem vzetí Prahy mělo cenu, po něm více ne. Dne 1. listopadu dal ještě střileti do města, ale jen na sklamání obležených; nebo zatím vojsko u Libně přecházelo Vltavu a táhlo přes Letnou na Malou Stranu. Falckrabí zamýšlel couvnouti k Brandejsu a Mělníku, hodlaje, jak potom tvrdil, vylákati obležené z města k bitvě v otevřeném poli. Ale zatím, jen co 2. listopadu od obležení ustal, přišel téhož dne rychlý posel z Lince a oznamoval, že 24. října byl mezi bojujícími stranami uzavřen po třicetiletém válčení mír. Tím nepřátelství staveno a Praha definitivně zachráněna. Obyvatelstvo poděkovavši Bohu za své zachránění, oddalo se bujné veselosti a se švédskou posádkou na Malé Straně vstoupilo v poměr dosti přátelský. Švédové nejvíce byli zvědavi poznati P. Plachého, jenž zdál se jim býti mužem docela nadpřirozenými prostředky bojovavším. Teprv dne 4. listopadu přitáhla do Prahy pomoc vojenská — „když již po kaši bylo," jak poznamenal Norbert Zatočil.

Švédové ztratili obležením několik tisíc mužů; v Praze padlo toliko 219 osob a raněno bylo 475 osob, (celkem 694). Z toho bylo vojáků 100 padlých a 150 raněných, ostatek studenti, měšťanstvo a osm duchovních. — Pra-

žané ovšem na tom nejvíce si zakládali, že vítězně obstáli proti nepříteli, jemuž tak znamenití mužové, jako falckrabí, Königsmark a Wittemberk veleli, kdežto oni byli pouhými dobrovolníky vojenskými bez cviku a vynikajícího vedení. Neboť Colloredo i Conti daleko nižší zaujímali místo ve vojště císařském, než ku př. jen Königsmark ve švédském. Falckrabí opět hlavní vinu nezdaru přičítal tomu, že obležení se chovali naprosto obranně, a neodvážili se nikdy k výpadu a boji v otevřeném poli, kdež by se jim bylo nepochybně mnohem hůře vedlo. Königsmark byl s průběhem obležení velmi nespokojen, protože měl za to, že město mohlo býti dobyto. Když po uzavření míru doslechl, že Pražané po posledním útoku měli již všeho všude jedinou tůnu prachu, rozlítil se tak, až okno rozbil a volal ke svým soudruhům: „Já to vždy říkal, že nemají již střeliva a vy jste mi nechtěli uvěřiti.“ — Opakovalo se zde totéž, co se děje při válkách obyčejně. Dokud byla naděje, že Praha bude dobyta, zamlouvali si švédští důstojníci jeden přes druhého domy a jiné statky v městě, když však naděje je sklamala, nebylo konce vzájemným výčitkám, kdo že nezdarem jest vinen.

Westfálský mír.*)

Vypravovali jsme (str. 262) již o říšském sněmě Řezenském (1640—41), že působením jeho stalo se dohodnutí mezi Ferdinandem III., Francií a Švédskem, aby jednalo se o vše-

*) Vybral jsem pro tento odstavec stručně jen to, co dotýká se zemí českých. Literatury neuvádím; komu na poučení v této stránce záleží, nalezne velmi úplný

obecný mír ve Westfálských městech Münsteru a Osnabrücku. Jednání mělo dle úmluvy začíti 25. března 1642. Avšak v ustanovený den nikdo nepřišel. Teprve 15. května 1643 císařský vyslanec Dr. Jan Crane na Münsterské radnici prohlásil Münster za město neutrální a v říjnu začali dostavovati se zástupcové mocí evropských. Trvalo však zase ještě až do prosince r. 1644 než všichni byli pohromadě. V Münsteru zasedali pak poslové mocností katolických, t. j. císaře Ferdinanda III., Francie, Španělska, katolických kurfiřtů a knížat, v Osnabrücku poslové ze zemí protestantských t. j. Švédska, protestantských kurfiřtů a knížat německých. Ale katolická Francie měla zde, jakožto u svých politických spojenců, také zástupce. Úlohu prostředkovatelů měli papežský nuntius Chigi a vyslanec benátské republiky Contarini, kteří usadili se v Münsteru.

Ale když byli veškeří zástupcové pohromadě, nezačalo se jednati o věci, nýbrž o formách. Šestnácte měsíců to trvalo, než plné moci jednotlivých vyslanců byli tak změněny, aby se mohlo začíti o otázkách věcných a do polovice r. 1646 nebyly ještě vyřízeny spory etiketní. Národové evropští dlouhou válkou octli se v největší bídě hmotné i duševní, bylo potřeby nápravy rozhodné a rychlé, avšak zástupcové mocí evropských, způsobem na nejvýše odporným, vyřizovali napřed mezi sebou přes půl druhého roku otázky, v jakém pořádku mají vedle sebe seděti, kdo koho jest povinen dříve navštíviti, jaké tituly

---

a obsáhlý seznam děl o Westfálském míru v K. T. Heiglově článku Das westfälische Friedenswerk von 1643—1648 (Zeitschrift für Geschichte und Politik 1888). Stručný ale velmi dobrý přehled veškerého jednání lze čísti v Gindelyho, Gesch. des 30jährigen Krieges III. 174. — Výminky míru vydány také po česku v Praze u Jiřího Šípaře 1648.

komu přísluší a podobné. Pro tyto věci přišlo několikrát k tak velkým srážkám, že se kongres míru rozejíti hrozil. Nejprudčeji vedl se spor o přednost místa mezi Francií a Španělskem, pak mezi nuntiem papežským a všemi ostatními posly. Šlo se při některé etiketní formalitě tak daleko, že ku př. zástupce republiky benátské žádal, aby, navštíví-li vyslance francouzského, byl od něho po odbyté návštěvě vyprovázen přes všecky schody až k vozu, kdežto francouzský posel nechtěl jíti dále než do polovice schodů! Ještě delší a nechutnější spor vlekl se o to, komu z vyslanců přísluší titul „Excellence,“ a komu nic. Do toho mísily se spory osobní, neboť povstávaly nejenom četné řevnivosti mezi vyslanci různých států, ale i zástupcové téhož státu nevražili zhusta na sebe.

První věcný spis o výminkách míru předložily. Francie se Švédskem císařským vyslancům teprve v červnu 1645. Co se týče Čech a Moravy, žádala Francie slovy všeobecnými a Švédsko podrobnějšími o bezvýminečnou amnestii pro všecky dědičné země habsburské, a tedy i o zrušení konfiskačních nálezů prováděných u nás po r. 1620. Jak vyslanec švédský Salvius mluvil v době sněmu Řezenského (str. 262) tak a v tom smyslu podán teď určitý návrh. Ferdinand III. však žádost tuto naprosto odmítl a v listopadu 1645 poslal do Münsteru k sesílení dosavadních zástupců císařských předního rádce svého hraběte Maximiliána Trautmansdorfa *), muže neobyčejné schopnosti diplomatické, energie a vytrvalosti, jehož úkolem bylo, aby katolickou Francii od protestantského Švédska (anebo na-

---

*) Císaře, jakožto krále Českého, zastupoval v Münsteru od konce r. 1646 zvláštní vyslanec a sice pan Ferdinand z Valdšteina. — Harrachův denník ke dni 10. září 1646.

opak Švédsko od Francie) odtrhl a tím opětování návrhů na bezvýminečnou amnestii zamezil. Ale ne hned se to povedlo tak, jak bylo zamýšleno. Prozatím Švédové (Dr. Salvius a Jan Oxenstierna) 7. ledna 1646 podali Trautmansdorfovi nový program; vedle amnestie a návratu do toho stavu, jaký byl r. 1618, žádali ještě pro sebe (mimo jiné náhrady) celé Slezsko. A současně zástupcové Francie předložili nové velmi neskromné výminky.

Švédové ve snaze o amnestii byli podporováni prosbami emigrace z obojích Rakous, Štýrska, Korutan a Krajiny o návrat do vlasti a náboženskou volnost. Čeští emigranti podobnou žádost nepodali, ale za to tím více v soukromí pracovali pro uskutečnění svých nadějí. Jen exulanti Chebští, počtem 500, žádali, aby jim, jakožto obyvatelům města říšského, byl vrácen majetek, dopuštěn návrat a svoboda vyznání augšburského. — Vyřízení otázky této záviselo na průběhu války a na houževnatosti protestantských vyslanců, jmenovitě obou poslů švédských. Poněvadž, co války se týče, vedlo se císaři toho času velmi zle (prohrána bitva u Jankova, odpadl kurfiřt Maximilián, Švédové byli v Rakousích, na Moravě a v Čechách), mohli emigranti oddávati se naději ne neoprávněné, že aspoň něco z požadavků švédských bude splněno a císař donucen, i proti vlastnímu přesvědčení, k nějakým ústupkům. Neboť o druhé podmínce zdaru t. j. o houževnatosti Švédů nikdo mezi emigranty nepochyboval. Tím horší bylo pak sklamání!

Trautmansdorf odebral se v dubnu 1646 osobně do Osnabrücku, aby u Švédů vymohl slevení výminek. Císař totiž byl odhodlán ve věcech víry v dědičných zemích nepovoliti. Podával se k tomu, aby za hranici pro náboženské poměry platil r. 1627 a pro politickou amnestii

rok 1630. Poněvadž v těchto létech konfiskace statků byla již provedena a náboženství katolické za jedině uznávané prohlášeno, byl vlastně tímto návrhem program švédský odmítnut. Ale v Osnabrücku se také saský vyslanec přimlouval za Čechy, Moravany a Slezáky, ovšem ve svém smyslu, t. j. jen za emigraci, kteráž hlásila se k luteranismu. Trautmansdorf odbyl ho slovy, že v Čechách luteránů bylo málo; co se Slezska týče sliboval, že císař zůstane státi na tom, co v Pražském míru 1635 bylo uzavřeno a povolí mimo to postavení několika protestantských kostelů. Zástupcové států cizozemských zase přáli si, aby do jednání o amnestii byli pojati také evangelíci reformovaní. Co Německé říše se týkalo, bylo jim v tom slíbeno, ale o amnestování jich v dědičných zemích nechtěl císař právě tak ničehož slyšeti jako o luteránech.

Tak stály protivy proti sobě a Trautmansdorf jménem svého panovníka dovozoval, že v říši jest ochoten k ústupkům v náboženských věcech, ale v dědičných zemích že si právo, reformovati vyznání svých poddaných (t. j. obraceti na katolickou víru) zrovna tak musí zůstaviti, jak si je bez výhrady zůstavují protestantští knížata. Z tohoto pravidla ani Cheb neměl býti vyňat; s důrazem odmítnut poukaz na Rudolfův majestát z r. 1609, protože Ferdinandem II. nikdy uznán nebyl a Čechové revolucí právo k němu potratili. — Trautmansdorf, aby stanovisku svému zjednal váhy, umínil si uspokojiti Francii v požadavcích territoriálních; nabídl ji postup všech téměř zemí, které žádala, ale chtěl za to, aby ona, jakožto katolická říše, podporovala ve věcech víry císaře proti požadavkům protestantů. K tomu francouzští vyslanci se dali pohnouti a když jim postup bohaté a krásné krajiny v Elsasu, Breisach a 10 říšských měst byl zaručen, začali prostředkovati, hrajíce přitom však

zhusta úlohu falešnou, což jim Trautmansdorf vytýkati nepřestával.

Počátkem r. 1647 obě strany podaly poslední návrhy, tak zvané ultimatum. Švédové ještě teď hájili záležitost české emigrace, protože exulanti prosili, aby tak dlouho od boje se neustálo, pokud císař k návratu jich nesvolí. Starý Oxenstierna a Dr. Salvius byli také přesvědčeni, že se musí pro emigraci něco udělat, nejen z ohledů náboženských, ale také za věrné i oddané služby, kteréž Švédům od ní byly konány. Mladý Jan Oxenstierna měl však za to, že se Švédové pro tuto jim celkem cizí záležitost rozčilovati nemají. Salvius vyhledal osobně Trautmansdorfa, aby slyšel jeho konečné mínění. Císařský vyslanec mu pravil, že obyvatelstvo nekatolické z dědičných zemí bylo vypuzeno hlavně z příčin politických pro velezrádu a pak že v Čechách beztoho nebylo téměř luteránů, nýbrž jen sami „pikarti a kalvini“. Těm nemůže ani návrat ani restituce majetku býti povolena, protože císař již v zemi katolickou reformaci provedl a dokonce nepřipustí, aby se mu tam nový kvas vzpoury nasadil. Co pravil Trautmansdorf o malém počtu luteránů v Čechách před r. 1620, nebylo ovšem pravda, ale on zúmyslně pokaždé ukazoval na „kalviny“, aby schladil horlivost luteránských Švédů v přímluvách za emigranty.

Z jiné strany vykládáno Trautmansdorfovi, že by měl císař býti k emigraci aspoň tak spravedliv jako je k židům, kteréž ve svých zemích trpí, a že by měl uvážiti, kterak s Uhry narovnal se nedávno (1645) v Linci a dal tamějším protestantům náboženskou svobodu. K tomu odpověděl císařský vyslanec, to že se musilo státi, protože Uhry jsou hradbou proti Turkům. Na všechny ostatní domluvy odpověděl, že císař raději korunu složí ba i život dá v šanc, než by v otázce amnestie emigrantům povolil.

Přišlo k prudkým výstupům a scenám, pro které až Trautmansdorf Münster opustil, ale — na konec Švédové povolili. Mladý Oxenstierna pod rukou bez toho císařským poslům sděloval, že nebude státi při amnesti, jestliže na jiných stranách výhod nabude, a němečtí knížata, vidouce odpor císařský, vyslovili se proti tomu, aby se ve výminkách míru Ferdinandovi III. předpisovalo, jak se má chovati co do náboženství v dědičných zemích. Tím porážka emigrace byla spečetěna. Jestliže potom ještě žádáno, aby císař v Čechách, na Moravě a v Rakousích dovolil postaviti aspoň několik luteránských kostelů, Slezanům stvrdil svobodu, Chebským povolil návrat, a jestliže na počátku r. 1648 Jan Oxenstierna ve veřejné schůzi pravil, že Švédové emigranty opustiti nemohou a že jest to od císaře nesvědomité, nechce-li povoliti amnestii lidem, jichž předkové tolik pro svou vlast obětovali: byly to vše již pouhé fráse, na zaslepení lehkověrných; neboť právě mladý Oxenstierna to byl, kterýž pod rukou opáčně mluvil a ukázal císařským cesty, jak by se otázka amnestie nejlépe dala uklidití. Koncem března 1648 byl přijat návrh císařův ve příčině amnestiea náboženské volnosti v dědičných zemích, čímž osud emigrace rozhodnut.

Salvius pohnul otázkou touto ještě jednou, když Königsmark se zmocnil Malé Strany Pražské. Byl to nejposlednější záblesk naděje pro emigranty. Ale opět marný. Neboť skutek Königsmarkův statečným hájením Prahy obrátil se ve prospěch císaře, a emigrace byla na vždy hotova. Ostatní velmi spletité záležitosti také došly v Osnabrücku i Münsteru konečného vyřízení, a 24. října 1648 byl mír od zástupců všech mocí podepsán, o čemž na všechny strany hned dána zpráva, aby nepřátelství bylo zastaveno. O dva dni později podepsali říšští zástupci protestantští k žádo-

sti Švédů list k císaři, v němž ho prosili, aby osud emigrantů dle možnosti zmírnil; neboť ve výminkách míru nestalo se pro ně téměř pranic. Výsledek však soukromého dopisu a soukromé prosby přirozeně nemohl býti žádný.

Hlavní kusy Westfálského míru pokud našich zemí se dotýkají, jsou tyto: Nábožensko-politická amnestie platila jen pro říši; tam prohlášeno vedle luteranismu také učení reformované za uznané a oprávněné, tam dostalo se i dědicům kurfiřta falckého Fridricha hodnosti kurfiřtské a aspoň jedné části země zpět; do Čech a Moravy mohli se sice emigranti také navrátiti, ale směli zde býti živi jen když se stanou katolíky. Majetek toliko těm z nich mohl býti navrácen, kteří až do r. 1630 byli v jeho držení a teprv po tomto roce ho ztratili tím, že vstoupili do služeb švédských nebo francouzských. Tím vlastně bylo řečeno, že nikomu majetek se nenavrátí, protože, až na několik případů, nebylo protestantů, kteří v Čechách a na Moravě až do r. 1630 zůstali v držení otcovských statků a nyní za cenu přestupu ke katolictví byli by si chtěli zjednati jich navrácení. — Knížatům říšským zůstalo jus reformandi t. j. mohli poddané své donucovati k víře, kterou sami vyznávali; poddaným, kteří se nedali donutiti, ponechána možnost, aby se směli bez překážky vystěhovati, kam jim libo. V našich zemích také jus reformandi zůstalo panovníkovi, ale, jako dříve tak i po Westfálském míru, stěhovati ze země pro víru směly se jen osoby stavovské; lidu obecnému po dobrém i násilím v tom bráněno.

Slezanům vedlo se o něco lépe, což vyplývalo již ze starších smluv, jako z akkordu Drážďanského a míru Pražského. Ve knížetstvích, která měla nad sebou ještě vlastní pány, zůstalo vše při starém; ve knížetstvích bezprostředních

měl císař i na dále jus reformandi, avšak nikdo neměl býti nucen, aby pro víru se musil vystěhovati, a pak si protestanti (luteráni) těchto knížetství směli vystavěti tři kostely, ve Svídnici, Javoru a Hlohově, ovšem mimo obvod městských zdí.

Pro další vývoj zemí našich nejdůležitější byla ta okolnost, že mírem Westfálským moc císařská v říši úplně poklesla, protože každý kníže stal se suverenem; panovníci habsburští od této doby musili zanechávati neplodné politiky říšské a obraceti zření své vždy více ke prospěchům dědičných zemí, což přineslo Rakousku i Českému království užitek mnohonásobný.

* * *

S různými pocity přijata zpráva o uzavření míru Westfálského. Emigranti čeští, kteří do posledního okamžiku nepřestávali věřiti, doufati a pracovati o návrat do vlasti, byli zdrceni, protože zrazeni. Není ovšem pravda, že Švédové za peníze upustili od požadavku svého ve příčině amnestie, ale jest pravda, že pro nejvěrnější své spojence nepřinesli ani nesnažili se přinésti těch obětí, kterých nutně bylo třeba, aby požadavek amnestie byl přijat. Pamatovali na sebe a své interessy a než by něco z nich byli měli opustiti k vůli emigrantům, zanechali raději vyhnance české jich osudu. — Jan Amos Komenský v první hořkosti napsal 11. října 1648 list o tom Axelovi Oxenstiernovi, netuše snad ani, že starý kancléř patřil toho času již k padlým veličinám při dvoře švédském a že syn jeho byl první ze Švédů emigranty opustil.

Česká církev za hranicemi odsouzena byla k bídě a zahynutí. O tom nikdo rozumný více nepochyboval, protože byl to osud neodvratný. Poslední biskup Jednoty bratrské neoddával se

více illusím: „Kšaft umírající matky Jednoty“ jest smýšlení toho bezpečným dokladem. „Rozplašené stádo“ stávalo se suchou větví na stromě národa. Nelze však bez hlubokého pohnutí sledovati poslední smutné záchvěvy umírajících emigrantů, a nelze bez rozechvění čísti závěrečná slova „Kšaftu“, v nichž Komenský loučí se naposledy s vlastí, kterou on ani přátelé jeho nikdy více neměli spatřiti: „Přestati mi přijde a rozžehnati se s tebou, vlasti milá! Ale jakž pak? Tak jako Jákob patriarcha na smrtelné posteli své, žehnaje se s syny svými, dával jim požehnání; jakož i Mojžíš odcházeje od lidu svého. Z jejichž úst já vezmouc slova, tobě také, národe Český! na rozžehnanou požehnání vyhlašuji od Hospodina Boha tvého, abys ty přece byl a zůstával ratolestí rostoucí, ratolestí rostoucí podlé studnic, ratolestí rostoucí nad zeď; ačkoli hořkostí naplnili tebe, a stříleli na tebe, v tajné nenávisti měvše tě střelci; zůstaniž však v síle lučiště tvé, a v síle ramena rukou tvých, z rukou Mocného Jákobova, od silného Boha, jemuž sloužili otcové tvoji, kterýž spomáhá tobě, a od Všemohoucího, kterýž požehná tobě požehnáním nebeským s hůry, požehnáním propasti ležící hluboko, požehnáním prsů a života. Požehnání mé silnější při tobě buď nad požehnání předků mých, až ke končinám pahrbků věčných. Živ buď, národe posvěcený, v Bohu; neumírej, muži tvoji ať jsou bez počtu.“

Morava a Čechy poskytují obraz zcela opačný. Zde všeobecným bylo plesání, že válka jest skončena a že Westfálským mírem trvale zabezpečen ten stav, který v zemi zaveden byl bitvou bělohorskou i obnoveným zřízením. Lid selský plakal radostí, že přijdou klidnější časy, kterýchž mnohý od narození svého dosud byl nepoznal. Hrdinská statečnost, se kterou oby-

vatelstvo Pražské šlo v boj za císaře a náboženství katolické, měla na dobro smířiti dynastii s národem, na němž dosud lpěla pohana revoluce. V tomto smyslu pracovali při dvoře přední katoličtí šlechtici, v ten rozum mluvil veřejně k Pražanům nejvyšší purkrabí Jaroslav Bořita z Martinic, když propuštěn byv ze zajetí, na Staré Město se přestěhoval. „Mojí milí páni Pražané," pravil k nim, „častokráte Pána Boha jsem prosil, aby ráčil vás duchem síly spravovati a že se pak tak stalo a vy žádnými lahodnými slovy ani nepřátelské moci přemoci se nedali, nad tím jsem srdečně potěšen a bezpečte se, že při císaři tak Vás chci odporučiti, že na mne věčnou památku míti budete a to Vám ku potěšení povídám, že tak mnoho milostí jste zasloužili, kteréž Vám císař odepříti neráčí."

Hojné milosti, obdarování i odplaty přicházely; do toho však mísilo se jednání se Švédy o náhradu válečnou a o konečné odtažení jich z království i z markrabství a pak nový boj proti posledním zbytkům kacířství v Čechách. Události tyto souvisí již s jinou dobou, kteráž mírem Westfálským u nás započala; i budou vylíčeny v úplně shodě s touto knihou, jakožto vstup do „Dějin Čech a Moravy nové doby", na jichž vydání nyní se pracuje, tak aby počátkem příštího roku vycházeti počaly.

Dokončeno v červenci 1890.

REJSTŘÍK.

OBSAH.

Stránka

OPRAVY.

Na	stránce	9.	řádek	9.	shora	místo	1638 má státi **1637**.
„	„	10.	„	5.	„	„	1642 „ „ **1643**.
„	„	11.	„	10.	zdola	„	Jindřich Rudolf má státi *Jiří* Rudolf.
„	„	19.	„	21.	shora	„	9. pros. má státi *1. června*.
„	„	87.	„	14.	„	„	Františkánské má státi *minoritské*.
„	„	127.	„	3.	zdola	„	str. 989 má státi str. **119**.
„	„	156.	„	3.	„	„	Novém Městě má státi *v Uničově*.
„	„	165.	„	10.	„	„	str. 989, 990 má státi str. **119—121**.
„	„	189.	„	4.	„	„	Karlem má státi *Albertem*.
„	„	197.	„	8.	„	slovo	„sjezdu“ odpadne.
„	„	288.	„	3.	shora	místo	důrazné má státi důraz*né*.
„	„	312.	„	10.	„	„	Vilém má státi *Mikuláš*.
„	„	314.	„	6	„	„	Vilém má státi *Mikuláš*.
„	„	354.	„	12.	„	„	1642 má státi **1643**.
„	„	355.	„	13.	„	„	1642 má státi **1643**.

